Арх. 17
Б-59

БІБЛІОТЕКА
НАУКА
КОМУНІКАЦІЯ

СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

2017. 729-1

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ
РАДА ДИРЕКТОРІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ АКАДЕМІЙ НАУК – ЧЛЕНІВ МААН

БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ

СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 3–5 жовтня 2017 р.)

КИЇВ 2017

УДК 027.021:001:316.77:077(082)

Збірник містить матеріали міжнародної наукової конференції «БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек», організованої Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (3–5 жовтня 2017 р.), в яких порушуються актуальні проблеми системного розвитку наукових бібліотек як важливого чинника прогресу бібліотечно-інформаційної сфери України, місця і ролі наукових бібліотек у соціокомунікативних процесах сучасності.

Українськими та зарубіжними фахівцями висвітлені теоретичні та прикладні аспекти реалізації стратегічно важливих завдань та локальних проектів розвитку наукових бібліотек, зокрема на основі поглиблення інтеграційних процесів бібліотек із закладами науки, освіти та культури; розглянуті питання наукового, методичного та технологічного забезпечення формування і розбудови електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, атрибуції та експертизи рукописної та книжкової спадщини, інноваційних бібліометричних технологій і наукометричних досліджень, упровадження міжнародних стандартів, збереження бібліотечних фондів. Представлено результати науково-історичних розвідок, аналізу сучасних тенденцій та перспектив розвитку національної бібліографії та біографіки.

Видання адресоване працівникам бібліотечно-інформаційної галузі, фахівцям документно-комунікаційної сфери, викладачам, аспірантам і студентам вишів.

Відповідальні за випуск:
Л. А. Дубровіна, О. М. Василенко

БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2017 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2017. – 640 с.

Редакційна колегія:
В. І. Попик – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; Л. А. Дубровіна – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; В. М. Горовий – д-р іст. наук; О. М. Василенко – канд. іст. наук; О. А. Вакульчук – канд. іст. наук.; Т. Ю. Гранчак – д-р наук із соц. комунікацій; Т. В. Добко – д-р наук із соц. комунікацій; Г. І. Ковальчук – д-р іст. наук; Л. Й. Костенко – канд. техн. наук; К. В. Лобузіна – д-р наук із соц. комунікацій; Л. В. Муха – канд. іст. наук; Т. П. Павлуша – канд. пед. наук; Н. В. Стрішенець – д-р іст. наук; Л. М. Яременко – канд. іст. наук.

Автори несуть повну відповідальність за підбір та точність наведених фактів, цитат, власних імен, бібліографічних посилань та ін. відомостей.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
протокол №7 від 22. 06. 2017

ISBN 978-966-02-8318-3

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2017

ВСТУПНЕ СЛОВО

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ЯК ЧИННИК РОЗБУДОВИ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

У серпні нинішнього року Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського вступила у сотий рік своєї діяльності. Знаменна ювілейна дата – це слушна нагода зосередитися не стільки на відзначенні вагомості здобутків головного науково-інформаційного центру нашої країни, однієї з найбільших бібліотек світу, оскільки на ґрунтовному осмисленні значущості досвіду попередніх десятиліть для подальшого поступу бібліотечної науково-інформаційної справи в Україні в умовах розбудови суспільства знань – процесу, що набирає дедалі більшого динамізму, стає всеохоплюючим. Потужним стимулом визначення нових завдань і перспектив, вироблення стратегічних орієнтирів, адекватних вимогам сьогодення щодо піднесення інтелектуального, духовного потенціалу українського суспільства, виступають реальні кроки нашої держави на шляху реформування наукової та освітньої сфер. Саме їх інформаційне забезпечення стає нині головним пріоритетом інноваційної трансформації бібліотечної галузі.

Діяльність НБУВ багато у чому є визначальною для розвитку всієї бібліотечно-інформаційної сфери в Україні, адже наша установа – незаперечний лідер у традиційній для бібліотечної галузі справі: збереження й вивчення рукописної та друкованої спадщини минулих століть, у формуванні електронних знаннєвих ресурсів універсального змісту на основі впровадження новітніх інтелектуальних інформаційних технологій, у створенні та поширенні власних наукових, науково-інформаційних, науково-аналітичних продуктів (друкованих і електронних), у розгортанні бібліометричних та наукометричних досліджень.

НБУВ розбудовано найбільший в Україні комплекс електронних інформаційних ресурсів універсального змісту, оснащений системами інтелектуального пошуку й оперування знаннями (каталоги, бази реферативної, аналітичної та наукометричної інформації, репозиторій вітчизняної фахової наукової періодики, повнотекстові тематичні цифрові бібліотеки та колекції). Завдяки мережі Інтернет ним цілодобово користуються десятки тисяч читачів з усіх регіонів України та зарубіжжя. Загальна кількість звернень до електронних ресурсів НБУВ сягнула у 2016 р. майже 260 млн.

Своїми досягненнями НБУВ визначальною мірою завдячує системному розгортанню впродовж останніх десятиліть дослідницької, науково-впроваджувальної роботи, яку вона здійснює як інститут Національної академії наук України, найстаріша за часом заснування академічна установа. У бібліотеці сформувалися і успішно діють потужні наукові школи у галузях бібліотекознавства, книгознавства, документознавства, національної бібліографії та біобібліографії, бібліометрії, наукометрії, розбудови мережевих соціальних комунікацій, формування національного науково-інформаційного простору, збереження, консервації і реставрації книжкових та рукописних пам'яток. Щороку НБУВ випускає понад 30 книжкових наукових видань – колективних та індивідуальних монографій, збірників документів, довідкових бібліографічних, науково-інформаційних, науково-методичних посібників, продовжуваних фахових збірників наукових праць. У НБУВ на постійній основі працюють 13 докторів та 110 кандидатів наук, здійснюється підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру.

Визначальною рисою наукової діяльності НБУВ є органічне поєднання теоретичних досліджень, прикладних і упроваджувальних розробок, їх спрямованість на вирішення завдань науково-методичного й організаційного забезпечення якісної трансформації усієї бібліотечно-інформаційної сфери України, на максимально повне задоволення потреб спеціалізованих наукових бібліотек, удосконалення інформаційної підтримки фундаментальних і прикладних досліджень академічних інститутів, університетів.

Зусиллями науковців НБУВ вироблено сучасне концептуальне бачення розвитку вітчизняного науково-інформаційного простору як цілісної структури, що виходить далеко за межі й досі поширених, на жаль, уявлень про достатність інтеграції діяльності власне самих бібліотечних установ. Воно передбачає органічне поєднання зусиль та можливостей найширшого кола учасників наукових комунікацій – спеціалізованих наукових академічних, галузевих і університетських бібліотек; провідних регіональних публічних бібліотек; державних і недержавних центрів наукової, науково-технічної інформації та підтримки інноваційної діяльності; спеціалізованих науково-організаційних інформаційних систем, які створюються академіями наук, міністерствами, відомствами, університетами, а також регіональними органами влади; редакцій фахових періодичних і продовжуваних видань, видавничих та книготорговельних закладів; нарешті – наукових

товариств та асоціацій, інших незалежних інформаційно-комунікаційних структур, розбудовуваних науковим співтовариством.

Щорічні широкі за діапазоном наукової проблематики міжнародні конференції, більш спеціалізовані за своєю тематикою наукові читання, круглі столи, численні науково-методичні семінари, творчі зустрічі, що організовуються у стінах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, традиційно є майданчиками, на яких репрезентуються результати найновіших досліджень учених не лише НБУВ, а й багатьох провідних вітчизняних і зарубіжних бібліотек, науково-інформаційних центрів; обговорюються актуальні проблеми вдосконалення бібліотечно-інформаційної діяльності, практичного впровадження новітніх бібліотечних технологій та сервісів.

Програма цьогорічної міжнародної наукової конференції, в центрі уваги якої перебувають стратегічні завдання наукових бібліотек, охоплює широкий спектр досліджень учених і спеціалістів бібліотечної галузі. У тезах виступів і повідомлень учасників, які публікуються у цьому збірнику, йдеться, зокрема, про перспективи подальшої розбудови діяльності провідних бібліотек України; напрями та технології підвищення ролі наукових бібліотек у складних, багатовимірних соціокомунікаційних процесах сучасності; імплементацію у вітчизняну практику міжнародних стандартів роботи наукових бібліотек тощо.

Окремими великими блоками у збірнику тез представлено результати новітніх досліджень щодо формування електронних бібліотечних інформаційних ресурсів, масштабних баз знань, оснащених високоінтелектуальними засобами опрацювання контенту; тенденцій і перспектив розвитку національної бібліографії; бібліометричних, науковометричних технологій; переваг поєднання традиційних і інноваційних методів збереження бібліотечних фондів.

Історико-культурологічне спрямування дослідницької діяльності вчених НБУВ, інших провідних бібліотек, музеїв, архівів, наукових установ, вишів країни, широко представлене доповідями і повідомленнями з проблем атрибуції та експертизи пам'яток рукописної та книжкової спадщини; систематизації й публікації документальних джерел з історії вітчизняної науки; вдосконалення представлення біографіки та біобібліографії у вітчизняному науково-інформаціному просторі; координації вивчення історії вітчизняної преси.

Організатори конференції – Інформаційно-бібліотечна рада НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Асоціація бібліотек України і Рада директорів наукових бібліотек

та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук – сподіваються, що публікація тез доповідей та повідомлень її учасників сприятиме оперативному ознайомленню вчених і спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери з результатами новітніх напрацювань їхніх колег, заінтересованому фаховому обговоренню давно назрілих і нових проблем, що потребують детального теоретичного осмислення і конструктивних підходів до їх практичного вирішення.

Плідні ідеї, конкретні пропозиції, висловлені учасниками конференції, будуть покладені в основу наступних, більш детальних, обговорень, вони слугуватимуть колективному напрацюванню концептуальних та програмних документів, формуванню комплексних наукових проектів із перспективних напрямів спільної роботи бібліотек та їхніх партнерів – наукових, культурних, освітніх установ, університетів, державних і недержавних дослідницьких, інформаційних центрів, видавництв, редакцій наукових журналів, громадських організацій, науковців.

Глибоко переконані, що розгортання широкого фахового діалогу вчених і спеціалістів, заінтересованих у якісній трансформації вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери в сучасних умовах є конче необхідним. Саме такий постійний діалог, інтегруючи думки провідних фахівців бібліотечної спільноти, здатен надати потужний імпульс консолідації зусиль усіх учасників інформаційних процесів, привернути до себе увагу вітчизняної громадськості, політикуму, державних установ, сприяти виходу на принципово новий рівень розбудови потужного інтегрованого національного науково-інформаційного простору як одного з найважливіших чинників формування в Україні суспільства знань.

В. І. ПОПИК,
генеральний директор
Національної бібліотеки України
імені В.І. Вернадського,
член-кореспондент НАН України

УДК 027.7НТБНТУУКПІ:005.21]:005.584/
Бруй Оксана Миколаївна
Brui Oksana
директор
Director
Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
H. Denysenko Scientific and Technical Library of the
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky
Kyiv Polytechnic Institute»

МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ КПІ ІМ. ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО

MONITORING AND EVALUATION OF THE DEVELOPMENT STRATEGY OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL LIBRARY OF IGOR SIKORSKY KYIV POLYTECHNIC INSTITUTE

Представлено досвід Науково-технічної бібліотеки КПІ ім. Ігоря Сікорського з розроблення та моніторингу й оцінювання стратегії розвитку на основі збалансованої системи показників. Особлива увага зосереджена на питанні розроблення комплексної Системи оцінювання ефективності процесів і діяльності бібліотеки КПІ.

The experience of the Scientific and Technical Library of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute on the development and monitoring and evaluation of development strategy based on Balanced Scorecard is presented. Particular attention is focused on the development of a comprehensive system for evaluation of the effectiveness of the processes and activities of the KPI Library.

Ключові слова: Науково-технічна бібліотека КПІ ім. Ігоря Сікорського, стратегічне управління, стратегія, моніторинг та оцінювання, збалансована система показників.

Key words: Scientific and Technical Library of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, strategic management, strategy, monitoring and evaluation, balanced scorecard.

З лютого 2016 року в Науково-технічній бібліотеці КПІ ім. Ігоря Сікорського (Бібліотека КПІ) розпочато кардинальні зміни, орієнтовані на перепроектування бібліотеки в процесно-орієнтовану систему. Безперечно, це стосується і системи менеджменту, зокрема, стратегічного управління, яке запроваджується як безперервний направляючий процес, який скеровує діяльність всієї бібліотеки на реалізацію визначеної стратегії. Робочою групою розроблено проект стратегії розвитку Бібліотеки КПІ на 2017–2020 рр., презентація якого відбулася у Всеукраїнський день бібліотек 30 вересня 2016 р.

Загалом на розроблення стратегії пішло сім місяців (березень–вересень 2016), на переведення її в план реалізації – ще три місяці (жовтень–грудень 2016), на узгодження стратегії та плану зі службами університету – п'ять місяців (січень–травень 2017).

В основу стратегічного управління, зокрема, розроблення стратегії та моніторингу, оцінювання і контролю її реалізації, покладено збалансовану систему показників (ЗСП), запропоновану в 1992 р. Робертом Капланом та Девідом Нортоном для бізнесу. На початку 2000-х років ЗСП адаптована Робертом Капланом та доповнена Полом Нівеном для неприбуткових та державних організацій. Застосування ЗСП до стратегічного управління дозволяє чіткіше сформулювати стратегічні цілі та здійснювати моніторинг і оцінювання реалізації стратегії за визначеними показниками.

У своїх попередніх дослідженнях нами було допрацьовано моделі ЗСП для некомерційних організацій. Стратегічні цілі, показники для визначення їх досягнення, завдання та заходи визначаються за стратегічними перспективами: суспільство; клієнти; фінанси; процеси; навчання та розвиток. У центрі моделі знаходиться стратегія організації, вгорі – стратегічна ідея (візія, цінності, місія) на досягнення якої спрямовується реалізація стратегії. Детально ЗСП ми представили в своїх попередніх публікаціях.

Саме така модель ЗСП була використана при розробленні стратегії в Бібліотеці КПІ, що представлено в «карті стратегії», де за 5 стратегічними перспективами визначено 15 цілей. У перспективі «суспільство/університет» визначено дві стратегічні цілі: підвищення якості наукових досліджень Університету; підвищення рівня підготовки бакалаврів, магістрів, PhD Університету. В перспективі «клієнти» визначено п'ять стратегічних цілей: підвищення якості підтримки дослідницької діяльності; підвищення якості підтримки навчання та викладання; комфортне фізичне та віртуальне середовище; креативне комунікативне середови-

ще, що стимулює творення та впровадження інновацій. У перспективі «фінанси» визначено одну стратегічну ціль: бюджет зростання, достатній для операційної діяльності бібліотеки та впровадження інновацій. У перспективі «процеси» визначено чотири стратегічні цілі: реінжиніринг процесів та їх максимальна автоматизація; оновлений «портфель послуг» із максимальним покриттям потреб клієнтів, які є їхніми «співтворцями»; актуальна колекція інформаційних ресурсів на різних носіях; залучені ресурси, достатні для основної діяльності Бібліотеки та нововведень. У перспективі «навчання та розвиток» визначено три стратегічні цілі: система розвитку персоналу, спрямована на підвищення кваліфікації та вироблення компетенцій, умотивованості та сервісності; ефективна комунікація; системна наукова діяльність бібліотеки.

«Карта стратегії» візуалізує стратегію організації, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між окремими стратегічними цілями в різних стратегічних перспективах та відображає логіку створення цінності для клієнта.

До кожної цілі визначено один чи декілька індикаторів. Загалом до 15 цілей визначено 59 індикаторів, для однієї цілі визначено від 1 до 5 індикаторів. Це є як фінансові, так і не фінансові показники. Наприклад, фінансовий показник «Збільшення % витрат на удосконалення та нововведення» до цілі «Бюджет зростання»; нефінансовий показник «Збільшення середньомісячної кількості відвідувань веб-ресурсів Бібліотеки (веб-сайт, ЕІАКРІ, WEB-OPAC, електронна бібліотека)» до цілі «Комфортне віртуальне середовище».

Це – як кількісні, так і якісні показники. Наприклад, до цілі «Комфортне фізичне середовище» кількісний показник «Збільшення середньомісячної кількості відвідувань Бібліотеки (фізична присутність)» та якісний показник «Підвищення рівня фізичного комфорту користувачів у Бібліотеці».

Одні з показників є «запізнілими показниками» – «показники-результату» або «показники-охорощі», які показують та вимірюють результати досягнення стратегічних цілей порівняно з тими, які було заплановано, і характеризують діяльність організації за попередній визначений період. Інші показники – «випереджаючі показники» – «показники-процесу» або «показники-драйвери», які відображають та оцінюють проміжні процеси, що забезпечують досягнення стратегічних цілей, взаємодіють зі стратегічними цілями іншої перспективи і є рушійною силою тих результатів, які відображені в «запізнілих показниках».

Початковий документ ЗСП створено у формі таблиці, що містить основну інформацію про показники, який буде покладено в основу тех-

нічного завдання для розроблення Системи оцінювання ефективності процесів і результатів діяльності Бібліотеки. Основні поля таблиці: стратегічна перспектива; стратегічна ціль; індикатори-драйвери; індикатори-охоронці; значення показника ... рік; дата початкового відліку значення показника; назва статистики, необхідної для визначення значення показника; статистика, необхідна для визначення значення показника; відповідальний за надання статистики.

Окрім ЗСП, яка вже розроблена для стратегії 2017–2020 рр., до Системи оцінювання ефективності процесів і результатів діяльності Бібліотеки увійдуть ключові показники ефективності (KPI), які дозволять здійснювати моніторинг та оцінювання ефективності процесів (розроблення KPI планується завершити до кінця 2017 р.) та офіційна статистика діяльності бібліотеки. Розроблення технічного завдання для створення автоматизованої Системи оцінювання ефективності процесів і результатів діяльності Бібліотеки заплановано на 2018 р.

Моніторинг та оцінювання реалізації стратегії проводять працівники Сектору аналітично-статистичної роботи Відділу перспективного розвитку за визначеною системою індикаторів. Передбачається, що на основі фіксованих показників, на початку кожного року у січні–лютому, працівниками Сектору аналітично-статистичної роботи здійснюватиметься аналіз досягнення результатів стратегії. На підставі цього аналізу стратегічною групою прийматиметься рішення щодо необхідності внесення коректив у саму стратегію та стратегічний план. Директор бібліотеки здійснюватиме щорічний контроль за реалізацією стратегії та представлятиме результати перед працівниками бібліотеки, адміністрацією та спільнотою університету у формі публічного звіту.

Список використаних джерел

1. Kaplan R. S. Strategic Performance Measurement and Management in Nonprofit Organizations / Robert S. Kaplan // Nonprofit Management & Leadership. – 2001. – Vol. 11. – N. 3. – P. 353–370.

2. Kaplan R. S. The Balanced Scorecard: Measures that Drive Performance / Robert S. Kaplan, and David P. Norton // Harvard Business Review. – 1992. – January–February. – P. 71–79.

3. Kaplan R. S. Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System / Robert S. Kaplan, and David P. Norton // Harvard Business Review. – 1996. – January–February. – P. 75–85.

4. Бруй О. М. Збалансована система показників як основа системи стратегічного управління у бібліотеках: теоретичні аспекти / О. Бруй // Вісник Книжкової палати. – 2015. – №10. – С. 26–30.

5. Нивен П. Р. Сбалансированная система показателей для государственных и

неприбыльных организаций / Нол Р. Нивен. - Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2005. - 336 с.
6. Стратегія розвитку Науково-технічної бібліотеки КНІ ім. Ігоря Сікорського: 2017–2020 рр. / уклад. Оксана Бруй. – Київ : Ліра-К, 2017. - 38 с.

УДК 027.625(477):004.63:021.64
Василенко Ольга Миколаївна
Vasylenko Olha
директор Інституту бібліотекознавства НБУВ
Director of Institute of Library Studies
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS IN UKRAINE'S LIBRARIES ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF THE SCIENTIFIC RESEARCH

Розглядаються актуальні завдання з упровадження міжнародних стандартів у діяльність бібліотек України як складові науково-дослідної роботи Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

The current tasks of improvement of international standards in to the activities of Ukrainian libraries as components of the researching of the Institute of Library Science of the V. Vernadsky National Library of Ukraine are considered; Intermediate results on the preparing of scientific methodology and development of the organizational base for the standardization of library activities are highlighted.

Ключові слова: стандартизація бібліотечної діяльності, нормативно-методична база, стратегія розвитку бібліотечної справи, стандарти ІСО.
Key words: standardization of library activity, Normative and methodological base, Strategy of library development, ISO standards.

Розвиток співробітництва в інформаційній сфері на національному та міжнародному рівнях, забезпечення процесів формування інтегрованого інформаційного мультиресурсу та обміну інформацією незалежно від кордонів, а також участі наукових бібліотек України у міжнародних та міжвідомчих інформаційних проектах викликають необхідність ґрунтовних досліджень, пов'язаних з оновленням нормативно-правової та науково-методичної бази бібліотечно-інформаційної діяльності (БІД) як важливого чинника інтеграції країни у світовий інформаційний простір. Насамперед, це пов'язано з вирішенням проблеми узгодженості національних стандартів із відповідними міжнародними, що значною мірою впливає як на ефективність співпраці України з іншими державами і міжнародними організаціями, так і на розвиток нашої держави як демократичної, соціально орієнтованої та правової.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю якнайшвидшої адаптації України до світового співтовариства шляхом цілеспрямованої імплементації норм міжнародного права до нормативно-правової бази діяльності вітчизняних наукових бібліотек. Серед завдань удосконалення нормативно-правової бази «Стратегією розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» передбачено розробити нормативно-правові акти, зокрема розробити на основі міжнародних і впровадити національні стандарти з бібліотечної статистики, каталогізації, бібліотечного обслуговування, бібліотечних приміщень тощо.

В умовах глобальних суспільно-економічних перетворень вітчизняній бібліотечно-інформаційній сфері притаманні зміни пріоритетів, адаптація до ринкового середовища, прийняття нової моделі функціонування, засвоєння нетрадиційних технологій соціальної й економічної взаємодії, становлення в ролі виробника бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг. Під впливом трансформацій діяльність наукових бібліотек, які забезпечують повний технологічний цикл систематизації й цільового поширення якісних бібліотечно-інформаційних послуг, спрямована на консолідацію суспільства; дотримання європейських цінностей, інтеграцію у європейське співтовариство; вільний доступ до інформації, знань і культурного надбання. Діяльність наукових бібліотек у сфері інтелектуальної власності зумовлює необхідність зосередження уваги на оптимізації нормативно-правової бази відповідно до європейських та міжнародних стандартів. У цьому зв'язку стандартизація як дієвий інструмент нормативного регулювання сфери БІД набуває все більшого технічного, економічного та соціального значення. Чинна нормативно-правова база та система стандартів бібліотечно-інформаційної галузі характеризується фрагментар-

ністю, суперечливістю, неузгодженістю з міжнародними нормативними актами, тому потребує дієвої зміни та доповнень для оптимізації ефективності БІД. Процес упровадження міжнародних стандартів зумовлений як підвищенням ефективності БІД, так і потребою виходу на якісно новий рівень розвитку стандартизації, спрямованої на вирішення завдань, висунутих у зв'язку зі становленням України як правової держави.

Важливу роль у зазначеному процесі має теоретичне забезпечення, яке завдяки створенню науково обґрунтованих засад сприятиме формуванню надійних умов для цивілізованого входження нашої держави у світове співтовариство та її інтеграції в європейські структури. Останніми роками із різним ступенем повноти проблеми імплементації міжнародних стандартів в окремих галузях соціально-економічної діяльності, її механізму та способів реалізації висвітлювали вітчизняні та зарубіжні вчені, однак досліджувані ними питання не розглядалися з позицій бібліотекознавства та бібліотечної справи. Серед досліджень, що стосуються окремих аспектів нормативного і методичного забезпечення найчастіше українські вчені зверталися до викладу своїх напрацювань через аналіз нормативних та законодавчих документів, у яких висвітлювали зміст та проблеми окремих положень нормативного документа, акцентували увагу на помилках, пропонували корективи. В аспекті упровадження та використання міжнародних стандартів розглядалися окремі питання розвитку сучасної термінології української бібліотечно-інформаційної галузі. Проблематику реалізації політики у сфері інтелектуальної власності для бібліотек активно обговорюються в професійних наукових і практичних виданнях, проте проблеми формування і використання охорони об'єктів інтелектуальної власності в аспекті гармонізації нормативно-методичної бази з міжнародними правовими актами та угодами вимагають теоретичного осмислення, методологічної формалізації та обґрунтування впровадження. Необхідність дієвої зміни та доповнень у галузі нормативного забезпечення БІД, шляхи вирішення проблем неодноразово актуалізовані у публікаціях на сторінках фахових видань. Слід зазначити, що спектр відображених у вітчизняному та зарубіжному бібліотекознавстві питань у контексті визначеної тематики достатньо великий, але наразі дослідження проблематики розвитку нормативно-методичної бази діяльності наукових бібліотек відповідно до міжнародних стандартів як системного явища, яке є невід'ємною частиною процесу інтеграції у світовий інформаційний простір, до сьогодні відсутнє.

Наразі Інститут бібліотекознавства НБУВ означені проблеми розробляє у рамках наукового дослідження «Розвиток нормативно-методичної бази діяльності наукових бібліотек відповідно до міжнародних стандар-

тів» (2017–2019 рр.). Основна мета дослідження полягає у розробленні теоретико-методологічних засад та методичного інструментарію для імплементації міжнародних нормативних документів у діяльність наукових бібліотек; вироблення рекомендацій щодо оптимізації нормативно-правової бази з охорони інтелектуальної власності для наукових бібліотек відповідно до європейських та міжнародних стандартів. Програмою дослідження проблематики передбачено виконання комплексу взаємопов'язаних завдань за такими напрямами: концептуальні засади розвитку нормативно-методичної бази БІД; науково-методичне забезпечення впровадження міжнародних стандартів у діяльність наукових бібліотек; оптимізація нормативно-правової бази БІД відповідно до європейських та міжнародних стандартів з проблем інтелектуальної власності.

Досягнення поставленої мети пов'язано з вирішенням низки завдань, зокрема: дослідження наукових підходів та практики імплементації міжнародних нормативних документів у сфері БІД; визначення теоретико-методологічних засад імплементації міжнародних нормативних і методичних документів у діяльність наукових бібліотек; компаративний аналіз чинних національних та міжнародних нормативних документів, що використовуються в БІД та охороні об'єктів інтелектуальної власності науковими бібліотеками; вивчення європейських та міжнародних стандартів з авторського права, визначення особливостей нормативно-правового забезпечення охорони об'єктів інтелектуальної власності в бібліотеках іноземних держав; дослідження науково-методичних підходів і гармонійне використання термінології з інтелектуальної власності, авторського права, бібліотечної статистики та каталогізації (RDA) у бібліотечній справі України; розроблення науково-методичної та інформаційної бази з упровадження міжнародних стандартів як національних (з охорони об'єктів інтелектуальної власності, бібліотечної статистики, каталогізації, збереження персональних даних користувачів бібліотеки, підготовки наукових видань); оптимізація нормативного та науково-методичного забезпечення системи обліку бібліотечних фондів наукових бібліотек; кодифікація нормативно-методичної бази діяльності НБУВ у сфері інтелектуальної власності, удосконалення механізму щодо набуття правової охорони об'єктів інтелектуальної власності НБУВ; вироблення та впровадження пропозицій і рекомендацій щодо управління, розвитку системи національних стандартів, удосконалення нормативно-правової бази з охорони об'єктів інтелектуальної власності в галузі бібліотечної справи для органів державної влади, міністерств і відомств, наукових установ системи НАН України, наукових і публічних бібліотек та ін.

НБУВ систематично приділяла увагу питанням стандартизації різ-

них аспектів бібліотечної діяльності, займала активну позицію у розробленні та впровадженні сучасних стандартів. На сьогодні стандартизація сфери БІД є частиною єдиної загальнодержавної системи стандартизації та відіграє суттєву роль у вдосконаленні управління і планування бібліотечно-інформаційних процесів, пов'язаних із реалізацією наукоємних завдань у контексті ефективного формування національного інформаційно-знаннєвого ресурсу, забезпечення потреб суспільства в знаннях та інформації, розвитку оптимальної системи інформаційного супроводу наукових досліджень.

Зазначаючи важливість поставлених завдань з розвитку стандартизації бібліотечної діяльності відповідно до міжнародних стандартів та згідно з Законом України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 № 1315-VII, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 1163-р, протоколом засідання ТК 144 від 01.11.2016 № 20 Національний орган стандартизації ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр Проблем стандартизації, сертифікації та якості» затвердив наказ «Про внесення змін до керівного складу ТК 144 та внесення змін до структури ТК 144» від 06 грудня 2016 р. № 407. За цим наказом у складі ТК 144 утворено ПК 4 «Бібліотечна діяльність» з об'єктом стандартизації 01.140.20 – Інформатика (в частині бібліотечної справи), затверджено голову ПК 4. Цьому наказу передувало засідання Технічного комітету стандартизації України ТК 144 «Інформація і документація», функції секретаріату якого здійснює Український інститут науково-технічної експертизи та інформації (УкрІНТЕІ), на якому, крім вищезазначеного, було ухвалено рішення щодо здійснення функцій секретаріату ПК 4 – НБУВ. Наразі паралельно з дослідженням теоретико-методологічних аспектів та здійсненням науково-методичних розробок за темою НДР відбувається значна науково-організаційна робота з впровадження нових стандартів ІСО, прийнятих як національних, формування та розгортання діяльності ПК 4.

Водночас успішна реалізація поставлених завдань із розвитку бібліотечної діяльності на основі міжнародних стандартів, оновлення термінології, поступове упровадження новітніх методик із формування інтегрованих інформаційних е-ресурсів та е-сервісів, організації бібліотечної статистики та створення системи охорони об'єктів інтелектуальної власності в бібліотеках напряму пов'язана з консолідацією зусиль та активною, поглибленою співпрацею провідних наукових бібліотек України. Це важливо, оскільки робота бібліотек, яка організована на уніфікованій нормативно-методичній базі, підвищує ефективність роботи та якість бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг, створює гармонійний комунікаційний простір для суспільної взаємодії на національному та міжнародному рівнях.

УДК 930:026:63+027.021(477)
Верґунов Віктор Анатолійович
Verhunov Viktor
директор
Director
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН
National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine
академік НААН
Academician of NAAS

ЗАБУТІ СТОРІНКИ СПІЛЬНОЇ ІСТОРІЇ (ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ НААН ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО НАНУ)

FORGOTTEN PAGES OF COMMON HISTORY (TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE NATIONAL SCIENTIFIC AGRICULTURAL LIBRARY NAAS AND VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE NAS)

Розкрито невідомі сторінки творчої співпраці ННСГБ НААН та НБУВ, починаючи зі середини 1919 р. через осередки на території Софії Київської, а також під єдиним координуючим центром УАН упродовж трьох місяців від березня 1920 р. Уперше стверджено, що А.З. Носів, який стоїть у витоків ВБУ, у 1924 р. стає третім директором ННСГБ НААН. Також розглянуто перебіг подій щодо можливого приєднання Київської філії ЦСГБ СГНКУ до ВБУ в 1928 р.
Reveals the unknown pages of creative collaboration of the National Scientific Agricultural Library NAAS and Vernadsky National Library of Ukraine NAS since mid-1919 through the cells at the territory of St. Sophia and under a single coordinating center UAS within three months from March 1920. For the first time stated that A. Nosiv, which is at the origin of the Nationwide Library of Ukraine, in 1924 became the third director the National Scientific Agricultural Library NAAS. Also considered the situation concerning the possible accession of the Kiev branch of the Central Agricultural Library of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine to the Nationwide Library of Ukraine in 1928.

Ключові слова: Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАНУ, Сільсько-

господарський вчений комітет України, Українська академія наук.
Key words: National Scientific Agricultural Library NAAS, Vernadsky National Library of Ukraine NAS, Agricultural Scientific Committee of Ukraine, the Ukrainian Academy of Sciences.

Відповідно до рішення Верховної Ради України № 1807–VIII від 22 грудня 2016 р. «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році» Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (ННСГБ НААН) 16 липня 2017 р. на державному рівні відзначила свій віковий ювілей. Як виявилося, надзвичайно прогностичним або навіть символічним у цьому зв'язку став Указ Президента України П. О. Порошенка № 17/2016 від 22 січня 2016 р. «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років». Він, насамперед, спонукав повернутися до надзвичайно непростої та до кінця не дослідженої історії ННСГБ НААН, особливо щодо появи та контекстового становлення у 20-х роках минулого століття.

Новітні архівні пошуки документно довели, що існує інша дата появи ННСГБ НААН, а не стверджена за радянської доби – 31 жовтня 1921 р. Як виявилося, свою діяльність вона розпочала 16 липня 1917 р., коли постановою Української Центральної Ради «Про затвердження бюджету Генерального секретаріату земельних справ» створюється і бюджетно фінансується його бібліотека. Скоріш за все, її першим очільником стає учений-агроном латвієць Г.О. Кох. Після створення 1 листопада 1918 р. Сільськогосподарського вченого (згодом – наукового) комітету України на чолі з В. І. Вернадським при головному профільному відомстві, що розглядало як його модель організації галузевої академічної науки в Україні, книгозбірня стає головною або центральною установою для досить розгалуженої мережі з 46 науково-дослідних установ аграрного профілю у восьми українських губерніях. На початковому етапі територіально вона розміщувалася в Києві разом із відомством по вул. Велика Володимирська, 19 (нині – Володимирська). Після першої появи у місті радянської влади 5 лютого 1919 р. відбуваються зміни як у місці розташування, такі в пріоритетах щодо виконання основних функцій. Трохи згодом В. І. Вернадський виступив з ініціативою зберегти стародруки, що знаходилися у культових спорудах. Оскільки на той час нова влада до кінця не визначилася стосовно книжкових фондів та споруд духовного відомства, було прийнято рішення передати їх у використання відповідним новостворюваним загальнодержавним інституціям. Як наслідок, СГВКУ у середині 1919 р. переїжджає на другий поверх приміщення консисторії (хлібні) Софії Київської по вул. Велика Володимирська, 27 разом зі своєю книгозбірнею. Згодом до пропозиції

у 1925 р. на основі бібліотек діючих монастирів створюються філії предтечі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАНУ (НБУВ) у вигляді Всенародної бібліотеки України, а саме: Петровська, Лаврська, Михайлівська та Софіївська (у 1927 р. їхній статус змінили на відділи). Саме з останньою з них на новому місці творчо щоденно співпрацює ЦСГБ СГНКУ, як виявилося, аж до 1927 р. включно.

Нещодавно вдалося встановити, що по-справжньому юридично ННСГБ НААН і НБУВ НАНУ співпрацюють під єдиним керівництвом УАН, коли загальними зборами 15 березня 1920 р. був прийнятий «Статут Сільськогосподарського вченого комітету України в пристосуванні до Академії наук», розроблений 1 лютого того ж року М. Фроловим, В. Огієвським та О. Янатою. Все продовжувалося близько трьох місяців. Цей період потребує додаткових архівних ретельних пошуків і скрупульозного дослідження.

Тривалий час вважалося, що саме через постать доктора історичних наук, професора М.С. Слободяника (1949–2015), який упродовж 1998–2000 рр. очолював ЦНСГБ УААН, відбувся найбільший вплив кращих творчих напрацювань НБУВ НАНУ щодо виконанні своїх основних функцій з боку ННСГБ НААН. Вдалося встановити, що це – не перший приклад, коли вихованці НБУВ очолювали ННСГБ НААН. Відомо, що першим співробітником створеної гетьманом П. Скоропадським 2 (15) серпня 1918 р. відповідно до «Закону про утворення Фонду Національної Бібліотеки Української Держави» і ухваленого Радою Міністрів став учень Ф. К. Вовка, випускник Петроградського університету полтавчанин А.З. Носів (1883–1941). На посаду молодшого бібліотекаря його призначили 14 жовтня 1918 р. з метою запровадження реєстрації книжок і діловодства. Саме за ним принципи каталогізації фондів ВБУ, які він побудував на базі бібліотеки Університету св. Володимира (нині – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка). Він також стає секретарем комісії при ВБУ на чолі з академіком Д. І. Багалієм, створеної у лютому 1919 р. для опису стану стародруків та гравюр, які зберігали культові установи Києва. Скоріш за все, саме з цього моменту він починає співпрацювати із ЦСГБ СГНКУ. З 1921 р. він на відповідальних посадах у СГНКУ у київський період функціонування: очолював секцію народного побуту, був обираний членом бібліографічного бюро та виконував обов'язки заступника вченого секретаря. Після переїзду комітету до Харкова та його реорганізації керував Комісією сільськогосподарського народного побуту. З 16 серпня 1924 р., зрозуміло не безпідставно, очолив ще й ЦСГБ СГНКУ разом із Київською філією і багато зробив для становлення установи як повноцінної наукової (спеціальної) бібліотеки.

Виявилося, що саме через Київську філію Центральної сільськогосподарської бібліотеки СГНКУ НІСГБ і НБУВ НАНУ ще б трохи і стали єдиним цілим. Цьому передувала певна передісторія. Відповідно до доповіді директор ВБУ С. П. Постернака на Загальних зборах ВУАН був підтверджений її подвійний статус та поліфункціональність як фундаментальної бібліотеки Академії та одночасно НБУ і схвалено основне спрямування на обслуговування як наукових потреб ВУАН, так і масового читача. З цією метою було прийнято рішення про доукомплектування фондів ВБУ як іноземною, так і галузевою літературою. Наступним важливим моментом щодо змін у пріоритетах діяльності установи стали рішення X з'їзду КП(б)У у листопаді 1927 р. про широке залучення новітніх культурних надбань у пролетарські та селянські маси. Не випадково з 1928 р. ВБУ переходить на засади соціалістичного будівництва, насамперед колгоспно-радгоспного, що безперечно потребувало спеціальної галузевої літератури. Тому не випадково з'явилося бажання у керівництва НБУ забрати до свого лона книжкові фонди ліквідованого 1 жовтня 1927 р. за прояви націоналізму СГНКУ. Вони, до речі, на той час були найбільшими за своєю чисельністю і галузевим репертуаром в УСРР. Створена рішенням уряду у грудні 1927 р. замість СГНКУ Науково-консультаційна рада (НКР) при НКЗС УСРР поряд з іншими проблемами почала пошук оптимальної для повноцінного функціонування Харківської та Київської філій ЦСГБ.

На реалізацію урядового рішення відповідно до наказу НКЗС УСРР № 483/2326 від 1 листопада 1928 р. було складено акт передачі фондів Харківської сільськогосподарської бібліотеки колишнього СГНКУ на чолі з Д. С. Бібком у кількості 31 444 примірники книг Українському науково-дослідному інституту економіки й організації сільського господарства. З об'єктивних причин складнішим становище було з книгозбірнею Київської філії СГНКУ. Не випадково згідно з доповідною запискою тимчасового в. о. голови НКР на ім'я Наркомзему УСРР у жовтні 1927 р. представництво Комітету у Києві як структурну одиницю ліквідували, а іншим документом передбачалося її книгозбірню «... долучити до Всенародної бібліотеки». Питання про її майбутнє кілька разів ставало предметом обговорення та дискусій на Пленумі бюро НКР при НКЗС УСРР. Так, за доповіддю вченого секретаря ради Н. Петренка 22 липня 1928 р. було вирішено передати її Київському сільськогосподарському інституту «... майбутньої сільськогосподарської академії...». Висловлювалися й інші думки щодо передачі філії до Укрнауки чи «Всенародної бібліотеки». Вже наступного дня, «... зважаючи на історію утворення цієї бібліотеки, а також, беручи до уваги, фактичний розмір і ха-

рактер її використання...», прийнято рішення зберегти її як єдине ціле в системі НКЗС УСРР. З цією метою бюро НКР НКЗС УСРР 4 жовтня 1928 р. прийняло рішення передати книгозбірню Київської філії СГНКУ, як і харківської, – «Інституту економіки та організації сільського господарства...» з кошторисом на утримання у розмірі 4685 крб і штатом дві особи. При цьому з приєднанням бібліотечних фондів «Сільського господаря» створювалася спеціальна Центральна сільськогосподарська бібліотека у Харкові. За тих обставин Всенародна бібліотека Всеукраїнської академії наук, отримавши офіційну підтримку Укрнауки, все ж аргументовано наполягала на приєднанні Київської філії до себе. Колегія НКЗС УСРР через рішення Бюро НКР від 29 листопада 1928 р. відхилила клопотання. Оперуючи листом директора С. Постернака № 2505 від 27 жовтня 1928 р. із черговою підтримкою Укрнауки № 5591 від 3 листопада 1928 р., Всенародна бібліотека наполягала на вирішенні питання на свою користь. Остаточне рішення бюро НКР НКЗС УСРР із цього приводу винесло лише 21 лютого 1929 р. Тим самим, Українському науково-дослідному інституту економіки й організації сільського господарства були безапеляційно підпорядковані книжкові фонди київської галузевої книгозбірні колишнього СГНКУ.

Після рішення уряду УСРР «Про організацію Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук » від 22 травня 1931 р. ННСГБ НААН увійшла до її первісного складу і назавжди залишилася самостійною спеціалізованою науковою установою – методичним центром та галузевим депозитарієм сільськогосподарської та лісотехнічної літератури. Сьогодні ННСГБ НААН творчо співпрацює із НБУВ НАНУ на ниві створення національної бібліографії шляхом увіковічення пам'яті видатних учених, насамперед через спільну біобібліографічну серію «Академіки та члени-кореспонденти НАНУ для сільського господарства України». Окрема сторінка взаємин – співпраця на професійній ниві через Асоціацію бібліотек України. Не менш важливою спільною діяльністю, витоки яких закладанні в роки української революції 1917–1921 рр., є заходи з підготовки до відзначення у 2018 р. історичних ювілеїв як НАНУ, так і НААН. Тому є всі підстави стверджувати, що принаймні формат функціонування, особливо щодо репрезентації результатів у діяльності ННСГБ НААН і НБУВ НАНУ, багато в чому закладений геніем фундатора академічної науки в Україні В. І. Вернадським, виявився прогностично вдалим і навіть у принципах – інноваційним.

УДК 027.08
Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна
Voskoboinikova-Huzieva Olena
завідувач кафедри
Head of Department
доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник
Doctor of Sciences in Social Communications, Senior Research Fellow
Київський університет імені Бориса Грінченка
Borys Hrynchenko Kyiv University

ЖИВЕ ЗНАННЯ (LIVING KNOWLEDGE) ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК

LIVING KNOWLEDGE AS STRATEGIC GUID-LINES OF DEVELOPMENT OF LIBRARIES

Матеріал присвячено розгляду стратегічного розвитку провідних бібліотек світу. Особливу увагу приділено пріоритетам розвитку Британської бібліотеки, представлених у двох останніх стратегіях – *Growing Knowledge* (Знання, що зростає) та *Living Knowledge* (Живе знання), розрахованих на 2011–2023 рр.
The strategic guid-lines of the world leading libraries are reviewed. The need British Library of strateges of development – Growing Knowledge (2011–2015) and Living Knowledge (2015–2023).

Ключові слова: бібліотека, Британська бібліотека, Growing Knowledge (Знання, що зростає), Living Knowledge (Живе знання), стратегія розвитку.
Key words: the Library, Growing Knowledge, Living Knowledge, the British Library, the strategy of development.

Практика стратегічного менеджменту є вже традиційним явищем для управління діяльністю інформаційних центрів, бібліотечно-інформаційних установ, освітніх закладів, громадських та професійних об'єднань. Продовжуючи дослідження питання вибору найкращих стратегій для розвитку бібліотечно-інформаційних комплексів [1; 2], маємо на меті звернути увагу українських дослідників та керівників бібліотек різного типу на три взаємопов'язані документи, що на сьогодні визначають пріоритети і цілі функціонування одного з найбільших бібліотечно-інформаційних центрів світу та Європи – Британської бібліотеки (ББ). Йдеться про Візію майбутнього Британської бібліотеки до 2020 року (*2020 Vision*) [3] і дві стратегії – *Growing Knowledge* та *Living Knowledge* [4; 5], які охоплюють період 2011–2023 рр. і базуються на основних по-

ложеннях попереднього документа. Як зазначають розробники, представлені у Візії та стратегіях напрями розвитку ББ є відповіддю на виклики технологічної революції, яка нівелює кордони між секторами економіки, установами і професіями.

Візія найближчого майбутнього ББ, закладена у «The British Library: 2020 vision» [3] полягає в тому, що бібліотека має бути лідером серед центрів глобальної інформаційної мережі, розвивати знання через власні колекції, компетенції та співробітництво з метою зміцнення економіки, суспільства та збагачення культурного життя.

Відповідно до висловленого британськими колегами бачення, стратегія розвитку ББ Growing Knowledge (Знання, що зростає), розрахована на 2011–2015 рр. [4], містила п'ять пріоритетів, реалізація яких спрямовувалася на забезпечення гарантованого доступу до скарбів ББ майбутнім поколінням; доступ до усього спектра ресурсів для дослідників; підтримка дослідницької спільноти у ключових галузях з метою соціального та економічного зростання; збагачення культурного життя нації; проведення досліджень і співробітництво у світовій знаннєвій мережі.

Наступна стратегія розвитку – Living Knowledge (Живе знання), розрахована на 2015–2023 рр. [5]. За висловом баронеси Блекстоун (Blackstone), голови правління Британської бібліотечної комісії, стратегія описує ББ, яка напередодні пятидесятирічного ювілею (2023 р.) змінює себе у відповідь на глибокі перетворення у сфері технологій, досліджень та інформаційних комунікацій, та, одночасно, залишається вірною основоположним принципам і завданням саме національної бібліотеки, великого суспільного активу Об'єднаного королівства, важливого для кожного британця. У документі закладено амбітні цілі для зростання, новацій та розвитку ББ на вісім років та подальший період, які реалізуються з метою підтримки досліджень, культури, освіти та економічного зміцнення, на користь не лише громадян Великобританії, але й користувачів і партнерів з усього світу. «Живе знання» – це роздуми щодо постійного зростання британської колекції, це внесок колективу ББ в економіку знань та зобов'язання персоналу ББ щодо примноження та збереження інтелектуальної спадщини, доступної кожному, для дослідження, натхнення та задоволення [5, с. 1].

Ролі Кейтінг (Roly Keating), головний виконавчий директор ББ, зазначає, що обрання 2023 р. як горизонту для планування діяльності ББ, може здаватися доволі випадковим, але ювілейні дати мають значення, адже бібліотеку було створено як установу нового типу для підтримки досліджень і новацій, і на сьогодні вона є повноправним партнером Кварталу Знань (Knowledge Quarter) – сплаву науки і культури, який

об'єднує понад 35 дослідницьких, інформаційних, освітніх та культурних установ у центрі Лондона [5, с. 5]. «Живе знання» – це амбітний проект, він відповідає прагненням Великобританії у співдружності з іншими розвивати власну націю, формувати індустріальну стратегію, яка інвестує в знання, новації і творчий потенціал суспільства за для довготривалого економічного зростання. Сьогодні успіх у конкурентному світі безпосередньо залежить від вільного потоку ідей, натхнення та інформації, і бібліотеки, на думку Р. Кейтінга, це саме та система, що об'єднує владу, суспільство та учених, вгілюючи цю ідею вільного руху інформації та знань.

Стратегічні пріоритети, закладені у «Живому знанні», складаються з шести цілей, які чітко демонструють, як суспільне фінансування, яке отримує ББ, перетворюється у суспільне матеріальне благо у кількох напрямах – розвиток фондів і колекцій; дослідження; бізнес; культура; навчання; міжнародне співробітництво. В межах кожної цілі розробниками чітко визначені пріоритети. Зокрема, розвиток фондів і колекцій (Custodianship) спрямований на формування і збереження національної колекції друкованих, рукописних та цифрових документів. У напрямі підтримки досліджень (Research) передбачено, що ББ підтримує і стимулює дослідження усіх видів; гарантує, що локальні можливості бібліотеки та спектр надання послуг у читальних залах відповідатимуть потребам дослідників; розвиває дистанційні послуги як обов'язковий ресурс для пошуку, дослідження та аналізу фактів; розширює колекції ББ та компетенції в напрямі аналітики великомасштабних даних; співпрацює з партнерами, щоб збільшити вагу ББ як незалежної дослідницької організації. Мета ділової активності ББ (Business) у визначений період – допомога бізнес-структурам у введенні інновацій та зростанні. Конкретними цілями цього напряму є також співпраця з партнерами для фінансового забезпечення розширення мережі регіональних Business & IP Centres (Центрів ділового та інформаційного партнерства) на базі 20 британських міських бібліотек; розвиток університетського містечка St Pancras для максимального використання його потенціалу у сфері обміну знаннями та новаціями у серці Кварталу Знань. Пріоритети культурного розвитку (Culture) полягають у збагаченні форм, різноманіття та творчої взаємодії культурної діяльності ББ, як локальної, так і онлайн; розвитку різноманітних програм, туристичних виставок і цифрового співробітництва з публічними бібліотеками та іншими установами, з метою відкриття та популяризації колекцій бібліотеки для нових аудиторій у Великобританії та в інших країнах. Реалізація цілі з навчання (Learning) має на меті надихати молодь та учнів будь-якого

віку, а тому передбачає, з одного боку, покращення і розширення послуг для учнів шкіл і студентів, просто молоді, родин і місцевих громад, які зацікавлені колекціями ББ, а з іншого, розширення ресурсів для викладачів та масиву першоджерел, доступних онлайн. Ціллю міжнародного співробітництва (International) є співпраця із партнерами з усього світу для просування знання та взаєморозуміння. Це, на думку розробників, посилює зобов'язання ББ стосовно тих регіонів світу, культури та історія яких найбільш повно представлені у колекціях бібліотеки; покладає роль професійного лідерства ББ у національній бібліотечній мережі Європи з метою сприяння глобальному поширенню цифрової бібліотеки; стимулює до збільшення площ ББ, з тим, щоб мати змогу надати підтримку іншим установам, колекції яких перебувають у зоні ризику внаслідок воєнних дій або непередбачуваних обставин.

Стратегія Living Knowledge (Живе знання) позиціонує Британську бібліотеку як глобальний інформаційний центр, який чітко бачить перспективи свого суспільного і технологічного розвитку в період становлення економіки знань. Досвід ББ, керівництво якої ще у 1990-х роках почало використовувати методики стратегічного планування, а згодом і стратегічного менеджменту, може бути використаний фахівцями з інших країн для розробки та впровадження концепцій та стратегій розвитку інформаційних, бібліотечних та освітніх установ.

Список використаних джерел

1. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. В. Воскобойнікова-Гузєва ; наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2014. – С. 247–266.
2. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Визначальні світові стратегії для розвитку інформаційно-бібліотечного комплексу (кінець XX – початок XXI ст.) / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Вісн. Кн. палати. – 2012. – №9. – С. 17–22.
3. The British Library: 2020 vision [Electronic resource]. – Mode of acces : http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/2020vision/2020A3.pdf. – Title from the screen.
4. Growing Knowledge: The British Library's Strategy 2011–2015 [Electronic resource]. – Mode of acces: http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/strategy1115/. – Title from the screen.
5. Living Knowledge: The British Library 2015–2023 [Electronic resource]. – Mode of acces: http://www.bl.uk/projects/living-knowledge-the-british-library-2015-2023/. – Title from the screen.

УДК 027.021(477.83-21):021.4
Греськів Ольга Олександрівна
Hreskiv Olha
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника
Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine

СОЦІОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. СТЕФАНИКА В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

SOCIO-CULTURAL ACTIVITY OF THE V. STEFANYK LVIV NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY OF UKRAINE IN MASS MEDIA

Розглянуто соціокультурну діяльність Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника та її висвітлення засобами масової інформації. Ілюстровано популяризацію її діяльності на прикладі публікацій медіа про заходи у бібліотеці.
The socio-cultural activity of the Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine and its coverage by the mass media are considered. Illustrated popularization of its activities on the example of media publications about events in the library.

Ключові слова: медіа, публікація, культурні заходи, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, виставка.
Key words: media, publication, ccultural events, Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine, exhibition.

Соціокультурна діяльність Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника спрямована на інформаційний та гармонійний розвиток особистості. Завдяки своїй культурній, соціальній, освітній значущості, ця діяльність отримує висвітлення у засобах масової інформації, що дозволяє інституції утвердити імідж потужної бібліотечно-інформаційної та культурно-освітньої установи.

Дослідження унікальних та рідкісних зібрань ЛННБ України ім. В. Стефаника, питання переміщених культурних цінностей, зокрема, доля документального архіву НТШ, вивезеного на територію Польщі під час Другої світової війни, всі ці аспекти діяльності книгозбірні регулярно знаходять висвітлення у засобах масової інформації.

У 2016 р. у рамках популяризації діяльності бібліотеки було підготовлено низку публікацій про заходи, що відбулися: «Фалеристичні пам'ятки із фондів ЛННБ України ім. В. Стефаника», «Особливості сучасних теоретико-методологічних концепцій збереження ретроспективних фондів», «Видавничий концерн «Українська преса» (1923–1939 рр.) в особах: журналістська, публіцистична, видавнича та редакторська діяльність», «Актуальні проблеми збереження документів», «Мистецька культура: історія, теорія, методологія». Вагомим внеском у висвітлення науково-дослідної складової діяльності установи стали особисті публікації співробітників бібліотеки та презентації їхніх праць.

Творчі зустрічі в стінах бібліотеки були не менш цікавим матеріалом для публікацій у медіа. Так, було підготовлено матеріал про сходини з директором Національної бібліотеки Білорусі Романом Мотульським та українським істориком, представником українського національного руху, політв'язнем, дисидентом Валентином Морозом.

Сприяє популяризації установи виставкова діяльність та її висвітлення у засобах масової інформації. Упродовж 2016 р. відбулися спільні мистецькі заходи зі залученням унікальних матеріалів з фонду книгозбірні. Так велику експозицію «Картографічні видання Львова», організовану до 200-річчя Національного університету «Львівська політехніка», доповнили 26 картами з фонду кабінету картографії ЛННБ України ім. В. Стефаника, а виставку, що відбулася у Національному музеї ім. Андрея Шептицького, присвячену 120-річчю від дня народження Павла Ковжуна – українського графіка, маляра і мистецтвознавця – чотирма експонатами образотворчих матеріалів із фонду бібліотеки.

Привернули увагу засобів масової інформації виставки «Акварелі Наполеона Орди (із фонду ЛННБ України ім. В. Стефаника)», присвячена пам'яті Степана Павловича Костюка, відомого бібліографа, мистецтвознавця, історика української культури, завідувача відділу мистецтв бібліотеки, «Велике повернення Нью-Йоркської групи», що відбулася в рамках Форуму видавців та експозиція, присвячена ювілею І. Я. Франка. Проведення подібних заходів, на відкриття яких запрошуються провідні науковці, представники культурної спільноти, керівники споріднених інституцій охоче висвітлювались медіа.

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника щорічно бере участь у Львівському міжнародному бібліотечному форумі. Традиційно, кілька разів на рік, бібліотека задіяна в організації спеціальних тематичних заходів - Оссолінські зустрічі. Інформація про них постійно висвітлюється на офіційній сторінці ЛННБ України ім. В. Стефаника, у соціальних мережах Facebook та Twitter, сайті Гене-

рального Консульства Республіки Польща у Львові та сторінці Національного Закладу ім. Оссолінських. Упродовж 2016 р. у бібліотеці відбулося десять таких зустрічей. Окремі з них висвітлювалися медіа досить широко, зокрема LXIII Оссолінська зустріч, що проходила в рамках п'ятого Перегляду сучасного польського кіно «Під високим замком».

Вагомою складовою соціокультурної діяльності установи є проведення екскурсій. У 2016 р. співробітниками ЛНБ України ім. В. Стефаника було проведено 185 екскурсій для львів'ян та гостей міста. Інформаційна довідка про можливість ознайомитися з бібліотекою розміщена як на офіційному сайті книгозбірні, так і на інших сайтах, які повідомляють про місця для проведення цікавого й корисного дозвілля.

Співробітники Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника втілюють різні форми соціокультурної діяльності, які широко висвітлюються в засобах масової інформації.

УДК 021.4(477)
Давидчук Алла Вікторівна
Davydchuk Alla
бібліотекар відділу обслуговування й зберігання фондів
Librarian of Funds Maintenance and Storage Department
Наукова бібліотека НАКККіМ
Scientific Library of MSCA

ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

USER SERVICE IN THE SCIENTIFIC LIBRARY: PROBLEM STATEMENT

Зроблено огляд традиційних форм обслуговування в наукових бібліотеках, акцентовано увагу на перспективах й сучасних методах обслуговування користувачів.

In the work reviews the traditional forms of service in modern scientific libraries, focuses on the perspectives and modernity of user service, the experience.

Ключові слова: наукова бібліотека, вишівська бібліотека, обслуговування, форми обслуговування, робота з користувачами, моніторинг обслуговування.

Key words: scientific library, university library, service, forms of service, work with users, service monitoring.

Сучасний стан розвитку суспільства можна охарактеризувати як інформаційно-детермінований. Останнє пов'язано з розумінням інформації як головного продукту культури, який стратифікується у якості джерела інформації. Своєю чергою, це продукує проблему доступу до джерел інформації і, відповідно, актуалізує питання обслуговування в наукових бібліотеках.

Таким чином, обслуговування є провідною функцією сучасних бібліотек, однак саме його *витлумачення «на місцях»* викликає певні питання. Так, зрозуміло, що саме цей процес є стрижневим, оскільки він змінює і направляє роботу всіх підрозділів бібліотеки, так само як і лімітує формат технологічних процесів, здійснюваних у його межах. У певному сенсі обслуговування формує образ бібліотеки в очах користувачів і, врешті-решт, позиціонує, в певному розумінні, місце бібліотеки в закладі, організації й суспільстві в цілому.

Природно, що для наукової, бібліотечної тощо сфер характерним є наявний сегмент інформаційних ресурсів, самоактуалізованих через свою природу, а також нагальність затребуваних даних. При цьому, закономірно, що бібліотечне обслуговування в структурі бібліотечної діяльності видається як багатофункціональний і «живий» процес. Останнє потребує не тільки практичного досвіду роботи з користувачем, але і теоретико-методологічних знань, необхідних для подальшого розвитку й розробки інноваційних проектів.

Серед стрижневих його рис – загальнодоступність, яка втілюється у процесі демократизації й забезпеченні однакового для всіх людей доступу до бібліотечних ресурсів. У цьому контексті варто зазначити, що існують різні пріоритети в процесі користування бібліотекою *як фізичного, так і віддаленого простору* інформаційного дискурсу.

При цьому, звичайно, кожний користувач має право на актуалізацію всього спектра: починаючи від роботи в читальних залах і закінчуючи обслуговуванням на абонементі. Останній, в той же час, переживає тенденцію до послаблення інтересу до читання, що змушує Наукову бібліотеку НАКККіМ шукати нові форми роботи для стимулювання користувацького попиту. Так, співробітники відділу обслуговування останніми роками запровадили власну стратегію у сфері формування культурно-інтелектуальної бази роботи зі студентами, професорсько-викладацьким складом тощо, орієнтовану на актуалізацію трьох форм роботи: наочної, масової й інформаційно-бібліографічної.

Якщо говорити про наочність, то мовиться, насамперед, про акту-

альні книжкові виставки, організовані співробітниками читальної зали, присвячені різноманітним ювілейним і знаменним датам. Масова робота була представлена серією заходів, на меті яких було увиразнення навчально-виховного процесу відтінками смислового й емоційного контрасту. Слід виокремити інформаційно-бібліографічну роботу, яка представлена такою діяльністю: інформування кафедр, вибіркове інформування професорсько-викладацького складу тощо.

Окреслена тринітарність поставлених цілей продукує оптимальний баланс залучення наукової бібліотеки до навчально-виховного процесу Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, виражений такими чинниками:

– продуктивним залученням бібліотеки до академічного дискурсу через актуалізацію всіх можливих форм взаємодії з користувачами: консультації, бібліографічне інформування, сприяння процесу виховання студентства тощо;

– активною науковою роботою, метою якої є динамічне впровадження бібліотечної парадигми в освітній простір навчального закладу («ядро» роботи вишівської бібліотеки);

– якістю процесу комунікації з користувачами, вибудованого на підґрунті коректних й доцільних серій комунікативних актів.

УДК 027.625(477):004.63:021.64

Дзюба Наталія Йосипівна
Dziuba Natalya
завідувачка відділу каталогізування
Head of Cataloging Department
Національна бібліотека України для дітей
National Library of Ukraine for Children
Красножон Валентина Михайлівна
Krasnogon Valentiyna
завідувачка відділу довідково-інформаційного обслуговування
Head of Department of Reference and Information Service
Національна бібліотека України для дітей
National Library of Ukraine for Children

КОРПОРАТИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ (ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ)

CORPORATE ENVIRONMENT FOR THE FORMATION OF JOINT ELECTRONIC RESOURCES (FROM THE EXPERIENCE OF LIBRARIES OF UKRAINE FOR CHILDREN)

Розглянуті корпоративні проекти мережі бібліотек для дітей із метою надання віртуальних послуг, формування медіаосвітніх знань, популяризації читання.
The article deals with corporate projects of the network of libraries for children with the purpose of provision of virtual services, formation of media education knowledge, popularization of reading.

Ключові слова: бібліотеки для дітей, корпоративні проекти, бібліотечний сервіс, віртуальне середовище, спільні електронні ресурси.
Key words: libraries for children, corporate projects, library service, virtual environment, joint electronic resources.

Сучасні бібліотеки для дітей, щоб бути затребуваними користувачами, повинні постійно змінюватися, модернізуватися, надавати свої послуги на якісно новому рівні. Життєдіяльність бібліотеки змінюється за рахунок стрімкої появи нових технологій виробничих процесів і зростаючого масштабу видозмін бібліотечної діяльності. Одне з найважливіших питань, що вирішує бібліотечне співтовариство сьогодні, є взаємодія бібліотек із метою створення єдиного інформаційного простору та надання доступу до спільних інформаційних ресурсів.

Активна корпоративна взаємодія в мережі бібліотек для дітей, пов'язана із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, розпочалася з початку 2000-х років і зараз охопила всі напрями бібліотечної роботи.

Затребуваним користувачами став сервіс швидкого пошуку достовірної інформації – дистанційне довідково-бібліографічне обслуговування. Отримати кваліфіковану відповідь фахівців допомагає «Об'єднана довідкова служба бібліотек України «Віртуальна бібліографічна довідка»». Започаткована як корпоративний проект у 2005 р., вона орієнтована на обслуговування віддалених користувачів та надання у відповідь на запит інформації у вигляді бібліографічних та вебліографічних списків. Сьогодні проект діє як міжвідомчий, об'єднавши бібліотеки для дітей та для дорослих, залучивши фахівців бібліотек різних систем і відомств. У проекті беруть участь 15 (із 19 заявлених) установ, із них – 7 бібліотек для дітей. Інформаційне забезпечення читацьких вимог всіх категорій віддалених користувачів здійснюють 25 бібліографів-операторів. Перевагами корпоративної віртуальної служби є от-

римання оперативної професійної допомоги в пошуку інформації; виконання довідок саме тими бібліотеками, чиї фонди, ресурси, а також рівень професійної кваліфікації персоналу найбільше відповідає кожному конкретному запиту; здійснення пошуку в архіві виконаних довідок. Так, послуги електронної довідкової служби передбачають надання відповіді на конкретний запит, але не мають на меті навчити користувача самостійно орієнтуватися в пошукових системах. А враховуючи, що на сьогодні ключовим завданням є розвиток медіаграмотності, перспективним для розвитку проекту є розробка порад із розширення медійних знань користувачів щодо пошуку та аналізу інформації. Зважаючи на створення нових довідкових служб, також потрібно вирішувати питання поширення довідкових послуг у віртуальному режимі саме серед дитячої аудиторії.

Ефективне довідково-бібліографічне обслуговування базується на якісних документних ресурсах, що формуються на основі змістовного відбору, систематичного оновлення, аналітичного опрацювання актуальних навчально-пізнавальних, науково-методичних, професійних матеріалів. Із метою оперативного забезпечення користувачів інформацією та раціоналізації бібліографічної обробки поточних надходжень періодичних видань, за адмініструванням та участю НБУ для дітей діє Корпоративний проект бібліотек України для дітей з аналітичного розпису періодичних видань («КОРДБА»). Учасниками Корпорації, до якої входить 15 бібліотек, що працюють у програмному забезпеченні «Марк-SQL», за сім років діяльності в базу даних введено 78 810 документів. Системний підхід у роботі проекту не лише допомагає учасникам створювати та поповнювати власні електронні каталоги на основі запозичення записів, але й розвивати інформаційний ресурс, що займає достойну інформаційну нішу в українському сегменті Інтернету. Адже завдяки зведеній базі даних можна аналізувати ринок продукції періодичних видань та змістовність журналів дитячого, педагогічного та бібліотечного спрямування, що допомагає у подальшому формуванні передплати. Для вирішення навчальних, просвітницьких, наукових та професійних завдань за базою даних можна вивчати спрямованість публікацій і висвітлення певної тематики. Здійснення оперативного інформування та результативного обслуговування користувачів, підвищує престиж та значимість бібліотечного працівника. Та головне наше досягнення: це не стільки кількісні показники, а – набутий досвід, вміння працювати разом, дослухатись та підтримувати один одного, цінувати працю своїх колег.

Візитною карткою проекту стала сторінка «Корпорація бібліотек України для дітей з аналітичного розпису періодичних видань» на сай-

ті НБУ для дітей. Це інформаційний ресурс, де можна отримати повну інформацію про діяльність і розвиток проекту, наше спільне бачення подальшої плідної роботи, ухвалені рішення та генерування нових ідей. 1 жовтня 2011 р. у рамках Корпорації було відкрито «Віртуальну школу каталогізатора» – програму додаткової професійної підготовки, що включає уроки та поради з каталогізування документів. На сьогодні у «Віртуальній школі каталогізатора» представлено 26 занять, три останні з яких присвячені питанням упровадження УДК у практику роботи бібліотек мережі для дітей.

Віртуальною платформою для професійного розвитку та ознайомлення з творчими доробками бібліотек для дітей служить проект «Електронна бібліотека методико-бібліографічних матеріалів». Відкрита у 2015 р. електронна бібліотека вміщує більше 220 робіт як фахівців НБУ для дітей, так і обласних бібліотек. Ці видання становлять багатоаспектний репертуар бібліографічної продукції для дітей та організаторів дитячого читання, а також окреслюють узагальнення значимої методичної, соціологічної, консультативної роботи з різноманітних питань обслуговування дитячого населення.

Впевнено почувати себе в інформаційному просторі – таке завдання проекту «Кращі інтернет-ресурси від Української бібліотечної асоціації». Враховуючи базові засади рекомендаційної бібліографії, каталог сайтів позитивного контенту став ефективною безпечною формою популяризації пізнавальних матеріалів глобальної мережі. Кожного кварталу 14 бібліотек-учасниць проекту переглядають закріплені за ними теми. Динаміка змін всесвітнього інформаційного поля потребує постійно відслідковувати нові матеріали; максимально популяризувати ресурси українського сегмента Інтернету; працювати на упередження, передбачаючи користувацькі потреби; на кращих зразках вчити дітей аналітично сприймати інформацію.

Корпоративні бібліотечні інтернет-ресурси стали і засобом гуртування навколо дитячого читання, книговидання для дітей, забезпечення ефективного діалогу між письменником, ілюстратором, видавцем, критиком і читачем. Творче партнерство допомагає розвиватися рекомендаційно-критичному ресурсу «КЛЮЧ» (Краща Література Юним Читачам), що заслужено став ефективним інструментом створення і поширення інформації про українську дитячу книгу.

Продовжуючи тему «КЛЮЧА», з 2012 р. НБУ для дітей у співпраці з бібліотеками для дітей розпочали створення електронної антології улюблених творів дитячої літератури «Почитайко». Мета цього проекту – ознайомити сучасного юного читача з кращими творами із бібліотеч-

них запасників, книгами, якими захоплювались їхні батьки, бабусі та дідусі.

Корпоративність у створенні значно впливає і на використання ресурсів, адже кожна бібліотека-учасник активно популяризує їх серед своїх користувачів. Саме спільні проекти за даними аналізу служби Google Analytics посідають верхні сходинки рейтингу відвідуваності сторінок сайту за 2016 р.. Так, «КЛЮЧ» – зайняв 2 місце, «Віртуальна бібліографічна довідка. Об'єднана довідкова служба публічних бібліотек України» – 3 місце, «Кращі Інтернет-ресурси від Української асоціації працівників бібліотек для дітей» – 4 місце, «Електронний каталог» – 5 місце, «Почитайко»: антологія улюблених творів дитячої літератури» – 11 місце. «Електронна бібліотека методико-бібліографічних матеріалів» – 29 місце. Наведеана статистика засвідчує необхідність створення та функціонування об'єднаних ресурсів, їхню значимість для користувачів та професійного розвитку бібліотекарів.

За умов глобальної інформатизації, стрімкого розвитку технологій в електронному середовищі вагомою складовою сучасної дитячої бібліотеки стають інтерактивні електронні інформаційні продукти, адресовані дитячій аудиторії. Яскравим прикладом є корпоративне об'єднання «Бібліоігротека». Створене у 2015 р. за ініціативи Рівненської обласної бібліотеки для дітей, сьогодні воно об'єднує 15 бібліотек області. Через сайт НБУ для дітей, де закумульовані посилання на творчі доробки в мережі дитячих бібліотек, можна переглянути й інші яскраві приклади ресурсів як національної дитячої книгозбірні, так і регіональних бібліотек.

Розширення обсягу інформаційних ресурсів, широке застосування різноманітних засобів для їх збереження та використання посилює значення інформаційної культури особистості. Працівники бібліотек України для дітей розуміють, що навчання дітей культурі споживання інформації – процес постійний і динамічний, і починати навчання потрібно змалку. Саме системне виховання інформаційної грамотності покладено в основу корпоративного проекту, ініційованого Херсонською обласною бібліотекою для дітей ім. Дніпрової Чайки. Розподілений корпоративний ресурс «Бібліотечні медіауроки» діє вже четвертий рік. На ньому, враховуючи нові освітні тенденції, представлені розробки програм та уроків для учнів 1–7 класів, бібліотечно-бібліографічних занять, авторські напрацювання, медіа-ресурси з питань формування інформаційної та медіакультури користувачів-дітей. Реалізація цього проекту досить важлива, оскільки в новій редакції «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні» зазначено, що бібліотекарі, на ряду з іншими фахівцями, визнані як медіа педагоги, а розробка та апробація спеціальних бібліо-

течних програм із медіакультури та медіаінформаційної грамотності стала одним із пунктів поступового укоріпення медіаосвіти та стандартизації її змісту на 2017--2020 рр.

Бібліотеки для дітей – саме ті майданчики, де здобуваються нові знання, впроваджуються інноваційні задуми, народжуються та генеруються нові ідеї. Багатогранність можливостей корпоративної взаємодії впливає на підвищення якості задоволення інформаційних потреб користувачів-дітей; забезпечує подальший розвиток форм і методів, що базуються на дискусійній, комунікативній основі спілкування бібліотекаря і читача; відкриває можливості для самореалізації та саморозвитку юної особистості, спілкування, навчання, дозвілля.

УДК 340.5:347.7
Довгань Олександр Дмитрович
Dovgan Oleksandr
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Doctor of Juridical Sciences, Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ВПЛИВ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЗМІНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

NEW TECHNOLOGIES INFLUENCE ON CHANGES IN INFORMATION SPHERE

Розглянуто проблему конвергенції новітніх технологій в умовах розвитку інформаційного суспільства.
The problem of convergence of new technologies in the development of informational society is covered.

Ключові слова: новітні технології, інформаційна сфера, конвергенція, дані.
Key words: new technologies, information sphere, convergence, data.

Новим значущим явищем, що вплинуло на зміни в інформаційній сфері, стала поява та застосування різних у функціональному призначенні новітніх інформаційно-комп'ютерних та телекомунікаційних технологій. До основних із них варто віднести технології типу Інтернету речей та Хмарних технологій, які надають можливість зберігання, обчислювання та обробки значних обсягів даних завдяки так званих Великих Даних.

За оцінками та прогнозами експертів, до 2020 р. в Інтернет-просторі налічуватиметься близько 40 трильйонів гігабайт даних (результати наукових робіт, текстові повідомлення, відео-файли, аудіозаписи та багато ін.). Для орієнтації в таких обсягах необхідні технології, що мінімізують чинник людського втручання. Тому поява технологій Великих Даних припускає аналітичну революцію, що надасть можливість швидко і достовірно проводити автоматизований збір, фільтрацію, сортування, структуризацію і аналіз величезних обсягів даних. Саме нова «Аналітика», разом із такими елементами як «дані» і «технології», є основою Великих Даних, яка формує базове середовище для конвергенції будь-яких технологій.

Насправді даних стає все більше, але при цьому залишається поза увагою та обставина, що проблема інформаційного перенасичення, яка викликана не стільки збільшенням обсягів повідомлень, що з'являються в неймовірній кількості, скільки нездатністю старими методами впоратися з їх обробкою, розумінням та застосуванням знань, які вони надають. На думку вчених, причина цього полягає швидше за все у тому, що упродовж 65 років історії комп'ютерів неймовірними темпами розвивалися власне технології роботи з даними і майже не розвивалася теорія інформації, що залишилася на рівні середини минулого століття, коли лампові комп'ютери використовувалися виключно для розрахунків.

Проблема в неналежному приділенні уваги до «даних» та «інформації», як предметів дослідження, почала спрацьовувати в сучасних умовах, коли змінилися потреби, коли рахункове навантаження на комп'ютери виявилося набагато меншим, ніж на інші види робіт із даними, а мета цих дій полягає в отриманні нової інформації і нових знань із вже існуючих масивів даних. Тому без відновлення зв'язків «дані – інформація – знання» говорити про вирішення проблеми Великих Даних безглуздо. Дані обробляються для отримання інформації, якої повинно бути рівно стільки, щоб людина могла перетворити її на знання. Важливим наслідком цього, за оцінкою фахівців з інформаційного права, є те, що зазначене спричинило ситуацію, коли впродовж багатьох років в умовах розбудови інформаційного суспільства та су-

спільства знань науковий та юридичний напрям «Інформаційне право» не може отримати статусу окремої наукової спеціальності.

Підтвердження вказаного можна знайти і в законодавчій базі України. Так, у ст.ст. 1, 6, 11, 13 – 15 Закону України «Про інформацію» від 13.01.2011 р. № 2938-VI прямо вказується на те, що «інформація – це дані...». Водночас у 1992–2011 рр. під інформацією розумілися документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. А потім не тільки ця правова формула була змінена, але із Закону були вилучені формулювання стосовно «визначення інформації товаром» та «право власності на інформацію». За результатами такої «нормотворчості», базовий Закон України для інформаційної сфери був ідейно перетворений на закон, спрямований на забезпечення інтересів лише однієї галузі – засобів масової інформації (тобто для окремого виду інформації; інше розглядалося лише як додаток до цього). Хоча на той час було вже багато нормативно-правових актів, які мали безпосереднє відношення до діяльності ЗМІ, і саме їх, за нашими оцінками варто було лише доопрацьовувати. А Закон України «Про інформацію» – удосконалювати, зокрема, у контексті товарного змісту «інформаційних ресурсів (продуктів)» та «персональних даних», враховуючи умови поширення інформаційних технологій та ідею конвергенції інформаційно-технологічних процесів, яка на той час вже проробллялася техніко-технологічно в розвинених країнах.

Натомість, у той же період, у ст. 3 Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 року № 537-V, було поставлено чітке та аргументоване завдання, зокрема: «З метою підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства необхідно створити цілісну систему законодавства, гармонізовану з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства, зокрема здійснити кодифікацію інформаційного законодавства; ...підготувати та прийняти Інформаційний кодекс України». На жаль визначені у Законі завдання, цілі та напрями розвитку інформаційного суспільства в Україні, за умов врахування змін у технологічних новаціях та міжнародного досвіду їх застосування, не отримали відповідного відгуку.

До речі, проблема методології та основ систематизації (кодифікації) інформаційного законодавства України досить детально досліджувалася раніше, але не отримала належної підтримки щодо її реалізації, оскільки, по-перше, це не вважалося за потрібне, а по-друге, передбачало залучення значних ресурсів (зокрема, значної кількості та обробки змістовного

обсягу нормативно-правових документів України, СС та РЄ) та застосування для їх обробки не лише традиційних інформаційно-пошукових систем і баз даних, а, перш за все, – новітніх технологій із новою логікою обробки даних.

На переконання багатьох фахівців, поява Хмарних технологій не тільки у вигляді ідеї, а вже у закінчених і апробованих проектах, є початком розвитку аналітики Великих Даних. «Хмарні технології», «Великі Дані» та нова «Аналітика» (точніше, аналітико-синтетична обробка даних та інформації) – ці три чинника вектора в розвитку інформаційних технологій та інформаційного права в умовах інформаційного суспільства, не тільки взаємопов'язані, але і не можуть існувати один без одного. Саме вони становлять основний предмет перспектив системної інтеграції або конвергенції новітніх технологій, до яких можуть, за необхідності, бути залучені й технології типу Інтернету речей.

Підсумовуючи, необхідно відмітити наступне:

інформаційно-комп'ютерні технології сумісно з машиною-комп'ютером вже давно використовуються не стільки як засіб, винайдений для прискорення розрахунків, а як електронно-інформаційний інструмент, який розширює можливості людини в обробці великої та різноманітної кількості даних, відборі інформації і прийнятті рішень на основі безлічі різних відомостей;

завдяки сучасним методам і засобам, нині створюються можливості для апаратно-технологічної інтеграції (конвергенції) різноманітних інформаційних технологій та ресурсів, що визначає не тільки в якому напрямі просувається розвиток електронно-технологічної сфери, але й потреби у трансформації поглядів на впорядкування інформаційних відносин. Це пов'язано із вирішенням нових складних задач, які стосуються інформаційної безпеки, застарілих моральних проявів та корупції (яку технологічна автоматизація може суттєво зменшувати), регіональних і глобальних економічних моделей та, перш за все, – забезпечення недоторканності приватного життя;

новітні технології, зокрема Інтернет речей, Хмарних обчислень та Великих Даних, складаються у конвергентне електронне середовище, яке стирає кордони у технологічних та правових обмеженнях щодо намірів збереження приватності, тим самим виявляючи неефективність існуючих як технічних, так і правових механізмів. Конвергенція може активно наближати появу штучного інтелекту, великі можливості якого у створенні вже не новітніх, а когнітивно-машинних технологій не надають впевненості у тому, що все буде спрямоване на благо людини. У технологіях майбутнього, як видається, лише сама людина буде себе захища-

ти. Тому нагальною постає проблема подальшої розробки теорії наукової інформації з урахуванням прорахунків попередніх десятиліть;

в основу процесів конвергенції технологій закладається новий аналітичний підхід для отримання знань, який припускає мінімізацію чинника людського втручання. Нова «Аналітика» будується не стільки шляхом пошуку і відбору окремих відомостей або фактів за ключовими словами (як у традиційних інформаційно-пошукових системах) із подальшими узагальненими висновками, скільки на основі підбору тематик за кореляційними ознаками взаємозв'язків і взаємозалежності предметів (об'єктів), зіставленні різних тематичних рішень (із залученням додаткових відомостей), прогнозуванні та продукуванні нових знань;

конвергенція новітніх технологій сприяє розвитку інформаційного права, як окремої галузі права. Її основним завданням постає створення умов гармонізації та збалансованості інформаційних відносин. Фактором підтвердження народження інформаційного права як самостійної юридичної галузі може бути наявність Інформаційного кодексу, який може сприяти гармонізації нормативно-правових приписів інформаційної сфери. Здійсненню кодифікації інформаційного законодавства може передувати ухвалення рішення про внесення до Переліку наукових спеціальностей, за якими проводяться дисертаційні дослідження, окремої спеціальності «Інформаційне право». У науковій діяльності її базовими складовими є наукова, науково-технічна, науково-технологічна інформація та інтелектуальна власність.

Таким чином, нормативне вирішення проблем взаємодії нових технологій вимагає всебічного аналізу як окремих технологій, так загальної інтеграційної картини їх застосування при доступі, обробці, обігу інформації та захисті даних. Беручи до уваги значне коло проблем і зацікавлених сторін, узгодженість у багатьох питаннях не може швидко бути досягнута – ці питання потребують подальшого широкого опрацювання. В контексті міжнародного досвіду і загальних висновків, частково узгоджених за наслідками багатьох дискусій і консультацій останніх років, то все зводиться до вирішення трьох проблем, а саме:

- розробки технічних стандартів, системи ідентифікаторів і встановленню розподілу частотного діапазону. Це має вагоме значення для взаємодії технологічних систем;

– удосконалення законодавчої бази ЄС та гармонізації правових стандартів захисту даних (жорсткіші заходи і зниження витрат) на основі єдиної моделі. Забезпечення захисту персональних даних за умовчанням (розглядається одним із основних напрямів при проектуванні і застосуванні технологій) і наявності згоди суб'єктів даних на їх збір різними

пристроями. Сьогодні в США ретельно вивчається європейський досвід введення нових правових стандартів захисту персональних даних;

– удосконалення засобів забезпечення інформаційної безпеки, яке має грунтуватися на повазі до принципів та норм міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про інформацію» від 2 жовт. 1992 р. // Відом. Верховної Ради. 1992. – № 48. – Ст. 650.

2. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січ. 2007 р. № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. - № 12. – Ст. 102.

3. Баранов О. А. Правові проблеми конвергенції в інформаційній сфері [Текст] / О. А. Баранов // Правова інформатика. – 2009. – № 2. – С. 9-16.

УДК 340.134: [342.2+351.86]

Доронін Іван Михайлович
Doronin Ivan
зав. наукової лабораторії
Head of Scientific Laboratory
НДІІП НАПрН України
Scientific research Institute of Informatics
And Law of the NALS of Ukraine
кандидат юридичних наук, доцент
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПНОСТІ ІНФОРМАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

PROBLEMS OF ACCESSIBILITY OF LIBRARY INFORMATIONIN THE CONTEXT OF REALIZING THE FUNCTIONS OF THE STATE

Розглянуто актуальні проблемні питання доступності інформації бібліотек, до яких належать правові колізії, загрози інформаційній безпеці, вади державного управління.

The thesis contains issues of actual problems of access to information of libraries, which include legal conflicts, threats to information security, and deficiencies in public administration.

Ключові слова: доступність інформації, функції держави, репозитарії, безпека інформації, державне управління, бібліотеки.
Key words: accessibility of information, state functions, repositories, information security, public administration, libraries.

Чинне міжнародне, а також і національне законодавство України визначає, що право забезпечення вільного і безперешкодного доступу осіб до інформації, яка становить суспільний інтерес, має важливе значення для формування і розвитку сучасного демократичного суспільства. Право на доступ до інформації належить до числа конституційних прав людини і громадянина. Зокрема, відповідно до вимог частини 2 статті 34 Конституції України кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

У загальному вигляді механізм забезпечення реалізації визначених законодавством прав і свобод людини та громадянина слід розглядати у контексті реалізації функцій держави, як гаранта таких прав. Зазначене положення цілком відповідає і особливостям побудови механізму реалізації права на вільне збирання, зберігання, використання інформації, що знаходить своє відображення у створенні та діяльності відповідних установ, що регламентується чинним законодавством. Створення та функціонування системи державних бібліотечних установ різного напряму є проявом відповідної державної політики в інформаційній сфері.

В інформаційну (або цифрову) епоху функції держави та відповідні їм напрями державної політики зазнають серйозної трансформації, що неодмінно викликає численні законодавчі та правозастосовчі ускладнення, оскільки стан правового регулювання окремих суспільних відносин в інформаційній сфері далеко не встигає за їхнім розвитком. При цьому реалізація таких функцій зазнає істотного впливу внаслідок трансформації усього кола загроз, притаманних інформаційному суспільству, що у випадку реалізації права на збирання, поширення та доступу до інформації знаходить свій прояв у забезпеченні безпеки інформації.

Проблемне коло зазначених вище суспільних відносин насамперед характеризується такими основними аспектами, які потребують ретельного наукового дослідження та вирішення.

По-перше, існують численні правові колізії, що викликано стрімким розвитком правовідносин, пов`язаних з інформацією. Однією з них є співвідношення основних правових приписів у сфері авторських прав із вимогами законодавства стосовно відкритості доступу до інформації. Так, наприклад, при забезпеченні збереження у створюваному державою репозитарії академічних текстів неодмінно виникне правова коліз-

зія щодо надання автором дозволу на використання творів, захищених авторських правом (у тому числі рукописів). Запропонований останнім часом механізм надання авторського дозволу на необмежене використання творів як умови розміщення текстів у репозитарії, або ж як умови прийняття до розгляду документів різними державними органами чи установами носить яскраво виражений характер примусу і може бути оскаржений у судовому порядку. Зазначений приклад є характерним для усієї системи права інтелектуальної власності в інформаційну (цифрову) епоху, оскільки відповідна правова регламентація в нашій державі досить часто відстає від динаміки розвитку суспільних відносин.

Другим проблемним аспектом є забезпечення реалізації функцій держави у реалізації інформаційних прав людини та громадянина. Механізм забезпечення реалізації функцій держави у загальному вигляді має низку складових до числа яких належать організаційна та фінансова. Організаційне забезпечення реалізації державних функцій полягає у створенні ефективної системи державного управління у відповідній сфері. Слід зазначити, що зміни у системі державного управління також зумовлюються розвитком суспільних відносин на шляху до інформаційного суспільства і мають розглядатися комплексно у контексті реформування усієї системи державних органів та їх цілей, завдань і функцій. Зрозуміло, що зазначена проблема є системною у правовій науці, а відповідне проблемне поле може бути зменшене тільки у рамках конституційно-правової реформи. Окрім цього, проблемним є чітке визначення та врахування вимоги про належне фінансове забезпеченні реалізації функцій держави, оскільки економічна складова при розробці та прийнятті нормативно-правових актів у нашій державі на сьогодні фактично відсутня. Окрім цього, існуюча практика бюджетного процесу в Україні фактично також далека від ідеальної, незважаючи на досить детальну його регламентацію у бюджетному законодавстві. Але в даному разі більшою є проблема у правозастосуванні аніж у правотворчості.

Третьою проблемою щодо забезпечення доступу до інформації бібліотек у нашій державі є проблема захисту інформації, або у більш широкому розумінні – забезпечення безпеки інформації. Мова йде, насамперед, про систему заходів із забезпечення цілісності інформації, яка зберігається у бібліотеках, оскільки у випадку її збереження виключно на цифрових носіях, це питання є надзвичайно важливим і технічно складним. Окрім цього, організаційною і технічною проблемою є забезпечення постійного та вільного доступу користувачів до інформації, що має велике значення у час розповсюдження та небезпеки сучасних

кіберзагроз. Окремим питанням є необхідність переведення у цифрові носії важливої інформації, яка до цього на них не зберігалась.

Таким чином, вирішення зазначеного кола проблем потребує комплексного підходу, що в нашій державі, враховуючи вимоги чинного законодавства, вимагає розробки та реалізації відповідних державних програм у кожній проблемній сфері. Основним недоліком практики ухвалення таких програм є їх завідома декларативність, відсутність юридичної культури у суб'єктів прийняття рішення, системні вади планування, що викликає в подальшому і основний декларований недолік – «відсутність фінансування» (оскільки як правило закладається механізм виключно державного фінансування при фактичному залишенні без розгляду питань диверсифікації джерел фінансових надходжень, належного управління, координації та контролю). Отже, слід відходити від практики вирішення проблем реалізації функцій держави шляхом розробки відповідних державних програм та інших подібних декларативних методів, що потребуватиме і змін підходів у питанні забезпечення реалізації функцій держави. Зазначене повною мірою стосується і питання забезпечення доступності інформації, яка зберігається у бібліотечних установах, а також відповідних організаційних і правових заходів у цій сфері.

УДК [025.4+930.25]:316.77
Збанацька Оксана Миколаївна
Zbanatska Oksana
головний бібліотекар
Chief Librarian
кандидат історичних наук, доцент
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
докторантка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
Doctoral Student of the National Academy of Managerial Staff
of Culture and Arts
НБУ ім. Ярослава Мудрого
Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine

ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВІ МОВИ БІБЛІОТЕК І АРХІВІВ: СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

THE LIBRARIES AND ARCHIVES INFORMATION SEARCH LANGUAGES: SOCIAL COMMUNICATION ASPECT

Розглянуто інформаційно-пошукові мови бібліотек і архівів як складова систе-

ми соціальних комунікацій. Висвітлено місце інформаційно-пошукових мов у бібліотечних і архівних інформаційно-пошукових системах. Аналізуються взаємозв'язки інформаційно-пошукових мов із пошуковим образом документа та пошуковим образом запиту. Наведено основні напрями досліджень інформаційно-пошукових мов.
The libraries and archives Information search languages as a component of the social communications system are considered. The place of information search languages in the libraries and archives information search systems is highlighted. The interrelations of information search languages with the record search image and the request search image are analyzed. The main directions of information search languages studies are given.

Ключові слова: архіви, бібліотеки, інформаційно-пошукові мови, соціальні комунікації.
Key words: archives, libraries, information search languages, social communications.

Бібліотеки й архіви в різні часи свого існування виступали і виступають важливими соціальними інституціями, що виконують соціально-комунікативну функцію. Забезпечуючи накопичення, зберігання та доступ до документів, інформації та знань, вони є базовими елементами культурної, наукової, освітньої та інформаційної інфраструктури суспільства. Задля цього розробляються і приймаються відповідні нормативно-правові акти та функціонують державні програми. Так, метою Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційно-бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» є «підвищення ефективності використання і забезпечення доступу до документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах» [1].

Інформатизація всіх галузей людської діяльності – визначальна риса сучасної епохи. Інформаційні ресурси сьогодні розглядаються як багатство, що не поступається своїм значенням і потенційному ефекту природним ресурсам. У бібліотечних та архівних фондах накопичено велику кількість таких ресурсів, які вимагають якісного опрацювання з метою подальшого їхнього використання.

Крім того, кількість документів постійно збільшується. Зростає потужність документально-інформаційного потоку, відбувається концентрація та розпорошення публікацій у періодичних виданнях, старіння інформації. Усе це призводить до серйозних труднощів у роботі з документами й інформацією, яку вони містять. У той же час значення інформації в житті людини постійно зростає. Основним джерелом наукової інформації, необхідної для проведення будь-якого дослідження, слугують писемні документи; у писемних документах викладаються результати цього дослідження і дається їхня загальна інтерпретація.

Сучасні бібліотеки й архіви з точки зору теорії інформації є складними інформаційними системами, які складаються з декількох підсистем. Однією з основних підсистем є інформаційно-пошукові мови (ІПМ) – «формалізовані штучні мови, призначені для індексування документів, інформаційних запитів і описів фактів з метою наступного зберігання і пошуку» [3, с. 2]. Інформація про документи відображається у бібліотечних і архівних ІПС у вигляді пошукових образів, які допомагають розкрити зміст документа, використовуючи одну або кілька ІПМ. Тому бібліотекарі й архівісти застосовують принципи систематизування і класифікування даних для забезпечення більш зручного і ефективного пошуку. Так, у бібліотеках і архівах складають каталоги: відомості про документ за конкретною схемою записуються на картку, туди ж поміщається шифр – декілька літер або цифр, за якими можна визначити місце розташування документа у сховищі на полиці; картки розташовуються в абетковому, систематичному, тематичному або будь-якому іншому порядку. Використання комп'ютерної техніки дає більш широкі можливості для роботи з великими масивами інформації [4].

Незважаючи на незаперечну актуальність, ІПМ як компонент ІПС бібліотек і архівів раніше не були предметом спеціального дослідження в Україні. Розробці ІПМ були присвячені теоретичні дослідження багатьох спеціалістів переважно в галузі інформатики і лінгвістики. У бібліотечній та архівній справі як правило розглядався лише накопичений практичний досвід використання окремих різновидів ІПМ у конкретній бібліотеці або архіві.

ІПМ у своїй еволюції зазнали різних трансформаційних перетворень. Зародження наприкінці XIX ст. класифікаційних і предметизаційних ІПМ, поява у 50-х роках XX ст. дескрипторних ІПМ, стрімкий розвиток ІПМ Інтернет сьогодні, обумовлює необхідність створення ІПМ нового типу, яка б уніфікувала створення пошукового образу документа, пошукового образу запиту, забезпечила б ефективний пошук як опублікованої, так і архівної інформації і цим самим вирішила бібліотечні і архівні пошукові завдання.

Світ інформації надзвичайно різноманітний. Обсяг її зростає з кожним днем, виникають нові поняття, які знаходять своє місце у певній терміносистемі. Сьогодні найбільш зручним для людини пошуком інформації є пошук за ключовими словами, що базується на використанні природної мови. Проте в цьому і полягає складність проблеми, яка зумовлюється наявністю у природній мові синонімії, полісемії, омонімії, скорочень, абревіатур, що суттєво ускладнюють пошук необхідної інформації в документальних системах бібліотек і архівів. Якщо раніше,

за часів карткових каталогів, так гостро не стояла проблема застосування нормалізованої сучасної термінології, то сьогодні – це одна з найнагальніших проблем, яку потрібно вирішувати.

Аналіз публікацій виявив наявність певного доробку вітчизняної науки з окремих питань ІПМ. Дослідження науковців у визначеному питанні зосереджувалися у таких основних напрямах: бібліографічне та архівне описування документів (мова бібліографічного опису); розробка класифікаційних таблиць, створення систематичних каталогів (класифікаційні ІПМ); створення предметних, предметно-тематичних, географічних, іменних каталогів і картотек (предметизаційні ІПМ); відбір ключових слів і їхня дескрипторизація (дескрипторні ІПМ); підготовка довідково-інформаційних видань; АПІС на документи бібліотек і архівів; представлення бібліотечних і архівних ресурсів у мережі Інтернет (ІПМ Інтернет). Доробок вчених є надзвичайно важливим. Проте існуючі праці недостатньо висвітлюють ІПМ як чинник розширення пошукових можливостей бібліотечних та архівних ІПС [2, с. 2].

Процес розробки ІПМ є тривалим і трудомістким, передбачає залучення комп'ютерної техніки і висококваліфікованих спеціалістів. Проте побудова ІПМ нового типу конче необхідна. Вона повинна уніфікувати ПОД, ПОЗ, сприяти зняттю проблеми термінологічної плутанини в роботі автоматизованих інформаційно-пошукових систем бібліотек і архівів та розширити їхні пошукові можливості.

Список використаних джерел:

1. Державна цільова національно-культурна програма створення єдиної інформаційно-бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» [Електронний ресурс]. – Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2011 р. № 956 // Законодавство України. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/956-2011-п – Документ 956-2011-п, чинний, поточна редакція – Редакція від 02.11.2012, підстава 970-2012-п. – Остання звернення: 15.03.2017.

2. Збанацька О. М. Архівні інформаційно-пошукові системи: розширення пошукових можливостей (1991–2008 рр.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук. : 27.00.02 «документознавство, архівознавство» / О. М. Збанацька ; М-во культури і туризму України, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2010. – 18 с.

3. Информационно-поисковые языки. Термины и определения : ГОСТ 7.74-96. – [Введен 01.07.97]. – Минск, 1997. – 33 с. – (Межгос. стандарт). – (Система стандартов по информ., библ. и издат. делу). – Идентичен стандарту ISO 5127-6-83.

4. Ландэ Д. Поисковые системы – феномен десятилетия [Электронный ресурс] / Д. Ландэ. – Электрон. дан. – 2004. – Режим доступа: www.dwl.kiev.ua.

УДК 347.77/.78+025.25(2015-2016)
Іванова Майя Вікторівна
Ivanova Maiia
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Білінець Наталія Григорівна
Bilinets Nataliia
головний бібліотекар
Chief Librarian
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ НАДХОДЖЕНЬ У НАЦІОНАЛЬНУ БІБЛІОТЕКУ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО АВТОРЕФЕРАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА КНИЖКОВИХ ВИДАНЬ ІЗ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА 2015–2016 рр.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS PROCEEDS IN THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF ABSTRACTS OF DISSERTATIONS AND BOOK PUBLICATIONS ON INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS FOR THE 2015–2016.

Розкрито типовидові особливості документопотоку з права інтелектуальної власності. Предетавлено результати бібліометричного аналізу надходжень наукової літератури в НБУВ за 2015–2016 рр.

Disclosed features the flow of documents of intellectual property rights. The results of bibliometric analysis of scientific literature in revenues Vernadsky National Library for the 2015- 2016.

Ключові слова: бібліотека, право інтелектуальної власності, бібліометричний аналіз.

Key words: library, intellectual property, bibliometric analysis.

Актуальність дослідження. Відділ з охорони інтелектуальної власності Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) проводить дослідження в інноваційному напрямі для вітчизняного бібліотекознавства спрямованого на вирішення проблем інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку інтелектуальної власності в інформаційній сфері. Важливим напрямом у цьому аспекті дослідження є бібліометричний аналіз надходжень у НБУВ авторефератів дисертаційних досліджень та книжкових видань із права інтелектуальної власності

Термін «бібліометрія», як комплексу кількісних методів вивчення потоків наукових документів, увів у 1969 р. англійський вчений Алан Причард. Об'єктами вивчення при бібліометричному аналізі є публікації, згруповані за різними ознаками (сегменти документопотоку): авторами, виданнями, тематичними рубриками, країнами тощо. Бібліометричний аналіз поряд із бібліографічним за своєю повнотою і точністю забезпечує отримання нових результатів, які ще не були відомі науковій спільноті. Для дослідження динаміки розвитку досліджень із права інтелектуальної власності придатним є метод бібліометричного аналізу, який дозволяє на основі аналізу кількісних показників у галузі визначити притаманні йому закономірності.

Постановка проблеми. Відділ проводить дослідження проблем інтелектуальної власності з позиції бібліотекознавчого підходу, моніторингу документних потоків України та інформаційного контенту мережі Інтернет із права інтелектуальної власності з метою підготовки інформаційно-аналітичних продуктів. Бібліометричний аналіз надходжень у НБУВ авторефератів дисертаційних досліджень та книжкових видань із права інтелектуальної власності дає нам розуміння того як наукові дослідження стають запорукою в захисті порушених питань. Пропоноване дослідження присвячене інформаційному наповненню бази даних електронного каталогу НБУВ за 2015--2016 рр. Подібного дослідження відділом з охорони інтелектуальної власності НБУВ не здійснювалося, що і обґрунтовує його наукову новизну.

Мета дослідження: визначення тенденцій наукових досліджень права інтелектуальної власності та відповідної тематичної спрямованості надходжень у НБУВ.

Метод дослідження: бібліометричний аналіз баз даних бібліографічної інформації НБУВ з права інтелектуальної власності.

Об'єкт дослідження: бази даних бібліографічної інформації НБУВ за 2015 –2016 рр.

Бібліометричний аналіз бібліографічних даних електронного ка-

талогу НБУВ книжкових видань із права інтелектуальної власності за 2015–2016 рр. здійснювався за видовою, типологічною тематичною, географічною, видавничою структурою документів. Визначалися сучасні тенденції в динаміці видань і публікацій, акцентувалася увага на проблемах охорони права інтелектуальної власності. Розглядалися на de vizu документи з виставок нових надходжень із метою визначення семантичних ознак змісту документів та їх відповідності тематичному спрямуванню. Проводилося співвідношення даних за ресурсами НБУВ із реєстраційною бібліографією Книжкової палати України.

Аналіз документних потоків з інтелектуальної власності України у 2015 р. за географічною ознакою монографії видавалися в 7 містах в 19 видавництвах: в Києві (7 прим. у 7 вид.), Львові (3 прим. у 3 вид.), Одесі (4 прим. у 4 вид.). Дніпропетровську (2 прим. у 2 вид.), Вінниці (1 прим.), Полтаві (1 прим.), К.-Подільському (1 прим.). Конференції проходили в 6 містах та видавались в 12 видавництвах: у Києві (6 прим. у 5 вид.), Е. Церкві (2 прим. у 1 вид.), Львові (1 прим.), Черкасах (3 прим. у 1 вид.), Одесі (3 прим. у 3 вид.), Чернівцях (1 прим.). Навчальні матеріали видавалися в 11 містах 20 видавництвах, а саме: в Києві (5 прим. в 5 вид. з них (4 навч. посіб. 1 підруч.)), Львові (4 прим. у 3 вид. з них (3 навч. посіб. 1 підруч.)), Чернівцях (1 прим. (навч. компл.)), Харкові (4 прим. у 3 вид. з них (2 навч. посіб., 1 навч.-метод. посіб., 1 наук.-метод.матеріали)), Сумах (1 прим. (навч. посіб.)), Житомирі (1 прим. (курс. лекц.)), Хмельницькому (1 прим. (навч. посіб.)), Тернополі (1 прим. (навч. посіб.)), Одесі (2 прим. в 2 вид. (навч. посіб.)), Полтаві (1 прим. (навч. посіб.)), Дніпропетровську (1 прим. (навч. посіб.)): усього – 2 підруч., 16 навч. посіб., 1 курс лекц., 1 навч.-метод. посіб., 1 навч. компл., 1 наук.-метод. матеріали.

У 2016 р. з географічної ознаки монографії видавалися в 9 містах 14 видавництвах, а саме: в Києві (4 прим. у 4 вид.), Львові (1 прим.), Одесі (1прим.), Житомирі (1 прим.), Вінниці (1 прим.), Харкові (3 прим. у 3 вид.), Тернополі (1 прим.), Хмельницькому (1 прим.), Ужгороді (1 прим.). Конференції проходили в 15 містах та видавались у 23 видавництвах: в Києві (7 прим. в 6 вид.), Харкові (4 прим. в 1 вид.), Львові (1 прим.), Черкасах (2 прим. у 1 вид.), Одесі (6 прим. у 2 вид.), Чернігові (1 прим.), Хмельницькому (1 прим.), Дніпропетровську (3 прим. у 3 вид.), Ужгороді (1 прим.), Запоріжжі (2 прим. у 1 вид.), Горлівці (1 прим.), Кіровограді (1 прим.), Львові (1 прим.), Херсоні (1 прим.), Кривому Розі (1 прим.). Навчальні матеріали видавалися в 6 містах у 12 видавництвах, а саме: в Києві (7 прим. у 5 вид. із них (4 навч. посіб., 2 підруч., 1 практ. посіб.)), Дніпропетровську (1 прим. (навч. посіб.)), Харкові (3 прим. у 3 вид.

з них (2 підруч., 1 навч.-практ. посіб.)), Сумах (1 прим. (навч. посіб.)), Миколаєві (1 прим. (навч.-метод. посіб.)), Запоріжжі (2 прим. в 1 вид. (2 навч. посіб.)): всього – 4 підруч., 8 навч. посіб., 1 навч.-метод. посібник, 1 практич. посіб., 1 навч.-практ. посіб.).

Табл. 1

Книжкові видання з права інтелектуальної власності за 2015–2016 рр.

№ з/п	Місто	Монографії		Навчальні та методичні видання		Матеріали конференцій	
		2015	2016	2015	2016	2015	2016
1.	Біла Церква	–	–	–	–	2	–
2.	Вінниця	1	1	–	–	–	1
3.	Горлівка	–	–	–	–	–	1
4.	Дніпро	–	–	1	1	–	3
5.	Житомир	–	–	1	–	–	–
6.	Запоріжжя	–	–	–	2	–	2
7.	Кам'янець-Подільський	1		–	–	–	–
8.	Київ	7	4	5	7	6	7
9.	Кіровоград	–	–	–	–	–	1
10.	Крив. Ріг	–	–	–	–	–	1
11.	Львів	3	1	4	–	–	1
12.	Миколаїв	–	–	–	1	–	6
13.	Одеса	3	1	2	–	–	–
14.	Полтава	1	–	1	–	–	–
15.	Суми	–	–	1	1	–	–
16.	Тернопіль	1	1	1	–	–	–
17.	Ужгород	–	–	–	–	–	1
18.	Харків	–	–	4	3	–	4
19.	Херсон	–	–	–	–	–	1

20.	Хмельницький	–	–	1	–	–	1
21.	Черкаси	–	–	–	–	–	2
22.	Чернівці	–	–	1	–	–	–
23.	Чернігів	–	–	–	–	–	1
	Усього міст	**7**	**5**	**11**	**6**	**2**	**15**

Бібліометричний аналіз свідчить про те, що до фондів НБУВ надійшов 21 автореферат дисертаційних досліджень із права інтелектуальної власності, захищених у 2015 р., 30 авторефератів – захищених у 2016 р. Представляємо дані про кількість захищених дисертаційних досліджень по містах України. Найбільше захищених робіт спостерігаємо у м. Києві – 30 дисертацій, що пояснюється найбільшою кількістю навчальних закладів та наукових установ, які розташовані в столиці. На другому місті – м. Харків, який вважається юридичною столицею держави, відповідно 9 дисертацій. Потім, у порядку зменшення необхідно відзначити Івано-Франківськ – 4 дисертації, Одеса – 3 дисертації, Львів – 2 дисертації, Черкаси – 2 дисертації, Переяслав-Хмельницький – 1 дисертація. Аналіз свідчить про те, що захист дисертаційних досліджень відбувався за такими спеціальностями: 08.00.02; 08.00.03; 08.00.04; 08.00.08; 09.00.03; 12.00.01; 12.00.03; 12.00.04; 12.00.07; 12.00.08; 12.00.09; 12.00.11; 13.00.04; 27.00.03.

Табл. 2

Розподіл захищених дисертаційних досліджень за науковими установами і ВНЗ України

Назва закладу	2015 р.	2016 р.
Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Харків	1	2
Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харків	1	2
Харків. держ. акад. культури, Харків	–	1
Харків. нац. екон. ун-т ім. Семена Кузнеця, Харків	–	1
Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивч. проблем злочинності ім. В. В. Сташиса, Харків	1	–
Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Київ	2	4

Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Київ	1	1
Нац. авіац. ун-т, Київ	2	1
Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», Київ	1	–
Нац. акад. прокуратури України, Київ	3	–
Держ. НДІ М-ва внутр. справ України, Київ	1	–
Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, Київ	1	–
Нац. акад. внутр. справ, Київ	1	1
Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти, Київ	1	–
Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака, Київ	2	1
НДІ інформатики і права, Нац. акад. прав. наук України, Київ	–	1
Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Київ	–	1
Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Київ	–	3
Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т», Київ	–	1
ПВНЗ «Європ. ун-т», Київ	–	1
Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Одеса	2	
Одес. нац. екон. ун-т., Одеса		1
Держ. ВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди», Переяслав-Хмельницький	1	–
Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу, Івано-Франківськ	–	1
Івано-Франків. ун-т права ім. короля Данила Галицького, Івано-Франківськ	–	3
Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Львів	–	1
Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Львів	–	1
Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького, Черкаси	–	2
Всього	**21**	**30**

Отримана в ході дослідження інформація може бути використана в поточній інформаційно-бібліографічній роботі, слугуватиме для ретроспективного пошуку інформації. Отримані бібліометричні показники дозволяють виявити стан наукових досліджень у зазначеній сфері.

УДК 37.77/78
Кириленко Олександр Григорович
Kyrylenko Oleksandr
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ЯК ОСНОВА ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF LIBRARIES ACTIVITY AS THE BASIS FOR UKRAINE'S INTELLECTUAL PROPERTY LEGISLATION IMPROVEMENT

Представлено основні ініціативи міжнародних бібліотечних асоціацій щодо дотримання авторського права в епоху цифрових технологій, як основу для вдосконалення законодавства України з інтелектуальної власності.
The international library associations main initiatives on the observance of copyright in the digital technologies era as the basis for Ukraine's intellectual property legislation improvement are presented.

Ключові слова: міжнародний досвід діяльності бібліотек, інтелектуальна власність, авторське право в бібліотеках, законодавство з інтелектуальної власності.
Key words: international experience of libraries activity, intellectual property, copyright in libraries, intellectual property legislation.

Інтелектуальний потенціал суспільства, його соціально-культур-

ний рівень відображено в інформаційних ресурсах бібліотек. Вирішення сучасних соціально-економічних проблем можливо при ефективному продукуванні та використанні інформаційних ресурсів у різних галузях науки, культури і техніки. Створення та динамічне використання інформаційних ресурсів бібліотек України, враховуючи проблеми інтеграції у світовий інформаційний простір можливе за умови відповідного правового регулювання інформаційних відносин. Проблема законодавчого забезпечення охорони інтелектуальної власності у діяльності бібліотек України є актуальною темою наукових і прикладних розробок бібліотек, науково-практичних конференцій та семінарів, круглих столів, що обумовлює вирішення нагальних проблем трансформації національного законодавства відповідно до міжнародного досвіду.

Питання розвитку правового регулювання діяльності бібліотек у сфері охорони інтелектуальної власності є надзвичайно актуальними для міжнародної бібліотечної спільноти, що відображається в директивних документах ІФЛА, рішеннях Постійного комітету з авторських та суміжних прав Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ).

ІФЛА в Стратегічному плані на період 2016-2021 рр. в напрямі «Інформація і знання» визначила пріоритетні напрями внесення змін до нормативних актів з функціонування бібліотек в умовах інформаційного суспільства. З окрема визначено провідні ініціативи :щодо відстоювання справедливої системи авторського права. Надання доступу до різноманітних видів інформації для інтелектуального й творчого розвитку. Робота щодо поліпшення системи електронного абонемента, визначивши необхідні зміни в законодавстві щодо авторського права та обравши за взірець кращі приклади бібліотечних ліцензій. Заплановано співпрацю зі Всесвітньою організацією інтелектуальної власності та партнерами для ухвалення законів щодо авторського права, які полегшать роботу бібліотек у цифровому столітті.

ІФЛА в Стратегічному плані на період 2016–2021 рр. у напрямі «Інформація і знання» визначила пріоритетні напрями внесення змін до нормативних актів із функціонування бібліотек в умовах інформаційного суспільства. Зокрема, визначено провідні ініціативи: щодо відстоювання справедливої системи авторського права та надання доступу до різноманітних видів інформації для інтелектуального й творчого розвитку. Робота щодо поліпшення системи електронного абонемента, визначивши необхідні зміни в законодавстві щодо авторського права та обравши за взірець кращі приклади бібліотечних ліцензій. Заплановано співпрацю з Всесвітньою організацією інтелектуальної власності

та партнерами для ухвалення законів щодо авторського права, які полегшать роботу бібліотек у цифровому столітті.

1–5 травня 2017 року відбулася 34-а сесія Постійного комітету з авторського права та суміжних прав ВОІВ (м. Женева), де обговорювалися обмеження та винятки до міжнародних актів авторського права для бібліотек та архівів, освітніх, наукових установ, а також для осіб з обмеженими можливостями. Важливим аспектом є те, що в обговорюваних документах враховується міжнародний досвід діяльності бібліотек у забезпеченні інформаційних потреб користувачів.

Удосконалення механізмів правового регулювання інформаційних суспільних відносин, що складаються у сфері інтелектуальної власності в бібліотеках, повинно здійснюватися відповідно до нормативно-правової бази Європейського Союзу у створенні і використанні цифрових інформаційних ресурсів та правового регулювання функціонування електронних інформаційних сервісів. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ратифіковано Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII) вимагає імплементації європейських норм права інтелектуальної власності у законодавство нашої держави з урахуванням національних умов розвитку інформаційного суспільства. Актуальними для сучасної діяльності бібліотек в аспекті охорони інтелектуальної власності є директиви Європейського Союзу: «Про правову охорону комп'ютерних програм», «Про право на прокат і надання в тимчасове користування і деякі права, що відносяться до авторського права в галузі інтелектуальної власності», «Про гармонізацію строку охорони авторського права і деяких пов'язаних прав», «Про правову охорону баз даних», «Про гармонізацію деяких аспектів авторського права і суміжних прав у інформаційному суспільстві». Вони дозволяють визначити реальні напрями вдосконалення законодавства України в охороні об'єктів інтелектуальної власності в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Актуальними для діяльності бібліотек України є також ініціативи європейської бібліотечної спільноти. Зокрема, 6 травня 2015 р. Пол Ейріс із Лондонського Університетського коледжу презентував у Брюсселі Гаазьку декларацію з відкриття знань в епоху цифрових технологій, що вимагає змін до законодавства з авторського права. 4 травня 2017 р. Європейське бюро бібліотечних та документних асоціацій (EBLIDA) прийняло відозву «Зруйнуймо електронні бар'єри!» до урядів Європи щодо: визнання бібліотек знаннєвими, культурними і освітніми інституціями з одночасним розширенням їхніх можливостей у доступі до достовірної інформації і знань у цифровому суспільстві; запровадження винятків до законів про

авторські права для бібліотек, які сприяють максимально повному забезпеченню реальних інформаційних потреб користувачів.

Міжнародний досвід бібліотек та бібліотечних асоціацій у напрямі удосконалення правового забезпечення функціонування інформаційних установ в умовах упровадження цифрових технологій є основою для вироблення реальних стратегій удосконалення законодавства України з інтелектуальної власності.

УДК 027.625(477):004.63:021.64
Клименко Оксана Зіновіївна
Klymenko Oksana
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
кандидат історичних наук, доцент
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНУ БАЗУ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS IN NORMATIVELY METHODOLOGICAL BASIS OF SCIENTIFIC LIBRARY OF UKRAINE

Розглянуто питання імплементації міжнародних стандартів у нормативно-методичну базу діяльності наукових бібліотек України в умовах модернізації та інтенсифікації вітчизняного інформаційно-комунікаційного простору. Визначені тлумачення дефініції «імплементація», сутність механізму та основні властивості цього поняття.

The issue of implementation of international standards in the normative and methodological basis of the activity of scientific libraries of Ukraine, in the conditions of modernization and intensification of the national information and communication space is considered. The definitions of «implementation» are defined, the essence of the mechanism and the main properties of this concept.

Ключові слова: стандартизація, бібліотечна справа, наукова бібліотека, імплементація, суспільство знань.

Key words: standardization, library business, scientific library, implementation, society of knowledge.

Визначальним чинником цивілізаційного розвитку України в умовах формування суспільства знань є інтеграція держави у світовий інформаційний простір. Динамізм перетворень у всіх сферах суспільного життя формує нову парадигму діяльності бібліотек шляхом змістовного структурно-організаційного оновлення, технічної і технологічної модернізації всіх процесів. Позитивні трансформації у бібліотечно-інформаційній сфері України з метою адаптації до сучасних потреб суспільства можливі завдяки активній реалізації стратегічних проектів сучасних досягнень інформаційних і комунікаційних технологій. В умовах глобальних суспільно-економічних перетворень вітчизняній бібліотечній справі притаманні: прийняття нової моделі функціонування, засвоєння нетрадиційних технологій соціальної й економічної взаємодії, становлення в ролі виробника бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг. Нині стандартизація стає дедалі важливішим фактором, що забезпечує технічну й термінологічну єдність для нормативного впорядкування і вдосконалення бібліотечних та інформаційних технологічних процесів, що забезпечують оперативний доступ до вітчизняних і зарубіжних інформаційних ресурсів. Удосконалення нормативно-правової бази діяльності наукової бібліотеки відповідно до міжнародних стандартів базується на врахуванні досвіду та досягнень розвинених країн світу в цій галузі, але сліпе перенесення закордонних моделей в український бібліотечний простір не завжди дає бажаний результат. Формальний підхід при проведенні робіт із сумісності національних і міжнародних стандартів зводиться до повного та дослівного перекладу змісту, що не враховує особливостей національної мови, виникає проблема неузгодженості термінів, різночитаності понять.

Власне саме поняття імплементації (англ. implementation, від лат. Impleo – здійснення, впровадження у життя) полягає у фактичній реалізації державою міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні, здійснюваній шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національні закони, тобто впровадження норм міжнародного права у національну правову систему України [2, с. 134]..

Імплементація має такі властивості: здійснюється на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях; поєднує правотворчу та організаційну діяльність держав у процесі реалізації норм міжнародного права; створює відповідний механізм (на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях). Для сучасного світу характерна тенденція до все більш тісної

інтеграції держав, тому процес імплементації міжнародних стандартів в нашій державі не є завершеним, оскільки використання у бібліотечній практиці значного масиву міжнародних стандартів має завданням створити дієвий механізм правової адаптації у контексті євроінтеграційних прагнень України.

Імплементація норм міжнародного права до чинної вітчизняної нормативно-правової бази зумовлена потребою виходу на якісно новий рівень розвитку стандартизації бібліотечно-інформаційної діяльності, яка характеризується фрагментарністю, суперечливістю, неузгодженістю. Отже, імплементація є основним засобом, який забезпечує реалізацію міжнародних стандартів у вітчизняній бібліотечній справі, розбудова якої зумовлена широкомасштабним поширенням інформаційно-комунікаційних технологій та розвитком глобального інформаційного суспільства.

Сутність механізму імплементації виявляється передусім у змісті діяльності його структурних елементів (правового та інституційного) і визначає такі види діяльності: а) правотворча діяльність; б) організаційна й оперативно-виконавча діяльність; в) контрольна діяльність тощо [1, с. 305]. Тобто, необхідність вироблення комплексного підходу у вирішенні проблем імплементації міжнародних стандартів у діяльність вітчизняних наукових бібліотек як інтеграторів усього простору наукових комунікацій ґрунтується на чіткому алгоритмі вдосконалення регламентації процесів організації, спираючись на власний професіоналізм та академічну репутацію, і формування базових засад співробітництва для сприяння різноманітним групам – професійним асоціаціям, експертним спільнотам як одного зі стратегічних напрямів із метою забезпечення реалізації державних інтересів України в бібліотечно-інформаційній сфері.

Національно-правова імплементація норм міжнародного права, як більш вузьке поняття, передбачає виконання міжнародно-правових зобов'язань на території держави з допомогою норм національного права. Уніфікація процесу імплементації передбачає дві послідовні стадії: на першій – юридичній – визначають внутрішньодержавну процедуру, тобто способи і форми імплементації, другій – виконання міжнародних норм, які сприяють заповненню прогалин у законодавстві чи служать еталоном для створення нормативно-правових актів. Соціально-економічна доцільність оновлення національної нормативно-методичної бази діяльності наукових бібліотек є безперечною, оскільки вирішує завдання ефективного і якісного забезпечення інформацією (науковою, освітньою, виробничою) фізичних і юридичних осіб як України, так і інших держав, поширення інтелектуальних ресурсів, створених бібліотеками, у світовому інформаційному просторі, що слугуватиме підвищенню національного престижу України.

Забезпечення вільного доступу до інформації є головною послугою і базою нової моделі наукової комунікації в умовах формування суспільства знань, тому провідні наукові бібліотеки держави реалізовують успішні пілотні проекти з інтеграції національного цифрового контенту до європейських і світових ресурсів. Входження інформаційних ресурсів вітчизняних наукових бібліотек у світовий інформаційний простір вимагає оптимізації нормативно-правової бази відповідно до міжнародних стандартів, що є ефективним інструментом нормативного регулювання сфери бібліотечно-інформаційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Волошанівська Т. В. Особливості імплементації в Україні європейських стандартів щодо забезпечення права на захист у кримінальному провадженні / Т. В. Волошанівська // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. Ред. Г. О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 301–401.
2. Куц М. Про особливості тлумачення терміна «імплементація» / Мар'яна Олегівна Куц // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 133–138.

УДК 002.4002.4

Кунанець Наталія Едуардівна
Kunanets Nataliia
професор
Professor
доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник
Doctor of Sciences in Social Communications, Senior Research Fellow
Національний університет «Львівська політехніка»
Lviv Polytechnic National University
Мацюк Галина Ростиславівна
Matsiuk Halyna
викладач
Lecturer
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

ТЕЗАУРУС ЯК ЗАСІБ ОПИСУ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ ТА ЗНАНЬ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ «РОЗУМНЕ МІСТО»

THEZAURUS AS A TYPE OF DESCRIPTION OF TERMINOLOGICAL SYSTEMS AND KNOWLEDGE OF THE SUBJECT AREA "SMART CITY"

Проаналізовано проблеми розроблення двомовного тезауруса предметної області «Розумне місто» як явища соціокомунікативного середовища. Висвітлені головні етапи укладання тезауруса предметної області «Розумне місто». Результати дослідження можуть використовуватись для укладання нових словників для будь-якої нормалізованої терміносистеми.
The articleis devoted to the problem of compiling bilingual terminological thesaurus of «The Smart City» subject area as a phenomenon of a socio-communicative environment. The basicstages of the compiling the English-Ukrainian terminological the saurus of «The Smart City» subject a rea aredescribed. The research results canbeused for compiling new thesauruses for every normalized terminology.

Ключові слова: тезаурус, термінологічний словник, предметна область «Розумне місто».
Key words: thesaurus, terminological dictionary, «The Smart City» subject area.

Сучасні міста – це соціополіси, які потребують формування нової інноваційної моделі соціокомунікаційного середовища міста з використанням інформаційних технологій. Таке соціокомунікаційне середовище призначене надавати населенню зручні інформаційно-технологічні інструменти для забезпечення їхніх інформаційних і комунікативних потреб соціального характеру. Концепцією нового соціокомунікаційного середовища є проекти «Розумне місто», які спрямовані на підвищення якості життя та економічного зростання міст.

У ході реалізації нових проектів виникає питання єдиної понятійної бази та відповідної спеціальної термінології для створення пошукових образів. Тому важливим завданням є проектування тезауруса, який відповідає вимогам сучасної інформатизованої спільноти в систематизованій терміносистемі на рівні світових стандартів для результативного формування метаданих.

Виходячи з результатів досліджень джерел за тематикою «Розумне місто» виникає потреба у комплексному багатомовному (хоча б двомовному) термінологічному словнику. Таким спеціальним типом словника термінів із визначеними зв'язками між ними є тезаурус. Побудова такого тезауруса забезпечує можливість процесів наукового комунікування спеціалістів цієї предметної області різних країн та пошуку наукових публікацій, релевантних дослідженням.

Ми розглядаємо тезаурус як інформаційну модель термінологічної

системи. Термінологічна система – це «складна динамічна стійка система, елементами якої є відібрані за певними правилами лексичні одиниці будь-якої природної мови, структура якої ізоморфна структурі логічних зв'язків між поняттями спеціальної області знань і діяльності, а функція полягає в тому, щоб слугувати знаковою моделлю цієї галузі знань і діяльності [1]. Таким чином, термінологічна система є відображенням певної предметної області.

Тезаурус -- це семантичний словник, який є впорядкованим зібранням термінів, що відображають сукупність знань людини у певній предметній сфері і зберігають перелік понять разом з їх інтерпретацією та відношеннями [2].

Тезаурус – це $Ts = \{T, R\}\{T, R\}$, де T – множина термінів, а R – множина відносин між цими термінами. Множини T і R скінчені.

Розроблення тезауруса є складним процесом, який має постанний характер. Проаналізувавши, роботи науковців, у яких подано різні підходи до етапів укладання тезауруса, ми окреслили таку послідовність:

1) аналіз наявних словників предметної області «Розумне місто», дослідження запитів цільової аудиторії, окреслення вимог, характеристики та структури тезауруса;

2) укладання реєстрової частини (відбір лексикографічних одиниць зі словників, наукових статей, матеріалів конференцій, стандартів та інше і їх переклад українською мовою);

3) побудова словникових статей та впорядкування тезауруса відповідно до його структури;

4) уточнення і редагування отриманого матеріалу та перевірка його відповідності заданій меті.

Базову версію тезауруса «Розумного міста» утворюють такі тематичні групи: загальні поняття; системи розумного міста; процеси управління ресурсами; технології; інфраструктури; мобільність; енергетика; телекомунікації; транспорт; фінанси і економіка; місцеві органи влади; центральні органи влади; спільноти, освіта; охорона здоров'я; державні і приватні моделі надання послуг; система безпеки; навколишнє середовище.

Ця структура тезауруса, як і визначення, відкриті для змін і розширень у майбутньому, але досить широкі, щоб охопити перший етап відбору понять.

Таким чином, побудований нами тезаурус проблемної області «Розумне місто» буде відігравати свою роль у формуванні якісного соціокомунікаційного середовища сучасного міста.

Список використаних джерел

1. Браславский П. И. Тезаурус как средство описания систем знаний / П. И. Браславский, С. Л. Гольдштейн, Т. Я. Ткаченко // Информационные процессы и системы. – 1997. – № 11. – Серия 2. – С. 16- 22.
2. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю. Н. Караулов. – Москва : Наука, 1981. – 363 с.
3. Селіверстова К. Т. Підготовка галузевих словників: здобутки і особливості методики укладання перекладного словника [Електронний ресурс] / К. Т. Селіверстова // Архіви України : наук.-практ. журнал. – 2013. – № 5. – С. 25–62. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ay_2013_5_4.pdf. – Назва з екрана.
4. Шуневич Б. Сучасні способи відбору термінів та укладання перекладних словників нових терміносистем / Б. І. Шуневич // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка. – Вип. 38. – С. 90–93.

УДК 004.6 : 008 : 94 (477.84)

Кунанець Наталія Едуардівна
Kunanets Nataliia
професор
Professor
доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник
Doctor of Sciences in Social Communications
Національний університет «Львівська політехніка»
Lviv Polytechnic National University
Липак Галина Ігорівна
Lypak Halyna
асистент
Assistant
Тернопільський національний технічний університет
ім. І. Пулюя
Ternopil Ivan Puluj National
Technical University
Фещук Валентина Ігорівна
Feshchuk Valentyna
студент
Student
Тернопільський національний технічний
університет ім. І. Пулюя
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ КОНСОЛІДОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ (НА ПРИКЛАДІ ЗБОРОВА)

FORMATION OF REGIONAL CONSOLIDATED INFORMATION RESOURCES (BY EXAMPLE OF ZBORIV)

Проаналізовано роль та місце інформаційних ресурсів установ соціальної пам'яті невеликого міста в інформаційному суспільстві; доведено доцільність та переваги формування регіональних консолідованих ресурсів на прикладі міста Зборів.
The role and place of social memory institutions of a small city in the information society are analyzed; The feasibility and preconditions formation regional consolidated resource are proved on an example of Zboriv town.

Ключові слова: культурна спадщина, установи соціальної пам'яті, інформаційні ресурси, консолідований інформаційний ресурс.
Key words: cultural heritage, social memory institutions, information resources, consolidated information resource.

Міські архіви, бібліотеки і музеї є інститутами пам'яті, які зберігають культурну та інтелектуальну спадщину міста, вони містять відомості про окремих людей та громаду в цілому, про установи та події, ремесла та навчання, традиції та нововведення. Тому й викликають інтерес у сучасних мешканців: їхні дані можуть бути корисними кожному – від допитливого учня до науковця і туриста. Установи соціальної пам'яті повинні стати осередками нового цифрового соціокультурного середовища своїх міст та регіонів. Такі заклади мають свій унікальний дух, зумовлений регіональною, ментальною, історичною специфікою, а тому несуть неоціненний потенціал для розвитку і підтримки неповторного соціокомунікаційного та культурологічного середовища, в якому комфортно почувалися б мешканці та знаходили чимало пізнавального туристи. Глобалізаційні процеси сьогодення не мають вплинути на збереження самоідентичності мегаполісів і містечок, а інформаційною історико-культурологічною основою цієї унікальності покликані стати саме місцеві бібліотеки, музеї, архіви. Сучасний мешканець «розумного» міста, що звик до вигод оцифрованого побуту, прагне відчувати ті ж вигоди й в інформаційно-комунікаційному просторі, а тому необхідно забезпечити йому легкий доступ до місцевих інтегрованих інформаційних ресурсів, у тому числі історично-культурологічного характеру.

Удоступнення надбань культурної спадщини України шляхом їх оцифровування, забезпечення збереженості в електронному вигляді

та формування електронних інформаційних ресурсів - один із пріоритетних напрямів розвитку електронної культури (е-культури), визначений Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні [1].

У світі вже багато років тривають пошуки оптимальних способів збереження культурно-документальної спадщини, належного опису самих артефактів та збереження їх цифрових копій як інформаційних ресурсів. Особлива увага приділяється наданню широкого доступу до цих ресурсів.

Відомо чимало прикладів інформаційно-технологічних проектів, спрямованих на збереження історичного-культурної спадщини людства світового та регіонального значення, проте загалом відсутня уніфікована масштабована платформа для консолідації інформаційних ресурсів у соціокомунікаційних середовищах міст, яка б враховувала місцевий історично-ментальний соціокомунікаційний контекст. Одночасно, не варто недооцінювати значимість регіональних та місцевих інформаційних ресурсів установ культурної та історичної пам'яті, оскільки вони відіграють доволі важливу роль в системі соціальної пам'яті як окремих міських громад, так і суспільного загалу, уособлюють їх культурну та знаннєву спадщину.

Доцільним є формування місцевих консолідованих ресурсів бібліотек, архівів та музеїв як підвалин створення національного інформаційного ресурсу соціальної пам'яті або ж єдиної інформаційної системи надбань документальної спадщини, як передбачено згаданою вище Стратегією.

Методологічні засади соціокомунікаційного проекту з консолідації інформаційних ресурсів установ соціальної пам'яті розробляються на прикладі історичного містечка Зборів, що має завдяки багатій історії потужний туристичний потенціал, який через постійні фінансові проблеми складно використати. Ще 2008 р. започатковано проект зі створення заповідника «Поле Зборівської битви», до якого мали б увійти музей «Зборівська битва», урочище «Білий берег», залишки валів і міських укріплень з XVII ст.., козацька могила [2], а його підґрунтям мають стати музейні експонати, карти, документи, останні розкопки та дослідження місцевих та зарубіжних істориків [3]. Альтернативою цьому наразі не реалізованому комплексу може стати уніфікована веб-платформа, що консолідує інформаційні ресурси місцевих бібліотек, архівів та музею, і буде майданчиком для історичних дискусій та розвідок, забезпечить якісне інформаційне обслуговування місцевих жителів та туристів міста і району.

В якості пілотного проекту нами розроблено та запущено інтер-

нет-портал «Зборівщина туристична» [4], який на разі є аматорським, проте здійснено спробу представити у веб-середовищі культурно-історичний потенціал регіону (рис. 1).

Для втілення дієвого консолідованого інформаційного ресурсу необхідно, насамперед, оцифрувати фонди місцевих установ соціальної пам'яті, створити їхні повні уніфіковані описи, використовуючи єдиний стандарт подання метаданих, розробити механізм індексації та пошукових алгоритмів для цих інформаційних ресурсів.

Рисунок 1. Головна сторінка порталу «Зборівщина туристична»

Формування регіональних (місцевих) консолідованих інформаційних ресурсів має такі переваги: забезпечується збереження ментально-історичних особливостей регіону; зростає його туристична привабливість; задовольняються інформаційні запити користувачів; закладаються підвалини загальнонаціонального ресурсу; забезпечується збереження та поширення культурного надбання регіону з можливістю подальшої його інтеграції до світових сховищ історично-культурної спадщини людства.

Список використаних джерел

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 386-р від 15.05.2013 р. «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80. – Назва з екрана.

2. «Поле Зборівської битви» привабить туристів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.radiosvoboda.org/a/24391744.html. – Назва з екрана. – Дата: 19.06.2017 р.
3. На місці Зборівської битви хочуть створити заповідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://z.te.ua/na-mistsi-zborivskoji-bytvy-hochut-stvoryty-zapovidnyk/. – Назва з екрана. – Дата: 19.06.2017 р.
4. Інтернет-портал «Зборівщина туристична» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zborivtravel.hol.es/. – Назва з екрана. – Дата: 19.06.2017 р.

УДК 37.77/78
Литвинова Лариса Анатоліївна
Lytvynova Larysa
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
кандидат наук із соціальних комунікацій
Candidate of Sciences in Social Communications
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА З АВТОРСЬКОГО ПРАВА В БІБЛІОТЕКАХ

THE IMPLEMENTATION OF COPYRIGHT LAW IN LIBRARIES

Розглянуто правові проблеми, які виникають під час використання творів у бібліотеках. Подано правові рекомендації щодо цитування, репродукування та копіювання авторських творів.
Deals with legal problems arising from the use of works in libraries. Provides legal advice on the citation, reproduction and copying of works of authorship.

Ключові слова: авторське право, цитування, репродукування, копіювання.
Key words: copyright, citation, reproduction, copying.

В умовах розвитку національної системи інтелектуальної власності, знання зафіксовані в документах бібліотечного фонду, виступають найважливішим ключовим ресурсом суспільства. Головною метою бібліо-

тек у всі часи було і залишається задоволення інформаційних потреб суспільства, збереження і передача інтелектуального потенціалу наступним поколінням. Сьогодні бібліотеки, обслуговуючи користувачів інформаційними ресурсами, зобов'язані дотримуватися права авторів творів, інших правовласників, забезпечувати в своїй повсякденній роботі правовий режим охорони об'єктів інтелектуальної власності. Тобто, створювати такі умов функціонування бібліотеки, коли б ні самі працівники, а ні користувачі інформаційних ресурсів не порушували б як виняткові права на твори, так і особисті немайнові права авторів творів.

Основними національними законами, що регламентують правовідносини у сфері інтелектуальної власності та актуальні у бібліотечній практиці є Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-XII (далі – Закон), а також кодифікований закон – Цивільний Кодекс України (далі – ЦК України).

Бібліотеки як суб'єкт інтелектуальних правовідносин відповідно до Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» від 27.01.1995 р. можуть здійснювати без згоди авторів та інших правовласників: 1) видачу у тимчасове користування документів із фондів бібліотеки, крім документів, придбаних за кошти, одержані від господарської діяльності бібліотеки; 2) видачу документів або їх копій по міжбібліотечному абонементу; 3) створення страхових копій документів та колекцій, внесених до Державного реєстру національного культурного надбання.

Тобто в процесі надання інформації користувачам бібліотеки застосовують такі способи використання творів, як цитування, репродукування з метою освіти, навчання та приватного дослідження, копіювання.

Для працівників бібліотеки, які займаються підготовкою та складанням анотованих списків, оглядів літератури, рекомендаційних бібліографічних покажчиків, сценаріїв, пам'яток тощо, особливого значення мають норми права, що стосуються цитування (ст. 444 ЦК України, ст. 21 Закону). Цитування, тобто включення до твору уривків з інших творів, які виділені, наприклад, лапками, шрифтом (розміром шрифту, курсивом і так далі), рамкою і так далі, допускається без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право) і без виплати винагороди. Під час вільного використання творів обов'язковим є дотримання особистих немайнових прав автора, а саме: зазначення імені автора і джерела запозичення. Дозволяється цитування в наукових, критичних, полемічних, інформаційних цілях правомірно опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, в тому числі цитування статей із газет і журналів у формі оглядів преси. Необхідно

наголосити, що ст. 21 Закону передбачає використання цитат, літературних і художніх творів, відтворення у пресі, публічне виконання чи публічне сповіщення у газетах або журналах статей тільки за умови правомірного опублікування зазначених творів. Поняття «опублікування» міститься в ст. 1 Закону і передбачає наявність матеріального носія («примірника твору») та випуск таких матеріальних носіїв в обіг у кількості, здатній задовольнити розумні потреби публіки. На неопубліковані твори вільне використання твору не поширюється. Якщо твір не доведений до загального відома або якщо таке опублікування було з порушенням законодавства, в такому випадку твір може бути використаний тільки з дозволу автора.

Як цитування слід розглядати включення в аудіовізуальні твори фрагментів з інших аудіовізуальних творів, якщо ці фрагменти виділені з контексту цитованого матеріалу, а в титрах створеного твору зазначено, з яких конкретно творів використані фрагменти.

Включення твору мистецтва (репродукції картини, естампи, акварелі) або фотографії в оформлення книжкових виставок і стендів у бібліотеках не для комерційних цілей розглядається як цитата.

Різновидом цитування у бібліографічних оглядах із певних тем, проблем, напрямів є використання поряд з авторським текстом цитати творів або уривку з них, в тому числі уривків з газетних і журнальних статей у формі оглядів преси. У цьому випадку огляд преси є новим цілісним складеним твором і охороняється авторським правом (ст. 19 Закону).

Якщо огляд преси включає оригінальний авторський матеріал, то цей випадок вільного використання аналогічний цитуванню та підходить під норму цитування. Але якщо огляд преси складається з одних уривків, то це – не цитування, а відтворення в огляді преси.

Обсяг цитати не повинен перевищувати обсягу авторського твору, в якому використовується цитата; цитування не повинно бути основою змісту, інакше твір не буде самостійним; цитата повинна виконувати свою основну функцію – ілюструвати, підтверджувати або спростовувати думку автора основного твору.

Про єдину пільгу, що її дає Закон бібліотекам, йдеться у ст. 22 «Вільне відтворення бібліотеками та архівами примірників твору репрографічним способом», де основним критерієм дозволу на відтворення твору є відсутність у бібліотеки такої мети діяльності, як одержання прибутку.

Репрографічним відтворенням (репродукуванням) згідно Закону є факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (у тому числі збільшеному чи зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними

способами, крім запису в електронній (у тому числі цифровій), оптичній чи іншій формі, яку зчитує комп'ютер (ст. 1 Закону).

Чимало українських бібліотек широко використовують у своїй практиці ксерокопіювання незначного обсягу твору (відтворюваним твором є окрема опублікована стаття та інші невеликі за обсягом твори чи уривки з письмових творів) як за запитами своїх користувачів так і для власних потреб. У зв'язку з чим особливої уваги потребують положення, сформульовані в п. 1 ст. 22 Закону, де говориться що вільне репродукування, здійснюване бібліотеками, допускається відтворення одного примірника твору без отримання прибутку за умов: відтворюваний твір не є комп'ютерною програмою і базою даних та бібліотека має достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання і приватного дослідження. У світовій практиці існує правило копіювати від 5 до 15 % від загального обсягу книги.

Необхідно зауважити, що цитуватися може будь-який оприлюднений твір, а репродукуватися – тільки опублікований. Репродукування допускається лише один раз, а цитування не обмежується цими межами.

Сканування та оцифрування творів користувачами бібліотеки заборонено без згоди автора (правовласника). Названа норма аж ніяк не дозволяє бібліотекам ні оцифровувати (відтворювати) твір, ні розміщувати твір на сайті. Будь-яке пересилання електронною поштою оцифрованого твору вимагає отримання згоди правовласника. Створення страхового фонду на підставі оцифровки та сканування статей також неможливо без згоди правовласника.

Допускається без згоди автора та безкоштовно репродукування примірника твору для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру. Ця норма стосується тільки тих творів, які зберігалися раніше в фондах бібліотек, але не поширюється на випадки поповнення бібліотек новими творами.

У ст. 22 Закону п. 6 стосується діяльності бібліотек для сліпих, відповідно до якого допускається вільне використання випущених у світ творів для сліпих, із метою поповнення бібліотечних фондів спеціалізованих бібліотек. Зазвичай, основна форма такого відтворення – рельєфно-крапковий шрифт, але можуть бути і інші варіанти, наприклад, аудіокнига.

При цьому необхідно дотримуватися умови: пряме чи опосередковане використання цих творів має здійснюватися не з комерційною метою.

Бібліотека – власник інформаційної системи, технологій та засобів їх забезпечення – зобов'язана будувати свою діяльність на правових засадах із додержанням норм національного законодавства, задовольняючи потреби користувачів із дотриманням інтересів авторів інформації.

УДК 025.45(53)
Лямець Артем Михайлович
Liamets Artem
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

АДАПТАЦІЯ ДЕСЯТКОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЬЮЇ АРАБСЬКИМИ КРАЇНАМИ: ЗАГАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА

ADAPTATION OF THE DEWEY DECIMAL CLASSIFICATION BY ARAB COUNTRIES: COMMON PROBLEMS

Охарактеризовано основні аспекти адаптації Десяткової класифікації Дьюї в арабському світі. Окреслено історичну еволюцію вирішення вказаної проблеми.
Common aspects of the Dewey Decimal Classification adaptation by Arab countries have been characterized. The historical evolution of the mentioned problem decision has been described.

Ключові слова: Близький Схід, арабські країни, арабські бібліотеки, систематизація, Десяткова класифікація Дьюї, іслам.
Key words: The Middle East, Arab countries, Arab libraries, systematization, the Dewey Decimal Classification, Islam.

Засвоєння арабськими країнами Десяткової класифікації Дьюї, предметних рубрик Бібліотеки Конгресу США (Library of Congress Sub-

ject Headings), Англо-американських правил каталогізації (AACR2) охарактеризовано низкою критичних зауважень.

З 70-80-х років XX ст. країни Близького Сходу активно аналізують та адаптують до вимог арабських книгозбірень три системи: the Universal Decimal Classification (UDC), the Library of Congress Classification (LC), the Dewey Decimal Classification (DDC). Остання класифікація з попереднього переліку вважається найбільш актуальною і в XXI ст.

Б. Робінсон вказує [1], що арабські бібліотекознавці концентрують увагу на двох основних недоліках: вищевказані класифікаційні системи зорієнтовані на обробку англомовних матеріалів, DDC та LCSH недостатньо забезпечують інформаційні потреби арабського світу. Ця критика зберігає свій основний смисловий зміст ще з XX ст. Зокрема у 1985 р. М. К. Момені [2] звернув увагу на те, що міжнародні стандарти систематизації зберігають національні, релігійні та культурні особливості тих регіонів, де вони були реалізовані вперше. І відповідно, арабські версії цих вимог потребують постійної модифікації та витрат часу на адаптацію.

Сайт бібліотечного співтовариства OCLC (Online Computer Library Center) [3] публікує список країн Близького Сходу, які використовують DDC, серед них: Єгипет, Ірак, Йорданія, Кувейт, Ліван, Лівія, Оман, Палестина, Катар, Саудівська Аравія, Сирія та Об'єднані Арабські Емірати. Крім того, ця класифікаційна схема використовується в національних бібліографіях таких держав як Єгипет, Ірак, Туніс та Алжир. Таким чином, проблематика засвоєння міжнародних стандартів арабськими країнами відзначена масштабною динамікою.

Сприйняття та популяризація Десяткової класифікації Дьюї в близькосхідних країнах тісно корелює з аналізом відповідності Англо-американських правил каталогізації (Anglo-American Cataloging Rules (AACR2) умовам арабомовного середовища. Ці стандарти, навіть за умови їхнього професійного перекладу, потребують доопрацювання. Серед основних проблем, які є пріоритетними для арабського систематика: трансформація класу 200 DDC (Релігія), адаптація до реалій арабського мусульмансько-традиційного суспільства секцій 220–289, розширення розділу 290 (Інші релігії), розширення секції 297, яка дозволяє класифікувати роботи, що присвячені ісламу [1] та ін. Важливою проблемою для AACR2 є каталогізація арабських прізвищ.

Особливостями впровадження DDC в арабських країнах є: розробка арабомовних модифікацій та розширень Десяткової класифікації Дьюї, використання вищезазначеної класифікаційної схеми в університетських бібліотеках (в Єгипті, Саудівській Аравії, Катарі, Йорданії

та Марокко технологією DDC користуються значно ширше ніж LC) та публічних книгозбірнях (в Єгипті, Саудівській Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратах, Йорданії та Марокко застосовуються арабські переклади DDC, а LC – не є поширеною) та ін. Однією з особливостей арабської систематизації є використання різних версій класифікації (як оригінальних так і перекладених арабською), що ускладнює пошук у каталогах. Крім того, Х. Абд Ель Фаттах наголосив [4], що в умовах відсутності уніфікації системи Дьюї книга отримує більше ніж один індекс.

Важливим аспектом розуміння тенденцій популяризації DDC на Близькому Сході є аналіз роботи перекладацьких груп, які адаптували класифікацію для арабомовних бібліотечних працівників. Наприклад, Національна бібліотека Єгипту з 1929 р. розпочинає роботу з адаптації та перекладу (переклад не повний) названої вище класифікації. З 1947 р. до цього виду діяльності було залучено багато арабських дослідників: Ф. Ель Тразі, Х. Ельхадеді, А. Емам Атіа, М. Кхазем, М. Ельшенаті та ін. [4].

Проекти з популяризації Dewey Decimal Classification на Близькому Сході виконували і вищі навчальні заклади, зокрема Університет Короля Абдул-Азіза (Саудівська Аравія) представив арабську версію DDC із низкою розширень та редакцій [6]. Основним аспектом роботи вважається переосмислення класу 200 (Релігія). З 2015 р. Бібліотекою Александріною був анонсований повний переклад двадцять другого видання Десяткової класифікації Дьюї [5].

Арабські бібліотечні фахівці акцентують увагу на тому, що найскладнішою частиною роботи з вищевказаним стандартом є не тільки представлення текстів та інструкцій документа арабською мовою, але й розробка доповнень для книгозбірень близькосхідного регіону. Зокрема, М. Шаніті [7] презентував скорочений варіант DDC, де збільшив кількість ісламських предметних рубрик, використовуючи секції 210–260 [6]. Арабськими систематиками модифікувалися й інші секції, зокрема, Х. Абд Ель Фаттах зазначив [4], що 071 змінена на 072 (з'явилася нова предметна рубрика «Арабські ілюстровані журнали та журналістика»), вдосконалено 091.1 (доповнення «Арабські рукописи») та 189.1 (доповнення «Ісламська філософія»).

Розширені версії традиційної Dewey Decimal Classification в арабських країнах формують новий як бібліотечний так і культурний феномен. Звична для європейця класифікація не тільки трансформувалася з точки зору перекладацького аспекту, але й змінилася змістовно в контексті розвитку ісламської науки та знання.

Список використаних джерел

1. Library and information science in the Middle East and North Africa / ed. by Click

Amanda B., Ahmed Sumayya, Hill Jacob. – Berlin/Munich: De Gruyter Saur, 2016. – 355 s.
2. Momeni M. K. Adaptations of DDC in the Middle East / Mahvash K. Momeni // University of Illinois Occasional Papers. – 1985. – N. 170. – September. – S. 3–41.
3. OCLC. Dewey Services. Countries with libraries that use the Dewey Decimal Classification [Electronic resourse]. – Access mode: https://www.oclc.org/en/dewey/features/countries.html. – Title from the screen. – Accessed 13.06.2017.
4. DDC in Arabic libraries. Dr. Khaled Abd El Fattah Mohamed. Egyptian Universities Libraries [Electronic resourse]. – Access mode: edug.pansoft.de/tiki-download-file.php?fileId=58. – Title from the screen. – Accessed 13.06.2017.
5. OCLC. Dewey Services. Dewey translations. Arabic Consortium [Electronic resourse]. – Access mode: https: https://www.oclc.org/en/dewey/resources/translations.html. – Title from the screen. – Accessed 13.06.2017.
6. ALCTS. Association for Library Collections and Technical Services. Haroon Idrees. Library Classification Systems and Organization of Islamic Knowledge: Current Global Scenario and Optimal Solution [Electronic resourse]. – Access mode: https://journals.ala.org/index.php/lrts/article/view/5532/6804. – Title from the screen. – Accessed 14.06.2017.
7. Shaniti M. Abridged Decimal Classification Scheme [unpublished doctoral dissertation]. m. Shaniti – Cairo: Cairo University, 1960.

УДК 023.5-057.8
Масловська Світлана Миколаївна
Maslovska Svitlana
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

БІБЛІОТЕЧНА ПРОФЕСІЯ В КОНТЕКСТІ МИНУЛОГО ТА СУЧАСНОГО

LIBRARY PROFESSION IN THE CONTEXT OF THE PAST AND PRESENT

Розглянуто поняття «бібліотечна професія». Теоретично проаналізовано вплив різноманітних чинників на зміст та сутність бібліотечної професії.
The concept of the library profession is considered. The influence of various factors on the content and essence of the library profession is analyzed theoretically.

Ключові слова: бібліотечна професія, професіоналізм, професійна етика, бібліотечний спеціаліст, професійний стандарт.

Key words: library profession, professionalism, professional ethics, library specialist, professional standard.

Кардинальні зміни у суспільстві та у бібліотечній діяльності, спонукають бібліотекарів до розширення та поглиблення професійних знань, освоєння сучасних технологій. Бібліотечна професія відзначається багатогранністю своєї діяльності. Як зазначено в «Справочнике библиотекаря» (Санкт-Петербург, 2007), змістом бібліотечної професії є виконання комплексу різноманітних бібліотечно-бібліографічних процесів. Її головною особливістю є багатофункціональність. Поряд з основною функцією – спілкування з читачем, користувачем послуг бібліотеки, бібліотечна діяльність включає і різноманітні технологічні процеси та операції, пов'язані з роботою з документним фондом бібліотеки, з її інформаційно-пошуковими системами, що потребує диференціації бібліотечної професії за змістом технологічних процесів та рівнем вимог до їх виконання. Основним критерієм диференціації бібліотечної професії є рівень бібліотечного професіоналізму, який в свою чергу визначається рівнем професійної підготовки [1]. На процес розвитку професійного рівня бібліотекарів як на складне динамічне явище впливає ряд чинників, а саме: об'єктивні (інформаційно-методичне забезпечення, організація бібліотечно-інформаційного обслуговування, колектив), що пов'язані з умовами організації фахової діяльності, на які бібліотекар як професіонал не має безпосереднього впливу і може лише частково компенсувати їх дію за рахунок суб'єктивних та об'єктивно-суб'єктивних чинників; суб'єктивні чинники (мета фахової діяльності бібліотекаря, знання, вміння, самовдосконалення, задоволеність професійною діяльністю, творча актуалізація фахово-особистісного потенціалу бібліотекаря), що безпосередньо впливають на бібліотекаря як на суб'єкта фахової діяльності і можуть свідомо ним регулюватися й корегуватися; об'єктивно-суб'єктивні чинники (до прикладу, престиж професії бібліотекаря тощо), що пов'язані з попередніми та впливають на них.

Разом із тим, існує не тільки вплив однієї групи чинників на іншу, але й їхній взаємний вплив у межах групи, а також окремих чинників однієї групи на окремі чинники іншої групи. Досягнення бібліотекарем вищого рівня професіоналізму можливе за умови його орієнтації, у першу чергу, на внутрішні резерви власної особистості (суб'єктивні чинники). Безпосередній вплив на динаміку професіоналізму бібліотекаря мають саме суб'єктивні чинники, а об'єктивні та об'єктивно-суб'єктивні – опосередкований. Це потрібно особливо враховувати у процесах підготовки та підвищення кваліфікації бібліотекарів, акцентуючи увагу на навчанні прийомам саморегуляції, самоконтролю та самовиконання,

плануванні фахової діяльності, забезпеченні реальних можливостей підвищення фахового рівня бібліотекаря.

Слід вказати, українське бібліотекознавство має глибокі теоретичні надбання стосовно бібліотечної професії. Так, наукове обґрунтування сутності бібліотечної діяльності було здійснено високопрофесійними працівниками Всенародної бібліотеки України (нині – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського) у кінці 20-х років XX ст. Ще на початку своєї діяльності у центрі уваги Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави (ТК) постійно перебувала проблема формування наукового потенціалу Бібліотеки. За його рішенням всі посади в НБ заміщалися винятково на конкурсній основі, таємним голосуванням. Виокремлюючи період найбільш активної наукової діяльності ВБУ, слід сказати, що бібліотекознавчі дослідження її співробітників високо оцінювалися, як у період 20–30-х років, так і значно пізніше, оскільки принципи та методи побудови основних її концепцій розроблялися з позицій високої науки [2]. Проблемам бібліотечної майстерності приділялася значна увага не тільки в означений період, коли формувалися нові кадри, але й у наступні роки. Про це свідчить дослідження, яке проводилося в середині 70-х років XX ст. в ЦНБ АН УРСР (нині – НБУВ). У результаті спеціального дослідження психофізичних якостей бібліотечного працівника, були сформульовані та науково обґрунтовані вимоги, необхідні для спеціалістів у галузі обслуговування читачів, а саме:

- розумові здібності: спроможність критично аналізувати події, факти, вміння вибирати з великого обсягу необхідну інформацію, визначати сутність проблеми, робити правильні висновки зі суперечливої інформації, здатність до швидкого реагування;
- вміння швидко переключатися з одного виду діяльності на інший; бути вольовим, тобто вміння примусити себе виконувати будь-яку роботу;
- комунікативні здібності: вміння вести ділову бесіду, дохідливо донести до співрозмовника свої думки, знайти потрібний тон, доцільну форму спілкування залежно від індивідуальних особливостей читача; необхідність високої мовної культури: вміння грамотно, зв'язно та логічно висловлювати свої думки [3].

Загалом, в Україні проблеми професіоналізації бібліотекарів як суспільної групи монографічно досліджені А. Чачко, яка вважала, що основне призначення бібліотечної професії – «сприяти розвитку людини як особистості, здатної до свідомого світосприйняття» [4]; підхід до професіоналізації В. Ільганасвої ґрунтується на новому змісті бібліотечної освіти; інноваційним технологіям, проблемно-модульному навчанню, яке може застосовуватись у процесі професіоналізації присвячені фун-

даментальні роботи В. Бабича, В. Загуменної, Л. Калиберди, Н. Кушнаренко, Т. Новальської, В. Скнар, І. Шевченко.

У зв'язку з розвитком демократичного руху у бібліотечній справі України професіоналізація бібліотекарів у фахових об'єднаннях набула суттєвого значення. У професійних виданнях публікуються програмні документи асоціацій, подаються результати їхньої роботи. Значний інтерес становлять праці В. С. Пашкової, в яких розглядаються проблеми діяльності фахових об'єднань й асоціацій та міститься інформація про діяльність Української бібліотечної асоціації. Зокрема, заслуговує на увагу «Кодекс етики бібліотекаря», затвердженого конференцією Української бібліотечної асоціації 26 листопада 2013 р., мета якого – визначення і втілення в життя принципів професійної етики бібліотечних працівників і всіх, хто забезпечує бібліотечно-інформаційне обслуговування, в ньому пропонується набір етичних положень, які слід використовувати для гідного здійснення інформаційним працівником своєї професійної діяльності та підвищення ефективності виконання посадових обов'язків.

У контексті досліджуваної проблематики заслуговує на увагу Проект стандарту зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», який актуалізує на освітньому рівні одне з найгостріших питань, що становить предмет дискусій упродовж останніх десятиліть – про майбутнє бібліотечної професії в інформаційному суспільстві [5]. Розробники Стандарту зробили спробу організувати єдину цілісну платформу для трьох змістовних напрямів освіти: інформаційної діяльності, бібліотечної справи та архівної справи. В Стандарті запропоновані компетентності, набуття яких вимагатиме орієнтації вищої школи на сучасні технології та підходи. Для оволодіння необхідних фахових компетентностей Стандартом передбачено набуття вмінь застосовувати принципи проектування баз даних, інформаційних систем, соціальних та інших коп'ютерних мереж, електронних бібліотек та архівів.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що нині бракує наукового дослідження проблематики бібліотечної освіти. Недостатньо вивчене питання компетенцій, якими має володіти випускник на різних рівнях освіти (бакалавр, магістр) та їх відповідність посадовим інструкціям у бібліотеках. На нашу думку, в якості регламенту, який би став основою для узгодження вимог до співробітників бібліотек міг бути професійний стандарт бібліотечної діяльності, в якому відображалися б вимоги до загальнокультурного та професійного рівня спеціаліста, його знань, умінь, особистих якостей, досвіду та умовам праці. Розроблення такого стандарту дозволить узгодити різноманітні регламенти професійної

діяльності, сформувати різнорівневі навчальні програми професійної підготовки (середнє спеціальне навчання, бакалавр, магістратура, підвищення кваліфікації), упорядкувати вимоги до спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери, а також допомогти в професійному зростанні працівників.

Список використаних джерел

1. Справочник библиотекаря / Науч. ред. А. Ванеев, В. А. Минкина. –3-е изд., перераб. и доп. - Санкт-Петербург : Профессия, 2007. – С. 403.
2. Столяров Ю. М. Внесок бібліотекознавців УРСР у розвиток радянського бібліотекознавства / Ю. М. Столяров // Бібліотекознавство і бібліографія. – Харків, 1980. - Вип. 20. – С. 90–95.
3. Чачко А. С. Об улучшении психологических характеристик библиотечной профессии и ее специальностей / А. С. Чачко // Изучение дальнейшего совершенствования работы библиотек в помощь научно-техническому прогрессу. – Ленинград, 1976. - Вып. 10 (36). - С. 118–129.
4. Чачко А. С. Українське бібліотекознавство напередодні XXI століття / А. С. Чачко // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні : Зб. наук. пр. – Київ, 1998. – С. 5–11.
5. 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (бакалавр) : стандарт вищої освіти України. – режим доступу : http : // mon/gov/ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html. – Назва з екрана.

УДК 025.26:027.021(477-25)НБУВ
Пестрецова Лариса Андріївна
Pestretsova Larysa
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky Library of Ukraine
Шульга Ірина Олександрівна
Shulha Iryna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

СПІВРОБІТНИЦТВО НБУВ ТА ДЕРЖКОМТЕЛЕРАДІО У РАМКАХ ПРОГРАМИ «УКРАЇНСЬКА КНИГА»

COLLABORATION OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AND STATE COMMITTEE OF TELEVISION AND RADIO BROADCASTING OF UKRAINE WITHIN THE FRAMEWORK OF THE GOVERNMENTAL PROGRAM «THE UKRAINIAN BOOK»

Проаналізовано співпрацю НБУВ та Держкомтелерадіо України у рамках програми «Українська книга», яка була започаткована у 2005 р. Представлено результати статистичного аналізу видавничої продукції за вищеназваною Програмою, що надійшла до поточного обмінного фонду бібліотеки упродовж 2006 -2016 рр.
The article analysed the collaboration of Vernadsky National Library of Ukraine and State Committee of television and radio broadcasting of Ukraine within the framework of the program « The Ukrainian book», that was founded in 2005. This work contains the results of statistical analysis of publishing products, which arrived in a current library exchange fund during 2006–2016, under the program mentioned above.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, видавнича діяльність, програма «Українська книга», книгообмін, обмінний фонд.
Key words: Vernadsky National Library of Ukraine, publishing, program «Ukrainian book», book exchange, exchange fund.

Розбудова будь-якої держави, реалізація проривів у нові технічні й технологічні горизонти, здійснення реформаторських кроків у всіх сферах життєдіяльності держави, у тому числі у виробничій та науковій, у принципі неможливі без сучасних, добре освічених, професійно підготовлених фахівців.

У свою чергу, становлення людини як особистості, виховання її моральною, духовною і творчою, прищеплення їй професійних і наукових знань неможливі без книги. Адже будь-які кардинальні зміни у державі, зорієнтовані на майбутнє й довготривалу перспективу, мають починатися з наповнення бібліотек, відповідних наукових і управлінських установ, полиць численних книгарень достатньою кількістю книг.

Тому, першою ознакою серйозності намірів влади щодо нарощування обсягів видання книг у чітко визначених жанрових нішах за кількістю назв та накладами було започаткування програми «Українська книга» у 2005 р., за ініціативи Президента України Віктора Ющенка.

Формування та реалізацію Програми у 2005–2016 рр. було покладено на Держкомтелерадіо України. Згідно з рішенням колегії Держкомтелерадіо від 23.02.2006 р., № 2/6 розподіл літератури здійснюється серед бібліотек Міністерства культури України та Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Основні завдання програми з книговидання та книгорозповсюдження «Українська книга» зосереджено на формуванні та постійному оновленні асортименту вітчизняної книжкової продукції для забезпечення потреб усіх соціальних груп українського суспільства виданнями з різних галузей знань державною мовою та мовами національних меншин; забезпеченні доступу до надбань світової культури шляхом перекладу та видання державною мовою творів видатних зарубіжних авторів; сприянні видання творів українських класиків та сучасних авторів мовами народів світу з метою популяризації української літератури на міжнародному рівні.

У рамках цієї Програми література видається за шістьма тематичними розділами, а саме: видання для дітей та юнацтва; твори класиків української літератури, лауреатів Національної премії імені Тараса Шевченка та сучасних українських письменників; твори класиків та сучасних письменників зарубіжної літератури (в перекладі українською мовою); науково-популярні видання; довідкові видання; література мовами національних меншин України.

Тому з моменту запровадження програми «Українська книга» Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) розпочала співпрацю з Держкомтелерадіо з метою поповнення власних фондів, а також книгообміну з вітчизняними та іноземними установами. Адже бібліотека здійснює вітчизняний книгообмін із 217 бібліотеками та установами загальнодержавного значення, міжнародний книгообмін – із 593 закладами у 65 країнах світу. До НБУВ видання надходили після детального моніторингу переліку книжкових видань, що репрезентовані на сайті Держкомтелерадіо та оформлення щорічного замовлення на ім'я Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України.

Перші видання за Програмою «Українська книга» НБУВ отримала у 2006 р. За 2011–2016 рр. установою одержано 32 894 прим. різноманітних довідкових, наукових, науково-популярних, публіцистичних видань і художніх творів.

За програмою «Українська книга. 2016» до обмінного фонду НБУВ надійшло 4580 прим. (171 назва) для забезпечення власних фондів, бібліотек наукових установ НАН України, партнерів із документообміну, а також для розповсюдження видань із науковою, інформаційною та культурно-просвітницькою метою серед установ і бібліотек, які звертаються за допомогою у комплектуванні фондів необхідною літературою.

Найбільш значущими виданнями, що надійшли у 2016 р. до НБУВ за цією програмою, є «Франківська енциклопедія: У 7 томах» (отримали 40 прим. першого тому), «Велика українська енциклопедія» (30 прим.

першого тому), «Українська мала енциклопедія: У 4 томах» Євгена Онацького (40 прим. першого тому), «Твори: У 50 томах» М. Грушевського (одержали дві книги 47 тому по 100 прим.), альбом української художниці театру М. Левитської «Музи і музика мого театру» (40 прим.), книга українського письменника і кінодраматурга А. Тончевського «З Божого саду. Рослини і тварини у Святому Письмі» (20 прим.), науково-популярне видання «Князі Вишневецькі» (30 прим.), художньо-документальний роман нобелівського лауреата білоруської письменниці С. Алексієвич «Чорнобильська молитва: хроніка майбутнього» (40 прим.) тощо.

Завдяки розміщенню інформації про видання обмінного фонду НБУВ у науково-інформаційному бібліографічному покажчику «Обмінний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», електронну версію якого розміщено на сайті бібліотеки, ми маємо можливість популяризувати та розповсюджувати вітчизняні видання, зокрема за програмою «Українська книга».

З 2017 року обов'язки щодо випуску книжкової продукції «Українська книга» будуть передані Українському інституту книги, який створюється при Міністерстві культури України на зразок інституцій, що діють в європейських країнах.

Отже, в умовах обмеженого фінансування на придбання літератури, видання за програмою «Українська книга», які більше десяти років безкоштовно надходять до фондів НБУВ, є цінним джерелом у забезпеченні інформаційних, освітніх та культурних потреб користувачів бібліотеки та партнерів із документообміну.

УДК 027. 021 : 07 : 005 : 316. 653

Поперечна Лідія Андріївна
Poperechna Lidiia
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Здановська Валентина Петрівна
Zdanovska Valentyna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПОДІЄВІ PR-КОМУНІКАЦІЇ В РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

EVENT-ORIENTED PR COMMUNICATIONS IN THE IMPLEMENTATION OF THE COMMUNICATION STRATEGY OF THE SCIENTIFIC LIBRARY

Зміщення ціннісно-смислових акцентів бібліотечної практики спонукає бібліотеку шукати і використовувати ефективні інструменти для продуктивної взаємодії з цільовими аудиторіями, формування репутації та іміджу бібліотеки в сучасних соціокультурних умовах.
Одним з таких інструментів, який активно використовують PR-фахівці, є подієвий менеджмент. У статті проаналізовано погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників на поняття «подієвий менеджмент», його основні характеристики та технології реалізації.

The shift in the value and semantic emphasis of library practice forces the libraries to seek and use effective tools for productive interaction with target audiences, the formation of the reputation and image of the library in modern sociocultural conditions. One of such tools, which is actively used by PR specialists, is event management. The article analyzes the views of domestic and foreign researchers on the notion of «event management», its main characteristics and implementation technologies.

Ключові слова: подієвий менеджмент, спеціально організована подія, подієвість.
Key words: event-management, public event, a specially organized event.

У сучасному інформаційному середовищі наукова бібліотека розглядається як соціально-комунікативна інституція, що виконує роль транслятора наукової інформації, передовсім, через інтеграцію знаннєвих ресурсів, публічну репрезентацію зафіксованих у документах результатів наукових досліджень, формування сприятливого інформаційно-освітнього простору для становлення молодого вченого. Зміщення ціннісно-смислових акцентів бібліотечної практики – з культурно-просвітницької (функціональна ознака) до соціально-комунікативної (сутнісна ознака) спонукає бібліотеку до пошуку і застосування в реалізації її комунікаційної стратегії ефективних інструментів задля досягнення цілей продуктивної взаємодії з цільовими аудиторіями, і в кінцевому підсумку – формування громадської думки про бібліотеку й збагачення її репутаційного потенціалу.

Поміж таких комунікаційних інструментів, якими все частіше послуговуються фахівці в системі PR-комунікацій, є організація спеціальних подій, так звана, «індустрія залучення», що отримала назву подієвого

менеджменту (з англ. event-management – керування подіями). Цей термін з'явився у 90-х роках XX ст. на Заході, а пізніше, у 2000-х – в Україні. Фахівці трактують це поняття як систематичне планування, організацію, інсценування та контроль подій або участь у них з метою привернення уваги споживачів до бренду, конкретного продукту чи послуги.

Головні ознаки подієвого менеджменту – комунікативна сутність, орієнтація на враження, залученість та довготривалий ефект.

Теоретичні аспекти подієвих PR-комунікацій досліджує Т. Колісниченко [4], яка справедливо зауважує що, «спеціально організована подія стратегічна за метою, повинна змінювати ставлення аудиторій і груп до установи або бренду.

Спеціальна подія в контексті PR-комунікацій розглядається дослідниками як «форма групової комунікації, створена для формування, зміцнення, або корекції визначених стереотипів, установок у цільової аудиторії» [7]. У когнітивно-емоційному ракурсі вона працює над «переструктуруванням внутрішнього світу», в основі якого «привласнення» події її учасниками» [4].

Подієві комунікації для бібліотек є не лише найважливішою комунікаційною технологією побудови довгострокових партнерських відносин із громадськими та цільовими аудиторіями, заснованих на довірі, повазі й зацікавленості до діяльності бібліотеки, а й основною технологією формування її репутації та іміджу в сучасних соціокультурних умовах [2].

Однак, не кожен публічний захід, організований бібліотекою слід розглядати з позицій подієвого менеджменту. На думку Г. Кормишиної [5], з точки зору бібліотекознавства, масовий захід – це базова послуга, результат її діяльності, спрямований на реалізацію місії бібліотеки. З позиції подієвого менеджменту спеціальні події є засобом просування бібліотеки, результатів її діяльності, зокрема продуктів і сервісів. Розроблення і організація спеціальної події у формі PR-комунікації базується на цілях і інтересах як самої бібліотеки, так і цільової аудиторії. Іншими словами, PR-подією може бути будь-який спеціальний захід, що має мету та PR-програму її реалізації, обов'язковими складовим якої є: підготовка та поширення прес-анонсу, підготовка прес-релізу, визначення учасників, цільової аудиторії та журналістського пулу, створення та підтримка сторінки події у мережі Фейсбук, фотографування, відео/аудіозапис, підготовка репортажу про подію, створення фотоальбому у Фейсбук, моніторинг відгуків про захід, підготовка повідомлення до рубрики «Хроніка наукових подій».

У системі комунікаційної діяльності бібліотеки, яка має статус наукової, до числа спеціально організованих заходів, що мають ознаку по-

дісності, відносимо зокрема такі: ділові заходи (конференції, семінари, дебати/круглі столи, публічні слухання); спеціальні заходи (презентації, запуск проекту, професійні свята/ювілеї, виставки/експозиції, екскурсії); заходи для ЗМІ (прес-конференції, прес-тури, брифінги, інтерв'ю, виступи). Такі події є інструментом просування результатів інтелектуального виробництва, науково-дослідної діяльності наукової бібліотеки.

Список використаних джерел

1. Барабаш С. Паблік рилейшнз як інструмент маркетингової комунікації бібліотеки / Світлана. Барабаш // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 6. – С. 30–32.
2. Каверина, Е. А. Создание событий в современном социокультурном пространстве : дис... д-ра филос. наук: 24.00.01 / Каверина Елена Анатольевна ; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2012. – Режим доступа: http://www.dissercat.com/content/sozdanie-sobytii-v-sovremennom-sotsiokulturnom-prostranstve. – Заглавие с экрана.
3. Колісниченко Т. В. Культурологічний контекст дослідження подієвих комунікацій / Т. В. Колісниченко // Держава та регіони. Соціальні комунікації. – 2013. – № 1. – С. 163–166. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2013_1_35. – Назва з екрана.
4. Колісниченко Т. В. Теоретичні аспекти дослідження подієвих PR-комунікацій / Т. В. Колісниченко // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2011. – Вип. 25. – С. 156–158. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2011_25_47. – Назва з екрана.
5. Кормишина Г. М. Массовое обслуживание и событийный менеджмент: общее и отличия / Г. М. Кормишина, О. А. Калегина // Скворцовские чтения. Библиотечное дело – 2015: документно-информационные коммуникации и библиотеки в пространстве культуры, образования, науки : материалы Двадцатой Междунар. науч. конф. (22–23 апреля 2015 г.). – Москва : МГИК, 2015. – Ч. 2. – С. 99–105. – Режим доступа: http://esl.isc.irk.ru/BD/Books/%D0%A1%D0%BA%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%86%D0%BE%D0%B22015-2.pdf. – Заглавие с экрана.
6. Михайловская Е. С. Обзор теоретических исследований и практических рекомендаций в области событийного менеджмента / Е. С. Михайловская // Гуманитарные научные исследования. – 2016. – № 10. – Режим доступа: http://human.snauka.ru/2016/10/16794. – Заглавие с экрана.
7. Ротовский А. А. Системный PR / А. А. Ротовский. – Киев : Баланс Бизнес Букс, 2006. – 256 с.

УДК 027.021:061.2(100)ІФЛА
Прокопенко Лілія Сергіївна
Prokopenko Liliia
кандидат історичних наук, доцент
Candidate of Historical Sciences, Associate
ProfessorКиївський університет імені Бориса Грінченка
Boris Grinchenko Kyiv University

ДІЯЛЬНІСТЬ СЕКЦІЇ АКАДЕМІЧНИХ І НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ІФЛА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

IFLA'S SECTION OF ACADEMIC AND RESEARCH LIBRARIES ACTIVITY AT PRESENT

Вивчено основні напрями та результати діяльності Секції академічних і наукових бібліотек ІФЛА. Розглянуто місію, цілі, завдання, структуру, тематику заходів останніх років. Акцентовано на можливості участі українських наукових бібліотек у міжнародному бібліотечному співробітництві шляхом членства у цій секції ІФЛА.
The article is devoted to the study of basic directions and results of IFLA's Section of Academic and Research Libraries activities. The mission, objectives, goals, structure, the subjects of last years events are described. The author has pointed out the possibility of Ukrainian research libraries participation in international library cooperation by membership in this IFLA's Section.

Ключові слова: Секція академічних і наукових бібліотек ІФЛА, міжнародне бібліотечне співробітництво, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і закладів, міжнародні бібліотечні організації.
Key words: IFLA's Section of Academic and Research Libraries; international library cooperation, The International Federation of Library Associations and Institutions, international library organizations.

У сучасних умовах інтеграції України у європейський та світовий освітній і науковий простір суттєво актуалізується питання міжнародної співпраці наукових бібліотек. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» одним із основних напрямів міжнародного співробітництва в бібліотечній справі визначає участь у роботі міжнародних організацій [1]. Наразі найбільшим і найавторитетнішим фаховим об'єднанням є Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і закладів (ІФЛА). У складі федерації функціонує структурний підрозділ, діяльність якого присвячена саме науковим бібліотекам.

Метою цього дослідження є вивчення основних напрямів діяльності Секції академічних і наукових бібліотек ІФЛА на сучасному етапі і виявлення її потенціалу для участі вітчизняних бібліотек у міжнародній співпраці.

У вітчизняному бібліотекознавстві діяльність міжнародних фахових об'єднань частково розглядається у публікаціях В. Загуменної, В. Пашкової, Л. Прокопенко, І. Шевченко та інших. Однак, об'єктом самостійного дослідження Секція академічних і наукових бібліотек ІФЛА не була.

Історично секція (колишня назва – Секція університетських та інших універсальних наукових бібліотек) сформувалася рівно 40 років тому, виокремившись 1977 р. із Секції національних та університетських бібліотек [2, с. 12]. Сьогодні секція входить до складу відділу ІФЛА, створеного у структурі федерації за видовою однакою бібліотек. Членами секції сьогодні є майже 500 представників різних країн світу, що становить третину всіх членів ІФЛА і робить її найбільшою за чисельністю в організації [3].

План дій Секції академічних і наукових бібліотек розроблений у контексті Стратегічного плану і Ключових ініціатив ІФЛА, зокрема, визначає місію секції, яка полягає у:

- забезпеченні світової професійної спільноти форумом для обміну інформацією і передовим практичним досвідом із метою зміцнення розвитку, співробітництва та раціонального управління академічними та науковими бібліотеками у всьому світі;
- розробці та/або просуванні керівних принципів, які допомагають працівникам академічних і наукових бібліотек та інформаційних служб досягти професійної досконалості;
- заохоченні і підтримці досліджень, лобіюванні та зміцненні ролі бібліотек щодо реалізації основних інституційних функцій навчання, освіти, досліджень та обслуговування;
- просуванні досягнень Стратегічних цілей і очікувань ІФЛА через активну участь у роботі секції;
- участі у різноманітних проектах національного та міжнародного рівня для розвитку інформаційної політики та бібліотечно-інформаційного обслуговування [3].

Основні завдання секції, сформульовані у Стратегічному плані 2015–2016 рр., включають:

1) моніторинг нагальних проблем у діяльності академічних і наукових бібліотек, поширення інформації з цих питань, включаючи результати відповідних досліджень та досвід практиків;

2) сприяння участі бібліотечних фахівців із країн, що розвиваються у діяльності секції;

3) розвиток співробітництва і обміну інформацією між членами секції та з іншими професійними групами ІФЛА [4].

Аналіз тематики заходів секції, проведених останніми роками, дозволяє окреслити коло нагальних питань, що перебувають у центрі її уваги. Зокрема, це: різноманітні види даних, якими оперують бібліотеки, їх формати, використання та збереження; значення фондів наукових бібліотек у цифрову епоху для розвитку гуманітарних і соціальних досліджень; співпраця академічних, публічних та шкільних бібліотек; бібліотека як простір і місце; оцінка ефективності діяльності наукових бібліотек; проблеми стандартизації у бібліотечній справі; розвиток бібліотеки як наукового, дослідницького та інтелектуального простору для забезпечення безпечного фізичного середовища для фондів і надихаючого середовища для користувачів і персоналу; управління знаннями; завдання наукових бібліотек щодо збереження і використання культурної спадщини тощо [3; 5] Один із новітніх проектів секції розпочався 2016 р. Суть його – у залученні академічних і наукових бібліотек усього світу до розвитку і удосконалення Вікіпедії [6].

Постійний комітет секції, в якому реалізується основна робота секції – формування політики структурного підрозділу, реалізація окремих оглядів, дослідницьких проектів і програм, розробка рекомендацій, організація професійних засідань, – сьогодні очолює В. МакДональд (Державна бібліотека Квінсленда, Австралія), секретар – М. Ф. Келтер (бібліотека Стенфордського університету, США), інформаційний координатор – Дж. Флетчер (бібліотека Університету Вікторія, Велінгтон, Нова Зеландія). Окрім них, до складу Постійного комітету входять 19 представників із 15 країн світу (Австралія, Ботсвана, Велика Британія, Іспанія, Італія, Канада, Китай, Німеччина, Нова Зеландія, Південна Африка, Сінгапур, США, Уганда, Франція, Швейцарія) [3].

Секція академічних і наукових бібліотек тісно співпрацює як з іншими структурними підрозділами ІФЛА, так і з міжнародними фаховими організаціями у напрямі реалізації різних проектів і програм. Секція користується спонсорською допомогою комерційних організацій «Ex Libris» (http://www.exlibrisgroup.com) і «Sage» (http://www.sagepub.com), які щорічно пропонують три гранти для участі у Конгресі ІФЛА фахівцям з Африки, Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону. Кожен грант покриває реєстраційний внесок у розмірі 490 євро, а також забезпечує підтримку проїзду і проживання у розмірі до 700 євро. При присудженні гранту перевага надається молодим спеціалістам,

студентам бібліотечно-інформаційної спеціальності. У 2017 р. для отримання гранту було подано 18 заявок [5]. Варто відзначити активність секції у нових медіа: у структурі сайту ІФЛА та соціальних мережах, ведення власного блогу та створення ресурсів типу wiki.

Вітчизняним фахівцям варто розглянути питання участі у роботі Секції академічних і наукових бібліотек ІФЛА як провідному центрі міжнародного співробітництва, що дає можливість бути на зв'язку з бібліотечними та інформаційними працівниками всього світу, розвивати свій професіоналізм через участь у семінарах, портерних секціях на щорічних конгресах ІФЛА, обмінюватися ідеями та досвідом із представниками інших країн.

Список використаних джерел

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – №7. – Ст. 45; В ред. Закону №1801-19 від 01.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80. – Назва з екрана.

2. Схюрсма Р. Секция университетских и других универсальных научных библиотек ИФЛА / Р. Схюрсма // Библиотековед. и библиография за рубежом. – Москва, 1991. – Вып. 129. – С. 12–16.

3. About the Academic and Research Libraries Section [Electronic resource] / The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). – Electronic data. – [S. l., 2017]. – Mode of access : Wide World Web : URL : https://www.ifla.org/about-the-academic-and-research-libraries-section. – Eng. – The title from the screen. – Last update : 13 April 2017.

4. Academic and Research Libraries Section Annual Report [Electronic resource] / The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). – Electronic data. – [S. l., 2017]. – Mode of access : Wide World Web : URL : https://www.ifla.org/files/assets/academic-and-research-libraries/annual-report/arl_ annual-report-2015-16_-_16oct16.pdf. – 9 p. – Eng. – The title from the screen. – Last update : 16 June 2016.

5. News from Academic and Research Libraries [Electronic resource] / The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). – Electronic data. – [S. l., 2017]. – Mode of access : Wide World Web : URL : https://www.ifla.org/news/43. – Eng. – The title from the screen. – Last update : 20 April 2017.

6. Opportunities for Academic and Research Libraries and Wikipedia : A Discussion paper presented at the IFLA World Library and Information Congress 2016 in Columbus, Ohio [Electronic resource] / The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). – Electronic data. – [S. l., 2017]. – Mode of access : Wide World Web : URL : http://2016.ifla.org/wp-content/uploads/sites/2/2016/08/112-IFLAWikipediaAcademicandResearchLibraries DiscussioDRAFT.pdf. – 13 p. – Eng. – The title from the screen. – Last update : 17 March 2017.

УДК 023.5 – 028. 45 : 004. 62
Ржеуський Антоній Валентинович
Rzheuskiy Antoniy
кандидат наук із соціальних комунікацій
Candidate of Sciences in Social Communications
Науково-технічна бібліотека Національного
університету «Львівська політехніка»
Scientific and Technical Library of Lviv Polytechnic National University
Кунанець Наталія Едуардівна
Kunanets Nataliia
професор
Professor
доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник
Doctor of Sciences in Social Communications, Senior Research Fellow
Національний університет «Львівська політехніка»
Lviv Polytechnic National University

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

INFORMATION-ANALYTICAL COMPETENCE OF LIBRARIANS

Висвітлено нові підходи до формування компетентностей бібліотечних фахівців для роботи з інформаційними ресурсами. Акцентовано на тому, що сучасні бібліотекарі мають оволодіти аналітичними навичками та знаннями для надання інформаційно-орієнтованих послуг користувачам.
A new direction of work of library professionals on the basis of specialized information resources is highlighted. The emphasis is on the fact that modern librarians must acquire the analytical skills in providing of information-oriented services to users.

Ключові слова: інформаційні ресурси, база даних, інформаційний аналітик, бібліотечний фахівець, наукове дослідження, інформаційна потреба, компетентності бібліотечного фахівця.
Key words: information resources, data base, information analyst, library specialist, scientific research, the information need.

Вступ. Можливість бібліотечних соціальних інститутів забезпечувати доступ до зовнішніх спеціалізованих ресурсів інформації зумовлює необхідність здобуття аналітичних компетентностей бібліотечними фахівцями для ефективної роботи з інформаційними ресурсами, набуття навичок консолідації інформації у процесі аналітико-синтетичного опрацювання інформаційних ресурсів і наданні інформаційних послуг користувачам.

Стан дослідження проблеми. На думку В. Горового на сьогодні постала нагальна потреба формування спеціальних бібліотечних структур, орієнтованих на створення інформаційно-аналітичних продуктів, що відображають закономірності розвитку суспільних процесів, та прогнозно-аналітичної інформації [1, с. 14].

Хосе-Марії Гріффітс [2] вважає, що бібліотекарі еволюціонуватимуть і перетворюватимуться на інформаційних аналітиків, освоюючи навики роботи з певним колом засобів пошуку інформації і її ефективного опрацювання. Формування таких фахівців, насамперед, дозволить заощаджувати час користувачів і відбирати на їхні запити найбільш релевантні матеріали з найменшою витратою часу.

Т. Добко відзначає, що відбір джерел, які містять потенційно необхідну інформацію, вимагає їх попереднього вивчення, оцінки та аналізу. Безперечно ці процеси якісно може здійснювати фахівець у галузі інформаційного пошуку, що має певні практичні навички [3, с. 288].

Основний виклад матеріалу. На нашу думку, сучасні бібліотекарі повинні входити в когорту інформаційних аналітиків. Перед усім, це стосується бібліотекарів, які задіяні у систему вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ). Їхні практичні навики сприяють ефективнішому задоволенню інформаційних потреб користувачів, активній інформаційній підтримці наукових досліджень, забезпеченню потреб прийняття управлінських рішень.

У розпорядженні бібліотечного фахівця на сьогодні є великий масив інформаційних ресурсів для організації інформаційної роботи. Саме він має приймати рішення, яким комплексом інформаційних ресурсів доцільніше оперувати для чіткішого врахування характеру інформаційних потреб користувачів.

Відродження традиційної і незаслужено забутої форми інформаційного забезпечення користувачів на нових засадах потребує удосконалення підходів до її здійснення. Сучасний підхід вирізняється комплексністю застосування новітніх інформаційних технологій та всебічного спектра джерел, які залучають у процес інформування (бази даних реферативного та повнотекстового типу; електронні архіви зарубіжних та вітчизняних вищих навчальних закладів; електронні журнали закордонних видавництв). Відзначимо, що виконувати цей процес має штат фахівців, що спеціалізуються у певній предметній області та володіє евристичними навичками роботи з інформаційними ресурсами. Весь технологічний цикл має здійснюватись у автоматизованому режимі, з постійно діючим зворотнім зв'язком засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

У цьому контексті нами сформовано комплекс технологічних опе-

рацій, які повинен виконувати бібліотекар-аналітик при організації системи вибіркового розповсюдження інформації:

1. **Перший етап:** Формування первинних даних

Крок 1: Перегляд нових документів (отриманих бібліотекою, в різних базах даних).

Крок 2: Уточнення профілів користувачів (із допомогою засобів інтернет-комунікації).

1. **Другий етап:** Порівняння ключових слів документів та інформаційних потреб користувачів, їх уточнення (в автоматизованому режимі).

Крок 1: Уточнення ключових слів документа з масиву нових надходжень та порівняння з кодуванням інформаційних потреб.

Крок 2: Уточнення хронологічних рамок документа.

Крок 3: Специфікація за мовою.

1. **Третій етап: надання релевантної інформації користувачу** (за допомогою новітніх засобів комунікування).

Крок 1: Відбір релевантних документів.

Крок 2: Формування бібліографічного списку (на основі метаданих в АБІС).

Крок 3: Відправлення повідомлення користувачам.

Крок 4: Визначення користувачем відповідності документів його інформаційним потребам.

Крок 5: Встановлення зворотного зв'язку користувача з інформаційно-довідковою службою.

Крок 6: Надсилання повнотекстової інформації (на запит користувача).

Висновки. Встановлено, що бібліотечний фахівець перебуває у постійному розвитку своїх навичок та вмінь. Залежно від інформаційних процесів, які він виконує, на сьогодні бібліотечних фахівців поділяють за різними напрямами. Бібліотекарі-аналітики здатні оперувати інформаційними ресурсами мережі Інтернет, наукових організацій та бібліотек, гармонічно інтегруються у систему вибіркового розповсюдження інформації. Перевага такого підходу полягає у тому, що це дозволить максимально повно забезпечити інформаційні потреби користувачів.

Наведений алгоритм удосконалення вибіркового розповсюдження інформації ґрунтується на комплексному застосуванні сучасних інформаційних технологій та розширенні кола джерел, які залучають у процес інформування. Визначено, що виконувати цей технологічний процес має штат фахівців, які спеціалізуються у певній предметній області та володіють навичками роботи з інформаційними ресурсами, базами даних та бібліографічними джерелами онлайн.

Список використаних джерел

1. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах демократичних перетворень / Тетяна Гранчак, Валерій Горовий // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 6. – С. 14–17.

2. Гриффите Х.-М. Почему сеть Web не является библиотекой / Хосе-Мария Гриффите // Междунар. форум по информ. и документации. – 2000. – Т. 25. – № 1. – С.17–23.

3. Добко Т. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) / Тетяна Добко ; від. ред. О. С. Онищенко ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 376 с.

УДК 004.63(477):077(100)

Соколова Ірина Василівна
Sokolova Iryna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПРЕДСТАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕПОЗИТАРІЇВ У МІЖНАРОДНИХ НАУКОВИХ РЕЄСТРАХ OPENDOAR І ROAR

REPRESENTATION OF UKRAINIAN INSTITUTIONAL REPOSITARIES IN THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH OPENDOAR I ROAR

Описані світові реєстри електронних ресурсів на умовах Відкритого Доступу і представлення в них українських репозитаріїв, а також роль бібліотечних закладів у вирішенні проблеми введення національного інформаційного ресурсу у світовий інформаційний простір.

The publication describes world registries of electronic resources under the terms of Open Access and presentation of Ukrainian repositories in them, as well as the role of librarians in solving the problem of the introduction of a national information resource into the world information space.

Ключові слова: Відкритий Доступ, наукові комунікації, депозитарії, OpenDOAR, ROAR.

Key words: Open Access, scientific communications, repository, OpenDOAR, ROAR.

За умов, коли сучасні інформаційні технології відкривають нові можливості для інформаційної підтримки наукових досліджень, усе більшого значення для світової наукової громадськості набуває можливість збереження і поширення інформації на умовах Відкритого Доступу (ВД). У міжнародних документах (Будапештська, Берлінська, Шотландська декларації та ін.) сформульовані основні принципи ВД, викладено переваги нового виду наукової комунікації. На сайті «Будапештська Ініціатива «Відкритий Доступ»» (BOAI), при визначенні принципів ВД наголошується, що публікації відкриваються безкоштовно, користувачам дозволяється їх читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати. Єдиною умовою відтворення публікацій є право автора контролювати цілісність своєї роботи, а також посилань на його роботу при використанні та цитуванні.

Створення на принципах ВД електронних бібліотек академічних і науково-освітніх установ у різних країнах обумовило наступний крок – появу єдиного реєстратора, який би виконував роль «шлюзу» до цього розпорошеного в Інтернеті ресурсу. Головна перевага і прогресивна роль реєстрів електронних бібліотек ВД – надання можливості науковому співтовариству об'єднати в одному місці напрацювання різних академічних і науково-освітніх установ з усіх галузей знань, створення своєрідної бази даних, яка охоплює електронні бібліотеки світу.

На сьогодні в інтересах наукового співтовариства паралельно функціонують кілька реєстрів електронних наукових бібліотек ВД, найвідоміші з яких **OpenDOAR** (Directory of Open Access Repositories) і **ROAR** (Registry of Open Access Repositories).

OpenDOAR започатковано у 2006 р. Цей проект розроблявся спільно Ноттінгемським (Велика Британія) і Лундським (Швеція) університетами за фінансової підтримки Консорціуму наукових бібліотек Європи (CURL), SPARC Europe, Інституту відкритого суспільства (OSI) і Об'єднаного комітету інформаційних систем (JISC). На сьогодні цей проект веде Ноттінгемський університет.

OpenDOAR подає інформацію про кожну електронну бібліотеку у вигляді типової форми, що містить поля про географічне розташування і назву організації, яка створила електронну бібліотеку, галузеве спрямування зібрання і вид документів, обсяги ресурсу, програмне забезпечення, останні оновлення тощо. Користувач отримує вільний доступ до інституційного репозитарія через електронну адресу, яка наведена у базі даних. Внутрішня організація OpenDOAR зручна для користування, є можливість пошуку за галузями знання, типом репозитарія, мовою, країною, видом документів.

Станом на червень 2017 р. свої інституційні репозитарії у OpenDOAR зареєстрували 119 країн світу, які репрезентують 3344 електронних біб-

ліотеки. За кількістю представлених репозитаріїв лідерство утримують США, Велика Британія, Японія, Німеччина.

Зазначимо, що у реєстрі OpenDOAR відображені майже всі країни пострадянського простору, які надали можливість доступу через реєстр до 169 електронних зібрань. Україна представлена у OpenDOAR 75 інституційними репозитаріями, при цьому перші реєстрації датуються 2007 р. Якісний аналіз цього списку свідчить про переважання електронних бібліотек навчальних закладів (93 %) і дуже малий відсоток електронних бібліотек наукових установ НАНУ (7 %). Такий низький рівень представлення академічних інституційних репозитаріїв у OpenDOAR до певної міри компенсується наданням доступу світовій громадськості до «Наукової електронної бібліотеки періодичних видань НАН України» (NASPLIB), який представляють у реєстрі Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського і Інститут програмних систем НАН України. Це зібрання розкриває найновіші результати теоретичної і прикладної діяльності НАН України і відображає роботу всіх наукових установ держави. Згідно статистики, яка наводиться у середині червня 2017 р., при переході з OpenDOAR на сайт користувачеві надається доступ до 454 назв наукових журналів, 5,3 тис. випусків, 113,3 тис. повних текстів статей. При долученні до NASPLIB через OpenDOAR за весь час було зафіксовано 26 млн переглядів і 43,5 млн завантажень електронних копій періодичних видань користувачем, що свідчить про велику затребуваність цього ресурсу (http://dspace.nbuv.gov.ua).

Інший реєстр репозитаріїв відкритого доступу – ROAR (Registry of Open Access Repositories) підтримується силами Саутгемптонського університету (Велика Британія). Цей реєстр за своїм наповненням значною мірою повторює OpenDOAR. У червні 2017 р. ROAR відкривав доступ до 3815 наукових бібліотек зі 111 країн світу. Директорія українських репозитаріїв, зареєстрованих у ROAR, включає 91 бібліотеку. Від України одними з перших були зареєстровані інституційні репозитарії Інституту програмних систем НАНУ, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Києво-Могилянської академії, Інституту біології південних морів ім. А. О. Ковалевського, Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя. Подібно до попереднього реєстру, у сукупності українських репозитаріїв ROAR академічні установи представлені дуже обмежено (5 %).

Зазначимо, що ROAR на відміну від OpenDOAR представляється як менш якісний ресурс, оскільки відсутність додаткового контролю модератором призводить до дублювання записів, яке трапляється у разі реєстрації кількох репозитаріїв від однієї установи, або кількох спроб реєстрації однієї бібліотеки. Так, кількість повторів українських електронних бібліотек у ROAR становить 12 %. Наприклад, репозитарій

Сумського державного університету у реєстрі ROAR записаний тричі, Харківського національного університету радіоелектроніки – двічі.

Отже, поява міжнародних реєстрів наукових електронних бібліотек носить прогресивний характер і є одним із проявів глобалізації в інформаційній сфері. Завдяки цьому ресурсу значно розширюються можливості пошуку наукової інформації, полегшується навігація в інформаційному просторі, прискорюються наукові комунікації, а маловідомі електронні зібрання стають більш доступними віддаленим користувачам. Не зважаючи на те, що у реєстрах на сьогодні представлені близько 60 % країн світу, необхідно популяризувати цей ресурс у науковому середовищі, що можна здійснювати через мережу Інтернет, у т. ч. через Вікіпедію, де на сьогодні відсутні статті про цей ресурс українською і російською мовами, а також поширювати відповідну інформацію через сайти бібліотек, безпосередньо при роботі з читачами в приміщенні бібліотеки. Надзвичайно низький рівень представлення у реєстрах OpenDOAR і ROAR українських академічних інституційних репозиторіїв гальмує наукову комунікацію у час, коли мірилом ефективності діяльності установи і конкретного науковця стає їхнє представлення в електронному просторі. На часі – створення українських інституційних академічних репозитаріїв, а в подальшому – максимально повне їх відображення у міжнародних наукових реєстрах, що сприятиме розкриттю наукового доробку вітчизняних академічних установ і збільшенню цитування праць українських науковців.

УДК 021.64:024.6
Сокур Олена Леонідівна
Sokur Olena
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

МБА: РОЗВИТОК ВЗАЄМОДІЇ В ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

IIL: DEVELOPMENT OF INTERACTION IN THE ELECTRONIC ENVIRONMENT

Висвітлено роль та значення МБА у забезпеченні наукових досліджень та задоволенні інформаційних потреб читачів-науковців у бібліотеках наукових уста-

нов НАН України. Окремо наголошено на провідній ролі НБУВ у постачанні необхідної читачам-науковцям інформації.

The role and importance of III. in providing research and information needs of readers, researchers in academic institutions libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine. Separately, stressed the leading role of Vernadsky's National Library of Ukraine of supplying the necessary information to readers scholars.

Ключові слова: міжбібліотечний абонемент, електронна доставка документів, інформаційні потреби, колективний абонемент, взаємодія, академічні бібліотеки.
Key words: interlibrary loan, electronic delivery of documents, information needs, collective subscription, cooperation, academic libraries.

Раціональна організація ресурсів і оптимізація надання інформаційних послуг є важливою умовою формування національного наукового інформаційного простору. Діяльність служби міжбібліотечного абонемента (МБА) сприяє посиленню інтеграційних процесів, обміну інформацією, взаємовикористанню інформаційних продуктів, допомагає в отриманні матеріалів, відсутніх у бібліотеках. У ст. 1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» визначено, що «міжбібліотечний абонемент – форма бібліотечного обслуговування, заснована на взаємному використанні бібліотечних фондів і довідково-пошукового апарату бібліотек». Держава «стимулює взаємовикористання бібліотечних ресурсів через систему міжбібліотечного абонемента, зведених каталогів, депозитаріїв, обмінних бібліотечних фондів, інтеграцію бібліотек України у світовий інформаційний простір». Таким чином, законом закріплено право громадян на міжбібліотечне обслуговування.

Затребуваною формою отримання користувачами відсутньої інформації в наукових бібліотеках Національної академії наук України залишається МБА. Колективний абонемент, як одна з дієвих форм взаємодії академічних бібліотек із Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ), має такі переваги: оперативність забезпечення запитів, матеріальна доцільність, спрощеність діалогу, динамічність, доступність.

У 2014 р. НБУВ за МБА було обслуговано 51 наукову установу НАН України, з них 10 обслуговувалися філією № 2 (Академмістечко). У 2015 р. відділом МБА надавалися послуги 49 академічним установам, а у 2016 р. таких було перереєстровано лише 39. Тобто за три роки відбулося скорочення в обслуговуванні наукових установ НАН України майже на 23 %. Для колективних користувачів у НБУВ запроваджено електронну форму замовлення.

У бібліотеках наукових установ НАН України в 2014 р. послугою МБА скористалося 1 528 абонентів, із них іногородніх – 242. Упродовж року було

видано 10 169 документів, у т. ч. іноземних – 5 785, а отримано 4 950. У 2015 р. нараховувалося 1 194 абоненти, з них іногородніх – 159. Порівняно з 2014 р. загальна кількість користувачів знизилася на 332 особи або на 15 %, у т. ч. 83 іногородніх або майже на 24 %. З фондів наукових бібліотек мережі абонентам МБА було видано 6 395 документів (у т. ч. 3 101 іноземний), що майже на 35 % менше, ніж у 2014 р. На такий же відсоток скоротилася кількість отриманих видань з інших бібліотек та інформаційних центрів і становила 3 697 документів. Лише бібліотека Інституту колоїдної хімії та хімії води зуміла збільшити кількість виконаних замовлень по МБА з фондів НБУВ (переважно журнали за минулі роки). У 2016 р. в бібліотеках наукових установ нараховувалося 995 абонентів МБА, з них іногородніх – 120. Порівняно з 2015 р. загальна кількість користувачів знизилася на 199 осіб або на 20 %, у т. ч. 39 іногородніх або майже на 33 %. Упродовж року з фондів наукових бібліотек по МБА було видано 5 298 документів (у т. ч. 1 487 іноземних), що майже на 21 % менше, ніж у 2015 р. На 13 % скоротилася кількість отриманих видань з інших бібліотек та інформаційних центрів і нині становить 3 281 документів [1].

Вважаємо за необхідне наголосити, що низка академічних бібліотек не змогла зберегти служби МБА, а у бібліотеках зі збереженою системою суттєво зменшилися можливості забезпечення інформаційних потреб читачів. У 2015 р. 18 бібліотек наукових установ НАН України взагалі не використовували послугу МБА, наступного 2016 р. таких було вже 21.

Серед причин, які призвели до скорочення, слід назвати такі: загальну для всіх академічних бібліотек тенденцію задоволення читачами своїх інформаційних потреб завдяки використанню повнотекстових ресурсів у світовій мережі Інтернет; за недостатності фінансування більшість інститутів, і НБУВ у тому числі, працювали в умовах скороченого робочого тижня; в установах відбулося зменшення кількості співробітників.

Сьогодні на перше місце в міжбібліотечному обміні документами виходить послуга електронної доставки документів (ЕДД), що включається до служби МБА як одна з її сучасних форм. Доставка документів є не тільки засобом надання електронних копій віддаленим споживачам та отримання необхідної їм інформації, але й можливістю роботи з наданою інформацією в електронному середовищі.

Розвиток віддаленого доступу до фондів спонукає бібліотеки до тісніших інформаційно-комунікаційних контактів. Тому застосування ЕДД у бібліотечній практиці є підґрунтям зміцнення функціональних зв'язків академічних бібліотек, сприяє налагодженню стійких контактів та взаємодії між ними, формуванню галузевих е-колекцій документів та збереженню їхніх фондів.

З метою запровадження оптимального задоволення інформаційних потреб користувачів-науковців необхідна розробка теоретичних моделей та організаційних заходів з ефективного використання світового досвіду діяльності служби МБА.

Для удосконалення роботи МБА необхідно об'єднання зусиль провідних бібліотек країни щодо вирішення першочергових організаційних питань:

– розробити національну систему служб МБА з визначенням єдиного координаційного центру;

– підготувати національний стандарт єдиної системи міжбібліотечного абонементу;

– запровадити єдину платформу з використанням єдиної форми замовлення;

– визначити єдині підходи щодо програмно-технологічного забезпечення виконання замовлень по МБА.

Список використаних джерел

1. Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в ... році : інформ.-аналіт. огляд / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – Вип. 20. – 246 с. ; 2016. – Вип. 21. – 272 с.

УДК 025.2(062) : 001.32(477) "20": 027.021 НБУВ

Чайковська Леся Дмитрівна
Chaikovska Lesia
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Білько Євгенія Миколаївна
Bilko Yevheniia
завідувач сектору
Head of Sector
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

АКАДЕМІЧНІ ВИДАННЯ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ КНИЖКОВИХ НАУКОВИХ ДОКУМЕНТНИХ ПОТОКІВ

ACADEMIC PUBLICATIONS IN THE COLLECTION OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS A SOURCE OF SCIENNTIFIE BOOK STUDY OF DORUMENTAL STREAMS

Розглянуто стан комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського виданнями науково-дослідних установ НАН України та досліджено чинники, що впливають на формування інформаційного потоку академічних видань.
Reviewed the acquisition of Vernadsky National Library of Ukraine national collection by the documents of National Academy of Science of Ukraine Institutes and the search of the academic document's information flow.

Ключові слова. комплектування фондів, академічні видання, обов'язковий примірник.
Key words. acquisition, publication of scientific research institutes, national collection.

Важливою складовою документного потоку наукових видань є видання науково-дослідних установ Національної академії наук України, комплектування яких має свої особливості. З часу свого заснування Національна академія наук України у своїй діяльності тісно пов'язана з Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) як універсального книгосховища інтелектуальних надбань нації. Видання наукових установ завжди посідали особливе місце у фондах НБУВ. Зазначені видання надходять до фондів НБУВ за різними джерелами (вітчизняний книгообмін, дари), але основним джерелом їх комплектування є обов'язковий примірник (ОП) відповідно до Закону України «Про обов'язковий примірник документів» від 9.04.1999 р., № 595-XIV (зі змінами і доповненнями). В сучасних умовах економічної нестабільності саме система ОП забезпечує формування національного інформаційного фонду та архіву творів друку, служить базою поточної національної бібліографії та державного статистичного обліку видань. Зібрання подібних видань не тільки забезпечує необхідну інформаційну базу для сучасних науковців та винахідників, а й надає можливість дослідити розвиток наукової думки нації упродовж тривалого періоду.

Досить важливу роль щодо повноти формування документного потоку академічних видань відіграє підготовка та випуск Науково-видавничою радою Національної академії наук України таких бібліографічних видань: «Періодичні видання Національної академії наук України» та «Анотований каталог книжкових видань», які готуються щорічно і допомагають фахівцям орієнтуватися у широкому просторі друкованої продукції. Завдяки всебічним моніторингам за вказаними каталогами

щорічно проводяться дослідження щодо повноти формування документного потоку академічних видань, аналіз структури і його наповнення та виявляються фактори, що впливають на повноту комплектування зазначених видань.

Вагомим чинником, який впливає на повноту формування документного потоку академічних видань, є недотримання термінів виходу з друку видань, що вказані в друкованих каталогах. За результатами моніторингу у 2016 р. станом на 01.10. 2016 р. до фондів НБУВ надійшло 567 назв видань (55%), хоча вже у березні 2017 р. надходження складали 620 назв (60 %) згідно з «Анотованим каталогом книжкових видань 2015».

Ще один фактор, який впливає на повноту формування документного потоку академічних видань, є друк видань за кордоном. Щорічно близько 90 назв наукових публікацій згідно з «Анотованими каталогами книжкових видань» видаються за кордоном. У 2016 р. 90 наукових праць було видано в іноземних видавництвах і тільки 7 назв (8 %) надійшло до фондів НБУВ. Наукові установи НАН України не мають фінансової спроможності придбати ці видання, а автори, отримуючи по одному–два примірники з накладу, не мають можливості подарувати свої видання бібліотеці. Недосконалість законодавства про обов'язковий примірник щодо депонування вітчизняних видань, які були видані за межами України, нестабільні економічні умови в країні суттєво вплинули на показники надходжень зазначених видань до фондів НБУВ.

Важливим об'єктивним чинником, який впливає на стан та повноту формування документного потоку видань наукових установ НАН України є складне політичне становище в країні, внаслідок якого наукові установи тимчасово окупованих територій Сходу України та Криму не мають можливості надсилати свої видання.

Дослідження з питань повноти надходження академічних видань до фондів НБУВ, які проводяться щорічно, надають можливість не тільки виявити прогалини в комплектуванні, але й дослідити причини. Аналіз різноманітних факторів зосереджує на пошуку шляхів вирішення питань повноти комплектування цих видань.

Переважна більшість видань наукових установ Національної академії наук України, що надходять до фондів НБУВ, це – книжкові та періодичні видання. Книжкові електронні видання становлять досить незначний відсоток наповнення документного потоку академічних видань (1,5 %).

Найбільше наукових публікацій установ НАН України у 2016 р. вийшло за такими галузями знань: економіка, історія, біологія, мова і література, фізика і астрономія. У зазначеному періоді найбільше над-

ходжень ОП академічних видань до фондів НБУВ спостерігалося за такими галузями знань: мистецтвознавство, науки про Землю, політичні науки, історія, економіка, мова і література. Показники обсягів наукових видань не відображають реальної картини наукової діяльності, оскільки процес залежить від особливостей тієї галузі знань, в якій він проводиться. Економіка, гуманітарні науки завжди були більш поширеними за обсягами, ніж природничі. Досліджуючи стан видавничої діяльності академічних видань за певний період, слід враховувати ці особливості.

Кількісні показники надходжень ОП видань наукових установ НАН України значною мірою залежать від кількості представлених наукових видань у «Анотованих каталогах». За останні три роки зменшилася не тільки кількість наукових установ, задіяних у видавничій діяльності, з 164 (2013 р.) до 152 (2014 р.) і 143 (2015 р.), але й кількість назв наукових видань з 1197 (2013 р.) до 1060 (2014 р.) та 1034 (2015 р.). У 2008–2016 рр. надходження наукових видань до НБУВ становлять в середньому 61 % від загальної кількості найменувань наукових видань за каталогами книжкових видань (2012 р. – 58%; 2013 р. – 60 %; 2014 р. – 57%; 2015 р. – 60 %). На жаль, від 30 % до 40 % наукових публікацій, виданих на каталогами, не надходять до фондів НБУВ із-за об'єктивних (видані за кордоном або на тимчасово окупованих територіях), та суб'єктивних причин (низький рівень виконавчої дисципліни Закону «Про обов'язковий примірник документів»). Незважаючи на те, що академічні видання надходять до фондів НБУВ не в повному обсязі, за «Анотованими каталогами книжкових видань» різних років можна виявити напрями наукової діяльності дослідників і мати повну картину бачення рівня розвитку наукового потенціалу тих часів.

Дослідження формування документного потоку академічних видань за «Анотованими каталогами книжкових видань» надає можливість виявлення прогалин у комплектуванні та впровадження необхідних заходів. З метою пошуку шляхів оптимізації повноти надходження наукових видань до фондів НБУВ фахівці звертаються не до типографій та друкарських установ, що менш ефективно, а до наукових установ, під егідою яких були видані наукові публікації. Досить часто саме такий вид співробітництва стосовно докомплектування академічними виданнями фондів НБУВ забезпечує збільшення до 10 % надходжень від щорічно виданих наукових публікацій установ НАН України.

Коли науковці, як автори публікацій і наукових праць, та фахівці бібліотеки, що зберігає наукові видання для сучасників і нащадків, співпрацюють із метою збереження наукових надбань і координують зусилля, це приносить непоганий результат, що відповідає потребам часу.

АТРИБУЦІЯ ТА ЕКСПЕРТИЗА РУКОПИСНОЇ ТА КНИЖКОВОЇ СПАДЩИНИ

УДК 025.17:027:021(477)НБУВ
Антонюк Тетяна Дмитрівна
Antoniuk Tetiana
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
доктор історичних наук, доцент
Doctor of Historical Sciences, Associate Professor

ЗАМАСКОВАНІ ВИДАННЯ ФОНДУ ВІДДІЛУ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІКИ НБУВ: ХАРАКТЕРИСТИКА, ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ

MASKED PUBLICATIONS OF THE FOND OF THE FOREIGN UKRAINICA DEPARTMENT OF VNLU: CHARACTERISTICS, CONTENT AND SPECIFICS OF BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION

Проаналізовано видання відділу зарубіжної україніки, в яких замасковано основний текст за ідеологічно лояльним для цензури титульним заголовком, анотацією та змістом.
We examine the publications of the Foreign Ukrainica Department that mask their basic text under the heading title, summary and contents which are ideologically loyal to censorship.

Ключові слова: фонд зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, діаспора, замасковані видання, фальсифікати видавництв, бібліографічний опис.
Key words: Foreign Ukrainica fond of the Book Studies Institute of V. Vernadsky National Library of Ukraine, diaspora, masked publications, publishers' fakes, bibliographic description.

У відділі зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ВЗУ ІК НБУВ) серед понад 34,5 тисяч одиниць зберігання невелику частку становлять так звані замасковані видання. Під терміном «замасковане видання» розуміється твір друку, котрий з якихось причин, зазвичай політичних, був випущений у світ зі свідомо неправдивими вказівками на автора, видання, дату чи місце видання [1, с. 575].

На нашу думку, їх можна назвати також видавничими фальсифікатами, адже очевидно, що видавництва діаспори свідомо подавали на палітурці і титулі книжок неправдиву інформацію щодо авторства, видавництва, місця видання, з метою обійти офіційну цензуру в Україні і досягти мети видання цих творів.

Ці рідкісні та цінні видання є книжковими пам'ятками своєї епохи, вони були заборонені цензурою, а сьогодні викликають підвищений інтерес у читачів, екскурсантів та всіх, хто дізнається про ці документи. Їх примірники нелегально розповсюджувалися на території колишнього Радянського Союзу. За оформленими традиційно для часів СРСР палітуркою і титулом та, в деяких книгах, двома-трьома сторінками тексту в дусі ідеології та політики радянської держави, в основній частині цих книг йдеться про ідеологічно нетерпимі для офіційної радянської пропаганди події та факти.

Замасковані видання до НБУВ потрапили внаслідок їх конфіскації на митниці та при обшуках у опозиційно налаштованих до радянської влади громадян України. Спочатку ці видання зберігалися у спецфонді, а з відкриттям відділу зарубіжної україніки НБУВ у 1991 р. були передані до фонду ВЗУ. На всіх книгах проставлені один або два шестигранники, що свідчить про їх особливу секретність у той час і недоступність для звичайних користувачів.

Характеризуючи замасковані видання ВЗУ ІК НБУВ, слід зазначити, що це переважно видання невеликого обсягу. Їх оформлення є невибагливим, дуже економним. Майже всі книги у м`яких обкладинках, друк виконаний на папері низької якості.

Палітурку і титул цих книжок оформлено за зразками радянських видань, візуально вони не відрізняються від тих, що виходили в УРСР. На більшості книжок автор не зазначений. Назви видавництв чи організацій, що випустили книгу, відповідають тим організаціям, що існували в УРСР, зокрема, «Наукова думка», «Радянський письменник», «Політвидав України» тощо. Поодинокі видання містять прізвище автора, проте, на нашу думку, переважно неправдиве. Місцем видань переважно зазначено Київ; є у фонді одна книжка, де місцем видання на палітур-

ці зазначено Відень. Примірники замаскованих книг, що зберігаються у фонді зарубіжної україніки НБУВ, видані в 1959–1982 рр.

В анотації, надрукованій у деяких примірниках на звороті обкладинки, подається коротка характеристика видання цілком у дусі радянської ідеології, агітації та пропаганди. Деякі примірники містять «Вступ», де в лояльному для радянської цензури викладі окреслені завдання і мета твору. Окремі ж книжки містять текст «Від редакції», де, навпаки, зразу ж викладено об'єктивні цілі даного видання. У більшості видань «Зміст» відсутній, проте деякі примірники містять в кінці книги один або навіть два варіанти «Змісту». Один фальсифікований, в дусі радянської ідеології, відповідно до назви твору, інший – об'єктивний щодо основного тексту видання.

Окремі видання містять виноски, розміщені у кінці сторінки – підрядкові примітки та бібліографічні посилання. Більшість із видань не мають індексу класифікації, окремі книжки запозичили індекс класифікації з радянських видань. В окремих книгах ідеологічно лояльний радянській цензурі текст пронумеровано римськими цифрами, а текст, що висвітлює задум видавництва, нумерується з першої сторінки арабськими цифрами.

Зміст замаскованих видань розкриває питання боротьби за незалежну соборну Україну: повідомлення про V і VI Великий Збір ОУН, розвінчування національної політики СРСР, висвітлення діяльності ОУН-УПА в роки другої світової війни, аналіз пасивних і активних форм невдоволення й опору робітничого класу в СРСР і прогнози на майбутнє цієї країни. З деяких видань вдалося зняти маску і таким чином з'ясувати їх вихідні дані, зокрема з видання про українську повстанську армію М. Лебедя [2]. Ця книга у замаскованому вигляді має такі вихідні дані: Римаренко Ю. І. Український буржуазний націоналізм – ворог інтернаціонального єднання трудящих / Академія Наук Української РСР / Інститут філософії. – Київ : Видавництво «Наукова Думка», 1970. – 160 с.

Важливе питання у предметі дослідження, як правильно описати такі видання? Опис за фальсифікованими вихідними даними, поданими на титульній сторінці чи авантитулі, є неповним. Адже текст видання розкриває зовсім інший твір друку. На нашу думку, необхідно здійснювати пошуки, і за розшуканими оригінальними виданнями, що замасковані в текстах, описувати паралельно й інше видання, яке заховане в книзі.

Список використаних джерел

1. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук. – Київ : НБУВ, 2004. – 644 с.

2. Лебедь М. УПА: Українська повстанська армія, її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за українську самостійну соборну державу. Ч. 1 : Німецька окупація України / М. Лебедь. – Б. м.; Видавництво пресбюро УГВР, 1946. – 124 с., карта.

УДК 025.173:027.021(477+411.16)НБУВ«1917–1918»
Батанова Тетяна Олександрівна
Batanova Tetiana
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЄВРЕЙСЬКІ ПАРТІЙНІ ТА ПОЗАПАРТІЙНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ 1917–1918 РОКІВ У ВІДДІЛІ ФОНДУ ЮДАЇКИ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

JEWISH PARTY AND NON-PARTY PERIODICALS OF UKRAINE PUBLISHED IN 1917–1918 IN THE JUDAICA DEPARTMENT OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Здійснено огляд єврейських партійних і позапартійних періодичних видань України 1917–1918 р., що зберігаються у відділі фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, та проаналізовано історичний контекст, в якому вони побутували.
Reviewed are Jewish party and non-party periodicals of Ukraine published in 1917–1918, which are deposited in the Judaica Department of the Institute of Manuscript of V. Vernadsky National Library of Ukraine, and analyzed is a historical context they functioned within.

Ключові слова: єврейські періодичні видання, єврейські політичні партії, Українська Центральна Рада, їдиш.
Key words: Jewish periodicals, Jewish political parties, Central Council of Ukraine, Yiddish.

Лютнева революція 1917 року відкрила шлях для розвитку національних рухів різних народів. Для євреїв революція означала ще й скасування всіх обмежень, що існували в колишній Російській імперії. Саме з того часу з'явилася реальна можливість для розв'язання „єврейського питання" на інституційному рівні, що означало рівноправну участь єврейських партій у виборах до державних органів влади, створення наці-

ональних самоврядних органів, друкування преси, літератури та шкільних підручників їдишем.

Так, у роботі Української Центральної Ради в 1917–1918 рр. брали участь п'ять єврейських партій – Бунд (Загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі та Росії), Єврейська Соціал-Демократична Робітнича Партія «Поалей Ціон» («Робітники Сіону»), Об'єднана Єврейська Соціалістична Робітнича Партія (ОЄСРП, інша назва Фарейнікте), сіоністи та Єврейська народна партія (Фолкспартей). Вперше в історії було створене Міністерство з єврейських справ в Українській Народній Республіці, євреям було надано національно-персональну автономію, а їдиш став однією з чотирьох офіційних мов держави.

Серед іншого у відділі фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ міститься зібрання єврейських партійних і позапартійних періодичних видань, що видавалися в Україні в 1917–1918 рр. Вони складають малу, але дуже інформативну частину загальної колекції єврейських періодичних видань відділу, що налічує 30 тис. од. зберігання (кінець XIX – XX ст.), різними мовами (їдиш, іврит, ладіно, польська, російська, англійська, німецька тощо). Основою цього зібрання є Архів єврейської преси Інституту єврейської пролетарської культури ВУАН.

Більшість періодичних видань були безпосередньо пов'язані з діяльністю єврейських партій в Українській Центральній Раді. Зокрема у фонді юдаїки зберігаються такі періодичні видання їдишем:

- видання Бунду: видання Харківського комітету Бунду «Di nakhrikhten» («Новини») (№ 1, за квітень–травень 1917 р.);
- видання «Поалей Ціон»: центральний орган ЄСДРП «Поалей Ціон» «Der sotsial-demokrat» («Соціал-демократ») (в березні–листопаді 1917 р.), також в грудні 1917 – березні 1919 р. в Одесі видавалась щоденна газета «Поалей Ціон» «Dos naye lebn» («Нове життя»);
- видання Фарейнікте: щотижневий центральний орган ОЄСРП «Der yidisher proletarier» («Єврейський пролетар») (з червня по жовтень 1917 р.), щоденна газета «Naye tsayt» («Новий час») (з вересня 1917 по травень 1919 р.); одним з її редакторів свого часу був міністр з єврейських справ Моше Зільберфарб;
- видання Фолкспартей: щотижнева газета «Yidishes folksblat» («Єврейська народна газета») (жовтень 1917 – грудень 1918 рр.), газета «Dos vort» («Слово») (за 3 листопада 1917 р.);
- видання сіоністської преси мовою їдиш: «Unzer lebn» («Наше життя») (Одеса 1912 р. – кін. 1917 р.), щоденна газета «Der telegraf» («Телеграф») під редакцією сіоніста, діяча Української Центральної Ради Н. Сиркіна, «Oyf der vakh» («На сторожі») (березень–сер-

пень 1918 р.) під редакцією діяча Центральної Ради Меїра Гросмана, «Dos yidishe folk» («Єврейський народ») (жовтень–листопад 1918 р.) під редакцією Шмуєля Черновіца та Йосипа Шехтмана, сіоністсько-ортодоксальний журнал «Yidishe naye lebn» («Єврейське нове життя») (квітень 1917 – квітень 1918 р.). в Білій Церкві – газета «Der emes».

Серед унікальних позапартійних періодичних видань варто відзначити періодичний єврейський гумористичний збірник «Ашмдай» (Асмодей – цар демонів у єврейському фольклорі). Редактором збірника був єврейський письменник та карикатурист-ілюстратор Дер Тункелер (Йосеф Тункел). Власне він був і автором більшості статей, і карикатуристом видання (мав псевдонім «Гойшех» – темний). Видавцем збірника був Г. М. Голдфайн. Перший номер видання вийшов у 1917 р., потім постала перерва в 315 днів. Це сатиричне видання демонструє нам розмаїття єврейських тогочасних партій і преси, воно сміялося над усіма єврейськими партіями і над революційними подіями, над якими нікому б і не спало на думку сміятися (наприклад, жартувати про контрибуції, зміни влади, насилля, погроми). «Ашмдай» також обсміював й інші єврейські періодичні видання (наприклад, «Naye tsayt» Фарейнікте та «Dos yidishe naye lebn» сіоністів) тощо.

Здійснений нами аналіз періодичних видань єврейських політичних партій дає зрозуміти, що ці партії займали досить активну позицію в політичному житті тогочасної України, а відтак і Української Центральної Ради. Серед спектру питань, якими цікавилися й переймалися єврейські діячі, – загальнодержавні (економічні, правові тощо), а також суто єврейські національні проблеми, зокрема законодавче вирішення питань єврейської громади, статус єврейської мови та освіти (Закон про єврейську вчительську семінарію), надання якнайширших прав єврейській національній меншині України (Закон про національно-персональну автономію), створення окремих єврейських військових частин, болюче питання єврейських погромів (яке не раз піднімалося на засіданнях Центральної Ради) тощо.

Отож вивчення історії євреїв України у 1917–1918 рр., діяльності єврейських партій в Українській Центральній Раді і власне самої Ради буде неповним без залучення до наукового обігу дослідження стосовно єврейських періодичних видань.

УДК 030=162. 1'04(048.8)(09)
Беба Алла Михайлівна
Beba Alla
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПОЛЬСЬКОМОВНІ ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ XVIII ст. ВІДДІЛУ БІБЛІОТЕЧНИХ ЗІБРАНЬ ТА ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

XVIII CENTURY POLISH REFERENCE BOOKS OF LIBRARIAN GATHERINGS AND HISTORICAL COLLECTIONS DEPARTMENT OF V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Представлено огляд довідників XVIII ст., що зберігаються у фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ. Досліджено тематику довідкових видань, проаналізовано провенієнції на примірниках.
Presented is a review of the XVIII century reference books deposited in the Librarian Gatherings and Historical Collections Department of V. Vernadsky National Library of Ukraine. The subjects of the reference editions have been explored, the proveniences on exemplars have been analyzed.

Ключові слова: довідкові видання, XVIII ст., відділ бібліотечних зібрань, екслібрис, І. Красіцький, Б. Хмілевський, барон Шодуар.
Key words: reference books, XVIII century, Librarian Gatherings and Historical Collections Department, ex-libris, I. Krasitskyi, B. Khmilevskyi, Baron de Chaudoir.

Польськомовне зібрання відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій (далі Відділ) Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського налічує понад 90 тисяч примірників. Основну частину займають книги – 73 483 одиниці зберігання. Періодичні видання складають 17 500 примірників. Довідкові польськомовні видання налічують близько 2 000 примірників, які охоплюють часовий проміжок з середини XVIII – до початку XX ст. За хронологією фонд містить видання XVII – поч. XX ст. Тематика літератури, надрукованої польською мовою, що зберігається у фонді, включає в себе як довідкові видання та словники, так і книги

з історії, медицини, підручники з математики, хімії та інших галузей знань, а також твори художньої літератури польських письменників та поетів, переклади творів європейських, американських, російських та українських авторів. На даному етапі йде створення алфавітного, топографічного та електронного каталогів на фонди з метою введення їх у науковий обіг.

У фонді Відділу зберігаються енциклопедії різні за змістом та тематикою, зокрема:

– церковна – «Encyklopedya kościelna» – Warszawa, 1873–1909. T. 1–30;

– освітня – «Encyklopedya wychowawcza» / pod red. J. T. Lubomirskiego. - Warszawa, 1881–1914. T. 1–6; 8, zeszyt 1–8; 9, zeszyt 1–3;

– загальні – «Encyklopedya ogolna wiedzy ludzkiej». – Warszawa, 1872–1877. T. 1–12; «Encyklopedya powszechna zbiór wiadomości najpotrzebniejszych dla wszystkich stanów». – Warszawa, Wilno, 1835–1837. T. 1–4; «Encyklopedya powszechna Samuela Orgelbranda». – Warszawa, 1859–1868. T.1–28; 1872, 12 tomów, trzy wydania: 1872–1876; 1877–1879; 1883–1884;

– сільськогосподарська – «Encyklopedya rolnictwa i wiadomości związek y niem mających» / pod red. J. T. Lubomirskiego. – Warszawa, 1873–1879. T. 1–5 .

Огляд видань першої половини XVIII ст. доцільно розпочати з видання письменника, польського католицького діяча, каноніка київського Бенедикта Хмілевського (1700–1763) під оригінальним титулом: «Nowe Ateny Albo Akademia Wszelkiey Scyencyi Pełna : Na Rozne Tytuły, iak na Classes Podzielona, Mądrym dla Memoryału, Idiotom dla Nauki, Politykom dla praktyki, Melancholikom dla rozrywki Erigowana» [1], яке було надруковане у 1745–1746 рр. в друкарні Львівського єзуїтського колегіуму (1642–1773). Автор має українське коріння: народився у Луцьку, жив та помер у с. Фірлііївці (нині Липівка, Рогатинського р-ну, Івано-Франківської обл.).

Перше видання складалося з двох томів, в яких автор узагальнив отримані ним відомості з праць понад 100 авторів: античних; середньовічних та тогочасних. Матеріал розташовано за тематичними розділами. Перед кожним розділом розміщено віршований варіант до теми. Видання оздоблене ілюстраціями, які належать Яну Юзефу Філіповичу (Filipowicz Jan Józef, ?–1770).

Том 1 має зовнішні ознаки родового книжкового зібрання Урбановських та Стажинських (Загінецької бібліотеки): екслібрис, наліпку з шифром-порядковим номером книги у складі зібрання та характерну

для вказаної бібліотеки оправу книги. Сучасний шифр – «BZ 12183». Том 2 зберігається під шифром «І3 пол. В 4275/2».

Перше видання було вдалим, і з часом друкується нове (1753–1756 рр.), яке також упродовж певного часу користувалось попитом читачів. Друге видання складалося вже з 4-х томів. Аналізуючи дане видання, автори-енциклопедисти XIX ст. вбачали в ньому «дивне поєднання правди та байки, фактів та вигадок без жодного критичного зауваження» [3]. Примірники даного видання є у фонді Відділу. Томи 1–3 мають шифр «Шодуар 2731»; ще один примірник третього тому зберігається під шифром «І3 пол. В 4275/3». На жаль, Том 4 відсутній у фонді Відділу.

На підставі екслібрисів «Ex Bibliotheca L: Bar: STANISLAI DE CHAUDOIR», «BIBLIOTEKA ZAHINIECKA»[1] на примірниках із шифром «Шодуар 2731/ 1–3», можемо зробити висновок, що раніше книги перебували в приватних бібліотеках заможних родин баронів Шодуарів, Болеслава Стажинського та родини Урбановських. Також ці книги мають печатку «Волынского Губернского комитета по охране памятников искусства и старины», який розпочав свою роботу в 1919 р. та сприяв поповненню експонатами Волинського Центрального музею (1914–1924), збиранню нової колекції з вилучених та націоналізованих приватних бібліотек.

У 1781 р. друкується «Zbior potrzebnieyszych wiadomiści, porządkiem alfabetu ułożonych» [2] відомого польського церковного діяча, поета, письменника Ігнація Красіцького (Ignacy Krasicki, 1735–1801 рр.). На титульному аркуші автор не вказаний. Видання мало два томи, 1-й у Відділі відсутній. Екземпляри тому 2-го перебувають на обліку у Відділі під шифром «І3 пол. В 4554/2». Зміст тому подано в алфавітному порядку з незначними поясненнями. Даний том починається літерою L. Цікаво, що спочатку вказані відомості про саму літеру: її номер в алфавіті «dwunasta litera alfabetu», грецька назва «lambda», а також її назва на івриті та латині. На другому примірнику знаходиться власницький напис чорнилом «B. Smigilski». Закінчується книга реєстром всіх тлумачених слів та персоналій. «Зібрання...» стисло подавало інформацію здебільшого історично-літературного та міфологічного характеру, що не могло задовольнити вимогливого читача. Сам автор це розумів та робив доповнення, які були опубліковані у Варшаві 1880 р. в зібранні праць вже після його смерті.

З огляду зазначених видань очевидно, що вони користувалися попитом читацької аудиторії і залишили свій слід в історії та культурі як Польщі, так і України. Названі видання були першими спробами уза-

гальнення знань та досвіду науковців на теренах тогочасної Польщі. В XIX ст. вийшли друком інші енциклопедії, які також вимагали від укладачів та видавців чималих зусиль, знань та коштів.

Список використаних джерел

1. Chmielowski B. Nowe Ateny Albo Akademia Wszelkiey Scyencyi Pełna : Na Rozne Tytuły, iak na Classes Podzielona, Mądrym dla Memoryału, Idiotom dla Nauki, Politykom dla praktyki, Melancholikom dla rozrywki Erigowana. – Lwów, 1745–46. T. 1–2.
2. Krasicki I. Zbior potrzebnieyszych wiadomiści, porządkiem alfabetu ułożonych. Warszawa i Lwów: nakładem i drukiem Michała Grolla, księgarza Nadwornego J.K.Mci. w Marywilu pod № 24. 1781. T. 2. S. 789
3. Wielka encyklopedya powszechna ilustrowana. Warszawa: drukarnia Artystyczna S. Sikorskiego, 1897. T. XIX. S. 336–338.

УДК 097-47

Бондар Наталія Петрівна
Bondar Nataliia
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

УТОЧНЕННЯ АТРИБУЦІЇ ВЛАСНИЦЬКИХ ТА ВКЛАДНИХ ЗАПИСІВ ЙОАНИКІЯ ҐАЛЯТОВСЬКОГО

THE AMENDMENT OF IOANIKII GALIATOVSKY'S OWNERSHIP AND DONATION NOTES ATTRIBUTION

Здійснено спробу систематизувати за змістом та часом вкладні записи визначного українського письменника та церковного діяча Йоаникія Галятовського. Проаналізовано їх зміст, визначено індивідуальні особливості авторського стилю, внесено уточнення в їх відчитування, здійснено попередній порівняльний аналіз почерку записів.

The article proposes an attempt to systematize by content and time donation and ownership notes of prominent Ukrainian writer and church leader Ioanikii Galiatovsky. The notes content is analyzed, individual features of the author's style are identified, significant details to notes interpretation are added, and preliminary comparative analysis of the notes handwriting is made.

Ключові слова: кириличні стародруки, Йоаникій Галятовський, вкладні та власницькі записи, автографи, монастирські книгозбірні.
Key words: Cyrillic old-printed editions, Ioanikii Galiatovsky, donation and ownership notes, autographs, monastery libraries.

В українській науці арсенал відомостей про визначних діячів, особливо церковного кола, вкрай обмежений. Не є виключенням і один із найпродуктивніших та найвідоміших українських церковних письменників XVII ст. Йоаникій Галятовський. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) друкована спадщина Й. Галятовського представлена 9 кириличними виданнями в 60 примірниках. Серед них є кілька книг з його власноручними підписами, зробленими переважно в дарунок тогочасним монастирським книгозбіркам. Записи передані в археографічному каталозі маргіналій на стародруках кириличного шрифту XVI–XVII ст. НБУВ, укладеному М.А. Шамрай 2005 р. [1], проте ці записи здебільшого потребують уточнень та доповнень. Скориставшись цим каталогом, спробуємо проаналізувати власницькі записи Й. Галятовського.

Найбільш ранній його запис, хоча й недатований, фіксується в примірнику його першого друкованого твору «Ключ разумінія» (Київ: Друкарня Печерської лаври, 1659, шифр Кир.32): «Я Іоаникій Галятовский // даю сию книгу //на м[о]н[а]стыр Св: Николы // Нивского вічными часы» [1, С. 73–74, № 83] (цей і наступні записи передано зі спрощенням орфографії). В каталозі назву монастиря неправильно відчитано як Нинський. У записі йдеться про український Нивський (Нивогородський) Миколаївський монастир, пов'язаний з київськими вченими колами, оскільки був довгий час приписаний до Київського Пустинно-Микільського монастиря. Почерк о. Йоаникія можна охарактеризувати як нерівний, некаліграфічний, з загостреними кутами. За змістом запис стандартний, не засвідчує особливостей авторського стилю.

Найбільш «підписаними» є примірники «Ключа разумінія» у львівському виданні М. Сльозки 1665 р. Примірник з шифром Кир.608 містить запис, адресований архімандриту Києво-Печерської лаври Інокентію Гізелю, колезі, однодумцеві і старшому соратнику Й. Галятовського: «Я подлый автор сеи Книги, вьсоце в Б[о]жі // Превелебному отцу Інокентію Гизелови // Архимандриті Печерскому даровалем

книгу сію // для неотменной ку мни ласки и любви // его.» [1, С. 75–76, № 90]. Книжка походить зі збірки Києво-Печерської лаври, містить на титулі запис красивим давнім каліграфічним півуставом: «Сія книга есть власная м[о]н[а]ст[и]ра Печерского Киевского», має печатки лаврської бібліотеки та наліпку на корінці. Високомистецька оправа виконана у Львові, можливо, в палітурні при друкарні М. Сльозки, однак вірогідніше, замовлена за власні кошти у львівській палітурні особисто Й. Галятовським, а не друкарем М. Сльозкою [2].

Інший примірник «Ключа разумінія» 1665 р. (Кир.2573п) також містить більш розлогий індивідуалізований вкладний запис від імені Йоаникія Галятовського, текст якого включає літературні звороти, притаманні авторській мові о. Йоаникія: «Я подлый автор сеі Книги, для Спасения своего далем // сію книгу до Киева до монастира Выдубицкого // до церкви с[вятого] Архистратига Х[ристо]ва Михаила жебы там // читана была для спасения людзкого, кто бы // важи[л]ся от тої церкви и од тої обители с[вятои] сию книгу // отдалити и през тое пожитковъ збавенныхъ ущир//бокъ душам людзким чинити, будет его за тое Б[о]г // Судия справедливый в день останий судити» [1, С. 76, № 91]. Наступний запис в примірнику надає інформацію про те, яким чином надрукована у Львові книжка потрапила до Києва до Видубицького монастиря: «Сия книга привезена есть з міста Львова през Моисея Морозовича мещанина града Киева за отпущение гриховъ своихъ». Примірник має оправу, за орнаментикою подібну до попередньої, дещо відмінну в оздобленні нижньої кришки, і іншого кольору.

У примірнику 1665 р. «Ключа разумінія» (Кир.2572п) також є поаркушний запис Й. Галятовського, стилістично майже ідентичний із записом попереднього примірника, однак з зазначенням вкладу книги до Київського Пустинно-Микільського монастиря [1, С. 76, № 92]. Далі одразу ж після цього запису його продовжує наступний, аналогічний вміщеному в попередній книзі, про привезення зі Львова до Києва міщанином М. Морозовичем, частково заклеєний. Всі три записи від імені Й. Галятовського у примірниках «Ключа разумінія» 1665 р. недатовані, однак найбільш актуальною книжка була одразу після її виходу, відтак можемо припустити, записи виконано приблизно у 1665–1666 р., коли автора певно не було в Києві, він перебував у Львові. Варто звернути увагу на яскравий авторський стиль записів, уживання індивідуалізованих стилістичних зворотів, наприклад, «пожитковъ збавенныхъ ущирбокъ чинити».

Наступний автограф міститься у примірнику київського видання «Месіа правдивый» 1669 р. (Кир.40): «Я подлый автор сеи Книги, далем

Книгу в Кіеві // до монастира Выдубицкого до церкви св. Архистра // тига Михаила жебы там за мене Б[о]га прошено» [1, С. 80, № 97]. Із попередніми записами його зближує формула персональної ідентифікації «я подлий автор». Почерк відмінний від попередніх, однак складно однозначно твердити, чи записи виконані однією людиною, чи різними. Загалом у фонді НБУВ зберігається 19 примірників цього видання, однак підписним від імені автора є усього один.

Чи є автографом наступний запис в одному з примірників «Ключа разумінія» у першому львівському виданні друкарні М. Сльозки 1663 р. (Кир.4848п), сказати складно. Текст запису: «Сию книгу сп[а] сения ради своего дарем на монастир своеи // волеи до церкви Живоначалной Троици и во имя // Пр[е]с[вя]тои Б[огороди]ци хто бы оною от того місца с[вя]того // отдалил. Б[о]гъ ему судия будетъ» [1, С. 75, № 88]. Почерк дещо схожий на попередні загостреними кутами літер, однак і відмінний написанням окремих графем. Наступний запис пояснює попередній, його виконано іншим почерком того ж часу: «Іоаникій Галятовский ректор игумен М[о]н[а]ст[и]ра Братского Киевского надалъ сию книгу до монастира Почаевского дай ему Господи спасение. Аминь». Книга містить й інші провенієнції, що засвідчують перебування її до XIX ст. у книгозбірні Почаївського монастиря, а далі передачу до фонду Київської духовної академії.

Ще один ранній запис у примірнику київського видання «Ключа разумінія» 1659 р. (Кир.73п) за змістом не належить Й. Ґалятовському, але вказує на надання ним книги до монастирської збірки: «Сия книга гл[а] г[оле]мая Ключ разумения албо // Казаня на праздники г[оспо]дския, выданая през его мил[ость] // г[оспо]д[и]на отца Іоаникія Ґалятовского есть монастиря // С[вя]т[о]го Архистратига Михаила Золотоверхого // Киевского котрую книгу нада[л] тотже вл[асную] в Б[о]гу // г[оспо] д[и]н отць Іоаникій Галятовский ректор братский // Киевский року ахиф [=1659]» [1, С. 74, № 85].

Варто вказати, що у НБУВ представлено й велику кількість примірників польськомовних видань Й. Галятовського (46 примірників 6 видань) [3], однак жодний з них не містить автографів чи вкладних записів автора. Відомостей про власноручно вкладені примірники таких видань не вдалося виявити нам і в літературі. Чи пов'язано це зі змістом книг, фінансовою, етичною чи ідеологічною позицією автора, або іншими чинниками, невідомо. Насамкінець додамо, що недостатньо дослідженою і цілісно неопрацьованою є інформація про збірки, з яких походять примірники кириличних творів Й. Ґалятовського НБУВ, відтак і ця робота чекає бібліографів.

Список використаних джерел

1. Шамрай М. А. Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15–17 ст. з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / М. Шамрай. – Київ, 2005. – 332 с. : іл.
2. Гальченко О. М. Деякі спостереження стосовно оздоблення та конструкції видавничих оправ друкарні Михайла Сльозки / О. М. Гальченко // Збірник наукових праць на пошану О. Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ, Львів, 2004. – С. 811–827.
3. Рудакова Ю. К. Латиношрифтні видання творів Іоаникія Галятовського у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-книгознавче дослідження примірників / Ю. К. Рудакова // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2015. – Вип. 19. – С. 158–181.

УДК 091:003.072(438)«16»

Булатова Світлана Олегівна
Bulatova Svitlana
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Candidate of Historical Sciences,
Senior Research Fellow

ІСТОРИКО-КОДИКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ РУКОПИСНОЇ ПАМ'ЯТКИ МЛЕЧКА ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XVII СТ. ІЗ ЗІБРАННЯ ХРЕПТОВИЧІВ З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

HISTORICAL AND CODICOLOGICAL RESEARCH ASPECT OF A MLECZKO'S MANUSCRIPT OF THE FIRST QUARTER OF THE XVII CENT. FROM THE CHREPTOVYCH COLLECTION FROM THE FONDS OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Висвітлено історико-кодикологічний аспект вивчення рукопису Млечка XVII ст. із зібрання Хрептовичів з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки

України ім. В. І. Вернадського; на підставі аналізу провеніенцій встановлені колишні приватні власники рукопису.
The author regards a historical and codicological aspect of research of the XVII cent. Mleczko's manuscript from the Chreptovych collection from the fonds of the Institute of Manuscript of V. Vernadsky National Library of Ukraine, and based on the analysis of provenances determines former private owners of the manuscript.

Ключові слова: рукопис Млечка, шляхта, Велике князівство Литовське, історико-кодикологічне описання, провеніенції.
Key words: Mleczko's manuscript, szlachta, Grand Duchy of Lithuania, historical and codicological description, provenances.

Серед документальної спадщини з історії повсякденної культури білоруської шляхти заслуговує на увагу рукописна книга першої половини XVII ст. Миколая Млечка із зібрання Хрептовичів, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ф. І, N 5962.)

Завдяки розвідці історика С. Л. Пташицького про родову бібліотеку Хрептовичів у Щорсах Новогрудського повіту Новогрудського воєводства яя рукописна пам'ятка XVII ст. у вічизняній археографії початку XX ст. відома як «Записки Млечка»

Власником рукопису був Миколай Млечко (нар. напередод. 1597 р. – пом. бл. 1645 р.), оршанський хорунжий (1611 р.), віленський підвоєвода (1625–1628 рр.), оршанський підкоморій (1627 р.), маршалок Головного трибуналу Великого князівтвства Литовського (з 1638 р.).

Судячи зі складу, рукопис містить відомості 1616–1640 рр. з історії господарства Холопеничів, власного маєтку Миколая Млечка, розташованого в оршанському повіті Вітебського воєводства Великого князівства Литовського. Сімейні та майново-господарчі замітки М. Млечка написані ним та іншими особами з його оточення у межах жанру старопольських родинних збірників різноманітного змісту, т. зв. «silva rerum». Отож рукопис за змістом віддзеркалює чимало актуальних на той період питань з повсякденного життя Холопеницького маєтку. Серед них майново-господарчі реєстри М. Млечка, його контракти, листи, записи сімейного, історичного, щоденникового характеру, лікарські, господарчі поради, а також старопольські кулінарні рецепти, зокрема стосовно виготовлення напоїв, цінні в контексті дослідження історико-культурних традицій шляхти білоруських земель Великого князівства Литовського у першій чверті XVII с.

Відзначимо також кодикологічні особливості рукописної пам'ятки М. Млечка. Це – книга 1616–1640 рр., польською та латинською мовами.

Формат у 2°, у 62 аркуші. Рукопис має незадовільну збереженість, книжковий блок розбитий, аркуші частково випадають, потребує реставрації. Текст написаний кількома почерками, чорнило чорне, світло-коричневе та коричневе.

Рукопис написаний на папері. Відповідно, атрибутовано такі філіграні: 1) герб «Сліповрон» в бароковому картуші, водяний знак подібний до *Laucevicius*, № 2730 (1600 р., 1601 р.), 2) герб Януша Радзивілла «Тромби» з його ініціалами та титулом; водяний знак подібний до *Laucevicius*, №189 (1619 – 1623 рр.) *(Laucevicius E.* Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. – T. 1–2. – Vilnius, 1967).

Книга в первісній шкіряній коричневій оправі з тисненням, характерним для інтролігаторів балтийського регіону: в медальйонах – портрети лідерів Реформації – Еразма Роттердамського, Філіпна Меланхтона, Яна Гуса, Мартина Лютера. На кришках оправи наявні решткі зав'язок, на корінці – фрагменти втрат.

У книзі є провенієнції, які дозволяють ідентифікувати її колишніх власників, крім Млечка, та дають змогу з'ясувати історію побутування рукопису. В другій половині XVII ст. книга перебувала в бібліотеці графа Міхала Дуніна-Раєцького, герба Лабендзь, боркланьського старости, оскільки на звороті форзаца зберігся його власницький запис «Ex libris Michaelis Raiecki», а нижче – тим же чорнилом – літера «D», ймовірно, старий шифр його бібліотеки. Відомо, що Міхал на Райцях Раєцький, з 1690 р. будучи одруженим з Анною Хрептович, новогрудською підкоморянкою, не залишив після себе спадкоємців.

Шлях надходження книги Млечка з бібліотеки Дуніна-Раєцького до книгозбірні Хрептовичів можна визначити за аналогією до історії надходження інших рукописів щорсовської збірки, долучаючи до аналізу їхні провенієнції. Ймовірно, рукопис Млечка з книгозбірні небіжчика графа Міхала на Райцях Раєцького був офірований разом з іншими Анною Хрептович, у першому шлюбі – Раєцькою, в другому – Кришпиновою, Самогитською каштеляновою, для свого родича Марціана Хрептовича, вербельського старости, про що зберігся його запис від вересня 1730 р., атрибутований у двох інших рукописах Хрептовичів.

Таким чином, рукописи Раєцьких потрапили до Хрептовичів у XVIII ст. й згодом зберігалися в складі відомої родової бібліотеки в маєтку Щорси, яка належала синові Марціана Хрептовича – графу Йоахиму Ігнацію Літавору Хрептовичу (1729–1812), Литовському підканцлеру, потім Великому канцлеру Литовському. Це засвідчує клеєний шрифтовий екслібрис бібліофіла на форзаці рукопису «Ex biblioteca Joachimi comitis Chreptowicz Pre cancelarii M. D. L», а також екслібрис у вигляді

печатки на сторінці книги (арк. 1). Згодом, у 1913 р., К.А. Хрептовичем-Бутеньовим, останнім спадкоємцем Хрептовичів, пам'ятку Млечка разом з іншими рукописами та виданнями родового зібрання було передано до бібліотеки Імператорського університету Св. Володимира в Києві, звідки в 1927 р. вона надійшла до відділу рукописів Всенародної бібліотеки України (нині – НБУВ), де зберігається й дотепер.

Відтак, історико-кодикологічне описання рукописної книги Млечка з фондів Інституту рукопису НБУВ, яке передбачає комплексний підхід, безперечно є доцільним у контексті дослідження історії повсякденної культури білоруської шляхти Великого князівства Литовського першої чверті XVII ст.

УДК 096.2(477)"15/17"
Гальченко Олена Михайлівна
Halchenko Olena
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Candidate of Historical Sciences,
Senior Research Fellow

АТРИБУЦІЙНІ ОЗНАКИ ШКІРЯНИХ ОПРАВ УКРАЇНСЬКИХ КИРИЛИЧНИХ СТАРОДРУКІВ XVI–XVIII ст.

ATTRIBUTIVE FEATURES OF LEATHER BOOKBINDINGS OF UKRAINIAN CYRILLIC OLD PRINTED BOOKS OF THE XVI–XVIII CENTURIES

Наведено перелік основних ознак, на які слід звертати увагу для більш точної атрибуції первинних книжкових оправ та оправ пізнішого часу, що збереглися на українських стародруках.

Provided is the list of key features that should be taken into account for more accurate attribution of primary and secondary bookbindings, which were preserved on Ukrainian old printed books.

Ключові слова: атрибуція книжних оправ, ознаки первинності українських оправ, оправи кириличних стародруків, оздоблення українських книжних оправ, види сюжетних серединків, кириличні стародруки, конструктивно-технологічні ознаки первинних оправ стародруків.

Key words: attribution of bookbindings, features of primary Ukranian bookbindings, bookbindings of Cyrillic old printed books, decoration of Ukranian bookbindings, kinds of subject centre-stamps, Cyrillic old printed books, structural and technological features of primary bookbindings of old printed books.

Процес атрибуції оправ стародрукованих книг, як і рукописних, в першу чергу, вимагає визначення первинності чи вторинності оправи.

Нижче пропонуємо перелік основних ознак, на які слід звертати увагу при визначенні первинності та вторинності оправ українських стародруків XVI–XVIII ст.

Записи. Зазвичай згадки про повторне переоправлення книг зустрічаються у власницьких записах. В них можуть зазначатися не тільки час переоправлення, а й прізвище особи чи установи, чиїм коштом виконувалися роботи

Позначки інтролігаторів (палітурників) та граверів. Анонімність переважної більшості українських оправ не дозволяє співвіднести окремі зразки ошатних шкіряних оправ з конкретними інтролігаторами, прізвища яких відомі з актових документів. Лише на оправах стародруків XVII–XVIII ст. Києво-Печерської лаври (КПЛ) зустрічаються власноручні підписи інтролігаторів. Деякі пластини-кліше серединків мають підписи граверів. На оправах XIX ст. зустрічаються печатки сліпого тиснення або паперові наклейки, на яких наводиться адреса палітурної майстерні, а іноді й прізвище палітурника.

Аналіз повноти тексту видання також може допомогти в атрибутуванні часу його оправлення. Наприклад, у випадку, коли втрачені частини стародруку (окремі аркуші або зшитки) поновлені аркушами з того ж твору, але надрукованими в іншій друкарні в більш пізній час. Це є прямою вказавкою на те, що крайньою межею дати створення оправи цього стародруку є час видання поновлених аркушів. Якщо ж аркуші мають філіграні, то час переоправлення книги можна визначити ще точніше – у межах десятиліття – за допомогою альбомів філіграней.

Шиття блока. Поновлення та укріплення втрачених корінцевих фальців зшитків є прямою вказівкою на те, що блок книги заново перешивався, а значить і переоправлявся. Відомо, що при перешиванні паперових блоків ніколи не використовуються проколи від первиного шиття. Їх можна побачити, лише якщо розгортаги зшитки по середині. Якщо покриття на корінці втрачене, – вони проглядають на корінці блока у вигляді зайвих

поперечних заглиблень. Шиття «на прокол» зустрічається на книгах, оправи яких поновлювалися або реставрувалися в XIX – перш. пол. XX ст.

Обрізи. При перешиванні блоки зазвичай обрізувалися, при цьому ширина полів відповідно зменшувалася на 15–20 мм. Також досить часто зрізалися частини колонтитулів, рубрикаційних знаків, порядкова нумерація аркушів, окремі літери записів на полях.

Каптали. Для оправ XVI–XVII ст. характерними є пришивні плетені каптали; приклейні плетені каптали починають застосовуватися від XVIII ст.; в XIX ст. поширеною стає практика, коли при переопрадленні книг каптали не ставилися зовсім. Фабричні каптали (каптальна стрічка) виявлені тільки на оправах XX ст.

Кришки оправи. До кін. XVII ст. їх виготовляли винятково з дерева, на рубежі XVII–XVIII ст. в Україні починають вживати картон макулатурний типу пап'є-маше, в XVIII ст. – картон фабричного виробництва. На оправах церковних книг, виконаних в традиціях XVII ст. або як наслідування старовині, продовжували вживати дерев'яні кришки до початку XX ст. включно.

Покриття на первинних оправах стародруків може бути тільки суцільношкіряним. У XVIII ст., окрім гладкого фарбування шкіри в один колір, починають вживати фарбування крапом – під мармур та під корінь. Коленкорові та складені оправи (шкіряні й тканинні) характерні для вторинних оправ XIX–XX ст.

Форзаци. Пришивні форзаци зустрічаються як на первинних, так і на поновлених оправах. На останніх вони відрізняються за якістю паперу та кольором. Прошивний форзац застосовували на оправах XVIII–XIX ст., приклейний – на оправах, поновлених у XIX–XX ст.

Застібки – це найперший елемент оправи, який виходить з ладу і підлягає ремонту для запобігання його подальшого руйнування. На оправах кириличних стародруків вони перестають використовуватися у XVIII ст., з остаточним переходом на картонні кришки. Тоді ж починають відмовлятися від застібок при виготовленні оправ з дерев'яними кришками.

Характер оздоблення кришок оправ та зміст сюжетних середників є головним критерієм атрибуції українських оправ XVI–XVIII ст., створених в центральних, східних та західних землях України. Оправи книг релігійного змісту, особливо літургійних, зберігають в своєму оформленні основні схеми розміщення тиснення, започатковані в кін. XVI – у XVII ст. Зберігаючи однакову стилістику оформлення, характерну для оправ українських стародруків, середники різняться між собою формою, тематикою та якістю виконання гравіювання на кліше.

Форма середників також може бути датуючою ознакою. Найбільш вживаними є овальні (др. пол. XVI–XVIII ст.), кибалкові (XVI–XVIII ст., східна та центральна Україна, з другої пол. XVII ст – західна Україна, переважно на оправах Євангелій), прямокутні (з XVII ст. – західна Україна та Львів, а з XVIII ст. – оправи КПЛ) та ромбовидні (XVII–XVIII ст.) середники. Значно рідше зустрічаються круглі (XVIII–XIX ст.) та контурні (сер. XVII – пер. пол. XVIII ст., переважно на оправах КПЛ) середники.

Різноманітною є тематика зображень на середниках – від рослинного та геометричного орнаменту до складних сюжетних композицій, як правило, релігійної тематики. Сьогодні відомо 70 основних сюжетів, характерних для українських оправ (як православної, так і католицької редакцій). Серед найбільш популярних – «Розп'яття з предстоячими» та «Матір Божа з Немовлям», що мають велику кількість варіантів. Робота з виявлення місцевих оправ XV – перш. чверті XVIII ст., розпочата дослідниками Києва та Львова, засвідчила значне стильове розмаїття в оздобленні українських оправ різних регіонів України.

Сюжетні композиції зазвичай займали весь внутрішній простір середника. Лише для кибалкових (XVIII ст.) та ромбовидних (XVII ст.) середників відомі випадки, коли сюжети всередині них розміщуються в окремих геометричних фігурах іншої форми (овал, восьмикутник, прямокутник). Простір, що утворювався між геометричною фігурою і контуром середника, заповнювався переважно рослинним орнаментом та голівками херувимів або серафимів. Крім того, тільки на оправах видань друкарні М. Сльозки та Львівського ставропігійного братства виявлено кілька ромбовидних середників, у внутрішній простір яких вписано три сюжетні медальйони, облямовані рослинними паростками. Центральний медальйон може мати форму овалу або восьмикутника.

Іконографія середників на українських оправах спрямовано не вивчалася, якщо не брати до уваги деяких спостережень, що зустрічаються в працях певних дослідників стародруків XVII–XVIII ст. На жаль, спеціальних альбомів із відбитками елементів тиснення, притаманних оправам конкретних українських друкарень або книгописних майстерень, немає. Щоб якось заповнити цю прогалину, дослідники почали наводити в каталогах кириличних стародруків та рукописів відбитки найбільш цікавих середників з первинних та датованих оправ.

УДК: 091.5:655.267:003.349=163.1:81'354«12-16»
Гнатенко Людмила Анатоліївна
Hnatenko Liudmyla
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Candidate of Philological Sciences,
Senior Research Fellow

ПРЕЗЕНТАЦІЯ МОНОГРАФІЇ З ПАЛЕОГРАФІЧНО-ОРФОГРАФІЧНОЇ АТРИБУЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КИРИЛИЧНОЇ РУКОПИСНОЇ КНИГИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАПРЯМУ

PRESENTATION OF A MONOGRAPH ON PALAEOGRAPHIC-ORTHOGRAPHIC ATTRIBUTION OF THE UKRAINIAN CYRILLIC HANDWRITTEN BOOK AND PROSPECT OF THE DEVELOPMENT OF THIS DIRECTION

Автором репрезентується видання: Палеографічно-орфографічна атрибуція української кириличної рукописної книги : уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст. : монографія / Людмила Гнатенко ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. – Київ, 2016. – 476 с. ; іл. Охарактеризовано структуру книги, вказано основні отримані результати. Окреслено перспективи подальшого розвитку палеографічно-орфографічного напряму дослідження українських кириличних рукописних книжних та документальних джерел.

The author presents a monograph: Palaeographic-orthographic attribution of the Ukrainian Cyrillic handwritten book : uncial and half-uncial codices of the late 13th – early 17th cc. : monograph / Liudmyla Hnatenko ; ed. L. A. Dubrovina. – Kyiv, 2016. – 476 p.: il. The book's structure is reviewed, and main results obtained are indicated. The prospects of further development of palaeographic-orthographic direction of the Ukrainian Cyrillical handwritten book and documentary sources' research are given.

Ключові слова: середньовічна українська кириличная рукописна книга, палеографічно-орфографічний напрям, атрибуція, уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст., атрибуційні буквені орфограми, палеографічно-орфографічні формули.

Key words: medieval Ukrainian Cyrillic handwritten book, palaeographic-orthographic direction, attribution, uncial and half-uncial codices of the late 13th – early 17th cc., attribution letter orthograms, palaeographic-orthographic formulas.

Монографічна студія «Палеографічно-орфографічна атрибуція української кириличної рукописної книги : уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст.» (Київ, 2016. – 476 с.; іл.) є кваліфікаційною, присвячена історії, теорії та практиці проведення палеографічно-орфографічної атрибуції середньовічної української кириличної рукописної книги.

Робота представлена як друковане та електронне видання (на офіційному сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/EIF00004181/#1). Книга складається зі вступу, п'яти розділів, висновків у кінці розділів та загальних висновків, списку використаних джерел та літератури (рукописних джерел – 139 позицій, літератури – 779 позицій), списку скорочень та додатку (включає 32 додатки палеографічно-орфографічних формул буквених дублетних опозицій, 26 ілюстрацій при формулах та список ілюстрацій). У вступі обґрунтовується актуальність теми, об'єкт і предмет дослідження, його мета, завдання та хронологічні межі, розкривається наукова новизна і практичне значення одержаних результатів. Цілісність й системність роботи визначає побудова і форма подачі матеріалу в п'яти розділах, назви яких відображають їхній основний зміст: розділ 1 «Історіографія та джерельна база дослідження»; розділ 2 «Методологічні засади палеографічно-орфографічного напряму»; розділ 3 «Атрибуційні орфограми української книжної кириличної писемності кінця XIII – початку XVII ст.»; розділ 4 «Палеографічно-орфографічна атрибуція українських уставних та півуставних книг кінця XIII – початку XVII ст. за буквеними дублетними опозиціями»; розділ 5 «Комплексне палеографічне та кодикологічне дослідження української кириличної рукописної книги».

Палеографічно-орфографічна атрибуція визначається автором як новий міждисциплінарний напрям східнослов'янської палеографії, кодикології та кодикографії. Такий підхід сприяє розширенню межі методології цих дисциплін, збагачуючи їх новими підходами та принципами наукового дослідження, включає в свою орбіту методики інших дисциплін та творчо переосмислює засади наукового описування рукописної книги.

У монографічній роботі вперше системно розроблено теоретико-методологічні та методичні засади даного напряму дослідження із залученням основних – як усталених, так і нових – термінів та термінологічних понять. Запропоновано нові принципи, методи та методика дослідження.

Розроблення палеографічно-орфографічного напряму здійснено на історіографічній та джерельній базі української кириличної рукописної книги, написаної на пергамені та папері церковнослов'янською мовою української редакції та староукраїнською книжною мовою. Робота проведена за джерелами книгосховищ України та інших країн, із залученням результатів багаторічного археографічного, палеографічного, кодикологічного та графіко-орфографічного вивчення й описування автором слов'янської, безпосередньо української, рукописної книги XII – початку XVII ст. з колекцій та зібрань Інституту рукопису НБУВ, та за новими отриманими даними. Дослідження спирається на точно датовані й локалізовані кириличні рукописні книги.

Проаналізовано розвиток середньовічної української кириличної книжної писемності в слов'янському середньовічному історико-культурному та книжному реформаційно-правописному контексті.

Основна увага приділена напрацюванню методологічних та методичних засад проведення атрибуції уставних та півуставних кодексів кінця XIII – початку XVII ст. та встановленню комплексу атрибуційних орфограм (докодифікаційного періоду, до граматики М. Смотрицького 1619 р.). Простежено використання букв в орфограмах на фонетико-орфографічному та позафонетичному рівнях в еволюції та «революції» розвитку середньовічної української книжної писемності; виділено атрибуційні орфограми в уставних та півуставних книгах на рівні графічного буквеного узгодження в дублетних опозиціях у хронології їхнього функціонування в книжній графіко-орфографічній системі; подано комплексні дослідження кодексів.

Рекомендовано палеографічно-орфографічну атрибуцію української кириличної рукописної книги здійснювати за основним палеографічним принципом проведення атрибуції за зовнішніми ознаками письма (для даного напряму – за знаками письма в орфограмах) у поєднанні зі введеним дисертанткою *принципом графічного узгодження* в палеографічно-орфографічних дублетних опозиціях на фонетико-орфографічному та позафонетичному рівнях у системах голосних, приголосних, при передачі йота; за місцем і позицією в слові, рядку та складі. Поруч із основним палеографічним методом задіяні й два нових: метод «формального» підходу до виділення атрибуційних орфографічних ознак у дублетних опозиціях за орфограмами, які чітко спостерігаються в тексті (за зовнішніми ознаками письма), без проведення спеціального лінгвістичного аналізу їхніх причинно-наслідкових зв'язків, та метод кодифікації в палеографічно-орфографічних формулах атрибуційних орфограм у дублетних опозиціях.

Запропонована палеографічно-орфографічна методика ґрунтується на спостереженні за зовнішніми ознаками письма при змінах орфограм, які відбуваються на фонетико-орфографічному та позафонетичному рівнях за правилами еволюції або «революційним» шляхом, і передбачає виділення комплексу орфограм у палеографічно-орфографічних дублетних опозиціях, характерних для певного хронологічного періоду розвитку староукраїнської книжної писемності.

Представлені в студії методичні засади проведення палеографічно-орфографічної атрибуції й дослідження української, загалом східнослов'янської, рукописної книги мають стати підґрунтям для подальших наукових досліджень у даному напрямі. Основні положення роботи щодо атрибуції української кириличної рукописної книги, писаної уставним та півуставним письмом у кінці XIII – на початку XVII ст., можуть бути використані вченими при подальшій розробці палеографічно-орфографічного напряму щодо вивчення рукописних книг та документів.

УДК 070(470+571)«1908–1917»:027.021(477)НБУВ
Горшихіна Ольга Юліївна
Horshykhina Olha
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

РОСІЙСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ (1908-1917 рр.) З КОЛЕКЦІЇ «ПЕРІОДИКА» ВІДДІЛУ ФОНДУ ЮДАЇКИ ІР НБУВ: ІСТОРИКО-ХРОНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

RUSSIAN-JEWISH PERIODICALS (1908–1917) FROM THE «PERIODICALS» COLLECTION OF THE JUDAICA FOND DEPARTMENT OF VNLU: HISTORICAL-CHRONOLOGICAL ASPECT

Запропоновано історико-хронологічний огляд російсько-єврейської преси 1908–1917 рр. в Російській імперії.
The paper presents a historical-chronological review of the Russian-Jewish press of 1908–1917 in the Russian Empire.

Ключові слова: історія, періодика.
Key words: history, periodicals.

Поразка першої російської революції і подальша реакція уряду призвели до зменшення числа єврейських періодичних видань російською мовою.

У січні 1906 р. в місті Білосток Гродненської губернії почав виходити перший орган Єврейської територіалістської організації (ЄТО) в Російській імперії (була створена в Лондоні в серпні 1905 р., голова І. Зангвіль) «Еврейский голос». Після погрому в Білостоці 1–3 червня 1906 р. редакція прийняла рішення перевести видання в Одесу, де Ліоном Паперіним та Мойсеєм Гепштейном, членами ЄТО, був заснований однойменний щомісячний журнал. Він виходив з жовтня 1906 р. по вересень 1907 р. та розповсюджувався у понад 70-ти містах Російської імперії. Особливу увагу приділяв питанням еміграції та колонізації, новинам сіоністського руху в цілому і його територіалістському напряму. Авторами статей були Л. Паперін, М. Гепштейн, І. Зангвіль, М. Мандельштам, М. Нордау, а також члени ЄТО Л. Каценельсон, С. Станіславський, М. Моргуліс, И. Эйзенбет, Б. Гольдштейн, М. Риверсман та ін. У другій половині 1907 р. видання припинило своє існування.

У 1908 р. (з квітня по липень) в Одесі Л. Паперін почав видавати щомісячний журнал «Новая Иудея». Програма одеського журналу відповідала інтересам місцевих євреїв, розглядались питання еміграції і колонізації, новини з діяльності єврейських еміграційних і територіалістських товариств, хроніка і кореспонденції, публіцистика, бібліографія. Серед авторів – Л. Паперін, М. Гепштейн, Ф. Сакольський, К. Форнберг, М. Карів, Г. Номберг, І. Шаф, Б. С. Ступинський, Б. Абрамсон, М. Гольдберг. Вийшло тільки чотири номери.

Член правління ЄТО одесит Г. Каплан в 1909 р. почав видавати щотижневу газету «Еврейская будущность», редактором став член ЄТО М. Гепштейн. Завданням газети було «осведомлять территориалистов о практических успехах движения и знакомить их с вопросами эмиграции и колонизации». Серед авторів – М. Гольдберг, І. Зангвіль, Д. Л. Іохельман, А.І. Ліпец, Л. Паперін. Усього вийшло 7 номерів (з січня по липень).

У 1908 р. одеські лікарі С.Є. Марьяшес та Я.М. Райміст заснували професійний медичний журнал «Еврейский медицинский голос» (редактори І.Б. Адесман та І.С. Тешелін). Часопис виходив чотири рази на рік з лютого 1908 по грудень 1911 р. Публікувалися матеріали обстеження здоров'я єврейського населення, особливості розповсюдження різних захворювань серед євреїв, цінні медичні поради, статистичний матеріал про санітарний стан євреїв тощо. У журналі публікувалися М. Мандельштам (Київ), А. Віршубський (Вільно), Л. Розенфельд, М. Шерман,

В. Гандлер (Одеса), Д. Пасманик (Женева), С. Каган (Двінськ), Л. Рохлін (Харків), Н. Давидсон (Варшава), Л. Шапіро (Царицин), Л. Шейніс (Париж), С. Вайсенберг (Єлисаветград) та ін.

У травні 1912 р. в Одесі світ побачив перший і єдиний номер щотижневого журналу «Еврейское обозрение», який висвітлював громадське і національне життя Одеси зокрема та Півдня Російської імперії взагалі, місцеву хроніку, питання еміграції, колонізації, єврейської історії, літератури. Редактором-видавцем був Д. Гольдштейн. Серед авторів – М. Гепштейн, І. Ільїнський, Ліонель, М. Гольдберг, А. Камінка, А. Грейзен та ін.

Єдиний в Російській імперії російсько-єврейський дитячий художньо-літературний ілюстрований щомісячний журнал «Колосья» виходив також в Одесі. З січня 1913 по лютий 1917 р. вийшло 15 книжок. з ілюстраціями в тексті та кольоровими художніми обкладинками. Видавцем-редактором був М. Л. Бер, з 1917 р. – М. І. Осипович. На сторінках журналу публікувалися художні твори для дітей, статті про видатних єврейських громадських діячів і письменників, талмудичні легенди, вірші та казки. З початком Першої світової війни додався ще й розділ «Війна». З журналом співпрацювали Д. Айзман, М. Айзенштадт, С. Ан-ський, Ш. Аш, В. Азов, Ц. Берлін, Х. Бялик, Менделе-Мойхер-Сфорім, Д. Пасманік, Л. Перець, В Жаботинський, Шолом-Алейхем, Л. Штенберг, С. Фруг, С. Юшкевич та ін. Художниками були Гжебін, Кишинівський, Кантор, Лівшиць, Соломонов, Пастернак, Чехонін та ін.

У С.-Петербурзі виходила газета «Еврейский мир» (1910–1911) з додатком у вигляді тримісячного журналу «Еврейский мир» (редактор Сарра Троцька, при участі С. Ан-ського), що висвітлював різноманітні наукові та культурні проблемам. Там само в 1909–1930 рр. почав публікуватися тримісячник Єврейського історико-етнографічного товариства «Еврейская старина» (редактор С. М. Дубнов). У 1911–1912 рр. у Кишиневі побачив світ щотижневий суспільно-політичний журнал «Еврейская хроника», його редактором та видавцем став Н. Розумовський. Це був «позапартійний орган єврейської національної думки», який за гострі злободенні статті часто піддавався судовим переслідуванням. У цей же період в С.-Петербурзі почав видаватися щомісячник «Вестник общества для распространения просвещения между евреями в России» (1910–1912, редактор Я. Ейгер), який у 1913–1917 рр. був перейменований у «Вестник еврейского просвещения». Щомісячник «Вестник еврейской общины» (СПб., 1913–1914, редактор і видавець І. Перельман) ставив перед собою завдання висвітлення різних питань

облаштування єврейських громад. Питання еміграції і колонізації висвітлював щомісячник «Еврейская нива» (СПб., 1913, видавець і редактор І. Дубоссарський.).

Російсько-єврейська преса часів Першої світової війни була безпосередньо пов'язана з суспільно-політичним життям країни, активно реагувала на події фронту та тилу, окреслювала становище єврейського населення Росії. У Москві два рази на місяць виходив збірник «Война и евреи» (1914–1915, редактор і видавець Д. Куманів), з 1915 р. – «Евреи на войне». Останній мав за мету збирання матеріалу про участь євреїв у бойових діях та їхні подвиги, про організацію допомоги жертвам війни, про біженців, був гарно ілюстрований.

У цей же період почала виходити суспільно-політична і літературна сіоністська газета «Еврейская жизнь» (М., 1915–1917, редактор і видавець Ш. Брумберг). Незважаючи на цензурні переслідування, газета намагалася пропагувати єврейську культуру. У Москві видавався й тижневик «Еврейская неделя» (1915–1917, редактори і видавці І. Аншелес, І. Зелігман) – орган Єврейської народної групи. Ставлячи своїм завданням об'єднання всіх елементів російського єврейства і розвиток «внутрішніх його сил», журнал особливу увагу приділяв світовій війні та участі в ній євреїв. Після лютневої революції видання було перенесене до Петрограда: там газета виходила до кінця 1918 р. До липня 1918 р. в Москві тривало видання тижневика «Новый путь» (1916–1918, редактор і видавець С. Коган за участю О. Грузенберг та інших), присвяченого питанням єврейського життя. Одними з останніх видань передреволюційної пори були «Еврейский экономический вестник» (П., 1917) і двотижневий журнал сіоністського спрямування «Еврейский студент» (П., 1915–18), що висвітлював проблемам учнівської молоді.

Період свободи для єврейського друку закінчився вже восени 1918 р., коли комуністична влада взяла в свої руки контроль практично над всією пресою (відносна свобода друку існувала до 1920 р. в Україні та Білорусії).

УДК: 091:930.27
Дубровіна Любов Андріївна
Dubrovina Liubov
директор Інституту
Director of Institute
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Doctor of Historical Sciences, Professor

КОДИКОЛОГІЧНА АТРИБУЦІЯ РУКОПИСНИХ КНИГ ЯК КОМПЛЕКСНИХ ДЖЕРЕЛ

CODICOLOGICAL ATTRIBUTION OF MANUSCRIPT BOOKS AS COMPREHENSIVE SOURCES

Визначається поняття кодикологічної атрибуції рукописних книг як системного методу встановлення походження книги у комплексі визначення часу створення кодексу як книжного факту, сукупного авторства оригіналу та списків, місця створення та його побутування.
Defined is the concept of manuscript books codicological attribution as a systematic method for determining the book origin in the complex of determining the time of the codex creation as a book fact, a cumulative understanding of the authorship of the original and lists, the place of the book creation and its existence.

Ключові слова: кодикологічна атрибуція, рукописна книга, походження кодексу.
Key words: codicological attribution, handwritten book, codex origin.

Атрибуція як науковий метод встановлення автора тексту широко застосовується в едиційній та практичній діяльності багатьох наукових напрямів, у тому числі в правознавстві, історичному джерелознавстві та інших спеціальних історичних дисциплінах, мистецтвознавстві, літературознавстві, культурології тощо. Цей метод залучається у випадках відсутності прямого посилання на власне авторство або на псевдонім. Застосування методу атрибуції вважається обов'язковим у сумнівних випадках щодо встановлення авторства або перевірки оригінальності чи сфальсифікованості джерела. В сучасному авторському праві атрибуція

має й охоронне значення прав автора на твір та його використання. На сучасному етапі атрибуція переживає період свого інтенсивного розвитку.

Окремі наукові дисципліни мають свої специфічні наукові технології встановлення авторства. Так, атрибуція історичного джерела є одним з фундаментальних методів, який дозволяє з високим ступенем достовірності визначати твір фактом певного історичного середовища – оригіналом чи фальсифікатом (останній є не менш важливим явищем історії та культури).

За визначенням історичного джерелознавства, зокрема довідника колективного авторства «Джерелознавство історії України» (К., 1998, с. 15), атрибуція пов'язана з визначення авторства джерела через порівняльний аналіз текстів джерела та інших текстів імовірних авторів шляхом вивчення схожості стилю почерку, мови, порівняння інших схожих пам'яток, які містять схожі свідчення, тощо. Встановлення авторства дає можливість зрозуміти цінність джерела та інформації в ньому, встановити обізнаність та поінформованість автора. Через аналіз стає можливим з'ясувати повноцінність джерела та його достовірність, діяльність самого автора або фальсифікатора, мотиви створення, зміст, особливість події, розкрити особистість автора та його оточення. В діяльності суспільства – як в історичному минулому, так і в сучасності – завдяки атрибуції джерел встановлюється зміст і мотиви діяльності осіб, колективів, установ та організацій.

Методологічні засади і наукові технології кодикології в системі історико-джерелознавчих та історико-книгознавчих досліджень є складною процедурою встановлення *походження* рукописних книг, створених до XVII ст., які в переважній більшості не мають автора, місця та часу написання, зокрема якщо вони – релігійного походження, а не є світським літературним твором або історичною компіляцією.

Рукописна книга, на нашу думку, визначається, насамперед, єдністю походження та єдністю призначення її як книжного джерела в сукупності зовнішньої (як кодексу) та внутрішньої (як тексту) форми та змісту, що відрізняється, до певної міри, від поняття «рукописна книга», яким оперує класичне джерелознавство.

Рукописна книга – об'єкт дослідження різних дисциплін, передусім камеральної археографії, текстології, джерелознавства, мистецтвознавства та інших наук, пов'язаних з вивченням писемних джерел, історичного книгознавства тощо. Методи вивчення рукописів та походження книги завжди використовувалося в практичній камеральній діяльності фахівцями різних напрямів, але як спеціальне наукове поняття в сукупності його

джерелознавчої та книгознавчої сутності воно акумульоване в кодикологічному підході та формулюється як ***системний метод кодикології***.

Цей кодикологічний метод виходить із специфіки рукописної книги як історичного джерела, яке синтезує і в органічній єдності репрезентує і писемне джерело оповідного характеру, і книгу як факт книжкової культури в його особливостях книжкової технології. Кожна рукописна книга містить один або декілька текстів: як твір (в оригіналі і численних пізніших списках, переробках, компіляціях, які відображають історію текстів в пізніших редакціях), так і його списки. Іншою особливістю рукописної книги є те, що вона існувала в часі, а це означає, що вона має значну кількість додаткових вторинних текстів, які можуть бути дописаними як до тексту, так і окремо – як маргіналії або окремі записи іншого історичного періоду різними авторами.

Отож зміст поняття «рукописна книга» з її текстами, яка має синонімічне поняття «кодекс» за форму, не є тотожним поняттю змісту тексту писемного джерела або документа, і це – окрема проблема для кодикології, книгознавства та історії книги. Поняття «автор» також має умовний зміст, і не лише для текстів біблійного походження, тому кодикологи під цим поняттям розуміють колективне авторство всіх причетних до створення конкретних кодексів, включаючи умовних авторів, писців, редакторів, компіляторів, перекладачів, оздоблювачів та інших митців.

Рукописна книга є витвором ручної книжкової технології та технології оправлення, що відображає історію книги та книжкового мистецтва. Рукотворність цієї пам'ятки й визначає її неповторність у кожному випадку, адже в цих технологіях є багато індивідуального, що також має атрибутуюче значення. Іноді це є атрибуцією культури певного часу та її представників.

Завданням атрибуції є й встановлення типології книги, яка не збігається з поняттям літературного твору або історичного джерела. Типологічні риси кодексів відмежовані від джерелознавства (як історичного, так і філологічного, мистецтвознавчого) іншим рівнем узагальнення знань та інтеграції кодикологічних ознак. Кодикологічна класифікація кодексів, які містять переважно оповідні джерела, на нашу думку, прямо стосується галузі напрямів розвитку духовної культури і наукових знань та їх відгалужень, наприклад, біблійні книги, церковно-співчиські, богослужебні, полемічно-догматичні, історико-літописні, музичні тощо. В свою чергу, до неї можна включати і типологічні назви релігійних та світських текстів: біблія, псалтир, четвероєвангеліє, ізборник, апостол, космографія, хронограф, хроніка, літопис, літописець тощо. У процесі

кодикологічної класифікації необхідно враховувати також і типологію жанрів: сказання, повісті, літописи, житія, нотні рукописи та ін. Багатоаспектність рукописної книги як об`єкта системного дослідження (як у разі вивчення її складових частин, так і її змістових атрибутів, ідей, техніки тощо) грунтовно впливає і на методики атрибуції та наукового описування кодексів. Отже, кодикологічна атрибуція рукописної книги є ширшою за вузьке поняття атрибуції, що має на увазі встановлення лише авторства тексту джерела.

Оскільки встановлення автора текстів буває проблематичним, для дослідження історії створення рукописних книг застосовують методи встановлення часу створення та місця написання кодексу, що є важливим для національної історії культури та освіти. Вони також є складовими атрибутивного методу в кодикології. Тут аналізуються будь-які особливості письма та мови, почерків, паперу, записів, оправи, оздоблення на основі досягнень спеціальних історичних та філологічних дисциплін, співставляються з відомими та визначеними за походженням рукописними книгами та текстами.

Кодикологічна атрибуція є системним та комплексним методом встановлення походження книги в комплексі часу створення кодексу як книжного факта, сукупного авторства оригіналу та списків, визначення місця написання та його побутування.

УДК 025.172(477-25)(093)«191»-47
Жбанова Катерина Юріївна
Zhbanova Kateryna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОСОБЛИВОСТІ АТРИБУЦІЇ АРКУШЕВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ 1917 р. З КОЛЕКЦІЇ ЛИСТІВОК НБУВ

ATTRIBUTION FEATURES FOR ONE SHEET EDITIONS OF THE UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917 FROM THE COLLECTION OF LEAFLETS OF V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

У статті розглянуто основні особливості встановлення вихідних даних аркуше-

вих видань Української революційної доби 1917 р. на прикладі колекції листівок НБУВ.
The article observes main features for one sheet editions of the Ukrainian revolution of 1917 from the Collection of Leaflets of V. Vernadsky National Library of Ukraine.

Ключові слова: листівки, Українська революція 1917–1921 рр., атрибуція.
Key words: leaflets, Ukrainian revolution 1917–1921, attribution.

Вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. передбачає залучення широкого кола різних за походженням і видами джерел, як архівних, так і опублікованих, тому значний дослідницький інтерес становлять джерелознавчі аспекти теми. До специфічних матеріалів, що допомагають відтворити прогалини в історії революційних подій, належать неперіодичні видання (брошури, листівки) тієї доби, переважно агітаційного та інформаційного змісту [1, с. 4]. Як синоніми листівок можуть використовуватися терміни аркушівки, летючки, метелики.

На відміну від більшовицької листівкової літератури, яка активно вивчалася і каталогізувалася в радянські часи, аркушівки, продуковані українськими національними силами, не досліджувалися, перебували в спецхранах і нині їх одиничні екземпляри зазвичай розпорошені по сховищах різних архівів і бібліотек країни. Тому і сьогодні інформаційні листівки національних громадських, культурних, військових та державних сил залишаються недостатньо актуалізовані науковцями, створення їх зведеного каталогу ще попереду.

Листівки 1917–1921 рр., що нині зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ, є друкованим продуктом різноманітних центральних та місцевих органів влади та управління, політичних сил, громадських організацій, професійних груп, а подеколи й окремих осіб. Усього у фонді аркушівок НБУВ зберігається понад 3500 найменувань друків української революційної доби. Зокрема, у колекції параховується понад 473 найменувань листівок 1917 р. Вони містять надзвичайно цінний джерелознавчий потенціал, що засвідчують широкі географічні межі видань, різні мови друків, значне коло замовників листівок та різноманітність їх адресатів. Водночас, праця з інформаційними листівками як історичним джерелом вимагає специфічних підходів, що часто пов'язано з необхідністю часткового, а то й повного встановлення вихідних даних видання.

Необхідність атрибуції виникає з декількох причин. По-перше, це ідентифікація видання через фізичні дефекти. Так, значна частина

аркушівок була пошкоджена ще у вирі революційних подій, а наявні нині лише одиничні її екземпляри ускладнюють цей процес. По-друге, погану збереженість аркушівок спричиняє специфіка матеріального носія. Так, дефіцит паперу змушував замовників видання використовувати при друці підручні матеріали, якими часто слугували звороти вже використаних аркушів, газетний папір або ж, у переважній більшості, виготовлений з деревини в кінці XIX – першій половині XX ст. кислий дешевий папір. Тому загалом для листівок притаманне загальне погане збереження: пожовтіння, крихкість і ламкість паперу, вицвітання фарб і чорнила [2, с. 269].

Відобразилося на наявності вихідних даних у летючках завдання, що покладалося на них – найбільш оперативно довести інформацію до населення. Як наслідок, дата, місце та час видання не зазначалися, або зазначені частково, скорочено, з застосуванням абревіатур. Те саме стосується й відсутності інколи вказівки на замовника тексту, а подекуди й адресата. Нестача вихідних даних у листівках 1917–1921 рр. може свідчити і про те, що наявні аркушівки друкувалися нашвидкуруч замовниками, які перебували в напівлегальному чи нелегальному стані щодо тогочасної центральної влади. Не слід забувати також, що береги на папері, де зазначалася вихідна інформація, могли бути просто відрізані.

Зібрання листівок у НБУВ за 1917 р. відносно добре збережено, пошкоджені примірники були вчасно і вдало реставровані. Від часу існування колекції листівок НБУВ співробітники бібліотеки неодноразово підіймали науково-методичні питання, пов'язані з описом та атрибуцією цього специфічного виду друку, та проводили книгознавчі дослідження з метою встановлення точної хронології, географії її видань. Так, у 1932 р. відбулося експериментальне сортування 16 314 примірників «революційних аркушівок часів громадянської війни та історії Жовтневої революції», до 1939 р. було складено хронологічний каталог прокламацій 1917–1921 рр. (значна частина яких, на жаль, загинула під час Другої світової війни), у 1968–1969 рр. була проведена обробка і каталогізація значного масиву колекції, переважно більшовицьких листівок періоду 1917–1921 рр.; сформовано алфавітний каталог листівок, у 1970 р. було складено інструкцію «Опис листівок», у 1980–1990-х рр. тривала підготовка анотованого каталогу «Колекція листівок ЦНБ імені В. І. Вернадського АН України», з кінця 1990-х рр. вивчення листівкової продукції пов'язане з формуванням електронних каталогів НБУВ [2, с. 261–264]. Таким чином, результати роботи колег-попередників заклали ґрунтовну основу для більш детальних

текстологічних досліджень фонду, адже і нині залишається значний масив аркушевих видань, що потребує встановлення дати, місця, відповідальних за зміст видання осіб чи установ та уточнення штучно сформульованих заголовків.

Так, серед 473 найменувань аркушівок за 1917 р. біля 50 потребують повторного уточнення попередньо встановленого місця видання, 71 залишається без визначеного місця друку та видавництва, 20 аркушівок потребують виявлення замовника видання. Переважна більшість летючок колекції не має конкретної дати видання, тоді як інформаційні листівки мають надзвичайну джерелознавчу вагу для уточнення стрімкої хронології розвитку революційних подій 1917 р.

На сучасному етапі досліджень головний напрямок атрибуції аркушевих видань Української революційної доби 1917 р. полягає в науковому опрацюванні тексту летючки. Залучення довідкових видань та співставлення з іншими джерелами, за умови згадки у змісті аркушівки політичних партій, громадських організацій, окремих осіб, подій, географічних локацій, допомагають встановити необхідні вихідні дані. Водночас варто враховувати зовнішні ознаки друку – шрифт, елементи художнього оформлення, які можна використати для порівняння. Таке дослідження листівкових публікацій 1917 р. дозволить внести доповнення та корективи в наявні описи колекції листівок НБУВ і сприятиме створенню каталогу листівок доби Української революції 1917–1918 рр.

Список використаних джерел

1. Дмитрієнко М. Ф. Листівки більшовицьких організацій України 1917–1920 рр. як історичне джерело / М. Ф. Дмитрієнко. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 50.
2. Ковальчук Г. Колекція історичних листівок НБУВ і сучасні проблеми введення її в електронний простір / Г. Ковальчук, Г. Губко, О. Тіхненко, К. Лобузіна // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2011. – Вип. 31. – С. 259–274.

УДК 003.349(0.028.3)-047
Заболотна Наталія Валентинівна
Zabolotna Nataliia
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат філологічних наук
Candidate of Philological Sciences

ОСОБЛИВОСТІ АТРИБУЦІЇ ОКРЕМИХ КИРИЛИЧНИХ ВИДАНЬ БЕЗ ТИТУЛЬНИХ АРКУШІВ

SPECIFICS OF ATTRIBUTION OF SEPARATE CYRILLIC EDITIONS WITHOUT TITLE SHEETS

Розглянуто характеристики кириличних стародруків, які допомагають визначити місце та приблизно встановити рік виходу видання без титульного аркуша.
The characteristics of Cyrillic old-printed editions that help determine the place and approximately establish the year of publication without a title sheet are considered.

Ключові слова: атрибуція стародруків, кириличні стародруки, стародруковані документи, видання без титульних аркушів, почаївські видання.
Key words: old-printed editions attribution, Cyrillic old-printed documents, editions without title sheets, Pochaiiv editions.

Нарівні з книжками, естампними гравюрами в друкарнях XVIII ст. поширеним був друк аркушевих видань (грамот, привілеїв, окремих молитов) та книжечок невеликого обсягу без титульних аркушів. Більшість подібних видань не знайшли свого відображення в сучасній бібліографії або через засади, прийняті укладачами конкретного каталогу (так, до каталогу Я. Запаска та Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні» (Львів, 1984) принципово не було включено аркушеві видання), або через те, що їх не завжди вдавалося виявити й виокремити, наприклад, у складі конволютів. Крім того, окреме невелике видання без титулу могло сприйматися за фрагмент якогось більшого видання. На останню обставину впливав і той факт, що переважна більшість видань без титулів призначалася і для доповнення вже виданих книг (Требників, Служебників, збірників Акафістів та ін.), у результаті таких комбінацій поставали своєрідні конволюти.

Такі видання без титулів активно випускала Друкарня Почаївсько-

го Успенського монастиря, як для самостійного побутування, так і для включення до конволютів з іншими своїми друками. Завдяки різнопланновому репертуару самих цих видань, а також характеристикам їх матеріального втілення – обсягу, формату, особливостям набору – почаївські видання без титульних аркушів демонструють різноманітні приклади шляхів атрибуції подібних друків.

З усіх елементів опису найпростіше встановити назву такого видання. У разі, якщо це окрема молитва, акафіст, чин, служба, в заголовок винесено назву, наприклад, «Акафіст Покрові Пресвятої Богородиці», «Служба во время бездождія». Так само заголовок мають і невеликі книжечки без титулів іншого змісту, наприклад, «Краткое на краткія вопросы и отвѣты способом катихіема Богословія о тайнах церковных и ценсурах собраніе...». Друковані документи – привілеї, грамоти – мають власну специфіку, їм не притаманний звичайний заголовок, натомість вони починаються з імені та повного титулу особи, що їх видала. У випадку Почаївської друкарні – це екзарх Митрополії Київської, Галицької та всієї Русі, єпископ Луцький та Острозький [Греко-католицької церкви]. У такому разі можливо встановити умовну назву, виходячи зі змісту документа, наприклад, «Привілей та статут братський» або «Грамота про висвячення».

Місце видання може бути встановлене за кількома ознаками. Передусім, це елементи художнього оформлення (за винятком виливних прикрас, які не є унікальними для друкарень). Заставки, кінцівки, ініціали, а також невеликі віньєтки, що могли бути використані як у ролі заставок, так і в ролі кінцівок, інколи трапляються у подібних виданнях. Почаївські видання без титулів зазвичай скромно орнаментовані, отже, художнє оформлення не є вирішальним для атрибуції місця друку, хоча в разі наявності воно стовідсотково ідентифікує почаївські видання. Окрім художнього оформлення ідентифікувати видання допомагає шрифт. Щодо видань Почаївської друкарні, варто пам'ятати, що 50-і рр. XVIII ст. тут позначені виготовленням на заміну існуючим нових шрифтів, серед них і славетний почаївський курсив. У цьому разі ідентифікація шрифтів допомагає і в умовному датуванні.

Високою якістю друку позначені нотні почаївські видання; у XVIII ст. не всі друкарні, що випускали кириличні видання, мали технічні можливості для друку нот. Стосовно бланків грамот і привілеїв на місце видання може додатково вказувати ім'я ієрарха, що видав той чи інший документ. Для Почаївської друкарні це могли бути єпископи Феодосій або Сильвестр Лубенецькі-Рудницькі, Кипріян Стецький, Стефан Левинський.

Почаївські видання без титульних аркушів часто включалися до складу конволютів зі «звичайними» книгами, передусім із так само почаївськими. У фондах НБУВ було виявлено значну кількість однотипних конволютів такого плану, подібні ж конволюти відомі у фондах деяких бібліотек зарубіжних країн. Отже, перебування видання без титулу в конволюті з книжкою з вихідними даними іноді може бути додатковим підтвердженням місця друку, хоча, звичайно, передусім потрібно враховувати зовнішні ознаки друку.

Що стосується датування видань без титульних аркушів, то датування почаївських друків не є унікальним порівняно з виданнями інших друкарень. У кожному разі датування буде умовним – або в межах кількох років, або охоплюватиме, наприклад, одне чи кілька десятиліть, половину чи чверть століття. Умовні дати можна отримати з кількох джерел. Зокрема, для датування може бути використано відомості про водяні знаки кожного з видань. Як умовна відправна точка може розглядатися (в разі наявності) дата у філіграні на папері.

Елементи художнього оформлення також частково можуть допомогти в датуванні стародруку. Гравюри з датою, що трапляються в почаївських виданнях, нехарактерні для друків без титульних аркушів, проте можна побіжно зазначити, що, з одного боку, та сама дошка могла бути використана у різних виданнях протягом десятиліть, з іншого – дата на гравюрі не обов'язково збігається з роком видання книги, де її використано вперше – частину гравюр було виготовлено раніше. Репертуар заставок, кінцівок, ініціалів Почаївської друкарні, з одного боку, постійно поповнювався, з другого – внаслідок частого використання дошки зазнавали ушкоджень, на них з'являлися тріщини, їх підпилювали під менший формат тощо. Отже, дослідивши наявні елементи художнього оформлення, можна вкрай умовно датувати видання.

Роки виходу інших алігатів у конволюті інколи можуть допомогти в датуванні – у тих випадках, якщо конволют було сформовано в друкарні. Проте, як показала практика досліджень почаївських кириличних стародруків, міг існувати значний проміжок часу між роками виходу різних алігатів – аж до кількох десятиліть, що пов'язано з динамікою розходження накладів із друкарні. Якщо в тексті видання згадано особу, наприклад, церковного ієрарха, умовне датування можна здійснити за роками перебування його на посаді. Передусім це стосується видань документів для заповнення. У випадках, коли видання є стислим викладом більшої праці, у разі, якщо в тексті зазначено першоджерело, дата його виходу також може бути відправною точкою.

Датовані покрайні записи, в разі їхньої наявності на примірниках,

є одним із найбільш достовірних джерел датування, інколи завдяки записам можна уточнити попередню дату або звузити можливий період виходу. Проте, як довела практика досліджень подібних видань Почаївської друкарні з фондів НБУВ (близько 25), зазвичай використовується комплекс критеріїв для датування, що допомагає максимально звузити приблизний період виходу.

Звичайно, історія та спадщина кожної друкарні має власну специфіку, що визначає шляхи атрибуції місця та року видання.

УДК 090.1
Ковальчук Галина Іванівна
Kovalchuk Halyna
директор Інституту
Director of Institute
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
доктор історичних наук, професор
Doctor of Historical Sciences, Professor

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ КНИЖКОВИХ ПАМ'ЯТОК

MAIN ELEMENTS OF BOOK ARTIFACTS EXPERTISE

Розглянуто поняття ідентифікації та атрибуції книжкових пам'яток, обґрунтовано необхідність залучення джерел з історії видання, опису особливостей примірника, визначення грошової вартості, укладання експертного висновку.
The concepts of book artifacts identification and attribution are discussed; the necessity of edition history sources usage, copy features description, monetary value estimation, and expert report composition is reasoned.

Ключові слова: книжкові пам'ятки, експертиза, ідентифікація, атрибуція, структура експертного висновку.
Key words: book artifacts, expertise, identification, attribution, structure of expert report.

Експертиза книжкових пам'яток – складна справа, яка важко піддається формалізованому опису, часто має евристичний характер і залежить від професійного рівня експерта, а також від його інтуїції. Разом з тим, у проведенні експертизи рідкісних і цінних книг можна виокремити основні етапи, що є складовими процесу експертизи і підготовки експертного висновку.

Насамперед проводиться візуальний огляд книги та її первинна ідентифікація, що має на меті встановити, чи є представлений примірник власне книжковою пам'яткою. Для початку потрібно визначити: рукописна це книга чи друкована; стародрук чи пізніше видання; оригінал чи перевидання, факсимільне відтворення тощо. Якщо є бібліографічний опис книги, або, наприклад, на її форзаці вказані короткі відомості, під час ідентифікації відбувається перевірка зазначених на книзі вихідних даних з інформацією в облікових документах – інвентарній книзі чи актовому записі, читацьких чи службових каталогах.

У разі відсутності вихідних відомостей на книзі, чи їх часткової відсутності, або сумнівів щодо достовірності зазначеної інформації, проводиться атрибуція – встановлення автора, назви, місця та часу видання (написання) книги, і це може бути найскладнішим етапом експертизи. Для атрибуції потрібні різноманітні довідкові, книгознавчі, бібліографічні джерела; методичні рекомендації з опису різних категорій книжкових пам'яток; факсимільні відтворення аналогічних примірників; історико-книгознавчі публікації спеціалістів та ін. На сьогодні найбільш актуальними і результативними в цьому плані є спеціалізовані бази даних стародруків, наприклад, CERL, CCFR, OCLC, KVK, електронні каталоги національних і великих наукових бібліотек. Крім того, чи не найдієвішим є порівняння аналогічних примірників, якщо є така можливість. З метою атрибуції пам'яток використовуються різні спеціальні методи досліджень: шрифтологічний, мистецтвознавчий, поліграфічний, філігранологічний, бібліопегічний, палеографічний, історико-книгознавчий, бібліографічний та ін. Сподіваємося, спеціалістам не потрібно розкривати суть цих методів. Таким чином для достовірної атрибуції необхідне комплексне дослідження поданої на експертизу книги з позицій книжкового пам'яткознавства.

З атрибуцією безпосередньо пов'язаний пошук історико-книгознавчої інформації про видання: історія видання, роль і значення його виходу в певну епоху, значимість автора та вагомість змісту книги, художнє оформлення та поліграфічне виконання конкретного видання, врахування тиражу, ціни, перше (прижиттєве) це видання твору чи повторне тощо. Проте дуже важливим є дослідження особливостей примірника, набутих у процесі його використання: наявність у ньому автографів, маргінальних записів, які, зокрема, характеризують процеси читання й коментування книг у певну епоху, чи містять важливу історичну інформацію; наявність на примірнику екслібрисів, печаток і штампів давніх бібліотек; додаткових вклейок чи аркушів з інших видань; цінна оправа тощо.

На підставі всебічного обстеження і детального наукового опису книги укладається експертний висновок, де відбиваються зазначені вище характеристики примірника. Одного бібліографічного опису тут замало. Таке широке комплексне дослідження книги має на меті, насамперед, дати відповідь, чи є представлений на експертизу примірник книжковою пам'яткою і якого рівня: світового, державного чи місцевого. У разі, якщо експертиза визнала книгу пам'яткою державного чи світового рівня, це треба обов'язково зазначити у висновку, в контексті того, що дане видання має бути занесеним до Державного реєстру національного культурного надбання, а отже, відповідно до чинного Закону України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей (1999 р., зі змінами та доповненнями), не підлягає вивезенню за кордони держави.

Крім того, в експертному висновку має бути зазначена вартість пам'ятки, що за відсутності відповідних прейскурантів завжди становить складність і є доволі суб'єктивною. Як правило, розшукується (на сьогодні переважно в Інтернеті) інформація про продаж іншого примірника даного видання чи подібного примірника, близького за часом виходу, темою, або того ж видавця, автора. Проте слід пам'ятати, що в даному випадку йдеться про оціночну вартість, яка може змінюватись в залежності від кон'юнктури ринку, часу, обставин, мети експертизи, що потребує врахування. Але це ні в якому разі не є балансовою вартістю бібліотечного примірника, це абсолютно різні речі.

Отже, ми пропонуємо приблизно таку структуру експертного висновку:

Назва установи, підрозділу, де проводиться експертиза;

Назва, номер і дата документа (експертного висновку);

Підстави для проведення експертизи або її мета;

Фото оправи, чи титульного або іншого характерного аркуша;

Повний бібліографічний опис книги, з посиланням на бібліографію;

Інформація про історію видання, тираж, про кількість відомих примірників;

Склад видання, початкові слова на певних аркушах, фінгерпринт;

Книгознавчий опис особливостей примірника (реальний обсяг, вставки, дефектність, стан збереження; інформація щодо варіанту видання; провенієнції – записи (автографи, вкладні, маргінальні, примітки), екслібриси, штампи, печатки; характеристика оправи, форзаців, обрізу; інші відомості (конволют, гравійований титул, невідоме видання); особливості паперу, в т. ч. характеристика філіграней; бібліографія ву-

блікацій про цей примірник; інформація про його походження, біографічні відомості про власника тощо.

Висновок щодо цінності примірника та доцільності фіксації опису в Державному реєстрі національного культурного надбання;

Прогнозна вартість;

Підписи експертів.

Список використаних джерел

1. Експертиза цінності документних пам'яток : програ. та навч.-метод. матеріали до курсу для студентів з напряму «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» / ХДАК, ХДНБ; [авт.-уклад. І. Я. Лосієвський]. – Х. : Сага, 2013. – 312 с.

2. Ковальчук Г. І. Основні підходи до експертизи книжкових пам'яток у бібліотеках / Галина Іванівна Ковальчук // Libri Descripti : Materiały międynarodowej konferencji naukowej "Opis edycji rzadkich I unikatowych" (Charków, 16–19 września 2013 roku) = Матеріали міжнародного науково-практичного семінару «Експертиза рідкісних і цінних видань» (Харків, 16–19 вересня 2013 року) / уклад. В. Валецький, І. Журавльова ; наук. ред. І. Качур, М. Романовська. – Kraków : Collegium Columbinum, 2016. – S. 25–77 (Biblioteka Tradycji № CXLVI = Бібліотека Традиції № CXLVI).

УДК 781.24:655.4/.5(437.3)

Кожушко Євгенія Віталіївна
Kozhushko Yevheniia
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

НОТОВИДАВНИЦТВО ЇНДРЖИХА ЇНДРЖИШЕКА І ПИТАННЯ ДАТУВАННЯ ЙОГО НОТНИХ ВИДАНЬ

JINDŘICH JINDŘIŠEK'S MUSIC PUBLISHING HOUSE AND THE ISSUES OF HIS MUSIC EDITIONS DATING

Розглянуто загальну хронологію діяльності музичного видавництва Ї. Їндржишека та можливість встановлення дати публікації нотних видань.

The article considers the general chronology of J. Jindřišek's music publishing house activity and the possibility of determining the date of music scores publication.

Ключові слова: Ї. Їндржишек, нотні видання, номери нотних лошок, атрибуція, дата публікації.

Key words: J. Jindřišek, music editions, music plate numbers, attribution, publication date.

У другій половині XIX ст. докорінно змінилися стан і розвиток друкарської та нотовидавничої справи в Україні. Нотні видання продовжували завойовувати популярність серед громадськості, що дало поштовх для подальшого створення і розвитку приватних музичних видавництв, нотодрукарень, нотних магазинів в середовищі розвинутої конкуренції того часу. У цьому контексті постать Їндржиха Їндржишека визначається своєю і типовістю, і унікальністю, має велике значення для музичної культури як Києва, так і всієї України, оскільки він був одним із найвідоміших і активних громадян Києва того часу, одним з провідних торговельно-нотовидавничих підприємців. Багато фактів з його біографії стають відомими завдяки інформації, отриманої не тільки з історичної літератури та архівних документів, але й безпосередньо з нотних видань (зокрема, саме так нами встановлено рік початку його нотовидавничої діяльності). І навпаки, саме біографічні відомості про видавця і роки діяльності видавництва дають змогу атрибутувати його нотні видання. Найчастіше, це з'ясування року видання, котрий не проставлявся у нотах Ї. Їндржишека майже ніколи. Виключення становлять ноти, надруковані у Лейпцигу у Рьодера, де позначали рік копірайту. Тому важливо мати докладну біографію Їндржишека та скласти таблицю відповідностей номерів нотних дощок та років видань.

Їндржих (Ґенріх) Їндржишек (Jindřih Jindřišek) народився 26.06.1857 у містечку Понікла (Poniklá) Ілемницького окресу (нині Ліберецького краю) у Чехії. Двадцятичотирьохрічним молодим чоловіком він приїхав до Києва і почав свою діяльність з вуличної торгівлі паперами, дешевими музичними інструментами та струнами, а наступного, 1882 р., – відкрив власний магазин з продажу музичних інструментів та струн. Наступним кроком було заснування невеличкої майстерні з лагодження і виготовлення різноманітних музичних інструментів, переважно струнних: скрипок, віолончелей, балалайок, гітар тощо. У 1885 р. Їндржишеком засновано одну з перших фабрик в Україні з виробництва фортепіано, зі штатом 18 робітників. Річний обіг фабрики становив на початковому етапі понад 10000 рублів. У 1887 р. розпочато виробництво ручних гармонік, пізніше фісгармоній. За якість музичних інструментів Ї. Їндржишеку було присуджено медаль на Всеросійській виставці у Нижньому Новгороді (1895), на Київській виставці він отримав малу срібну медаль (1897). Наприкінці XIX ст. Їндржишек заснував «Депо» – один з найбільших у Києві

магазинів-складів музичних інструментів (Хрещатик, 58), а фабрика музичних інструментів розширилася філіями в Тулі і Баку. Ї. Їндржишек — купець 2-ї гільдії, член Київської міської Думи, Голова чеського благодійного просвітницького товариства імені Яна Амоса Коменського, дійсний член Київського товариства швидкої медичної допомоги, засновник Київського спортивного товариства «Сокол», засновник Акціонерного Т-ва «Г. И. Ииндржишек» («J. J. Jindřišek»), співвласник першої в Україні фабрики грамплатівок «Экстрафон». У часи Першої світової війни Їндржишек, як людина прогресивна, брав активну політичну участь в організації батальйону «Чеська дружина», одного з перших чеських легіонів.

З 1902 р. Ї. Їндржишек розпочав нотовидавничу діяльність постачальником нотних видань Київського відділення Імператорського Російського Музичного Товариства (ІРМТ), пізніше він став комісіонером Бакінського і Тульського відділень ІРМТ та мав постійні місця розповсюдження нотної продукції у таких містах Російської імперії, як Москва, Санкт-Петербург, Катеринослав, Ростов-на-Дону, Вороніж, Харків, Одеса, Рига. Партнерами-нотодрукарями були К. Г. Рьодер у Лейпцигу, В. Гроссе у Москві та І. Чоколов у Києві. При власному магазині музичних інструментів Їндржишек відкрив нотний відділ, де пропонувався широкій вибір музичної літератури та нотних видань. Акціонерне т-во Їндржишека невдовзі стало другим за потужністю музичним видавництвом у Києві, поступаючись тільки фірмі Леона Ідзіковського. У 1909 р. видавництво та магазин-склад «Депо» змінило адресу (Хрещатик, 41) і розширило послуги для професіоналів та любителів музики (про це маємо інформацію завдяки рекламі на його нотних виданнях). Крім продажу роялів, піаніно, фісгармоній, духових, струнних інструментів (а також приладдя для них), грамофонів, патефонів, платівок та нотної продукції власного видавництва, у магазині існували додаткові послуги: оренда музичних інструментів, виконання замовлень поштою мешканцям інших міст, бібліотека з абонементом. З приходом радянської влади було закрито фабрику грамплатівок «Екстрафон», нотовидавничу фірму, магазини Ї. Їндржишека. Частину обладнання, в тому числі і нотні дошки, було передано видавництву КМП (Київське музичне підприємство), котре ще довгий час фактично штампувало продукцію Їндржишека за старими дошками з новими вихідними даними. Про це свідчить порівняльний аналіз поліграфічних особливостей нотних видань цих двох видавництв.

За час існування фірмою Г. Їндржишека видано понад 1100 нотних видань (їх кількість встановлено нами за номерами використаних нотних дощок, що проставлені під нотним текстом). Це п'єси для фортепіано, скрипки, віолончелі та інших інструментів, твори музично-педагогічного репертуару, вокальні твори, призначені для салонного музикування. Діапазон авторів представлено іменами відомих західноєвропейських, українських, російських композиторів та авторів перекладів, аранжувань, редакцій. Їндржишеком видавалися твори киян: С. Аббакумова, В. Березовського, Л. Вігдаровича, К. Регаме, І. Рогового, О. Шефера, М. Шиповича та ін. Особливу увагу Їндржишек приділяв публікації творів чеських авторів (серед них були і кияни, і ті, хто тимчасово перебували в Києві) — Е. Валек, Ф. Воячек, А. Гуммель, Ф. Дрдла, К. Дула, М. Кодейшко, О. Поспішиль, А. Соколь.

Нотна продукція Їндржишека становить не тільки історичну і культурну пам'ятку, але й зразок творчої діяльності композиторів, майстерності друкарів, граверів, художників. Нотні видання Їндржишека мають характерні і тому впізнавані, у порівнянні з іншими нотними видавництвами, художньо оформлені титульні аркуші. Аналіз всього масиву нотної продукції видавництва Їндржишека показав загальну картину домінуючих музичних і естетичних смаків українського суспільства початку XX ст.

У відділі музичних фондів НБУВ створено базу даних нотних видань Г. Їндржишека, що дає змогу організувати окрему колекцію видавництва «Г. И. Іиндржишек». База даних прислуговується для подальшої атрибуції і датування нотних видань, у т. ч. за допомогою номерів нотних дощок. До новоствореного зібрання входять нотні видання, що охоплюють хронологічні рамки діяльності видавництва від 1902 по 1919 р., тобто за весь період існування підприємства (на жаль, не всі видання зберіглися до нашого часу), прослідковано й подальшу долю видань.

УДК 681.625.9:09
Курганова Олена Юріївна
Kurhanova Olena
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат філологічних наук
Candidate of Philological Sciences

ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ІДЕНТИФІКАТОРА ФІНГЕРПРИНТ ПРИ АТРИБУЦІЇ ЛАТИНОШРИФТНИХ СТАРОДРУКІВ

PERSPECTIVE OF A FINGERPRINT IDENTIFIER ATTACHMENT IN ROMAN TYPE OLD-PRINTED EDITIONS ATTRIBUTION

Розглянуто основні електронні засоби атрибуції латиношрифтних стародруків за допомогою ідентифікатора LOC-фінгерпринт.
The article observes main electronic resources of old-printed Roman type books attribution with help of LOC-fingerprint identifier.

Ключові слова: LOC-фінгерпринт, атрибуція, латиношрифтні стародруки.
Key words: LOC-fingerprint, attribution, Roman type old-printed editions.

Однією з основних проблем науково-бібліографічного обліку бібліотечного фонду стародрукованих латиношрифтних видань є пошук ефективних шляхів атрибуції дефектних примірників. Розвиток електронних технологій зумовив появу цілої низки інструментів, що полегшують атрибуцію примірників з відсутнім титулом. Серед них широкого поширення в світовій практиці бібліографування набуло застосування фінгерпринта – специфічного індивідуального коду стародрукованого видання, який формується за допомогою визначеної послідовності знаків, виділеної зі сторінок видання за усталеною методикою. Фінгерпринт є своєрідним аналогом ISBN для стародруку, за допомогою якого можлива ідентифікація примірника та швидкий доступ до його бібліографічного опису в електронній базі даних.

Найбільш розповсюдженим в електронних каталогах європейських бібліотек, а також застосовуваним у сучасних друкованих каталогах латиношрифтних стародруків є так званий LOC-фінгерпринт, що роз-

роблявся протягом 1969-1974 рр. у рамках проекту по створенню введеного електронного каталогу книг, надрукованих до 1801 р. із фондів Британського музею (Лондон), Бодліанської бібліотеки (Оксфордський університет) та бібліотеки Кембриджського університету. В абревіатурі LOC закарбовано місцезнаходження вказаних установ (існують також інші варіанти ідентифікатора фінгерпринт, яких ми не торкаємося в межах даної статті). У 1984 р. методику LOC-фінгерпринту доопрацьовано та затверджено в тримовній інструкції «Fingerprints: manual = Empreintes: Guide de releveur = Impronte: regole per il rilevamento», доповнення до якої впродовж останніх 30 років виходили в провідних установах Франції, Італії, Іспанії, Німеччини, Великобританії та інших європейських країн, що займаються бібліографуванням. Спираючись на ці матеріали у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ВСРВ) для внутрішнього користування розробляється інструкція по введенню ідентифікатора LOC-фінгерпринт в електронні бази даних латиношрифтних стародруків ВСРВ. Практика застосування LOC-фінгерпринта при атрибуції дефектних примірників латиношрифтних стародруків дозволяє констатувати доцільність введення ідентифікатора до структури бібліографічного опису колекцій іноземних стародруків в електронному каталозі ВСРВ. Метою даної статті є розгляд особливостей та переваг атрибуції латиношрифтних стародруків за допомогою LOC-фінгерпринта.

Найбільш складним в атрибуції примірника дефектного латиношрифтного стародруку (ЛС) за LOC-фінгерпринтом є опанування методики побудови самого ідентифікатора. Основу LOC-фінгерпринту складає код з 16 знаків, взятих із перших тринадцяти аркушів видання. До формули LOC-фінгерпринту входить також додаток, що містить інформацію про рік видання. Проте для атрибуції примірників без титулу, відповідно – з невідомим роком видання, достатньо першої частини фінгерпринта. Отриманий код вводиться у відповідне пошукове поле, що дозволяє знайти бібліографічний опис видання.

При атрибуції дефектного примірника за допомогою LOC-фінгерпринта застосовується інформація як із локальної бази даних (електронного каталогу ВСРВ), так і з баз даних, доступних в мережі (електронні каталоги світових бібліотек).

В локальній базі даних ідентифікатор LOC-фінгерпринт дозволяє швидко виявити дублети й атрибутувати дефектні примірники тих видань, описи яких вже введено в електронний каталог. На даний час у базі In (іноземні стародруки, надруковані латинським шрифтом) ВСРВ налічується більш ніж 2 тисячі бібліографічних записів, доповнених LOC-

фінгерпринтом. Для пошуку видання в локальній базі співробітнику достатньо ввести в словникове поле fingerprint перші чотири символи, взяті з лицьової сторони першого після титулу аркуша примірника цього видання. Якщо примірник дефектний, першим кроком в його атрибуції має бути пошук видання за фінгерпринтом в локальній базі. Коли такий пошук виявляється успішним, зникає необхідність використовувати інші, більш складні способи атрибуції.

В електронних базах даних великих світових бібліотек, доступних у мережі Інтернет, ідентифікатор фінгерпринт дає можливість атрибутувати примірники дефектних видань, відсутніх у локальній базі даних. Найпростіший спосіб – введення ідентифікатора LOC-фінгерпринт у пошукову систему Google. Проте останнім часом спостерігається значне звуження можливостей такого пошуку. В 2014 р. на запит LOC-фінгерпринта багатьох західноєвропейських ЛС XVI–XVII ст. перші місця в пошуковому списку займали посилання на бібліографічні записи цього видання у низці електронних каталогів. Це суттєво прискорювало атрибуцію дефектних примірників ЛС. На сьогодні, очевидно з комерційних причин, посилання на електронні каталоги потрапляють на маргінес пошукових запитів Google. Тому для пошуку видання за фінгерпринтом слід використовувати безпосередньо електронні каталоги установ, які включають пошукове поле fingerprint. Це, зокрема, Servizio Bibliotecario Nazionale, SBB16, VD17, Herzog august bibliothek, Catálogo Colectivo REBIUN та ін.

Атрибуція дефектних примірників за фінгерпринтом, безперечно, має певні обмеження. По-перше, вона застосовна лише для видань, надрукованих латинським шрифтом, в яких збереглися принаймні перші 13 аркушів. По-друге, за цією методикою можливо атрибутувати примірники лише тих видань, фінгерпринти яких доступні у мережі (на даний час це здебільшого німецькі, італійські, французькі та голландські ЛС XVI–XVII ст.). По-третє, кожна установа, що займається бібліографуванням, виробляє свої особливі підходи до передання специфічних символів у формулі LOC-фінгерпринт, що ускладнює пошук.

Попри певні обмеження та технічні складнощі, що виникають в ході користування ідентифікатором, LOC-фінгерпринт лишається ефективним та поширеним в світовій практиці засобом атрибуції, що допомагає швидко сформулювати пошуковий запит і знайти необхідний ресурс як в локальній мережі НБУВ, так і в базах даних світових бібліотек. Відсутність у мережі фінгерпринтів до описів великого масиву латиношрифтних видань XVIII ст., а також видань XVI–XVIII ст. окремих країн (зокрема слов'янських), ставить перед провідними установами світу, що займаються бібліографуванням, завдання заповнити ці лакуни.

В такому контексті унікальними та цінними є локальні бібліографічні бази ВСРВ, що містять численні описи латиношрифтних видань XVI–XVIII ст. (в тому числі українських та польських). Створення можливості доступу до цих баз та введення пошукового поля за фінгерпринтом у розширений пошук в електронному каталозі стародруків НБУВ дасть змогу залучити напрацювання українських фахівців з опису стародруків у загальносвітову бібліографічну практику.

УДК 821.161.2-1Шевченко:78.08(477)
Літвінова Світлана Анатоліївна
Litvinova Svitlana
бібліотекар першої категорії
1st Category Librarian
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

«ПСАЛМИ ДАВИДОВІ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ (ЖАНРОВА ПАЛІТРА)

«PSALMS OF DAVID» BY TARAS SHEVCHENKO IN INTERPRETATIONS OF UKRAINIAN COMPOSERS (THE GENRE PALETTE)

Проаналізовано інтерпретації «Псалмів Давидових» Т. Шевченка в українській музиці, виявлено їх жанрове розмаїття та актуальність у сучасному соціокультурному просторі.
The interpretations of T. Shevchenko's «Psalms of David» in Ukrainian music have been analyzed, their genre diversity and relevance in the modern socio-cultural space have been revealed.

Ключові слова: псалм, Книга Псалмів, Т. Шевченко, жанр, музична інтерпретація.
Key words: psalm, the Book of Psalms, T. Shevchenko, genre, musical interpretation.

Понад три тисячі років Книга Псалмів є найактуальнішим для людства зібранням канонічних текстів. Книга Псалмів містить одвічні питання та відповіді на них. Тематика цих сакральних текстів настільки широка, що відповідає кожній миті життя людини. Як вважають Отці Церкви, Книга Псалмів вміщує все Святе Письмо у скороченому вигля-

ді. З часом тексти псалмів втілено у величезній кількості мистецьких інтерпретацій – як у культовому, так і у світському мистецтві: іконографії, музичному мистецтві, літературі, живописі та кіномистецтві.

Як відомо, Книга Псалмів багаторазово перекладалася різними мовами світу. Так, на теренах України на сьогодні існує низка перекладів, які набувають періодичних мистецьких інтерпретацій: канонічний церковнослов'янський, І. Огієнка, А. Шептицького, М. Бахтинського, І. Пулюя, П. Куліша, С. Аверінцева. Історія перекладу та переспіву Книги Псалмів є актуальним питанням у науковому просторі гуманітарних наук. У Росії цією багатоаспектною проблемою займалися С. Аверінцев, Д. Лихачов, Л. Луцевич, І. Козлов та інші, а в Україні до псалмової проблематики звернулися І. Бетко, В. Суліма, В. Чотарі та інші.

Інтерпретації псалмів у музиці активно досліджують українські музикознавці – Н. Герасимова-Персидська, Т. Гусарчук, Є. Ігнатенко, А. Кутасевич, О. Путятицька, І. Тилик, О. Шевчук, О. Шуміліна та інші. Хронологія досліджень сягає від творів старовинної культової музики анонімних авторів до сучасних філософсько-музичних інтерпретацій сакральних текстів та їх чисельних перекладів та переспівів. Також досліджується хорова Шевченкіана, але окремого дослідження псалмової музичної Шевченкіани на сьогодні не існує, отже, ця публікація є однією з перших, що порушує означену проблему.

Відповідне дослідження виконане нами за фондами музичного відділу НБУВ. У процесі роботи здійснено атрибуцію автографів композиторів (частина творів – рукописи) та атрибуцію вербальної основи симфонії «De Profundis» (1995) для тенора, сопрано та симфонічного оркестру В. Губаренка (на вірші Т. Шевченка – I, II, III частини та переклади псалмів І. Огієнка – II частина).

Традицію поетичних переспівів псалмів в Україні фактично започаткував Тарас Шевченко, його наслідували М. Максимович, Леся Українка, І. Франко, Д. Павличко, П. Куліш, Я. Щоголев, В. Александров, С. Руданський, Л. Костенко, Т. Яковенко та ін.

Тарас Шевченко здійснив поетичний переклад десяти псалмів із 150, а саме: 1, 12, 43, 52, 53, 81, 93, 132, 136, 149. Одним із перших до переспівів поета у 1910 р. звернувся М. Лисенко («Давидів псалом» [псалом 43]), а на початку 20-х років XX ст. – його учень Л. Ревуцький. У радянські часи виникла тривала перерва у творчому переосмисленні текстів псалмів (виняток – М. Гайдай «На ріках Вавілона»), але наприкінці XX ст. в Україні з'являється низка музичних інтерпретацій «Псалмів Давидових» Т. Шевченка. Зокрема, до переспівів Великого Кобзаря звернулися такі композитори: Г. Ганзбург, В. Гайдук, В. Гончаренко, Л. Дичко, Л. Дума, Т. Іваницька, О. Козаренко, М. Кузан, Є. Марчук, Л. Матвійчук, О. Польовий, О. Похило, М. Скорик, В. Тиможинський, Р. Толмачов, О. Яковчук.

Жанрове розмаїття музичних інтерпретацій переспівів Шевченка

є характерною ознакою музичної культури України. Так, у Левка Ревуцького це – хорова кантата «Псалми Давидові» (1922- 1923 рр.) для мішаного хору зі супроводом фортепіано на текст переспіву 136-го псалма («На ріках круг Вавілона»). У жанрі кантати «Псалми Давидові» (2005) для мішаного хору, сопрано соло, квартету тромбонів, фортепіано, струнних та ударних інструментів молода харківська композиторка О. Похило втілює тексти не одного, а п'яти псалмів (1-й, 12-й, 53-й, 52-й псалми – повністю та 149-й частково). М. Кузан у своїй сюїті «Давидові псалми» (1986) для хору та симфонічного оркестру використав повні тексти п'яти (1-й, 12-й, 53-й, 132-й, 149-й) Шевченкових псалмів-переспівів. Серед музичних інтерпретацій шевченкових псалмів постає поки що єдиний зразок жанру симфонії – симфонія «Шевченкіана» для солістів та хору a capella Л. Дичко (тексти 1-го, 12-го, та 149-го псалмів).

До жанру хорового концерту звернулися М. Скорик, О. Яковчук та ін. Новаційним і цілеспрямованим підходом до добору вербальної основи хорового концерту стали твори О. Яковчука, який поклав на музику всі десять переспівів Кобзаря та «Подражаніе 11 псалму» («Мій Боже милий, як то мало»). У двох хорових концертах О. Яковчук використовує повні тексти псалмів, об'єднуючі їх по три псалми в один твір. Наприклад, хоровий концерт для солістів та мішаного хору a cappella «На ріках круг Вавілона» має за вербальну основу три псалми повністю: 136, 93, 81, яким відповідають три частини концерту. Того ж принципу добору текстів для хорового концерту дотримується і О. Польовий.

Українські композитори втілюють образи Шевченкових переспівів і в жанрах літургії (О. Козаренко «Божественна Шевченкова Літургія» для читця і мішаного хору, де між частинами читаються всі десять псалмів Кобзаря) та солоспіву («Давидовський псалом XII» для голосу (баритон) у супроводі фортепіано І. Соневицького).

Найбільшу увагу композиторів привернули поетичні образи 1-го та 136-го псалмів-переспівів. Так, тексти 1-го псалма стали вербальною основою творів В. Гончаренка, Л. Дичко, О. Козаренка, М. Кузана, О. Польового, О. Похило О. Яковчука, а тексти 136-го псалма – М. Гайдая, В. Гайдука, Г. Ганзбурга, О. Козаренка, Л. Ревуцького, О. Яковчука.

Твори українських композиторів на Шевченкові псалми-переспіви вирізняються активним функціонуванням у концертному житті України, вони постійно лунали і лунають у фестивалях «Прем'єри сезону», «Київ Музик Фест», «Золотоверхий Київ», «Пасхальна асамблея», «Харківські Асамблеї», «Контрасти», а також у хорових конкурсах. Зокрема, завдяки нашим українським хоровим колективам цей духовний музично-поетичний пласт культури нашого народу звучить і за кордоном.

Отже, українські композитори представили широкий спектр жанрів, вербальною основою яких стали «Псалми Давидові» Т. Шевченка: симфонія, літургія, кантата, сюїта, хоровий концерт, солоспів, хорова

мініатюра. Але музичні жанри виступають не завжди в чистому, класичному вигляді, а частіше у жанрових трансформаціях. Музична псалмова Шевченкіана уособлює творчі розуміння історії та духу українського народу і самих себе в сучасному соціокультурному просторі. Кількість творів, у яких вербальною основою є кобзареві поетичні переспіви псалмів та їх постійне функціонування у концертному середовищі (хорові конкурси, фестивалі, концертні програми), свідчить про актуальність Шевченкового слова і сьогодні.

УДК 090.1(093)–021.361
Мяскова Тетяна Євгеніївна
Miaskova Tetiana
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow

ОСОБЛИВОСТІ АТРИБУЦІЇ ДОКУМЕНТІВ З ІСТОРИЧНО СФОРМОВАНИХ ЗІБРАНЬ ТА КОЛЕКЦІЙ

ATTRIBUTION FEATURES FOR DOCUMENTS FROM HISTORICALLY FORMED GATHERINGS AND COLLECTIONS

Розглянуто роль провенієнцій під час проведення атрибуції при дослідженні документів з історично сформованих бібліотек, які зберігаються у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
The role of provenances during attribution and investigation of documents from historically formed libraries deposited in the Department of Librarian Gatherings and Historical Collections of the Institute of Book Studies of V. Vernadsky National library of Ukraine is considered.

Ключові слова: атрибуція, провенієнції, книжкові знаки, наліпки, шифри.
Key words: attribution, provenances, bookmarks, stickers, ciphers.

Атрибуцією в книгознавстві вважають встановлення достовірності, автентичності документа, його авторської приналежності, місця й часу видання на підставі аналізу книгознавчих особливостей і відповідності бібліографічним джерелам. Як наукова галузь та комплекс досліджень атрибуція перебуває в стані становлення, що означає відсутність загальноприйнятих методик для її проведення. Атрибуція також є одним із етапів проведення експертизи цінності книги. Остання має більш широкий характер і охоплює різносторонне дослідження фахівцем (в нашому випадку – вченим-книгознавцем) конкретного предмету чи предметів (в нашому випадку – вивчення, аналіз та встановлення цінності книжкових пам`яток) з метою формування правильного об'єктивного висновку, який є офіційним юридичним документом.

У відділі бібліотечних збрань та історичних колекцій Інституту книгознавства (далі Відділ) знаходиться більше 100 історично сформованих колекцій та зібрань, кожна з яких є самостійним об'єктом історико-книгознавчих досліджень. У складі цих колекцій та зібрань є багато видань, які самі по собі не мають визначної культурної цінності, але примірники відрізняються від основного накладу наявністю провенієнцій. І саме ці особливості, набуті шляхом антропогенного (людського) впливу, переважно у вигляді власницьких елементів, які свідчать про історію побутування певного примірника і помітно вирізняють його з-посеред інших подібних, надають йому артефактної цінності [1].

Тому для атрибуції документів з історично сформованих колекцій і зібрань, що зберігаються у Відділі, а особливо тих колекцій, що перебувають у стадії реконструкції, є не встановлення авторства та місця видання (як правило, воно є чи його легко встановити), а виявлення та джерелознавче дослідження провенієнцій (у вигляді книжкових знаків чи написів): суперекслібрисів, екслібрисів, печаток, наклейок зі старими шифрами, вкладних чи власницьких записів, дарчих написів, автографів тощо. Іншими словами, відбувається дослідження того, що з'явилося на книзі після її виходу з друку, під час побутування в суспільстві. Ці внутрішні ознаки постають іноді визначним і єдиним чинником для реконструкції втрачених на сьогодні чи розпорошених книгозбірень. Адже не секрет, що багато документів з історично сформованих бібліотек через історичні обставини потрапили у різні книгосховища України.

Пошук цих документів значно полегшується з впровадженням електронних каталогів бібліотек, за допомогою яких швидко встановлюється приналежність книг з провенієнціями до тієї чи іншої книжкової колекції. Тому при бібліографічному описі книжок, підготовці описових статей на колекції та зібрання, паспортів, складанні різного роду каталогів, покажчиків, іншого виду довідкових видань слід обов`язково вказувати всі наявні на книжках чи інших виданнях провенієнції. По-можливості, додавати

графічне зображенням книжкових знаків: суперекслібрисів, екслібрисів, наклейок зі старими шифрами, печаток, інскриптів, автографів тощо.

Як приклад, наведемо спробу пошуку книг з особової бібліотеки українського історика та громадського діяча І. В. Лучицького. Ця бібліотека у кількості понад 2 330 томів була свого часу передана до Всенародної бібліотеки України (нині НБУВ) і не зберегла своєї цілісності. Власницькі знаки на книгах з особової бібліотеки вченого такі: шрифтовий екслібрис синього кольору з написом «И. В. Лучицкій», автограф вченого на титульній сторінці книги, суперекслібрис на корінці книги внизу у вигляді тиснення «И. Л.» та «старий» шифр книги у вигляді прямокутних наліпок з цифрами. За відсутності одного з власницьких знаків в середині книги, а також заради економії робочого часу саме ця специфічна наліпка дозволяє швидко відокремити книги, які раніше входили до складу особової бібліотеки вченого, навіть не відкриваючи їх, серед майже 90-тисячного масиву документів, який отримав Відділ з основного та резервного фондів НБУВ. Саме цей книжковий знак дозволяє знаходити de visu книги з книгозбірні І. В. Лучицького в інших колекціях, наприклад, у фонді світської періодики.

Для ідентифікації документів з колекцій Відділу безперечно застосовуються і історичні облікові документи, зокрема каталоги бібліотек, в більшості рукописні, які були передані свого часу до Всенародної бібліотеки України разом з історично сформованими колекціями та зібраннями. Наприклад, при ідентифікації книг з особової бібліотеки засновника української історіографії В. Б. Антоновича було використано «Реєстр книжок бібліотеки Антоновича, складений під час продажу її Українській Академії Наук з додатком пізнішого поповнення книжками 1919–1928 рр.» (Інститут рукопису НБУВ, ф. 1, № 8073, 213 арк).

Отже, саме наявність на документах бібліотечних реквізитів минулих власників – визначних історичних постатей – дозволяє надати їм статус артефактних документів, що мають особливу соціально-культурну цінність, не властиву для даної категорії документів (видань) у цілому. Історично сформований комплекс таких документів в цілому надає статус колекції–книжкової пам'ятки, а отже і внесення її до Державного реєстру національно-культурного надбання (ДРНКН). Це означає, що книжкова колекція не підлягає розформуванню, переміщенню, вивезенню за кордон і т. п. Наявність на пересічній книжці провенієнції колекції, що внесена до ДРНКН, автоматично виключає можливість її законного вивезення з України, відповідно до ст. 14 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.99 №1068-XIV.

На порталі НБУВ представлений перелік бібліотечних зібрань та історичних колекцій з Відділу, які рекомендовано для внесення до ДРНКН (http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_rkpu/cgiirbis_64.exe?C-

21COM=F&I21DBN=RKPU&P21DBN=RKPU&S21CNR=20&Z21ID.
Але цей список потребує доповнення, оскільки у відділі сформувались і формуються нові історико-культурні фонди, які також повинні мати статус особливої охорони держави.

Список використаних джерел

1. Нелипа Г. П. Артефактна цінність документа // Українська бібліотечна енциклопедія. – Режим доступу : http://ube.nplu.org/article/Артефактна цінність документа. – Назва з титул. екрана. – Дата публікації : 17.05.2017. – Дата перегляду : 20.06.2017.

УДК 061.2(100=411.16)(091)
Ривкіна Ганна Абрамівна
Ryvkina Hanna
головний бібліотекар
Chief Librarian
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ФЕНОМЕН КУЛЬТУР-ЛІГИ: ІСТОРІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВИДАВНИЧИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ

CULTURE LEAGUE PHENOMENON: HISTORY OF THE ORGANIZATION AND PUBLISHING ASPECT OF ACTIVITY

Здійснено огляд діяльності Культур-Ліги – єврейської культурно-просвітницької організації з певними суспільно-політичними функціями, що діяла на теренах України у 1918–1930 рр. Архівні матеріали зберігаються у Відділі фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
Reviewed is the activity of the Culture League, a Jewish cultural enlightening organization with certain social and political functions, which functioned on the territory of Ukraine in 1918–1930. Archival materials are deposited in the Judaica Department of the Institute of Manuscript of V. Vernadsky National Library of Ukraine.

Ключові слова: Культур-Ліга, єврейська культура, мистецтво, література, освіта, їдиш, педагогіка, видавнича діяльність.
Key words: Culture League, Jewish culture, art, literature, education, Yiddish, pedagogy, publishing activity.

Об'єднання «Культур-Ліга» (К.-Л.), в документах – «Єврейська

культурна Ліга» (укр.), «Лига еврейской культуры» (рос.) – назва, що поєднувала кілька громадсько-культурних організацій, які існували в 1920–1930-ті роки в Східній Європі, а також деяких країнах Західної Європи та Америки.

Статут Культур-Ліги було зареєстровано 15 січня 1918 р. у Києві. Цю дату можна вважати початком діяльності К.-Л. Восени 1918 р. вже діяли секції, що були включені до єдиної організаційної структури К.-Л., а саме: освіта – шкільна та позашкільна (для дорослих), дошкільна, видавнича, бібліотечна, музична, театральна, літературна, художня (пластичних мистецтв). На початку 1919 р. були створені секції єврейської статистики та архівна. Крім того, в Києві були відкриті Народний університет, єврейська гімназія, вчительська семінарія, курси підготовки єврейських вчителів, створене видавництво «Культур-Ліга», що порядкувало мережею книготоргівлі в провінції. З кінця 1918 р. видавався журнал секцій освіти «Shul un leben» («Школа та життя»), що відіграв важливу роль у розвитку сучасної єврейської педагогіки.

Діяльність усіх секцій планувалася як результат узгодженої синтетичної діяльності за єдиним планом. Єврейські митці писали твори для дітей, разом із педагогами складали хрестоматії та підручники для єврейських шкіл, художники виконували ілюстрації для цих книжок, які друкувалися у видавництві, що належало К.-Л.

Чи не найбільшим досягненням К.-Л. було відкриття в Києві в 1918 р. Єврейського Народного університету (ЄНУ), що став першим єврейським навчальним закладом на теренах колишньої Російської імперії. Восени 1918 р. у Кам'янець-Подільському університеті розпочала свою роботу кафедра єврейської культури. У навчальних закладах К.-Л. працювали викладачі з дипломами Сорбони, Університету св. Володимира, Фребелівського та Комерційного інститутів, інших вишів. У школах К.-Л. викладали Я. Б. Резнік, уже тоді відомий педагог, його брат – письменник Л. Б. Резнік, письменник Д. Гофштейн та ін.; художньою студією керував скульптор Б. Аронсон; театральною – поет Д. Бергельсон, мистецтвознавець І. Кунін, режисер Є. Б. Лойтер, актор та режисер С. Семдор (Гольдштейн) та інші.

У містах та містечках України було засновано понад сто відділень організації з власними єврейськими бібліотеками, початковими школами, дитячими осередками. В період 1918–1920 рр. в Україні К.-Л. була незалежною інституцією, що працювала практично у всіх сферах культури їдишем.

Положення кардинально змінилося після встановлення Радянської влади: 17 грудня 1920 р. ЦК організації було ліквідоване, замість нього

створений Орком (організаційний комітет), більшість якого складали комуністи. До 1924 р. всі установи народної освіти, що належали К.-Л., підпорядкувалися Наркомосвіті, а більшість її інституцій – ліквідовані. Як результат, – на початку 1925 р. К.-Л. припинила своє існування.

Доля останніх закладів К.-Л. така: муз. школу підпорядкували профосвіті, бібліотеку перетворили у Центральну єврейську бібліотеку ім. М. Вінчевського, художню студію просто закрили. Найдовше – до 1930 р. – проіснувало видавництво.

Видавництво «Культур-Ліга» було засноване в 1918 р. З кінця 1921 р. отримало назву кооперативне видавництво «Культур-Ліга», але офіційно в Головному кооперативному комітеті при РНК УСРР пройшло реєстрацію 26 березня 1926 р. На правах пайовиків до його складу ввійшли Наркомос, Євбюро та Головвидав України. Постійним керівним органом видавництва «Культур-Ліга» стало правління. На 1918 р. головою правління видавництва «Культур-Ліга» був М.У. Лекет, його заступником – Б.І. Маршак, членами – Мойсей Береговський (1892–1961), Єхескель Добрушин (1889–1953), Генах Казакевич (1883–1935), Мойше Кац (1885–1960), Їцхак Кіпніс (1896–1974), Йосип Чайков (1888–1979).

До основних функцій видавництва належали видання книг з усіх галузей знань, друк та збут продукції. Серед найбільш популярних серій були: історія, релігія, філософія, культура, мистецтво, освіта, мовознавство, літературознавство, художня (перекладна та оригінальна) і науково-популярна література, бібліографічні покажчики, бібліотечки для шкіл. Особливе місце у діяльності видавництва посідали дитячі книжки. Їх ілюстрували М. Шагал, М. Епштейн, І.Чайков, Н. Шифрін, Сарра Шор. Усього за 1926–1928 рр. з друку вийшли 17 найменувань дитячої літератури.

На початку 1923 р. видавництво почало видавати педагогічний журнал «Фрейд». У грудні 1928 р. Наркомос запропонував «Культур-Лізі» видати 6 номерів філологічного журналу «Ді їдіше шпрах» і зобов'язався вжити всіх заходів щодо його розповсюдження, а 13 жовтня 1930 р. надав видавництву кредит на друк ще одного педагогічного журналу «Ратибілдунг», який довгий час фінансувався Комітетом у справах друку при Наркомосі. Наркомос також фінансував дитячий журнал «Октяберл».

Видання з технічної, художньої, популярно-економічної та дитячої літератури мали доволі типові обкладинки. Як правило, вони використовувалися для оформлення бібліотечок, що їх випускало видавництво «К-Л». Створенням типових обкладинок вирішувалося завдання узагальненого декоративного оформлення книг, об'єднаних у самостійні бібліотечки, де намагалися уникнути зайвого політикан-

ства, для них був притаманний витончений, проте простий стиль.

Користувалася значним попитом серія «Популярна бібліотечка» белетристичної та популярно-економічної літератури.

Філії єврейського видавництва існували у Бердичеві (вид-во «Комуніст»), Білій Церкві (при вид-ві «Озет»), Москві (при вид-ві «Школа и книга») та Державному книжковому видавництві.

Головним споживачем друкованих видань стали єврейські школи, культурно-просвітницькі організації та профспілки. Друковану продукцію їдишем замовляли Наркомос УРСР, Центральне Єврейське бюро, що діяло при Наркомосі, Рада національних меншин.

Видавничий центр єврейської літератури «Культур-Ліга», що виник у 1920-х роках, виявився своєрідним монополістом у розповсюдженні друкованої продукції їдишем, – навіть після ліквідації громадської організації він продовжував доносити до єврейської спільноти хоча б частку національної культурної та духовної спадщини. У 1930 р установа була ліквідована як самостійна видавнича та перейменована у «Центровидав».

УДК 091.6=124(477-25)(093)

Рудакова Юлія Костянтинівна
Rudakova Yuliia
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

КАТАЛОГ УКРАЇНСЬКИХ СТАРОДРУКІВ Я. ЗАПАСКА І Я. ІСАЄВИЧА ЯК ДЖЕРЕЛО АТРИБУЦІЇ ДЕФЕКТНИХ ПРИМІРНИКІВ ЛАТИНОШРИФТНИХ СТАРОДРУКІВ

THE CATALOGUE OF UKRAINIAN OLD-PRINTED EDITIONS BY YA. ZAPASKO AND YA. ISAEVYCH AS A SOURCE OF ROMAN TYPE OLD-PRINTED EDITIONS DEFECTIVE COPIES ATTRIBUTION

У публікації розглянуто способи атрибуції дефектних латиношрифтних стародруків за зведеним каталогом українських стародруків: шляхом пошуку за приблизно встановленою датою у відповідному фрагменті каталогу та шляхом по-

шуку згаданих у тексті персоналій у іменному покажчику каталогу.
In the article the ways of attribution of Ukrainian Roman type old-printed editions on the basis of unified catalogue of Ukrainian old-printed editions are observed. One of them is revision of bibliographical descriptions within the period of probable publication of a defected copy. The other is seeking mentioned in text personalia in the catalogue index of names.

Ключові слова: атрибуція стародруків, бібліографічний опис, дата публікації, персоналія, адресат тексту, каталог українських стародруків, іменний покажчик.
Key words: attribution of old-printed editions, bibliographic description, date of publication, personalia, text addressee, catalogue of Ukrainian old-printed editions, index of names.

Дефектні примірники без титульних аркушів і фрагменти видань у складі конволютів – поширене явище для відділів бібліотек, у яких зберігаються стародруки. Тому необхідність проводити атрибуцію, тобто встановлювати основні бібліографічні відомості про видання, є невід'ємною частиною роботи бібліографа. Для видань, надрукованих латинським шрифтом, немає загальноприйнятої методики атрибуції. Однак у процесі роботи з такими книгами напрацьовуються певні підходи та методи, які спрацьовують при пошуку бібліографічних відомостей про примірники видань різних типів і з різними ступенями дефектності.

Усі відомості та складові, за якими можна атрибутувати дефектний примірник, містяться в ньому самому. Необхідно їх віднайти, виокремити, визначити ступінь інформативності для встановлення основних бібліографічних даних. Такі відомості можуть міститися в підзаголовках основного тексту, його частин, присвят, у підписах під присвятами, передмовами, в колонтитулах, колофонах, дозволах на друк тощо. Встановлені дані необхідно звірити з бібліографічними покажчиками та каталогами, насамперед національними.

Для видань, надрукованих на території сучасної України, найбільш актуальним і незамінним у пошуку є каталог українських стародруків Я. Запаска, Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва» (у 2-х кн., 3-х ч., Львів, 1981–1984). Його укладачі додали до бібліографічних описів видань дані про жанр творів, про осіб, яким їх присвячено, інформацію про художнє оздоблення. Каталог доповнює науково-довідковий апарат, у складі якого, зокрема, – покажчики тематичний та іменний.

Каталог містить короткі записи, тому є досить зручним для фронтального перегляду за короткий хронологічний період. Шляхом перегляду можна встановити видання, якщо приблизно відомо час його виходу, а також назву, автора чи жанр.

Наприклад, у такий спосіб нам вдалося атрибутувати примірник без титульного та початкових аркушів, який містить дозвіл на друк – Approbatio, підписаний у Львові 12 жовтня 1750 р. на книгу під назвою «Status animarum Purgatorii», перекладену з латинської на польську мову. За каталогом Я. Запаска, Я. Ісаєвича було встановлено, що дана дефектна одиниця зберігання є примірником видання твору М. де Роа (Roa, Martin de; 1561–1637) «Czysciec albo stan dusz w czyscu zostających...» (№ 1777), перекладеного з іспанської на італійську, потім на латинську і нарешті на польську мову та виданого в друкарні Львівського єзуїтського колегіуму в 1751 р. (пагінація: [?], 1–336, 327–378, [24] с.; формат 16°).

Також за каталогом «Пам'ятки книжкового мистецтва» можна атрибутувати дефектний примірник на основі даних про персоналії. Цей спосіб атрибуції доводиться застосовувати в тих випадках, коли зазначені вище складові видання не дають достатньої інформації для результативного пошуку бібліографічних відомостей про дефектний примірник або взагалі відсутні в ньому, а основним джерелом для пошуку стає текст твору: його зміст, жанр, згадані в тексті особи, події чи дати тощо. Найбільш показовими в цьому сенсі є панегіричні видання – прозові та віршовані привітання, промови, проповіді при святковій або сумній події. Персоналії, яким присвячено такі твори, завжди зазначаються в їх назвах. Внесені в іменний покажчик, вони стають пошуковим інструментом при здійсненні атрибуції дефектного примірника. При проведенні пошуку за персоналіями варто встановити роки життя осіб, дату події, якій присвячено твір, найпізнішу дату, згадану в тексті, чи подібні хронологічні визначники, за допомогою яких можна звузити коло пошуку при встановленні часу виходу видання з друку. Для панегіричного твору дата події, якій його присвячено, найчастіше є роком друку чи максимально наближена до нього, адже інакше такий твір, виданий значно пізніше, втратив би свою актуальність.

Саме за персоналіями, згаданими в тексті, ми атрибутували твір «Crux summa celsissimo Pilavitarum nomini... Marianna de Potocciis Tarłowa... funebri elogio...», виданий у друкарні Львівського єзуїтського колегіуму не раніше липня 1749 р. з нагоди похорону люблінської воєводини Маріанни з Потоцьких Тарлової (бл. 1664–1749). У тексті твору згадуються близькі родичі Маріанни, що дозволило точно встановити особу адресата панегірика: її мати – Кристина з Любомирських Потоцька (?–1699), дочка великого коронного маршалка Єжи Себастьяна Любомирського (1616–1667), та батько – краківський каштелян Фелікс Казимир Потоцький (1630–1702), також два її чоловіки – коронний обозний Станіслав Кароль Яблоновський (?–1702) і люблінський воєвода Адам Пьотр Тарло

(бл. 1670–1719). За каталогом Я. Запаска, Я. Ісаєвича твір «Crux summa...» (№ 1674, фоліація: [37] арк.; формат 2°) – це єдина позиція за іменним покажчиком на особу Тарло Маріанни, і вона цілком відповідає встановленим за текстом особливостям твору. У примірнику немає титульного та наступних чотирьох аркушів, на яких містяться зазначені в бібліографії герб і присвята, але комбінація наявних елементів художнього оздоблення – ініціал, заставка та кінцівка – підтверджують друк львівських єзуїтів.

За змістом і персоналіями нам вдалося атрибутувати фрагмент видання віршованого твору польською мовою на чотирьох аркушах із сигнатурами E–F². За змістом це шлюбний панегірик двом представникам родини Потоцьких. У фрагменті, зокрема, вихваляються чесноти Анни, яка має кровні зв'язки з родиною Лащів, а також двічі згадується ім'я Францішек. Мова йде про укладений у 1742 р. шлюб Францішка Салезія Потоцького (1700–1772), майбутнього київського та волинського воєводи, та Анни Ельжбети Потоцької (бл. 1723–1772), дочки Станіслава Потоцького (1698–1760), на той час смоленського, пізніше київського та познанського воєводи, та Маріанни з Лащів Потоцької (?–1731). За іменним покажчиком каталогу лише одне видання відповідає зазначеним параметрам (№ 1433): твір «Fortuna świata polskiego zkolligowaniem imion y Pilawów... Franciszka Potockiego... y... Anny Potockiey... przy weselnym hymeneuszu... poprzysiężona», виданий у друкарні Львівського єзуїтського колегіуму в 1742 р. (фоліація: [17] арк.; формат 2°).

За персоналією та змістом було також атрибутовано фрагмент твору на семи аркушах, присвяченого племіннику гетьмана Івана Мазепи, в подальшому ніжинському полковнику Іванові Обидовському (1672–1701). За каталогом Я. Запаска, Я. Ісаєвича латинським шрифтом на пошану І. Обидовському було видано два твори: Івана Орновського «Bogata drogich kamieni speza na wystawienie złotoświatnego pałacu wiekopomney sławie... Iana z Obidowa Obidowskiego» (Чернігів, 1693; № 687) і Пилипа Орлика шлюбний панегірик «Hippomenes Sarmacki...» (Київ, 1698; № 741). За змістом тексту фрагмент атрибутується як перше із зазначених видань (загальна фоліація: [25] арк.; формат 2°). Він складається з аркушів із сигнатурами I_2,K–M², на яких містяться частини твору «Prognostik wielkiey nadziei» та «Kanzon lutni apollinowey».

Зведений каталог національної бібліографії Я. Запаска, Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва» надає можливість атрибутувати дефектні примірники українських латиношрифтних стародруків, застосовуючи різні способи та методи. Однак один бібліографічний покажчик не може бути єдиним джерелом інформації при проведенні атрибуції. В кожному випадку встановлені бібліографічні відомості необхідно звіря-

ти з даними кількох покажчиків і каталогів. У всіх наведених прикладах для додаткового пошуку та перевірки було залучено також інші покажчики, за допомогою яких було підтверджено результати атрибуції.

УДК 781.24:655.4/.5(437.3)
Руденко Людмила Григорівна
Rudenko Liudmyla
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат мистецтвознавства
Candidate of Art Criticism
Цибульська Олена Анатоліївна
Tsybalska Olena
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЗІБРАННЯ МУЗИЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ «ЗАПОВІТУ» Т. ШЕВЧЕНКА У ВІДДІЛІ МУЗИЧНИХ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

COLLECTION OF MUSICAL INTERPRETATIONS OF T. SHEVCHENKO'S «TESTAMENT» AT THE DEPARTMENT OF MUSICAL FONDS OF V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Проаналізовано музичні твори на текст «Заповіту» Т. Шевченка з фондів музичного відділу НБУВ. Акцентовано на необхідності визначення оригінальних творів та обробок.

The musical works with the text of the «Testament» by T. Shevchenko from the Department of Musical Fonds of VNLU are analyzed. The attention is drawn to the need to attribute original works and reworks.

Ключові слова: музичні публікації, атрибуція, Т. Шевченко, «Заповіт».
Key words: musical publications, attribution, T. Shevchenko, "Testament".

Тарас Григорович Шевченко — виняткова обдарована постать, без перебільшення він є народним поетом, символом сили, свободи, боротьби. Творчість поета викликала й продовжує викликати особливу зацікавленість у наукових, культурно-мистецьких колах та загалом у суспільстві не лише в Україні, а й у різних країнах світу. Стільки, скільки написано про Тараса Шевченка наукових праць, різноманітної аналітики щодо його творчого здобутку, не написано про жодного українського митця. За словами І. Дзюби, «обсяг Шевченкіани можна порівняти хіба що з обсягом літератури про найбільших світових поетів і митців»[1]. Його літературна та мистецька спадщина отримала величезне схвалення та популярність за життя поета і не втрачає своєї актуальності та значення для суспільства уже майже два століття.

Всесвітньо визнаним став легендарний твір поета «Заповіт», написаний 25.XII.1845 в Переяславі, в період, коли Т. Шевченко переборював тяжку хворобу. Для написання «Заповіту» митцем було використано відомий жанр поетичного заповіту і поєднано його з жанровими ознаками гімну. Вірш став своєрідним символом боротьби українського народу за визволення. І в минулому, і сьогодні він має великий вплив на національну культуру. Текст «Заповіту» перекладено багатьма мовами народів світу (йдеться про більш як 150 мов). Спочатку вірш не мав назви; у рукописному збірнику «Стихотворения Т. Г. Шевченка» І. Лазаревського, з власноручними виправленнями поета, він позначений як «Завіщаніє». Вперше опублікований під заголовком «Думка» в збірці «Новые стихотворения Пушкина и Шевченки» (Лейпциг, 1859). Повний текст вперше надруковано у Львові у журналі «Мета» (1863) під назвою «Завіщаніє», а під редакторською назвою «Заповіт» вперше опубліковано лише частину вірша у «Кобзарі» (СПб., 1867). З того часу назва «Заповіт» стала традиційною, найбільш вживаною.

Першими вірш на музику поклали Микола Лисенко та Михайло Вербицький (1868). Саме «Заповітом» для соліста, хору й фортепіано започаткував свій різножанровий цикл «Музика до Кобзаря» М. Лисенко. У М. Вербицького твір має назву «Завіщаніє». Але грандіозного поширення отримала мелодія на текст «Заповіту», написана полтавським вчителем Гордієм Гладким. Точної дати написання мелодії не встановлено, приблизно 1868--1870 роки. Вона настільки сподобалася, що дуже швидко зазнала фольклоризації і широкого розповсюдження. Ноти «Заповіту» Г. Гладкого вперше видано у 1909 році в Полтаві у видавництві Григорія Маркевича. Однак, ще у 1906 році там само у Полтаві було вперше здійснено аудіо запис цього твору під назвою «Як умру» у виконанні Українського хору під керівництвом П. О. Ше-

реметинського. Запис платівки із «Заповітом» пов'язаний з широким відзначенням 45-ї річниці з дня смерті Т. Г. Шевченка. Здійснено запис найбільшою в Європі фірмою – Акціонерним товариством «Граммофон». Платівка вироблена із шелаку, одностороння, відтворюється на швидкості 78 обертів за хвилину; у відділі музичних фондів НБУВ є примірник платівки.

Досить часто композитори здійснювали обробку мелодії Г. Гладкого, не зазначаючи автора оригіналу. Тому всі музичні інтерпретації «Заповіту» були ретельно проаналізовані (порівнювалися інтервальна та ладова структура, темп, ритм, метр, тональність) і атрибутовані. Отже, обробку мелодії Г. Гладкого здійснено такими музикантами минулих століть та сучасності: О. Александровим, П. Батюком, Т. Безшляхом, П. Бойченком, О. Васильченком, Я. Дубровиним, В. Дутчак, О. Кошицем, С. Кропивою, М. Левицьким, Б. Лятошинським, П. Муравським, В. Павлюком, С. Протопоповим, Л. Ревуцьким, Ф. Соболем, О. Спендіаровим, Г. Стадником, Я. Степовим, К. Стеценком, В. Трилісом, М. Федоровим та ін. Мелодія Г. Гладкого до «Заповіту» стала основою вокально-симфонічної картини Дмитра Кабалевського, що супроводжувала сцену похорону Василя Боженка в кіноепопеї «Щорс» Олександра Довженка.

Оригінальні твори (тобто власну музику) на текст «Заповіту» написали композитори М. Вербицький, М. Гайворонський (О. Тин), Г. Гладкий, П. Демуцький, В. Заремба, В. Золотарьов, Й. Кишакевич, Л. Колодуб, М. Лисенко, С. Людкевич, С. Прокоф'єв, В. Сильвестров, К. Стеценко. На текст «Заповіту» написано й музичні полотна великих форм: кантати Василя Барвінського (1918), Станіслава Людкевича (1934, 2-а ред. 1955), Бориса Лятошинського (1939), Левка Ревуцького (1939); симфонічна поема Рейнгольда Глієра (1939). Сергій Прокоф'єв використав російський переклад «Заповіту» в опері «Семен Котко», написавши на нього власну музику (1939). Текст «Заповіту» використано у хоровому творі «Диптих» Валентина Сильвестрова (1995) і в заключній частині симфонії-реквієму Богдани Фроляк «Праведная душе» (2014).

Варто відзначити, що музику до «Заповіту» писали й зарубіжні митці, а саме: вірменський композитор Вааг Араратян, грузинський композитор Анатолій Баскаков; Сапар Ділмурадов (Марийська обл., Росія) поклав на музику белуджський переклад тексту цього вірша.

Загалом налічується понад 60 музичних інтерпретацій композиторами та аранжувальниками шевченківського «Заповіту». Переважна більшість музичних інтерпретацій «Заповіту» минулих століть та сучасності (нотні видання та рукописи) зберігається у Відділі музичних фондів НБУВ. Нині музиканти-професіонали і аматори продовжують

використовувати цей текст для музичних композицій. Тож видається, що невмируший «Заповіт», твір глибоко філософського змісту, написаний понад 150 років тому, ніколи не втратить своєї актуальності, як і безліч інших творів великого сина України – Тараса Шевченка.

Список використаної літератури

1. Шевченко, Тарас Григорович. Кобзар. Вперше зі щоденником автора / Тарас Григорович Шевченко ; упоряд. та комент. С. А. Гальченка ; передм. І. М. Дзюби. – С. 5.

УДК 781.24:655.4/.5:774(477)"1920"

Савченко Ірина Валентинівна
Savchenko Iryna
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОСОБЛИВОСТІ АТРИБУЦІЇ НОТНИХ ВИДАНЬ, НАДРУКОВАНИХ ФОТОМЕХАНІЧНИМ СПОСОБОМ У 20-х РОКАХ XX ст.

ATTRIBUTION SPECIFICS OF MUSICAL PUBLICATIONS PRINTED WITH THE PHOTOMECHANICAL TECHNIQUE IN THE 20S OF THE 20th CENT.

Присвячено питанням атрибуції нотних видань, надрукованих фотомеханічним («кустарним») способом, визначенню року їх публікації за роками діяльності видавничих установ та їх адресами, за провенієнціями, архівними документами тощо.

The paper covers attribution of music publications printed by the photomechanical (amateur) technique, establishing their publication year by the years of publishing houses activity and their addresses, by provenances, archival documents, etc.

Ключові слова: нотні видання, атрибуція, дата публікації.
Key words: musical publications, attribution, publication date.

Нотну продукцію 20-х років XX ст., опубліковану в Україні, за технікою друку можна розподілити на дві нерівні частини: нотні видання,

надруковані традиційним типографським, здебільшого офсетним друком, та нотні видання, надруковані кустарним, найчастіше фотомеханічним способом. Переважну більшість видань цього періоду опубліковано якісним типографським друком (набірним, гравірованим, літографованим, офсетним), за традиційними технологіями. Меншу кількість складають нотні видання, надруковані підручними засобами. Техніка друку цих видань різноманітна, найчастіше це фотомеханічний або фотохімічний друк із рукописів, виконаний портативними апаратами для друкування – склографом, гектографом, шапірографом, меміографом та ін. Поширення друкування творів фотомеханічним способом у той час пояснюється як політико-економічним станом країни, так і іншими чинниками. У зв'язку з порушенням зв'язків з іноземними нотодрукарнями збільшилося навантаження на професійні місцеві нотодрукарні, тому здійснення фотомеханічних видань із рукописів було більш оперативним, дешевим, до того ж, більшість із цих видань не отримували цензурний дозвіл.

Однак на придбання портативних апаратів для друкування громадським установам (виконавчим колективам, кооперативним закладам, відомчим установам та ін.) необхідна була згода органів місцевої влади, необхідно було також дотримуватися виконання деяких умов друку, зокрема, обов'язкової реєстрації усієї друкованої продукції. У 1921–22 рр. головні контролюючі функції здійснював Вищий музичний комітет при Головполітосвіті у Харкові та його філія при Губполітосвіті у Києві. Цікаві відомості про умови нотодрукування та отримання дозволу на друкування нотних видань надає М. Грінченко у статті «Чи можна друкувати ноти?» на сторінках журналу «Музика» (1925, Ч. 4. С. 192.). Необхідними були також згода автора та ліцензія на апарат для друкування. В архіві «Дніпросоюзу» (1918 р.) зберігається прохання П. М. Бігдашева, діловода музично-хорової секції Культурно-просвітницького відділу, де йдеться про необхідність придбати «меміограф (для друкування нот із приладдями, хімічним атраментом та губкою)» (ІР НБУВ. Ф. 50. № 778).

Фотомеханічним способом надруковано більшість видань творів духовної музики у 20-х роках XX ст. (зокрема серія «Церковно-Музичні Твори»); підручні видання деяких установ – Музичного Відділу Міністерства Народної Освіти, Культури та Мистецтв; «Политпросвета Дорпрофсожа»; перші нотні видання Музичного товариства імені Леонтовича, видання виконавчих колективів (Харківського Національного хору, товариства «Львівський Боян», хору української господарської академії у Подєбрадах та ін.). Переважно фотомеханічним способом опубліковані й нотні видання українських діаспор.

Більшість нот 20-х років XX ст. випускалося без зазначення року видання (навіть незалежно від засобів друку). Проблема датування нотних видань є одною з типових проблем бібліографів та дослідників нотної продукції. Визначення точного датування здійснюється за аналізом низки чинників: за видавничими адресами, номерами дощок (видавничими номерами), передмовою, ціною, видавничими каталогами, друкарськими знаками, датами придбання видань, запису їх в інвентарних книгах та ін. Дати серійних видань інколи встановлені за порівнянням з аналогічними датованими виданнями серії на підставі ідентичності оформлення, наявності друкарських знаків, однаковими адресами комісіонерів, якістю паперу та іншими ознаками, характерними для видань початку 20-х років.

Особливі складності визначення дати друку трапляються з виданнями фотомеханічним способом, оскільки найчастіше там немає не тільки дати видання, а навіть і повноцінного титульного аркуша з вихідними даними, немає номерів нотних дощок, часто й видавничих номерів. У такому разі можуть допомогти відомості про роки діяльності видавництв, друкарень, адже вони функціонували протягом зовсім нетривалого часу. Прикладом, мабуть, самого короткого терміну існування видавництва й друкарні може бути Польська друкарня та видавництво Владислава Карпінського, що були створені, функціонували та ліквідовані впродовж одного місяця. У фондах бібліотеки зберігається перше і, можливо, єдине нотне видання, опубліковане видавництвом та надруковане у Польській Друкарні Києва: Hej, strzelcy wraz!... [Ноти] : śpiewnik żołnierza Polskiego : Zebrany z pieśni dawnych i współczesnych. – K. : Wydanie Władiława Karpińskiego i S-ki, [1920] (Drukarnia Polska w Kijowie). –51 s.

Ще одним важливим і достовірним чинником для датування видань є адреси установ, оскільки у цей час назви вулиць змінювалися досить часто. У 1919 р. були перейменовані вулиці Фундукліївська, Бібіковський бульвар, у 1923 р. вулицею В. Горвиця почала зватися Велика Житомирська, де була розташована найбільша нотодрукарня у Києві – «І. І. Чоколова» (після експропріації – «7-ма радянська друкарня»). У короткі терміни виникали різні видавничі організації, суспільства, комітети, формувалися їхні назви. Ці зміни, зафіксовані у виданнях, також послужили джерелами датування.

Підставами для встановлення року видання іноді є відомості, що виходять із датування тексту присвяти, якщо твір присвячено відомому ювілею або події. В окремих випадках рік видання певного матеріалу встановлено на основі біографічних відомостей про авторів музичних

творів, укладачів, видавців тощо. Надійними підставами для датування є архівні документи, серед яких можна виокремити офіційні документи: контракти між видавництвами та композиторами про створення та умови видання музичних творів; рахунки, надані авторам музичних творів видавництвами та друкарнями. У цих документах часто обговорюються терміни та умови видання, а також взаємні обов'язки між авторами та видавничими установами. Наприклад, контракт між «Книгоспілкою» та Л. Лісовським (ІР НБУВ, ф. І, № 39893, арк. 435); Умова 1918 р. між товариством «Вернигора» та О. Кошицем про видання його творів (ІР НБУВ, ф. 62, № 175); Листування Музичного товариства ім. М. Леонтовича та «Книгоспілки» у справах взаємних грошових розрахунків (ІР НБУВ, ф. 50, № 391) та інші документи. Джерелами для датування видань є також епістолярні документи — листування діячів культури, установ.

Таким чином, незважаючи на майже безсистемну видавничу діяльність багатьох, створених у 20-ті роки XX ст. установ, часто сумнівну якість друку, його оформлення та поліграфічне виконання, у більшості нотних видань зазначеного періоду є підстави для визначення дати видання, які у кожному конкретному випадку вдасться об'єктивно обґрунтувати.

УДК: 025.2:027.54(476-25) + 094.1(477)
Сапега Татьяна
Sapega Tatiana
заведующая сектором
Sector Head
Национальная библиотека Беларуси
National Library of Belarus

УКРАИНСКИЕ СТАРОПЕЧАТНЫЕ ИЗДАНИЯ С ПРОВЕНИЕНЦИЯМИ БИБЛИОТЕКИ НЕСВИЖСКОЙ ОРДИНАЦИИ РАДЗИВИЛЛОВ (ИЗ ФОНДА НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ БЕЛАРУСИ)

THE UKRAINIAN EARLY-PRINTED EDITITIONS WITH THE PROVENANCES OF THE RADZIWŁŁ FAMILY FEE TAIL LIBRARY (FROM THE COLLECTION OF THE NATIONAL LIBRARY OF BELARUS)

Сообщается о выявлении в Национальной библиотеке Беларуси украинских

старопечатных изданий с провениенциями библиотеки Несвижской ординации Радзивиллов.
The paper reports on the Ukrainian early-printed editions with the provenances of the Radziwill Family Fee Tail library discovered in the National Library of Belarus.

Ключевые слова: украинская книга, старопечатные издания, Национальная библиотека Беларуси, библиотека Радзивиллов, типографии, провениенции, 16 век, 18 век.
Key words: Ukrainian book, early-printed editions, the National Library of Belarus, the Radziwill library, printing houses, provenances, 16th century, 18th century.

Книги из коллекции Несвижской ординации Радзивиллов, хранящиеся в Национальной библиотеке Беларуси (НББ), относятся к книжному собранию, которое создавалось с конца XVIII в. по 1939 г. Общее количество выявленных документов (с учетом аллигатов) составляет 681 экз., из их 650 старопечатных книг; 25 редких изданий XIX ст., 3 рукописи, 2 единицы архивных документов; 1 периодическое издание. Среди книг библиотеки Несвижской ординации Радзивиллов в НББ представлены и украинские старопечатные издания. Из книг XVI в. – конволюты произведений Павла Щербича (1552–1609) – выдающегося юриста XVI в., переводчика с латинского и немецкого языков на польський, владельца типографии во Львове. В НББ хранятся два конволюта, каждый из которых состоит из двух книг Павла Щербича, изданных во Львове. Оба включают «Speculum Saxonum: albo prawo Saskie y Maydeburskie...» (1581) [8] и «Ius Municipale To iest prawo Mieyskie Maydeburskie» (1581)[7]. Первое издание имеет гравированный на дереве титульный лист на обороте – герб «Елита» канцлера Яна Замойского (1542–1605) – крупного магната, государственного деятеля Речи Посполитой. На следующем листе – посвящение, адресованное краковскому воеводе Миколаю Фирлею (? – 1601), дипломату, меценату науки, одному из сподвижников Яна Замойского. Второе издание также имеет гравированный на дереве титульный лист, на обороте – герб «Леварт» Миколая Фирлея.

Конволют с шифром 094/12620К имеет переплет XIX в.: кожа на картоне, на корешке слепое тиснение и тиснение золотом; на крышках тройная тисненая рамка, тисненные золотом бордюры; обрез красного цвета. На верхней крышке – гербовый суперэкслибрис Радзивиллов, а на верхнем форзаце – гербовый экслибрис: Biblioteka Ordynacji Nieświeskiej. На странице 19 печать: Ordynacja Nieświeska Biblioteka

№ 2775. На обороте верхнего форзаца запись чернилами: «Ksiencin Januszowi Radziwillowi w uspominku slubnym ofiaruje. Czerwiec 1887. Pawlowski».

Конволют с шифром 094/3534К имеет переплет XVIII в. На верхнем форзаце гербовый экслибрис: «Biblioteka Ordynacji Nieświeskiej; на странице 19 печать: Ordynacja Nieświeska Biblioteka № 2217».

В собрании Радзивиллов были представлены и книги типографии Львовской иезуитской коллегии (1615–1773). Среди них знаменитый гербовник «Korona Polska» Каспера Несецкого в четырёх томах, напечатанный в 1728–1743 гг. [4; 5]. В НББ хранятся том 1, части 1, 2 (шифры 094/3510К, 094/3585К, 094/26905К, 094/14759К), том 3 (шифр 094/14763К), том 4 (шифры 094/3073К, 094/14764К). Конволют (шифр 094/3510К) имеет провениенции библиотеки Несвижской ординации Радзивиллов: на верхнем форзаце гербовый экслибрис «Biblioteka Ordynacji Nieświeskiej», на странице 19 – печать «Ordynacja Nieświeska Biblioteka № 3816». Переплёт XVIII ст.: коричневая кожа на картоне, на корешке тиснение золотом; красный обрез. В томе 3 гербовника на странице после титульного листа помещено посвящение Франциške Уршуле Радзивилл. Как пишет И. М. Дацка, возможно, К. Несецкий написал посвящение под впечатлением от деятельности и таланта княгини [3, s. 58]. Однако, правдоподобно, что это было желание ее супруга. Из корреспонденции автора во время работы над гербовником сохранилось письмо от 13 октября 1740 года, направленное мужу княгини – Михаилу Казимиру Радзивиллу «Рыбоньке». Как считает М. Антоневич, князь, очевидно, оказывал финансовую поддержку типографии в издании гербовника [2, s. 210].

Франциška Уршуля Радзивилл (1705–1753) известна как драматург; её сочинения были изданы в Несвиже и Жолкве [1]. Жолквенское издание «Komedye y tragedye» включает гравюры на меди, выполненные Михалом Жуковским [6]. В НББ хранится единственный в Беларуси экземпляр этого издания с провениенциями Несвижской ординации Радзивиллов (094/12662К). На верхнем форзаце гербовый экслибрис «Biblioteka Zamku Nieswieskiego», на странице [39] – печать «Ordynacja Nieświeska Biblioteka № 2903».

Книга проповедника, профессора Падуанского университета Антонино Вальсекки (1708–1791) «O gruncie religii» (1777–1778) в польском переводе с латинского была издана в типографии «Fortecy Najświętszej Maryi Panny» в Бердичеве [9]. В НББ хранится конволют (шифр 094/3741), состоящий из книги 1 тома 1 и книги 1 тома 2, имеющий на верхнем

форзаце гербовый экслибрис: «Biblioteka Zamku Nieswieskiego», на странице 19 – печать: «Ordynacja Nieświeska Biblioteka № 454».

Выявленные старопечатные издания, которые принадлежали частной библиотеке Несвижской ординации Радзивиллов, свидетельствуют, что большинство из них не случайно попали в библиотеку, а целенаправленно отбирались, так как связаны с историей рода.

Список использованной литературы:

1. Canera, T. A. Гісторыя друкарскай дзейнасці Радзівілаў у Нясвіжы // Праблемы ідэнтыфікацыі мастацкай спадчыны Нясвіжа ў агульнаеўрапейскім кантэксце культуры. – Мінск, 2004. – С. 51–57.
2. Antoniewicz, M. Rodowód książąt Radziwiłłów w dziełach Alberta Wijjuka Kojałowicza // Senoji Lietuvos literatūra. – 2009. – kn. 29 – s. 181–214.
3. Dacka, I. M. „Korona Polska" Kaspra Niesieckiego : pomnik staropolskiego piśmiennictwa heraldycznego. – Warszawa : DiG, 2004. – 272 s.
4. Niesiecki, K. Korona polska przy złotey wolności starożytnemi wszystkich kathedr, prowincyi, y rycerstwa kleynotami, heroicznym męstwem y odwagą, naywyższemi honorami; a naypierwey cnotą, pobożnością y świątobliwością ozdobiona, potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelna sławę pamiętnych w tey oyczyźnie synów : [в 4 т.]. – [Lwów] : w Drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728–1743. – 2°. – Т. 1, część 1. – 1728. – [6], 284, [2] s.
5. Niesiecki, K. Korona polska ... – Т. 1, część 2 : Herby y familie rycerskie, tak w Koronie jako y Wielkim księstwie Litewskim : [A–C]. – 1728. – [2], 404, [2] s.
6. Radziwiłłowa, F. U. Komedye y tragedye przednio-dowcipnym wynalazkiem wybornym wiersza kształtem, bujnością rzeczy, y poważnymi przykładami znamienite. – [Żółkiew : Jakób Pobog Fryczyński]. 1754. – [708] s. : грав.
7. Szczerbicz, P. Ius Municipale : to iest, Prawo Mieyskie Maydeburskie. We Lwowie : Kosztem y nakładem tegoż Pawła Szczerbica, 1581. – [8], 215, [15] s.
8. Szczerbicz, P. Speculum Saxonum : albo Prawo Saskie y Maydeburskie, : porządkiem obiecadła, z Lacinskich y Niemieckich exemplarzow zebrane, a na polski iezyk z pilnoscia y wierne przelozone. – We Lwowie [Lwow] : kosztem y nakładem tegoż Pawła Szczerbicza własnym, 1581. – [10], 536 s. : 2°.
9. Valsecchi, A. O gruncie religii : czyli czci, lub wierności prawdziwey, y zrzódłach niezbożności : 3 księgi. – W Berdyczowie : w Drukarni Fortecy N. P. M. za przywileiem J. K. Mci, 1777–1778. – 8°.

УДК 050(470+571=411.16)"18/19"
Сергєєва Ірина Анатоліївна
Serhieieva Iryna
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Candidate of Historical Sciences,
Senior Research Fellow

ІСТОРИЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОСІЙСЬКО-ЄВРЕЙСЬКИХ ЧАСОПИСІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XX ст.

HISTORICAL PERIODIZATION OF THE RUSSIAN-JEWISH PERIODICALS OF THE SECOND HALF OF THE XIX – FIRST QUARTER OF THE XX CENT.

Розглянуто російсько-єврейські часописи другої половини XIX – першої чверті XX ст., подано їх визначення, відображено їхній вплив на східноєвропейське єврейство та окреслено періодизацію в контексті історичних процесів означеного часу.
Reviewed are the Russian-Jewish periodicals of the second half of the XIX – first quarter of the XX cent., shown is their influence on the Eastern European Jewry, and distinguished is their periodization in the context of historical processes of the mentioned time.

Ключові слова: російсько-єврейська періодика, історична періодизація, історія євреїв Східної Європи, політична та соціальна думка.
Key words: Russian-Jewish periodicals, historical periodization, history of Eastern Europe Jews, political and social thought.

«Російсько-єврейські часописи» – газети і журнали російською мовою, або з паралельним текстом російською та єврейськими (їдиш, іврит) мовами, які видавались провідними діячами єврейського просвітництва та науки, різними єврейськими культурними та громадськими об'єднаннями та організаціями, політичними партіями та були їхніми друкованими органами. Термін «російсько-єврейські періодичні видання» використовувався самими видавцями для позначення видання та міцно увійшов як до вітчизняної, так і до закордонної історії і бібліо-

графії. Проте в сучасному науковому середовищу точиться дискусія стосовно точності дефініції «російсько-єврейський», власне стосовно того, чи є це визначення суто географічною ознакою (євреї та єврейська культура Російської імперії), чи відображає той культурний феномен, сутність якого полягає у виникненні особливого інтелектуального простору і особливого інтелектуального середовища.

Ми хочемо зупинитися на питанні історичної періодизації російсько-єврейських часописів, яка надасть змогу не тільки закріпити ці видання у часовому просторі, але й розташувати їх у просторі історичному, вписати в контекст суто єврейської історії майже шестимільйонного східноєвропейського єврейства. Локалізація цих видань в історичному просторі дозволить зрозуміти ті парадигмальні зміни в настроях, суспільних та політичних течіях, у ставленні до секулярної культури та загальної освіти тощо, які відбувалися в єврейському середовищі впродовж достатньо короткого проміжку часу – від 1861 до 1929 р.

Історію російсько-єврейських часописів, за нашим переконанням, можна, хоча й дещо схематично, розділити на шість періодів, які повністю, з одного боку, узгоджуються як з політичною, культурною, соціальною та економічною історією східної Європи в цілому, так і Російської імперії зокрема. З іншого – з тими змінами течій та політичної і соціальної думки, які відбувались у єврейському середовищі і зрештою призвели до докорінної зміни ментального ландшафту східноєвропейського єврейства. Часописи, в свою чергу, як найбільш мобільні видання, очолили ці процеси та стали маркерами радикальних змін.

Перший період – 1860-ті – початок 1881 р. – характеризується значною лібералізацією всього суспільного життя держави, з одного боку, та прагненням єврейської інтелігенції, у повній відповідності до ідей Гаскали (єврейського просвітницького руху), до включення євреїв у загальнодержавний та загальнокультурний контексти.

Другий період – від березня 1881 до 1905 р. – характеризується повним згортанням ліберальних реформ, розпочатих за часів Олександра II, наступом антисемітизму в якості державної ідеології. Водночас під впливом антиєврейських погромів та відвертої пропаганди й утисків відбувається небачене раніше серед єврейства зростання національного руху, політичної та соціальної активності, створення національних партій та нових течій, але, водночас, значне посилення еміграції.

Третій період – 1906 – серпень 1914 р. Початок цього періоду

пов'язаний з революційними подіями 1905 р., які призвели, в тому числі, й до прийняття 4 березня 1906 р. законів Російської імперії, якими дозволялося створювати товариства та організації, а також видавати періодичні видання. Саме ці закони дали можливість євреями поновити (і значно активізувати) суспільну та політичну діяльність, спрямовану на національне відродження та національне самоусвідомлення. В цей час значно посилились позиції політичного сіонізму та діяльність політичних партій соціалістичної спрямованості.

Водночас, після 1907 р., в Російській імперії відбувається згортання демократичних перетворень, наступає період політичної реакції. Кінець третього періоду безпосередньо пов'язаний із початком Першої світової війни.

Четвертий період – серпень 1914 – жовтень 1917 р. (із двома підперіодами – до лютого 1917 р. та лютий–жовтень 1917 р.). З початком світової війни для євреїв Російського імперії постали важкі, а почасти й трагічні часи. Практично всі ліберальні перетворення (та навіть будь-яка їхня видимість) згорталися під приводом доцільності захисту держави від зовнішнього ворога. В таких умовах російсько-єврейські періодичні видання ставали чи не єдиним (хоча й сильно обмеженим) джерелом інформації та дискусійним майданчиком.

Короткий проміжок між лютим та жовтнем 1917 р. став для євреїв Росії часом демократичного та національного перетворення. Отримані демократичні свободи, задекларована відміна «межі осілості» та права євреїв на повноцінну участь в державотворенні дозволили єврейській інтелігенції, особливо у великих містах та в громадах з високим рівнем освіти, увійти до виборних органів. Значно зросла кількість єврейських періодичних видань взагалі та російсько-єврейських зокрема.

П'ятий період – жовтень 1917 – 1919 р. Більшовицький переворот та всі події, що постали після нього, докорінно змінили картину єврейського життя. На політичну арену вийшли радикальні сили, що були готові перекреслити не тільки «старе життя», а й «старих керманичів». У ці півтора-два роки єврейське політичне життя пройшло від стадії «революційної романтики» до стадії «червоного терору», від задекларованих свобод до повної заборони права на будь-яку, відмінну від офіційної, думку.

Російсько-єврейські періодичні видання потрапили під репресії, багато часописів, що не поділяли більшовицькі погляди, зачинялись під будь-якими приводами, а ті, що столи поза політикою, змушені були при-

зупиняти свою роботу через брак коштів та відсутність працівників у друкарнях.

Шостий період – 1919–1936 рр., який також можна достатньо умовно розділити на два часових підперіоди (1920-ті та 1930-ті роки) – від остаточного встановлення радянської диктатури до початку репресій 1937–1938 рр.

Можемо констатувати, що якщо в 1920-ті роки ще функціонували (хай навіть у значно зміненому вигляді) видання єврейських партій та суспільних організацій, то в 1930-ті «на плаву» залишилися лише ті часописи, які виходили друком поза кордонами радянської країни; на території ж Союзу друкувалося лише одне єврейське видання російською мовою – «Трибуна», тематика та спрямованість публікацій якого повністю збігалися з «лінією комуністичної партії та радянської влади».

Детальне дослідження загальної історії російсько-єврейської періодики ще попереду, але, на наш погляд, без визначення історичної періодизації таке дослідження буде неповним, не завжди зрозумілим без історичного контексту.

УДК 655.1/.3(100=16/.2)
Солонська Наталія Гаврилівна
Solonska Nataliia
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

АТРИБУЦІЯ ВИДАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ЗА СПОСОБОМ ПОЛІГРАФІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА: ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ ТА БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ

UKRAINIAN DIASPORA PUBLICATIONS ATTRIBUTION BY PRINTING TECHNOLOGY TYPE: THE ISSUES OF DEFINITION AND BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION

Розглянуто проблему атрибуції видань із фонду відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадсько-

го, розмножених способом малої поліграфії. Обґрунтовується приналежність їх до категорії рідкісних книг.
The issue of attribution of instant print publications from the Department of Foreign Ukrainian Studies of the Institute of Book Studies of V. Vernadsky National Library of Ukraine has been covered. The reasons of their belonging to the category of rare books have been justified.

Ключові слова: атрибуція, видання української діаспори, спосіб оперативної (малої) поліграфії.
Key words: attribution, Ukrainian diaspora publications, instant print.

Один із особливих сегментів фонду відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ВЗУ ІК НБУВ) – видання, текст яких нагадує відбитий на друкарських машинках. Проте це явно не машинописи, а примірники розмножених способом так званої малої поліграфії машинописних текстів. Книжки ці різного формату, віддруковані на різних сортах паперу. В більшості видань вихідні дані належно не оформлені. Титульна сторінка інколи відсутня, відповідно – й контртитул, тобто друга сторінка подвійного титульного аркуша. Бракує надзаголовкових і підзаголовкових даних (жанру твору, тлумачення назви і призначення видання), нема відомостей про видавництво, місце тиражування (розмноження, копіювання) та рік випуску. Відсутня така інформація й на останній шпальті. Не вказано технологію виготовлення, тип видання, його обсяг в умовних аркушах, наклад, кількість сторінок, наявність ілюстрацій, формат, гарнітуру шрифту. Не завжди є відомості про склад редколегії, наукових і літературних редакторів, художників. Не вказується дата підписання машинопису до друку. Зміст збірників, якщо він і є, нерідко подається скорочено. При цьому деякі одиниці зберігання цієї частини фонду ВЗУ ІК мають унікальне рукотворне оформлення: оригінальні художні ілюстрації, обкладинки, вписані від руки тексти.

Спосіб виробництва у разі розгляду вищезазначених видань відіграє роль вектору дослідницького пошуку. За поліграфічною технологією, її особливостями можна з'ясувати тип, а відтак інколи й час виходу видання, хоча б приблизну кількість примірників, навіть друкарню, замовників і ряд інших невідомих даних, які становлять інтерес для історії книжкової справи.

Такі документи підлягають вивченню за різними критеріями, зокрема за типологією видань – наукові праці, наукові та інформаційні збірники, науково-популярна, навчальна, художня, дитяча література, нариси (найчастіше – спогади перших переселенців), лекції (наукові,

публічні), словники, довідники, каталоги (бібліотек, друкарень, книгарень, музеїв), програми знакових форумів, щорічники, календарі-альманахи, журнали, рекламний матеріал тощо.

Атрибуція видань різного функціонального призначення із фонду ВЗУ ІК НБУВ за способом поліграфічної технології порушується в українському книгознавстві вперше. Здійснення їхнього бібліографічного опису пов'язано з вивченням історії, внутрішньої ситуації конкретної країни, стосунків між діаспорою та урядом країни проживання поселенців, розвитку в ній книжкової культури, основ, особливостей і динаміки видавничої справи в зарубіжжі та інших питань.

Наведемо кілька прикладів таких видань із фонду ВЗУ: Биковський Л. Канада: замітки для переселенців (Подєбради : [б. в.], 1925. – 99 с.); 15-ий Крайовий з'їзд Спілки Української Молоді в Канаді: матеріали, звіти, резолюції, постанови, привітання. – Торонто : [б. в.], 1970); Каталог книжок найбільшої книгозбірні на 1979 рік : Ukrainian Book Store. – Edmonton : [б. в.], 1979 (Укр. книгарня ; ч. 54); Ukrainica at the University of Toronto Library: A Catalogue of Holdings Compiled (Toronto; Bufallo; London : University of Toronto Press. (т. 1 – 476 с.; т. 2 – 1845 с.); «Slavistica» (наукові праці Інституту слов'янознавства) тощо.

Ймовірно, основною причиною терміновості виходу таких видань була необхідність поширення та оприлюднення актуальної інформації в суспільно-комунікаційному середовищі. Щоб виконати це завдання, в друкарнях вдавалися до одного з видів оперативної (швидкої) поліграфії. Зазначимо, термін «оперативна» застосовується у виробничій сфері відносно технології, а в комунікаційних дисциплінах – стосовно поширення інформації. Наклад видань малої чи оперативної поліграфії (склографія, гектографія, ротапринт тощо) – незначний. У фонді ВЗУ ІК вони зберігаються в одному примірнику. Втім, чи є підстави віднести їх до рідкісних видань?

Г. І. Ковальчук свого часу дала таке визначення рідкісності: «Рідкісна книга – 1) видання, що має певну цінність (суспільну, естетичну, наукову, художню, друкарську, історичну, мемуарну, краєзнавчу, бібліографічну) і збереглося у відносно малій кількості примірників; 2) примірник видання, що має неповторні прикмети, які відрізняють його від решти тиражу видання – підносний, іменний, з автографом письменника, читацькими помітками, цікавим екслібрисом, в особливій оправі, з додатковими вкладками тощо» [1, с. 622].

Усі ці ознаки тією чи іншою мірою притаманні випущеним у спосіб малої поліграфії виданням, що зберігаються у фонді ВЗУ ІК НБУВ. При чому кожне з видань – унікальне, має свою книжкову долю і відбиває конкретну сторінку історії [2]. Отже, постає проблема методологічного порядку щодо таких видань, як і проблема введення в науковий обіг їх дефініції.

Видавничій продукції українського зарубіжжя, виготовленій у спосіб оперативної (швидкої поліграфії), у Відділі зарубіжної україніки НБУВ привласнено бібліотечні шифри; їх описи введено в електронний каталог НБУВ. Відділ планує оцифрування цієї явно малотиражної, цінної для української спільноти літератури, створення відповідної електронної колекції.

Список використаних джерел

1. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. книги. – Київ : НБУВ, 2004. – 644 с.

2. Солонская Н. Г. Книга как исторический источник времени первого поселения украинцев в Канаде / Н. Г. Солонская // Современные проблемы книжной культуры : основные тенденции и перспективы развития : сб. науч. тр. – Минск, 2016. – С. 239–242.

УДК 094.1(477)«15/16» + 027.2(476-25)

Титовец Елена Иосифовна
Titovetc Elena
заведующая сектором
Sector Head
ЦНБ им. Якуба Коласа НАН Беларуси
Yakub Kolas Central Scientific Library of the NAS of Belarus
кандидат исторических наук
Candidate of Historical Sciences

УКРАИНСКИЕ КИРИЛЛИЧЕСКИЕ ИЗДАНИЯ XVI – ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XVII в. В ФОНДАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ НАН БЕЛАРУСИ

UKRAINIAN CYRILLIC EDITIONS OF THE 16th – FIRST QUARTER OF THE 17th CENTURY IN THE FONDS OF THE CENTRAL SCIENTIFIC LIBRARY OF THE NAS OF BELARUS

Рассматриваются некоторые аспекты описания экземпляров «Бесед на 14 посланий апостола Павла» Иоанна Златоуста (Киев, 1623), раскрывается история бытования экземпляров из фонда ЦНБ НАН Беларуси.

Some aspects of describing the copies of «Conversations on 14 Epistles of Apostle Paul» by Ioann Chrysostom (Kyiv, 1623) are considered, and the history of the books existence is revealed.

Ключевые слова: украинские кириллические издания, история бытования экземпляров.
Key words: Ukrainian Cyrillic editions, history of copies existence

В Центральной научной библиотеке имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси (ЦНБ НАН Беларуси) хранится 25 экземпляров 20 кириллических изданий XVI в., в их числе шесть экземпляров шести украинских изданий. Это продукция острожской типографии: Новый завет с Псалтирью (1580); Библия (1581); «О единой истинной православной вере» Василия Суражского (не ранее 1588); «Книга о постничестве» Василия Великого (1594); «Маргарит» Иоанна Златоуста (1595); Псалтирь с восследованием (1598).

Три книги поступили в 1965 г. из дублетных фондов Музея книги ГБЛ им. В.И. Ленина (ныне Российская государственная библиотека), три в 1973 г. были куплены у потомственного старообрядца Михаила Стефановича Севастьянова (1928–2006). Особенностям этих экземпляров была посвящена статья Полины Скурко [1]. Полное научное описание экземпляров украинских и других изданий представлено в недавно вышедшем каталоге «Кириллические издания XVI в. из коллекции Центральной научной библиотеки НАН Беларуси» [2].

В настоящее время в ЦНБ НАН Беларуси проводится работа по подготовке каталога кириллических изданий первой четверти XVII в. В нем будет представлено описание 30 экземпляров 25 изданий, в том числе девяти экземпляров шести украинских изданий, вышедших из типографий Киева, Крилоса, Львова, Рохманова.

В сводных каталогах украинских старопечатных изданий [3, 4], к сожалению, отсутствуют сведения о зеркале набора, колонтитулах и колонцифрах, особенности набора освещены в общих чертах. Сложно представить все аспекты книговедческой характеристики издания, имея в коллекции один неполный экземпляр. А в коллекции ЦНБ НАН Беларуси кириллические издания представлены чаще всего именно одним неполным экземпляром. Приятным исключением является наличие двух–трех экземпляров: так, в собрании академической библиотеки первой четверти XVII в. имеется два экземпляра Евангелия учительного Кирилла Транквиллиона (Рохманов, 1619), и три экземпляра «Бесед на 14 посланий апостола Павла» Иоанна Златоуста (Киев, 1623). Это дает возможность сравнить экземпляры, проанализировать подбор бу-

маги, особенности набора, и, конечно, проследить историю бытования экземпляров. Результаты книговедческого исследования экземпляров Евангелия учительного Кирилла Транквиллиона были представлены нами ранее [5].

В данной публикации особое внимание уделено экземплярам «Бесед...» Иоанна Златоуста. Описание экземпляров вызывает некоторые трудности, связанные с тем, что издание имеет «неудобную» нумерацию: сначала идут ненумерованные листы, затем следует текст, набранный в два столбца, причем каждый из них имеет свою нумерацию кириллическими цифрами, а заканчивают книгу два нумерованных листа. Таким образом, описание экземпляров "утяжеляется" за счет обозначения номера листа по номеру четырех расположенных на нем столбцов, например, стлб. 289–292. Три экземпляра «Бесед...» пришли в коллекцию ЦНБ НАН Беларуси разными путями. Книга с шифром К16–18/Ср15 поступила в фонд отдела редких книг и рукописей в 1965 г. из Музея книги ГБЛ. На внутренней стороне верхней переплетной крышки и нижнем форзаце характерные библиотечные пометы: «16й экз.», «Провер. МК». Ранее книга находилась в книжном собрании Рогожского кладбища, на корешке переплета сохранился прямоугольный кожаный ярлык с золотым тиснением в виде рамки, в центре которой шифр: «№ 33». На внутренней стороне верхней переплетной крышки наклейка, свидетельствующая о том, что книга поступила в Рогожскую библиотеку из собрания старообрядческого архиепископа Антония (Андрея Илларионовича Шутова): «№ 43 по катал. Ар. Ан.: № 75» [6]. На л. 3202 об. владельческая запись, которую один из последующих обладателей книги постарался скрыть, густо замазав сверху своими чернильными росчерками.

Экземпляр К16–18/Ср113 поступил в фонд отдела в 1967 г., очевидно, из резервного фонда академической библиотеки. Ранее книга находилась в Фундаментальной библиотеке Казанской духовной семинарии (сохранился штамп). В большей степени нам удалось проследить историю экземпляра К16–18/Ср161. Книга через 52 года после издания также «отметилась» на российских землях. Самая ранняя запись появилась в нем в 1675 г.: «183*го* [7] го*да* июля в 8 *де*(нь) продал сию кн(и)гу Бесѣды ап(о)ст(оль)ския темниковскаго у(е)зду вотчине wколничего Івана Михаиловича Мил(о)славскаго [8] села Рожественнаго деякон Андреи Захарев и подписал своею рукою зачисто и заполно» (л. 3202 об.). Уже через пять лет книга была в качестве вклада помещена в церковь для поминовения души Григория Сидорова, иерея церкви Преподобной Марии Египетской Сретенского монастыря: «*В* 189 [9] декабрѣ въ 1 *де*(нь)

на пам(я)т св(я)таг(о) пророка Наума преставися рабъ Б(о)жіи їерей ц(е)ркви Пр(е)подобныа М(а)ріи Египе(т)скіа что в Стрѣтенскѡм м(о)н(а)стырѣ Григорїи Сидоровъ сію веле д(у)шеполезнѫю кн(и)гу приказал отдати на поминовеніе д(у)ши своеи …» [10] (л. [8–14]). Следующая полистная запись свидетельствует: «Сия книга великаго въселенъныя св(е)тительника Иоанна Златоустаго думного дияка Емеляна Игнатьевича Украинцова [11] куплена в ц(е)ркви Мариі Египетцкыя подписана моею рукою» (стлб. 145, 149, 153, 157, 161, 165, 169, 173, 177, 181, 185, 193, 197, 201, 205, 209, 213, 217). Через 14 лет после смерти Е. И. Украинцева экземпляр был отмечен как собственность некоего священника Петра: «722 [12] *л*(о) году марта 9 (?) д(ня) продал сию книгу ц(е)ркви Іоанна Предтечи что на Ленивом торжку [13] св(я)щенникъ Петръ … подписал своею рукою» (л. [14]). В нер. пол. XX в. экземпляр принадлежал старообрядцу С.Ф. Севастьянову (1872–1944), на верхнем форзаце сохранился штамп. В 1973 г. книга была приобретена академической библиотекой у его сына М.С. Севастьянова.

Список использованной литературы и примечания

1. Скурко, П.Д. Дивовижні і неочікувані: острозькі стародруки Білорусі, їх міграція та читачі // Ювілейний науковий збірник до 100-річчя відкриття музею в Острозі: 1916 – 11 (24) серпня – 2016. – Острог, 2016. – С. 312–317.

2. Кириллические издания XVI века из коллекции Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси : каталог / Нац. акад. наук Беларуси, Центр. науч. б-ка им. Якуба Коласа ; сост.: Е. И. Титовец (отв. сост.) [и др.]. – Минск : Беларуская навука, 2017. – 297 с.

3. Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв. : кат. изданий, хранящихся в Гос. б-ке СССР им. В.И. Ленина / сост. Т. Н. Каменева, А. А. Гусева. – Вып. 1 : 1574 г. – I половина XVII в. – М., 1976. – 448 с.

4. Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні / Яким Запаско, Ярослав Ісаєвич. – Київ : Вища школа, Видавництво при Львівському державному університеті, 1981. – Кн. 1: (1574–1700). – 135 с.

5. Титовец, Е.И. По следам читательских помет в Евангелии учительном (Рохманово, 1619) // Румянцевские чтения – 2017 : материалы междунар. науч.-практ. конф. Рос. гос. б-ки (18–19 апр. 2017). – М., 2017. – Ч. 2. – С. 183–188; Титовец, Е.И. Изучение особенностей издания Евангелия учительного (Рохманово, 1619) // Берковские чтения – 2017: материалы IV Международной научной конференции (Полоцк 24–25 мая 2017 г.). – Минск: ЦНБ НАН Беларуси; М.: ФГБУН ИИЦ «Наука» РАН, 2017. – С. 404–408.

6. Рукописные собрания Государственной библиотеки СССР имени В.И. Ленина : указатель. – Москва : ГБЛ, 1983–1986. – Т. 1, вып. 2: 1917–1947. – 1986. – С. 40–43.

7. Имеется в виду 7183 г. от сотворения мира, то есть 1675 г. от Рождества Христова.
8. Иван Михайлович Милославский (1635–1685) – приближённый царя Фёдора Алексеевича, окольничий (1660), боярин (1677) и воевода.
9. Даты в записях указаны кириллическими цифрами. Сокращенное указание 7189 г. от сотворения мира, то есть 1680 г. от Рождества Христова.
10. Далее запись затерта.
11. Емельян Игнатьевич Украинцев (1641–1708) – русский государственный деятель, дипломат, думный дьяк, посланник Российского государства в Швеции, Дании, Голландии, посол в Турции, Польше, глава Посольского приказа (1689–1699).
12. Сокращенное указание 1722 г.
13. Ленивый торжок – название рынка, находившегося в Москве в конце XVII в. «Ленивыми» назывались торги, где товар продавался прямо с телег.

УДК 782.1/.7:655.11
Ціборовська-Римарович Ірина Олегівна
Tsiborovska-Rymarovych Iryna
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

НЕВІДОМЕ В БІБЛІОГРАФІЇ БЕРДИЧІВСЬКЕ ВИДАННЯ ОПЕРИ-ДРАМИ В. І. МАРЕВИЧА «POLUSIA»: ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧИЙ ТА ДРУКАРСЬКИЙ АНАЛІЗ

UNKNOWN IN BIBLIOGRAPHY BERDYCHIV EDITION OF THE DRAMATIC OPERA "POLUSIA" BY V. I. MAREVICH: HISTORICAL-BIBLIOLOGICAL AND TYPOGRAPHICAL ANALYSIS

Здійснено історико-книгознавчий та друкарський аналіз примірника невідомого в бібліографії бердичівського видання опери-драми В. І. Маревича «Polusia».
The paper presents a historical-bibliological and typographical analysis of an

unknown in bibliography Berdychiv edition of the dramatic opera "Polusia" by V. I. Marevich.

Ключові слова: друкарня Бердичівського монастиря босих кармелітів, В. І. Маревич, опера-драма «Polusia».
Key words: printing-house of the Discalced Carmelites Order Monastery in Berdychiv, V. I. Marevich, dramatic opera "Polusia".

Евристична робота з фондами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) дозволила виявити два примірники двох різних видань драматичного твору – опери-драми польського літератора Вінцентія Ігнація Маревича герба Косцєша (1755–1822) «Polusia córka Kołodzieia, czyli wolność oswobodzona. Opera tragiczna w dwóch aktach», датованих 1789 роком. Автор «Polusi» – плідний літератор часів польського Просвітництва, який залишив по собі віршовані, прозові та драматичні твори. Цю оперу-драму польські літературознавці характеризують як «драматизований політичний трактат» (Е. Александровська) і «сценічний памфлет, спрямований проти політики Росії по відношенню до Польщі» (Р. Лужний). У творі в алегоричній формі змальовується політична ситуація у стосунках Речі Посполитої і Російської імперії періоду поділів польської держави. Твір мав актуальний політичний характер і антиросійську спрямованість.

Каталог «Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні» (Кн. 2, ч. 1, 2. Львів, 1984), укладений українськими науковцями Я. Запаском і Я. Ісаєвичем, не подає описи названих видань, оскільки на титульних аркушах не вказано місце друкування. У «Bibliografji polskiej» К. Естрайхера подано бібліографічні описи трьох видань «Polusi» (Estr. t. 22, s. 151). У всіх трьох описах відсутнє місце видання. Вони різняться між собою датами публікації (1789 р. та 1791 р.), вміщеними на титульних аркушах, обсягом та форматом. У зазначених описах не подаються особливості друкарського оформлення видань.

Порівняльний аналіз друкарських особливостей двох виявлених в НБУВ примірників дозволив зробити висновок, що це два різні видання твору, одне з яких (зберігається у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій у колекції «Волинський губернський комітет по охороні пам'яток мистецтва і старовини», шифр 1400) вийшло з-під друкарських верстатів бердичівських босих кармелітів. Видання прикрашає заставка, використана у ньому двічі (с. [1], 41), на якій зображено у прямокутній рамці з рослинним орнаментом крилатого Путті. В

полі заставки вміщено, ймовірно, монограму гравера «FG». Цю заставку мають більш ніж п'ять бердичівських друків, наприклад: Kazimierz od s. Awertana. Swięta pamięć o wielorakich zadatkach Pańskich... (1760; с. 1), Rubczyński M. Zakon trzeci Najświętszey Maryi Panny z Góry Karmel... (1774; с. 33), Haur J. Ekonomika lekarska... (1811; с. 3) та ін. Інша друкарська прикраса, яку використано в оформленні примірника – віньєтка, умовно названа нами «ракель». Її використано у якості кінцівки на останній сторінці бердичівського примірника «Polusi». Така віньєтка трапляється як мінімум в 11 бердичівських виданнях, що публікувалися від 1762 р. до 1824 р. Вона не трапляється в друках інших українських друкарень, які випускали свою продукцію латинським шрифтом. Але її використано в якості кінцівки у празькому виданні «Index Bohemicorum librorum prohibitorum et corrigendorum...», друкарня Яна Кароля Граба (Прага, [1767]). У названому празькому виданні індексу заборонених книг для оформлення використано ще 8 віньєток та гравюр, які розміщені на початку абзаців поряд з ініціалами, які активно використовувалися у бердичівських друках. Цей факт може свідчити про розповсюдження цих гравійованих художніх прикрас у друкарнях на теренах Австрійської імперії або бути підтвердженням закупівлі друкарського реманенту для бердичівської монастирської друкарні в Австрії. Сторінки бердичівської «Polusi» оформлені колонтитулами, характерними для бердичівських видань.

Другий примірник видання «Polusi», датований 1789 р., зберігається у Відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ під шифром In. 6330. Текстологічний аналіз обох видань із фондів НБУВ виявив факт скорочення деяких монологів дійових осіб у першому примірнику в порівнянні з текстом другого. Останній примірник оформлено іншими друкарським прикрасами, ніж попередній (кінцівки, заставка, колонтитули, виливні прикраси), які не використовувалися у бердичівських виданнях. Примірник такого видання зберігається також у Бібліотеці Вільнюського університету (шифр: IV 4497).

Обидва примірники НБУВ мають присвяту великому гетьману Великого князівства Литовського Міхалу Казимиру Огінському (1731–1800), який обіймав цю посаду з 29.II. 1768 р. до 6.VII. 1793 р. (Dunin-Borkowski J. Almanach błękitny: genealogia zyjących rodów polskich. – Lwów, [1908], s. 77).

Окрім цього, видання «Polusi» з датою 1789 р. зберігаються у Львівській національній науковій бібліотеці імені В. Стефаника (шифр: Ст – 78247) та у бібліотеці Національного закладу імені Оссолінських у

Вроцлаві (шифр: XVIII 11.994). Набором і оформленням вони різняться між собою і відрізняються від описаних вище примірників НБУВ. Виходячи з наведених фактів, можна припустити, що побачило світ як мінімум чотири видання «Polusi», датовані 1789 р.

За рукописним каталогом бібліотеки Бердичівського кармелітанського монастиря 1781 р. з фондів Інституту рукопису НБУВ, у монастирській книгозбірні знаходився примірник видання «Polusi» 1789 р. (ІР НБУВ, ф. І, № 6413, с. 94, № 250). У каталозі опис подано без зазначення місця друкування у такій формі: «Polusia córka Kołodzieia… – S. l., 1789». Польський історіограф Ордену босих кармелітів і дослідник історії друкарні Бердичівського монастиря босих кармелітів Б. Ю. Ванат, вочевидь на основі рукописного каталогу Я. М. Гіжицького, включив видання 1789 р. до списку бердичівських друків у своїй монографії, присвяченій історії монастирської друкарні (Wanat B. J. Drukarnia Karmelu Fortecy Najświetszej Maryi Panny w Berdyczowie. Kraków, 2001. S. 102). Примірник із фондів НБУВ підтверджує цей факт. Сторінки бердичівського видання мають чітку філіграмь, яка зображує емблему Ордену босих кармелітів – гору Кармель із хрестом на вершині, а по обидва боки і внизу гори – три шестипроменеві зірки. Б. Ю. Ванат у згаданій праці відмічає (с. 27), що монастир мав папірню у с. Скраглівка для потреб своєї друкарні, але у працях українського дослідника паперу О. Мацюка скраглівська папірня не згадується.

Важко стверджувати напевно, що спонукало отців кармелітів опублікувати твір В. І. Маревича у своїй друкарні. Але можна припустити, що до цього могла спричинитися як його популярність, так і суголосність політичних поглядів автора поглядам ченців-кармелітів. До того ж, розповсюдження популярного видання через продаж сприяло збільшенню прибутку друкарні, яка не мала спеціального фундушу.

Представлений фактографічний матеріал вводить у науковий обіг відомості про невідоме у бібліографії бердичівське видання, розширює відомості про репертуар друкарні Бердичівського монастиря босих кармелітів та її історію, розширює джерельну базу для книгознавчих та літературознавчих досліджень опублікованої літературної спадщини В. І. Маревича.

УДК 091.5(093.1)-047.27
Шекера Ірина Степанівна
Shekera Iryna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

РУКОПИС НАМІСНИКА КИЇВСЬКОГО МИХАЙЛІВСЬКОГО ЗОЛОТОВЕРХОГО МОНАСТИРЯ ІРИНЕЯ ФАЛЬКОВСЬКОГО – ІДЕНТИФІКАЦІЯ ДОКУМЕНТА

THE MANUSCRIPT OF KYIV ST. MICHAEL'S GOLDEN-DOMED MONASTERY ABBOT IRYNEI FALKOVSKYI – THE DOCUMENT IDENTIFICATION

Надано відомості про виявлений рукопис Іринея Фальковського та його ідентифікацію.
The paper provides information on the revealed manuscript of Irynei Falkovskyi and its identification.

Ключові слова: бібліотека Михайлівського Золотоверхого монастиря, бібліотека Софійського собору, Ириней Фальковський, рукопис, ідентифікація документа.
Key words: library of Saint Michael's Golden-Domed Monastery, library of Saint Sophia's Cathedral, Irynei Falkovskyi, manuscript, document identification.

Детальне вивчення рукописних та книжкових фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) дає можливість сподіватися на виявлення нових джерел, які свого часу вважалися втраченими. Важливим чинником у цьому аспекті слугує атрибуція документів, які на сьогодні залишаються без визначення вихідних даних або ж мають похибки в описі.

Прикладом є дослідження фонду бібліотеки Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря, зокрема матеріалів, що належать до рукописної спадщини єпископа Чигиринського, намісника Михайлівського монастиря (1807 – 1811, 1813 – 1823 рр.) Іринея Фальковського.

У процесі роботи над темою опрацьовано рукописи з фондів історичних бібліотек, а сьогодні – книжкових колекцій Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря та Київського Софійського собору,

назви яких були внесені М. І. Петровим до «Описания рукописных собраний, находящихся в городе Киеве» [3, с. 129 – 251; 4]. Всі зазначені в описі матеріали нині зберігаються в Інституті рукопису (ІР) НБУВ. Під час перегляду групи документів з бібліотеки Софійського собору за шифром ф. 312, № 398 (693) нами виявлено рукопис І. Фальковського у вигляді зошита, який, згідно з описом М. І. Петрова мав інший шифр зберігання (ф. 312, № 575 (694); на самому зошиті шифр не позначений. Даний факт спонукав до ідентифікації документа, зовнішнього і текстологічного дослідження рукопису. Для цього було детально вивчено зміст тексту, проведено аналіз почерку у порівнянні з іншими джерелами, визначеними як рукописи І. Ф. Фальковського, зокрема «Биографические известия... Ивана Фальковского, нареченного в монашеском чине Иринеем...» [1], «Связка заключающая в себя три тетради преосвященного Иринея Фальковского» [5] та іншими. Такий підхід дав можливість з'ясувати питання щодо авторства документа та його шифру за описом М. Петрова.

Знахідка ідентифікована як «Записная тетрадь преосвященного Иринея Фальковского, за 1795–1806 годы» [2], яка вважалася відсутньою. У зошиті міститься інформація щодо книг, виданих для читання впродовж 1797–1798 рр. студентам Києво-Могилянської академії, в якій він на той час працював; список студентів богослов'я першого та другого курсів 1795 – 1799 рр.; щоденник І. Фальковського за 1799–1806 рр.; перелік листів, отриманих ним від різних осіб впродовж 1799 р.; витрати на власні потреби з 1795 по 1807 рр. та інформація щодо церковних коштів. Загалом І. Фальковським пронумеровано 116 сторінок.

Слід звернути увагу на те, що попередні перевірки наявності документів, зазвичай, здійснювали не за номерами каталогу М. Петрова, а, як і належить, за інвентарями, вказаними на оправах. Саме це могло бути першопричиною, згідно якої рукопис не виявили раніше серед документів, що надійшли до відділу 1930 р. у складі рукописної колекції бібліотеки Київського Софійського собору. Прикра помилка могла статися ще за часів знаходження документа у фондах Софійської книгозбірні.

Проведена експертиза рукопису дала можливість викреслити зі списку втрачених джерел історичну рукописну пам'ятку кінця XVIII – початку XIX ст., що належала перу відомого релігійного діяча, науковця, намісника Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря єпископа Чигиринського Іринея Фальковського. Фактографічні дані, викладені в зошиті самим Фальковським, є доповненням до його біографії.

Список використаних джерел

1. Биографические известия о разных жизненных приключениях бывшего Лубенского Малороссийского полку, уезда Пирятинского, села Белоцерковки священнического сына Ивана Фальковского, нареченного в монашеском чине Иринеем, собранные и списанные самим им в разных годах, – часть вторая, содержащая биографические известия с 1784 года по (1786) год. – ІР НБУВ, ф. 312, № 396 (663). 144 арк.
2. Записная тетрадь преосвященного Иринея Фальковского, за 1795–1806 годы. – ІР НБУВ, ф. 312, № 575 (694). 58 арк.
3. Петров Н. И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. В III-х вып. Вып. II. Собрание рукописей Киево-Печерской лавры, Киевских монастырей Златоверхо-Михайловского, Пустынно-Николаевского, Выдубицкого и женского Флоровского, и Десятинной церкви / Н. И. Петров. – М.: Университетская тип., 1904. [2], 294 с.
4. Петров Н. И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. В III-х вып. Вып. III. Библиотека Киево-Софийского собора / Н. И. Петров. – М.: Университетская тип., 1904. IV, 307, LVIII с.
5. Связка, заключающая в себя три тетради преосвященного Иринея Фальковского. – ІР НБУВ, ф. 312, № 398 (693). 35 арк.

УДК 025.172(477-25)(093)"191"-47
Шорсткіна Олександра Федорівна
Shorstkina Oleksandra
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

АРКУШЕВІ ВИДАННЯ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ УНР КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ПЕРІОДУ З КОЛЕКЦІЇ ЛИСТІВОК НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: АТРИБУЦІЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ

ONE-SHEET EDITIONS OF THE UPR'S DIRECTORATE TIMES OF KAMIANETS-PODILSKYI PERIOD FROM THE LEAFLETS COLLECTION OF V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: ATTRIBUTION AND RESEARCH

На прикладі пам'яток із колекції листівок Національної бібліотеки України іме-

ні В. І. Вернадського проаналізовано тематику та зміст аркушевих видань доби Директорії Української Народної Республіки кам'янець-подільського періоду (червень – середина листопада 1919 р.), а також висвітлено специфіку атрибуції листівок.

Analyzed are the subjects and contents of one-sheet editions of Ukrainian People's Republic Directorate times during the Kamianets-Podilskyi period (June – mid-November, 1919) on the example of documents of the Leaflets Collection from the fonds of Old-Printed Books and Rare Editions Department of V. Vernadsky National Library of Ukraine, and emphasized is the specificity of their attribution.

Ключові слова: аркушеві видання, атрибуція, колекція листівок, Директорія УНР, кам'янець-подільський період.

Key words: one-sheet editions, attribution, Leaflets Collection, UPR's Directorate, Kamianets-Podilskyi period.

Період початку червня – середини листопада 1919 р. увійшов в історію Директорії Української Народної Республіки під назвою «кам'янець-подільська», або «кам'янецька» доба. Протягом майже півроку Кам'янець на Поділлі відігравав роль тимчасової (а разом із тим – останньої) української столиці часів національно-визвольного руху 1917–1921 рр. Як відомо, після звільнення міста від більшовиків 3 червня 1919 р. Третьою дивізією Республіканських військ на чолі з полковником Олександром Удовиченком, до нового державно-політичного центру перемістилися міністерства та служби УНР; від 10 червня тут постійно перебував керманич Директорії та Головний Отаман Армії УНР Симон Петлюра.

«Кам'янець-подільські» місяці Директорії УНР склали окрему сторінку у новітній боротьбі українців за державність. Цей драматичний період визвольних змагань, позначений і блискучими перемогами, й катастрофічними поразками, ґрунтовно висвітлений в історіографії – як у працях, що вже стали класичними, безпосередніх сучасників (і учасників) тих подій Ісаака Мазепи («Україна в огні й бурі революції 1917–1921»), Павла Христюка («Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1921 рр.») та інших авторів, так і в дослідженнях науковців доби незалежної Україні – Олександра Завальнюка, Віталія Лозового та ін. Утім, необхідною є актуалізація джерельних комплексів, які залишаються маловивченими. До таких джерел, зокрема, належать листівки (аркушівки, летючки) кам'янець-подільського періоду Директорії УНР, які зберігаються в колекції листівок відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Окреслений пласт аркушевої літератури дає змогу детально дослідити основні засади внутрішньополітичного курсу Директорії УНР, а також факти,

пов'язані зі збройним протистоянням українського війська з більшовиками та денікінцями.

З-поміж аркушевих видань кам'янець-подільського періоду Директорії УНР вагоме значення мають передруки постанов Ради Народних Міністрів (РНМ) та пам'ятки законодавства Директорії. Це документи, які розкривають діяльність керівників УНР із відновлення органів адміністративного апарату на місцях, реформування соціально-економічної сфери – фінансової, аграрної та продовольчої галузей тощо. Маємо серію звернень С. Петлюри та міністра земельних справ Миколи Ковалевського до українського селянства загалом та селян Поділля зокрема (відозви мали на меті інформувати про сутність і мету аграрних перетворень уряду).

Низка листочок присвячена вирішенню іншого нагального питання того часу – нормалізації українсько-єврейських відносин. Так, у листівці під назвою «Жиди і Українська Республіка» було викладено зміст телеграми Головного Отамана, адресованої високопосадовцям УНР. Документ підкреслював внесок єврейства у визвольну боротьбу українців і мав сприяти залученню єврейських громадських діячів та організацій у процес розбудови української держави; тут ішла мова й про запобігання єврейським погромам та унеможливлення поширення антисемітських настроїв, які розпалюють міжнаціональну ворожнечу та перешкоджають мирному співжиттю двох народів; окремо наголошувалося на заходах щодо суворого покарання погромників. Ці ж ідеї було порушено в урядовій відозві «До єврейського громадянства й робітництва» (серпень 1919 р.), підписаній Головою РНМ Борисом Мартосом і Народним міністром єврейських справ.

Чи не найбільший пласт аркушевих видань стосувався військової сфери. За умов збройної боротьби за державність цьому аспектові приділялася пріоритетна увага. Протягом червня – листопада 1919 р. було видрукувано велику кількість наказів Головної Команди Армії УНР, звернень до населення, спрямованих на поповнення Збройних Сил УНР добровольцями та покращення обмундирування війська за рахунок допомоги місцевої людності. Відозва С. Петлюри «Славне воїцтво!» містила привітання із визволенням – на жаль, дуже короткочасним – Києва від більшовицької окупації 31 серпня 1919 р.

У листівках «Від правительства Соборної України», «До галицьких жовнірів», «Помагаймо Галичанам – вони й нам поможуть» відображені взаємини Головного Отамана із проводом ЗОУНР Євгеном Петрушевичем, насамперед прагнення очільника Директорії УНР налагодити продуктивну політичну та військову співпрацю задля продовження спільних змагань за українську державність. Серія аркушівок була випущена та розповсюджена з нагоди знакових для новітньої історії національно-визвольної боротьби українців дат, наприклад,

відозва до громадянства на відзначення другої річниці Першого універсалу Української Центральної Ради. Окремі летючки цієї доби – «До повстанців від Штабу Головного Отамана» (серпень 1919 р.) та ін. – висвітлюють контакти керівництва УНР із українським повстанським рухом.

Атрибуція окресленої групи аркушевої літератури має певні особливості. На багатьох аркушевих виданнях вказано місто друку – «Кам'янець на Поділлю» та/або дата, проте значний масив пам'яток ідентифікується тільки за допомогою назв друкарень. Більшість листівок Директорії УНР червня – середини листопада 1919 р. побачила світ в електричній друкарні Б. Вайнбаума, друкарнях М. Гусятінера, С. Кліґера, С. Тухбіндера, художній друкарні М. Гутмана, які діяли у Кам'янці-Подільському в роки Української революції; частина документів цього періоду випущена у друкарні Міністерства преси та інформації УНР. Важливим методом виступає аналіз змісту того чи іншого аркушевого видання: у багатьох випадках згадувані в тексті ключові події та факти дають змогу визначити листівку як таку, що належить до кам'янець-подільської доби Директорії УНР.

УДК 090.1(477-25)-047.27
Шпаргало Альона Вікторівна
Shparhalo Aliona
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

КНИГИ З БІБЛІОТЕКИ ПАВЛА БІЛЕЦЬКОГО-НОСЕНКА У ФОНДАХ ВІДДІЛУ СТАРОДРУКІВ ТА РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ТА ЇХ ІДЕНТИФІКАЦІЯ

BOOKS OF PAVLO BILETSKY-NOSENKO'S LIBRARY IN THE FONDS OF THE OLD-PRINTED BOOKS AND RARE EDITIONS DEPARTMENT OF V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AND THEIR IDENTIFICATION

Висвітлюється історія та тематичний склад приватної бібліотеки Павла Білецького-Носенка в контексті його освітньої, наукової та літературної діяльності.

Проблематика розкрита на прикладі книг з фондів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
The history and thematic composition of Pavlo Biletsky-Nosenko's private library in the context of his educational, scientific and literary activity is illustrated. The issue is enlightened by the example of a part of the book collection from the fonds of the Old-Printed Books and Rare Editions Department of V. Vernadsky National Library of Ukraine.

Ключові слова: П. Білецький-Носенко, книжкова колекція, ідентифікація, Прилуки, Прилуцьке повітове училище.
Key words: P. Biletsky-Nosenko, book collection, identification, Pryluky, Pryluky District School.

Визначні діячі культури, літератури та мистецтва, як правило, збирали приватні бібліотеки, що віддзеркалювали їхні погляди, окреслювали коло їхніх інтересів і ставали джерелом та натхненником їхньої творчості. По-різному складалася доля таких книгозбірень як за життя власників, так і в подальшому. Іноді бібліотеки частково або повністю збережені, однак, потрапивши до фондів великих бібліотек або інших культурних інституцій, наприклад, музеїв, розчинилися там. Подібну долю має книгозбірня П. Білецького-Носенка, більше ста книг з якої виявлено у фондах Відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ВСРВ НБУВ).

Павло Павлович Білецький-Носенко (1774–1856) – відомий український письменник, перекладач, етнограф, педагог і лексикограф. Народився він у Прилуках, у дворянській сім'ї, що походила із козацько-старшинського роду. Закінчив Шляхетський кадетський корпус у Петербурзі, тривалий час перебував на державній службі, зокрема на посаді наглядача училищ Прилуцького повіту. У навчальному закладі, за сприяння педагога, була заснована училищна бібліотека. П. Білецький-Носенко подарував училищу із власної книгозбірні 584 томи. Частина цієї бібліотеки зберігається у фонді ВСРВ і є цінним джерелом для вивчення історії училища і життєвого шляху самого педагога.

У 1798 році П. Білецький-Носенко заснував у своєму маєтку приватний пансіон для шляхетських дітей, що проіснував до 30-х років XIX ст. Павло Павлович був талановитим педагогом: усі дисципліни у пансіоні – французьку, німецьку мови, поезію, риторику, естетику, географію, історію, фізику, Закон Божий – він викладав сам на високому фаховому рівні. Вихованцями пансіону були представники багатьох відомих шляхетських українських родів.

П. Білецький-Носенко залишив по собі велику спадщину – понад шістдесят творів з історії, філософії, медицини, філології, фольклористики та етнографії, байки, балади, віршовані казки та романи. Однією

з найвизначніших праць педагога став його словник української мови: «Словарь малороссийского, или юго-восточнорусского языка: филологический, этимологический; с показанием частей речи, окончательных корней слов, идиотизмов, метаплазмов со сводом синонимов, с пословицами и поговорками, составленный по произношению, каким говорят в Малой и Южной России, Павлом Белецким-Носенком, членом двух императорских российских ученых обществ». Це був перший великий словник української мови. У 1966 р. працю було видано Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Над словником автор працював упродовж 1838–1843 рр. Збереглися лише автограф і одна копія цього твору.

Помер П. Білецький-Носенко у своєму маєтку у селі Лапинці (нині у складі м. Прилуки) влітку 1856 р., де і був похований у власному саду. Могила його, як і маєток, на жаль, не збереглися.

У ВСРВ зберігається частина книгозбірні П. Білецького-Носенка. Роботу з виявлення та ідентифікації книг зі збірки П. Білецького-Носенка та з фонду Прилуцького повітового училища тільки розпочато. Наразі у фонді відділу виявлено і описано 106 примірників із екслібрисами П. Білецького-Носенка у складі колекції видань гражданського друку 60 примірників містять напис на титулі: «Изъ книгъ Павла Белецкаго-Носенка», там же зазначається вартість книги, що дає змогу книгознавцям дослідити цінову вартість бібліотеки педагога, а також є джерелом інформації щодо цін на книги у той період. На 40 примірниках з бібліотеки П. Білецького-Носенка є наліпка власника: «Павелъ Павловичъ Белецкій-Носенко»; 6 примірників позначені одночасно його власницьким написом і наліпкою. Більшість книг із колекції педагога містить також штамп Бібліотеки Прилуцького 1-го вищого початкового училища (86 томів), на деяких примірниках є і напис: «Изъ Книгъ Павла Белецкаго-Носенка; А отъ него подарена Прилуцкому Поветовому училищу» (наприклад, ГрХІХ 2777/3, ГрХІХ 2775/2).

Крім того, у фонді відділу зберігаються 33 примірники з печаткою училищної бібліотеки без екслібрису П. Білецького-Носенка. На частині томів із екслібрисами Павла Білецького-Носенка виявлені також інші книжкові знаки, зокрема, на декількох примірниках є печатка «Науково-дослідчої катедри історії Української культури ім. акад. Д. І. Багалія»; низка книг містить екслібрис: «Изъ Лавки Инихова и Базунова»; декілька примірників із книжкової крамниці В. Логинова – відомого книгопродавця ХІХ ст.

Серед книг із екслібрисами П. Білецького-Носенка, наявних у ВСРВ НБУВ, можна виділити переклади художніх творів, книги мовознавчої тематики, твори з історії, педагогіки, сільського господарства та ін. Серед перекладів пам'яток художньої літератури є твори відомих світових письменників, зокрема, Ж. де Лафона, А. Коцебу, Ф. де ла Мотта,

С. Ф. де Жанліс, К. Готлоба, Х. Г. Шпіса, Дж. Мільтона, Г. Пиго-Лобрена, М. де Сервантеса та інших літераторів. Серед видань із бібліотеки П. Білецького-Носенка помітне місце посідають книги мовознавчої тематики: праці О. С. Шишкова, І. Я. Кронеберга, С. М. Івашковського, І. П. Каменського. У книгозбірні педагога також представлені історичні розвідки М. Т. Цицерона, А. Фергюсона, Ш. Роллена та ін.

Можемо підсумувати, що у ВСРВ НБУВ зберігається четверта частина колекції П. Білецького-Носенка, детальне книгознавче та джерелознавче дослідження якої може пролити світло на його діяльність, розширити уявлення про цього талановитого педагога, письменника і мовознавця, розкрити перед дослідниками біографії письменника його наукові інтереси, зацікавлення і вподобання. Наша розвідка є спробою розкрити книжкову колекцію педагога як джерело до подальших досліджень його життєвого шляху та історії Прилуцького повітового училища і його бібліотеки. Частина ненадрукованих творів Павла Павловича та інших рукописів, що можуть деталізувати біографію письменника загалом і долю його книгозбірні зокрема, зберігається в архіві П. Білецького-Носенка в Інституті рукопису НБУВ. Цікавим і перспективним є вивчення історії всієї бібліотеки Павла Павловича в контексті його наукової, педагогічної та просвітницької діяльності, дослідження побутування його книжок, складу його збірки і її тематичного наповнення.

УДК 025.171:027.1(470)Гаркаві А.Я.
Щеколдіна Наталія Олексіївна
Shchekoldina Nataliia
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

«BIBLIOTHECA HARKAVIANA»: ДЕКІЛЬКА РАРИТЕТІВ ІЗ БІБЛІОТЕКИ А. Я. ГАРКАВІ

«BIBLIOTHECA HARKAVIANA»: SOME RARE BOOKS FROM THE ABRAHAM HARKAVY LIBRARY

Надано характеристику бібліотеки відомого гебраїста, орієнталіста, філолога та історика-сходознавця А. Я. Гаркаві та його стислі біографічні дані. Репрезентовано раритетні видання з бібліотеки.

Characterized is the library of a famous Hebrew scientist, orientalist, philologist and historian Abraham Harkavy and provided is his brief biography. Represented are rare books from the library.

Ключові слова: А. Я. Гаркаві, раритети, юдаїка.
Key words: Abraham Harkavy, rare books, Judaica.

Серед видань іноземними мовами відділу фонду юдаїки ІР НБУВ одними з найбільш цінних є книги, що свого часу належали відомому філологу – гебраїсту та орієнталісту – Абраму Яковичу Гаркаві, який поклав початок дослідженню арабських джерел стосовно історії народів Східної Європи, а також був автором багатьох робіт з історії євреїв, хазар та караїмів, семітської епіграфіки, етнографії та філології. Від 1877 р. і до кінця життя (1912 р.) він обіймав посаду завідувача відділу єврейської літератури і східних рукописів імператорської Публічної бібліотеки в С.-Петербурзі, де займався розбиранням, каталогізацією, науковим описуванням та публікацією давньоєврейських, халдейських, самаритянських, єврейсько-арабських рукописів із зібрань колекціонера А.С. Фірковича та єрусалимського архімандрита Антонія. Також А. Я. Гаркаві брав активну участь в діяльності Товариства для поширення освіти між євреями в Росії, був членом його комітету, секретарем, редактором видавництва.

Будучи пристрасним любителем книг, А. Я. Гаркаві зібрав цінну бібліотеку. Він купував книги з юдаїки усіма мовами. Отож його власна колекція була унікальною за складом – від творів античних та арабських класиків XVI ст. до видань, сучасних бібліофілові. Багато книг мали дарчі написи авторів. На початку XX ст. для його домашньої бібліотеки було виконано штемпельний екслібрис, на якому в хвилястій рамці на івриті було написано: «Из собрания книг Гаркави», а також штемпельний книжковий знак: «Bibliotheca Harkaviana».

Книги із зібрання А. Я. Гаркаві надійшли до фондів НБУВ як частина бібліотеки Товариства для поширення освіти між євреями в Росії на початку 1930-х років.

Пропонуємо описи деяких з них:

1. № 111924. [Judah ha-Levi] (бл. 1075–1141).

[Kuzari = Liber Cosri : continens colloquium seu disputationem de religione, habitam ante nongentos annos, inter regem cosarreorum, & R. Isaacum Sangarum Judæum ; contra philosophos præcipuè è gentilibus, & Karraitas è Judæis ; synopsin simulexhibens theologiæ & philosophiæ judaicæ, variâ & reconditâ eruditione refertam] / [Judah, ha-Levi; Yehudah ibnTibon; Johann Buxtorf]. — [Basileæ [Basel]: [Sumptibus authoris, typ-

is Georgi Deckeri]. [1660]. – 49, 455, 54 p. Екслібрис: «BIBLIOTHECA HARKAVIANA», фіолетовий штамп.

Автор книги – Ієгуда Ха-Леві, відомий лікар, поет і філософ, рабин. Філософський твір «Книга про хазарів» (бл. 1140 р.) написаний арабською мовою, його початкову назву можна перекласти як «Книга доводів і доказів на захист гнаної віри». У 1167 р. книга була перекладена на давньоєврейську мову Ієгудою ібн Тівоном. Твір побудований як тріалог між рабином, християнським священиком та імамом про істину і природу юдаїзму, християнства та ісламу. Книга вплинула на подальший хід єврейської думки, стала однією з улюблених філософських книг євреїв. Її цінували противники арістотелізму, багато хто вважав, що саме ця книга автентично виражає характер юдаїзму, в істинності якого Ха-Леві переконував хазарського хана. У виданні із зібрання А. Я. Гаркаві іврит і латинь розташовані в паралельних колонках. Передмову та переклад латиною здійснив відомий базельський гебраїст Йоханн Буксторф (1599–1664).

2. № 111985. Eisenmengers, Johann Andreä (1654-1704).

Entdecktes Judenthum... : in Zweyen Thielen - Königsberg : [s. n.], 1711. - 1016, (1) +1111, (1) S. 22 x 17 cm. Прикраси (заставки, кінцівки і т.п.). Екслібрис: «BIBLIOTHECA HARKAVIANA», фіолетовий штамп.

Автор твору – Айзенменгер Иоганн Андреас, німецько-австрійський сходознавець, гебраїст, професор східних мов в Гейдельберзькому університеті. Вважається одним із засновників та ідеологів сучасного наукового антисемітизму. Праця «Entdecktes Judentum» («Викритий юдаїзм») вийшла в 1711 р. накладом у 2000 примірників. Ця ворожа по відношенню до єврейської релігії і євреїв книга стала джерелом для пізніших творів антисемітського змісту.

3. № 113115. Gans, David ben Solomon (1541–1613).

Chronologia sacra-profana a mundi conditu ad annum M.5352 vel Christi 1592, dicta ... Germen Davidis. Auctore R. David Ganz. Cui addita sunt Pirke vel capitula R. Elieser. Utraque ex Hebraeo in Latinum versa, & observationibus illustrata; quibus etiam inserta sunt Hebraeorum tam veterum quàm recentiorum testimonia de D. Iesu, nec non de Pseudochristis Iudaeorum, per Guilielmum Henric. Vorstium ... / auctore David Ganz. - Lugduni Batavorum [Leiden] : Ex officina Ioannis Maire, 1644. - [8], 314, [18], [8], 254, [16] p. ; 20 cm

Автор книги – Давид Гэнс, єврейський астроном, рабин і письменник. Популяризатор астрономії, першим озвучив ім'я Коперника на івриті. Популярний курс загальної історії на івриті «Цемах Давид» («Паросток Давида») вийшов друком в 1592 р. Він охоплює історію людства

від біблійного Німрода до імператора Священної Римської імперії Леопольда II. Книга користувалася великою популярністю, була перевидана у Франкфурті-на-Майні. На латинську мову в 1644 р. в Лейдені її переклав Wilhelm Heinrich Vorst.

Приплетено:

Eliazar, Ben-Hurqanos (кін. I ст. — 1 пол. II ст.).

Pirqe Rabbi Eliezer = Capitula R. Elieser continentia inprimis succinctam historiae sacrae recensionem : cum veterum Rabbinorum commentariis / Ben-Hurqanos Eliazar ; Ex Hebraeo in Latinum translata per Guilielmum Henric. Vorstium. - Lugduni Batavorum : Ex Officina Ioannis Maire, 1644. – [8], 254 [16] p.

Автор твору – раби Еліезер бен Орканос (бен-Гіркан), один із найвидатніших мудреців Ізраїлю всіх часів. «Піркей де раби Еліезер» – це збірник мидрашейю, один з небагатьох складених Еліезером, який дійшов до нашого часу. Він містить коментарі та тлумачення подій, про які розповідається в Торі, – від Створення Всесвіту до виходу євреїв з Єгипту. До книги часто зверталися єврейські мудреці, вона стала джерелом багатьох законоположень і звичаїв.

4. № 48735. Schiper, Ignacy (1884–1943).

Studya nad stosunkami gospodarczymi żydów w Polsce podczas średniowiecza : praca nagrodzona pierwszą nagrodą na Konkursie naukowym im. Hipolita Wawelberga przez Wydział filozoficzny C.K. uniwersytetu lwowskiego / Dr. Ignacy Schipper. - Lwów : Nakł. Funduszu konkursowego im. Wawelberga; gł. skład: W Księgarni polskiej B. Połonieckiego ; Warszawa : E. Wende i Spółka, 1911. – 4 Bl., 379 s. ; 21.7 cm. - *(Monografie z historyi żydów w Polsce ; 4).* – (В тканин. оправі).

Дарчий напис автора А.Я. Гаркаві, чорнилом, на авантитулі: *Dem Altmeister / der jüdischen Wissenschaft / Dr. A. Harkavy / in tiefster Verehrung / Dr. Ignaz Schipper / Lemberg 8/XI 1911*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА В СОЦІОКОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОСТІ: ЗАВДАННЯ, НАПРЯМИ, ПРОДУКТИ, ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 021.1:316.77
Давидова Ірина Олександрівна
Davydova Iryna
завкафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи
Manager of the Department of Information, Library and Archives
Харківська державна академія культури
Kharkiv National Academy of Culture
доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Doctor of Sciences in Social Communications, Professor

КОГНІТИВНА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

COGNITIVE DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF LIBRARIES IN UKRAINE

Висвітлено напрями трансформації бібліотек України. Доведено, що документно-інформаційний та когнітивний рівні соціальних комунікацій зумовлюють диверсифікацію бібліотечного виробництва: від цілісного документа до його фрагментів, текстів, смислів, знань.
The transformation' directions of libraries of Ukraine are highlighted. It is proved that the document-informational and cognitive levels of social communications determine the diversification of library production: from a coherent document to its fragments, texts, meanings, knowledge.

Ключові слова: інформаційний простір, бібліотека, інформаційно-аналітична діяльність, управління знаннями.
Key words: information space, library, information-analytical activity, knowledge management.

Трансформації бібліотечного соціального інституту у XXI ст. активно розвиваються і розгортаються в напрямах техніко-технологічних, організаційно-структурних, функціональних та управлінських змін під

впливом процесів інформатизації й інтелектуалізації, поширення каналів комунікації та формування сучасного мережевого суспільства. Разом з тим цей процес донині не набув системного керованого характеру.

Згідно зі Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» бібліотечна справа потребує ряду комплексних організаційних, структурних і технологічних змін згідно із сучасними загальносвітовими тенденціями, що ставить питання впровадження системних трансформацій бібліотек з урахуванням усіх факторів зовнішніх і внутрішніх впливів на ці процеси. Сучасне зовнішнє середовище відрізняється якісно вищим рівнем інтелектуалізації соціокомунікаційного простору, який впливає на сталий розвиток бібліотек, зумовлює процеси їх саморозвитку як соціального інституту, соціокультурного й економічного суб'єкта комунікаційних відносин, забезпечує міру його керованості. Мета інтелектуалізації інформаційного простору полягає в створенні системи виробництва і передачі на входи керуючих блоків соціуму змістовної інформації, що максимально відповідає завданню формування і прийняття управлінських рішень. Ці завдання можуть бути вирішені за умов впорядкування вітчизняних інформаційних ресурсів, організації доступу до світових баз і банків даних, власне інтелектуалізації інформаційних потоків і процедур переробки інформації за рахунок розгортання інформаційно-аналітичної діяльності.

Інтелектуалізація інформаційного простору супроводжується розвитком концепції управління знаннями (knowledge management – дослівно «менеджмент знань»). Теоретичним підґрунтям виокремлення управління знаннями став розвиток ресурсної теорії на початку 90-х років минулого століття, відповідно до якої фундаментальними джерелами конкурентних переваг організації є внутрішні ресурси, спеціальні характеристики та компетенції. Особливо акцентується саме на нематеріальних активах установи: знаннях, організаційній пам'яті, ключових компетенціях, навчанні, корпоративній культурі, іміджі організації. Знання стають економічним об'єктом, а обмін знаннями – видом економічної активності, яка впливає на ставлення до інших явищ економічної свідомості та економічної поведінки. Більше того, сьогодні фінансові та матеріальні активи тієї чи іншої організації можуть оцінюватися нижче за значенням, ніж інтелектуальні активи. Значення, роль останніх в організації різко зростають. Можна зафіксувати розгортання епохи економіки знань, коли технології, інтелектуальна власність, знання і здібності персоналу, загальна здатність організації до навчання перетворюються на основну форму активів, так звану інтелектуальну складову, яка виступає важливим фактором якісних трансформацій бібліотек України.

Пильна увага фахівців до проблеми трансформаційних та інноваційних змін за останні десятиріччя свідчить про те, що стрімке зростання мережевих технологій, а також технологій передання даних, систем управління і зберігання великих документно-інформаційних масивів фактично ліквідували монополію бібліотек на володіння систематизованими даними. На документному рівні соціальних комунікацій інтравертний розвиток бібліотек завершується інноваціями, які яскраво виявилися в зміні технологічних засобів бібліотечної діяльності. Документно-інформаційний та когнітивний рівні соціальних комунікацій, якого сягає бібліотека, зумовлюють диверсифікацію бібліотечного виробництва: від цілісного документа до його фрагментів, текстів, смислів, знань. Ці зміни пов'язані з розробкою та широким упровадженням дедалі гнучкіших інформаційних режимів і систем, глибокою переробкою документальних потоків, виникненням фактографічних, гіпертекстових, повнотекстових, інформаційних та експертних систем. Вони потребують підвищення долі інтелектуальної праці співробітників бібліотечно-інформаційної сфери, розгортання інформаційно-аналітичної діяльності. У всіх значущих точках перетину і концентрації інформаційних потоків, особливо у наукових бібліотеках повинні бути створені вузли інтелектуальної переробки інформації, що формують інтелектуалізовану інфраструктуру інформаційного простору.

Прообразом інтелектуальних центрів найближчого майбутнього можна вважати служби, що органічно поєднують у своїй діяльності інформаційний моніторинг природних, техногенних і складних соціальних систем, забезпечують поточний контроль за динамікою соціальної сфери (спостереження за зміною тих чи інших параметрів, виявлення їх відхилень від штатних значень, прогнозування їх розвитку), інформаційний аналіз виявлених під час моніторингу закономірностей, розробку сценаріїв управління кризовими і проблемними ситуаціями в керованій сфері. Фундаменталізація технологій моніторингу та аналітики вимагає оперативності, багатофакторного охоплення реальності, необхідних для ефективного соціального управління, що передбачає скорочення проміжних рівнів моделювання керованих систем в інформаційних потоках, створення нових технічних засобів, що забезпечують пряму включеність соціальної сфери в системи моніторингу.

Інформаційна аналітика, спираючись на наукові знання, загальні закономірності, найчастіше має справу з феноменологією буття, здійснюючи оцінку фактів і подій, прогнозуючи їх розвиток з урахуванням не тільки узагальнених типових параметрів, а й цілого спектра факторів, включаючи суб'єктивно-особистісні, випадкові впливи, а також свідомі акції конкуруючих сил, протиборство інтересів, активне втручання соці-

альних технологій. Виробництво наукового знання здійснюється в тому специфічному режимі часу, який продиктований непередбачуваністю евристичних процесів людського інтелекту, логікою і темпами наукового дискурсу.

Слід зауважити, що розвиток і вдосконалення інформаційно-аналітичної діяльності можливо лише при підвищенні комунікативної культури учасників процесу керування інформацією і комунікацією. Хоча при моделюванні інформаційно-комунікативного простору важлива не тільки компетентність, яка виступає як узагальнена характеристика рівня і якості комунікативних знань і вмінь, що включають пошук, сприйняття, оцінку, перетворення, зберігання і передачу інформації і повинна базуватися на медіаосвіті і медіаграмотності, а й інтелектуалізація та гуманізація глобального інформаційно-комунікативного простору.

Таким чином, зміни характеру роботи, важливість і зростання інтелектуального капіталу зумовлюють динаміку професійного середовища бібліотечних працівників, оскільки їхній рівень має піднятися до світових стандартів з урахуванням можливостей безперервних комбінацій у різноманітних робочих ситуаціях. Вирішення когнітивних завдань дасть змогу бібліотеці набути більшої конкурентоспроможності на ринку інформаційних продуктів і послуг, сприяти якісним трансформаціям як бібліотечно-інформаційного сервісу, так і бібліотечної діяльності в цілому.

УДК 340.134(083.7):004.7–049.65(73)
Бусол Олена Юріївна
Busol Olena
старший науковий співробітник
Senior Research Associate
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Doctor of Juridical Sciences, Senior Research Fellow

СИСТЕМА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ: РОЗВИТОК І ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

SYSTEM OF DEFENCE OF INFORMATION SPACE OF THE UNITED STATES OF AMERICA: DEVELOPMENT AND EXPERIENCE FOR UKRAINE

У статті розглянуто досвід державної політики у сфері інформаційної безпеки США.

The article examines the experience of state policy in the field of information security of the United States of America.

Ключові слова: інформаційна безпека, законодавство, нормативно-правове забезпечення США, тенденції, IT-технології.
Key words: information security, legislation, US legal framework, trends, IT technologies.

Сьогодні в умовах глобалізації, інтелектуалізації злочинності, охоплення інформатизацією усіх суспільних відносин міжнародна спільнота усвідомлює необхідність удосконалення діючих і розроблення уніфікованих нормативно-правових актів щодо регулювання міжнародної інформаційної безпеки.

Дослідження наявних наукових напрацювань і аналіз інформації інтернет-середовища дають підстави стверджувати, що одним з найкращих у забезпеченні інформаційної безпеки є досвід США. Правову основу забезпечення інформаційної безпеки нації, завдяки якій можна скласти уявлення про загальну державну політику Сполучених Штатів Америки, становлять федеральні закони, а також закони Штатів. При цьому слід зазначити, що підзаконні нормативно-правові акти окремих Штатів США можуть принципово відрізнятися.

Національна політика США у сфері захисту інформації виробляється та проводиться Агентством національної безпеки (АНБ), а найважливіші стратегічні питання інформаційної безпеки розглядаються Радою національної безпеки з виданням директив президента США, якою на АНБ покладено функції із захисту інформації й контролю за безпекою у каналах зв'язку, в обчислювальній та інформаційно-телекомунікаційній системах, а також відповідальність за сертифікацію технологій, систем і устаткування в частині захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах країни, і ліцензування відповідної діяльності.

Загалом державна політика США у сфері інформаційної безпеки пройшла тривалий еволюційний шлях, який складається з чотирьох етапів: виникнення – 1939–1947 р.; становлення – 1947–1982 рр.; активний розвиток – 1983–2001 рр.; докорінне вдосконалення – 2001 р. – дотепер.

З приходом у 1981 р. до влади президента США Р. Рейгана та його адміністрації управління інформаційними ресурсами відповідно до Закону «Про свободу інформації» інформаційну безпеку було визначено пріоритетним напрямом в урядовій політиці. Вже в 1992 р. було прийнято програми «Національна інформаційна політика» та «Глобальна

інформаційна політика» (GII). Програма GII базувалася на п'яти ключових принципах: залучення приватних інвестицій, сприяння конкуренції, введення гнучких механізмів регулювання, які мають забезпечити пристосовування до швидких технологічних змін і ринкової конкуренції; надання відкритого доступу до існуючих мереж усім провайдерам та користувачам; забезпечення загальнодоступних інформаційних послуг; створення електронного уряду.

За 1997–2001 рр. на законодавчому рівні у сфері інформаційної безпеки США було зроблено ряд важливих нововведень: пом'якшено експортні обмеження на криптозасоби, сформовано інфраструктуру з відкритими ключами, розроблено ряд стандартів на кшалт електронного цифрового підпису – FIPS 186-2 (2000 р.). Усе це дало змогу зосередитися на одному з її найважливіших додатків – аутентифікації, за відпрацьованою на криптографічних засобах методикою. На базі законів цього періоду в США сформовано загальнонаціональну інфраструктуру електронної аутентифікації. Крім того, у законодавстві США діють як положення обмежувальної спрямованості, так і директиви, що захищають інтереси таких державних відомств, як Міністерство оборони, АНБ, ФБР, ЦРУ.

Ініціатива з загальної національної кібербезпеки Ради національної безпеки США 2010 р., що є складовою частиною Воєнної доктрини США, містить 12 положень щодо реалізації захисту держави та Білого дому від кібератак. Відповідно до цього документа, у США створено єдину захищену федеральну мережу, доступ до якої чітко контролюється. Крім того, ініціатива передбачає об'єднання всіх наявних у США центрів оперативного реагування на кіберзлочини з метою підвищення ефективності їхньої діяльності та проведення більш глибокого аналізу щодо хакерських атак. Також з метою протидії іноземним кібершпигунам документом передбачено створення підрозділів кіберконтррозвідки в державних органах США, зокрема для захисту секретних внутрішніх мереж Міністерства оборони США від терористичних атак.

За останні 35 років у США сформувалася чітка система забезпечення інформаційної безпеки, яка вибудовувалася в декілька етапів. Пороговими серед виявлених тенденцій можуть вважатися такі. У 1981 р. інформаційна безпека стає пріоритетом урядової політики США. У 1987 р. встановлено нову категорію інформації – «несекретна, але важлива з погляду національної безпеки». У 1992 р. інформаційна безпека зводиться в ранг національної інформаційної політики та звертається підкреслена

увага на глобальну інформаційну політику. У цьому ж році в обігу уряду США з'являється поняття «інформаційна війна». У 2001 р. формується поняття «міжнародна інформаційна безпека» і визнається, що незахищеність інформаційних ресурсів становить загрозу всьому світу. Поняття «інформаційна війна» в адміністрації президента за пріоритетністю на другому місці (після тероризму). У 2009 р. цифрова інфраструктура США оголошується стратегічною національною цінністю, а її захист – національним пріоритетом. У 2011 р. хакерські атаки прирівнюються до оголошення війни. З 2015 р. законодавче регулювання кіберпростору виходить на перший план політики США.

Основними напрямами забезпечення національної кібербезпеки США є захист критично важливих об'єктів інфраструктури, безпосередньо їхніх інформаційних систем від кібернетичних атак; удосконалення засобів виявлення атак і оперативного реагування на них; визначення завдань безпеки кіберпростору та способи їх вирішення; підготовка відповідних фахівців з безпеки інформації та взаємодія з приватним сектором; співпраця з міжнародними організаціями з метою забезпечення відкритого, безпечного, надійного кіберпростору.

Аналіз наукових розвідок щодо інформаційної безпеки США свідчить, що, не зважаючи на чималу кількість нормативно-правових актів США у сфері інформаційної безпеки, вони все ж таки ще не охоплюють усіх загроз, що існують на сучасному етапі. Прогалинами в політиці інформаційної безпеки США можна вважати випадок з Е. Сноуденом, який викликав шквал суперечливих висловлювань як у США, так і в інших державах про допустимість масового негласного спостереження, межі державної таємниці й баланс між захистом персональних даних і забезпеченням національної безпеки в епоху після 11 вересня 2001 р. (дата наймасштабнішого в історії теракту з численними жертвами, що вчинений шляхом тарану двома пасажирськими літаками, керованими терористами, будівель Всесвітнього торгового центру у м. Нью-Йорк, США)

Тож захист інформаційного простору від кібертерористів, а користувачів інформаційних систем від шахрайства, забезпечення конфіденційності інформації в інформаційних системах, захист прав інтелектуальної власності потребують розроблення нормативно-правових актів з інформаційної безпеки США принципово нового, більш високого рівня.

Американський досвід державної політики у сфері інформаційної безпеки є важливим для української зовнішньої і внутрішньої політики. Найцінніщим є дієвий підхід до регулювання ринку інформаційних тех-

нологій в умовах ринкової економіки. США мають величезний досвід у сфері впровадження інформаційних технологій у діяльність держави в усіх напрямах. Особливо важливим, в умовах проведення Україною заходів у відповідь на зовнішню агресію іноземної держави, є американський досвід використання інформаційних технологій для створення систем зв'язку і військового керування, а також високоточного озброєння. Інформаційну безпеку можна без перебільшення назвати одним з перспективних напрямів взаємовигідного співробітництва між Україною і США.

УДК 321:316.776.2
Закіров Марат Борисович
Zakirov Marat
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук, доцент
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

РОЛЬ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

THE ROLE OF MODERN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE POLITICAL TRANSFORMATIONS OF POSTINDUSTRIAL SOCIETY

Проведено аналіз впливу сучасних інформаційно-комунікативних технологій на політичну сферу суспільства. Висвітлено прояви окремих характеристик інформаційного суспільства в еволюції соціально-політичних відносин як у середині сучасних країн, так і в глобальному політичному просторі.
It is analyzes of the influence of modern information and communication technologies on the political sphere of society is carried out. The manifestations of certain characteristics of the information society in the evolution of socio-political relations both within modern countries and in the global political space are highlighted.

Ключові слова: інформаційний вплив, комунікація, маніпуляція, інформація, експансія, інформаційне суспільство.
Key words: information influence, communication, manipulation, information, expansion, information society.

Відмінною рисою політичних трансформацій постіндустріального суспільства, що розвиваються на тлі стрімкого розгортання глобального інформаційного простору, є культурно-ідеологічна експансія. Актори сучасного політичного процесу задля вирішення поставлених завдань долучаються до використання цілеспрямованих і спеціальних інформаційних технологій. Масштаби і характер зазначених прийомів впливу дає змогу вести мову про інформаційно-комунікативну революцію у політичній сфері.

У контексті нової реальності початково неполітичні суб'єкти соціокультурного процесу та їхня діяльність наповнюються політичним змістом. Зокрема, досягнутий на сьогодні рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість якісно змінювати традиційні політичні інститути, на кшталт, систем електронного голосування, електронного уряду тощо. Разом з тим змінюються форми, способи й методи політичного впливу на соціально-політичний простір як у середині держав, так і на міжнародній арені.

Внаслідок зазначеної еволюції відбувається своєрідна медіатизація політики як процесу поглиблення залежності і взаємозалежності політики і мас-медіа, який, на думку сучасних дослідників, є фундаментальною тенденцією сучасності. Причому, підкреслимо, що ця трансформація політики є безпосереднім і об'єктивним наслідком розвитку інформаційно-комунікативних технологій. Зважене ставлення до практичних проявів зазначеного тренду має виключне значення з огляду на те, що стратегічним напрямом інформаційно-маніпулятивних технологій є забезпечення громадського визнання певних суб'єктів політики, а також відповідних політичних програм, світоглядних ідей, які можуть набувати характеру зовнішньої інформаційної експансії.

Слід зауважити, що в умовах сьогодення культурно-ідеологічна експансія набуває широкого масштабу, і крім суто політичної сфери на вістрі інформаційних впливів опиняється культурно-духовна складова національної безпеки держави. З огляду на це цілком виправданим і своєчасним є включення в Доктрину інформаційної безпеки України таких положень: «розвиток та захист національної інформаційної інфраструктури»; «збереження і примноження духовних, культурних і моральних цінностей Українського народу»; «розвиток медіа-культури суспільства та соціально відповідального медіа-середовища».

Особливої ваги проблема набуває з огляду на неоднозначну природу, що її мають процеси глобальної інформатизації і розвиток світових мережевих інформаційних структур. Зокрема, поряд зі зростанням інтелектуального ресурсу і ефективності його використання на користь сталого розвитку людства і вдосконалення систем забезпечення комфортних умов і безпеки особистості, суспільства і держави, виникають і суттєві ризики тій такі безпеці і комфорту. Зокрема, дослідники стверджують, що інформаційні технології використовуються не тільки як засіб комунікації, а і як знаряддя боротьби з конкурентами через так званий «злив інформації», яка не може бути оприлюднена в друкованих ЗМІ як засіб агітації.

Розвинуті інформаційно-комунікативні технології постіндустріального суспільства істотно розширюють можливості контролю масової свідомості, сприяють підвищенню ефективності використання маніпулятивних технологій з метою впливу на політичну поведінку окремих груп населення, або навіть великих соціальних шарів. Таким чином, ефективне управління інформаційно-комунікативними потоками і технологіями стає дієвим інструментом і вирішальним ресурсом політичної влади, яка за рахунок цілеспрямованого управління політичною інформацією досягає максимально можливих результатів з відносно малими затратами.

Разом з тим стрімкий розвиток інформаційних технологій, що призвів до виникнення феномену інформаційного суспільства, змінив не лише методологію політичної влади, але і створив умови для формування нової якості громадянської участі у політичному процесі. Поряд з істотним спрощенням організації горизонтальної комунікації між учасниками традиційних форм соціальних рухів виникають нові мережеві структури, що забезпечують швидке залучення громадян у процес координації спільних дій, вироблення і прийняття рішень як на локальному, так і на національному і навіть на глобальному рівнях.

Всесвітнє павутиння Інтернету вкупі із сучасними засобами комунікації створили умови виникнення нової форми громадянського суспільства – «міжнародного», яке здатне об'єднувати людей за інтересами і уподобаннями, майже не звертаючи уваги на державні кордони. Звичайно, це не відноситься до крайніх випадків цілеспрямованого і тотального обмеження, до яких вдаються окремі, загальновідомі недемократичні країни.

Разом з тим новітні технології сприяють виникненню феномену так званого «нового» тоталітаризму, за яким людина за допомогою сучасних комунікативних технологій не лише підпадає під постійний нагляд, але

і може опинитися під контролем через глобальні інформаційні системи маніпуляції свідомістю. Сучасні технології дають можливість максимально персоналізувати зміст політичних звернень, чітко визначити, який із сегментів електорального масиву, який месседж спровокує максимально позитивний відгук.

У постіндустріальну епоху саме інформаційно-комунікативні технології дедалі більш активно використовуються для просування геополітичних інтересів. Зокрема, виникнення явища «ненасильницької» зміни політичного режиму безпосередньо пов'язане з активним використанням саме інформаційних впливів, у тому числі і за допомогою соціальних мереж, які разом з іншими технологічними досягненнями інформаційного суспільства і новітніми засобами комунікації здатні стати міцним засобом культурно-ідеологічної експансії, що може створити передумови для соціальної і політичної дестабілізації не лише локального чи регіонального, але і національного масштабу і спричинити розкол цивілізаційних підвалин держави. Сьогодні ми стаємо свідками того, що і в глобальному, і в національному, і в регіональному вимірах розгортається «битва» за інформацію, за контроль над інформаційними потоками, за владу. Більш того, для цих «битв» уже створено спеціалізовані структури, не лише під відкрито мілітарними назвами, але і з відповідним підпорядкуванням. Зокрема, мова йде про створення в Збройних силах РФ військ інформаційних операцій, або Управління глобальних комунікацій (УМГ) в апараті Білого дому чи спеціальної групи у Пентагоні, завданням якої є придушення активності противника в Інтернеті та інших електронних мережах.

Отже, масштаби змін і якісні характеристики нових методів і засобів політичної комунікації говорять про інформаційно-комунікативну революцію, що відбувається в політичній сфері. Ключовою ознакою зазначеної революції є перетворення неполітичних акторів соціокультурного процесу у суб'єктів політики з відповідною еволюцією їхніх функцій, що, у свою чергу, провокує зміни в традиційних формах і методах впливу на державний і світовий соціально-політичний простір.

УДК 655.4/.5:027.021:004.63:001.8
Дубас Тетяна Петрівна
Dubas Tetiana
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
METHODICAL ASPECTS OFPUBLISHING ACTIVITY OF MODERN SCIENTIFIC LIBRARY

Доповідь присвячена питанню науково-методичного забезпечення видавничої діяльності наукової бібліотеки в сучасних умовах. З цією метою проаналізовано досвід Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) у сфері видавничої діяльності, її особливості.
A lecture is sanctified to the question of the scientifically-methodical providing of publishing activity of scientific library in modern terms. To that end experience of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine is analysed in the field of publishing activity, her feature.

Ключові слова: наукова бібліотека, науково-методична робота, видавнича діяльність, інформаційні продукти, Центр дослідження соціальних комунікацій.
Key words: scientific library, scientifically-methodical work, publishing activity, informative foods, Social Communications Research Center.

У контексті розвитку видавничої діяльності наукової бібліотеки нині спостерігається збільшення темпів підготовки і видання електронних продуктів, друкованих видань, що посилюють роль бібліотеки як суб'єкта інформаційних відносин. Формується нова модель наукової бібліотеки, коли вона стає і виготовлювачем, і видавцем. Сьогодні наукові бібліотеки активно розвивають власну видавничу діяльність.

Видавнича діяльність наукової бібліотеки відрізняється від роботи звичайного видавництва. У структурі бібліотеки існує спеціалізований редакційно-видавничий відділ, діяльність якого безпосередньо пов'язана з науковою працею, що проводиться в бібліотеці. Результати наукових досліджень представлені у вигляді друкованої продукції за всіма науковими напрямами. Основним напрямом видавничої діяльності наукової бібліотеки є підготовка та видання робіт, що узагальнюють найважливіші результати фундаментальних і прикладних досліджень. Дос-

від Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського у розвитку видавничої діяльності показує широкі можливості підготовки видавничої продукції для задоволення потреб користувачів, зокрема інтернет-аудиторії. В умовах розвитку електронних інформаційних технологій дедалі зростає попит у середовищі сучасних користувачів наукової бібліотеки на її аналітичну, інформаційно-аналітичну продукцію. Запити на таку продукцію в НБУВ задовольняються спеціальними структурами: Службою інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ), Національною юридичною бібліотекою, підрозділами Фонду Президентів України та ін. НБУВ розробила систему спеціальних видань, спрямованих на розкриття змісту, висвітлення головних тем, актуальних для нашого суспільства. Так, до прикладу, на сьогодні найбільш затребуваними в середовищі користувачів інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ є ряд видань, які представлено на сайті Центру дослідження соціальних комунікацій НБУВ. У процесі розвитку цього напряму роботи авторами відпрацьовуються нові методи подачі матеріалу. Характерні особливості інформаційних бюлетенів: стисліть, лаконічність, велика кількість посилань. Тематична спрямованість відповідає найважливішим напрямам розвитку суспільства.

Важливе місце в бібліотечній діяльності посідає методична робота. Реалізацію цієї функції в НБУВ забезпечує **Інститут бібліотекознавства** – координаційний науково-дослідний та науково-методичний центр НБУВ. Останнім часом розвивається видавнича діяльність науково-методичних відділів. Вони здійснюють підготовку методичних порад, консультацій, методико-бібліографічних матеріалів, організаційно-правових документів, що регламентують основні напрями роботи НБУВ та її структурних підрозділів. **Відділ теорії і методології бібліотечної справи** організовує та здійснює науково-методичне та науково-технологічне забезпечення основних напрямів бібліотечно-інформаційної діяльності НБУВ, надає науково-методичну, консультаційну та практичну допомогу підрозділам НБУВ. Науково-методична робота сконцентрована на науково-технологічному забезпеченні бібліотечно-інформаційної діяльності; розробленні інструктивно-методичних матеріалів з різних аспектів діяльності наукових бібліотек. **Відділ з охорони інтелектуальної власності**, зокрема, організовує та забезпечує методичне керівництво проведенням наукових досліджень підрозділами-виконавцями НДР з метою виявлення та ідентифікації об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ).

Науково-методичне забезпечення діяльності відділів НБУВ є одним із пріоритетних напрямів бібліотечно-інформаційної діяльності. Науко-

во-дослідний структурний підрозділ Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського – відділ інформаційно-комунікаційних технологій, що входить до складу Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій (ЦБЕРТ) НБУВ, у галузі науково-методичної роботи, зокрема, готує інструктивно-методичні та організаційні матеріали для користувачів і співробітників бібліотеки з питань обробки й використання електронних інформаційних ресурсів. Так, доктор наук із соціальних комунікацій К. Лобузіна підготувала пам'ятку редактору наукового фахового видання «Фахові видання НБУВ: міжнародні вимоги до представлення наукових публікацій». Видання адаптоване до потреб сучасного користувача. У ньому, зокрема, зазначається, що список використаних джерел відповідно до ДСТУ можна оформити сьогодні згідно з вимогами ДАК України автоматично.

Створений у 2013 р. на базі відділу бібліотекознавства відділ теорії і методології бібліотечної справи Інституту бібліотекознавства НБУВ науково-методичну роботу концентрує на науково-технологічному забезпеченні бібліотечно-інформаційної діяльності; розробленні інструктивно-методичних матеріалів з різних аспектів діяльності наукових бібліотек тощо. Враховуючи ті зміни, що висувають сьогодні зарубіжні аналітичні інформаційні системи (системи цитування), а також те, що більшість щорічних наукових публікацій бібліотеки залишаються маловідомими світовій науковій спільноті, треба спрямувати зусилля на підготовку (редагування) та представлення українських наукових періодичних і продовжуваних видань у зарубіжних аналітичних системах. Отже, необхідно забезпечити також методичний супровід при роботі з такими інформаційними продуктами.

У контексті вищезазначеного потребують розробки методичні рекомендації на допомогу авторам наукових публікацій щодо підготовки та редагування пристатейних бібліографічних списків у виданнях для наукометричних баз даних. Щодо вимог до оформлення публікацій у наукометричних базах даних, то вони різняться між собою і пристосувати національні стандарти до вимог усіх баз даних одночасно неможливо. Однак аналіз подання списків літератури у різних базах даних доводить, що всі списки відрізняються лише знаками пунктуації, тоді як елементи бібліографічного опису і послідовність їх подання залишаються такими самими, як у національному стандарті.

Слід зазначити, що науково-методична діяльність у бібліотечній сфері змінюється відповідно до потреб бібліотечної практики. А позитивні тенденції в розвитку науково-методичної діяльності наукової бібліотеки стримуються низкою чинників, серед яких, зокрема, і дефіцит

фахівців, здатних виконувати складні завдання методичної роботи, і низька оплата їхньої праці, що безпосередньо впливає на кінцеві результати методичної служби, і недостатнє фінансування заходів методичного характеру тощо.

Таким чином, аналізуючи науково-методичну роботу бібліотеки в контексті її видавничої діяльності в умовах інформатизації, зауважимо, що до безперечних досягнень наукової бібліотеки, зокрема, її функцій як методичного центру слід віднести систематичну активну методичну допомогу бібліотечним працівникам, підготовку й видання для них методичних посібників, інструкцій, методичних рекомендацій тощо, виявлення та поширення передового бібліотечного вітчизняного і зарубіжного досвіду.

УДК 025.135:33–047.44:044(477)
Кулицький Сергій Петрович
Kulytskyi Serhii
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат економічних наук, доцент
Candidate of Economical Sciences, Associate Professor

БІБЛІОТЕЧНИЙ НАУКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ПРОДУКТ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕМАТИКИ: СПЕЦИФІКА СТВОРЕННЯ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

LIBRARY SCIENTIFIC ADN ANALYTICAL PRODUCT ON ECONOMIC TOPICS: THE SPECIFICS OF CREATION IN THE CONDITIONS OF THE SPREAD OF INTERNET TECHNOLOGIES

У доповіді обґрунтовано доцільність підходу до створення бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту з економічної тематики, що базується на використанні досягнень Інтернет і враховує історичну спадкоємність розвитку економіки. Представлено досвід створення бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту із широкого кола економічних проблем.

The article justifies the approach to creation of library information and analytical product of economic subject, based on the use of the Internet, which takes into consideration the historical continuity of economic development. Experience of

creating library information and analytical product for a wide range of economic issues is represented.

Ключові слова: бібліотечний науково-аналітичний продукт, Інтернет, інтернет-технології, інформація, економіка, економічні процеси.
Key words: library scientsfic and analytical product, Internet, internet technology, information, economics, economic processes.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій протягом останніх десятиріч створив якісно нові умови життєдіяльності суспільства й розвитку економіки, зокрема. Дуже точно охарактеризував специфіку масштабних технічних, економічних і соціальних змін, які відбуваються в житті людства на межі XX–XXI ст., терміном «мережеве суспільство» М. Кастельс. Утім, Ф. Уебстер, спираючись на праці Г. Шіллера, Ю. Хабермаса й Е. Гідденса, наголошував на історичній спадкоємності суспільних процесів, коли вплив нових революційних інформаційно-комунікаційних технологій на різні сфери діяльності певного суспільства поєднується з внутрішньо притаманними цьому суспільству механізмами спадкоємності його функціонування та розвитку. Поширення інтернет-технологій стимулювало розвиток мережевих структур, надгнучких до запитів зовнішнього середовища. Тому для адекватного дослідження впливу сучасних інтернет-технологій на розвиток інформаційно-аналітичного супроводу економічної діяльності продуктивним видається синтез підходів, втілених у дослідженнях Ф. Уебстера й М. Кастельса.

Мета цієї роботи – аналіз досвіду створення бібліотечного науково-аналітичного продукту з економічної тематики в умовах поширення інтернет-технологій в Україні. Її емпіричною базою є досвід роботи Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (СІАЗ НБУВ).

Радикальні зміни в інформаційному супроводі економічної діяльності в Україні, пов'язані з поширенням Інтернет, мають технічно-організаційний і соціально-економічний характер. Технічно-організаційні зміни полягають у швидкому збільшенні числа всіх типів суб'єктів економіки, що мають доступ до Інтернет; зростанні потенційного доступу суб'єктів економіки до великих обсягів різноманітних повідомлень; стрімкому зростанні кількості та сукупного обсягу повідомлень і швидкості їх поширення. Ці зміни призвели до зростання кількості інформаційних посередників і загострення конкуренції між ними за збільшення своєї частки на інформаційному ринку і в інформаційній сфері суспільства. Також розвиток інтернет-технологій забезпечив можливість оператив-

ного зворотного зв'язку продуцентів повідомлень (адресантів) зі своїми користувачами (адресатами). Останні часто через систему коментарів до первинних повідомлень або через участь у соціальних мережах самі стали виступати як продуценти тих чи тих повідомлень. Поширення інтернет-технологій призвело й до розширення спектра засобів інформаційно-психологічного впливу на різні цільові аудиторії, включаючи засоби її цілеспрямованої дезінформації, що так чи так позначається на формах і обсягах подачі повідомлень. Результатом зазначених зрушень в інформаційному просторі української економіки стало стрімке зростання обсягів інформаційного шуму, що часто випереджає зростання обсягів інформації, потрібної конкретним споживачам.

Причому поширення інтернет-технологій в економічній сфері відбувається одночасно зі змінами у структурі й функціонуванні продуктивних сил української економіки і з розвитком виробничих відносин, зокрема відносин власності. Ці напрями трансформації національної економіки тісно взаємопов'язані. Новітня історія свідчить про доцільність дослідження актуальних проблем розвитку української економіки крізь призму інтересів та взаємодії (в тому числі й інформаційної) її суб'єктів.

Поширення Інтернет в Україні та поліпшення умов доступу до цієї мережі радикально збільшило число першоджерел, якими можуть користуватись працівники інформаційно-аналітичних підрозділів наукових (універсальних) бібліотек. Завдяки впровадженню інтернет-технологій зменшилась асиметрія у можливостях доступу користувачів бібліотек України до різних джерел інформації. Потенційно інформаційний простір української економіки став більш конкурентним щодо пропозиції інформаційної продукції, що є важливою передумовою поліпшення якості науково-аналітичної продукції бібліотек.

Використання інтернет-технологій дає змогу радикальним чином розширити масштаби пошуку та збору інформації, залучаючи до роботи джерела, наприклад, іноземні та міжнародні, які раніше були фізично недоступні українському аналітикові. Надзвичайно важливу роль для поліпшення якості науково-аналітичної продукції з економічної проблематики мало розширення можливостей доступу відповідних підрозділів бібліотек через Інтернет до першоджерел статистичної інформації. Знання термінів підготовки відповідними організаціями форм статистичної звітності з питань, що є об'єктом аналізу, дає змогу готувати науково-аналітичні матеріали з мінімальним лагом запізнення щодо дати першої появи тих чи тих статистичних даних в інформаційному просторі економіки.

Однак поширення Інтернет та інших інформаційно-комунікаційних технологій не завадило збереженню феномену історичної спадкоємності розвитку економічних процесів, що проявляється, зокрема, в інерційному характері трансформації соціально-психологічних механізмів функціонування та розвитку економіки. Проведений аналіз засвідчив наявність цього феномену в стратегії російського «Газпрому». Так, надмірні зовнішньополітичні амбіції російського керівництва в поєднанні з монополістичною ментальністю топ-менеджменту російського «Газпрому» обумовили недосконалу стратегію розвитку російської газової промисловості. Саме розширення за допомогою Інтернет джерельної бази аналізу розвитку російської та світової газової промисловості дало змогу обґрунтувати наведені вище висновки.

Використання Інтернет для доступу до широкого кола різноманітних джерел інформації дає можливість аналітикові успішніше, ніж раніше розв'язувати притаманну економічним процесам проблему невизначеності. Пропонується такий алгоритм розв'язання проблеми невизначеності в економіці з використанням Інтернет на прикладі нафтогазових ринків:

1) Визначається суть проблеми, її основні характеристики.

2) Окреслюється галузева структура, характеристики та територіальні межі конкретних ринків і функціонально пов'язані з ними явища і процеси, насамперед соціально-економічні, що, власне і є об'єктом подальшого аналізу.

3) Складається перелік «ключових слів – понять», що відображають функціональні зв'язки найважливіших характеристик об'єкту дослідження.

4) Проводиться пошук і збір інформації за допомогою Інтернет з використанням відповідних «ключових слів – понять».

5) Із зібраного масиву повідомлень виключаються ті з них, що мають характер інформаційного шуму та формується необхідна інформаційна база для підготовки відповідної аналітичної роботи.

6) Згідно з отриманим завданням готується текст аналітичної роботи.

Нові можливості з'явились і у сфері дослідження такої форми соціальних комунікацій, як фінансові комунікації. Завдяки аналізу великих масивів різноманітної соціально-економічної інформації із широким використанням можливостей Інтернет є змога виявляти зони потенційної фінансової нестабільності в суспільстві та суб'єктів, що можуть бути так чи так у подібній нестабільності зацікавлені. У цьому контексті варто згадати цілеспрямоване безкоштовне розповсюдження деяких газет з

розміщенням на перших шпальтах панічних оцінок щодо падіння курсу гривні й стрімке подорожчання долара США та євро в лютому – березні 2015 р. Використання інтернет-технологій дає змогу відстежувати відносини розповсюджувачів такої інформації, яка є провокативною щодо стабільності фінансово-економічної ситуації в Україні, з іншими суб'єктами в нашій державі та за її межами.

Отже, раціональне використання інтернет-технологій дає змогу оперативно готувати такі бібліотечні науково-аналітичні продукти, які об'єктивно відображають характер економічних явищ і процесів в Україні та світі.

УДК 316.77:021.1:303.442.3(477)
Пальчук Валентина Едуардівна
Palchuk Valentyna
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат наук із соціальних комунікацій
Candidate of Sciences in Social Communications

РОЗВИТОК ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ В УМОВАХ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОБМІНІВ

DEVELOPMENT OF ACTIVITY OF MODERN INFORMATION CENTERS IN THE CONDITIONS OF INTENSIFICATION OF INFORMATION EXCHANGES

У доповіді висвітлюється роль сучасних інформаційних центрів, зокрема, інформаційно-аналітичних структур бібліотек, у сучасних процесах соціальних інформаційних комунікацій. Розглядається специфіка організаційно-технологічних, програмно-технологічних, інформаційно-технологічних, інтелектуальних підходів, що забезпечують необхідну якість ефективного використання інформації, введеної в суспільний обіг.

The report highlights the role of modern information centers, in particular, information and analytical structures of libraries, in modern processes of social information communications. The specifics of organizational and technological, program and technological, informational and technological, intellectual approaches that provide

the necessary quality of effective use of the information introduced into social circulation are considered.

Ключові слова: соціальні комунікації, інформаційно-аналітичні структури, бібліотека, аналітика.
Key words: social communications, information and analytical structures, library, analytics.

Наукове осмислення процесу розвитку соціальних інформаційних комунікацій, їх ролі й значення відбувається в площині пошуку оптимальних механізмів підтримки стійких інформаційних обмінів між суб'єктами, у тому числі через розвиток дистантних форм доступу до інформаційних ресурсів; забезпечення умов щодо наповнення достовірною інформацією каналів її циркуляції, постійного доступу до наявних її обсягів. Результати цих досліджень висвітлювалися в працях таких вітчизняних науковців, як О. Онищенко, В. Горовий, С. Горова, Т. Гранчак, С. Хоперський, Ю. Половинчак, Л. Чуприна, В. Бондаренко, Т. Горенко та ін.

З цими питаннями тісно пов'язана наукова проблематика узагальнення досвіду обробки, аналізу інформації, що циркулює в соціальних інформаційних комунікаціях і відображає життєдіяльність різних суб'єктів українського суспільства. Розкриття даної проблематики неможливо без переосмислення ролі сучасних інформаційних центрів як важливої складової соціальних інформаційних комунікацій, зокрема бібліотек, інших інформаційних структур ринку медіааналітики в умовах інтенсивності інформаційних обмінів, узагальнення їхнього досвіду в розвитку інформаційної діяльності, визначення основних відмінностей у підходах та методах роботи з масивами джерел інформації.

Збільшення суб'єктів життєдіяльності українського суспільства в результаті розвитку економічної, політичної, соціальної, культурної та інших сфер, удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій зумовили зростання потреб в ефективній інформаційній координації, формуванні уявлення про узагальнену інформаційну картину, що ретранслює результат діяльності цих суб'єктів в інформаційному просторі, поширення інформації по лінії горизонтальних зв'язків. У зв'язку з цим, сформувався відповідний суспільний запит, що зумовив розвиток таких напрямів інформаційної діяльності, як інформаційна аналітика, медіа аналітика в роботі сучасних інформаційних центрів. У свою чергу, це дало поштовх для дослідницької роботи в цьому напрямі, усвідомлення необхідності підвищення відповідних якісних параметрів, потрібних для розуміння сучасних методологічних, організаційних за-

сад та програмно-технологічних засобів забезпечення результативності інформаційної діяльності, пов'язаної з дослідженням інформаційних процесів, і відповідно, із технологіями інформаційного обігу, обробкою, аналізом, узагальненням інформації, що функціонує в соціальних інформаційних комунікаціях та відображає результат (представленість) чи авторську тональність стосовно суспільної діяльності окремих державних, політичних, економічних, наукових, громадсько-суспільних та інших суб'єктів.

З урахуванням сучасних соціокультурних тенденцій розвитку соціальних інформаційних комунікацій залишається актуальною теза про те, що інформаційна діяльність сучасних інформаційних центрів визначається не стільки формуванням значних обсягів інформаційних ресурсів і забезпеченням зручного доступу до них засобами інформаційно-комунікаційних технологій, скільки інтенсивністю використання інформації у відповідності з потребами суспільства. Ці тенденції розвитку соціальних інформаційних комунікацій зумовили вироблення інформаційно-аналітичними структурами бібліотек, іншими сучасними інформаційними центрами власних відмінних один від одного взаємопов'язаних організаційно-технологічних, програмно-технологічних, інформаційно-технологічних, інтелектуальних підходів, що забезпечують необхідну якість ефективного використання інформації, введеної в суспільний обіг. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах все більшого зростання обсягів інформаційних ресурсів виробили взаємопов'язані і взаємообумовлені пріоритетні підходи щодо забезпечення більш ефективного використання якісної, релевантної і своєчасної інформації у різних галузях ділової активності суспільства, у більшій мірі орієнтованої на сферу державного управління та місцевого самоврядування.

Подальше вдосконалення цих підходів та методик пов'язане, з одного боку, із можливостями самих інформаційних центрів, з іншого – з інформаційними запитами, потребами як українського суспільства загалом, так і окремих корпоративних замовників, користувачів. Тому сучасні інформаційні центри в галузі медіааналітики, які здебільшого орієнтовані на комерційні структури, у межах своїх фінансових, програмно-технологічних можливостей розвивають свою інформаційну діяльність у напрямі дослідження:

– представленості суб'єктів української політики, бізнесу в ЗМІ, соціальних медіа;

– потенційних можливостей та визначення характеристик каналів розповсюдження в соціальних інформаційних комунікаціях інформації

про результат діяльності окремих державних, політичних, економічних, наукових, громадсько-суспільних та інших суб'єктів;

– особливостей організації інформації, її циркуляції в системі соціальних інформаційних комунікацій;

– якісних і кількісних показників змістовності повідомлень, визначення їхньої авторської тональності щодо результатів діяльності окремих державних, політичних, економічних, наукових, громадсько-суспільних та інших суб'єктів.

УДК 316.773.2:340.151+340.152
Закірова Світлана Геннадіївна
Zakirova Svitlana
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук, доцент
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

СИМВОЛІЗМ ПРАВОВОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ФОРМУВАННЯ ТРАДИЦІЇ

SYMBOLISM OF LEGAL INTERCULYURAL COMMUNICATION: THE FORMATION OF TRADITION

У статті розглянуто сутність правової комунікації як різновиду соціальної комунікації, зазначено структурні елементи правової комунікації. Обґрунтовано значення символів і особливостей їхнього використання у соціально-правовій комунікації.

The essence of legal communication as a form of social communication is analysed in the article, the structural elements of legal communication are characterized. It is proved the value of symbols and features of their use in the socio-legal communications.

Ключові слова: комунікація, правова комунікація, символ, символізм.
Key words: communication, legal communication, symbol, symbolism.

Концепт «правова комунікація» був введений у науковий обіг професором Санкт-Петербурзького державного університету А. Поляковим. Він прагнув звернути увагу на принципову інтерсуб'єктивність природи права, її характер як утворення, що формується та існує лише

за рахунок взаємодії, взаєморозуміння, злагоди людей на основі загальної смислової зрозумілості. Теоретичне осмислення такого підходу до розуміння права дає змогу стверджувати, що правова комунікація – це специфічний засіб спілкування і взаємодії, у процесі якого відбувається систематичне поширення і передача інформації про правові норми, забезпечені примусовою силою органів державної влади, з метою регулювання поведінки суб'єктів права.

У ширшому розумінні комунікацію називають «інтеракцією», тобто взаємодією, обміном інформацією, контактами. Як зазначає І. Ситар, правова комунікація – це різновид соціальної комунікації; заснований на юридичних нормах, порядок взаємодії суб'єктів, що полягає в обміні правовою та іншою інформацією, спрямованою на задоволення їх законних інтересів і потреб.

Правова комунікація вимагає наявності трьох компонентів: правові тексти (знаковий вираз права), суб'єкти права і реальна діяльність суб'єктів права. Суб'єкти права здійснюють інтерпретацію правових текстів і вчиняють юридично значиму діяльність – за такою умовною схемою відбувається механізм правової комунікації. Але стосовно стародавніх держав перша з трьох складових – знаковий вираз права – не обов`язково має бути представлена правовим текстом. Знаковою формою можуть виступати певні символи, предмети, жести, дії чи усна мова.

На ранніх етапах розвитку суспільства і держави соціально-правова комунікація мала доволі високий рівень символізму. Символ є одним з найбільш універсальних, стійких і ефективних інструментів будь-якої комунікації. Виступаючи атрибутом усіх комунікаційних процесів, символи широко використовувалися і продовжують використовуватися у легітимації чи делегітимації соціальних суб'єктів та явищ. Карл Густав Юнг вважав, що символ – це знак, за допомогою якого людина пов`язує світ індивідуальної свідомості зі світом колективного несвідомого. Символічні знаки здатні утворювати судження, передавати інформацію, оціночне ставлення, детермінувати дію суб'єкта комунікації.

За часів існування виключно усного права у різних народів склалися різноманітні стійкі символічні ритуальні дії, які виконували однакову функцію затвердження норм і правил суспільного життя. Послідовність процесу зберігалася і передавалася від одного покоління до іншого, тож без додаткових пояснень певні дії зрозуміло й однаково сприймалися всіма членами суспільства. Таким чином відбувалася не тільки міжособистісна групова комунікація сучасників, а й комунікація різних поколінь.

У теорії комунікації символи поділяють на вербальні, наочні та

процесуальні. Вони відображали потребу координувати спільну діяльність, передавати досвід, надавати авторитет діям; як кодовані знаки універсальної мови вони набували соціального, а згодом і міжнародного характеру. Тобто вони виконували, перш за все, саме комунікативну функцію з початку для членів своєї, замкнутої спільноти, а згодом – для більш широкого загалу.

Комунікативна складова деяких символічних процедур виглядала не просто обов'язковою, вона була єдино можливою. В окремих випадках правова комунікація відбувалася завдяки прямим діям і не потребувала особливого мовного пояснення. Іншою формою символічної правової комунікації виступало поєднання у процедурі комунікації дії та мовного супроводження. Тільки за умов дотримання порядку дій і слів, які вимовляються учасниками, суспільство визнавало легітимність процедури. На цій стадії розвитку суспільства цілком можливою була ситуація, за якої той, хто допускав будь-яку неточність у висловлюваннях або жестах, ризикував не укласти угоду.

Зокрема, процедура манципації являла собою складний обряд, який передбачав суворе дотримання встановлених формальностей при продажу землі, будівлі, рабів, робочої худоби та деяких інших речей у Стародавньому Римі. Ритуал визначав обов'язкову присутність власника речі і покупця, п'яти повнолітніх свідків і вагаря. Власник, наприклад, раба торкався його паличкою і промовляв передбачені законом слова, передаючи покупцеві право власності на нього. Покупець приймав це право, також торкаючись раба та промовляючи обрядові слова. На терези покупець клав символ куплено речі або всю річ, а продавець – символ платні (зливок міді).

Під кожним словом і жестом суспільство розуміло чітко визначене поняття зі своїм особливим змістом. З часом просте відтворення символічних слів, виразів і дій практично призводили до звинувачення чи виправдання особи, яка покладалася на розуміння суспільством інформаційного змісту проведеного ритуалу. Яскравим прикладом комунікативної дії символічного значення може вважатися вираз, який походить від єврейського обряду ритуального обмивання рук. У разі, коли вбивця людини був невідомий, Тора приписувала принести в жертву телицю: «і всі старійшини того міста, найближчі до вбитого, нехай умиють руки свої над головою корови.. і промовлять і скажуть: руки наші не пролили крові цієї, а очі наші не бачили». Вислів набув особливого поширення у зв'язку із описаним у біблійському Євангеліє від Матвія сюжетом, за яким римський намісник Іудеї Понтій Пілат під час суду над Христом

здійснив поширене серед іудеїв ритуальне обмивання рук. Віддавши на вимогу юрби Христа на розп'яття, у знак непричетності до здійснюваного вбивства «Пілат...взяв води і умив руки перед народом і сказав: неповинний я в крові праведника цього».

Історія зазначеної ритуальної дії дійшла до наших днів у сучасному інформаційному значенні виразу – ухилятися від відповідальності чи небажанні брати на себе відповідальність. Натомість міжкультурна комунікація дещо змінила первісний сенс цієї символічної дії, оскільки наші сучасники використовують цей вираз також і у значенні «розірвати, припинити відносини з будь-ким». Новітній розвиток комунікаційних процесів супроводжується появою нових рис і якостей, проте роль символів у передачі інформації, спілкуванні і взаємодії залишається вельми важливою і сьогодні. Сучасний символізм у комунікації, у тому числі і правовій, може проявлятися, як і раніше, через мовні та немовні форми. Причому, навряд чи варто говорити про те, що з розвитком видів та способів комунікації перші (мовні) посилюють своє значення, а другі (немовні) втрачають сенс. Зокрема, сучасна людина багато в чому намагається перетворити текстові повідомлення на зрозумілі короткі смайли, хештеги та інфографіку, які, швидше, можна віднести не до мовної комунікації, а саме до предметної символіки. Тобто символізм трансформує певні речі і призводить до появи нових форм і засобів комунікації. Таким чином, символи виступають ефективним інструментом передачі інформації як для певного суспільства, так і для представників інших епох. Історія комунікації має приклади універсальних і стійких символів, що набули міжнародного комунікаційного змісту поза простором і часом. Тож роль і значення символів у різних видах правової комунікації, починаючи з часів стародавніх суспільств і до сьогодення, залишається надзвичайно важливим.

УДК 316.77:004.77(477)
Бондаренко Вікторія Іванівна
Bondarenko Viktoriia
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат наук із соціальних комунікацій
Candidate of Sciences in Social Communications

МОБІЛЬНІ ЗАСТОСУНКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ У СОЦІОКУЛЬТУРНИХ КОМУНІКАЦІЯХ

MOBILE APPLICATIONS AS A TOOL IN SOCIO-CULTURAL COMMUNICATIONS

Розглянуто сучасний стан та розвиток мобільних застосунків, як одного із сучасних засобів комунікації, проаналізовано їх особливості та специфіку використання як перспективного та дієвого інструменту поширення та популяризації соціокультурних інформаційних ресурсів.
The state and development of mobile applications as one of the modern means of communication has been studied. The specifics and specificity of using mobile applications as a promising and effective tool for disseminating and popularizing scientific, educational and socio-cultural information resources are analyzed.

Ключові слова: мобільні застосунки, інформаційні ресурси, інноваційні мобільні технології, комунікація, соціокультурна комунікація, Україна.
Key words: library, mobile applications, innovative mobile technology, Ukraine.

На сьогодні актуальними та дієвими інструментами сучасної комунікації суб'єктів інформаційного обміну є мобільні технології. З тотальним поширенням індивідуальних мобільних пристроїв обслуговування інформаційними ресурсами адаптується, стаючи більш компактним, вузько спрямованим та інтерактивним. У цьому контексті актуальним видається дослідження сучасного стану та розвитку мобільних застосунків як одного з інструментів сучасних комунікацій, зокрема, поширення та популяризації наукових та соціокультурних інформаційних ресурсів.

Так за оцінками AppAnnie, ринок мобільних застосунків (додатків) очікує значне зростання – з 70 млрд дол. у 2015 р. до 189 млрд дол. у

2020 р. Користувачі проводитимуть у мобільних застосунках на 114 % більше часу до 2020 р. Зростає кількість встановлення застосунків на смартфонах і планшетах – цей показник очікується на рівні 6,2 млрд до 2020 р.

Отже, розвиток мобільних технологій розкриває широкі можливості для їх використання в гуманітарній сфері. Постійне розширення асортименту мобільних застосунків підвищує ефективність залучення потенційних партнерів, клієнтів, користувачів та відкриває нові можливості в процесі реалізації наукових досліджень та освітніх програм завдяки доступності використання, легкості транспортування мобільних пристроїв та можливості перегляду потрібної інформації у реальному часі.

На сьогодні тільки в одному магазині GooglePlay налічується 28 різних категорій мобільних застосунків. За даними сервісу мобільної аналітики AppAnnie, станом на 2015 р. магазин GooglePlay пропонував користувачам понад 1,5 млн застосунків, а кількість завантажень становила 200 млн. Це дає підстави зробити висновок про те, що мобільні застосунки сьогодні де-факто стали одним із провідних засобів масової комунікації.

Зокрема, на сьогодні, активно використовуються мобільні застосунки в науковій, просвітницькій, культурній сферах. Не лишилися поза процесом «мобілізації» бібліотеки та інші інформаційні структури.

За допомогою мобільних технологій бібліотеки надають доступ користувачам як до своїх електронних каталогів, так і до тематичних колекцій. Так, наприклад, застосунок Europeana Open Culture дає можливість користувачам досліджувати колекції зображень із кращих закладів культури у Європі. Користувач може переглядати, обмінюватися і завантажувати безкоштовно понад 350 тис. зображень з високою роздільною здатністю з чотирьох тем: карти і плани, образи минулого, скарби мистецтва і скарби природи. Застосунок також дає можливість прокоментувати зображення та ознайомитися з враженнями інших користувачів; додати зображення до вибраного, поділитися ним на Facebook, Twitter і Pinterest або створити свій власний особистий віртуальний музей за темами, що становлять інтерес, таким чином залучаючи користувача до комунікаційного процесу.

Національна бібліотека Колумбії з метою поширення колумбійської культури, заохочування до читання та вивчення нових видавничих форматів розробила ряд мобільних застосунків, серед яких Ediciones Biblioteca Nacional – містить інтерактивні книги колумбійської літератури; Eduardo Carranza – у пам'ять 100-річчя від дня народження ко-

лумбійського поета; Mito – журнал, який на сьогодні вважається віхою в інтелектуальному житті країни та містить аудіо- і фотоматеріали, докладний покажчик журналу, відгуки про публікації.

Таким чином, мобільні застосунки стали новою формою надання бібліотеками доступу до власних електронних ресурсів та колекцій, популяризації в такий спосіб найцінніших національних інформаційних ресурсів, культурної спадщини, залучаючи користувачів до активного включення в національний культурний дискурс.

Слід зазначити, що на сьогодні спостерігається тенденція до кооперації між установами (як державними, так і приватними) соціокультурної сфери в процесі створення мобільних застосунків задля задоволення інформаційних потреб користувачів, залучення потенційних користувачів та підвищення рівня комунікації. Так, застосунок OldMapsOnline спрощує доступ користувача до понад 250 тис. старолавніх карт із XV по XX ст. з усього світу, що зберігаються в бібліотеках, архівах та інших установах культури, таким чином даючи можливість користувачам здійснювати «подорожі в часі» і досліджувати історичні карти. Застосунок використовує онлайн-краудсорсінг для уточнення даних і локацій.

Задля підвищення комунікаційної складової своєї діяльності та культурно-просвітницької місії провідні світові національні музеї використовують можливості сучасних мобільних технологій. Так Музей природознавства (Лондон) пропонує своїм відвідувачам завантажити застосунок Natural History Museum, який дає можливість отримати інформацію про всі експонати музею природничої історії; про поточні події; інтерактивні вікторини; пішохідні екскурсії; переглянути фото; ознайомитися з кумедними фактами та ін.

Вартий уваги мобільний застосунок Museums of the World, який дає змогу ознайомитися з інформацією про тисячі музеїв, виставки та інші культурні події по всьому світу. Цей простий у використанні застосунок буде зручним помічником для туристів та шанувальників мистецтва і культури, а також для всіх, хто хоче отримувати потрібну інформацію миттєво в будь-який час та будь-якому місці. Користувач отримує можливість із переліку музеїв світу знайти музеї, виставки і події поруч з його місцем розташування на основі GPS, а також використовувати інформацію навігаційних карт, щоб знайти потрібний об'єкт. Детальний опис будь-якого музею та галереї дає користувачу всю необхідну інформацію. Застосунок дає можливість відзначати свої улюблені музеї, писати про них відгуки.

Здійснити подорож по старовинних замках України дає можливість застосунок «Замки України», список якого налічує 111 замків. Застосу-

нок доступний трьома мовами: українською, польською та англійською. Користувач може задати маршрут подорожі пішки або автомобілем. Необхідна наявність GPS і підключення до Інтернету.

Актуальним та дієвим є використання мобільних технологій задля забезпечення соціокультурних запитів громадян з особливими потребами. Так, перспективним для використання видається застосунок «Музеї без бар'єрів», завдяки якому можна перевірити, які музейні заклади в Україні та Польщі готові приймати та обслуговувати відвідувачів з особливими потребами. У застосунку можна знайти дані про понад 200 польських та понад 100 українських музеїв. Застосунок доступний двома мовами – польською та українською. Кожен музей описаний через призму його архітектурної та навчально-просвітньої доступності для людей з обмеженими можливостями. Широко представлено дидактичні матеріали і навчальні програми, спеціально приведені у відповідність із потребами людей з різними видами фізичних обмежень.

Застосунок BeWarned Dance, створений українськими розробниками для людей з вадами слуху, дає змогу «відчувати» музику, перетворюючи її у вібрації, спалахи й візуальний еквалайзер.

Платформа BeWarned об'єднала чотири технічні асистенти для глухих: Sound Monitor – розв'язує проблему безпеки, визначаючи загрозливі звуки. У випадку небезпеки застосунок попереджає користувача вібрацією і миготінням спалаху; Connect – він конвертує текст у мову і навпаки; Emergency Call – дає змогу користувачеві викликати близьких на допомогу, коли він перебуває в небезпечній ситуації; Dance – спроба відчути музичні треки, завдяки конвертації їх у вібрацію, світлові сигнали й пульсацію візуального еквалайзера.

У науковій сфері теж спостерігається зацікавленість у використанні мобільних застосунків як інструменту наукової комунікації. Так, відома наукометрична база даних EBSCO створила ряд застосунків своєї продукції, серед яких такі, як EBSCOhost, EBSCOeBooks, EBSCOAudiobooks. Застосунки дають можливість доступу до великої кількості різноманітних ліцензованих повнотекстових загальнодоступних баз даних та повнотекстових ресурсів від провідних постачальників інформації.

Цікавим для науковців та фахівців є застосунок DynaMedMobile, що є ресурсом науково-обґрунтованих клінічних досліджень, орієнтованим на вузько-спеціалізоване використання в медичній сфері. Зміст DynaMed постійно оновлюється, щоб відобразити систематичну ідентифікацію, оцінку й огляд останніх клінічних даних.

На сьогодні відмічається тенденція до створення мобільних засто-

сунків задля швидшого поширення в наукових колах нових ідей та думок, посилення циркуляції наукової інформації та її популяризації. Так, ряд міжнародних наукових журналів створили власні застосунки, серед яких: «Рациональная Фармакотерапия» – науково-практичний журнал «Раціональна Фармакотерапія в кардіології» для кардіологів і терапевтів, що рецензується та є включеним до переліку видань ВАК для публікації результатів дисертацій кандидата і доктора наук. Основний зміст журналу представлено оригінальними науковими статтями, науковими оглядами, лекціями, результатами аналізу клінічної практики; Communication Today – науковий журнал містить фахові наукові статті про ЗМІ, новітні засоби масової інформації. Журнал індексується в базах даних: CEJSH, EBSCO, ProQuest та ін.

Таким чином використання мобільних технологій у науковій сфері збільшує кількість і якість каналів комунікації. За допомогою мобільних застосунків можна отримати інформацію щодо конференцій, семінарів, лекцій, конгресів, ознайомитися з результатами останніх наукових досліджень у будь-якій галузі науки.

Отже, можна констатувати, що сьогодні мобільні застосунки виступають як дієвий, перспективний інструмент у соціокультурних комунікаціях. Дослідивши розвиток та використання мобільних застосунків, можна зробити висновки щодо їх стрімкого поширення в різних сферах суспільного життя.

УДК 340.120.4
Дем'яненко Михайло Миколайович
Demianenko Mykhailo
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

МІЖНАРОДНІ ПРАКТИКИ ПРОТИСТОЯННЯ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ: МОЖЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

THE INTERNATIONAL PRACTICE OF CONFRONTATION AGAINST INFORMATION AGGRESSION: ADAPTATION OPPORTUNITIES FOR UKRAINE

У доповіді аналізуються окремі зразки агресивної міждержавної інформаційної

політики; розглянуто деякі аспекти протистояння інформаційній агресії, вироблення ефективних механізмів та засобів протидії, у тому числі з урахуванням міжнародного досвіду.
The paper deals with the examples of interstate aggressive information policy; some aspects of the confrontation against information aggression; the development of effective mechanisms and means of counteraction, including international experience.

Ключові слова: інформаційна агресія, інформаційна політика, пропаганда, інформаційна безпека, Україна, Росія, НАТО.
Key words: information aggression, information policy, propaganda, information security, Ukraine, Russia, NATO.

Словосполучення інформаційна війна та інформаційна зброя набули широкого застосування як у вітчизняному, так і зарубіжному комунікаційному середовищі. Інформаційна зброя в сучасних умовах залишається досить дієвою, і це зумовлено тим фактом, що вона має визначальний вплив на свідомість людини, трансформуючи пам'ять, способи та форми самоідентифікації. При цьому у свідомості особистості програмуються потрібні суб'єкту впливу параметри: тип свідомості, штучні потреби, форми самовизначення тощо, які впливають на поведінку індивіда – об'єкта інформаційного впливу.

Ці обставини спонукають деякі країни реалізовувати агресивну інформаційну політику стосовно інших, які змушені провадити політику захисту від чужого інформаційного впливу, і за таких обставин спостерігається конфронтація держав, що, у свою чергу, породжує нові кризи в міжнародних відносинах.

У кожному окремому випадку інформаційна агресія здійснюється зі своїми особливостями, враховуючи конкретні обставини, починаючи від рівня розвитку та поширення сучасних інформаційних технологій і закінчуючи підходами, якими послуговуються сторони інформаційних протистоянь. Наприклад, в інформаційній агресії проти України російськими телеканалами були застосовані заборонені технології 25-го кадру для інформаційно-психологічного впливу на глядачів. Відповідні заяви зробили в СБУ та на підтвердження продемонстрували відеофрагмент випуску новин на телеканалі «Росія-24», у якому протягом усього випуску про події в Одесі 2 травня в куті екрана з'являлися малопомітні написи: «підпал: «Правий сектор», «людей убивають бандерівці», «нацгвардія – вбивці». СБУ також вдалося встановити, що російські ЗМІ використовують інші методи впливу на глядачів: поширюють напівправду, показують деталізовані сцени вбивств і насильства

й намагаються емоційно впливати на глядача, і не тільки на внутрішнього.

За умов «гібридної війни», зростання кількості інформаційних потоків та зокрема, сфальшованих повідомлень, постає необхідність забезпечення громадян знаннями про технології інформаційного впливу, засоби його розпізнавання та нейтралізації, а також ефективні механізми протидії інформаційній агресії, які також передбачають врахування міжнародних практик.

Серед основних кроків із забезпечення інформаційної безпеки в Україні можна виокремити врегулювання доступу інформації у вітчизняний національний інформаційний простір. При цьому необхідно розуміти, що заборонно-обмежувальні заходи в сучасних умовах не можуть повністю розв'язати проблему інформаційного впливу.

У цьому аспекті можна виокремити ряд досліджень та аналітичних матеріалів, які були підготовлені як державними, так і недержавними організаціями. Зокрема актуальними є матеріали дослідження «Міжнародний досвід здійснення спеціальних режимів мовлення: висновки для України», яке було проведено у 2016 р. колективом Національного інституту стратегічних досліджень. У дослідженні проаналізовано відповідний досвід США під час подій в Іраку, починаючи з 2003 р., коли інформаційна складова операції та її медіасупровід мали велике значення. Також розглядається досвід Грузії в інформаційному протистоянні з Росією у 2008 р. та країн Балтії. Характерним є той факт, що коли США та Грузія вирішували ці питання в умовах кризової ситуації, то країни Балтії щодо Росії намагалися запобігти можливим ризикам. Як приклад, можна згадати завчасне рішення Литви щодо заборони окремих російських каналів, жорсткий контроль за національними ЗМІ проросійської орієнтації тощо. Подібної тактики в протистоянні російській інформаційній агресії дотримується і Латвія, яка врахувала досвід подій в Україні за період, починаючи з 2014 р.

Що ж стосується України, то певні досягнення в цьому плані також є. Це і заборона трансляції низки російських телеканалів, згодом – показу російсько-пропагандистських кінофільмів та телесеріалів в ефірі вітчизняних телевізійних каналів, і врешті-решт останні рішення про заборону використання популярних інтернет-ресурсів та соціальних мереж тощо. При цьому, реалізуючи політику інформаційної безпеки, влада намагається не порушувати право громадян на інформацію. Головною метою такої інформаційної політики на непідконтрольних та звільнених територіях є не маніпулятивні та деструктивні інформаційно-психологічні впливи на мешканців регіону, а повноцінна соціаль-

но-психологічна реабілітація та реінтеграція громадян, а також їх поступове включення в усі сфери і процеси загальноукраїнського життя. Для успішнішої реалізації такого роду завдань потрібно враховувати міжнародний досвід щодо інституційного, фінансового та адміністративно-логістичного забезпечення подібних заходів, створення альтернативних інформаційно-комунікаційних інфраструктур, на які будуть покладені функції контрпропаганди в протистоянні інформаційній агресії.

На міждержавному рівні важливу роль у питанні протидії російській інформаційній агресії відіграє інформаційно-психологічна діяльність відповідних органів та структурних підрозділів НАТО. Принцип спільного фінансування організації дає можливість залучати до формування інформаційних та комунікаційних систем як ряд комітетів та управлінь самої організації, так і сторонні організації відповідного профілю. Також, крім відповідних структур НАТО, більшість провідних країн світу самостійно формує координуючі органи з контролю за створенням і застосуванням інформаційної зброї, об'єднує зусилля в наукових дослідженнях проблем інформаційної боротьби, забезпечення інформаційної безпеки тощо.

У цьому контексті зауважимо, що досвід проведення антитерористичної операції в Україні свідчить про необхідність розробки сучасної нормативно-правової бази та дієвої структури органів для ведення інформаційної боротьби Україною, у тому числі її Збройними силами (ЗС). Хоча, окремі позитивні моменти спостерігаються. Це, наприклад, поява влітку 2014 р. у ЗС України нового виду фахівців із цивільно-військового співробітництва (ЦВС), які здійснюють координацію та співробітництво з місцевим населенням, владою, міжнародними, урядовими та неурядовими організаціями. Свій досвід вони отримували при здійсненні миротворчих операцій, зокрема в Іраку.

Таким чином констатуємо, що в умовах сучасних військових і політичних протистоянь інформаційна зброя залишається одним із ключових факторів. Тому серед пріоритетних завдань держави – вироблення ефективних механізмів та засобів протидії інформаційній агресії, модернізація всієї системи інформаційної безпеки, у тому числі з урахуванням міжнародного досвіду.

УДК 34-048.88:021.1:316.324.8
Блажкевич Андрій Львович
Blazhkevych Andrii
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

БЕЗКОШТОВНІ ЮРИДИЧНІ ПОСЛУГИ В НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

FREE LEGAL SERVICES IN SCIENTIFIC LIBRARIES: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Висвітлено особливості надання бібліотеками правових послуг у контексті забезпечення сучасних потреб громадянського суспільства. Приділено увагу обласним та районним бібліотекам, які допомагають одержати безкоштовні юридичні консультації, зокрема бійцям АТО, проводять виставки літератури з питань права, а також допомагають користувачам з підбором правової літератури.

The peculiarities of providing libraries of legal services in the context of providing modern needs of civil society are highlighted. Attention was paid to regional and district libraries, which help to receive free legal advice, in particular ATO fighters, hold legal literature exhibitions, and help users with legal literature selection.

Ключові слова: центри правової інформації, громадська приймальня, пункти доступу громадян, безоплатна правова допомога.
Key words: centers of legal information, public reception, access points of citizens, free legal aid.

Національною програмою правової освіти населення, затвердженою Указом Президента України 18 жовтня 2001 р., поставлено завдання правового виховання населення і молодого покоління. Мета Програми – підвищення загального рівня правової культури та вдосконалення системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права.

Систематичну роботу з питань надання правової інформації гро-

мадянам України проводить Національна юридична бібліотека (НЮБ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Пріоритетними напрямами діяльності НЮБ є сприяння утвердженню й розвитку національної правової традиції, розширення доступу до правових інформаційних ресурсів усім категоріям громадян, ефективне використання цих ресурсів у практиці суспільного життя з метою розвитку демократичних основ державного управління та демократизації українського суспільства.

Серед замовників інформаційно-аналітичної продукції НЮБ – найвищі та регіональні управлінські структури, наукові установи, громадські організації.

Таким чином, НЮБ НБУВ проводить значну роботу з надання правової інформації в контексті забезпечення сучасних потреб громадянського суспільства.

Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого також працює в напрямі подання правової інформації для громадян. На виконання важливої місії правового просвітництва в бібліотеці створено Центр правової інформації, діяльність якого спрямована на повне розкриття фонду юридичної літератури та надання доступу до електронних ресурсів правового змісту. Основне завдання центру – розширення можливостей вільного доступу громадян до інформації правового характеру та вдосконалення процесів обслуговування користувачів правовими ресурсами на основі використання як традиційних, так і нових бібліотечно-інформаційних технологій.

Центр здійснює комплекс послуг з надання кваліфікованої допомоги користувачам бібліотеки і населенню міста у використанні правових інформаційних ресурсів, надає доступ громадянам до правових баз даних (БД), пропонує допомогу у пошуку інформації, здійснює запис на електронні носії, а також пропонує юридичну допомогу.

В обласних наукових бібліотеках також працюють центри правової інформації, які допомагають одержати безкоштовні юридичні консультації, зокрема бійцям АТО, проводять виставки літератури з питань права, а також допомагають користувачам з підбором правової літератури.

Мережа центрів правової інформації та консультацій наразі налічує 42 центри у 20 регіонах України. Центри правової інформації на сьогодні, зокрема, діють у Львівській, Волинській, Рівненській, Хмельницькій, Київській, Одеській, Херсонській, Миколаївській, Чернігівській, Луганській, Полтавській, Дніпропетровській областях.

В обласних бібліотеках створено також пункти доступу громадян до офіційної інформації, мета яких – вільний доступ та спроможність

пошуку офіційної інформації при допомозі мережі Інтернет. Пункти доступу громадян задовольняють будь-які інформаційні запити стосовно законотворчого процесу Кабінету Міністрів України, Верховної Ради, місцевих органів влади.

Пункти доступу громадян – це інформаційні центри в бібліотеках України, де громадяни мають можливість отримати інформацію про діяльність органів державної влади (з електронних джерел у тому числі) та дізнатись, яким чином можна долучитися та впливати на законодавчий процес.

Основною спрямованістю діяльності пунктів доступу громадян бібліотек є забезпечення доступу громадян до інформації про діяльність органів влади, надання консультацій та допомоги в пошуку потрібної офіційної інформації.

Так, зокрема в Пункті доступу громадян (ПДГ) до офіційної інформації Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки діє мобільний консультативний пункт Тернопільського місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги (БПВД), який забезпечує доступ до безоплатної правової допомоги в цивільному та адміністративному процесах для низки соціально незахищених категорій громадян, зокрема малозабезпечених осіб, інвалідів, учасників бойових дій (у тому числі учасників АТО з відповідним статусом та членів сімей загиблих); дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, біженців та ін. Представникам цих категорій надаються послуги адвокатів для представлення їхніх інтересів у цивільних і адміністративних судових спорах, а також потерпілим і свідкам у кримінальних провадженнях, якщо вони належать до категорії, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, як це визначено ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

Бібліотеки підтримують партнерські відносини з Українською Гельсінською спілкою з прав людини (УГСПЛ). Так, УГСПЛ упродовж восьми років реалізують роботу власної громадської приймальні в Тернопільській обласній універсальній науковій бібліотеці. Приймальня УГСПЛ безкоштовно надає первинну та в окремих випадках вторинну правову консультативну допомогу, проводить виїзні прийоми, інформаційні й просвітницькі заходи, поширює літературу правового та гуманістичного спрямування. За потреби надаються онлайнові консультації користувачам публічних бібліотек області.

Козятинська центральна районна бібліотека також задовольняє запити різних верств населення завдяки створенню на базі бібліотеки Консультативно-інформаційного центру «Право». Завдання центру –

проконсультувати відвідувачів щодо пошуку необхідного юридичного документа чи конкретної інформації правового характеру. Завдяки своєчасному знайомству з новинами законодавчого плану користувачі мають змогу позитивно вирішувати правові питання.

Отже, підбиваючи підсумки, зазначимо, що на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в Україні бібліотеки відіграють значну роль у правовому інформуванні громадян. На сьогодні безкоштовні юридичні послуги в бібліотеках допомагають громадянам у підвищенні правової обізнаності з нескінченним потоком правової інформації та у формуванні правової культури громадськості. Також завдяки сучасному веб-доступу до всеосяжної правової інформації, зокрема в режимі онлайн, громадяни мають можливість одержати необхідну юридичну інформацію або отримати юридичну консультацію.

УДК 329:070–047.23:025.7/.9:027.021(477–25)»1991–2002
Потіха Андрій Леонідович
Potikha Andrii
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ВИВЧЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ ПРЕСИ (1991–2002 рр.): ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

THE STUDY AND PRESERVATION OF INFORMATION FROM THE PARTY PRESS (1991–2002): EXPERIENCE OF THE V. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Проаналізовано процес наповнення бібліотечних фондів періодичними виданнями політичних партій, вивчення й підходи до збереження інформації цих видань. Наголошується на особливостях функціонування партійної преси в період 1991–2002 рр.

The process of filling library collections with periodicals of political parties, studies and approaches to preserving the information of these publications is analyzed. Features of the functioning of the party press in the period 1991-2002 are noted.

Ключові слова: партійна преса, газетний фонд, вивчення і збереження партійних видань.
Key words: party press, newspaper fund, study and preservation of party publications.

Інтелектуальна потреба отримання нових знань як один із чинників, що зумовлюють існування й подальший розвиток суспільства, задовольняється в сучасному суспільстві головним чином за допомогою засобів масової комунікації (ЗМК), друкованих і електронних.

На початковому етапі становлення незалежності України значну роль у поширенні інформації відігравала преса, зокрема й партійна. У XXI ст. на перший план вийшли електронні ЗМК, але інформація друкованих видань, яка зберігається в архівах і бібліотеках, має важливе значення як історичне джерело. Завдяки кропіткій праці працівників бібліотек дослідники мають можливість користуватися джерельною базою, яка сформована у фондах відповідних закладів.

У Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) дослідники працюють над вивченням і збереженням періодичних видань. Зокрема, співробітниками відділу газетних фондів підготовлено наукові праці з актуальних питань збереження і використання газетних фондів та впровадження в роботу інноваційних технологій.

Преса політичних партій, як і всі інші ЗМК в Україні, зазнала складного процесу розбудови, її функціонування, зокрема в період виборчих кампаній, що відбулися, потребує детального вивчення.

Становлення багатопартійності, поступова ліквідація монополії КПРС на владу стало підґрунтям для затвердження 12 червня 1990 р. Закону СРСР «Про друк та інші засоби масової інформації». Це посприяло появі нових друкованих ЗМІ, і впродовж 1990 р. їхня кількість зросла втричі порівняно з 1989 р. Упродовж 1988–1990 рр. було започатковано понад 300 неурядових видань, разовий наклад яких перевищив півмільйона.

Новостворені політичні сили започаткували ряд партійних видань, які були покликані донести до читача основні засади політичної діяльності цих партій. У 1991 р. активізували діяльність усі політичні сили, які намагалися за допомогою ЗМК залучити на свій бік якомога більше громадян. Значно зросла видавнича діяльність – в Україні було видано близько 80 партійних газет, без урахування комуністичних (до заборони КПУ). Проте ці газети видавалися рідко, іноді навіть були не зареєстровані. видавалися у формі агітаційних листків. Такі видання майже не потрапляли до бібліотек і стали рідкістю.

Переважна більшість газет представлена лише кількома примірниками, і часто протягом року вони припиняли своє існування або не надавали чергові номери для збереження і користування в НБУВ. У 1992 р. кількість партійних газет, що надходили до НБУВ, скоротилася до 39 найменувань. Причому лише 18 назв газет збереглися з 1991 р., усі інші видання започатковані в 1992 р.

У 1993 р., з поверненням на політичну арену КПУ й активізацією інших лівих сил, зросла кількість партійних газет, значну частку яких становили партійні видання лівого спрямування. До НБУВ у 1993 р. надійшло понад 54 найменувань газет. Найбільшу кількість отриманих бібліотекою видань становили газети НРУ – 14, УРП – 9, СПУ (Соціалістична партія України) – 9 і лише 5 видань інших комуністичних організацій. Натомість у 1994 р. значно зросла кількість видань Комуністичної партії України – 15, але першість, як і раніше, утримував НРУ – 20 видань. УРП – 10 видань, СПУ – шість, КПУ і СПУ спільно видавали ще три газети. Інші партії видавали лише по кілька газет, і їхня обмежена кількість надходила до бібліотеки. Усього в 1994 р. до фондів бібліотеки надійшло понад 73 видання. Як відомо, у 1994 р. в Україні діяло понад 30 політичних партій. Напередодні виборів 1998 р. їх було вже понад 50. У 2001 р. було зареєстровано 112 політичних партій, і до кінця року їхня кількість зросла. Щоправда, ряд партій увійшли до виборчих блоків, започаткувавши об'єднавчий процес.

Такими ж темпами зростала кількість друкованих видань політичних партій. На початку 1995 р. в Україні було зареєстровано 163 партійні газети, що видавалися в різних регіонах. Більшість газет зареєстровані в областях і районах – 144, лише 19 зареєстровані як центральні. Проте у фондах НБУВ зберігається трохи більше 100 найменувань видань. Саме в 1995 р. відбулися зміни у видавничій діяльності політичних сил, і на перше місце вийшли комуністи, які значно наростили видавництво своїх газет. Лише до фондів НБУВ у цьому році надійшло понад 40 комуністичних газет і кілька газет, започаткованих спільно із СПУ. Другу позицію займав НРУ – 14 газет, УРП – 12, СПУ – п'ять. Інші партії знову обмежилися кількома виданнями.

За інформацією Книжкової палати України ім. І. Федорова, у 1999 р. виходило 209 партійних видань, щоправда, інформація стосується тих газет, які не просто реєструвалися, а й надсилали свої примірники до Книжкової палати. На зберіганні в НБУВ, станом на початок 2002 р., було понад 276 найменувань партійних газет. Усі ці газети зберігаються у фондах бібліотеки, з ними велася і ведеться робота з комплектації, архівування, створення каталогів та опису видань.

Сучасні бібліографічні ресурси формуються з урахуванням розвитку новітніх технологій, створюються електронні каталоги й бази даних на газетні надходження, що, безумовно, допомагає орієнтуватися в сучасній періодиці, оцінити її місце в книжковій і газетній спадщині. Електронні каталоги газет, як правило, розкривають поточні сучасні надходження до бібліотек.

Значних змін набувають і методичні засади створення науково-довідкових бібліографічних покажчиків нового покоління, які повністю розкривають зміст і склад часописів, здійснюють науково-аналітичний опис періодичних джерел преси й періодики як джерела з історії преси, супроводжують видання науковим коментарем або цілісним дослідженням.

Але це меншою мірою стосується партійних видань, які належать до «неформальних», і лише останні роки їм приділяється більше уваги. Зокрема, у 2001 р. колективом НБУВ було підготовлено і видано довідник під назвою «Неформальна преса в Україні (1988–1991): каталог за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського».

Значна частина партійних видань вивчалася співробітниками Служби інформаційного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ при підготовці наукових і аналітичних матеріалів. На жаль, не було системності вивчення матеріалів партійних газет, але значна частина інформації зберігається у виданнях СІАЗ.

Партійні газети зберігаються у фондах НБУВ і є ще маловивченими. Незважаючи на те що частина цих видань проаналізована співробітниками СІАЗ, а інформація використана при підготовці публікацій і збережена як інформаційний ресурс консолідованої інформації в НБУВ, партійні видання все ж потребують подальшого дослідження, адже кожна газета може стати предметом джерелознавчого вивчення як особливе комплексне джерело.

УДК 021.1:314.151.364
Желай Оксана Петрівна
Zhelai Oksana
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ВІТЧИЗНЯНА БІБЛІОТЕЧНА МЕРЕЖА В ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ ПРОЦЕСІ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

DOMESTIC LIBRARY NETWORK IN THE GENERAL PROCESS OF ASSISTANCE TO INTERNAL DISPLACED PERSONS

Доповідь висвітлює розвиток перспективних форм і технологій бібліотечної ро-

боти для задоволення інформаційних запитів нової цільової групи бібліотечних користувачів – внутрішньо переміщених осіб. Акцентується увага на інформаційно-аналітичному напрямі досліджень проблематики внутрішньо переміщених осіб, вивченні ефективності застосування нових напрямів роботи бібліотек у процесі допомоги переселенцям і учасникам АТО.
The report highlights the development of perspective forms and technologies of library work to meet the information requests of a new target group of library users – internally displaced persons. The attention is paid to the information-analytical direction of research of the problems of internally displaced persons, the study of the effectiveness of the application of new directions of work of libraries in the process of assistance to migrants and participants ATO.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, бібліотечна допомога переселенцям, бібліотечні інформаційно-аналітичні служби, нові напрями бібліотечної роботи, національні бібліотеки, ОУНБ, публічні бібліотеки.
Key words: IDPs, displaced library services, library information and analytical services, new areas of library work, national libraries, Regional Scientific Library, public libraries.

В Україні суворі реалії останніх років поставили нові завдання перед бібліотеками в задоволенні соціальних потреб суспільства, актуалізували функції щодо формування інформаційних ресурсів і надання до них доступу всім категоріям користувачів у час, коли десятки тисяч людей зі Сходу України покинули свої домівки й тимчасово перемістилися в інші регіони країни. Відповідно до норм міжнародного права, вони становлять нову категорію людей – внутрішньо переміщені особи (ВПО).

Для розв'язання широкого кола проблем ВПО ведеться цілеспрямована робота керівництвом країни, державними установами, міжнародними та громадськими організаціями, волонтерами.

Бібліотеки – універсальні інформаційні центри – теж включені в загальнодержавний процес допомоги внутрішнім переселенцям, які залишилися без власного житла та майна, роботи.

Наразі актуалізується питання дослідження нових дієвих стратегій інформаційно-бібліотечної діяльності в сучасних умовах, осмислення та утвердження перспективних форм бібліотечно-інформаційного обслуговування, що допомагають у задоволенні широкого спектра соціально значущих інформаційних запитів користувачів, зокрема ВПО.

У процесі реалізації проекту «Бібліотеки як центри підтримки громади в умовах воєнної загрози: робота з внутрішньо переміщеними особами» (Наказ Міністерства культури України від 18.09.2014 р. № 773) налагоджено систему підготовки бібліотечних працівників для органі-

зації послуг з інформаційно-консультативного забезпечення внутрішньо переміщених осіб, у 559 населених пунктах країни бібліотеки розпочали кваліфіковане надання послуг для внутрішньо переміщених осіб.

Протягом 2014–2016 рр. провідні фахівці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) вивчали соціокультурні й інформаційно-консультативні аспекти роботи бібліотек у кризових умовах; науковці інформаційно-аналітичних підрозділів Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) і Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) НБУВ зосереджували свої дослідження на проблемах біженців, ВПО та інших вразливих категоріях населення.

Результати моніторингів, аналітичні напрацювання й дослідження відображаються в збірнику наукових праць НБУВ «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», фаховому журналі НБУВ «Бібліотечний вісник», інформаційно-аналітичному журналі «Україна: події, факти, коментарі»; у «Резонансі» – бюлетені матеріалів, підготовлених на базі аналізу оперативної інформації електронних видань; в інформаційних бюлетенях «Проблеми переселенців», «Адаптація переселенців». Усі видання представлено на веб-сайтах НБУВ і Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ (СІАЗ, НЮБ, ФПУ).

Співробітники інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ забезпечують інформаційно-аналітичною продукцією центральні й місцеві органи влади, органи самоврядування в усіх регіонах країни; презентують експертні матеріали на веб-сайті НБУВ, надають інформаційно-консультаційну допомогу та роз'яснення соціально-правових норм ВПО.

На початку 2017 р. експерт Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ Ю. Половинчак в прямому ефірі програми «Ціна питання» (студія радіо «Голос Донбасу») надала соціально-правову консультацію стосовно законодавчих змін у порядку обліку переселенців і підтвердження їхнього статусу та права на виплати.

У межах виконання НДР «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек як фактор розвитку суспільства знань» відділ комплексних наукових та науково-інформаційних проектів НБУВ провів моніторинг соціокультурних заходів протягом 2014–2016 рр., представлених на сайтах бібліотек України (національних, державних, обласних, універсальних наукових).

Моніторинг засвідчив, що бібліотеки в усіх регіонах країни активно співпрацюють із владою, волонтерськими рухами, громадськими організаціями для проведення заходів з підтримки учасників бойових дій у зоні АТО і їхніх сімей; сприяють налагодженню ефективних механізмів

комунікації вимушених переселенців з місцевими органами влади для ефективної соціальної адаптації ВПО.

Доказом наполегливої й кваліфікованої роботи бібліотек з користувачами-переселенцями є багато успішних історій із працевлаштування ВПО, оформлення певних документів, допомога в самоосвіті дорослим і дітям тощо.

У рамках науково-дослідної роботи провідні фахівці бібліотечної галузі проводять дослідження проблематики стосовно переселенців, узагальнюють напрацювання й надають науково обґрунтовані методичні рекомендації для бібліотечної мережі з метою підвищення рівня якості інформаційно-бібліотечного забезпечення, зокрема внутрішньо переміщених осіб.

Провідні національні бібліотеки, обласні універсальні наукові й публічні бібліотечні установи в усіх регіонах є активними та дієвими учасниками загальнодержавного процесу допомоги ВПО та учасникам АТО, вирішення широкого кола питань цієї проблематики.

УДК 339.138
Польовик Світлана Миколаївна
Polovyk Svitlana
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат наук із соціальних комунікацій
Candidate of Sciences in Social Communications

ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ ФАХОВИХ ЖУРНАЛІВ

GENDER PROBLEMS OF MODERN LIBRARIES: CONTENT-ANALYSIS OF PUBLICATIONS OF THE PROFESSIONAL MAGAZINES

Досліджено гендерну нерівність ІТ-професіоналів у бібліотеці на основі аналізу фахового журналу «Наукові й технічні бібліотеки».
The gender inequality in the IT-professionals in the library is analyzed on the basis of the analysis of the professional magazine «Scientific and technical libraries».

Ключові слова: гендерна нерівність, інформаційні технології, бібліотечна професія, ІТ-фахівці.

Key words: gender inequality, information technologies, the library profession, IT-professionals.

На сьогодні гендерні проблеми у визначенні ролі й місця жінок у професіях, пов'язаних з інформаційними технологіями (ІТ), досить активно досліджуються. Це, у першу чергу, зумовлено соціокультурними процесами переорієнтації сучасного суспільства. Оскільки розвиток соціуму все більше залежить від інформації, проблема доступу жінок до ІТ та їх використання стає дуже важливою. Однак важко очікувати, що ІТ стануть доступними для жінок під час природного розвитку, якщо і далі будуть використовуватися підходи та технології, які не враховують гендерні аспекти.

Значний інтерес становлять гендерні аспекти ІТ у такій важливій галузі інформаційної та культурної діяльності суспільства як бібліотечна. Слід констатувати, що на сьогодні існують суперечності між необхідністю збільшення присутності жінок серед ІТ-фахівців у бібліотеці та збереженням різного роду бар'єрів, які обмежують їх кар'єрне зростання і висхідну соціальну мобільність. Розуміння того, чому жінки в бібліотеці рідше позиціонують себе як ІТ-фахівці, сприятиме організації заходів для виправлення гендерної сегрегації.

В основу дослідження щодо виявлення особливостей гендерної професійної сегрегації ІТ-фаху в бібліотеці було покладено контент-аналіз публікацій російського щомісячного науково-практичного журналу з бібліотечної справи «Наукові й технічні бібліотеки» («НТБ»). Об'єктом контент-аналізу стали всі номери цього видання, розрахованого на фахівців бібліотечно-інформаційної та споріднених галузей, за 2014–2016 рр., а вибіркою дослідження – заголовки рубрик і статей.

Дані результатів контент-аналізу свідчать про те, що на сторінках журналу за досліджуваний період публікувалося 176 авторів жіночої статі, які написали 155 матеріалів, і 172 автори-чоловіки, яким належать 149 статей. Встановлено, що індекс представленості жінок і чоловіків у виданні становить 16 % (58 % жінок і 42 % чоловіків), тобто фіксується незначний дисбаланс гендерної сегрегації, причому на користь жінок.

Як показують результати дослідження, динаміка показника гендерного балансу протягом досліджуваного періоду була вельми нестабільна. Кількісний пріоритет присутності на сторінках журналу жінок як авторів публікацій характерний для 2014 р., протягом якого ними були представлені 59 статтями (66 %) тоді, як чоловіки опублікували лише

30 матеріалів (34 %). У 2015 р. спостерігається гендерна асиметрія на користь чоловіків як авторів, зокрема ними було опубліковано 57 статей (58 %), а жінки представили лише 41 матеріал (42 %). Надалі триває тенденція до зростання числа статей, опублікованих авторами-чоловіками: у 2016 р. на сторінках журналу ними було представлено 63 публікації (53 %) тоді, як простежується зниження творчої активності авторів-жінок до 54 матеріалів (47 %).

Результати дослідження демонструють у цілому позитивну динаміку представлення серед авторів журналу жінок, що свідчить про те, що переважна більшість матеріалів фахового видання з технічним ухилом написані жінками, які все частіше включаються в розробку і впровадження автоматизованих технологій і систем у бібліотеці. Ці результати підкреслюють потенціал жінок у розкритті своїх можливостей у теоретичному і практичному підході до ІТ у бібліотечній сфері.

Однак, з огляду на той факт, що в бібліотеці працюють переважно жінки, а чоловіки становлять близько третини співробітників, їх присутність, як авторів публікацій на сторінках фахового видання з технічним ухилом і відповідно в ІТ-відділах бібліотеки, нечисленне, що пов'язано з гендерними стереотипами у сфері ІТ.

Для порівняння можна навести статистичні дані досліджень, проведених автором на прикладі професійних журналів США з бібліотечної справи за 2004–2015 рр., які констатують гендерну сегрегацію між жінками (44 %) і чоловіками (56 %), як авторами публікацій, у 12 % (на користь чоловіків). Аналогічними були результати досліджень, проведених зарубіжними фахівцями, зокрема М. Хаканссон за 1980–2000 рр. і М. Лемонт за 2006–2007 рр.

Таким чином, попри те, що дані контент-аналізу запевняють нас у тому, що все більше жінок опановують ІТ і застосовують отримані знання в бібліотеці, існують суперечності між загальною представленістю жінок у бібліотечній професії та їх присутністю у ІТ-відділах бібліотеки. На нашу думку, в епоху цифрової революції бібліотека повинна як ніколи прагнути до пізнання і освоєння нових ІТ, задіявши в цьому процесі не тільки чоловіків як фахівців, а й жінок, ламаючи стереотипи про чоловічі та жіночі професії.

На нашу думку, ідеї та інтереси жінок внесуть до бібліотечних ІТ нові перспективи. Жінки в бібліотеці можуть розвивати більш просунуті ІТ для вирішення ряду, на перший погляд, незначних питань техніч-

ної підтримки, розробки нових послуг для професійного чи особистого інтересу.

Вивчення проблем гендерної сегрегації в IT-сфері бібліотеки під час контент-аналізу публікацій фахового журналу «НТБ» дає підстави зробити висновки про методи впливу, які були б найбільш ефективними при вирішенні цього питання. Зокрема, констатовано, що проблема недостатньої представленості жінок, як IT-фахівців у бібліотеці, може бути вирішена шляхом збільшення освітніх можливостей, програм наставництва для молодих фахівців, професійних і економічних стимулів.

Дієвими можуть виявитися такі шляхи розв'язання цієї проблеми: організація навчання на роботі; матеріальне заохочення жінок, які прагнуть підвищувати свій професійний рівень; залучення жінок на навчання на короткотермінових курсах з IT; збільшення кількості жінок на керівних посадах, зокрема у відділах, пов'язаних з IT; вивчення гендерних особливостей жінок керівниками навчальних закладів для створення дієвої системи професійної освіти у сфері IT.

УДК 004: 027.7

Макарова Олена Ігорівна
Makarova Olena
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

НАУКОВІ БІБЛІОТЕКИ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

RESEARCH LIBRARIES IN THE MODERN INFORMATIONAL ENVIRONMENT

У статті проаналізовано зміни, що відбуваються в сучасному інформаційному середовищі наукової комунікації. Розглянуто нову роль наукових бібліотек як активного партнера на всіх стадіях життєвого циклу наукового дослідження.
The article analyzes the changes occurring in the modern information environment

of scientific communications. It was investigated the new role of research libraries as active partners in all stages of life cycle of scientific research.

Ключові слова: інформаційне середовище, наукова комунікація, наукова бібліотека, управління науковими даними, інформаційні ресурси, інфометрія.
Key words: information environment, scientific communication, research libraries, research data management, informational resources, infometry.

У наш час інформаційне середовище наукової комунікації, у якому створюється і поширюється наукове знання, зазнає швидких і глибоких змін. Динамічні, багатоаспектні процеси розвитку інформаційного середовища істотно впливають і значною мірою визначають тенденції в розвитку системи наукової комунікації. Система наукової комунікації є продуктом історичного розвитку, і кожна епоха розвитку науки вносить у неї свої зміни. Однак одна з важливих особливостей системи наукової комунікації полягає в тому, що колишні методи і засоби не замінюються новими, а лише доповнюються ними. Прогрес у галузі інформаційно-комунікаційних технологій докорінно змінив не тільки процеси пошуку, обробки, зберігання й поширення інформації. Сьогодні змінюються інформаційні потреби користувачів наукової інформації, науково-видавниче середовище, формуються нові моделі наукової інформаційної культури та інформаційної поведінки, реалізуються нові форми взаємодії учасників системи наукової комунікації.

Ще кілька років тому до «нововведень» в організації наукової комунікації відносили комп'ютери, Інтернет, мобільні телефони, електронну пошту, програми для обробки тексту, електронні публікації, бездротові мережі. Сучасні тенденції пов'язані, у першу чергу, зі змінами в способах публікації (видавничих технологіях), у системі поширення й оцінки наукових результатів. Тому сьогодні вчені можуть скористатися як традиційним каналом розміщення своїх результатів у друкованих виданнях, так і звернутися до сучасних розробок. До яких, зокрема, належать електронні журнали, електронні архіви, електронні репозиторії (інституційні, національні, дисциплінарні, окремих видавців), електронні бібліотеки тощо. Крім того, можна «викласти» результати в блозі, зробити і розмістити в мережі презентацію або відеоролик, включити результати у Вікіпедію та ін. Інструменти Web 2.0 надають ученим ще більш швидкі й менш формальні шляхи до комунікації всередині та поза наукового співтовариства. Останнім часом все більша кількість учених

використовує в професійних комунікаціях різноманітні соціальні медіа, такі як блоги, мікроблоги (Twitter), соціальні мережі (Facebook, Google+ і ін.) та ін.

Набувають поширення інформаційні системи управління науковими журналами та публікаціями, що забезпечують автоматизацію всього життєвого циклу наукової публікації від віддаленого представлення статей у науковий журнал до їх подальшої обробки для остаточної публікації. Крім того, у функціоналі таких систем присутні редакційні сервіси; веб-сервіси взаємодії редколегії журналу з авторами і читачами; управління інформаційними потоками і електронним контентом; сервіси отримання наукометричних даних та ін. Серед суттєвих особливостей сучасного інформаційного середовища наукової комунікації також перерахуємо: формування віртуального наукового простору (віртуальне співробітництво, віртуальні наукові колективи); створення і розвиток цифрової наукової інфраструктури (електронні бібліотеки, видавництва, журнали, архіви, інституційні репозиторії); розвиток хмарних технологій; широке поширення мобільних пристроїв і додатків. Необхідно підкреслити, що система наукової комунікації надає не тільки методи й засоби обміну і поширення інформації, а й оцінки науковим співтовариством результатів дослідницької діяльності вченого. Сьогодні у світовій практиці для оцінки наукової продуктивності, поряд з експертними оцінками, активно застосовуються бібліометричні і наукометричні показники. Бібліометрія і наукометрія використовуються в науковій політиці та управлінні фінансуванням науки; у національних програмах розвитку науки і національних системах оцінки результатів наукових досліджень, при складанні міжнародних і національних рейтингів вишів.

Останнім часом спостерігається перехід парадигми від книжкової і усної комунікації до комунікації цифрової, що є вельми важливим як для науки, так і для бібліотек, тому що наукова комунікація і бібліотеки завжди були взаємозалежні. Нині наукові та вишівські бібліотеки стикаються з необхідністю переосмислення своєї ролі і функцій у системі наукової комунікації, із проблемою пошуку нових шляхів інформаційно-бібліотечного забезпечення науково-дослідної діяльності і надання послуг, що відповідають запитам сучасних користувачів. Особливістю сучасного етапу розвитку бібліотек є їх причетність до наслідків відразу двох революцій – ментальної і технологічної. Серед нових проблем, що безпосередньо зачіпають діяльність бібліотек, можна виділити: зміна ролі бібліотечної діяльності в суспільстві; обробка динамічного

сегмента електронних інформаційних ресурсів; оволодіння онлайновими формами інформаційного обслуговування; стихійність процесу інформатизації суспільства та поширення кризи управління інформаційно-документальними потоками в соціальних комунікаціях. Сучасне інформаційне середовище сприяє реалізації нових типів співпраці вчених, видавців, бібліотекарів і появи нових ролей для бібліотек і бібліотекарів. Нова парадигма полягає в зміщенні ролі наукових бібліотек від уваги до послуг для читача до уваги до послуг для автора. Бібліотеки прагнуть зайняти більш активну позицію і виступають активними партнерами на всіх стадіях життєвого циклу наукового дослідження: від інформування і надання доступу до колекцій документів до публікації і далі аналізу і оцінки результатів досліджень. Як пріоритетні напрями діяльності наукових бібліотек можна виділити: створення й супровід репозиторіїв відкритого доступу; управління науковими даними; курирування наукових даних; інформетрія (бібліометрія, наукометрія, вебометрія, альтметр); служби підтримки електронних публікацій та ін. Наукові організації все більше звертаються до розгляду важливості управління науковими даними в рамках вирішення завдання управління науковою інформацією. Сучасні світові тенденції розвитку мережевих технологій характеризуються переходом від «павутини документів» до «павутині даних». Сьогодні науковець потребує не стільки «інформаційного супроводу» його досліджень, а, перш за все досконалої системи метаінформації, яка структурує це нове інформаційне середовище, забезпечує комфортну навігацію в ньому і механізми інтерактивної взаємодії. Саме бібліотеки й інформаційні центри є незалежними і міждисциплінарними установами, здатними взяти на себе поставку бібліометричних даних, необхідних для управління наукою, і саме фахівці в бібліотеках вивчають як ринок наукових публікацій, так і потреби дослідників.

Таким чином, на сучасному етапі бібліотеки переходять від традиційних функцій обслуговування та інформаційного забезпечення вчених до функцій поширення, аналізу та оцінки наукового знання. У зв'язку з цим бібліотеки активно залучаються в усі фази наукового дослідження, починаючи від надання доступу до інформації до її використання при прийнятті рішень.

УДК 027.021:001.83
Натаров Олег Олександрович
Natarov Oleg
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

БІБЛІОТЕЧНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

INFORMATIONAL AND ANALYTICAL ACTIVITY OF LIBRARIES IN PROVIDING OF THE GOVERNMENT AGENCIES

У доповіді висвітлюються особливості інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у забезпеченні інформаційних потреб органів державної влади. Розглянуто особливості завдань інформаційно-аналітичних структур бібліотек у сприянні ефективності процесу державного управління в Україні в період демократичних перетворень в українському суспільстві.
The paper outlines the features of informational and analytical activities of libraries in providing information needs of public authorities. The features of the tasks of information and analytical frameworks of libraries structure in promoting of the efficiency of public administration process in Ukraine during the democratic transformations in Ukrainian society.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, бібліотеки, органи державної влади, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади.
Key words: informational and analytical activities, libraries, government agencies, Service informational and analytical support of public authorities.

В умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства посилюється роль бібліотек як суб'єктів формування національного інформаційного простору. Як показує міжнародний досвід, потужним потенціалом у розв'язанні проблеми інформаційної бази, необхідної для ухвалення управлінських рішень, володіють інформаційно-аналітичні структури бібліотечних установ, насамперед, національних та парламентських бібліотек. Зокрема, лідерами процесу інформаційного забезпечення органів

державної влади є такі підрозділи національних бібліотек як Дослідна служба Конгресу США (Congressional Research Service, CRS), Бюро дослідницької та правової інформації Японії (Research and Legislative Reference Bureau, RLRB), Довідковий відділ з права й ухвалення рішень КНР (Law and Decision Making Reference Department, LDMRD), Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ). Відмінною рисою цих і подібних до них структур є організація наукових досліджень, спрямованих на розв'язання широкого кола політичних, економічних, соціально-гуманітарних проблем державного значення.

Бібліотечне інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади передбачає здійснення комплексу заходів, які розглядаються як інструмент розвитку системи інформаційних зв'язків шляхом оптимальної структуризації інформаційних масивів баз даних суспільно значущої аналітичної інформації, введення необхідних і достатніх її обсягів у сферу діяльності владних структур з метою сприяння обміну інформацією, на основі якого керівництво отримує відомості, необхідні для прийняття ефективних рішень, знання ситуації в кожний момент часу.

Приклад ефективної діяльності в цьому напрямі дає досвід таких структурних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), як Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Національна юридична бібліотека та Фонд Президентів України. Той факт, що згадані підрозділи були створені в найбільшій бібліотеці України, де склалися традиції та існує досвід комплектування, наукової систематизації, збереження й використання колекційних фондів, а також наявність у бібліотеці величезного документального та електронного інформаційного ресурсу, дає змогу ефективно поєднувати інформаційні ресурси в справі бібліотечного інформаційного-аналітичного обслуговування органів державної влади та управлінських структур різних рівнів.

Зокрема, Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) було створено для введення в широкий суспільний обіг матеріалів фондів НБУВ, моніторингу й опрацювання зростаючих інформаційних потоків, удосконалення інформаційно-аналітичного обслуговування суспільних інститутів України. Діяльність наукового підрозділу полягає у підготовці інформаційно-аналітичної та аналітично-прогнозної продукції на базі використання інформації електронних і друкованих ЗМІ, всіх видів фондів НБУВ, інших відкритих джерел.

Запорукою об'єктивності інформаційно-аналітичного продукту, що дає змогу уникнути впливу суб'єктивних орієнтирів дослідника на

кінцевий результат, виступають науковий підхід до обробки інформації з використанням широкого спектра відповідних методологічних принципів. Крім того, важливе значення має фаховий рівень пошуку, відбору і адекватної оцінки первинних джерел інформації. Запорукою якісного підбору матеріалу є послідовний моніторинг інформаційного простору, експертного середовища з метою визначення основних тенденцій подання інформації і актуальних соціально-політичних і економічних трендів.

Так, останнім часом в умовах масштабного реформування українського державного механізму, подолання наслідків суспільно-політичної кризи, анексії Криму та українсько-російського протистояння, що триває на Донбасі, робота співробітників відділу оперативної інформації (ВОІ) СІАЗ була спрямована на оперативне забезпечення користувачів, зокрема вищих органів державної влади, матеріалами суспільно значущої тематики, підвищення ефективності використання інформаційного ресурсу бібліотеки, урізноманітнення форм інформаційно-аналітичної роботи. З цією метою випускалися такі інформаційно-аналітичні видання: «Регіони сьогодні» (щоденний огляд оперативної інформації центральних та місцевих інтернет-видань про ситуацію в регіонах України. Висвітлюються політичні процеси, діяльність місцевих владних структур, ситуація в економічній та соціальній сферах, резонансні події та надзвичайні ситуації в областях); «Шляхи розвитку української науки» (інформаційно-аналітичний бюлетень матеріалів ЗМІ, у якому висвітлюються проблеми підвищення ефективності наукової діяльності, перебіг реформування української науки, подається інформація про здобутки вітчизняної науки та досвід розвитку наукових досліджень за рубежем); «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» (інформаційно-аналітичний бюлетень інтернет-ресурсів, у якому представлені матеріали з питань розвитку соціальних мереж, їх взаємодії з бізнесом, проблеми захисту даних, вплив мережевого спілкування на особистість, а також проблеми суспільної безпеки), «Проблеми інформатизації» (огляд матеріалів ЗМІ. Офіційна інформація, відгуки офіційних осіб з проблем інформатизації. Також висвітлюються питання розвитку інформаційних технологій, забезпечення інформаційного суверенітету країни, специфіка глобальних інформаційних впливів на вітчизняний інфопростір) та інші. Крім того, працівники ВОІ готували інформаційні та інформаційно-аналітичні матеріали для щоденного наповнення інформаційної бази Центру ситуаційного управління РНБО України. Матеріали, підготовлені на основі аналізу глобальних і національних інформаційних ресурсів, їх структуризація в Системі ситуаційного управління РНБО сприяли задоволенню потреби гнучкого реагування з боку владних структур на

загрози для національної безпеки. Під час підготовки матеріалів оцінювався вплив події на стан національної безпеки України, а також визначалися можливі заходи протидії для запобігання, нейтралізації чи зменшення її можливого негативного впливу.

Отже, бібліотечне інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади є одним з важливих напрямів роботи національних бібліотек у контексті зміцнення національного інформаційного суверенітету. З досвіду СІАЗ можна стверджувати, що в Україні саме НБУВ як найбільша національна бібліотека та головний науково-інформаційний центр держави є флагманом процесу інформаційно-аналітичного супроводу діяльності владних структур.

УДК 024:004.774:002.1:340
Пестрецова Ольга Олександрівна
Pestretsova Olha
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

БІБЛІОТЕКА В СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ІНФОРМУВАННЯ

LIBRARY IN THE LEGAL INFORMING SYSTEM

У статті розглянуто вітчизняний досвід бібліотечно-інформаційного обслуговування правовими ресурсами. Визначено найбільш поширені форми і напрями здійснення бібліотечно-інформаційного обслуговування правовими ресурсами на прикладі вітчизняних бібліотек, вибір яких для дослідження зумовлений активністю їх роботи, системністю представлення їх в інформаційному просторі, актуальністю інформаційного наповнення сайтів.

Article is devoted to the role of libraries in serving by the legal resources through informational technologies. Much attention is given to the most common forms of legal informing on example of national libraries. The choice of libraries for the study is due to their activity, presentation and constant updating of information and news on the site.

Ключові слова: бібліотека, правове інформування, е-урядування, бібліотечні проекти, інформаційний ресурс (веб-сайт).

Key words: library, legal information, e-government, library projects, information resource (website).

Сьогодні спостерігається зростання кількості підрозділів бібліотек, які здійснюють правове інформування, забезпечуючи таким чином одну з обов'язкових ознак демократичного суспільства – інформаційну відкритість. Аналіз представлення інформаційно-правової роботи на веб-сайтах бібліотек дає змогу виявити основні напрями та форми роботи з правового інформування. У контексті здійснення правового інформування одним з напрямів бібліотечної роботи є традиційна робота з надання доступу до бібліотечного фонду та її трансформації, зумовлені розвитком і впровадженням у бібліотечне обслуговування інформаційно-комунікаційних технологій. Бібліотеки здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення фундаментальних і прикладних досліджень, цільових комплексних науково-дослідних програм з проблем формування національної правової системи України, правових механізмів забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, правового регулювання інноваційного розвитку України, місця України в системі сучасного міжнародного правопорядку та ін.

Поряд із зберіганням і наданням доступу до правової інформації бібліотеки займаються популяризацією колекцій чи додатковим інформуванням з окремих тем. Реалізації цього завдання сприяє створення і представлення віртуальних виставок. Наповнення таких ресурсів на сайтах бібліотек дає змогу виявити певні тенденції. Це, по-перше, історичний принцип вибору тематики: значна увага приділена знаменним датам, ювілеям, визначним подіям з відчутним акцентом на тематику державотворення та національної правової традиції. По-друге – блок віртуальних виставок, що розкривають актуальні питання правотворення та правозастосування.

Окрім представлення та надання онлайнового доступу до власних фондів, бібліотеки виступають агрегаторами якісної та актуальної інформації, орієнтуючи через веб-портал користувачів у її масивах. У цьому випадку мова може йти про акумуляцію на сайті корисних ресурсів, складання та уточнення рекомендаційних списків, навігацію в різноманітних базах даних та електронних бібліотеках.

Ще одним напрямом здійснення правового інформування є здійснення бібліотеками інформаційно-аналітичного забезпечення наукових структур, органів державної влади, регіональних органів управління та громадського сектору. Відповідний інформаційний супровід, спрямований на сприяння удосконаленню правотворчої діяльності в Україні, вивчення громадської думки про ефективність правотворення та суспільних потреб у його вдосконаленні здійснюється Національною юридичною бібліотекою НБУВ.

Окремої уваги в контексті дослідження процесу здійснення бібліотеками правового інформування треба приділити різноманітним проектам, що реалізуються як за ініціативою самих бібліотечних установ, так і тих, що є ініціативою регіональних або центральних органів влади. Також це можуть бути проекти за участі міжнародних організацій, які найчастіше реалізуються на грантовій основі. Найчастіше проекти спрямовані на орієнтацію користувачів у тих ресурсах, що задовольняють їх громадянські права на інформацію, наприклад допомога в комунікації влада – громадяни, влада – бізнес тощо; захист прав; допомога малозахищеним категоріям населення. Виділяються також проекти щодо надання спеціального доступу до наукової та дослідної інформації.

Важливим напрямом роботи, поряд з обслуговуванням користувачів інформацією правового характеру, є реалізація посередницької діяльності, коли бібліотека виступає майданчиком, а відповідний її підрозділ – організатором і куратором проектів із активізації комунікації громади і представників органів влади. Однією з форм такого посередництва можуть бути громадські юридичні приймальні на базі бібліотек, де консультування здійснюють професійні юристи на громадських засадах.

Іншим напрямом роботи є реалізація завдань електронного урядування – як на рівні консультативних послуг з окремих питань, так і через участь у масштабних проектах з міжнародною участю.

На місцевому рівні бібліотеки допомагають у створенні персонального інформаційно-фінансового ресурсу для громадян: пропонують допомогу в оформленні податкової та фінансової звітності платника податків в електронній формі на сайті Міністерства доходів і зборів України; перевірці свідоцтва платника єдиного податку на сайті Міністерства доходів і зборів України; поданні декларації про майновий стан і доходи фізичної особи – підприємця та громадянина в електронному вигляді на сайті Міністерства доходів і зборів України та ін.

Узагальнюючи проаналізовані матеріали веб-сайтів бібліотек, відзначимо, що серед напрямів здійснення правового інформування слід виділити традиційну роботу з надання доступу до бібліотечного фонду та її трансформації, зумовлені розвитком і впровадженням у бібліотечне обслуговування інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, формування електронних бібліотек, комплексних електронних ресурсів, передплачених видань. Навігаційна функція реалізовується за кількома напрямами: орієнтація користувачів у тих ресурсах, що задовольняють їх громадські права на інформацію, створення віртуальних «книжкових полиць» з оновлюваними тематичними добірками, віртуальних виставок тощо.

Активно реалізовується посередницька функція бібліотек, що полягає у перетворенні їх на комунікаційні майданчики і сприяння безпосередній комунікації влада – громадяни, влада – бізнес тощо.

Бібліотеки залучаються до національних проектів з інформування громадськості про впровадження реформ та забезпечення громадської підтримки реформ. Важливою складовою правового інформування видається участь у захисті прав – боротьба з гендерною чи іншою дискримінацією, допомога малозахищеним категоріям населення. Описана вище участь у системних (державних, регіональних, грантових чи змішаних) проектах, що об'єднують діяльність багатьох бібліотек та органів влади, громадських та міжвідомчих організацій, є важливою і перспективною складовою роботи з бібліотечного правового інформування. Причому можна зробити висновок, що залучення державних коштів чи міжнародних грантів для певних проектів часто, хоч і не завжди, має результатом функціонування проекту після завершення грантової донорської підтримки за рахунок напрацьованих механізмів. Тож такого роду співпраця є перспективною, особливо в умовах обмеженого фінансування бібліотек.

УДК 316.472.4:004.744.6:027.021(477–25)НБУВ
Тарасенко Наталія Віталіївна
Tarasenko Nataliia
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОПТИМІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНОГО СЕГМЕНТА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ: АСПЕКТИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ

OPTIMIZATION OF THE FUNCTIONING OF THE LIBRARY SEGMENT OF SOCIAL NETWORKS: ASPECTS OF STANDARDIZATION

Обґрунтовано доцільність розробки й запровадження стандартів кваліфікаційних вимог, посадових обов'язків, норм праці й оплати працівників, що здійснюють адміністрування мережевих представництв бібліотек.

The expediency of working out and introduction of standards of qualifying

requirements, official duties, labor standards and payment of employees performing administration of network representations of libraries.

Ключові слова: стандарти адміністрування мережевих представництв бібліотек, регламентація роботи в соціальних мережах.
Key words: standards for administering network representations of libraries, regulation of work in social networks.

Істотним елементом якості мережевого представництва бібліотеки є кваліфікація персоналу, відповідального за створення, наповнення та підтримку сторінки у соціальній мережі. Ця робота є безперервним, кропітким, а крім того, творчим процесом, тому вимагає значних затрат часу, технічних навичок роботи в мережевому комунікаційному середовищі, розуміння потреб читачів, що використовують соцмедіа, мови їхнього спілкування, вміння грамотно відповісти на поставлене питання, надати потрібний коментар. Бібліотекар, який працює з інтернет-аудиторією, повинен не тільки надати цікаву інформацію з метою залучення користувачів до бібліотеки, але й оцінити її затребуваність. Зважаючи на дедалі активніше використання бібліотечними фахівцями соціальних мереж для розвитку та розв'язання проблем професійної комунікації, робота з підтримки інтернет-представництв вимагає орієнтування в бібліотечних новинах, обізнаності з досвідом зарубіжних бібліотек, знання новітніх наукових та методичних розробок, що стосуються бібліотечної сфери. Тож очевидно, що ведення сторінки бібліотеки в соціальній мережі потребує від бібліотекарів спеціальних знань та умінь.

У більшості випадків така робота не передбачає окремої посади і здійснюється працівниками паралельно з їхніми основними обов'язками. Це призводить до їх перевантаження, яке в результаті впливає на якість роботи, або ж хаотичного наповнення мережевої сторінки розрізненою інформацією, здійснюваного кількома, не завжди обізнаними в цьому процесі, людьми.

На сьогодні відсутні законодавчі акти, що регламентують діяльність бібліотек у соціальних мережах. Натомість бібліотеки розробляють локальні нормативні документи – положення, регламенти та плани роботи в соціальних медіа, посадові інструкції.

Робоча група «Бібліотеки та соціальні медіа» Російської бібліотечної асоціації (РБА) провела моніторинг діяльності бібліотек у соціальних мережах, у якому взяли участь 273 співробітники бібліотек з 57 регіонів Росії. За даними моніторингу, 6 % бібліотек мають Положення

про роботу в соцмедіа, 11 % – затверджений регламент роботи. Посадові інструкції, що відображають роботу бібліотекаря в соціальних мережах, розроблені в 11 % бібліотек, наказ про призначення відповідальних за цю ділянку роботи є у 7 % бібліотек, квартальний план роботи в соціальних медіа – у 50 % бібліотек.

Подібні дослідження стосовно українських бібліотек поки не проводилися, адже перелік документів, які б унормовували їх мережеву присутність, офіційно не визначений і не є обов'язковим. Однак формалізація та документальне закріплення кваліфікаційних вимог, посадових обов'язків, норм праці й оплати працівників, що здійснюють адміністрування мережевих представництв бібліотек, нині стали необхідністю. Запровадження єдиних стандартів для вказаних показників присутності бібліотек у соціальних мережах, очевидно, має відбутися на основі рекомендацій практикуючих у цій сфері фахівців. Доцільним у даній ситуації виглядає також вивчення загальних рекомендацій та позабібліотечного досвіду діяльності щодо забезпечення ефективного функціонування мережевих сторінок установ і організацій.

Варто визнати, що основоположне значення в розвитку бібліотечного сегмента соціальних мереж, як і бібліотечної сфери в цілому, належить системі бібліотечної освіти, покликаної готувати фахівців, обізнаних у сучасних інформаційних технологіях і здатних застосовувати інноваційні практики для розширення комунікаційних можливостей бібліотеки. Важливим елементом формування професіоналізму майбутніх бібліотекарів є використання практичного досвіду та врахування освітніх рекомендацій професійних бібліотечних об'єднань, зокрема Української бібліотечної асоціації, Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА), Національних бібліотечних асоціацій інших країн. Більшість із них виробили певну систему освітньої діяльності, яку вони здійснюють через: розвиток і затвердження стандартів професійної освіти та запровадження програм акредитації освітніх установ і окремих дисциплін; сертифікацію своїх членів; освітні програми під час конференцій та інших зібрань; навчальні курси; фінансування та проведення наукових досліджень з проблем освіти; видавничу діяльність. Асоціації сприяють виявленню суспільної потреби у підвищенні фахового рівня бібліотечних фахівців і формують потребу особистості в професійному вдосконаленні, сприяють засвоєнню культури професійної діяльності. Провідні асоціації світу визначили своє поле діяльності на всіх етапах професіоналізації бібліотечних працівників. Вони займаються професійною освітою молоді до її приходу на роботу в бібліотеку,

у процесі професійної діяльності працівників на їхньому робочому місці, організують підвищення кваліфікації.

Якщо у Франції, Німеччині, Росії, Україні присудження кваліфікації бібліотечним працівникам здійснюється державними установами університетами, академіями або спеціальними бібліотечними школами, то у Великій Британії, Австралії, Ізраїлі, Новій Зеландії бібліотечні асоціації проводять свої спеціальні екзамени та видають відповідні дипломи, тобто бібліотечні об'єднання присуджують професійні кваліфікації. У США та в деяких інших країнах видають дипломи і присвоюють кваліфікації університети та бібліотечні школи, а національна асоціація контролює стандарти освіти шляхом визнання кваліфікацій. У Великій Британії асоціація присвоює бібліотекарям, які мають ступінь магістра та виконали певні вимоги, кваліфікацію асоційованого члена або дійсного члена, без чого неможливе кар'єрне зростання. Американським феноменом, який поширюється у світі, є акредитація Американською бібліотечною асоціацією навчальних закладів, що готують фахівців у галузі бібліотечної справи та інформаційної науки.

Розробка документів нормативного або рекомендаційного характеру, які б заклали основу стандартизації бібліотечного сегмента соціальних мереж, стала б важливим кроком у розв'язанні проблем, пов'язаних з діяльністю бібліотек у соціальних медіа. Зокрема, на сьогодні чіткої відповіді потребують такі питання щодо адміністрування мережевих представництв бібліотек:

– яким повинен бути рівень кваліфікації співробітників, які ведуть сторінки в соціальних мережах;

– чи потрібно для цієї роботи виділяти спеціальну ставку або достатньо покласти на будь-якого співробітника додаткові обов'язки;

– як здійснювати планування діяльності цих співробітників (у кількісному і часовому відношенні);

– які критерії оцінки ефективності проведеної роботи;

– з яких коштів і в якому обсязі здійснювати доплати працівникам за роботу в соціальних медіа.

Це далеко не повний перелік актуальних питань щодо функціонування та стандартизації бібліотечного сегмента соціальних мереж, які потребують негайного вирішення. Отже, дослідження цієї проблеми видається актуальним і вартим наукової уваги.

УДК 021.7:[77:17.022]:004:316.77
Булахова Галина Іванівна
Bulakhova Halyna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ВІЗУАЛЬНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІМІДЖУ БІБЛІОТЕКИ В ІНТЕРАКТИВНОМУ ПРОСТОРІ

VISUAL REPRESENTATION OF THE IMAGE OF THE LIBRARY IN THE INTERACTIVE SPACE

У доповіді акцентовано увагу на візуальному представленні іміджу бібліотеки в інтерактивному просторі. Розглянуто поняття «іміджу» та «репутація». Визначено структурно-функціональну модель бібліотеки, яка складається з бібліотечного фонду, користувача, бібліотечного персоналу та матеріально-технічної бази.

The report focuses on the visual representation of the library's image in the interactive space. The concept of "image" and "reputation" is considered. The structural-functional model of the library, which consists of library fund, user, library staff and material and technical base, is determined.

Ключові слова: імідж, репутація, інтерактивний простір, бібліотечний фонд, користувач.
Key words: image, reputation, interactive space, library fund, user.

Сучасне становище бібліотек в інформаційному середовищі примушує активізувати зусилля для валоризації бібліотечних інституцій, актуалізації їх значущості і суспільної ролі, формування і зміцнення позитивного іміджу.

У ряді словників поняття «імідж» і «репутація» розглядаються як синоніми і тлумачаться як громадська думка, уявлення про когось, щось. Утім, зміст цих понять різниться. Хоча в основі обох явищ – тривала й системна робота, тим не менше імідж більшою мірою відображає поверхневий, зовнішній бік явища, у той час як репутація акцентує увагу на його внутрішньому змісті. Словник іншомовних соціокультурних термінів «Словопедія» загальною, громадською думкою про когось, що-небудь визначає лише поняття «репутація». Що ж до «іміджу», то це поняття словником розкривається як цілеспрямовано сформований

образ якої-небудь особи, явища, предмета, які покликані збільшити емоційно-психологічний вплив на кого-небудь з метою популяризації, реклами, пропаганди тощо.

Подібним чином – як репродукція, відтворення, візуальна репрезентація або імітація форми чогось або когось – визначається поняття «імідж» у словнику Меріам-Вебстер (Merriam-Webster Dictionary). Цим же словником поняття «репутація» трактується як оцінка або визнання людьми якихось якостей, характеристик, властивостей і можливостей об'єкта.

Очевидно, що в основі створення успішної репутації бібліотеки є якість продуктів і послуг. Тому бібліотекам важливо орієнтуватися на вивчення інформаційних потреб користувачів, підвищувати кваліфікацію, освоювати нові програмні засоби, розширювати номенклатуру інформаційних продуктів та послуг, підвищувати комфортність обслуговування. Водночас активність бібліотек в Інтернеті пов'язана зі створенням нового, більш сучасного іміджу, формуванням стратегії адаптації до умов втрати монополії на інформаційне обслуговування.

Розглядаючи імідж бібліотеки в інтерактивному середовищі, говоритимемо про те, який саме образ бібліотеки формується і просувається в середовищі соціальних медіа за допомогою візуальних засобів.

Загальними ознаками соціальних медіа, що виступають як перспективний ресурс для поширення інформації, є простір для обговорення, формування суспільної думки, акумуляції ідей. Притаманні соціальним медіа інструменти інтерактивної комунікації дають змогу бібліотекам ефективно формувати і просувати свій професійний імідж і позитивно впливають на залучення користувачів і підтримку зв'язку з ними.

Найчастіше бібліотеки використовують соціальні медіа таким чином:

– ведення професійного або робочого профілю;

– публікація контенту, що розкриває діяльність бібліотеки, її продукти та послуги;

– републікації і мікроблогінг повідомлень, що можуть становити інтерес для професійного кола та користувачів;

– підтримка комунікації з користувачами (написання коментарів, моніторинг обговорень під власним контентом, опитування).

Для розгляду іміджу бібліотеки в інтерактивному просторі скористаємося запропонованою Ю. Столяровим структурно-функціональною моделлю бібліотечного інституту, відповідно до якої бібліотека як система складається з чотирьох елементів: бібліотечного фонду, користувачів, бібліотечного персоналу та матеріально-технічної бази, які пе-

ребувають у стані взаємозв'язку і взаємодії у процесі функціонування бібліотеки. Ця модель побудована на загальних принципах системного підходу, що і зумовлює її високий евристичний потенціал.

Виходячи з моделі Ю. Столярова, імідж бібліотеки в інтерактивному середовищі соціальних медіа складається з представлення іміджу матеріально-технічної бази бібліотеки – будівлі, внутрішніх приміщень, обладнання тощо; образу бібліотечного персоналу – працівників бібліотеки; візуального представлення елементів бібліотечного фонду; образів користувачів. Останнє додає іміджу бібліотеки «живого» вигляду, окреслює її цільову аудиторію та підкреслює затребуваність і суспільне значення.

Як виявив аналіз представлення в інтерактивному середовищі – а саме в середовищі соціальних мереж – візуального образу матеріально-технічної бази бібліотек, на сьогодні виразно простежуються дві тенденції, які умовно мовна позначити як історичну, традиційну, та модерну, інноваційну. У першу чергу це стосується будівель і внутрішніх приміщень бібліотек. Відповідно, історичні образи формують імідж бібліотеки як надійного, перевіреного часом, вкоріненого в традиції утримувача «мудрості у світі». Футуристичні образи формують імідж бібліотеки як локомотива прогресу.

Щодо представлення другого елемента – власних фондів – то в цьому випадку увага користувачів акцентується на нових бібліотечних виданнях та/або нових надходженнях до бібліотечного фонду, з одного боку, а з іншого – на найбільш цінних документах, що зберігаються в бібліотеці. Це можуть бути як зображення окремих документів, книжок, так і елементів книжок (наприклад, сторінки або ілюстрації) і цілих книжкових експозицій. Перспективним видається також підхід просування власних фондів Британською бібліотекою, якою в рамках розділу сайту «Зроблено з Британською бібліотекою» (Made with the British Library) створено ряд відеосюжетів про історії успіху користувачів бібліотеки, якого вони досягли завдяки користуванню бібліотечними фондами та влаштованим бібліотекою майстер-класам, а також зображення різних товарів, у дизайні яких було використано ідеї, тематику, ілюстрації творів з фондів бібліотеки. Усі такі відео розміщено на офіційному представництві Британської бібліотеки в мережі YouTube.com.

Третій елемент іміджу бібліотеки – імідж бібліотечного працівника. В інтерактивному просторі бібліотеками формується бажаний, «ідеальний» образ сучасного бібліотекаря, покликаний зламати сформований протягом тривалого часу стереотип бібліотекаря як консервативної, «доісторичної бабусі в хусточці і кожушку», яка ховається в будівлі бібліотеки, неначе равлик у своїй мушлі, живе минулим, історією і з осто-

рогою ставиться до всіх нововведень. Складовими сучасного сукупного візуального образу бібліотечного працівника, що формується і просувається в соціальних мережах, є сучасний стиль, володіння новими технологіями, відкритість, комунікабельність, командний дух, інтегрованість у суспільні процеси, активна життєва позиція, професійний розвиток.

Четвертий елемент – відображення в інтерактивному середовищі соціальних мереж сучасного користувача, який представлений різними віковими й соціальними групами, з наголосом на залученні дітей і студентської молоді.

Підбиваючи підсумки, можна узагальнити, що створенню сучасного, перспективного іміджу бібліотеки сприятиме розробка установою імідж-стратегії та системний підхід у формуванні і представленні в інтерактивному просторі образу бібліотеки як установи, бібліотекаря як фахівця, фонду як об'єкта бібліотечної діяльності.

УДК 004.7–028.64:004.056:004.057.4:026
Гах Ігор Петрович
Gakh Ihor
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В БЕЗДРОТОВИХ БІБЛІОТЕЧНИХ МЕРЕЖАХ

MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN WIRELESS LIBRARIES

Тези присвячено перспективам впровадження та розвитку мультимедійних технологій у бібліотечних бездротових (Wi-Fi) мережах з інтеграцією послуг, стандартам та протоколам передачі даних у них, можливостям реалізації та впровадження обслуговування з використанням сучасних протоколів.

З урахуванням переваг і недоліків цих мереж, архітектурно-планувальних рішень бібліотечних споруд і приміщень, а також вимог користувачів сформульовано висновки щодо доцільності їх розгортання і функціювання в кожному конкретному випадку Wi-Fi-зон для передачі мультимедійної інформації в інформаційно-бібліотечному середовищі.

Abstracts are devoted to the prospects of implementation and development of multimedia technologies in library wireless (Wi-Fi) networks with the integration of services, standards and protocols for data transmission in them, opportunities for implementation and implementation of services using modern protocols.

Taking into account the advantages and disadvantages of these networks, architectural and planning decisions of library buildings and premises, as well as the requirements of users formulated conclusions about the expediency of deploying and operating in each case Wi-Fi zones for the transmission of multimedia information in the information and library environment.

Ключові слова: Wi-Fi-зона, мультимедійні технології, бібліотека, бібліотечне обслуговування.
Key words: Wi-Fi zone, multimedia technology, library, library service.

Всесвітня тенденція до розширення зон Wi-Fi обумовлена рядом важливих факторів, таких як прискорення передачі інформаційних повідомлень, можливість швидкого обміну інформацією між користувачами, одержання і передача повідомлень, можливість миттєвого одержання інформації з будь-якої точки земної кулі.

Переваги бездротових мереж в аспекті їх використання в бібліотеці сьогодні є очевидними. Технологія Wi-Fi стала невід'ємною частиною сучасного життя, а отже, застосування такої технології в бібліотечній сфері дає відчутні результати, якість обслуговування читачів та навіть відвідуваність бібліотек значно підвищуються.

Нині Wi-Fi використовується в багатьох організаціях, оскільки за визначених умов швидкість роботи мережі вже набагато перевищує 100 Мбіт/с. Користувачі можуть переміщатися між точками доступу по території покриття мережі Wi-Fi.

Як правило установка Wireless LAN рекомендується там, де розгортання кабельної системи неможливо або економічно недоцільно, а також у приміщеннях або на території, де існують труднощі з монтажем провідної мережі. Бездротова мережа незамінна там, де присутня необхідність у мобільності. Наприклад, публічна бібліотека, у якій деяким співробітникам та читачам доводиться працювати зі своїми ноутбуками та іншими мобільними пристроями на різних робочих місцях. Wi-Fi можна використовувати на додаток до існуючої кабельної мережі. Наприклад, якщо у вас у приміщеннях прокладена дротова мережа, але вас часто відвідують співробітники з філій або читачі, для яких не вистачає стаціонарних робочих місць і в яких є свої мобільні пристрої, – Wi-Fi буде для них зручним рішенням.

Ці умови, а також велика кількість читачів з різноманітними пристроями, обладнаними модулем Wi-Fi, і були ключовими при створенні Wi-Fi-зон у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (НБУВ).

До речі, невелика ширина використовуваного спектра частот, відсутність можливостей роумінгу і авторизації не дають змоги Wi-Fi пристроям потіснити на ринку мобільний зв'язок. Тим не менше, компанії ZyXEL, SocketIP і Symbol Technologies пропонують рішення щодо організації Wi-Fi телефонії .

У Wi-Fi-мережах НБУВ застосовані одночасно всі стандарти роботи бездротових мереж, завдяки чому більшість читачів та співробітників бібліотеки можуть вільно працювати в мережі, не задумуючись, який стандарт підтримує їх пристрій.

Для обмеження доступу стороннім пристроям у Wi-Fi-мережі застосовується шифрування даних та індивідуальний ключ-пароль.

Додатково деякі точки доступу дозволяють прописувати фізичні адреси (MAC-адреси) конкретних бездротових пристроїв, які повинні мати доступ до мережі – іншим пристроям з'єднання надаватися не буде.

Серед переваг використання технології Wi-Fi є те, що в бездротову мережу простіше додати новий пристрій, ніж зробити те ж саме, маючи дротову мережу. Як у першому, так і в другому випадку, новий пристрій доведеться обладнати мережевим обладнанням (Wi-Fi-адаптером або мережевою картою відповідно). Але у випадку з бездротовою мережею потім необхідно виконати лише програмні налаштування, а при роботі з дротами прийдеться цей самий дріт спершу підготувати, а потім ще його й протягнути куди потрібно.

До всього ж використання переносних пристроїв забезпечує ще одну перевагу для роботи в мережі, а саме – мобільність у межах зони покриття Wi-Fi-мережі, що неможливо за умови роботи в дротовій локальній мережі.

Серед недоліків використання технології Wi-Fi варто виділити чутливість до перешкод, таких як, наприклад, електромагнітні, що випромінюються різноманітною технікою, розташованою в зоні покриття мережі. Вони впливають, перш за все, на швидкість з'єднання. Вона може істотно впасти при потраплянні радіопотоку в зону перешкод. Крім того, швидкість кабельного з'єднання поки все-одно залишається вищою, ніж швидкість безпровідного. У всякому випадку, на рівних відстанях між джерелом сигналу і приймачем.

Не зважаючи на недоліки, технологія Wi-Fi дуже широко застосовується в повсякденному житті. У першу чергу, це, звичайно, бездротові локальні і, можливо так буде в майбутньому, глобальні мережі. Наприклад, нині в Україні з'являється все більше місць (Wi-Fi-зони), які оснащені Wi-Fi точками доступу. Це бібліотеки, офіси компаній, різноманітні кафе, бари, клуби, вокзали та аеропорти тощо. Підключення кліє-

ситського пристрою, оснащеного Wi-Fi-адаптером, може бути платним або абсолютно безкоштовним залежно від завдань, статусу, політики закладу, оснащеного AP. Також AP встановлюють в інститути та університети, в інші місця навчання.

На сьогодні поширюється використання Wi-Fi-телефонів. Навряд вони можуть повністю замінити своїх GSM-братів. Адже GSM-вишок зараз набагато більше, і кількість AP є, у порівнянні з GSM-антенами просто мізерною, тобто, при використанні Wi-Fi покриття значно звузиться. А ось використання Wi-Fi-телефонів на заздалегідь обумовленій площі (наприклад, на території певної організації) – досить ефективне, достатньо лише встановити необхідні точки доступу, що забезпечить повсюдне і постійне покриття на потрібній території.

Підсумовуючи вищевикладене, слід наголосити на тому, що мережі з застосуванням Wi-Fi на сьогодні дуже популярні завдяки названим вище перевагам і архітектурі, за допомогою якої вони побудовані, також невеликим фінансовим затратам на їх розгортання та налаштування. Наявність широкого спектра інтегрованих протоколів дає змогу оптимізувати передачу гетерогенної мультимедійної інформації (текст, звук, відео тощо). Не зважаючи на недоліки, пов'язані з чутливістю до перешкод, меншою швидкістю передачі даних, яка ще й залежить від відстані, мережі на технології Wi-Fi продовжують розвиватись і розширюватись. Загалом технології Wi-Fi характеризуються високою ефективністю, забезпечують низку додаткових можливостей, і, з огляду на це, є досить перспективними.

УДК 0.21.1:004.7
Якименко Юрій Анатолійович
Yakymenko Yurii
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

SOCIAL NETWORKS AS A TOOL FOR ANALYTICAL RECEARCH

Доповідь присвячена методичним аспектам побудови системи об'єктивної оцінки інформації соціальних мереж в аналізі суспільних проблем, зокрема, особли-

востям використання соціальних медіа у дослідженні проблем регіонального розвитку, характеру їх використання представниками різних соціальних та культурних спільнот, проблемам взаємозв'язку особливостей мережевої активності та суспільної практики в конкретному соціально-політичному контексті.
The report deals with methodological aspects of constructing a system of objective assessment of information of social networks in the analysis of social problems, features of the use of social networks in the study of regional development problems, the nature of the use of social networks by members of various social and cultural communities, the problems of interconnection of Network activity and public practice in a specific socio-political context.

Ключові слова: соціальні мережі, соціальні медіа, соціальні рухи, регіональний розвиток.
Keywords: social networks, social media, social movements, regional development.

Останнім часом дослідники соціальних мереж все частіше наголошують, що ефективне застосування цього інструменту в дослідженні суспільних процесів потребує особливої уваги як до конкретних деталей практики їх використання у досліджуваній сфері, так і до емпіричного матеріалу, з яким має справу дослідник. Величезна кількість факторів, що знаходяться у постійному русі, може мати настільки несподіваний вплив на предмет такого дослідження, що деяким науковцям доводиться ставити під сумнів або ж вносити значні корективи у звичні узагальнення щодо багатьох аспектів сьогоднішнього функціонування як всесвітньої мережі та сучасних інформаційних технологій взагалі, так і соцмереж та соцмедіа зокрема.

Результати досліджень суспільних процесів з використанням соцмереж часто стають неочікуваними, поступово уточнюючи базові уявлення про цю сферу, що склалася в науковому середовищі. Деякі вчені навіть свідомо намагаються утримуватися від надто широких узагальнень щодо суспільного функціонування інтернет-сфери, наголошуючи, що величезна їх кількість постійно уточнюється або ж спростовується сьогоденням.

Звичайно, погляди, сформовані в конкретних обставинах, справедливі для конкретного часу та конкретного стану соціуму, зі зміною цих обставин можуть перетворюватися на суспільні та наукові стереотипи, стаючи на заваді об'єктивності висновків дослідника щодо предмета свого дослідження. Домінування таких поглядів у політичному, експертному та журналістському середовищі (та суспільній свідомості взагалі) не може не мати впливу на найрізноманітніші аспекти суспільно-політичного життя.

Мова в цьому випадку може йти, наприклад, про уявлення щодо того, що, умовно, Інтернет більш поширений у великих містах, а в провінції більшим впливом користується телебачення, і такий стан визначає політичні схильності громадян різної соціальної та регіональної належності; або ж про те, що однією соціальною мережею схильна користуватися більш освічена та політично активна частина суспільства, а інша мережа здебільш використовується «школярами» для обміну «мемами». Щодо багатьох таких досить поширених спрощених уявлень про соціальні мережі й медіа та їх роль і місце в суспільному житті сучасні дослідники все частіше наголошують, що сьогодні вони мають замало підстав.

Поширені в науковому середовищі погляди щодо політичного аспекту функціонування соціальних мереж, їх ролі у формуванні соціальних рухів, партійному будівництві тощо також часто критикуються, зазнають перегляду та суттєвого уточнення.

При цьому, констатуючи, що мережа дійсно стала важливим елементом нового типу конфліктів, війн, державної агресії, про що часто говорять у ЗМІ, спеціалісти вчергове наголошують, що справа не тільки у самих технологіях, а в суспільних та владних відносинах, які і потрібно вивчати. Щодо зв'язку політичної активності в мережі і змінами у суспільній структурі, все більше науковців, підкреслюючи, що це питання в багатьох своїх аспектах залишається недостатньо вивченим, стверджують, що про жорсткий причинно-наслідковий зв'язок мова тут не йде.

Тобто коло питань, які відкривається перед дослідником суспільних проблем (зокрема проблем регіонального розвитку) через їх відображення в мережевому просторі, розширюється разом зі стрімким перебігом суспільних процесів, незалежно від того, наскільки вузьким аспектам суспільного життя може бути присвячене його дослідження.

Використання соціальних медіа в аналізі суспільних проблем і вивчення особливостей цього використання, тобто дослідження самих соцмедіа – дві взаємопов'язані проблеми, з якими мають справу, зокрема, інформаційно-аналітичні відділи сучасних бібліотек. Синтез цих двох аспектів наукового пошуку і викликає особливу зацікавленість у багатьох вчених.

Нещодавно британський антрополог Д. Міллер, коментуючи підсумки досліджень у рамках розробленого ним підходу до вивчення соціальних медіа, заявив: «Майже кожен наш проект провалився, що нас дуже порадувало». Масштабне порівняльне дослідження Д. Міллера було присвячене пошуку відмінностей та схожих рис у використанні со-

ціальних медіа представниками різних культур. Характерно, що серед завдань проекту вчений називав «боротьбу із невиправданими дослідницькими узагальненнями».

Щоб краще зрозуміти загальні риси цього дослідження і характер проблем, з якими зустрілися науковці, доречно процитувати фрагмент з його інтерв'ю: «Часто виходило так, що окремі колеги заздалегідь вибирали якийсь аспект, з яким хотіли працювати, а в підсумку отримували зовсім не те, що очікували. Наприклад, Елізабетта Коста займається політичною антропологією, вона спеціально відправилася в місто на кордоні Туреччини з Сирією, вважаючи, що там буде багато політичної активності в соціальних мережах, – курдський сепаратизм і так далі. Однак з'ясувалося, що політики там було не так вже й багато, зате куди актуальніше виявилася гендерна проблематика, на якій вона в підсумку і сфокусувалася. В іншому випадку початкова гіпотеза також не підтвердилася: Шрірам Венкатараман вибрав в якості місця проведення експедиції район на півдні Індії, де спочатку знаходилося кілька сіл, а тепер поруч з ними створюється величезний IT-кластер для 200 тисяч програмістів. Тут виникає очевидна ідея – порівняти, як використовують соціальні мережі місцеві селяни і приїжджі айтішники, тому що напевно ж там є принципові відмінності. Ніяких принципових відмінностей не виявилося».

Додамо, що деякі вчені також переконані, що аналіз природи тих чи інших медіа нездатен допомогти розібратися в характері їх використання представниками різних спільнот. Зважаючи на те, що в ситуації «полімедіа», коли різні сервіси і різні елементи цифрового середовища використовуються по-різному залежно від багатьох часто непередбачуваних факторів, ефективність наукового пошуку в означених напрямах прямо залежить від готовності дослідника до різнопланового, багатоаспектного аналізу.

Можливість уникнення суспільних ризиків, подолання кризових явищ та мінімізації їх наслідків безпосередньо пов'язані з об'єктивністю оцінки перебігу соціальних процесів у конкретних суспільно-політичних умовах.

У цьому сенсі використання соціальних мереж та соціальних медіа у вивченні проблем регіонального розвитку та проблеми взаємозв'язку особливостей мережевої активності та суспільної практики в конкретному соціально-політичному контексті виглядають сферою, що здатна яскраво продемонструвати актуальність означеної проблематики та послугувати фактором реальних суспільних перетворень.

УДК 021.1:004.7:316.472
Стрункар Валерія Валеріївна
Strungar Valeria
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЗМІСТОВИЙ АНАЛІЗ КОНТЕНТУ БІБЛІОТЕЧНИХ СТОРІНОК СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ: ЗАВДАННЯ, КРИТЕРІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

SUBSTANTIAL ANALYSIS OF CONTENT OF LIBRARY PAGES OF SOCIAL NETWORKS: TASKS, CRITERIA, PROSPECTS

Робота присвячена дослідженню контенту бібліотечних представництв у соціальних медіа. Основну увагу зосереджено на змістовому аналізі бібліотечного контенту в інтерактивному медіа-середовищі. Розглянуто, як саме використання інструментів соціальних медіа сприяє реалізації завдань бібліотек.
Article is devoted to a research of content of library representations in social media. The main attention is concentrated on the substantial analysis of library content in the interactive media environment. It is considered as use of tools of social media promotes realization of tasks of libraries.

Ключові слова: бібліотечний контент, соціальні медіа, Facebook, завдання бібліотечних інтернет-представництв.
Key words: content of library pages, social media, Facebook, tasks of library Internet representations.

Сьогодні бібліотеки нарощують свою присутність у середовищі соціальних медіа, що дає підстави говорити про створення системи представлення бібліотек у цьому сегменті інформаційного простору.

Функції бібліотек і соціальних медіа значним чином перетинаються, у чому виявляється їх спільна інформаційна природа. Завдання в межах цих функцій можуть відрізнятись, але ця генетична спорідненість дає змогу розглядати соціальні медіа з точки зору бібліотекознавства як інструменти, що реалізують низку завдань: інформування, продукування, посередництва, акумуляції, сприяння, комунікації.

Можна виокремити різні види публікацій бібліотечних представництв у соціальній мережі: висвітлення подій, заходів, новин, діяльності

підрозділів бібліотеки; інформування щодо розкриття фондів, конкурсів, вікторин, квестів, реклами партнерів через сторінки соціальних медіа; просування послуг; висвітлення дописів щодо співпраці з бібліотеками, університетами та центрами; повідомлення щодо графіка роботи бібліотеки, питань працевлаштування; поширення і популяризація матеріалів ЗМІ про бібліотеку і бібліотечну тематику тощо.

Загалом можна виділити два підходи до подачі публікацій бібліотекою в соціальні медіа: системний та спорадичний. У першому випадку бібліотека може представляти публікації календарно (за планом) чи надавати перевагу маркетинговій структурі інформувань – висвітлення подій у системі анонс-реліз-постреліз. Спорадичний – представлення публікацій бібліотекою час від часу, нерегулярно та випадково.

Бібліотеки використовують у своїх повідомленнях різний стиль публікацій (як офіційний так і розмовний, науковий, публіцистичний), представлені різноманітні типи лексики повідомлень: літературні, сленгові, використовують спеціальні інтернет-жаргони і емотикони, поєднання декількох мов у одному тексті. Це свідчить про принципову суб'єктивність та неформальність комунікації у соціальних мережах.

Одним з найпоширеніших типів дописів є інформаційно-посередницькі повідомлення, ***що спрямовані на наповнення інформаційного простору.*** При цьому бібліотечні повідомлення можна об'єднати у дві групи: ***інформація про заходи і події в житті бібліотек:*** іменні читання, виставки, конференції, семінари, майстер-класи, зустрічі, презентації, театральні вечори, екскурсії, вебінари, конкурси, курси з іноземної мови, кіноклуби, читацькі клуби, Teens-клуби, майстер-класи, тренінги, тематичні години, творчі зустрічі, лабораторні заняття; та ***висвітлення суспільно-важливих подій***: пам'ятних дат, національних свят, річниць діячів і подій.

Згадане вище поєднання стратегічних і тактичних завдань бібліотечних публікацій у соціальних мережах проявляється в системності інформування, коли бібліотека, наприклад, з приводу пам'ятної дати просуває через сторінку і інформацію про неї (суспільно-політичний, стратегічний аспект), і інформує про заходи бібліотеки з цього приводу (тактичний) та представляє тематичний ресурс власних фондів (рекламування і наповнення фондів).

Окремою формою інформування щодо подій та заходів є створення галерей, за допомогою яких бібліотеки візуально представляють свою діяльність. Іншим аспектом системності інформування про заходи і події є публікація анонсу, релізу та пострелізу. Також бібліотеки в соціальних медіа залучають користувачів за допомогою висвітлення різних

конкурсів, вікторин, квестів, обіцяючи отримання призів, бонусів у разі перемоги.

Щодо тематичної направленості повідомлень, виокремлюються бібліотечні, наукові та суспільні події, розважальний контент, що стосується, головним чином бібліотек, книги, читання.

Бібліотеки використовують соціальні медіа для розкриття унікальності фондів, інформування про їх наповнення та про нові надходження. Бібліотеки, інформуючи про унікальність фондів, просувають власні фонди, книги, читання в інформаційному просторі. Щодо наповнення фондів, інформаційним приводом для таких публікацій може бути власне поповнення фондів, – користувачів інформують про нові надходження; можлива прив'язка до дати – свята, ювілею, увічнення пам'яті – пропонується рекомендаційний список; такі ж рекомендаційні списки використовуються к прив'язці до актуальних тем (наприклад, надання Україні безвізового режиму з Європейським Союзом) та надають гіперпосилання на власний сайт, де можна отримати детальну інформацію та замовити книгу.

Повідомляючи про наповнення фондів, бібліотеки просувають власні послуги через гіперпосилання сайту бібліотеки. Водночас, інформуючи про нові надходження, бібліотеки просувають заходи, книги та читання. Розкриваючи унікальність фондів, бібліотеки використовують культурний код як комунікаційно-знакову систему, пов'язану з накопиченням, збереженням і трансляцією інформації.

Також бібліотеки активно використовують соціальні медіа для інформування про бібліотечні продукти та послуги – бібліографічні покажчики, книги, рекомендаційні бібліографічні списки, видання бібліотеки, бібліотечні блоги, дайджести галузевих інтернет-новин, добірки корисних порад та книжкових порадників, електронні бібліотеки, інформаційно-аналітичні випуски тощо.

До інших типів дописів можна віднести інформаційно-посередницькі повідомлення, ***що спрямовані на популяризацію бібліотеки:*** висвітлення закордонних візитів, зустрічей з політичними, громадськими діячами та студентами; інформування щодо співпраці з університетами, бібліотеками університетів тощо. Важлива складова цього інформаційного блоку – позиціонування бібліотеки як інформаційного і культурного центру громади.

Ще одним з типів дописів є інформаційно-посередницькі повідомлення, ***що спрямовані на забезпечення ефективності роботи бібліотеки:*** інформування щодо графіку роботи бібліотеки, питань працевлаштування бібліотекарів, підвищення професійної компетенції бібліотекарів.

У результаті дослідження контенту бібліотечних представництв за тематичною спрямованістю і, відповідно, адресатом у соціальних медіа виявлено три типи (магістралі) комунікації: бібліотека – користувач, бібліотека – бібліотека, користувач – користувач.

Таким чином, показовим критерієм вивчення діяльності бібліотеки в соціальних медіа є змістове наповнення бібліотечної сторінки, а важливим інструментом дослідження контенту бібліотечних представництв у соціальному медіа-середовищі – метод аналізу сторінок, покликаний з'ясувати зміст контенту. Такі дослідження можуть стати перспективним інструментом оцінювання роботи бібліотек в інтерактивному медіа-просторі, а також необхідним інструментарієм у формуванні стратегії підтримки функціонування бібліотечного представництва в соціальних медіа.

УДК 021.1:811.111–047.23
Миськевич Тетяна Миколаївна
Myskevych Tetiana
аспірант, молодший науковий співробітник
Postgraduate Student, Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

РОЛЬ І МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ПОШИРЕННІ НАВИЧОК ВОЛОДІННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

THE ROLE AND CAPABILITIES OF MODERN LIBRARIES IN DISTRIBUTING PROPERTY SKILLS IN ENGLISH

Висвітлюються роль і можливості сучасних бібліотек у поширенні навичок володіння англійською мовою серед населення. Розглянуто зарубіжний та вітчизняний досвід бібліотечної роботи в напрямі популяризації англійської, наводяться приклади системних програм та окремих бібліотечних ініціатив.

The libraries role and potential in improvement of English language skills amongst the citizenry are covered. Features of functioning of traditional services are described together with innovative forms of library work facilitating the study of foreign language by users. The experience of organizing educational events concerning popularization of English language on the examples of system programs and local initiatives implemented in the USA and Ukrainian libraries is explored.

Ключові слова: вивчення англійської, володіння англійською, мовні курси в бібліотеці, освітні послуги в бібліотеці, мовний бар'єр.
Key words: studying of English, knowledge of English, language courses at library, educational services at library, the language barrier.

Сьогодні англійська мова, долаючи державні та національні кордони, стає важливим інструментом комунікації в міжкультурному діалозі. Першість англійської в міжнародній комунікації підтверджується глобальним індексом впливовості мов Global Influence Index, що визначається розрахунком чисельності носіїв мови, економічного фактора та демографічних тенденцій.

У сучасному суспільстві знань знання та використання англійської мови відкриває доступ громадян до світових економічних, соціальних, освітніх і культурних можливостей. Водночас рівень володіння англійською мовою в країні є одним з показників її інтеграції в глобальну економіку та залишається гарантією доступу на міжнародний ринок, у тому числі і ринок праці, що призводить до кореляції між рівнем володіння англійською мовою і рівнем життя. Саме тому, питанню підвищення рівня володіння англійською серед громадян приділяють увагу уряди багатьох країн.

Закордонний досвід демонструє, що в роботі, спрямованій на поширення навичок володіння англійською, поряд із традиційними освітніми закладами, активну участь беруть також і бібліотечні установи. Адже бібліотеки мають у своєму розпорядженні ряд переваг, використання яких дає змогу успішно впроваджувати навчальні програми різних рівнів для потреб різних поколінь користувачів: по-перше, чималу користь забезпечують їх зручне розташування, наявна матеріально-технічна база та кадровий ресурс; по-друге, можливість надавання вільного доступу до спеціалізованих навчальних матеріалів – традиційних, аудіо або електронних. З огляду на це, бібліотечні заклади залишаються важливими інституціями в системі безперервної освіти.

Успішні приклади навчальної роботи в бібліотеках демонструють англомовні США. З огляду на притаманне Америці етнічне різнобарв'я,

державі доводиться приділяти серйозну увагу вивченню англійської задля швидкої та продуктивної інтеграції переселенців (за статистикою, більше одного з п'яти жителів США говорять рідною мовою, а не англійською, та приблизно 22 % потребують розвитку володіння англійською мовою). Останнім часом широкого розповсюдження в бібліотеках штатів набуло спеціалізоване мовне програмне забезпечення Mango, що через спеціальний бібліотечний акаунт відкриває користувачам будь-якого віку доступ до сучасної бази різноманітних навчальних матеріалів найпоширенішими мовами світу. Серед багатьох переваг цього ресурсу – безкоштовні мобільні додатки, функції навчання без рук, відслідковування прогресу та ін.

Часто на веб-сайтах публічних бібліотек для всіх, хто займається вивченням чи вдосконаленням англійської, розміщено корисну інформацію. Так, на сторінці публічної бібліотеки міста Сан-Антоніо (San Antonio Public Library) в рубриці Learning Languages містяться календар відповідних мовних заходів, активні посилання на спеціалізовані електронні посібники та ресурси.

Усвідомлюючи важливість організації освітніх програм з поширення навичок володіння іноземною мовою, вітчизняні бібліотеки досить активно долучилися до кампанії Національної програми вивчення та популяризації англійської, створивши можливості для самостійного навчання та використання різноманітних ресурсів у вивченні англійської мови.

Слід зауважити, що на сьогодні в наданні таких послуг українські книгозбірні вже мають певний досвід, аналізуючи який, виявляємо як системні бібліотечні проекти, так і окремі місцеві ініціативи. Так, до перших можна віднести центри «Вікно в Америку», відкриті за сприяння Посольства США, які близько 10 років поспіль успішно функціонують на базі місцевих бібліотек у 28 регіонах України та надають можливості для безкоштовного вивчення англійської. У таких центрах українці мають можливість читати американську літературу та використовувати сучасне обладнання, спілкуватися з носіями мови, практикувати розмовну англійську. Послуги центрів популярні серед викладачів англійської мови, студентів, бізнесменів, спеціалістів різних галузей.

Прикладом системних програм з вивчення англійської може служити й проект сучасної інтерактивної методики «English 123 в бібліотеці», який з 2013 р. спільно впроваджують компанія Funmedia та Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), яка адмініструє програму «Бібліоміст». Курс призначений для тих, хто тільки починає

вивчати англійську мову або має початковий рівень. Він складається з чотирьох рівнів: перший і другий призначений для початківців, третій і четвертий – для середнього рівня.

Водночас розвиваються окремі місцеві ініціативи бібліотек, що відкривають у своїх приміщеннях клуби з вивчення та вдосконалення англійської. Так, у бібліотеці Тернопільського державного медичного університету ім. І. Горбачевського у 2016 р. розпочав свою роботу клуб розмовної англійської мови. Заняття тут проводить волонтер Нішат Мхамад, яка допомагає викладачам і студентам університету покращувати свої знання з іноземної мови. Братська районна бібліотека для дітей популяризує вивчення англійської мови тематичним куточком We learn English, де розкриваються ресурси фонду, впроваджуються інтерактивні форми вивчення іноземної, проводяться покази навчальних мультфільмів.

Задіявши наявні ресурси та потенціал, бібліотеки поряд із традиційними формами роботи – книжковими виставками, що розкривають фонди літератури іноземною мовою, та презентаціями наявних матеріалів для її вивчення та викладання, – здатні організовувати для своїх відвідувачів ряд нових заходів у напрямі популяризації англійської мови. Цікавою формою роботи видається проведення кіноперегляду фільмів мовою оригіналу з подальшим обговоренням стрічки, а також дискусійних тематичних зустрічей; бібліотечних акцій та флешмобів, віртуальних уроків, лекцій та тренінгів, де бібліотекар або волонтер виступає модератором групи, організуючи онлайнове спілкування з носіями англійської.

Наведені вище приклади свідчать про активізацію бібліотечної роботи в пошуках шляхів підвищення її ефективності задля вирішення питань сталого суспільного розвитку в державі. Трансформуючись разом із суспільством, сучасні бібліотеки залишаються навіть у змінених соціально-економічних умовах провідним соціальним інститутом, що реалізовує свою діяльність не тільки через формування інформаційно-культурного середовища, а й через свою безпосередню участь у навчально-просвітницькій роботі.

УДК 0.27.06:004.6
Терещенко Ірина Юріївна
Tereshchenko Iryna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ГЛОБАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ВПЛИВИ І ВИРОБНИЦТВО БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ

GLOBAL INFORMATION INFLUENCES AND THE PRODUCTION OF LIBRARY INFORMATION PRODUCTS

Доповідь присвячена питанням адаптації бібліотечного сервісу до потреб користувачів в умовах глобалізації та поширення інтернет-технологій. Висвітлюється досвід інформаційно-аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського з виробництва електронних видань і надання до них широкого доступу.
The report is devoted to questions of adaptation of library service to the needs of users in the conditions of globalization and distribution of Internet technologies. The experience of information and analytical departments of the V. I.Vernadsky National Library of Ukraine for the production of electronic publications and the provision of wide access to them is covered.

Ключові слова: інформаційні технології, глобалізація, бібліотека, інформаційно-аналітичні продукти.
Key words: information technologies, globalization, library, informational and analytical products.

Суттєвий прогрес і поширення інформаційних технологій, глобальний характер систем масової комунікації призвели до утворення глобального інформаційного простору, який змушує світову спільноту, кожну державу швидко орієнтуватися та адаптуватися в сучасному інформаційному середовищі. Унаслідок зростання обсягів продукованої та прийнятої інформації, дедалі більше зростає потреба людей у достовірній та оперативній інформації. Сучасні інформаційні технології дають змогу неконтрольовано встановлювати інформаційні відносини та впливати на інформаційний простір. Інтернет суттєво змінив методи доступу до інформації та її поширення. Отже, глобальний інформаційний простір та його впливи вносять істотні зміни у відносини користу-

вачів (споживачів інформації) з бібліотекою. Очевидно, що бібліотеки не лише намагаються конкурувати з іншими каналами інформації, а й докладають зусиль, щоб зацікавити користувача новими продуктами та послугами. Отже, питання інформаційного сервісу, інформаційних можливостей бібліотечної системи в інформаційному просторі держави набуває особливої актуальності.

Можемо констатувати, що на сьогодні вже сформувався «новий» користувач бібліотеки: комп'ютерно грамотний, оснащений мобільними телекомунікаційними приладами, який «бажає брати багато і на відстані». Потреби сучасних користувачів трансформуються – головними вимогами стають мобільність, мультимедійність, онлайн-доступ, оперативність. При цьому зазначимо, що зростаючий рівень технологічного розвитку дає можливість дедалі повніше задовольняти ці вимоги. Мобільні технології змінюють і логіку підходів до виробничих процесів інформаційно-аналітичних структур бібліотек, що можна простежити на прикладі роботи таких підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), як Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національна юридична бібліотека (НЮБ) і Фонд Президентів України (ФПУ).

Форма подачі матеріалу як у друкованому, так і в електронному вигляді може залежати від потреб і вимог замовника. Але сьогодні можемо говорити про ряд очевидних тенденцій. Одна з них – поступове переорієнтування з боку замовника на продукцію в електронному вигляді. Використання Інтернету, WEB-технологій дає такі переваги, як оперативність, що визначається можливістю негайної публікації інформаційно-аналітичних матеріалів, а також доставки їх замовнику; відсутність потреби в тиражуванні; необмежена кількість читачів сайту; порівняно низька собівартість; доступ до архіву; зручність пошуку та збереження інформації; різноманітні форми зворотного зв'язку.

Слід зазначити, що значна частина продукції СІАЗ спрямована на масового читача і ведеться постійна робота з удосконалення доступу, зокрема дистанційного, до цих матеріалів. Понад 20 найменувань видань СІАЗ і НЮБ щомісяця надходять до фондів НБУВ, ведуться бази даних, що використовуються для задоволення запитів користувачів. У свою чергу, сучасні технології надають можливість використовувати дистанційну форму надання інформаційно-аналітичної продукції замовникам. Відповідні інформаційно-аналітичні матеріали в електронному вигляді надсилаються на e-mail понад 900 адресатів у вищих органах центральної влади, в обласних центрах, містах та районах України. СІАЗ широко використовує і таку форму дистантного обслуговування читачів, як на-

дання доступу до інформаційно-аналітичної продукції через веб-портал НБУВ у рубриці «Аналітичні матеріали СІАЗ», яка регулярно поповнюється. Видання оприлюднюються на порталі НБУВ, порталі НАН України, на сторінках СІАЗ і НЮБ у соціальних мережах. Спільноти СІАЗ, НЮБ та ФПУ створено в соціальній мережі Facebook. Зокрема, спільнота СІАЗ пропонує для ознайомлення та запрошує до обговорення випуски додатків до журналу «Україна: події, факти, коментарі» інформаційно-аналітичних бюлетенів «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Резонанс», «Шляхи розвитку української науки», а також видання НЮБ «Громадська думка про правотворення». На сторінці спільноти ФПУ представлено анонси подій та звіти про роботу та заходи підрозділу.

Також інформаційно-аналітичні матеріали СІАЗ доступні на сайтах Центр досліджень соціальних комунікацій (http://nbuviap.gov.ua/) та СІАЗ (Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади) (http://ciaz.укр/). Зокрема, на сайті СІАЗ завжди є можливість отримати оперативні новини щодо державного управління, правотворення, економіки, політичних партій, суспільного життя, а також інформаційних технологій та інформаційної безпеки. На порталі Центру досліджень соціальних комунікацій представлено інформаційно-аналітичні проекти підрозділів СІАЗ, монографічна література, наукові праці співробітників НБУВ та ін.

Варто відзначити, що постійно зростає кількість відвідувачів сайтів Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та кількість користувачів соцмереж, які уподобали сторінки підрозділів СІАЗ та поширюють їхні матеріали.

Сучасна віртуалізація багатьох сторін суспільного життя, можливість спілкування в режимі реального часу з політиками, членами уряду, експертами і пересічними громадянами (соціальні медіа, прямі ефіри з засідань, інтернет-конференції тощо) наближають аналітика до процесу підготовки, обговорення та прийняття управлінських рішень, що не лише пришвидшує підготовку аналітичного матеріалу, а й дає можливість безпосереднього виходу на об'єкт дослідження, сприяє підвищенню якості аналітичного матеріалу, ефективності роботи інформаційно-аналітичних структур загалом. Таким чином, інформаційно-аналітичні служби бібліотек мають змогу оперативно реагувати на суспільні процеси та мінімізувати викривлення інформації.

Слід зауважити, що недостовірна інформація існує в Інтернеті завжди. Найчастіше вона з'являється у сфері новинних ресурсів, що пояснюється їх оперативністю та популярністю, отже, і швидким поширенням. Зокрема, соціальні мережі та блоги останнім часом широко використовуються задля поширення недостовірної інформації. Узагальнюючи, зазначимо, що джерелом саме достовірної інформації можуть служити інформаційно-аналітичні продукти бібліотек, зокрема, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Фонду Президентів України та Національної юридичної бібліотеки НБУВ.

УДК 316.450.4:004.744.5: 0.27.021
Пригорницька Оксана Григорівна
Pryhornytska Oksana
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ВИЯВЛЕННЯ ФЕЙКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ПРОДУКТУ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

DETECTION OF FAKE INFORMATION IN SOCIAL MEDIA DURING THE PREPARATION OF THE INFORMATION-ANALYTICAL PRODUCT OF LIBRARIES IN CONDITIONS OF INFORMATION CONFRONTATION

Розглянуто поняття неправдивої та фейкової інформації. З'ясовано їх відмінності. Запропоновано класифікацію фейків за різними ознаками, запропоновано методи виявлення маніпулятивної та недостовірної інформації в соціальних медіа.
The concept of false and fake information is considered. Their differences are determined. The classification of fayki by different characteristics is proposed, methods of detection of manipulative and false information in social media are offered

Ключові слова: фейк, неправдива інформація, соціальні медіа, дезінформація.
Key words: fake, false information, social media, misinformation, library

Мережа Інтернет, крім виконання функцій обміну думками та от-

римання інформації його користувачами, стає сьогодні об'єктом і засобом інформаційного керування, особливо в умовах інформаційного протистояння. Серед користувачів мережі з'являються групи людей або окремі особи, які навмисно поширюють помилкову, або спотворену інформацію.

У мережі з'являється все більше «фейків» – неправдивих повідомлень, які підкріплюються підробленими фото, свідченнями псевдоочевидців та відео. Поняття «фейкові новини» трактується як повністю або частково вигадана інформація про суспільні події, явища, певних осіб, яка подається в ЗМІ під виглядом справжніх журналістських матеріалів. Такі «новини» часто мають гумористичний або сатиричний характер і створюються з метою висміювання або привернення уваги до важливих суспільних проблем чи тенденцій. У такому випадку фейкова інформація має розважальний характер. Проте в сучасних українських соціальних медіа фейкова інформація спрямована на введення в оману аудиторії, що в результаті не розважає, а навпаки, викликає негативні емоції.

Фейками називають фотографії, які зроблені у фотошопі, спеціально створені відеоролики, написані або вигадані неправдиві новини, які важко відрізнити від правдивих. Також фейками називають створені акаунти вигаданих людей у соціальних мережах, через які поширюється неправдива інформація. Головна мета фейкових повідомлень як інструменту інформаційної війни – це посіяти сумніви і переконати аудиторію у правдивості поданої інформації. А завдання: дезінформувати аудиторію; пропагувати власне бачення, політику чи позицію; викликати агресію; похитнути позицію індивідума і заставити його засумніватися; посіяти паніку; змінити уставлену думку в аудиторії; спонукати по певної дії; активувати увагу і зацікавити аудиторію; переконати аудиторію за допомогою вигаданих фактів; залякування аудиторії тощо.

За методом поширення розрізняють масмедійні фейки (які створюють спеціально для ЗМІ і через них поширюються) і мережеві чутки (коли поширюють чиюсь вигадку через соціальні мережі).

За формою фейкова інформація може бути фотофейком, відеофейком і фейковим журналістським матеріалом.

Залежно від їхнього завдання можна виділили кілька типів фейків у соціальних медіа: фейки, які сіють паніку серед людей; які розпалюють міжнаціональну (расову, релігійну тощо) ворожнечу; які поширюють хибні думки для того, щоб заплутати нас, відвернути від правди; які маніпулюють свідомістю; які рекламують когось або щось; які приносять прибуток ЗМІ, що його поширює («жовта преса»); які плямують чиюсь репутацію (найчастіше це фото, добре оп-

рацьовані у Photoshop); які мають розважальний характер.

Для боротьби з поширенням неправдивої інформації інтернет-спільнота використовує різноманітні інструменти. Зокрема, існує кілька сайтів, націлених на «фактчекінг» і викриття міфів. Такі сайти, як Snope.com, Washington Post Fact Checker і FactCheck.org, займаються збором інформації про поширювані просторами Інтернету чутки. Завдяки таким сайтам, можна відстежувати виникнення інформації та її достовірність. У листопаді 2016 р. компанії Google та Facebook оголосили про запровадження заходів боротьби з фейковими новинами в інтернеті. В українському сегменті Інтернету реалізується проект StopFake.

Для того, аби запобігти поширенню фейкових новин у соцмережах, видання The Huffington Post склало перелік простих правил, як їх розпізнавати:

1. Читати більше, ніж заголовок. Якщо проглянути новину до кінця, можна виявити, що заголовок ніяк не пов`язаний з текстом новини, або ж у ній немає жодних даних, які підтверджують її правдивість.

2. Оцінити надійність джерела повідомлення – незнайомі сайти, заповнені оголошеннями та заголовками, написаними капслоком, повинні викликати скепсис. Перевіряти через пошукові системи тексти, які були опубліковані раніше – це дасть уявлення про те, чи є джерело надійним, а також URL сторінок, які виглядають підозріло, аби переконатись у тому, що це не фальшивка, яка маскується під надійне джерело.

3. Звертати увагу на дату публікації та час. Поширений елемент фейкових новин – видавати старі публікації за нові. Якщо в новині є посилання на інші джерела, проглянути їх, звертаючи увагу на те, коли вони були опубліковані та як у них описується подія, особливо коли мова йде про час.

4. Хто автор? Ознайомитись із попередніми публікаціями автора – його бекграунд допоможе зрозуміти, чи дійсно автор є журналістом, чи не писав він фейкових статей до цього.

5. Ознайомитись із джерелами, на які посилається новина. Відсутність посилань або джерел, з яких були взяті ті чи інші заяви, є очевидним сигналом того, що пост, скоріше за все, є фейком. Будь-які заяви або цитати посадовців мають бути підкріплені надійними джерелами.

6. Звертати увагу на сумнівні цитати та фотографії. Скептично ставитись до шокуючих або підозрілих цитат та опублікованих фотографій з місця подій.

7. Не варто поширювати новини лише тому, що поділяєте точку зору автора або ж приймаєте одну із сторін конфлікту.

8. З'ясувати, що інші видання пишуть із цього приводу. Якщо жод-

не інше надійне джерело не повідомляє про дані події, скоріше за все, новина є фейковою.

9. Замислитись, перш ніж робити перепублікацію. Новинні сайти, які поширюють дезінформацію, працюють у розрахунку на те, що читачі будуть поширювати їх новини.

Враховуючи вищезазначене, зростає важливість підготовки аналітиків, інформаційних працівників до сучасних тенденцій у висвітленні новин, підвищення їх фахового рівня і готовності до глибокого аналізу контенту при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів на базі інформації із соціальних медіа. Набуває також актуальності питання пошуку з боку інформаційно-аналітичних структур бібліотек нових форм і методів виявлення фейкової інформації та розробки способів мінімізації її впливу. Аналітик повинен володіти навичками грамотного пошуку інформації, аналізу джерел, уміти критично відбирати та оцінювати її та перевіряти факти, адже мета бібліотеки дати не лише максимально повну, а й ретельно перевірену інформацію.

УДК 021.1:021.8
Каращук Оксана Миколаївна
Karaschuk Oksana
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

БІБЛІОТЕКА І ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

LIBRARY AND PROCESS OF MAKING MANAGERIAL DECISIONS

У статті розглянуто роль бібліотек у процесі прийняття управлінських рішень. Визначено головне завдання бібліотеки в процесі її взаємодії з органами влади та управління – інформаційне-аналітичне забезпечення процесів прийняття найбільш оптимальних управлінських рішень у галузі політичного, економічного, соціального регулювання життя суспільства.

The article discusses the role of libraries in decision-making. The main task of the library in the process of its interaction with the authorities and management is determined - informational and analytical support of the processes of making the most optimal managerial decisions in the field of political, economic, social regulation of society's life.

Ключові слова: бібліотечні установи, інформаційно-аналітичне забезпечення, управлінський процес, управлінські рішення.
Key words: library institutions, optimization, information flows, information and analytical support, management process, management decisions.

Бібліотеки нині є одним з найдосвідченіших посередників між інформацією та користувачем. Значущість бібліотечних установ з кожним роком збільшується, а інтенсивний розвиток інтернет-технологій, соціальний попит населення на мережеву інформацію кардинально впливає і змінює місце та роль бібліотек як у суспільстві взагалі, так зокрема і у сфері державного управління, спонукає його до впровадження та широкого використання саме інформаційно-аналітичної складової в процесі своєї діяльності. Важливою перевагою інформаційно-аналітичних структур бібліотечних установ є саме їх оперативний доступ до великих масивів різноманітної інформації. А інформаційний продукт, який підготовлений підрозділами бібліотеки, дає можливість органам влади визначати причини виникнення та оптимальні шляхи розв'язання будь-яких проблемних ситуацій. Головним завданням бібліотеки в процесі її взаємодії з органами влади та управління є якраз інформаційне-аналітичне забезпечення процесів прийняття найбільш оптимальних управлінських рішень у галузі політичного, економічного, соціального регулювання життя суспільства.

У наш час перед керівниками різних органів влади постають завдання не тільки отримання інформації, її переробки, а й генерування та передачі нової виробленої інформації. Прийняття будь-якого рішення потребує оперативної обробки значних масивів інформації. Управлінське рішення – взагалі це творчий процес вироблення однієї або кількох альтернатив із множинності можливих варіантів дій, спрямованих на досягнення поставленої цілі. На сьогодні компетентність окремого керівника вже залежить не тільки від його досвіду, а й від володіння достатнім обсягом актуальної, для певної ситуації, інформації та вміння на підставі цього прийняти корисні та важливі рішення.

Разом з тим у процесі інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного управління існує ряд проблем. Перша з них – це професійний аналіз інформації щодо її актуальності, необхідності й корисності для державно-управлінських відносин і процесів. Інакше кажучи, для управління потрібна не загальна інформація, а та, яка відображає і характеризує управлінські потреби, інтереси і цілі людей, їх сукупну владну волю, конкретні механізми та засоби управлінської організації і регулювання їх свідомості, поведінки та діяльності.

Як бачимо, для прийняття управлінського рішення потрібна планова, нормативна, інструктивна, правова, статистична, облікова, наукова та інша інформація. Незалежно від виду вона має бути точною, повною, достовірною, надійною, зручною для сприйняття та оцінки. Необхідне системне узагальнення інформації, результати якого могли б стати управлінською інформацією, а остання – бути введена в управлінські дії.

Бібліотечні установи як своєрідні та унікальні центри інформації з кожним роком збільшують свою значущість, стаючи при цьому своєрідним «вікном у світ». Сучасна бібліотека – це складний механізм, який виконує різні функції. На думку О. Онищенка, сучасна наукова бібліотека – це «триєдиний бібліотечно-бібліографічний, науково-дослідний і культурно-просвітницький центр, що відіграє чи не провідну роль у науково-інформаційному забезпеченні науки, освіти, культури, управління». Інтенсивний розвиток інтернет-технологій, соціальний попит населення на мережеву інформацію кардинально впливає і змінює місце та роль бібліотек у суспільстві, спонукає їх до впровадження й широкого використання саме інформаційно-аналітичної складової в процесі своєї діяльності.

Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек – це важливий напрям діяльності бібліотечних установ, що пов'язаний, у першу чергу, із виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно в управлінській сфері. Основним завданням бібліотеки при взаємодії з органами влади та управління є не тільки бібліотечне, довідково-бібліографічне обслуговування співробітників відповідних структур, а саме інформаційне забезпечення процесів прийняття найбільш оптимальних управлінських рішень. Це означає, що представники органів державної влади отримують не лише потрібну їм інформацію, а й «нове знання через накопичення, збереження й доступу до знання, а також його аналіз, синтез і трансформацію».

З організацією інформаційно-аналітичних підрозділів, наукова бібліотека, використовуючи загальнонаукові методи обробки інформації, успішно реагує на зростаючі обсяги нової інформації, організує підготовку власної синтезованої продукції, яка може задовольнити інформаційні потреби у сфері державного управління. Як зазначає І. Арістова, сучасна інформаційна співпраця бібліотек із владними структурами на загальнодержавному та регіональному рівнях полягає в: наданні органам державної влади інформації з конкретного питання, що надходить з різноманітних джерел; систематизації оцінок конкретної проблеми, наданні можливих (у необхідних випадках альтернативних) варіантів підходу до розв'язання проблеми; формуванні висновків на основі ана-

лізу, пропозицій про політичні та організаційні дії органів управління з питання, що аналізується (наприклад, прийняття конкретних заходів або залишення проблеми без уваги).

Аналітичні служби, що організують інформаційний супровід діяльності органів державної влади, сприяють оптимізації процесу прийняття суспільно значущих управлінських рішень. Інформаційна аналітика, використовуючи можливості, надані цими службами, активно оперуючи їх інформаційними продуктами й послугами, виконує, насамперед, завдання змістового перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому сенсі з науковою (виробництво нового знання) і управлінською (розробка варіантів рішень, сценаріїв) діяльністю. Специфіка аналітичної діяльності в управлінських структурах полягає в тому, що вона «вбудована» в процес управління, до неї висуваються особливі вимоги щодо оперативності підготовки матеріалів, їхньої вірогідності й обґрунтованості.

Отже, у наш час діяльність бібліотечних установ повинна бути зорієнтована насамперед на інформаційно-аналітичне забезпечення як владних структур, так і суспільства взагалі. Це вимагає перед ними, у свою чергу, вирішення простих, але обов`язкових завдань, таких як моніторити інформаційний простір; виявляти суспільно-політичні, соціально-економічні, науково-технічні та інші проблеми; збирати достовірну та об'єктивну інформації про перебіг відповідних процесів; робити системний аналіз одержаної інформації; забезпечувати відповідні органи управління, установи та організації, громадян, інформацією одержаною при здійсненні моніторингу; виявляти основні чинники які викликають суспільно-політичні, економічні й соціальні загрози в даний час та в майбутньому. Перспективним напрямом роботи інформаційно-аналітичних відділів бібліотек сьогодні є і підготовка інформаційних продуктів «на випередження подій», а це можуть бути різні експертні оцінки, аналітичні довідки та прогнози, щодо розвитку ключових проблем суспільства.

Таким чином, повноцінне функціонування органів державної влади в умовах розвитку інформаційного суспільства бачиться неможливим без належного їх інформаційного забезпечення. Основним завданням цієї системи є забезпечення ефективного використання суспільно значущої інформації, надання владним структурам найбільш необхідної, що сприяє оптимізації самого процесу прийняття управлінських рішень. Розвиток інформаційно-аналітичної та аналітично-видавничої діяльності бібліотечних установ, орієнтованих на органи державної влади, буде якраз створювати нові можливості для оптимізації управлінської діяль-

ності, спрямованої на оперативне виконання різноманітних тематичних, аналітико-прогностичних, моніторингових й інших запитів, необхідних для управлінської сфери в сучасних умовах.

УДК 021.4:004.77:025.3 -028.27
Шлапак Юлія Станіславівна
Shlapak Yuliia
провідний редактор
Leading Editor
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПИТАННЯ НАВІГАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

QUESTION OF NAVIGATION BY THE INFORMATIVE RESOURCES OF LIBRARY IN THE CONDITIONS OF DISTRIBUTION OF INTERNET-TECHNOLOGIES

Розглянуто сучасні підходи до реалізації бібліотеками навігаторської функції в умовах широкого впровадження в суспільну практику електронних технологій, зокрема інтернет-технологій. Підкреслюється, що в умовах стрімкого зростання обсягів продукованої інформації важливого значення набувають способи пошуку потрібної інформації та навігації інформаційними ресурсами.
The modern going is considered near realization of навігаторської function libraries in the conditions of wide introduction in public practice of electronic technologies, in particular internet-technologies. It is underlined that in the conditions of swift increase of volumes of the producted information of important value the methods of necessary information and navigation retrieval acquire by informative resources.

Ключові слова: бібліотечна установа, інформаційна культура, бібліотечні продукти, бібліотечні ресурси, документ, інтернет-навігатор.
Key words: library establishment, informative culture, library foods, library resources, document, internet-navigator.

В умовах поширення й широкого впровадження в суспільну практику електронних технологій, зокрема інтернет-технологій, вимоги користувачів як до бібліотеки, так і бібліотечного обслуговування змінилися. Сучасна людина потребує оперативного доступу до різноманітних інформаційних джерел, зручних форматів користування інформацією, мобільності й гнучкості в обслуговуванні. Крім того, в умовах стрімкого зростання обсягів продукованої інформації важливого значення набувають способи

пошуку потрібної інформації та навігації інформаційними ресурсами.

Допомогти людині зорієнтуватися в інформаційних потоках покликана, зокрема, бібліотека, яка є документно-інформаційною інституцією, що має необхідний інструментарій, технології й досвід. Бібліотечні послуги до того ж є найбільш доступними для найширшого кола користувачів.

Питання електронної інформаційної взаємодії як невід'ємної складової розвитку електронних комунікацій в Україні та інформаційного суспільства в різних аспектах досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як О. Онищенко, В. Горовий, Л. Дубровіна, В. Медведєва, В. Пальчук, Л. Галаган, Н. Дніпренко, О. Мар'їна та ін. Розгляду навігаторської функції присвячено праці, зокрема, Т. Добко, А. Кобзаренко, Л. Андронік.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» завданням бібліотек визначає забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки. Розвиток інформаційних технологій і глобальної мережі Інтернет у другій половині XX ст. привів до автоматизації різноманітних процесів людської діяльності. Цей процес поширився й на всю діяльність бібліотек. На сьогодні саме вони є ланкою зв'язку між користувачем бібліотечної установи й документом. Глобальна мережа Інтернет дала змогу бібліотекам поширювати свою діяльність за межами бібліотеки, створювати електронні каталоги й картотеки, а також представляти їх у мережі. Отже, критерієм ефективності виконання бібліотекою свого основного завдання можна вважати організацію найповнішого та оперативного доступу користувачів до необхідних їм документів, у чому бібліотека є посередником.

Реалізувати навігаторську функцію дає можливість, зокрема, бібліотечний сайт. У мережі Інтернет вимоги до актуалізації інформації набагато вищі, ніж вимоги до оновлення друкованих видань. Тому важливим є також удосконалення сайту, яке відбувається протягом усього періоду функціонування сайту в мережі, оскільки створюється він саме для користувачів бібліотеки, а не для бібліотекарів.

На сьогодні веб-сайти бібліотек містять електронні каталоги, які створювалися в контексті автоматизації бібліотечної діяльності. Саме електронний каталог відкриває швидкий і якісний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки. Наявність каталогу в мережі дає змогу забезпечити цілодобовий доступ до відомостей про наявність документів у фондах бібліотеки.

Питання створення корпоративних електронних каталогів, формування електронних бібліотек на основі повнотекстового розширення електронних каталогів, питання пошукової навігації електронного

каталогу бібліотеки розглянуто в працях таких учених, як Г. Шемаєва, К. Лобузіна, О. Мар'їна, І. Антоненко, О. Баркова, Л. Трачук та ін. Аналіз особливостей функціонування електронних каталогів, поданих на сайтах університетських бібліотек, присвячено праці Т. Луцишиної; аналізу сайтів бібліотек ВНЗ України щодо виявлення електронних бібліографічних ресурсів віддаленого доступу присвячено праці Л. Трачук.

Полегшують пошук користувачам потрібної інформації розміщені на сайтах бібліотек інтернет-навігатори інформаційними ресурсами. Наприклад, створений НБУВ «Тематичний інтернет-навігатор», у якому подано тематично систематизовану інформацію про найбільш актуальні та інформативні ресурси мережі Інтернет. Колекція інтернет-ресурсів містить тематичні рубрики, які охоплюють веб-сайти офіційного, галузевого та універсального характеру. Тут же в підрубриці «Періодичні видання» є посилання на електронні версії ряду авторитетних періодичних видань, журналів. Такий підхід розширює можливості бібліотек у задоволенні запитів користувачів. Користувачі ж отримують інформацію не лише про надходження, наприклад, журналу, а й можуть ознайомитися (за посиланням) безпосередньо з його змістом.

«Тематичний інтернет-навігатор» НБУВ надає також можливість ознайомитися користувачам із зібранням бібліографічних, повнотекстових і реферативних онлайн-ресурсів відкритого доступу з природничих, технічних та гуманітарних наук (бібліографічні бази даних, бібліографічні описи, реферативні огляди, довідкові й інформаційні видання, бібліотечні покажчики, електронні каталоги, колекції повнотекстових документів, віртуальні виставки тощо); отримати тематичну добірку наукових джерел за визначеними розділами, ознайомитися зі змістом ресурсу, характером його наповнення (бібліографія, реферативна інформація, повні тексти); перейти за гіперпосиланням до необхідної інформації. Таку можливість надає створена нещодавно підрубрика «Джерела наукової інформації».

На сайті НБУВ, крім того, є розділ «Інтернет-путівники бібліотек», з посиланням, зокрема, на бібліотечні інтернет-ресурси Бібліотеки Верховної Ради України. Це є доречним у наш час – інтенсивних змін в усіх сферах життя та збільшення інформаційного обігу в інформаційному просторі України. Важливо, щоб населення було ознайомлено з нормативно-правовими актами, що регулюють суспільні відносини, пов'язані в тому числі з обігом інформації.

На жаль, безпосередньо на сайті НБУВ у розділі «Інформаційні ресурси відділу довідково-консультаційної допомоги. Інформаційне право»

подаються лише окремі нормативні документи з цієї сфери (з можливістю переходу за посиланням безпосередньо на текст законодавчого акта).

Крім того, на сайті НБУВ, серед іншого, є посилання на сайт інформагентства «ЛігаБізнесІнформ». Комплексні системи «ЛігаБізнесІнформ» користуються постійним читацьким попитом, оскільки на сайті інформагентства можна ознайомитися з усіма правовими актами, які, зокрема, регулюють інформаційний обіг в інформпросторі України.

Крім електронних каталогів та інтернет-путівників, орієнтуючими властивостями наділені також бібліотечні віртуальні виставки.

Віртуальні виставки (їх ще називають електронні) – новий інформаційний продукт бібліотеки, що представляється як поєднання традиційного книжкового й електронного способів презентації інформації. Віртуальна (електронна) виставка компактна, містка і є актуальним провідником у великому потоці інформації.

На розвиток саме навігаторської функції впливає підвищення комп'ютерної грамотності, що передбачає орієнтацію користувачів у інформаційно-пошукових системах, вибір логічного, доцільного шляху та стратегію оптимального пошуку в інформаційно-пошукових масивах. Реалізація бібліотечними установами навігаторської функції сприяє оперативному пошуку інформації в електронних інформаційних ресурсах з метою задоволення актуальних інформаційних запитів користувачів.

Розвиток навігаторської функції на сьогодні сприяє самообслуговуванню користувачів під час пошуку інформації. До того ж реалізації цієї функції сприятиме також підвищення кваліфікації персоналу (навички роботи з новими програмними продуктами й комп'ютерним обладнанням, професійна активність, уміння зберігати, систематизувати, робити доступними знання для різних категорій користувачів).

УДК 316.77:021.1
Онищенко Наталія Михайлівна
Onishchenko Natalia
провідний бібліограф
Leading Bibliographer
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБОРУ НОВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ НЕГАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

FEATURES OF SELECTION OF NEWS INFORMATION IN THE CONDITIONS OF NEGATIVE

Розглянуто питання особливостей пошуку та відбору новинних продуктів в умовах конкуренції, що загострюється на ринку інформаційних послуг, зокрема у період інформаційного протистояння. Відзначено основні критерії відбору інформації та створення новинно-інформаційного продукту.
The article deals with the features of search and selection of news products in the conditions of competition, which is exacerbated in the market of information services, in particular during the period of information confrontation. The main criteria for selection of information and creation of a news-information product are noted.

Ключові слова: новини, стрічка, конкуренція, протистояння, джерело, повідомлення.
Key words: news, ribbon, competition, confrontation, source, message.

Стрімкий розвиток онлайн-сервісів вносить істотні корективи в роботу інформаційно-аналітичних структур, у тому числі й інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек, розширюючи джерельну базу оперативної інтернет-інформації, засоби й способи доступу до неї.

З розвитком у світовій мережі інернет-видань, новинних порталів, агрегаторів новин дедалі гостріше постає питання так званих «гарячих» (оперативних) новин.

Незважаючи на те що в українському сегменті Інтернету функціонує не менше 10 тис. новинних сайтів (таку цифру дає рейтинг bigmir.net), пальму першості з кількості читачів утримують до десятка ресурсів, переважна більшість з яких лише агрегує чужий контент. Наприклад, стрічки новин на національному інтернет-порталі UKR.NET щодня переглядають понад 600 тис. інтернет-користувачів, новинний розділ Меты – 140 тис. відвідувачів, денна аудиторія Кореспондент.net становить 200 тис.

Базовим матеріалом для стрічки новин цих та багатьох інших інтернет-ресурсів є новини, вже підготовлені якоюсь установою чи виданням, та інформація, з якої створюється новина (прес-релізи, повідомлення кореспондентів, документи, фотографії, аудіо- та відеоматеріали).

Основними критеріями відбору інформації для новини є: актуальність, відповідність інформації запитам та інтересам аудиторії, достовірність, вичерпність повідомлення та точність даних.

Процес створення новини складається з кількох етапів:

– написання повноцінного тексту інформаційної замітки – із посиланням на джерело інформації;

– підбір заголовка;

– проставляння гіперпосилань у тексті новини, підбір ключових слів;

– ілюстрування новини.

Створення новинних повідомлень має також враховувати необхідність забезпечення зручності пошуку повідомлення про певну подію і найважливішої інформації в самому повідомленні.

Зважаючи на тематичну багатоманітність та швидку змінюваність повідомлень, процес їх систематизації вкрай ускладнений. Тому має місце первинне угрупування повідомлень, сформоване за тематичними узагальненнями.

У сфері новинних ресурсів недостовірна інформація з'являється найчастіше, особливо в періоди інформаційного протистояння. Це пояснюється їх оперативністю та популярністю, і відповідно – швидким поширенням в інтернет-середовищі.

Важливим доказом достовірності інформації є наявність у новинному матеріалі посилань на офіційні електронні ресурси органів державної влади, інформаційних агентств, провідних інтернет-ЗМІ тощо.

Отже, в умовах негативних інформаційних впливів під час відбору новинної інформації важливо звертати увагу на першоджерело, уважно вивчати факти, які лежать в основі інформації, ретельно перевіряти сумнівні відомості.

В українському сегменті Інтернету під час перевірки достовірності інформації можна використовувати ресурси, які перевіряють новини та факти із ЗМІ та соціальних мереж. Наприклад stopfake.org (http://www.stopfake.org/).

Компанія Google повідомила, що оприлюднила процедуру перевірки фактів у новинному агрегаторі на всі країни світу.

Відтепер в Google News перевірені факти або матеріали будуть позначені спеціальним маркуванням «правда», «неправда» або «в основному правда».

Для відбору новинної інформації для сайту Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського використовуються, насамперед, перевірені джерела: веб-сайти центральних та регіональних органів влади, провідних інформаційних агентств, агрегаторів новин, провідних підприємств, фінансових установ та інтернет-ЗМІ.

Відомо, що більшість успішних новинних порталів з'явилися на базі «сервісних» ресурсів – той же UKR.NET починався як поштовий сервіс (і не припиняє ними бути), Мета формувала свою аудиторію, будучи пошуковою системою. Утім, незважаючи на уявну вторинність но-

винної стрічки для цих ресурсів, зараз багато хто з них робить ставку саме на оперативний збір інформації.

Веб-сайт СІАЗу також поступово перетворюється в агрегатор новин. Так, працівники СІАЗ, окрім відбору новини, вже підготовленою якоюсь установою чи виданням, оперативно створюють власний новинно-інформаційний продукт, відвідуючи різного роду політичні, економічні та соціальні заходи (прес-конференції, круглі столи, протестні акції тощо).

Конкуренція, що загострюється на ринку інформаційних послуг, сприяє підвищенню вимог до якості новинних продуктів. Найбільш популярними сьогодні виявляються не лише ті джерела, які оперативно висвітлюють події, а й ті, що пропонують релевантні, такі, що відповідають очікуванням аудиторії, «форматні» повідомлення.

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЯХ

УДК 025:004 + 002.53
Лобузіна Катерина Вілентіївна
Loboozina Catherina
директор Інституту інформаційних технологій
Director of the Institute of Information Technologies
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

АВТОРСЬКИЙ ПРОФІЛЬ НА ПОРТАЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ЗДОБУТКІВ ВЧЕНОГО ТА НАУКОВОЇ УСТАНОВИ

AUTHOR PROFILE ON THE PORTAL OF THE NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY AS A TOOL FOR PRESENTATION OF SCIENTIST AND ACADEMIC ESTABLISHMENTS

Розглянуто проблеми зміцнення позицій науковців України в сучасних цифрових наукових комунікаціях. Запропоновано бібліотечні інструменти створення авторського пошукового профілю, що мають сприяти входженню науки України у світовий науковий простір.
The problems of strengthening the positions of Ukrainian scientists in modern digital scientific communications are considered. The library tools for creation of the author's search profile, which should promote the entry of Ukrainian science into the world scientific space, are offered.

Ключові слова: авторський профіль, інтелектуальний пошук, наукова інформація.
Key words: author profile, intellectual search, scientific information.

Зважаючи на необхідність зміцнення позицій української науки у глобальних цифрових наукових комунікаціях, наукові бібліотеки України вживають різноманітних заходів, що мають сприяти популяризації доробку українських вчених.

Серед основних заходів слід зазначити такі:

• репрезентація на сайтах наукових установ і вищих навчальних за-

кладів персональних веб-сторінок вчених і наукових колективів;

• створення та актуалізація довідкової інформації про персоналії та наукові колективи установи (у тому числі оновлення інформації у Вікіпедії);

• формування архіву публікацій співробітників установи (інституційних репозиторіїв);

• створення та підтримка сайтів фахових періодичних видань;

• представлення інформації про наукові здобутки вчених установи у науково-інформаційних і наукометричних системах;

• збір та подання інформації про наукометричні показники окремих співробітників і наукових колективів;

• використання соціальних мереж для популяризації та входження наукового доробку співробітників установи до цифрових наукових комунікацій.

Зважаючи на виконання цих важливих функцій у сучасній науковій комунікації, очевидним є зростання ролі бібліотекарів у посередництві між творцями, розповсюджувачами та споживачами наукової інформації [1].

Наукометричні показники оцінки діяльності окремих науковців, наукових колективів, фахових періодичних видань на сьогодні стали невід'ємним складником повсякденного життя наукової спільноти. Однією із суттєвих проблем необ'єктивності та певних втрат у наукометричних показниках є ідентифікація даних в індексах цитування [2].

Серед основних проблем неоднозначної авторської ідентифікації слід зазначити такі: різночитання у написанні імені автора (як за умов зміни прізвища, так і різні варіанти транслітерації імені автора різними мовами та у різних системах); наявність авторів з подібними й ідентичними іменами; наведення у статтях лише прізвища та ініціалів авторів (а не повного імені); наведення лише одного ініціала, що також збільшує ризик неправильного визначення авторства публікації.

Під час здійснення наукометричного оцінінювання наукових колективів важливими факторами, що впливають на неправильний обрахунок показників, є: зміна місця роботи науковця; назви наукової установи; різночитання назви установи різними мовами; використання абревіатур для позначення місця роботи автора публікації.

Різні науково-інформаційні системи для вирішення цих проблем використовують авторські профілі й ідентифікатори. Авторський профіль – це сукупність інформації в наукометричній базі даних щодо: місця роботи автора, його публікацій та їх цитованості, років публікаційної активності, галузі досліджень, співавторства, наукометричних показників (індекс цитування, індекс Хірша тощо), списку використаних в роботах

літературних джерел тощо. Кожному авторському профілю присвоюється унікальний ідентифікатор. Авторські профілі в окремих базах даних формуються автоматично при опублікуванні автором навіть однієї статті (Author ID в Scopus), в інших - створені спеціальні інструменти об'єднання і коригування даних автора (ResearcherID в WoS, SCIENCE INDEX в РИНЦ, авторський профіль в Google Академія) та ін.

Крім суто утилітарних цілей точнішого обрахунку індексів цитування, авторський профіль сприяє також налагодженню наукових зв'язків та розбудові іміджу науковця. Сучасний процес наукової комунікації за останнє 10-річчя збагатився низкою інновацій, серед яких дослідник Б. Крамер зазначає 101 тренд, який супроводжує всі стадії наукового процесу: дослідження, аналіз, написання, публікація, відвідування, оцінка тощо. Всі ці інновації передбачають активне включення науковця у коло цифрових комунікаційних інструментів, що сприяють розповсюдженню наукового знання [3].

Персоналізація інформації в системах пошуку й аналізу наукової інформації стала обов'язковим елементом. Проведений аналіз різноманітних документних систем наукової інформації Scopus, РИНЦ, WoS, Google Академія, «ИСТИНА» показав, що головними елементами подання персональної інформації про автора наукових публікацій у системі є: ім'я, альтернативні написання імені, місце роботи (країна, місто, установа), науковий ступінь та вчене звання, галузь діяльності, електронна пошта [4].

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є науково-інформаційним центром, який акумулює у своїх фондах основний потік наукової продукції, яка публікується сьогодні науковими установами та вищими навчальними закладами України (зокрема: автореферати, дисертації, монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, підручники тощо). Крім того, вона є національним депозитарієм електронних версій наукових періодичних видань України (інформаційний ресурс «Наукова періодика України»). Вже понад 20 років реферативний журнал «Джерело» та реферативна база даних «Україніка наукова» сприяють популяризації та інформуванню про науковий доробок вчених України. Зважаючи на те, що в цих базах даних НБУВ у період з 1996 року накопичено значний масив інформації про публікаційну активність вчених та установ України, у 2016 р. Інститут інформаційних технологій НБУВ ініціював проект інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань», який має сприяти покращанню наукового іміджу України і головною метою якого є надання науковцям зручних інструментів пошуку наукової інформації та ефективної презентації авторських наукових здобутків.

Основними пошуковими інструментами порталу «Наука України» є авторитетні файли наукових установ та науковців. Ці інструменти призначені, передусім, для ідентифікації авторів наукових публікацій (індивідуальних і колективних) і включають такі традиційні елементи авторитетних файлів, як взаємопов'язана система різночитань імен осіб і назв установ. Новим у запропонованій моделі порталу знань («*knowledge portal*») є наявність, крім суто лінгвістичної пошукової інформації, також і довідкових елементів, які полегшують процес наукового пошуку, покращують видимість публікацій автора у мережі та сприяють науковій комунікації [5].

Пошуковий профіль автора-науковця на порталі містить таку інформацію: ім'я особи, альтернативні імена (українською та іноземними мовами), місце(я) роботи, науковий ступінь, спеціалізацію, інформацію про галузь наукової діяльності, вчене звання, персональні веб-сторінки, довідкові веб-ресурси та лінки до профілів в інших науково-інформаційних системах, пов'язані персоналії. Наявний реєстр науковців України систематизований за кодами спеціальностей ДАК України. Первинний інформаційний масив про науковців України автоматично сформований на основі інформації із бібліографічних описів авторефератів дисертацій (кандидатів і докторів наук), захищених в Україні після 1996 р., список автоматично поповнюється в міру надходження авторефератів до фонду НБУВ. Реєстр бази даних «Науковці України» також поповнила інформація із бібліометричних профілів науковців, створених на базі інструментів Google Академія. До реєстру науковців може також вноситись ретроспективна інформація та інформація про науковців, які не мають наукового ступеня, але мають наукові публікації.

Пошукові та інформаційні можливості створеної системи надають змогу:

- автоматично проводити пошук необхідних публікацій за всіма різночитаннями імені (українською та іноземними мовами);
- переглядати список публікацій науковця: автореферати, дисертації, книги, наукові статті;
- завантажувати наявні повні тексти наукових публікацій;
- здійснювати пошук публікацій одночасно у таких електронних інформаційних ресурсах НБУВ: «Електронний каталог: книжкові та періодичні видання», «Реферативна база даних «Україніка наукова», «Електронна бібліотека авторефератів дисертацій», електронна бібліотека «Наукова періодика України» (пошуковий алгоритм використовує предметну галузь науковця для налаштувань результатів пошуку);

- знайти колег, що займаються відповідним напрямом наукових досліджень;
- добирати списки науковців за місцем роботи, місцем захисту дисертації, установою, відомством, містом;
- отримувати інформацію щодо наявних інформаційних джерел довідкового та біографічного характеру;
- визначати коло науковців, пов'язаних науковими та родинними зв'язками;
- переглядати інформацію бібліометричних профілів вчених;
- користуватись автоматично створеним списком співавторів;
- за умов наведення інформаційного профілю науковця у науково-інформаційній системі «Google Академія» є можливість продовжити пошук публікацій автора, які відсутні у фондах НБУВ;
- за наявності пошукового профілю науковця у системі він буде автоматично з'являтись під час пошуку наукових публікацій для отримання додаткової інформації про авторів публікації.

Для отримання докладнішої інформації про автора наукових публікацій на порталі НБУВ є можливість заповнити опитувальну «Анкету науковця». Надалі сервісні та пошукові можливості системи будуть розширюватись відповідно до надходження додаткової інформації.

Список використаних джерел

1. Семененко Л. П. Формування бренду вченого / Л. П. Семененко, М. І. Главчев, Ю. М. Главчева // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства: матеріали 6-ої міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 вересн. 2015 р., Львів. – Львів, 2015. – С. 22–27.

2. Скалабан А. В. Проблемы идентификации данных в индексах цитирования и пути их решения / А. В. Скалабан, И. В. Юрик // Вышэйшая школа. – 2015. – № 6. – С. 25–29.

3. Kramer B. 101 Innovations in Scholarly Communication – the Changing Research Workflow / Bianca Kramer, Jeroen Bosman // figshare : Website. – Mode of access: URL : http://dx.doi.org/10.6084/m9.figshare.1286826

4. Интеллектуальная система тематического исследования научно-технической информации (ИСТИНА) / С. А. Афонин и др.; под ред. акад. В. А. Садовничего. – М.: Изд. Моск. ун-та, 2014. – 262 с.

5. Лобузина Е. В. Информационный портал «Наука Украины: доступ к знаниям» / Е. В. Лобузина // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2017. – Вып. 14. – С. 35–46. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2017_14_6.

УДК 001.102:050(477):004.65
Самохіна Наталія Федорівна
Samokhina Nataliia
завідувач відділу, старший науковий співробітник
Head of Department, Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат технічних наук
Candidate of Technical Sciences
Пелюховська Інна Захарівна
Peliukhovska Inna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ «НАУКОВА ПЕРІОДИКА УКРАЇНИ»

THE FUNCTIONAL POSSIBILITIES OF THE INFORMATION RESOURCE «SCIENTIFIC PERIODICALS OF UKRAINE»

Висвітлено особливості формування зібрання електронних версій вітчизняних наукових фахових періодичних видань «Наукова періодика України». Проаналізовано принципи організації та основні функції інформаційного ресурсу «Наукова періодика України».
The features of formation of assembly of electronic versions of national scientific professional periodicals «Scientific Periodicals of Ukraine» are presented. The principles of organization and the basic functions of the information resource «Scientific Periodicals of Ukraine» are analyzed.

Ключові слова: електронна версія, періодичне видання, наукова стаття, інформаційні матеріали, аналітичний запис, онлайновий інтерфейс.
Key words: electronic version, periodical, scientific article, information materials, analytical record, online interface.

Постійне зростання обсягів інформації і необхідність широкого їх використання у різних сферах життя потребує розвитку сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Наукові фахові періодичні видання є одним із засобів наукової комунікації, оперативним джерелом оприлюднення результатів досліджень та різноманітної науково-техніч-

ної інформації. Публікації в наукових фахових виданнях впливають на рейтинг ученого завдяки посиланням на його праці, забезпечують продовження фахових досліджень і розвивають наукові зв'язки. З появою баз даних електронних копій наукових журналів усі функції і завдання, які виконували друковані фахові видання, доповнилися перевагами, які забезпечують комп'ютерні технології. Головною з цих переваг є механізми пошуку інформації у самій базі даних, пошукові сервіси мережі Інтернет, за допомогою яких у короткі терміни можна знайти потрібну інформацію.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) продовжується формування та репрезентація в мережі Інтернет зібрання електронних версій вітчизняних наукових фахових періодичних видань – повнотекстової бази даних «Наукова періодика України», яка є потужним інформаційним зібранням з оптимальними пошуковими можливостями та доступним для вітчизняних і зарубіжних користувачів. Обсяг цього зібрання нині досяг 2 570 назв електронних версій наукових фахових періодичних видань, 750 тис. повних текстів наукових статей. Воно є найбільшим сховищем даних з вільним доступом серед сусідніх країн. У 2016 р. до інформаційних ресурсів «Наукової періодики України» зроблено понад 4,6 млн. запитів, а в цілому за період з 2013 до 2016 рр. – 15 млн. інформаційних запитів.

Публікації в періодичних виданнях – оперативне джерело інноваційних ідей і наукових розробок. Тому формування електронного ресурсу «Наукова періодика України» як бази даних бібліографічних відомостей про наукові статті та матеріали періодичних видань разом з повними текстами наукових публікацій є одним із пріоритетних напрямів діяльності НБУВ. Розкриття змісту часописів з наданням повних текстів наукових статей допомагає орієнтуватися в інформаційному масиві.

У формуванні інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» задіяні декілька підрозділів НБУВ. Зокрема, відділ інформаційно-комунікаційних технологій НБУВ надає програмно-технологічні рішення, забезпечує технологічну підтримку й технічний супровід інформаційного ресурсу «Наукова періодика України». Розробку технологічної платформи, правил формування, пошукового інтерфейсу та дизайну інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» здійснила Директор Інституту інформаційних технологій НБУВ Лобузіна К. В. (д. н. соц. ком.). Відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів НБУВ описує періодичні видання у цілому, включаючи відомості про надходження електронних копій всіх номерів і створює

постатейний розпис кожного окремого номера з репрезентацією повних текстів наукових статей. Державна служба інтелектуальної власності України видала свідоцтво про реєстрацію авторського права на базу даних «Наукова періодика України» № 68020 від 28 вересня 2016 р. Авторські майнові права на інформаційний ресурс «Наукова періодика України» належать НБУВ.

Для аналітико-синтетичного опрацювання електронних версій наукових фахових журналів розроблено спеціальну інструкцію з ведення бази даних «Наукова періодика України». У ній викладено основи організації й технології роботи, подано перелік полів, необхідних для створення аналітичних записів, розкрито зміст полів і підполів, наведено загальні вимоги до їхнього заповнення для створення бази даних періодичних видань, представлено приклади заповнення полів робочих аркушів введення даних. Інструкцію розроблено на основі чинних стандартів та інструктивно-нормативних документів, які регламентують правила складання бібліографічних баз даних.

Якість інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» контролюється завдяки редагуванню. Під час створення аналітичних записів і в процесі опрацювання інформаційного масиву електронного ресурсу «Наукова періодика України» здійснюється її поточне редагування: виправлення технічних помилок і внесення змін відповідно до нових методичних рішень щодо заповнення робочих аркушів введення даних.

Застосування сучасної технологічної платформи, дотримання чинних стандартів бібліографічного аналітичного опису та науково обґрунтованих методичних рішень, високий фаховий рівень наукових співробітників відділів НБУВ, які забезпечують організацію, підтримку, редагування інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», – ті чинники, завдяки яким реалізовується принцип науковості у її формуванні. Інформативність ресурсу забезпечується максимально повним розкриттям змісту наукових фахових періодичних видань, завдяки якому реалізується широкий ряд пошукових можливостей. НБУВ безоплатно розміщує електронні копії наукових фахових періодичних видань на своєму сайті та надає до них безкоштовний доступ, чим і забезпечується доступність бази даних. Інформаційний ресурс «Наукова періодика України» поповнюється планомірно, регулярно (щоденно, за винятком неробочих днів тижня та святкових днів) та оперативно (відповідно до визначених термінів опрацювання), забезпечуючи систематичність формування бази даних. Також забезпечується оперативність і своєчасність реєстрації та введення даних про нові електронні копії наукових фахо-

вих періодичних видань та їхнього аналітико-синтетичного опрацювання.

Серед основних функцій інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», слід відзначити:

кумулятивну, що спрямована на накопичення даних в електронному вигляді про вітчизняні періодичні видання, якими поповнюється зібрання електронних версій наукових фахових періодичних видань НБУВ, а також бібліографічних записів наукових статей зі змісту журналів з репрезентацією їхніх повних текстів;

інформаційну, що забезпечує оперативне відображення відомостей з наукових фахових періодичних видань з різних галузей знання;

довідкову, що надає можливість отримувати матеріали, відображені в інформаційному ресурсі та безпосередньо в публікаціях наукових фахових журналів;

науково-дослідну, що сприяє дослідженням вчених у наукових сферах;

комунікаційну, що забезпечує зв'язок між користувачем та бібліотекою;

просвітницьку, що орієнтована на популяризацію наукових фахових періодичних видань та публікацій з них;

пошукову, що забезпечує можливість знаходження в масиві електронного ресурсу потрібної користувачам інформації за різними параметрами (ключові слова, автор, назва публікації, рік видання, назва періодичного видання);

іміджеву, яка реалізується через репрезентацію користувачам якісного інформаційного продукту НБУВ;

меморіальну, що забезпечує збереження введених даних.

Виконання функцій інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» забезпечується технологічною платформою та інформаційно-пошуковими можливостями. Програмне забезпечення надає змогу здійснювати бібліографічний пошук в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України». Віддалений пошук забезпечено через онлайновий інтерфейс системи, що дозволяє вільно користуватися інформаційним ресурсом усім охочим на порталі НБУВ. Програмна основа, інформаційне наповнення та широкий спектр пошукових засобів роблять інформаційний ресурс «Наукова періодика України» сучасною, багатофункціональною інформаційно-пошуковою системою, здатною забезпечувати високий рівень задоволення запитів користувачів, що стосуються наукової фахової періодики в електронному вигляді.

УДК: 001.811:347.132.124
Корнілова Євгенія Олександрівна
Kornilova Ievgeniia,
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В ОФОРМЛЕННІ СПИСКІВ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ

NEW TRENDS IN THE FORMATION OF LIST OF BIBLIOGRAPHIC LINKS IN SCIENTIFIC WORKS

Відображено нові тенденції в оформленні списків бібліографічних посилань у наукових працях. Вказано на необхідність опанування та використання міжнародних стилів цитування.
Shown new trends in the design of bibliographic references in scientific works. Indicated about the need of mastering and use international styles of citation.

Ключові слова: бібліографічне посилання, наукові праці, міжнародні стилі оформлення, наукові журнали, дисертації, список використаних джерел.
Key words: bibliographic reference, scientific works, international styles, scientific journals, dissertation, references.

Питання визнання результатів українських наукових досліджень у світі та інтеграції вітчизняної науки у світову систему наукової комунікації має велике значення. На це впливає публікування результатів досліджень українських вчених у міжнародних наукових журналах і публікування в українських наукових журналах робіт закордонних науковців [4]. Законодавчі документи вимагають публікації результатів наукових досліджень не тільки в наукових фахових виданнях України, а й у періодичних виданнях, «включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science» [2, 7], та розміщення дисертацій, авторефератів і відгуків офіційних опонентів на офіційних web-сайтах вищих навчальних закладів (наукових установ) [8]. Тому навички оформлення цитувань і посилань у наукових роботах згідно з міжнародними стилями важливі для вітчизняних дослідників [4].

Відповідно до наказу МОН № 40 від 12.01.2017 « Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» бібліографічний опис використаних джерел здобувач наукового ступеня може оформлювати за його вибо-

ром з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» або одним зі стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, а саме: MLA (Modern Language Association) style; APA (American Psychological Association) style; Chicago/Turabian style; Harvard style; ACS (American Chemical Association) style; AIP (American Institute of Physics) style; IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers) style; Vancouver style; OSCOLA; APS (American Physics Society) style; Springer Math-Phys Style [6].

Стиль Асоціації сучасної мови (MLA style) стосується гуманітарних наук (мистецтво, література, філософія, релігія тощо); Американської психологічної асоціації (APA style) - суспільних наук (соціологія, право, психологія, історія тощо); Чикаго/Турабіан стиль (Chicago/Turabian style) – гуманітарних наук; Гарвардський стиль посилань (Harvard style) – гуманітарних і суспільних наук; стиль Американського хімічного товариства (ACS style) – хімії та інших природничих наук; Американського інституту фізики (AIP style) – фізики; Інституту інженерів з електротехніки та електроніки (IEEE style) – інженерії, електроніки, телекомунікацій, інформатики та інформаційних технологій; Ванкуверський (Vancouver style) – медицини та фізичних наук; стиль Оксфордського університету для цитування юридичних документів (OSCOLA style) – юриспруденції [4]; Американського фізичного товариства (APS style) – фізики; математико-фізичний стиль Шпрінгер (Springer Math-Phys Style) – математики, фізики, статистики.

Варто зауважити, що українські наукові видання, які індексуються міжнародними наукометричними базами, також вимагають від своїх авторів оформлення списків літературних джерел у кількох стилях. Наприклад, «Офтальмологический журнал» вказує на необхідність створення двох списків: одного – мовою оригіналу, другого – в романському алфавіті. Перший має оформлюватися згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», другий – відповідно до стандарту, прийнятого Національною Медичною Бібліотекою США (US National Library of Medicine Style) [5].

Ознайомитися з правилами оформлення бібліографічних описів згідно з міжнародними стилями можна за посиланнями http://resource-cms.springer.com/ springer-cms/rest/v1/content/51958/data/v1/Guidelines+for+Contributions+to+Major +Reference+Works та https://www.elsevier.com/journals/learning-and-instruction/ 0959-4752/guide-for-authors#68000

Усі вказані стилі мають свої особливості, що стосуються як цитування, так і оформлення та форматування бібліографічних описів.

Відмінність міжнародних стилів від ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 полягає в графічно-шрифтовому оформленні (окремі елементи виділяються курсивом), наявності та розташуванні основних елементів бібліографічного опису та розділових знаків [2].

Останнім часом різні наукові бібліотеки й установи України проводять заходи, метою яких є роз'яснення новітніх тенденцій і правил оформлення та цитування списків використаних джерел відповідно до міжнародних стилів.

Для кращого розуміння вказаних правил доцільно ознайомитися з посібником, виданим фахівцями Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» «Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах», що містить набір рекомендацій з оформлення посилань у наукових працях за десятьма міжнародними стилями [4]. На сайтах різних наукових установ розміщуються матеріали, корисні для вчених. Наприклад, на web-сторінці наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» можна переглянути презентації «Бібліографічне посилання: загальні положення та правила складання (ДСТУ 8302:2015)» [1] та «Міжнародні стилі оформлення бібліографічних посилань» [3].

Загалом відповідність бібліографічних посилань міжнародним вимогам має змінити відношення міжнародної спільноти до української науки, посприяти поширенню інформації щодо результатів українських наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Бібліографічне посилання: загальні положення та правила складання (ДСТУ 8302:2015) [Електронний ресурс] : презентація. – Режим доступу : URL : https://www.slideshare.net/naukmalibrary/83022015 . – Назва з екрана.

2. Карнаух І. А. Особливості оформлення списку використаних джерел в українських наукових виданнях [Електронний ресурс] / І. А. Карнаух. – Режим доступу : URL : http://library.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/biblio/PDF/Use_DSTU.pdf . – Назва з екрана.

3. Кордюкова О. Міжнародні стилі оформлення бібліографічних посилань [Електронний ресурс] : презентація / О. Кордюкоза. – Режим доступу : URL : https://www.slideshare.net/naukmalibrary/ss-70260091 . – Назва з екрана.

4. Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах : метод. рек. / авт.-уклад. : О. Боженко, Ю. Корян. М. Федорець ; Наук.-техн. б-ка ім. Г. І. Де-

ницька Нац. техн. ун-ту України «Київ. політехн. ін-т імені Ігоря Сікорського». – Київ : УБА, 2016. – 117 с.
5. Офтальмологический журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : http://www.ozhurnal.com/ . – Название с экрана.
6. Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій [Електронний ресурс] : наказ МОН України № 40 від 12.01.2017. – Режим доступу : URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17 . – Назва з екрана.
7. Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам [Електронний ресурс] : наказ МОН України № 13 від 14.01.2016. – Режим доступу : URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16. – Назва з екрана.
8. Про оприлюднення дисертацій та відгуків офіційних опонентів [Електронний ресурс] : наказ МОН України № 758 від 14.07.2015. – Режим доступу : URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0885-15 . – Назва з екрана.

УДК 024:004.77+004.822
Добра Надія Володимирівна
Dobra Nadiia
завідуюча сектору
Head of Sector
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ДИСТАНЦІЙНЕ СЕРВІСНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ БІБЛІОТЕКИ 3.0

REMOTE SERVICE IN THE CONTEXT OF TECHNOLOGY DEVELOPMENT OF LIBRARY 3.0

Розглянуто принципи організації БД «Реферативні огляди», «Архів виконаних довідок «Запитай бібліотекаря», «Тематичний інтернет-навігатор» сектором обслуговування дистанційних користувачів для інформаційного забезпечення індивідуальних потреб користувачів у межах Бібліотеки 3.0. The principles of organization of the databases «Abstract reviews », «The archive of the completed inquiries «Ask the librarian», «Thematic Internet navigator», worked up by the sector of remote users' service for informational support of individual needs of users within the framework of the Library 3.0 are considered.

Ключові слова: Веб 3.0, Бібліотека 3.0, дистанційне сервісне обслуговування.
Key words: Web 3.0, Library 3.0, remote service.

Згідно з формулюванням американського дослідника Джейсона Калаканіса концепція розвитку Веб 3.0 (Semantic Web) дозволить на її основі силами професіоналів створити високоякісні сервіси. Ідея полягає у тому, що на основі Веб 2.0 повинна виникнути нова платформа – не так технологічна, як соціокультурна, що буде використовуватися професіоналами для створення якісного контенту.

Веб 3.0 має звернути увагу до бібліотечних технологій, бо саме в них накопичений великий досвід упорядкування знань (Лобузіна К.В., 2012). Відповідно, особливе значення має обізнаність інформаційного менеджера, основними завданнями якого є:

- відповісти на запитання: «Де брати якісний матеріал?»;
- надавати доступ до інформації про необхідні джерела у масиві електронних мережевих ресурсів, ураховуючи потреби користувачів.

Найважливіше для споживачів – отримати інформацію одразу, багато, в будь-який час і в різні куточки планети. Виходячи із цього, консультаційна та орієнтаційна робота інформаційного менеджера, спрямована на індивідуальну орієнтацію, займатиме чільне місце у майбутньому розвитку бібліотек.

Головні положення цієї моделі співпадають з основними функціями сектору обслуговування дистанційних користувачів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) – оперативне інформаційне обслуговування індивідуальних і колективних віддалених користувачів на базі електронних ресурсів Бібліотеки, зовнішніх мережевих ресурсів шляхом підготовки та надання матеріалів довідкового, консультаційного, науково-методичного характеру, тематичних добірок з актуальної тематики за запитами користувачів. Сектор був створений 2010 року. На веб-порталі НБУВ розміщена спеціальна сторінка сектору, яка має розділи:

- «Реферативні огляди»;
- «Архів виконаних довідок»;
- «Тематичний інтернет-навігатор».

У **«Реферативних оглядах»** подано тематичні добірки з актуальної тематики за напрямами наукової діяльності, які містять перелік електронних ресурсів та літератури з фондів НБУВ зі сканованими копіями обкладинок та анотаціями. На початку липня 2017 р. кількість тематичних добірок у розділі «Реферативні огляди» становила 11 (1120 джерел), у якому збирають розсіяну за різними джерелами інформацію з урахуванням інтересів конкретних користувачів (Лобузіна К. В., 2012). Подання професійно підібраної інформації у реферативних оглядах забезпечує доступ користувачів до повнотекстових ресурсів, враховуючи їхні потреби.

Розділ **«Архів виконаних довідок»** забезпечує доступ до перегля-

ду відповідей бібліотекарів на запити віддалених користувачів. Архів містить близько 6 000 відповідей. Для проведення пошуку потрібних джерел відповідно до потреб користувачів необхідно здійснити пошук за ключовими словами, темами запитів. Відповіді тематично згрупованої інформації репрезентовані у вигляді електронних мережевих ресурсів та документів НБУВ, що надає можливість отримати інформацію за визначеною тематикою. НБУВ володіє великою ресурсною базою. Фактор ресурсної забезпеченості дозволяє бібліотекарям надавати відповіді з використанням усього комплексу джерел інформації: друкованих видань, які зберігаються у фондах НБУВ (монографії, автореферати дисертацій, збірники наукових праць, матеріали міжнародних конференцій, інформаційно-аналітичні матеріали, статті з періодичних видань); інформаційних ресурсів Інтернет. Інформаційний менеджер знань забезпечує ефективну підтримку віддалених користувачів, демонструючи професійну ввічливість і повагу до користувача, уникає оцінних суджень щодо поставлених питань, надає достовірні відповіді, перевіряючи факти і джерела інформації, робить усе можливе, щоб знайти та рекомендувати джерела інформації у відповідь на кожне питання. Як бачимо, сектор зміщує акцент на індивідуалізацію обслуговування, надаючи інформацію дистанційно.

У розділі **«Тематичний інтернет-навігатор»** подано зібрання тематичних колекцій веб-ресурсів, що забезпечують оперативність та зручність використання, змістове оновлення, збереження інформації. Ураховуючи потреби користувачів, їх індивідуальну орієнтацію, упорядковані колекції веб-ресурсів мають вигляд путівників по профільних джерелах БД: «Джерела наукової інформації», «Освітні ресурси», «Ресурси з мистецтва», «Довідкові видання», «Електронні бібліотеки», «Періодичні видання» тощо. Основними критеріями відбору ресурсів є: змістове наповнення, точність, якість, наявність повнотекстової, бібліографічної, реферативної інформації (анотацій). Отже, однією з основ інформаційного забезпечення індивідуальних потреб користувачів є БД «Тематичний інтернет-навігатор». На сьогодні цей блок містить понад 3 500 анотованих гіперпосилань. Як показує практика, путівники по ресурсах Інтернету активно використовуються завдяки професійно згрупованій інформації, оперативності доступу до неї.

Підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, що вдале вирішення завдань сектору – застосування сучасних інструментів технологічної моделі Веб 3.0 для організації наукових бібліотечних веб-ресурсів, нових форм бібліотечного електронного науково-інформаційного обслуговування – вимагає від співробітників професіоналізму в бібліотечній справі та навичок у сфері інформаційних технологій. Це має сприяти реалізації функції бібліотекаря як посередника між інформацією і споживачами.

Список використаних джерел

1. Лобузіна К. В. Бібліотека 3.0: знання, сховища даних та експерти / К. В. Лобузіна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 1. – С. 26–35.
2. Лобузіна К. В. Технології організації знанисвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності / К. В. Лобузіна. – Київ, 2012. – 252 с.
3. Каліберда Н. Ефективність роботи онлайн-сервісу «Віртуальна довідка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Н. Каліберда, С. Корнілова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. праць. – Київ, 2013. – Вип. 38. – С. 246–263.
4. Тематичні наукові реферативні огляди: практика формування та перспективи / С. О. Корнілова // Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору : матеріали міжнар. наук. конф., 4–6 жовт. 2016 р. – Київ, 2016. – С. 315–318.

УДК 004.58
Веретеннікова Наталія Вячеславівна
Veretennikova Nataliia
асистент
Assistant
Національний університет «Львівська політехніка»
Lviv Polytechnic National University
кандидат наук із соціальних комунікацій
Candidate of Sciences in Social Communications
Кунанець Наталія Едуардівна
Kunanets Nataliia
професор
Національний університет «Львівська політехніка»
Professor
Lviv Polytechnic National University
доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник
Doctor of Sciences in Social Communications, Senior Research Fellow

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ НАУКОВИХ КОЛЕКТИВІВ

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF INFORMATION SUPPORT OF VIRTUAL SCIENTIFIC TEAMS

Метою дослідження є аналіз провідної ролі бібліотек у інформаційній підтримці віртуальних колективів, які проводять свої дослідження на платформі електрон-

ної науки. Описано основні характеристики та особливості цього нового явища, а саме, е-науки. Введено поняття віртуального творчого колективу та його характеристики.
The aim of the study is to analyze the leading role of libraries in the information support of virtual organizations that conduct research on the platform of e-science. The basic characteristics and features of this new phenomenon as e-science are described. It is introduced the concept of virtual creative team and its characteristics.

Ключові слова: е-наука, інформаційно-комунікаційна інфраструктура, віртуальна творчий колектив.
Key words: e-science, information and communicative infrastructure, virtual creative team.

The rapid growth of information flows puts new requirements for information support of scientific research. The possibilities of the Internet along with the mass transfer of information resources into electronic form, the development of opportunities of search systems affect the nature of information services provided by libraries. It alters the social role of library as an information institution. The emergence of innovative instruments for forming the electronic information environment, the improvement of software, the growth of information sources such as blogs, wikis and websites presented on the Internet encourage to discuss the prospects of library development as information providers.

The tasks of e-science development, including the associated large-scale distributed computing, communication, information infrastructure as well as cross-platform software (middleware), are associated with the emergence of new types of research such as inter-organizational and interdisciplinary ones, based on radically new approaches to distribution, use and analysis of data. The successful solution of these problems requires effective planning of scientific tasks and project management.

The implementation of modern research in many technologically advanced countries is undergoing dramatic changes due to the introduction of innovative approach, called e-science. The term was first used by John Taylor, a chairman of the Department of Education and Technology of the United Kingdom in 1999. According to Taylor, the term e-Science means a global collaboration in key areas of science and innovative development of infrastructure that will help to ensure this cooperation [4]. M. Riedel [3] defines e-science as a new area of research that is based on cooperation in key areas of science and uses innovative infrastructure to expand a capacity of scientific computing.

In the context of the development of information and communication infrastructure it is becoming more urgent the problem of providing open access

to information resources that are created as a result of the research, and extension of scientific communication links. Scientific communication is defined as a complex system, and its environment is designed to facilitate the intellectual information exchange through a wide range of tools. Through its channels it is occurred the dissemination of research results, theoretical principles and concepts, as well as it is made the social communication, which provides support of dialogue aimed at improving knowledge in a specific thematic or subject area. In the conditions of information society and the development of information technology the scientific communication turns into an electronic environment. This is related to the reorganization of user information needs because a growing number of people need the improvement of means for public access to documents.

Thus, e-science contains the electronic social and communicative set of methods, tools and means that provide the functions of researcher communication to achieve the aim using computer information, telecommunication technologies. Moreover, the system integration provides the application of both integration principles – consolidation and federalization ones.

The implementation of scientific research projects on the platform of e-science usually requires the formation of a virtual creative research team [2]. Such scientific groups may combine geographically or institutionally distributed researchers from different disciplines, providing a comprehensive systematic study of a problem. As the international experience shows, the research efficiency is significantly enhanced by the establishment of cooperation between members of the research team, which includes representatives from various cities and institutions.

The main objective of the virtual team is a focused management, which aims to achieve this goal. The areas of virtual organizations can be extremely varied: production, marketing, distribution, research and development, etc. So, we will describe the virtual organization dedicated to scientific research. Libraries carry out information support of these virtual organizations.

Library staff must understand the specificity of the information needs of virtual teams. Libraries have to change the technology of their work to establish effective information support of virtual teams. To achieve this aim, libraries are expanding their range of information products and services. Virtual teams are regular users of the library, but in many cases they may be as information content creators. The role of librarian in the process of information support of users – members of the virtual creative teams is changing to a counselor, instructor and facilitator in obtaining the necessary information.

Despite all the benefits of a virtual team during research there may occur some obstacles, especially communication and information barriers. The

number of factors effects on this especially geographical, linguistic and poly-problematic ones.

The modern libraries in Ukraine have a difficult stage, which is featured by limited resources and possibilities of access to information sources and services. This encourages them to change traditional approaches to information support of users. The list of information services provided by libraries, along with the use of new means of social communication platforms, formats and devices should be changed. Library transformations in order to cover the entire space of information flows, where it is as an information institution and the services it provides, relate firstly to technology processing of electronic information represented in the global network. Libraries become hybrid, interactive and open, inevitably undergoing changes in the modes of service, the principles of service.

For the introduction into the library work the technologies of efficient information support of the research work in virtual creative teams it has been developed a tool, known as "Information assistant of a scientist" and it is a type of a recommender system.

E-Science as an interdisciplinary scientific field that studies6 explores and promotes the implementation of innovative information technology platform, affects the activity of libraries. Their operation in the information society moves to a new level with information support of e-science. And the traditional library transforms into a completely new model.

These changes contribute to the rapid development of libraries and transform them into powerful information centers, which act as intermediaries between the information and the user. It is important for a library the presence of experience in information processing and use of information technology in such processes enhances their effectiveness.

References

1. Adomavicius G. Toward the next generation of recommender systems: a survey of the state-of-the-art and possible extensions / G. Adomavicius, A. Tuzhilin // IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering 17. – 2005. – P. 734–749.
2. Chesbrough H. W. When is Virtual Virtuous? Integrated Alliances Virtual Organizing for Innovation / Chesbrough H. W., Teece D. J. // Harvard Business Review. – 1996. – P. 65–76.
3. Classification of Different Approaches for e-Science Applications in Next Generation Computing Infrastructures / Riedel M. et al. // Proceedings of the e-science Conference, Indianapolis, Indiana, USA, 2008. – Indianapolis, 2008. – P. 198–205.
4. Defining e-Science [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nesc.ac.uk/nesc/define.html. – Назва з екрану.

УДК 025.4
Медвідь Тетяна Станіславівна
Medvid Tetiana
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ІНДЕКСУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ ЗА РІЗНИМИ КЛАСИФІКАЦІЙНИМИ СХЕМАМИ В КОНТЕКСТІ ВІДПРАЦЬОВУВАННЯ МЕТОДИКИ ПЕРЕХОДУ НА УДК

INDEXING DOCUMENTS ON DIFFERENT CLASSIFICATION SCHEMES IN THE CONTEXT OF THE TESTING METHODS OF TRANSITION TO UDC

Розглянуто питання взаємоузгодженості між скороченим варіантом Рубрикатора НБУВ та УДК. Визначено, що співвідношення між індексами обох класифікацій створює підґрунтя для поступового переходу на індексування за УДК.
The article discussed the definition of coherence between the abridged version The Rubricator of The Vernadsky National Library of Ukraine and UDC. It was determined that the ratio between the two indexes classification forms the basis for a gradual transition to indexing UDC.

Ключові слова: Рубрикатор НБУВ, УДК, алфавітно-предметний покажчик, індексування, класифікаційні схеми.
Key words: The Rubricator of The Vernadsky National Library of Ukraine, UDC, alphabetically-index, indexing, classification schemes.

Впровадження в Україні Універсальної десяткової класифікації (УДК), міжнародної класифікаційної системи, яку застосовують понад 130 країн світу, передбачає перехід вітчизняних бібліотек протягом 2017 р. на систематизацію документів за УДК. На сьогодні головним стратегічним завданням наукової бібліотеки є створення основи для використання УДК як засобу тематичного пошуку в інформаційно-бібліотечних системах.

Згідно з цим створено комісію з питань упровадження УДК в Україні. Наприкінці травня (30.05.) 2017 р. у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Т. Шевченка відбулося перше засідання комісії за участі представників

бібліотек Києва, Харкова, Одеси, Кропивницького, Полтави, а також Книжкової палати України, яка є координатором проекту і забезпечує його методичну підтримку. На засіданні обговорювалися питання впровадження УДК в Україні, забезпечення фахівців виданнями таблиць УДК, стан і перспективи проведення навчальної роботи з УДК тощо.

З початку 2017 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) запровадила паралельне опрацювання документів за УДК і за Рубрикатором НБУВ – власною класифікаційною системою, яка використовується у бібліотечних технологічних процесах: систематизації документних потоків, організації довідково-бібліографічного апарату, рубрикації реферативного журналу «Джерело» тощо, а також забезпечує тематичний доступ до інформаційних ресурсів НБУВ. Цей процес впроваджено тимчасово, на період узгодження пошукового апарату бібліотеки з міжнародними стандартами. Для його оптимізації фахівці відділу комплексного опрацювання документів на базі скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ та другого видання УДК укладають таблиці відповідності між тематичними рубриками цих класифікацій.

Визначення взаємоузгодженості між рубриками скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ і УДК сприятиме відпрацьовуванню методики переходу НБУВ на УДК із забезпеченням оперативного та ефективного інтелектуального пошуку інформації.

Зіставлення індексів різних класифікацій потребує вирішення низки питань, зокрема визначення якомога точнішої відповідності між рубриками цих класифікацій з метою надання універсальності інформаційно-пошуковій мові (ІПМ) класифікаційного типу.

У процесі визначення відповідності між двома класифікаціями доцільно звернути увагу на те, що зіставлення необхідно проводити з обов'язковим наведенням заголовків рубрик обох класифікацій. Наприклад:

У010.8 Економіка міжнародних зв'язків (ринок без кордонів)	339.9 Міжнародна економіка в цілому. Міжнародні економічні зв'язки. Зовнішньоекономічна політика. Світове господарство. Глобалізація
У02 Історія економічної думки	330.8 Історія економічних теорій, доктрин, догм

Таке зіставлення дозволяє точніше встановити тематичні зв'язки між рубриками двох різних класифікацій.

До рубрик, які є в переліку скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ, підбираються аналогічні, які є в УДК. Індекси УДК з назвами рубрик вводять до відповідних полів у базі даних « Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант».

Крім того, рубрики містять терміни для формування алфавітно-предметного покажчика (АПП) до скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ. Кількість термінів до однієї рубрики не обмежено і на кожен із цих термінів заноситься відповідна йому рубрика УДК. Так, наприклад:

Рубрикатор НБУВ:

У010.3 Мікроекономіка. Теорія фірми

УДК:

330.101.542 Мікроекономіка

До термінів цієї рубрики, які входять в АПП, знайдено відповідні рубрики УДК:

Витрати виробництва – теорія – ***330.138.11 Теорія витрат виробництва***

Домашні господарства як суб'єкти ринкових відносин – ***330.567.28 Економіка приватних домашніх господарств. Сімейний бюджет***

Мікроекономіка – ***330.101.542 Мікроекономіка***

Підприємництво – ***334.72 Форми підприємств в залежності від форм власності, джерел фінансування та сфер діяльності***

Підприємства – теорія – ***334.72 Форми підприємств в залежності від форм власності, джерел фінансування та сфер діяльності***

Промислові підприємства – теорія – ***334.716 Промислові підприємства***

Фірми – теорія – ***334.72 Форми підприємств в залежності від форм власності, джерел фінансування та сфер діяльності***

Прибутки – теорія – ***33.054.22 Прибутки, доходи***

Приватне підприємництво – ***334.722 Приватне підприємництво. Приватні фірми***

Як бачимо, можливість внесення індексів УДК з назвами рубрик до термінів АПП дозволяє змістовно розглядати взаємозв'язок між двома різними класифікаційними схемами.

Не виключено, що один індекс Рубрикатора НБУВ може бути репрезентований низкою відповідних індексів в УДК. Так, наприклад, індекс скороченого варіанта Рубикатора НБУВ «У049(4УКР) Економічна географія та регіональна економіка України» за УДК розкриватиметься у вигляді таких індексів:

911.3:33(477) Економічна географія України

332.1(477) Регіональна економіка. Територіальна економіка України.

Таку відмінність між рубриками скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ і рубриками УДК можна пояснити використанням різних ознак, які застосовують під час ділення на певні розділи, та методикою індексування.

Як бачимо, зіставлення індексів і повних назв рубрик двох класифікацій допомагає зорієнтуватись у повному значенні кожного з індексів і прийняти зважене класифікаційне рішення щодо кожного окремого документа.

Отже, паралельна систематизація документних надходжень в НБУВ за різними класифікаційними схемами (РНБУВ і УДК) із визначенням співвідношення між індексами обох класифікацій створює підґрунтя для поступового переходу на індексування за УДК і оптимізації інформаційно-пошукової системи бібліотеки, що сприяє процесам інтеграції власної системи організації знань бібліотеки у міжнародний бібліотечний простір.

УДК 025.4

Галицька Світлана Володимирівна
Halytska Svitlana
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Орєшина Наталія Володимирівна
Orieshyna Nataliia
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІДПОВІДНОСТІ МІЖ РУБРИКАТОРОМ НБУВ І УДК В ЕЛЕКТРОННОМУ КАТАЛОЗІ НБУВ

FORMATION OF CONFORMITY SYSTEM BETWEEN THE RUBRICATOR OF THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY AND UDC IN VERNADSKY NATIONAL LIBRARY ELECTRONIC CATALOG

Розглянуто питання удосконалення лінгвістичних засобів електронного каталогу наукової бібліотеки та засоби адаптації власної класифікаційної системи бібліотеки до УДК.

The publication considers issues of improving the linguistic resources of the Vernadsky National Library electronic catalog. The approaches of adaptation of the own classification system of the library to the Universal Decimal System are considered.

Ключові слова: Рубрикатор НБУВ, електронний каталог, алфавітно-предметний покажчик, індекси УДК, предметний пошук.
Key words: The Rubricator of The Vernadsky National Library of Ukraine, electronic catalog, alphabetically-index, index UDC, subject search.

Автоматизовані системи сучасних бібліотек реалізують різноманітні засоби пошуку інформації. Найефективнішим є поглиблений тематичний пошук, який виконується з використанням усього комплексу пошукових можливостей інформаційної системи бібліотеки. При цьому різні способи пошуку не є альтернативними, вони доповнюють один одного. Можливість використовувати усі переваги автоматизованих бібліотечних систем є особливо актуальною під час наукового опрацювання документів, тому удосконалення цих систем, розвинення їх лінгвістичного забезпечення, його високий інтелектуальний рівень і постійна актуалізація – пріоритетний напрям наукової роботи відповідних відділів бібліотек.

У зв'язку з впровадженням Універсальної десяткової класифікації (УДК), визнаної міжнародним стандартом бібліотечної класифікації, 2017 року Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) впровадила аналітико-синтетичне опрацювання документів за таблицями УДК. Одночасно здійснюється процес систематизації надходжень за власною класифікаційною системою – Рубрикатором НБУВ. Паралельне використання обох класифікацій запроваджено на період адаптації тематичного інформаційно-пошукового апарату бібліотеки до міжнародних вимог.

Послідовність процесів аналітико-синтетичного опрацювання документів є однаковою для індексування за різними класифікаціями: аналіз і визначення змісту документа як об'єкта індексування, виявлення і відбір змістових компонентів (понять), які характеризують зміст документа природною мовою, відбір термінів індексування для позначення змістових компонентів (понять) відповідною інформаційно-пошуковою мовою (ІПМ), прийняття рішення про склад пошукового образу документа (ПІОД) та його формування з обраних термінів індексування відповідно до системи граматичних засобів відповідної ІПМ. Складність роботи одночасно за двома (або більше) незалежними класифікаціями зумовлена тим, що кожна ІПМ має свої структурні особливості та власну методику формування ПОД. Тому таблиці відповідності між різними класифікаціями, які є системою логічних зв'язків між рубриками різних ІПМ, безумовно, здатні полегшити та прискорити процес наукового опрацювання

документів з необхідною глибиною, точністю і багатоаспектністю.

Варто зазначити, що Книжкова палата України за період 2010 – 2016 рр. підготувала і видала 5 випусків таблиці відповідності скорочених варіантів УДК і ББК, яка містить основні класифікаційні рубрики УДК і ББК. Останній випуск містить зміни та доповнення до УДК станом на 2011 р. При розробці таблиці відповідності використовувалися робочі таблиці ББК для масових бібліотек (1997 р.).

«Таблиця зіставлення індексів УДК і ББК», розроблена Книжковою палатою України на основі скорочених таблиць УДК станом на 2011 р. і таблиць ББК для масових бібліотек (1997 р.) та видана 2016 р., є детальнішою, налічує понад 1200 основних класифікаційних рубрик УДК і відповідних рубрик ББК, містить допоміжні таблиці визначників (близько 100 рубрик) і алфавітно-предметний покажчик (АПП) до індексів УДК. Також у виданні наведено приклади комбінування індексів основної таблиці з визначниками для утворення складних індексів. Це корисне довідкове видання, але перехід наукової бібліотеки до опрацювання документів за УДК потребує дещо іншого підходу до створення перевідних таблиць.

Тому 2016 р. в НБУВ розпочато формування системи відповідності між Рубрикатором НБУВ і УДК в базі даних «Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант» – засобу ефективної інформаційної навігації між різними бібліотечними класифікаціями.

Можливість використання одночасно різних класифікацій, які, зазвичай, надають перевагу різним аспектам розглядання теми або предмета, дозволить точніше аналізувати зміст документів і, як результат, підвищити якість інформаційного пошуку.

Підґрунтям для створення системи відповідності є багатопрофільне індексування документів за Рубрикатором НБУВ і УДК одночасно. Вона є масивом визначених взаємозв'язків повної або часткової відповідності рубрик Рубрикатора НБУВ і УДК, який формується за принципом забезпечення синонімічності тематичних рубрик зазначених ІПМ зіставленням їхніх класифікаційних рядів.

Визначення взаємозв'язку між різними штучними ІПМ, які є неузгодженими між собою системами тематичного опису знань, тобто знаходження еквівалентності або значного співпадіння змісту певних рубрик, є результатом інтелектуального аналізу відповідності змістового наповнення рубрик.

Система відповідності фіксує зв'язки між основними рубриками Рубрикатора НБУВ (понад 2200 рубрик) і рубриками другого видання еталонних таблиць УДК. Такі зв'язки відображають семантичну близь-

кість понять, охоплених певними рубриками різних класифікацій.

Зіставлення незалежних класифікаційних схем – це зіставлення між собою предметних галузей (об'єктів, понять, явищ) з урахуванням принципів, покладених в основу кожної класифікації. Встановлення зв'язків між класифікаційними рубриками – це визначення повного або часткового збігу їх змісту, пересічення обсягів тем і понять, охоплених ними, на основі змістового аналізу рубрик. Для установлення максимально можливої змістової відповідності недостатньо зв'язків лише між заголовками рубрик. Тому вирішено фіксувати зв'язки між термінами АПП, який є контрольованим інформаційно-пошуковим словником, і рубриками УДК. Передбачено можливість введення в опис рубрики двох індексів УДК до кожного терміна АПП. За необхідності для будь-якої рубрики можна додатково вводити терміни АПП з відповідними індексами УДК.

Отже, встановлення базової відповідності між Рубрикатором НБУВ (скорочений варіант) і УДК – це процес порівняння ієрархічної структури їхніх класифікаційних рядів, визначення співвідношення структур класифікації на понятійному рівні з урахуванням аспектів розглядання тем, предметів, явищ, знаходження еквівалентності або часткового збігу змісту рубрик двох класифікацій та коректних ієрархічних зв'язків. Зіставлення незалежних класифікацій дозволяє з'ясувати не лише сутність предметних галузей та принципи їх рубрикації, а й зміст встановлених зв'язків, термінологічні, структурні та семантичні особливості представлення понять.

Індекси обох класифікацій, наведені у рубриці, є повноцінними лінгвістичними компонентами її методичного апарату, важливим засобом багатоаспектного тематичного пошуку інформації.

Система відповідності між Рубрикатором НБУВ і УДК в базі даних «Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант» є складною, розгалуженою системою логічних зв'язків між рубриками різних класифікацій, які є неузгодженими між собою системами тематичного опису знань. Застосування цієї системи дозволить спростити та удосконалити процес аналітико-синтетичного опрацювання документів за двома класифікаційними схемами одночасно, поширить діапазон пошукових засобів, допоможе користувачеві формулювати та уточнювати інформаційні запити, що, безумовно, підвищить ефективність інформаційно-пошукового апарату бібліотеки та забезпечить повноту та точність інтелектуального пошуку інформації.

УДК 024:004.77+004.822
Коновал Людмила Володимирівна
Konoval Liudmyla
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

МОДЕЛІ ЗАДОВОЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ: ВІД БІБЛІОТЕКИ 1.0 ДО БІБЛІОТЕКИ 3.0

MODELS OF SATISFACTION OF USERS' INFORMATION NEEDS: FROM LIBRARY 1.0 TO LIBRARY 3.0

Бібліотечно-інформаційне забезпечення інформаційних потреб користувачів розглядається крізь призму розвитку концепцій від Бібліотеки 1.0 до Бібліотеки 3.0.
The library and information providing of users' information needs is considered through the prism of the development of concepts from Library 1.0 to Library 3.0.

Ключові слова: інформаційна потреба, веб-технології, бібліотечно-інформаційне обслуговування, Семантичний Веб.
Key words: information need, web technologies, Library and information services, Semantic Web.

Бібліотека сьогодні виступає елементом глобального інформаційного простору, який є сукупністю інформаційних ресурсів, процесів, організаційних структур, технічних інструментів і засобів інформаційної взаємодії користувачів. Бібліотека при цьому розглядається як інформаційний посередник між інформацією та користувачем. Задоволення потреб користувачів у інформації є головною метою функціонування бібліотек всіх рівнів. Це завдання надзвичайно важливе та відповідальне, оскільки під час цієї діяльності інформація як продукт зазнає змін, а у процесі її опрацювання відбувається створення вторинних інформаційних продуктів, нових інформаційних масивів. У сучасному інформаційному суспільстві відбувається зміна підходів до задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотеки. Парадигма бібліотечно-інформаційного обслуговування, що забезпечує задоволення інформаційних потреб користувачів, змінюється відповідно до трансформацій у суспільстві, яке перебуває на шляху від інформаційного до суспільства знань.

Цей перехідний період зумовлює необхідність розробки нової стратегії розвитку бібліотечної галузі та відповідного інформаційно-технологічного забезпечення діяльності бібліотеки.

Ще одним фактором, який спонукає до змін у бібліотечно-інформаційній діяльності, є глобальна інформатизація суспільства та еволюція технологічних платформ Інтернету від Web 1.0 до Web 3.0. Бібліотеки не залишилися осторонь цього процесу, створюючи та впроваджуючи концепції Бібліотеки 1.0, Бібліотеки 2.0, Бібліотеки 3.0 у свою діяльність.

Бібліотека 1.0, заснована на технологічних принципах Web 1.0, є статичною та фондоцентричною. Роль бібліотеки є керівною у вивченні інформаційних запитів користувачів, передбаченні та формуванні майбутніх інформаційних потреб. Сам фонд бібліотеки формується без урахувань і побажань користувачів, що є певною мірою обмежувальним фактором у задоволенні інформаційних потреб. Статичність бібліотеки виявляється й у закритості її фондів, що зумовлює недостатню кількість послуг і сервісних можливостей для користувача.

Можливості бібліотеки щодо задоволення інформаційних потреб розширилися завдяки технологіям Web 2.0. Принципова відмінність від попередньої технології полягає у зміні «центру тяжіння, в основі якого – користувач, його знання та інформація, що він привносить в Мережу» [4]. Використання бібліотеками основних положень та сервісів, створених завдяки Web 2.0 (людиноорієнтований інтерфейс, соціальні мережі, форуми, блоги, вікі-платформи співпраці, новинні ресурси, відгуки / коментування, відкритий доступ), сприяло досягненню якісно нового рівня забезпечення інформаційних потреб користувачів.

Бібліотека 2.0 – це узагальнено визначена модель модернізованої форми бібліотечного сервісу, яка відображає еволюцію шляхів надання сервісу користувачам [6]. Центром моделі обслуговування Бібліотеки 2.0 є користувач, активна участь якого спонукає бібліотеку до постійного та цілеспрямованого розвитку. Модель задоволення інформаційних потреб виглядає так: користувач на основі інформаційної потреби формулює інформаційний запит → бібліотека задовольняє інформаційний запит шляхом надання наявної у бібліотеці інформації, або через продукування вторинного інформаційного продукту чи створення нової послуги / сервісу → користувач оцінює отриману інформацію чи послугу з позицій релевантності його інформаційній потребі, що відображається через відгуки та пропозиції, чи формулює уточнений інформаційний запит → бібліотека реагує на оцінку користувача удосконаленням сервісів і послуг. Цей процес є циклічним, а удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування – нескінченним, або так званою постійною

«бета-версією». Отже, постійне оцінювання бібліотечних сервісів та зворотний зв'язок з користувачем є необхідними для вдосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування, релевантного користувацьким вимогам.

Важливою особливістю Бібліотеки 2.0, організованою за користувацькоцентристською парадигмою, є руйнація бар'єрів, коли користувачеві легко і зручно надаються інформація, ресурси, та знання незалежно від того, де він знаходиться в зручний для нього час [4].

Попри всі переваги відкритого доступу та залучення користувача як співавтора бібліотечних сервісів, «процеси впровадження інформаційних сервісів у рамках концепції Бібліотеки 2.0 супроводжував ряд негативних наслідків, пов'язаних з неконтрольованим, неякісним, недостовірним змістом інтерактивних повідомлень» [2]. Виникла потреба у контролі за якістю інформації, розміщеної користувачами. Ця проблема стала першопричиною «для формування якісно інших бібліотечних онлайнових ресурсів і сервісів, де бібліотечний спеціаліст виступає в ролі консультанта, посередника-експерта між документною інформацією та користувачем. Це такі бібліотечні проекти, як каталогізація ресурсів Інтернету, організація віртуальних довідкових служб, упорядкування та публікація електронних виставок і колекцій» [2].

Концепція Web 3.0, яка прийшла на зміну Web 2.0, отримала назву Семантичний Веб та поєднала змістове наповнення Web 1.0, технології Web 2.0 та діяльність фахівців-експертів. Принциповою відмінністю Web 3.0 від попередніх є «можливість перетворення неорганізованого веб-контенту в систематичні й організовані знання» [3].

Для бібліотеки в епоху Семантичного Веб відкриваються нові можливості та перспективи. Головним завданням для бібліотечних спеціалістів, на думку Лобузіної К. В., мають стати: «створення метаданих електронних і цифрових об'єктів різної природи, надання довідково-інформаційних послуг, проведення експертизи інформаційних ресурсів, опрацьовування інформаційно-аналітичних продуктів, що сприятиме формуванню необхідної інформаційної інфраструктури, призначеної для прийняття кваліфікованих рішень та вирішення суспільно значущих завдань науки, освіти і виробництва» [1].

Отже, концепція Бібліотеки 3.0 для задоволення інформаційних потреб користувачів передбачає використання електронних інформаційних ресурсів, опрацьованих за допомогою семантичних технологій та наданих користувачам через сервіси та послуги Бібліотеки 2.0.

Список використаних джерел

1. Лобузіна К. В. Бібліотека 3. 0 : знання, сховища даних та експерти / К. В. Лобузіна

// Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 1. – С. 26–35. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2012_1_7.
2. Лобузіна К. Технології організації наукових ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2012. – 252 с.
3. Мар'їна О. Ю. Бібліотека в епоху розвитку технологій Web 3.0 / О. Ю. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 7. – С. 18–20.
4. Ярошенко Т. Бібліотека, бібліотекарі та користувачі бібліотек в епоху Веб 2.0: виклики часу / Т. Ярошенко // Бібл. планета. – 2011. – № 1. – С. 17-22. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2011_1_9.
5. Moseid T. E. Library 1.0 – Library 2.0 – Library 3.0 / Tone Eli Moseid // Scandinavian Library Quarterly. – 2008. – Vol. 41, № 2. – Access mode : http://slq.nu/?article=library-1-0-library-2-0-library-3-0
6. Casey M. E. Library 2.0: Service for the next-generation library / Michael E. Casey, Laura C. Savastinuk // Library Journal. – 2010. – May 21. – Access mode : http://lj.libraryjournal.com/2010/05/technology/library-2-0/

УДК 002.1-028.27:027.7.021]:021.7
Левченко Наталія Петрівна
Levchenko Nataliia
Директор науково-технічної бібліотеки
Director of Scientific and Technical Library
Національний університет харчових технологій
National University of Food Technologies

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

ELECTRONIC RESOURCES RESEARCH LIBRARIES AS A MEDIUM FOR INFORMATION DISSEMINATION

Розглянуто рівень розвитку електронних ресурсів і завдання, які вони дозволять вирішити у контексті модернізації системи вищої освіти та науки.
We consider the level of electronic resources and the tasks that they will resolve the modernization of higher education and science.

Ключові слова: бібліотека ВНЗ, електронні інформаційні ресурси, електронна бібліотека, електронний каталог, інституційний репозитарій.
Key words: university Library, electronic information resources, electronic library, electronic catalog, institutional repository.

Інформація – будь-які відомості та / або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [5].

Уміння користуватися інформаційними ресурсами стає неодмінною умовою підвищення ролі інформаційного забезпечення вищого навчального закладу (ВНЗ) та його успішного функціонування.

Розвиток електронних інформаційних ресурсів суттєво впливає на модернізацію інформаційної інфраструктури ВНЗ, нарощування обсягів самих ресурсів, вдосконалення бібліотечно-інформаційної сфери як середовища накопичення, синтезування та формування ресурсної бази та підвищення ефективності використання електронної інформації.

Використання електронних інформаційних ресурсів дозволяє суттєво впливати на якість формування ресурсно-інформаційного забезпечення всіх аспектів педагогічної системи, що значно урізноманітнює систему інформаційних ресурсів, покращує продуктивність отримання необхідної інформації, підвищує ефективність результатів навчальної діяльності.

У процесі формування, забезпечення, розкриття, організації електронних ресурсів враховується інформаційний потенціал бібліотек.

В системі вищої освіти для науковців вагому роль відіграють мережеві електронні ресурси – інституційні репозитарії, електронні бібліотеки, бази даних, електронні журнали, а також електронні каталоги, наукові портали, які створюють та формують бібліотеки університетів. Електронні ресурси, створені бібліотеками, надають можливість об'єднати різні види і типи інформаційних ресурсів для формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору та розширення доступу до наукового доробку університету.

Ключовим моментом у модернізації бібліотеки в контексті освітньої діяльності є створення власних електронних ресурсів. Бібліотеки ВНЗ здійснюють формування власних електронних каталогів, розширюючи їх електронними бібліотеками та інституційними репозитаріями.

Формування електронного каталогу є основним напрямом автоматизації бібліотечних процесів, що дозволить не тільки підвищити оперативність пошуку інформації, а й надати сервісні послуги для читачів бібліотеки. Зокрема, на основі електронного каталогу можна оперативно готувати тематичні покажчики літератури, бібліографічні списки нових надходжень у фонд бібліотеки, тематичні довідки, рекомендаційні списки додаткової літератури з основних навчальних дисциплін тощо.

Потужний інформаційний ресурс університетських бібліотек, на наш погляд, використовується не в повному обсязі, оскільки користувачі можуть використовувати лише те, що їм доступно. Формування спеціальних і тематичних баз даних на основі електронного каталогу в середовищі професійної системи для автоматизації бібліотечних технологій підвищить рівень використання цих ресурсів. Задовольнити інформаційні потреби користувача, забезпечити вільний доступ – саме в

цьому полягає одна із найважливіших соціальних функцій бібліотеки. Важливим етапом у діяльності бібліотеки є забезпечення відкритого доступу до інформації, а саме, до електронного каталогу через власний сайт.

Важливо відзначити, що бібліотеки надають доступ до електронних каталогів через власні Web-сайти в мережі Інтернет. Каталоги відрізняються програмним середовищем, в якому вони створені та функціонують, видами відображених документів, можливостями. При цьому, багато з них пропонують стандартний пошук (за автором, ключовим словом, заголовком, роком видання), або розширений (за тематикою, ключовими словами в будь-якому полі, автором, видом видання, роком видання тощо).

Електронний каталог – це бібліографічна база даних, яка дозволяє користувачеві здійснювати пошук та перегляд потрібної інформації, користуючись віддаленим доступом до ресурсів через Web-інтерфейс в реальному часі.

Наразі, у ВНЗ в системі інформаційного забезпечення набуває також великого значення формування електронних бібліотек, які спрямовані на забезпечення вільного доступу до наукових, навчальних, навчально-методичних видань університету, документів обмеженого доступу, а також документів, які не мають друкованої версії.

Вирішення правових питань – ключова проблема у процесі створення електронної бібліотеки, адже все повинно мати законне підґрунтя для вирішення організаційних, технологічних, технічних, фінансових питань без порушення права інтелектуальної власності.

Зараз відбувається стрімке зростання Міжнародного руху Відкритого доступу до наукових знань. Одним із напрямів розвитку електронних інформаційних ресурсів у системі вищої освіти є формування інституційних репозитаріїв, що дозволяє університетам на основі бібліотек створювати базу для подальшого висвітлення результатів наукової діяльності ВНЗ, а також сприяти публікаційній активності науковців. Метою та завданням інституційного репозитарію є забезпечення місця та способу централізованого, тривалого зберігання в електронному вигляді повних текстів документів, гарантуючи їх незмінність. Це збільшить цитованість публікацій та результатів досліджень науковців і студентів ВНЗ.

Підсумовуючи, можна зазначити, що кожний етап розвитку, формування та організації електронних інформаційних ресурсів вимагає професійної взаємодії між працівниками бібліотек і науковцями. Електронні інформаційні ресурси нині є важливими для створення нових моделей наукової взаємодії, а тому зростання їхніх обсягів потребує якісного опрацювання та нових форм роботи як ВНЗ, так і безпосередньо бібліотечних фахівців.

Список використаних джерел

1. Баркова О. Електронна бібліотека як перспективний засіб організації доставки

документів та обслуговування по МБА / О. Баркова // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 47–54.
2. Дубровіна Л. Розвиток електронних інформаційних ресурсів рукописної та книжкової спадщини в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / Л. Дубровіна, Г. Ковальчук // Бібл. вісн. – 2016. – № 1. – С. 3–11.
3. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у підвищенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства : монографія / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2011. – 235 с.
4. Інформаційні ресурси : слов. законодав. та стандартиз. термінології / Нац. акад. пед. наук, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: Н. І. Рогова та ін. ; наук. ред. П. І. Рогова]. – К. : Пілан, 2012. – 283 с.
5. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2657-XII ; редакція від 01 січня 2017 р. // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/2657-12 (дата звернення: 07.06.2017)
6. Шемаєва Г. Перспективні напрями розвитку електронних інформаційних ресурсів бібліотек / Ганна Шемаєва // Бібл. вісн. – 2012. – № 3. – С. 3–7.

УДК 027.7:004.7
Ігнатюк Марина Вікторівна
Ihnatiuk Maryna
директор наукової бібліотеки
Director of Scientific Library
Житомирський національний агроекологічний університет
Zhytomyr National Agroecological University
Сталідзанс Лайма Янівна
Stalidzans Layma
завідувач відділу інформаційних технологій
та комп'ютерного забезпечення наукової бібліотеки
Head of Department Information Technologies
and Computer Resources of Scientific Library
Житомирський національний агроекологічний університет
Zhytomyr National Agroecological University

ІНСТИТУЦІЙНИЙ РЕПОЗИТАРІЙ ЖИТОМИРСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО АГРОЕКОЛОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

INSTITUTIONAL REPOSITORY OF ZHYTOMYR NATIONAL AGROECOLOGICAL UNIVERSITY IN THE SYSTEM OF MODERN SCIENTIFIC COMMUNICATIONS

Проаналізовано роль університетської бібліотеки у репрезентації наукового

доробку вчених в інформаційному просторі. Розглянуто особливості комунікативного аспекту у взаємодії науковців і бібліотекарів. Визначено місце і роль репозитарію у системі сучасних наукових комунікацій.
In the article the role of university library in presentation of scientific work of scientists in informative space is analysed; the features of communicative aspect in co-operation of scientists and librarians are considered; the location and role of repository in the system of modern scientific communications are determined.

Ключові слова: наукова комунікація, електронні ресурси, відкритий доступ, Інституційний репозитарій ЖНАЕУ, депозитор, наукова бібліотека.
Key words: scientific communication, e-resources, open access, Institutional Repository of Zhytomyr National Agroecological University, depositor, scientific library.

Відкритий доступ є найефективнішим засобом обміну інформацією в освітньому та академічному середовищах. Інституційний репозитарій (ІР) як конструктивна модель відкритого доступу до електронних ресурсів відіграє провідну роль у процесах, пов'язаних з накопиченням, систематизацією, зберіганням і поширенням інформації в інформаційному просторі. Реалізацію відкритого доступу до наукової інформації через створення репозитаріїв досліджували В. Бєлінська [1], О. Бруй [2], Т. Колесникова [5], С. Назаровець [6], Т. Ярошенко [7] та ін.

Мета дослідження – висвітлити досвід створення та функціонування ІР ЖНАЕУ, розкрити роль наукової бібліотеки у представленні інтелектуальних продуктів університету науковій спільноті світу.

У 2013 р. наукова бібліотека Житомирського національного агроекологічного університету ініціювала створення ІР. На основі вітчизняного та зарубіжного досвіду розроблено структуру та загальні принципи розміщення наукових праць, встановлено та налаштовано програмне забезпечення відкритого доступу DSpace. Протягом 2014 р. розроблені та затверджені «Положення про Інституційний репозитарій Житомирського національного агроекологічного університету», наказ «Про Інституційний репозитарій ЖНАЕУ», «Авторський договір про передачу невиключних прав на використання твору» [4, с. 33–34].

Співробітники наукової бібліотеки презентували ІР на Вченій раді, засіданнях методичних рад факультетів і кафедр, провели агітаційну роботу серед науково-педагогічних працівників щодо його наповнення. З цією метою були визначені депозитори, відповідальні за розміщення документів. Згідно з розробленим графіком бібліотекарі організували та провели навчання щодо розміщення матеріалів у ІР.

Крім індивідуальних та групових консультацій, листування, дзвін-

ків, на допомогу депозиторам створені інструктивно-методичні матеріали та відеоінструкція «Як опублікувати документ у репозитарії».

За даними Ranking Web of Repositories від Webometrics – міжнародного рейтингу репозитаріїв – у липні 2015 р. ІР ЖНАЕУ посів 36 місце з 46 в Україні та 1692 – з 2275 репозитаріїв світу. У січні 2016 р. – 35 місце з 49 в Україні та 1540 з 2284 у світі; у січні 2017 р. – 23 з 54 та 1165 з 2284. Отже, за два останні роки ІР піднявся у рейтингу на 13 позицій в Україні, на 527 – у світі. Серед чотирьох аграрних ВНЗ, представлених у рейтингу від Webometrics, Житомирський національний агроекологічний університет посів перше місце [3, с. 65–70].

Спостерігається позитивна динаміка у збільшенні кількості розміщеного наукового доробку в ІР: у 2014 р. опубліковано 619 документів, 2015 р. – 2171 (всього 2790), 2016 р. – 2999 (всього 5789). Станом на 1 липня 2017 року в ІР опубліковано понад 7500 документів.

ІР ЖНАЕУ зареєстрований у світових довідниках та реєстрах репозитаріїв відкритого доступу: DOAR, ROAR, OpenAIRE, Ranking Web of Repositories, RoarMap та каталозі WorldCat. У 2016 році ІР отримав Міжнародний стандартний номер періодичного видання ISSN 2414-519X, що дозволило ідентифікувати його у світовому просторі.

Отже, місце і роль ІР Житомирського національного агроекологічного університету в системі сучасних наукових комунікацій важко переоцінити. Впровадження ІР сприяє зростанню популярності університету шляхом репрезентації його наукового доробку у глобальній мережі, збільшенню цитування наукових публікацій співробітників університету шляхом забезпечення вільного доступу до них, підвищенню статусу бібліотекаря в інформаційному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Белінська В. Інституційний репозитарій як інструмент інформаційного забезпечення навчальної, наукової та міжнародної науково-дослідницької діяльності ЧДІЕУ / В. Белінська, Н. Мороз // Вісн. Кн. палати. – 2013. – № 8. – С. 22–24.

2. Бруй О. Інституційний репозитарій: перші кроки / О. Бруй // Бібл. форум України. – 2006. – № 4. – С. 14–17.

3. Ігнатюк М. Онлайн-послуги наукової бібліотеки Житомирського національного агроекологічного університету в контексті взаємодії бібліотеки і користувача / М. Ігнатюк, І. Гейзе // Бібліотека – територія інтелектуальної комунікації: від витоків до сьогодення : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю Житомир. обл. універс. наук. б-ки ім. О. Ольжича (22 верес. 2016 р.). – Житомир, 2016. – С. 65–70.

4. Ігнатюк М. В. Розвиток інституціонального репозитарію ЖНАЕУ як елементу регіональної системи бібліотечно-інформаційного обслуговування в області

агроекології / М. В. Ігнатюк // Біол. Нац. наук. с.-г. б-ки НААН. – 2014. – Вип. 2 : матеріали Всеукр. наук. семінару «Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу». – С. 31–35.
5. Колесникова Т. Формування комунікаційних відносин при організації бібліотекою інституційного репозитарію ВНЗ / Т. Колесникова // Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 7. – С. 15–19.
6. Назаровець С. Репозитарії вищих навчальних закладів України у системі наукової комунікації / С. Назаровець // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 8. – С. 25–30.
7. Ярошенко Т. Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації: перші двадцять років / Т. Ярошенко // Бібл. вісн. – 2011. – № 5. – С. 3–10.

УДК 025.354:004:001.32(477)
Ткаченко Олександра Петрівна
Tkachenko Oleksandra
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ТЕМАТИЧНОЇ РЕТРОКОНВЕРСІЇ НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ З МАСИВОМ ДОКУМЕНТІВ «ПЕРШІ АКАДЕМІКИ УКРАЇНИ»

THE METHOD OF CONDUCTING A THEMATIC RETROCONVERSION ON AN EXAMPLE OF WORK WITH AN ARRAY OF DOCUMENTS «THE FIRST ACADEMICIANS OF UKRAINE»

Висвітлено проблеми ретроконверсії карткових каталогів в електронний. Акцентовано увагу на реалізації проекту «Перші академіки України». Розглянуто прийняті рішення щодо оптимізації здійснення запланованої роботи.
The problems of retroconversion of card catalogs into electronic are highlighted. The initiated project «First Academicians of Ukraine» was analyzed. Considered the decisions made to optimize the implementation of the planned work.

Ключові слова: ретроконверсія, академіки, документи, картковий каталог база даних.
Key words: retroversion, academics, documents, card catalog, database.

Переведення бібліотечних карткових каталогів у електронну форму – ретроспективна конверсія – пріоритетний напрям сучасної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). До електронного каталогу національної бібліотеки вимоги особливо високі.

Теоретично реалізація подібних проектів вимагає створення спеціальної автоматизованої технології, відповідного програмного забезпечення та значної матеріальної підтримки. Залежно від фінансових можливостей бібліотеки конверсія карткових каталогів може здійснюватись власними силами або із залученням додаткового персоналу.

Є декілька загальновідомих базових способів проведення ретроспективної конверсії, тож немає сенсу подавати їх повний перелік. Зважаючи на певні переваги та недоліки кожного з них, бібліотека обирає найбільш прийнятний спосіб проведення ретроспективної конверсії. Спільною для всіх бібліотек залишається лише мета проведення цих надзвичайно важливих та не менш складних заходів – переведення паперових (карткових) каталогів у електронний вигляд.

Зважаючи на те, що НБУВ є головною бібліотекою України, загальнодержавним комплексним бібліотечно-інформаційним, науково-дослідним і культурним центром з 15-мільонним фондом документів на всіх видах носіїв інформації, з розлогою системою карткових каталогів і картотек, виникла необхідність розроблення досить складної технології ретроконверсії. Впродовж 2007 р. Центр комп'ютерних технологій НБУВ розпочав проект ретроспективної конверсії паперових каталогів і картотек Бібліотеки.

Фахівці Відділу комплексного опрацювання документів (ВКОД) беруть участь у реалізації цього проекту, а також у формуванні інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань», започаткованого 2015 р. Центром комп'ютерних технологій. До 100-річчя Академії наук України та Бібліотеки розпочато ретроконверсію документального масиву «Перші академіки України». Зважаючи на переваги та недоліки різних способів ретроконверсії та враховуючи власні можливості, визначено, що найбільш прийнятним є безпосереднє введення тексту бібліографічного запису з першоджерела до відповідної бази даних. Реалізація ретроконверсії шляхом ручного введення надає змогу отримати найкращий результат. Паралельно буде проводитись звірка відповідності каталогів і фондів. Надалі планується пов'язати бібліографічні записи бази даних «Перші академіки України» з графічними зображеннями відповідних каталожних карток Імідж-каталогу НБУВ.

Відпрацювання методики тематичної ретроконверсії розпочато з масиву документів під загальною назвою «В. І. Вернадський». На то-

чатковому етапі роботи необхідно було виявити усі документи, які знаходяться на зберіганні у Бібліотеці. Пошук проводився із залученням системи алфавітних каталогів НБУВ. Для звіряння фондів Бібліотеки з каталогами та прийому / передавання літератури у Відділ організації та обслуговування основним фондом (ВООООФ) розроблено супровідні документи (у формі таблиць), що дозволило упорядкувати та оптимізувати ці процеси. Кількість виявлених у такий спосіб джерел у фондах НБУВ склала 335 одиниць.

На жаль, оперативна каталогізація, на якій зосереджені всі зусилля відділу, не залишає ні достатнього часу, ні вільних людських ресурсів для повномасштабної якісної ретроконверсії. Тому особливого значення набуває правильний вибір пріоритетних тематичних розділів для першочергового конвертування, а також чітка організація роботи всіх задіяних у проекті підрозділів та структур НБУВ.

УДК 025.4.03
Данильченко Ірина Василівна
Danylchenko Iryna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

БІБЛІОГРАФІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ВИДАНЬ УКРАЇНІКИ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

BIBLIOGRAPHIC RELATIONSHIPS OF UKRAINIKA EDITIONS IN A DIGITAL ENVIRONMENT

Проаналізовано сучасні підходи до електронної каталогізації. Розглянуто види бібліографічних зв'язків та визначено механізми встановлення зв'язків між різними елементами бібліографічних записів. Представлено технологію побудови бібліографічних зв'язків у електронній бібліотеці «Україніка» Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

In this paper new approaches to electronic cataloging are analyzed and types of bibliographic relationships and the mechanisms to establish relationships between the various elements of bibliographic records were examined. Also the technology of

construction of the bibliographic relationships in the electronic library "Ukrainika" of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine is represented.

Ключові слова: бібліографічні зв'язки, бібліографічні записи, "Функціональні вимоги до бібліографічних записів", види бібліографічних зв'язків, логічні зв'язки, асоціативні зв'язки, електронна каталогізація.
Key words: bibliographic relationships, bibliographic records, "Functional requirements for bibliographic records", types of bibliographic relationships, logical relationships, associative relationships, electronic cataloging.

Сучасне інформаційне суспільство вимагає від бібліотек активного використання інформаційно-комунікаційних технологій. Завдяки широким можливостям, які надає веб-середовище, змінюються інформаційні потреби користувачів та підвищуються вимоги до якості бібліотечних послуг. Ці процеси змушують бібліотечну спільноту шукати нові підходи для покращання діяльності бібліотек у цифрову епоху. Наявність великого обсягу різноманітної інформації, яка функціонує в електронному середовищі, на жаль, не є запорукою її вдалого успішного використання. Важливо переглянути принципи, механізми та правила організації знань, що дозволить активно використовувати весь накопичений людством масив інформаційних ресурсів через спеціально налаштовані під потреби користувача інформаційно-пошукові системи.

Наразі відбувається фундаментальний перегляд теорії та практики бібліотечної каталогізації, без якої неможливо уявити організацію та пошук інформаційних ресурсів. Розроблені зарубіжними колегами «Функціональні вимоги до бібліографічних записів» (Functional Requirements for Bibliographic Records – FRBR) заклали теоретичні основи нових каталогізаційних принципів та правил. Пропонується нова структурована модель «сутність – зв'язок» (entity-relationship model, або скорочено ER-модель), що пов'язує дані, подані в бібліографічних записах, із потребами користувачів. Ця модель побудована на визначенні сутностей (об'єктів) інтересу користувачів бібліографічних записів, атрибутів кожної сутності та типів взаємозв'язків між сутностями [1].

Інноваційним в електронній каталогізації є встановлення бібліографічних гіпертекстових зв'язків між різними елементами бібліографічних записів. Цей напрям дослідження в галузі каталогізації є одним з найбільш актуальних, завдяки тому, що дозволяє вирішити більшість проблем, пов'язаних з максимальним задоволенням пошукових потреб користувачів та взаємодією з іншими інформаційно-пошуковими системами. Наявність зв'язків між різними категоріями об'єктів, творами та їхніми творцями дозволяє користувачам бути обізнанішими про різні

видання твору, переклади, переробки або різні фізичні формати.

Однак неможливо встановлювати бібліографічні зв'язки між даними у записах, не переглянувши підходи до бібліографування документів. Актуальним залишається завдання максимально повного відображення інтелектуальних характеристик твору через певний набір бібліографічних відомостей та програмне забезпечення незалежно від виду документа носія інформації. У зв'язку з тенденцією стиснення бібліографічного запису до «мінімального рівня», дискусійним питанням залишається визначення переліку базового рівня елементів запису. Відбувається процес спрощення каталогізації, який вимагає від каталогізаторів оволодіння новими навичками обробки документів та уважного ставлення до розкриття змісту документа, враховуючи необхідність приведення в основних елементах бібліографічного запису відомостей у тому вигляді, в якому вони вказані у самому документі. Дотримання цих вимог дозволить каталогізатору, використовуючи певні поля, встановити зв'язки між елементами записів, що забезпечить можливість користувачу здійснювати релевантний пошук за введеними даними.

Нові підходи до процесу каталогізації застосовано при формуванні електронної бібліотеки «Україніка» в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. Основним завданням електронної бібліотеки є забезпечення доступного та зручного повнотекстового пошуку українознавчих ресурсів, які мають історико-культурне та наукове значення, а також можливість одержання додаткової інформації, необхідної для більш детального пошуку за інформаційним запитом. Для цього триває процес створення гнучкої системи змістових зв'язків, встановлених між документами, ресурсами та тематичним навігаційним деревом, або деревом знань, і зв'язків між предметними та довідковими рубриками [2]. Невід'ємною частиною цієї роботи стало також створення додаткових точок доступу, які пов'язують ресурси електронної бібліотеки із зовнішніми ресурсами (наприклад, гіперпосилання на інші електронні бібліотеки, веб-сайти організацій та установ, статті з Вікіпедії тощо). Між об'єктами бібліографічних записів встановлено формальні зв'язки, що відображають спільність між томами багатотомного документа, взаємопов'язаність оригінального твору з різними його перекладами, переробками та перевиданнями.

Для кращого розуміння механізмів побудови бібліографічних зв'язків варто розглянути їх основні види. В форматі UNIMARC використовують горизонтальні, вертикальні та хронологічні зв'язки. Детально проаналізовані ці зв'язки в грунтовному дослідженні провідного спеціаліста Бібліотеки Конгресу США Барбари Тіллет [5]. Дослідниця іденти-

фікувала та класифікувала бібліографічні зв'язки, поділивши їх на сім основних категорій:

1) еквівалентні – встановлюються між точними копіями одного і того ж твору або між оригіналом і його репродукцією за умови збереження інтелектуального, художнього змісту та авторства;

2) похідні – встановлюються між бібліографічною одиницею і модифікацією, яка базується на тій же одиниці, включно з варіантами, версіями, перекладами, адаптаціями тощо;

3) описові – встановлюються між бібліографічною одиницею і твором, критичною статтею, відгуком, рецензією, коментарем;

4) зв'язки «ціле – частина», або «частина – ціле» (вертикальні) – встановлюються між бібліографічною одиницею та складником одиниці (серією та випуском серії);

5) супровідні – встановлюються між бібліографічною одиницею і додатком, доповненням;

6) послідовні (хронологічні) – встановлюються між бібліографічними одиницями, одна з яких є продовженням іншої або передує їй (наприклад, продовження видання об'єкта під іншою назвою);

7) зв'язки загальних характеристик – встановлюються між бібліографічними одиницями, які тільки за збігом мають загального автора, назву або інші характеристики та є додатковими точками доступу в каталозі.

Інший підхід до розуміння типології бібліографічних зв'язків застосовано у «Функціональних вимогах до бібліографічних записів». Модель FRBR передбачає визначення та встановлення різних типів взаємозв'язків між сутностями. Під сутностями розуміємо ключові об'єкти, які цікавлять користувачів, – це продукти інтелектуальної чи мистецької творчості; особи та організації, відповідальні за інтелектуальний чи мистецький зміст, фізичне виготовлення і розповсюдження продуктів творчості; предмети інтелектуальної чи мистецької творчості (поняття, об'єкт, подія, місце) [4]. Умовно бібліографічні зв'язки між цими сутностями поділяються на дві групи: логічні та асоціативні. Логічні зв'язки встановлюють залежності між елементами (атрибутами) всередині бібліографічного запису як відношення між одним твором, його вираженням, втіленням і фізичною одиницею (одиницями) в одному об'єкті. Асоціативні зв'язки встановлюють залежності між елементами різних об'єктів.

До категорії основних логічних зв'язків належить група зв'язків між елементами бібліографічного запису, що відбивають відношення між: роботою (твором) і її вираженням; вираженням і його проявом; проявом (втіленням) та одним або кількома фізичними одиницями (примірниками). Треба розуміти, щоб під роботою мається на увазі окремий інте-

лектуальний чи мистецький твір, під вираженням – інтелектуальна чи мистецька реалізація роботи, під проявом – фізичне втілення вираження роботи, під примірником – одиничний екземпляр прояву. Наприклад:

Твір: Багряний І. П. Людина біжить над прірвою;

Вираження: [Текст] : роман;

Втілення: Київ : Укр. письменник, 1992;

Примірник: шифр: ВА680116.

До іншої групи логічних зв'язків належать ті, що встановлюють відношення «відповідальності» між: особою або організацією і твором; особою або організацією і вираженням; особою або організацією і втіленням; особою або організацією і примірником. Наприклад: особа – Костомаров М. І., твір 1 – Слов'янська міфологія, твір 2 – Галерея портретів, твір 3 – Мазепа.

Асоціативні зв'язки відображають відношення між елементами різних об'єктів: твором – твором; вираженням – вираженням (вираженнями одного твору та вираженнями різних творів); вираженням – твором; цілим та частиною (наприклад, між окремим твором і збіркою творів, у якому він опублікований) тощо.

У процесі встановлення асоціативних зв'язків основного об'єкта опису з іншими об'єктами в бібліографічний запис можуть бути включені дані, що характеризують інші (асоційовані) об'єкти, пов'язані з ним спільною ідеєю, або фізично як додаток або частина. Асоційовані об'єкти можуть виступати щодо основного об'єкта опису як: оригінальне вираження / втілення твору; копія оригінального вираження / втілення твору (репринт, репродукція, факсиміле, цифрова копія); модифікація (версія) оригінального твору (перевидання, переклад, адаптація) тощо.

Бібліографічні зв'язки можуть бути реалізовані в бібліографічному записі різними способами: через поля зв'язку і взаємозв'язку між елементами всередині бібліографічного запису форматними засобами; через спільні точки доступу в різних записах – основні та додаткові (назви, імена авторів, найменування організацій тощо); через область приміток всередині запису, а також поза ним через зв'язок з авторитетними записами в авторитетному файлі [3].

В електронній бібліотеці «Україніка» технологія встановлення зв'язків, наприклад, асоціативних, здійснюється за допомогою спеціального поля «Пов'язані документи». Відповідно до виявлених зв'язків між об'єктами записів каталогізатор вносить певні відомості, що ідентифікують об'єкт (наприклад, шифр видання), у зазначене поле. Так, відомості про копію оригінального втілення твору, наприклад, репринтне видання, будуть внесені до основного бібліографічного запису оригі-

нального твору в поле «Пов'язані документи». Отже, користувач зможе побачити через автоматично утворене гіперпосилання зв'язок між цими двома виданнями, що дозволить розширити результат пошуку:

І. Нагаєвський, Ісидор. Історія Української держави двадцятого століття [Текст] = De historia reipublicae Ucrainae in saeculo XX / І. Нагаєвський ; Укр. католиц. ун-т імені Св. Климента Папи. – Рим : [б. в.], 1989. – 486 с.

Гіперпосилання: Репринтне видання : Нагаєвський, Ісидор. Історія Української держави двадцятого століття (1993).

У зв'язку зі зміною завдань бібліотечної каталогізації, відбувся перегляд підходів до процесу бібліографування інформаційних ресурсів. Бібліотеки почали активно використовувати можливості сучасних інформаційних технологій, створюючи електронні каталоги та бази даних нового покоління. На основі сформованої системи навігації ці ресурси дозволяють користувачам за допомогою додаткових точок доступу та наявних взаємозв'язків між творами задовольняти найскладніші інформаційні запити. Особливої уваги вимагає створення зручної системи навігації, яка має стати обов'язковим та невід'ємним складником у формуванні інформаційно-пошукових ресурсів бібліотеки.

Список використаних джерел

1. Бруй О. М. Сутності бібліографічних записів : за матеріалами Звіту дослідницької групи IFLA з Функціональних вимог до бібліографічних записів (FRBR) [Електронний ресурс] / О. М. Бруй. – Режим доступу . http://eprints.rclis.org/24424/1/Bruy_FRBR.pdf.

2. Лобузіна К. В. Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними ресурсами [Електронний ресурс] / К. В. Лобузіна // Бібліотека. Наука. Комунікація: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8.10.2015 р.). – Київ, 2015. – Режим доступу : http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656.

3. Российские правила каталогизации. Ч. 1. Основные положения и правила / [авт. коллектив.: Н. Н. Каспарова (рук.) и др. ; редкол.: Н. Н. Каспарова (гл. ред.) и др.] ; Рос. библ. ассоц., Межрегион. ком. по каталогизации. – Москва [б. и.], 2007. – 242 с.

4. Functional requirements for bibliographic records [Electronic resource] : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliogr. Rec. ; approved by the Standing Comm. of the IFLA Sect. on Cataloguing. – As amended and corrected through Feb. 2009. – Access mode : https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr_2008.pdf.

5. Noruzi A. FRBR and Tillett's Taxonomy of Bibliographic Relationships [Electronic resource] / Alireza Noruzi // Knowledge Organization. – 2012. – Vol. 39, is. 6. – P. 409-416. – Access mode : http://eprints.rclis.org/25682/1/FRBR%20and%20Tillett%27s%20Taxonomy%20of%20Bibliogaphic%20Relationships.pdf.

УДК 025:004 + 930.25:004
Лобузін Іван Володимирович
Lobuzin Ivan
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОРГАНІЗАЦІЯ ЦИФРОВИХ КОЛЕКЦІЙ

ORGANIZATION OF DIGITAL COLLECTIONS

Розглянуто питання організації ефективного доступу до масивів оцифрованих історико-культурних бібліотечних документів на основі колекційного принципу.
The organization of effective access to the array of digitized historical and cultural library documents on the basis of the collection principle are considered.

Ключові слова: цифрові колекції, оцифровані документи, історико-культурна спадщина у цифровому форматі.
Key words: digital collections, digitized documents, historical-cultural heritage in digital format.

Формування окремих колекцій за типами документів і окремими темами є однією із найбільш прийнятних стратегій для більшості цифрових бібліотечних проектів. Основною проблемою такої стратегії вбачається визначення тих документів, що будуть мати активний та сталий попит протягом тривалого часу. Крім того, з урахуванням сучасних реалій, можливо формування цифрових колекцій за спеціальними замовленнями або з огляду на підвищену актуальність визначеної теми. Одним із типів колекцій, щодо яких існує особлива потреба у широкій доступності у поєднанні з підвищеними вимогами до збереження оригіналів, є колекції рідкісних, стародрукованих, особливо цінних видань, рукописів, документів зі згасаючим текстом.

Як свідчить міжнародний досвід, на початкових етапах формування цифрового фонду в межах однієї наукової бібліотеки колекційний принцип є найбільш прийнятним. Надалі такий ресурс може стати частиною національного проекту реалізації державної історико-культурної програми. За цього важливим є визначення принципових засад формування цифрових колекцій, що будуть передбачати також подальшу інтеграцію створених колекцій у міжнародні та національні проекти.

Основи стандартизації підходів до створення якісних цифрових

колекцій, що узагальнюють міжнародний досвід формування та публікації оцифрованих матеріалів провідними бібліотеками й архівами, детально викладено у методичних матеріалах Національної організації з інформаційних стандартів США (NISO, National Information Standards Organization).

Під час розробки принципів організації цифрових колекцій необхідно враховувати, що той самий інформаційний ресурс може входити у кілька колекцій; склад колекції може змінюватися з часом; колекція може поділятися на розділи і підрозділи, глибина такого поділу може бути різною; структура колекції (поділ на розділи та підрозділи) може також змінюватися з часом.

Згідно з рекомендаціями NISO, основними принципами створення якісних цифрових колекцій є такі:

- електронна колекція повинна створюватись відповідно до чітко визначеної концепції;
- електронну колекцію необхідно детально описати;
- електронна колекція повинна мати куратора, який активно керуватиме нею протягом усього життєвого циклу;
- електронна колекція має бути широко доступною і надавати цифрові матеріали у користування без зайвих перешкод;
- електронна колекція повинна враховувати права інтелектуальної власності;
- електронна колекція повинна мати інструменти для визначення ступеня її використання та популярності ресурсу;
- електронна колекція повинна мати засоби взаємодії;
- електронна колекція повинна залучати у процес створення кінцевого користувача;
- електронна колекція повинна бути сталою.

Відповідно до правил упорядкування знань і укладання електронних колекцій необхідно, щоб вони були детально описані, оскільки вони також є об`єктом зберігання у цифровому фонді бібліотеки. Створення метаописів колекцій має на меті: надати користувачам експертні знання щодо підготовленого інформаційного ресурсу та значно покращити навігацію у цифровому середовищі. Це відповідає головним світовим тенденціям і рекомендаціям щодо створення якісних цифрових ресурсів. Представлення метаданих колекцій є обов'язковим елементом інтеграції електронних колекцій бібліотек до світових цифрових ресурсів (Europeana, World Digital Library).

Під цифровою колекцією розуміють систематизовану сукупність цифрових ресурсів, що об'єднані за тематичною або будь-якою іншою

формальною ознакою: спільністю змісту, типами документів (текстові, картографічні, нотні, періодичні видання тощо), за хронологічною ознакою, призначенням, видом джерел, колом користувачів.

Формування електронної колекції базується на обґрунтованому обранні основного поняття, яке є змістовим ядром інформаційного масиву, що дозволяє здійснювати цілеспрямований добір документів для оцифрування та забезпечує комфортний доступ для користувачів.

Для опису цифрових колекцій можна взяти за основу міжнародний стандарт ISO 27730:2012 : «Міжнародний стандартний ідентифікатор колекцій» (International Standard Collection Identifier, ISCI). Обов'язковими елементами метаданих ISCI є: ідентифікатор колекції, назва, опис (анотація), мова, місце розташування, режим доступу, власник та його історія, дати формування колекції.

Відповідно до загальних рекомендацій проведено низку налаштувань для «Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини» – цифрового проекту, який здійснюється в НБУВ з 2010 р. Для колекційного упорядкування оцифрованих матеріалів бібліотеки розроблено спеціальний вид записів, призначених для опису окремих цифрових колекцій. Структура робочого аркуша передбачає введення таких елементів: назва, тип колекції, опис, корисні посилання, пов'язані колекції, обкладинка.

Елемент «Тип колекції» може приймати значення: тематичні, персоналії, установи, книжкові пам'ятки, видавничі, історичний фонд, зібрання. Відповідно до цих основних категорій цифрові колекції автоматично упорядковуються і з'являються в інформаційному блоці «КОЛЕКЦІЇ» онлайнового інтерфейсу «Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини».

Елемент «Опис» передбачає наведення таких основних відомостей:

- стислої дефініції : якому предмету присвячена колекція, чому це важливо;
- які документи входять до колекції;
- як колекція надійшла до бібліотеки;
- де колекція зберігається.

Елемент «Корисні посилання» може містити такі відомості:

- енциклопедичні та довідкові ресурси;
- підрозділ, де зберігаються документи;
- публікації, в яких описується колекція;
- каталоги (бібліографія) документів колекції;
- електронні каталоги (бібліографічні БД) документів колекції.

Елемент «Пов'язані колекції» призначений для зазначення близьких за змістом, ширших або вужчих колекцій.

Елемент «Обкладинка» містить презентаційне зображення колекції, яке подає користувачам візуальну інформацію про зміст колекції.

Відповідні зміни внесено в елементи опису окремих цифрових документів. Додано поле «Цифрова колекція», у якому можна позначити відповідність документа тій чи тій колекції. Документ також може входити у декілька колекцій.

Крім виділених цифрових колекцій, для користувача також є важливим угрупування цифрових документів за певними формальними ознаками: тип документа, мова тексту, країна та дата створення. Ці параметри є також необхідними елементами метаданих опису документів у міжнародних цифрових бібліотечних проектах.

Елемент «Тип документа» може приймати у системі такі значення: архівний документ, газета, журнал, карта, книга, ноти, образотворчий матеріал, рукопис, стародрук, фотографія. Перелік основних типів документів узгоджений з міжнародними стандартами метаданих Дублінського Ядра та Європіани.

Елемент «Мова тексту» вводиться відповідно до стандарту кодів мов ISO.

Елемент «Країна» вводиться відповідно до стандарту кодів країн ISO. Згідно із загальноприйнятими рекомендаціями вказується код країни з урахуванням сучасного адміністративного поділу.

Елемент «Дата публікації / створення» документа є обов'язковим. Якщо відомий лише ймовірний початок дати, то невідомі цифри замінюються знаком питання, наприклад (15??, 178?). Якщо дата введена як століття з позначенням літерами (римськими цифрами), необхідно ввести або цифри початку століття і два знаки питання (15??, 18??), або діапазон дат, що відповідає початку, середині, кінцю століття тощо. Діапазон дат розділяється коротким тире без проміжків.

Додатково до формальних параметрів, доповнена система метаданих, призначена для розширення пошукового образу документа (ПОД). До таких елементів більш докладного розкриття змісту документа належать: предметні рубрики, анотація, зміст.

Здійснене дослідження та впроваджені рішення надали змогу упорядкувати матеріали «Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини» та забезпечити більш зручний і комфортний доступ до оцифрованих документів із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Дослідники документних матеріалів одержали необхідну інформацію про склад і наповнення онлайнових цифрових колекцій; хронологічні, лінгвістичні та локалізаційні характеристики цифрових ресурсів; коректний опис документів для цитування у наукових публіка-

ціях. Наявність налаштованих пошукових інструментів особливо важлива для доступу до оцифрованих ресурсів, оскільки вони у більшості випадків не мають розпізнаного тексту і єдиним джерелом інформації про них є розвинена структурована система метаданих.

Список використаних джерел

1. Жабко Е. Д. Коллекция как форма организации ресурсов в электронной библиотеке : к постановке вопроса / Е. Д. Жабко // Электронная библиотека : современные технологии интеграции информационных ресурсов : сб. науч. тр. – Санкт-Петербург, 2011. – Вып. 2. – С. 9 – 25.
2. Любузін І. Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій : монографія / І. Любузін ; відп. ред. В. А. Широков ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 216 с.
3. A Framework of Guidance for Building Good Digital Collections // NISO: how the information world connects [Electronic resource]. – Access mode : http://framework.niso.org/
ISCI (International standard collection identifier) : ISO 27729 [Electronic resource]. – URL.: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail.htm?csnumber=44293

УДК 004(477)(048.3)+002:004
Сандул Оксана Георгіївна
Sandul Oksana
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ З ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ (НА ОСНОВІ РБД "УКРАЇНІКА НАУКОВА")

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF PUBLICATIONS ON LIBRARY INFORMATION RESOURCES DEVELOPMENT (ON THE BASIS OF ABSTRACT DATABASE "UKRAYINICA NAUKOVA")

Проаналізовано публікації з питань розвитку сучасних бібліотечно-інформаційних ресурсів за період 2011 – 2017 рр., відображені в реферативній базі даних

"Україніка наукова". Розкрито основні напрями розвитку дослідницької роботи у цій сфері. Розглянуто можливості вдосконалення пошуку наукових джерел за темою дослідження в реферативних ресурсах НБУВ.
The analysis has been made of the publications on library information resources development, represented in abstract database "Ukrayinica Naukova", taking the period from 2011 to 2017. The main trends of research works development in this field have been marked out. The ways of improving technique for searching scientific resources on research topic in abstract resources of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine have been considered.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційні ресурси, електронні інформаційні ресурси, реферативна інформація, реферативна база даних "Україніка наукова".
Key words: library information resources, electronic information resources, abstract information, abstract database "Ukrayinica Naukova".

Активне впровадження передових інформаційних технологій у роботу наукових бібліотек є безумовною вимогою часу. Науковець К. Лобузіна зазначає, що бібліотека як соціальна інституція, інтегрована в глобальний інформаційний простір, вимушена пристосовуватися до змінюваних умов і надавати послуги користувачам у тих формах, які від неї очікує суспільство. Бібліотеки, які є одними з організаційних структур соціального інформаційного середовища, еволюціонують разом з розвитком інформаційних технологій. Сучасний етап цього розвитку характеризується затребуваністю семантичного опрацювання та інтелектуального доступу до інформації, увагою до її змістового складника [8, с. 216]. Наявний досвід показує, що впровадження електронних інформаційних технологій у бібліотечну сферу стає переконливим аргументом на користь бібліотек у дискусії про їхнє значення для суспільства в умовах розвитку інформаційних інтернет-послуг [2, с. 5].

Простежити сучасний стан досліджень у галузі бібліотечно-інформаційних ресурсів дозволяє бібліометричний аналіз наукових джерел, відображених у реферативній базі даних (РБД) "Україніка наукова", яка представлена на порталі НБУВ у вільному доступі. Загалом, використання вторинних джерел інформації у вивченні результативності науки надає змогу реалізувати широкі можливості бібліометричного аналізу: агрегування великих обсягів репрезентативних даних і зв'язування різноманітних даних для одночасного диференційованого підходу до вибору методів [9, с. 7].

Пошук у зазначеній РБД здійснюється шляхом введення таких пошукових елементів, як прізвища авторів, редакторів та укладачів творів друку; назва публікації; ключові слова (пошук за будь-яким словом з бібліографічного опису або тексту реферата); галузь знання; назва періо-

дичного видання; індекс Рубрикатора НБУВ; рік видання; вид видання. Лінгвістичне забезпечення РБД базується на Рубрикаторі НБУВ, який враховує структуру науки, її понятійний апарат та відображає всі галузі сучасного знання. Склад Рубрикатора визначає тематичне наповнення системи, відповідно до нього здійснюється поділ усього довідково-інформаційного фонду на тематичні підмасиви. Використання Рубрикатора НБУВ дозволяє реалізувати зручні пошукові функції РБД, особливо під час здійснення предметного пошуку. У процесі систематизації матеріалів (присвоєння індексів Рубрикатора) для повнішого розкриття змісту документа в низці випадків використовується 3 – 4 індекси. Це забезпечує повноту відображення публікацій з різних галузей знань (зокрема тих, що виникли на суміжжі наук), слугує подоланню такого інформаційного бар'єра, як розсіяння публікацій [3, с. 35].

Станом на 07. 06. 2017 загальна кількість записів у РБД "Україніка наукова" – 633 311. Об'єктом дослідження обрано масив наукових джерел за період 2011 – 2017 рр. з питань розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів.

На наш погляд, під час пошуку в РБД відповідних наукових документів оптимально формувати запит за такими пошуковими елементами, як Рубрикатор НБУВ (а саме, за тематичними розділами: Ч73 (Бібліотечна справа. Бібліотекознавство), Ч23 (Науково-інформаційна діяльність. Інформатика), З97 (Інформаційна та обчислювальна техніка)) та ключові слова.

За умови здійснення пошукового запиту джерел за індексом Ч73 за період 2011 – 2017 рр., користувач одержує реферативну інформацію про 841 публікацію, але не всі джерела відповідають темі пошуку. У разі комплексного пошуку за індексом Ч73 та ключовими словами *інформ. + технол.* відображається 149 джерел (переважна кількість яких релевантна темі нашого пошуку), з яких 14 монографій, 16 авторефератів дисертацій, 105 статей з періодичних та продовжуваних видань. Серед них – дисертаційні дослідження К. В. Лобузіної "Знаннєві ресурси у бібліотечно-інформаційній діяльності: організація, управління, доступ" [7], Т. В. Симоненко "Мережеве інформаційно-бібліотечне забезпечення наукових досліджень" [11], О. В. Баркової "Технологічні засади формування інформаційних ресурсів універсальної електронної бібліотеки" [1], Л. А. Литвинової "Дисертаційні дослідження як джерело визначення стану і тенденцій розвитку книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства в Україні (1994 – 2012)" [6], а також монографічні дослідження, виконані науковцями НБУВ – "Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенці-

алу українського суспільства" [2], "Інноваційні бібліотечні технології інформаційного обслуговування" [5], "Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій" [4], "Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект" [10], "Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності"[8].

Найвища публікаційна активність припадає на 2013 р. (45 публікацій) та 2011 р. (40 публікацій.).

У разі пошуку в РБД за індексом Ч23 (Науково-інформаційна діяльність. Інформатика) та ключовим словом *бібліот.* за вказаний період, користувач одержує інформацію про 66 наукових джерел з теми дослідження (6 монографій, 2 автореферати дисертацій, 51 статтю). Вважаємо за необхідне наголосити, що лише у 15-ти записах (23 %) наведено другий індекс – Ч73, відсутність якого у решти (77 % записів) може призвести до втрати інформації про ці джерела у випадку пошуку за тематичною рубрикою "Бібліотечна справа. Бібліотекознавство" (Ч73). Наприклад, у реферативному записі про дисертаційне дослідження В. І. Попика "Ресурси біографічної та біобібліографічної інформації в системі національної спадщини: історія, методологія, розвиток" наведено індекси Т213 та Ч231.68, але індекс Ч73 відсутній, тобто для користувача, який здійснює пошук саме за темою "бібліотечна справа", інформація про це джерело може бути втраченою. Також слід зауважити, що відсутність додаткового індексу в записах може призвести до розпорошення інформації про статті, надруковані в одному виданні та близькі за темою дослідження. Наприклад, для статей А. Струнгар "Пертинентність і релевантність інформаційних ресурсів при пошуку інформації в електронних бібліотеках" та В. Касаткіна "Основні електронні інформаційні технології та їх вплив на розвиток сучасної бібліотечної діяльності", опублікованих в "Наукових працях НБУВ", наведено різні індекси рубрикатора – Ч23 та Ч73 відповідно, тобто за різних варіантів пошуку (за Ч23 або за Ч73) інформація про одну з цих публікацій може бути прихованою. Тому вважаємо за необхідне акцентувати увагу фахівців НБУВ на важливості під час опрацювання джерел, які містять інформацію з питань розвитку бібліотечних інформаційних ресурсів, вказувати відповідний додатковий індекс.

У разі пошуку публікацій за період 2011 – 2017 за індексом З97 (Інформаційна та обчислювальна техніка) відображається 3 932 джерела, але більшість з них не відповідає темі нашого дослідження. За уточнення пошукового припису за ключовим словом *бібліот.* – одержуємо інформацію про 39 публікацій, але релевантними нашому запиту є лише

11, оскільки в знайдених записах слово "бібліотека" часто вживається як термін з галузі комп'ютерних технологій та програмування (наприклад: бібліотека мови програмування С).

Отже, найбільшу кількість джерел за обраною темою знайдено в РБД за умов пошуку за тематичним розділом Ч73 і уточнювальними ключовими словами. Проте слід наголосити, що для забезпечення максимально повного відображення публікацій з певної теми важливо застосовувати декілька варіантів пошукових запитів.

За результатами тематичного аналізу обраного масиву документів можна констатувати, що значну увагу вчені приділяли розробці підходів до розвитку системи інформаційно-бібліотечного забезпечення наукових досліджень, обґрунтуванню теоретичних засад створення когнітивно-орієнтованої системи інформаційно-бібліотечного забезпечення, визначенню концептуальних засад побудови корпоративної системи мережевого доступу до ресурсів зарубіжних наукових видавництв. Учені досліджували питання управління інформаційними ресурсами електронної бібліотеки наукової установи, проблеми автоматизованого формування баз даних довідково-бібліографічної інформації, аналізували перспективи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечних установах, розробляли методи оптимізації пошуку інформації в бібліотечних аналітичних підрозділах.

На основі моніторингу масиву наукових джерел з періодичних і продовжуваних видань можна констатувати, що переважна більшість статей з проблем розвитку бібліотечних інформаційних ресурсів опублікована в таких фахових виданнях, як: "Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського", "Бібліотечний вісник" та "Вісник Книжкової палати".

ВИСНОВКИ. На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що в Україні протягом 2011 – 2017 рр. здійснено значну кількість досліджень, присвячених проблемам розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів, результати яких реферативно представлені в РБД "Україніка наукова". Проте пошук вказаних наукових документів в РБД є дещо ускладненим і вимагає значних витрат часу. Це обумовлено, зокрема, таким фактором, як відсутність в реферативному записі відповідного індексу Рубрикатора НБУВ. Тому важливою умовою забезпечення повноти відображення публікацій на сайті НБУВ є вдосконалення індексації джерел, які містять інформацію з питань розвитку бібліотечних інформаційних ресурсів, у тому числі електронних.

Вважаємо необхідним продовжити більш детальний аналіз реферативних ресурсів НБУВ з метою виявлення джерел з проблем застосу-

вання сучасних інформаційних технологій у роботі бібліотек та сформувати на цій основі відповідну проблемно-орієнтовану базу даних, яка після певного редакційного опрацювання може бути виставлена на сайті НБУВ, а також здійснювати постійний моніторинг нових надходжень з вказаної теми, що забезпечить наповнення цієї бази актуальною інформацією. Вважаємо за доцільне у перспективі залучати до цієї роботи інші наукові бібліотеки й установи системи НАН та МОН України, тобто створювати таку базу даних на корпоративних засадах, подібно до РБД "Україніка наукова".

Досвід повсякденної роботи переконливо свідчить, що такий інформаційний ресурс буде цікавим для бібліотечних фахівців, науковців, студентів, а також стане важливим інструментом для формування нових бібліотечно-інформаційних ресурсів, і, відповідно, сприятиме вдосконаленню сучасних наукових комунікацій і розвитку вітчизняної науки загалом.

Список використаних джерел

1. Баркова О. В. Технологічні засади формування інформаційних ресурсів універсальної електронної бібліотеки : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.13.06 / О. В. Баркова; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 24 с. – укр.

2. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства : [колект. монографія] / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий, В. І. Попик, К. В. Лобузіна та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 247 с. – укр.

3. Зайченко Н. Український реферативний журнал "Джерело": 20 років служіння науці / Н. Зайченко, Ю. Ейсмонт, О. Сандул // Бібл. вісн. – 2015. – № 5. – С. 34–38.

4. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій : монографія / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий, В. І. Попик, Л. Й. Костенко, Т. Л. Кулаковська, К. В. Лобузіна та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 222 с. – укр.

5. Ісаєнко О. О. Інноваційні бібліотечні технології інформаційного обслуговування : монографія / О. О. Ісаєнко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 157 с. – укр.

6. Литвинова Л. А. Дисертаційні дослідження як джерело визначення стану і тенденцій розвитку книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства в Україні (1994 -- 2012) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Л. А. Литвинова; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 16 с. – укр.

7. Лобузіна К. В. Знаннєві ресурси у бібліотечно-інформаційній діяльності: організація, управління, доступ : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / К. В. Лобузіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 36 с. – укр.

8. Лобузіна К. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / К. Лобузіна; відп. ред.: О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 252 с. – укр.
9. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження : [монографія] / Л. Й. Костенко, О. І. Жабін, С. О. Копанєва, Т. В. Симоненко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 212 с.
10. Пастушенко О. Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект : монографія / О. Пастушенко; відп. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 564 с.
11. Симоненко Т. В. Мережеве інформаційно-бібліотечне забезпечення наукових досліджень : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Т. В. Симоненко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 18 с. – укр.

УДК 027.021:004.77
Мартинюк Олександр Миколайович
Martyniuk Oleksandr
бібліотекар І категорії
1st Category Librarian
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ІНСТИТУЦІЙНИЙ РЕПОЗИТАРІЙ ЯК ЗАСІБ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ НАУКОВОЇ УСТАНОВИ

INSTITUTIONAL REPOSITORY AS A MEANS OF SELF-PRESENTATION OF THE SCIENTIFIC INSTITUTION

Розглянуто перспективність та ключові компоненти інституційного репозитарію – відкритість і вільний доступ, які в умовах наукової бази Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського стають можливими, а також значно підвищать рейтинг впливовості та самопрезентують бібліотеку (через індекс цитувань праць, за допомогою збереження авторського права та через підтримку наукової діяльності, тощо) на наукових просторах нашої держави.
Perspectives and key components of the institutional repository - openness and free access that are possible in the conditions of the scientific base of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky are considered, as well as significantly increase the rating of influence and self-represent the library (through the index of quotes of works, by preserving the copyright And through the support of scientific activity, etc.) on the scientific spaces of our state.

Ключові слова: електронні інформаційні ресурси, інституційний репозитарій.
Key words: electronic information resources, institutional repository.

У зв`язку з бурхливим розвитком інформаційних технологій у наш час зростає потреба у вільному доступі до всіх колективних та одноосібних наукових праць. Вільний доступ та можливість безстрокового зберігання таких праць забезпечують комунікації між різними рівнями наукових установ, підрозділів та науковців і спонукають до розвитку та зацікавленості в інституційному репозитарії.

Інституційний репозитарій – електронний архів для тривалого зберігання, накопичення та забезпечення належного відкритого доступу до результатів наукових досліджень, що проводяться в установі. Інституційний репозитарій академічної установи, може містити такі матеріали:

- монографії, збірки наукових праць, матеріали конференцій тощо;
- автореферати дисертацій та дисертації;
- наукові статті;
- навчальні матеріали;
- патенти;
- наукові звіти.
- статистичні матеріали;
- зображення (слайди, презентації. тощо), аудіо- та відео-файли;
- веб-сторінки;
- комп'ютерні програми тощо.

Принципи відкритого доступу – надання необмеженого та безоплатного доступу до наукових публікацій та досліджень шляхом самоархівування в електронних архівах та опублікування в електронних журналах – є основою інституційного репозитарію. Завдяки гнучкості та інтегрованості бібліотечно-інформаційної системи в НБУВ, є можливість створення та виділення в окремий перспективний напрямок інституційного репозитарію. Це надасть можливість самопрезентувати та визначати тенденції формування електронних колекцій та навігаційних і пошукових можливостей, щоб надалі задовольняти повною мірою вимоги інформаційного суспільства.

Перелік і якість послуг, що будуть надаватися інституційним репозитарієм, відповідатимуть інтересам не лише незначної частини споживачів інформації, а й охоплять значну кількість науковців різних рівнів, колективних та одноосібних наукових праць. Багатоплатформність і гнучкість наукової бази НБУВ надає можливість об'єднувати всі науково-інформаційні ресурси бібліотеки та суттєво скорочує витрати на розробку нового або адаптацію наявного програмного забезпечення, що в

перспективі уможливлює розвиток інституційного репозитарію НБУВ.

Мета створення та функціональність інституційного репозитарію:

- забезпечення можливістю роботи з документами із обмеженим доступом (наукові статті, доповіді та тези конференцій, архіви, яких немає у вільному доступі тощо);
- постійне і тривале зберігання та забезпечення доступу до інформації, що є лише в електронній формі;
- надання користувачам більш якісних можливостей для роботи з електронними документами великих обсягів, що підвищить індекс цитувань таких наукових праць;
- інформаційне забезпечення користувачів повнотекстовими базами даних в онлайновому режимі;
- підвищення та якість комунікації між науковцями та науковими підрозділами.

Відповідальність за функціонування інституційного репозитарію лежить повністю на Бібліотеці, але у його розвитку та використанні зацікавлені також науковці та наукові підрозділи різних рівнів.

Можемо виділити такі категорії та напрями, які роблять вигідним використання інституційного репозитарію.

Для кожного науковця:

- підвищення індексу цитування праць;
- постійне та тривале зберігання;
- збереження авторських прав.

Для наукового підрозділу:

- підвищення якості наукової комунікації;
- зростання рівня цитованості;
- тривалість та постійність збереження.

Для академічної установи:

- підтримка наукової діяльності;
- підвищення якості наукової комунікації;
- підвищення рейтингу;
- відкритий доступ до досліджень.

Отже, ключові компоненти інституційного репозитарію – його відкритість і вільний доступ, які в умовах НБУВ стають можливими, а також можуть значно підвищити рейтинг впливовості та самопрезентувати бібліотеку (через індекс цитувань праць, за допомогою збереження авторського права та через підтримку наукової діяльності тощо) на наукових просторах нашої держави. Вільний доступ до всіх колективних

та одноосібних наукових праць підвищує якість наукової комунікації та забезпечує підтримку наукової діяльності НБУВ із іншими науковими установами України та світу. Саме тому в контексті розвитку та використання – інституційний репозитарій такий привабливий.

УДК 025.4:004.65
Перенесієнко Ігор Петрович
Perenesiienko Ihor
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ СТРУКТУРИ ПРЕДМЕТНИХ ДОВІДОК ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ «УКРАЇНІКА»

THE FEATURES OF THE INSIDE SUBJECT-REFERENCES ORGANIZATION IN THE DIGITAL LIBRARY «UKRAINIKA»

Розглянуто особливості побудови предметних довідок у цифровій бібліотеці «Україніка». Виявлено теоретичні аспекти консолідації інформації шляхом побудови змістових зв'язків між документами за допомогою віднесення їх до спільних предметних рубрик.
The present article deals with the peculiarities of the construction of subject-references for the digital library «Ukrainika». Are revealed the theoretical aspects of the information consolidation using demonstration of logical connections documents of common subjects.

Ключові слова: предметна рубрика цифрова бібліотека, предметний пошук.
Key words: subject heading, digital library, subject search.

В електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ формалізація інформації для відображення її змісту в межах логічно організованої тематичної структури відбувається у двох напрямах – опис змісту документів і предметних рубрик. Обидва рівні опису пов'язані взаємними посиланнями і утворюють структуровану систему для пошуку документів

за конкретними (і суміжними) предметними рубриками. Якщо статична предметна рубрика бібліотечного каталогу лише «приводить» до тематично відповідного їй документа (документів), то предметні довідки «Україніки», крім цього, також містять додаткову інформацію про поняття, що розкривається. Як і бібліографічний опис документа, предметна довідка має уніфікований перелік обов'язкових для заповнення елементів: «Заголовок», «Різночитання», «Зв'язані заголовки», «Коментар», «Дати», «Категорія», «Тип об'єкта», «Додатково». Ці елементи в сукупності складають пошуковий образ предметної довідки та атрибутованих нею документів.

В елементі «Заголовок» вказується повна загальноприйнята назва (ім'я, назва географічного об'єкта, історичної події тощо), яка відповідає сучасним нормам українського правопису. Якщо псевдонім є більш вживаним, ніж справжнє ім'я персоналії, вказується саме псевдонім : *Українка Леся*, а не *Косач Лариса Петрівна*, *Марко Вовчок*, а не *Вілінська Марія Олександрівна*. У таких випадках справжнє ім'я зазначається з елементі «Різночитання». Релевантність пошуку залежить від якості вказаних різночитань, адже ту саму установу, історичну подію чи географічний об'єкт різні читачі можуть конкретизувати різними за написанням словами у своїх пошукових запитах. *Галицько-Волинська держава* чи *Руське королівство*; *Запорозька Січ* чи *Кіш Запорізький* – відсутність необхідного різночитання заголовку предметної довідки у кожному з цих випадків відсікатиме від отриманих результатів такий пошуковий запит, тож завдання бібліотекаря полягає у прогнозуванні потенційних варіантів запиту за поняттям, відображеним предметною рубрикою.

До різночитань належать варіанти написання заголовку предметної довідки іноземними мовами, що особливо важливо для довідок про іноземні або діаспорні поняття. Перевага надається варіантам написання мовою мовного середовища предметної рубрики, про яку йдеться – *Річ Посполита* і *Rzeczpospolita Polska* польською мовою, *Канада* і *Canada* англійською та французькою. Найбільше різночитань іноземними мовами наразі вказано російською (наприклад, *Генеральний опис Лівобережної України – Румянцевская опись*, *Емський указ – Эмский указ*), польською (напр. *Український Науковий Інститут у Варшаві – Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie*, *Гадяцький договір – Unia hadziacka*) та англійською (наприклад, *Донцов Дмитро Іванович – Dontsov Dmytro*, *Канадійський фармер – Canadian Farmer*). Наявність перших двох, безумовно, є наслідком тривалих контактів українців з двома найбільшими сусідніми державами на різних історичних етапах. Потреба у зазначенні різночитань англійською обґрунтована численною українською діаспорою в англомовних

державах і напрацюванням корпусу відповідної термінології в «Енциклопедії України в Інтернеті» (Internet Encyclopedia of Ukraine) – англомовному проекті Канадського інституту українських студій.

Проте доволі строкатим є представництво різночитань й іншими мовами: німецькою *Райхскомісаріат Україна – Reichskommissariat Ukraine*, *Український вільний університет – Ukrainische Freie Universität*; чеською *Карпатська Україна – Podkarpatská Rus*, угорською *Анастасія Ярославна – Anasztázia magyar királyné*, *Австро-Угорщина – Osztrák-Magyar Monarchia*, білоруською *Свлашовський Федір – Еўлашоўскі Фёдар Міхайлавіч* тощо.

У «Функціональних вимогах до бібліографічних записів» ІФЛА зазначено, що для більш ефективної роботи «контрольована точка доступу повинна відображати зв'язок цього твору не тільки з прикладами об'єкта імені (автора), але й з прикладами інших об'єктів». Тому в елементі «Зв'язані заголовки» вказуються посилання на предметні довідки, що тематично пов'язані з іншими предметними довідками: освітні заклади й особи, які у них працювали (наприклад, *Яковенко Наталія Миколаївна – Києво-Могилянська академія*); установа та місто, у котрому вона знаходиться (наприклад, *Державний архів Полтавської області – Полтава*); історична подія та процеси, пов'язані з нею (наприклад, *Друга світова війна* і *Голокост*, *Остарбайтери*, *Матч смерті*); пам'ятки писемності й установи, де вони були створені (наприклад, *Межигірський козацький літопис – Межигірський Спасо-Преображенський монастир*) тощо. Для зарубіжних діячів «зв'язаним заголовком» виступатиме країна, громадянами якої вони були (наприклад, *Піч Роланд – Німеччина*, *Карл XII – Швеція*).

Кожна предметна довідка містить елемент «Коментар», де подається стисла інформація про предмет. Метою цього елемента є не надання академічно вичерпної інформації, а лише стисле загальне уявлення про можливі напрями пошуку документів із зазначеної тематики. За тією самою логікою заповнюється елемент «Дати», у якому вказуються роки життя особи, роки існування держав чи період функціонування інституцій.

В електронній бібліотеці «Україніка» вже створено 17 різних категорій для предметних довідок у відповідному елементі «Категорії»: «персоналії», «історичні події», «верстви населення», «географічні об'єкти», «держави», «народи», «населені пункти», «пам'ятки культури», «пам'ятки природи», «установи» тощо. Кожна предметна довідка атрибутована категорією до певної предметної рубрики. Користувач має можливість пошуку за кожною з них. Всі категорії більш детально розкриває елемент «Тип об'єкта» (всього наразі створено 85 типів

категорій). Найчисельніша категорія «Персоналії» поділена на найбільшу кількість типів – 38 («Військові діячі», «Освітяни», «Математики», «Спортсмени», «Релігійні діячі» тощо). Найбільш представницькими є типи «Історики», до якого віднесено більше тисячі довідок: «Письменники» (721), «Державні, політичні та громадські діячі» (537), Літературознавці (376) та «Мовознавці» (350).

Елемент «Додатково» містить категорії: «Науковці», «НАНУ», «НБУВ». Відмітка здійснюється для подальшої інтеграції таких предметних довідок про персоналії науковців (і пов'язані з ними документи «Українікн») НАН України, Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського чи вчених, наукова діяльність яких не пов'язана з цими установами. Якщо дослідник не мав відношення до НАН України чи НБУВ, то в елементі «Додатково» відповідна відмітка здійснюється лише у полі «Науковці».

В елементі предметної довідки «Гіперпосилання» фіксуються посилання на довідки у веб-енциклопедіях, які доповнюють її зміст. За сучасного перенасичення веб-простору інформацією її достовірність часто викликає запитання, тому важливо щоб читач одержав максимально об'єктивну інформацію. Для роботи з цим елементом «Українікн» створено «шорт лист», за яким пошук відповідних статей про потрібне поняття проводиться насамперед. До нього включено Український національний біографічний архів (ресурс Інституту біографічних досліджень НБУВ), Енциклопедію Історії України (ресурс Інституту історії НАН України), Енциклопедію України в Інтернеті, Енциклопедію Сучасної України (електронну версію цієї вітчизняної енциклопедії), Вікіпедію (найбільшу сучасну веб-енциклопедію). Крім цього переліку, до елементу «Гіперпосилання» за наявності додаються також посилання на офіційні сайти установ та організацій, персональні сайти авторів документів тощо.

Отже, електронний простір надає змогу реалізовувати різноманітні зв'язки між елементами записів бібліотечних каталогів, що безумовно підвищує можливості використання бібліотечної інформації. З огляду на цифрову природу електронна бібліотека «Українікa», крім першочергового свого завдання, – забезпечення тематичного доступу читачів до повнотекстових документів – цілком здатна реалізувати вищезазначений інтегративний потенціал електронного простору. Важливим складником цього процесу є створення предметних довідок. Розроблена структура останніх дозволяє створити формалізовану модель електронної бібліотеки «Українікa», виокремити та узагальнити точки доступу, за допомогою яких встановлюються зв'язки між різними предметними рубриками й атрибутованими ними документами.

УДК 026.06:004.91
Гарагуля Сергій Сергійович
Harahulia Serhii
науковий співробітник,
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕГРАЦІЇ НАУКОВИХ БІБЛІОГРАФІЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ: ТИПОЛОГІЯ ТА ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ

MAJOR TRENDS OF INTEGRATING OF THE SCIENTIFIC BIBLIOGRAPHIC INFORMATION RESOURCES: TYPOLOGY AND PRINCIPLES OF ORGANIZATION

Розглянуто типологію та принципи реалізації інтегрованих електронних ресурсів на основі їхньої локалізації та охоплення ними цільової аудиторії. З'ясовано тенденції інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів різних концептуальних типів.
The typology and principles of the implementation of integrated electronic resources on the principle of their localization and coverage of the target audience are considered. The tendencies of integration of scientific bibliographic information resources of various conceptual types are revealed.

Ключові слова: депонування, інтегрований ресурс, національна бібліотека, наукова соцмережа, універсальна бібліотека, цифрове кураторство.
Key words: deposition, digital curation, integrated resource, national library, scientific social network, universal library.

Питання інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів набуває дедалі більшої ваги у зв'язку з глобальними процесами стрімкого накопичення масиву знань та диверсифікації наукової діяльності у царині їхньої обробки.

Існує низка апробованих практикою підходів до інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів бібліотек: реалізація єдиної точки доступу через зведений електронний каталог, утворення електронних колекцій на базі розподілених ресурсів кількох установ, застосування семантичних веб-технологій представлення ресурсів, інтеграція ресурсів до науко- та бібліометричних систем, реалізація інтеграції че-

рез авторитетні файли, формування профільних і контекстуальних проблемно-орієнтованих бібліотечних документних колекцій тощо.

Спробуємо окреслити типологію інтегрованих електронних бібліотек за принципом їхньої локалізації та охоплення ними цільової аудиторії, а також простежити, яким чином відбилися в їхній діяльності деякі тенденції інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів.

Основними елементами цієї типологічної схеми будуть бібліотеки універсальні, національні, спеціалізовані, наукові соцмережі, а також новий і малодосліджений ресурс спорадичної та плинної інтегративної взаємодії, який ми зважимося назвати авторськими е-бібліотеками.

До універсальних електронних бібліотек належать великі міжнародні проекти наукової кооперації, зокрема Europeana, Open Library, Directory of Open Access Journals. Спільними для цих проектів є транснаціональний характер діяльності, засаднича некомерційність та непідпорядкованість державному сектору, реалізація принципу вільного доступу. Функціонування цих бібліотек базується, передусім, на інтеграції уніфікованих метаданих, що надходять від окремих учасників кооперативної взаємодії. Зокрема, Europeana отримує від 182 інституцій метадані про цифрові об'єкти, але самостійно не приймає будь-які рішення про оцифровування. Такі рішення є компетенцією організацій, які утримують зазначені об'єкти. Для того, щоб розрізнену інформацію можна було опрацьовувати на загальних засадах, вона повинна перетворюватися в один загальний стандарт метаданих, відомий як Europeana Semantic Elements, що наразі вважається «найменшим спільним знаменником до інтеграції різних видів цифрового контенту».

Національні проекти з інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів реалізовані багатьма країнами, і чільну роль у більшості з них відіграє національна (головна наукова) бібліотека держави, що розуміється як цифровий куратор інтегративних процесів. Так, Національна бібліотека Польщі створила та підтримує Публічну електронну бібліотеку Polona (Cyfrowa Biblioteka Narodowa POLONA) [https://polona.pl/], що позиціонується як «найшвидший та найзручніший спосіб користування фондами Національної бібліотеки»; Національною бібліотекою Чеської Республіки підтримується цифрова книгозбірня «Kramerius» [http://kramerius.nkp.cz], що є проектом з порятунку документів високого ступеня зношеності, що належать до національної культурної спадщини у царині богемістики; онлайн-представництвом Національної бібліотеки Франції є цифрова книгозбірня «Gallica» [http://gallica.bnf.fr/], що акумулювала мільйони оцифрованих документів найширшого жанрового репертуару (книги, журнали, газети, фото, карикатури, плакати,

карти, рукописи, партитури, аудіоматеріали, книжкові мініатюри тощо). Функція Національної бібліотеки у більшості проектів є консолідуючою, однак варіанти реалізації, що передбачають розміщення електронних ресурсів саме на її веб-сайті, є нечисленними, що, безсумнівно, відбиває принцип паритетності корпоративної взаємодії. Втім, уже той факт, що куратором більшості проектів є саме головна наукова бібліотека країни, якій делегуються найширші повноваження щодо усього циклу функціонування електронних джерел наукової інформації, беззаперечно свідчить про розуміння ключової ролі установ такого типу у модеруванні національного інформаційно-документного середовища.

Метою створення спеціалізованих електронних бібліотек є максимальне поглиблення ресурсної бази з певного предмета та задоволення вузькопрофільних інформаційних потреб користувачів. У межах спеціалізації бібліотека вирішує, зокрема, такі завдання, як перехід від всеосяжного до предметного і навіть точкового документного обслуговування, зміщення акценту на якість та повноту інформаційного забезпечення на противагу поверхневому комплектуванню широкого спектра джерел наукової інформації, більша конкретизація форм і методів бібліотечного обслуговування, орієнтованих на чітко визначену користувацьку аудиторію тощо. Прикладами таких інтегрованих інформаційних ресурсів можуть слугувати Avalon Project (цифрова бібліотека правничо-дипломатичної тематики), FRASER (зібрання документів з економічної історії США), Darwin Online (повне зібрання оцифрованих рукописів та прижиттєвих видань Чарльза Дарвіна) тощо.

Не лишилася наукова спільнота осторонь всезагальної тенденції до створення профільних соціальних мереж. У науковому середовищі утворилися такі ресурси, як ResearchGATE (мультидисциплінарна дослідницька соцмережа), Academia.edu (соціальна мережа дослідників, що може використовуватися для того, щоб ділитися з іншими своїми статтями, відслідковувати їхнє цитування і стежити за новинами досліджень і розробок за іменами й ключовими словами), Epernicus (ресурс для пошуку співавторів та проведення досліджень у фокус-групах), Arnetminer, Quartzy, ScienXe, SciSpace тощо. Основними перевагами такого типу інтернет-комунікації для наукової спільноти є вільна й оперативна циркуляція публікацій, ідей, знань. Існують, втім, і небезпідставні побоювання щодо зниження якості представлених наукових розвідок внаслідок браку кваліфікованого модерування (більшість наукових соцмереж пропонує науковцям оприлюднення їхніх статей на засадах самостійного депонування), недостатності саморегуляції цієї системи.

Всередині наукових соцмереж (і – меншою мірою – деяких вебдва-

польних книгозбірень з опцією для користувачів з розміщування власного контенту) можуть утворюватися динамічні персоналізовані тематичні колекції першоджерел, дискретний та спорадичний характер наповнення яких надає підстави називати їх авторськими е-бібліотеками. Поширеним прикладом подібного типу інтеграції інформаційних ресурсів є те, що окремі учені створюють вузькопрофільні зібрання матеріалів з теми власного дослідження. Часто таку колекцію поповнюють інші учасники наукової соцмережі, і в підсумку подібна персональна підбірка може стати підґрунтям і ресурсною базою повнотекстової бази даних, інкорпорованої якоюсь більшою цифровою бібліотекою.

УДК 021:025.3:004.63
Ісаєва Ольга Володимирівна
Isaieva Olga
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Власова Тетяна Юріївна
Vlasova Tetiana
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Дорош Марина Вікторівна
Dorosh Maryna
провідний бібліотекар
Leading Librarian
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЗВ'ЯЗКИ В АВТОРИТЕТНИХ ДАНИХ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ДОСТУПУ ДО НАУКОВИХ РЕСУРСІВ У ВЕБ-СЕРЕДОВИЩІ

CONNECTIONS IN AUTHORITATIVE DATA AS A MEANS TO IMPROVE ACCESS TO SCIENTIFIC RESOURCES IN THE WEB ENVIRONMENT

Наголошено, що методика функціонування авторитетних файлів у НБУВ з розширеною системою зв'язків і функцій в веб-середовищі надасть можливість створення національних авторитетних файлів на видатних українських діячів

науки, культури та освіти, що ще більш повно репрезентує Україну в міжнародному середовищі.

The methodology of functioning of authority files in NBUV with the extended system of connections and functions in the WEB-environment will enable the creation of national authoritative files on prominent Ukrainian scholars of science, culture and education, which will further fully present Ukraine in the international environment.

Ключові слова: авторитетна робота, авторитетний файл, авторитетні дані, наукові ресурси.

Key words: authority work, authority file, authoritative data, science resources.

Розвиток веб-технологій посилив роль і значення авторитетних файлів (АФ), які стали розглядатися не тільки як елемент лінгвістичного забезпечення бібліотечних каталогів, а й як допоміжний інструмент пошукових систем для навігації та пошуку інформації.

Формування системи авторитетних файлів є однією з обов'язкових умов організації та ведення електронних каталогів національних і регіональних бібліотек, а також зведених каталогів. Використання авторитетних файлів надає можливість уніфікації точок доступу в бібліографічних записах і забезпечує ефективний інформаційний пошук. Але слід зазначити, що створення окремою бібліотекою свого АФ не є вдалим виходом з ситуації, зважаючи на великі трудові та матеріальні витрати. До того ж АФ повинен слугувати зближенню та досягненню одноманітності в представленні точок доступу в записах, а наявність безлічі АФ у багатьох бібліотеках суперечить цьому принципу і робить «самостійний» АФ окремої бібліотеки авторитетним тільки для неї самої і не сприяє розвитку кооперації у сфері обробки документів і обміну записами. Таким чином, саме універсальний підхід, уніфікація, відповідність міжнародним стандартам повинні стати основними орієнтирами проведення авторитетної роботи.

Традиційно авторитетна робота сприймається як складник каталогізаційної роботи в широкому сенсі (створення бібліографічної інформації та реалізація тематичного пошуку). Цей зв'язок можна розглядати як три моделі взаємопов'язаних метаданих, які потребують узгодженої методики. У ролі міжнародних методичних рекомендацій виступає сімейство стандартів «**FRBR**» **(FRBR family)**:

1) Functional Requirements for Bibliographic Records, **FRBR** (Функціональні вимоги до бібліографічних записів) – робоча група FRBR;

2) Functional Requirements for Authority Data, **FRAD** (Функціональні вимоги до авторитетних даних) – робоча група FRANAR ;

3) Functional Requirements for Subject Authority Data, **FRSAD** (Функціональні вимоги до предметних авторитетних даних) – робоча група FRSAR .

Зручно розглядати дані, структуровані трьома моделями, як метадані. Відомо, що бібліографічні дані (FRBR) формуються як метадані стосовно відомостей, поданих у документі засобами природної мови його тексту. Моделі FRAD і FRSAD структурують метадані додаткового рівня, які призначені для контролю точок доступу в бібліографічних даних для завдань інформаційного пошуку.

Авторитетна робота в НБУВ проводиться за методикою, що відповідає міжнародним вимогам. Такі вимоги викладені у визнаних світовою бібліотечно-інформаційною спільнотою, документах, а саме: FRAD, RDA, UNIMARC / Authorities. Але слід зазначити тенденцію щодо впровадження бібліотечних стандартів, які не грунтуються на MARC-форматах. Нові американські правила каталогізації (RDA) – це гнучка схема, призначена для опису ресурсів, створених і розповсюджуваних за допомогою цифрових технологій. Ключовий елемент в створенні RDA – його зв'язок з концептуальними моделями для бібліографічних і авторитетних даних, вироблених Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій і організацій (IFLA). Моделі FRBR і FRAD забезпечують RDA основною схемою, застосування якої надає можливість опрацьовувати усі типи інформаційних ресурсів у різних технологічних середовищах з широким спектром взаємозв'язків. Саме гіпертекстова технологія представлення даних є основною ознакою створення, існування та використання інформаційних ресурсів у сучасній бібліотеці.

Досить повно система зв'язків даних реалізована в розробленій ІФЛА в 2009 р. концептуальній моделі «Функціональні вимоги до авторитетних даних» (FRAD), де на теоретичному рівні досліджується функціонування авторитетних даних в бібліографічному універсумі. Модель FRAD будується за типом «об'єкт – зв'язок», в якій визначаються об'єкти, їхні атрибути і відображаються зв'язки між об'єктами. Такими об'єктами є особа, рід / сім'я, організація тощо, відомі під різними іменами / найменуваннями і / або ідентифікаторами. У процесі каталогізації, яка відбувається в бібліографуючих установах (бібліотеках, музеях, архівах тощо), ці найменування і / або ідентифікатори використовуються як основа для формування контрольованих точок доступу в бібліографічних записах. У дослідженні FRAD підкреслюється, що об'єкти є важливим складником різних правил і методик каталогізації, але тип об'єкта, його атрибути та зв'язки можуть визначатися відповідно до практики формування авторитетних даних, що прийнята конкретною установою. Модель FRAD надає можливість осмислити інформацію, що міститься в АФ відповідно до моделі «об'єкти – зв'язки», і співвіднести результати цього осмислення із завданнями, які повинен вирішувати АФ і бібліотечний каталог.

FRAD визначає чотири категорії зв'язків, які відображаються в авторитетних даних. Перша категорія містить зв'язки, що наявні на загальному рівні між бібліографічними об'єктами, іменами, ідентифікаторами, контрольованими точками доступу, правилами і бібліографуючими установами. Друга категорія містить зв'язки між конкретними прикладами об'єктів: особа, рід / сім'я, організація або твір. Третя категорія містить зв'язки між конкретними прикладами об'єктів: особа, рід / сім'я, організація або твір – з одного боку, і конкретним ім'ям, під яким певний об'єкт відомий, – з іншого боку. Відзначимо, що друга і третя категорії містять зв'язки, які, як правило, відображаються в структурі посилань авторитетних записів, інформаційних примітках, елементах кодованих даних тощо. Четверта категорія містить зв'язки між конкретними прикладами контрольованих точок доступу, відображених в структурі зв'язків всередині авторитетних записів (АЗ).

У НБУВ функціонує «Група формування національних баз даних авторитетних записів і довідково-авторитетного каталогізаційного сервісу» («Група...»), яка здійснює авторитетну роботу зі створення АФ «Імена осіб», «Найменування організацій».

Формування системи авторитетних файлів є одним з важливіших факторів функціонування та розвитку АБІС НБУВ. Авторитетний контроль як засіб управління інформаційними масивами електронного каталогу визначається через комплекс процесів із підтримки однозначності, постійності, логічності, сумісності та взаємодії різних форм представлення точок доступу до каталогізаційних записів і створення зв'язків між ними.

Грунтуючись на встановлених основних цілях авторитетного контролю, – сприянні процесу каталогізації; підтримці бібліографічного файлу електронного каталогу; забезпеченні повноти й достовірності пошуку в електронному каталозі, – визначено основні функціональні характеристики АФ з погляду його призначення: **ідентифікаційну, пошукову, інтегрувальну, контролюючу, довідкову**.

Статус НБУВ як національної та наукової диктує напрями діяльності: наразі Бібліотека концентрує свої технологічні та інтелектуальні зусилля на відображенні в електронному середовищі комплексної інформації про науку та науковців України, персоналії, які за методикою української бібліографії стосуються «україніки». Ці напрями можуть бути об'єктом створення національних АФ.

Розробка інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань» (відділ інформаційно-комунікаційних технологій) допоможе зберегти традиційну функцію бібліотеки з новим гіпертекстовим науковим наповненням у веб-середовищі. Нова функція авторитетної роботи стосовно

особи-науковця втілюється в новій оригінальній структурі довідково-авторитетного запису (за визначенням К. В. Лобузіної «авторський профіль»).

Встановлені в довідково-авторитетному записі зв'язки між іменами науковців і назвами установ з усіма можливими формами у різні періоди часу (відповідно до методики FRAD), в яких працюють вчені, нададуть унікальну можливість:

- реалізації авторитетної роботи в різних проектах, крім традиційного пошукового сервісу для електронного каталогу;
- встановлення наукових контактів і здійснення нових сумісних наукових проектів;
- збільшення затребуваності наукових видань і публікацій, забезпечивши їхню популяризацію в Семантичному Вебі;
- створення корпоративної бібліотечної наукової мережі у веб-середовищі.

Комунікаційні можливості сучасної веб-технології, яка розроблена і впроваджена на порталі, відкривають ще й спілкувально-дискусійні шляхи вивчення наукової проблематики, дослідження її в різних ракурсах комплексного вивчення в науковій царині. Нині, коли суспільство України відкрите для спілкування з науковими колами інших країн, наукові школи світової спільноти мають чимало спільного в науковому пошуку. Завдяки цьому перед здобувачами наукових ступенів відкриваються більші можливості, але, разом з тим, постають і вищі вимоги. Висвітлення наукових досліджень на сторінках порталу сьогодні накладає високу відповідальність на його користувачів, оскільки рівень наукового пошуку кожного з них ідентифікується з всесвітньо виваженим рівнем знань у відповідній галузі, що підвищує мотивацію наукових досліджень.

Серед переваг використання інтернет-порталу «Наука України: доступ до знань» слід також відзначити дружній та інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, який не вимагає від користувача складних дій для опанування будь-яких можливостей системи, полегшує його адаптацію до роботи в автоматизованій інформаційній системі документообігу й моніторингу наукового процесу та підвищує ефективність використання інформаційного середовища порталу в цілому.

У майбутньому відпрацьована та апробована методика функціонування АФ в НБУВ з розширеними функціями та методикою гіпертексту у веб-середовищі слугуватиме патріотичному завданню створення національних авторитетних файлів на видатних українських діячів науки, культури та освіти, що ще більш повно репрезентує Україну в міжнародному середовищі.

УДК 027.021(477-25)НБУВ:025.34:004.4
Шекера Павло Іванович
Shekera Pavlo
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

КАРТКОВА ТА ЕЛЕКТРОННА ФОРМИ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ В НБУВ: КРОК ВІД ТРАДИЦІЙ ДО ІННОВАЦІЙ

CARDS AND ELECTRONIC FORMS FOR SEARCHING INFORMATION IN VNLU: STEP FROM TRADITIONS TO INNOVATIONS

Подано загальний огляд проблемних аспектів видання каталогів НБУВ. Висвітлено пріоритетні напрямки роботи щодо переведення традиційної форми пошуку інформації в електронну.
A general overview of the problem sides of the NLUV's catalogs is presented. The priority directions of work on the retrospective conversion of the traditional form of information into electronic are highlighted.

Ключові слова: каталог, консервація карткових каталогів, ретроспекція, рекаталогізація, книжковий ресурс, користувачі бібліотеки.
Key words: catalogs, preservation of card catalogs, retrospection, recataloging, book's resources users of libraries.

Кінець XX – початок XXI ст. ознаменував перехід бібліотек у новий формат – від традиційно друкованих інформаційних джерел до електронних ресурсів. При цьому зміни відбулися на всіх рівнях від е-реєстрації читача до читання електронних книг. Важливим етапом у цьому процесі є можливість для читача підібрати літературу безпосередньо в книгозбірні чи дистанційно через Інтернет. Тому потенційний користувач бібліотеки звертається або до карткових, або до електронних каталогів (ЕК). Такі каталоги є ключовими елементами доступу до фондів бібліотеки. Вони містять бібліографічний опис джерел і надають інформацію про масиви книжкового ресурсу книгозбірні.

Доцільно розглянути для прикладу каталоги Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (НБУВ), фонди якої на сьогодні сягають більше 15 мільйонів документів. Ця кількість не є сталою, адже поповнення відбувається щоденно.

У Бібліотеці основними є два види каталогів: картковий і електрон-

ний (ЕК). ЕК НБУВ ведеться з 1996 р. та має великий інформаційний масив, який, на жаль, не відображає увесь фонд. Переведення решти інформації з карткового формату в електронний потребує значних матеріальних, часових і людських ресурсів. Наразі НБУВ розпочала роботу з ретроспекції наявних каталогів.

Статистика показує, що Бібліотеку стали відвідувати значно менше читачів (щоденно – близько 200). Кількість віддалених користувачів значно більша – 5 000 – 7 000 осіб. Це засвідчує, що інтерес користувачів до е-ресурсів (зокрема і каталогів) більший, ніж до традиційних. Тому традиційні каталоги потребують змін, модернізації. Попри наявність у НБУВ гарних карткових каталогів, читач не може ними користуватися дистанційно, тому звертається в інші бібліотеки, де традиційні карткові каталоги представлені онлайн.

Рішенням таких проблем є консервація традиційних карткових каталогів і водночас ретроспективна робота з переведення карткових каталогів у машиночитану форму. НБУВ розпочинає консервацію карткових каталогів, що дозволить залучити додаткові людські та матеріальні ресурси для поповнення ЕК. Починаючи роботу з переведення карткових каталогів у електронну форму, враховано і перешкоди, які будуть виникати під час виконання такого завдання. До них можна віднести кількість карток, їхню відповідність чи невідповідність наявному ресурсу, неповний обсяг бібліографічного опису. За безпосередньої рекаталогізації необхідно враховувати час створення каталожної картки, правила опису і саму доцільність переведення інформації з неї до ЕК. Вироблено стратегію підходів до каталожних карток, з якими доводиться працювати для відновлення бібліографічного опису шляхом звіряння, онлайнового доступу, запозичень тощо для певного каталогу.

У зв'язку зі столітнім ювілеєм НАН України та НБУВ зокрема першочерговим завданням Бібліотеки визнано рекаталогізацію праць видатних учених України. Це потребуватиме звіряння каталогу з книгосховищем, перевірки дублетності певних екземплярів, упорядкування бібліографічного опису згідно з ДСТУ, систематизації відповідно до Рубрикатора НБУВ та УДК. У процесі відбору персоналій учених для рекаталогізації варто враховувати тематичний напрям діяльності конкретного науковця. Такі кроки сприятимуть удосконаленню довідково-пошукового апарату.

Зважаючи на величезні масиви карток та різноманіття каталогів, окреслено кілька напрямів діяльності в ретроспективному плані, а саме: сканування певних каталогів, ретроспекція карткового каталогу періодичних і продовжуваних видань, удосконалення імідж-каталогу, внесення інформації до ЕК НБУВ шляхом відбору конкретних документів, перевірки фонду та створення повного бібліографічного опису.

Наразі відбираються варіанти визначення об'єкта ретроспективної

роботи з картковими каталогами НБУВ, розглядається доцільність використання водночас декількох карткових каталогів. До об'єднань чи відхилень таких варіантів можна віднести і читацький алфавітний каталог та генеральний алфавітний каталог, обсяг якого є значно повнішим. Наразі, наповнення вищезгаданих карткових каталогів ведеться паралельно. Альтернативним рішенням щодо відбору та доповнення основного масиву інформації при переведенні в електронну форму є також об'єднання двох значущих карткових каталогів: генерального читацького та генерального систематичного каталогів.

Процес сканування карткового каталогу як один з напрямів консервації карткових каталогів та доповнення ЕК здійснений впродовж 2006 р. Відсканована два карткових каталоги -- генеральний алфавітний каталог у повному обсязі та каталог дисертацій станом на 2006 р. Сама консервація каталогу передбачає пошук нових методів донесення інформації про документ, удосконалення таких методів та якнайповнішу передачу інформаційного масиву до онлайн-користувача. Крім цього, сканування є одним з ключових напрямів в ретроспективній роботі. Цим шляхом йдуть багато як зарубіжних, так і вітчизняних бібліотек. Але при цьому необхідно враховувати таку особливість цього процесу як зменшення кількості пошукових елементів. Користувач не може швидко й оперативно відшукати потрібний документ, відсутній тематичний пошук, якість самого сканування часом викликає обурення читачів. Це стосується, більшою мірою, віддаленого користувача, який не має змоги звірити «бачене» на екрані з оригіналом у каталозі. При цьому втрачається основна сутність імідж-каталогу – репрезентація фонду бібліотеки в інформаційному просторі. Крім цього, для таких великих масивів, як фонди НБУВ, немає потреби у скануванні всіх каталогів з матеріальних та технічних причин. Інша справа – удосконалити такий підвид ЕК, зокрема: доповнити новими документами, зробити заміну наявних записів, звірити з ЕК НБУВ тощо. Поєднання візуальної інформації на відсканованій каталожній картці та гіперпосилання до ЕК підвищує значення імідж-каталогу НБУВ для віддаленого користувача. Цією роботою наразі займаються співробітники відділу комплексного опрацювання документів.

У пілотному проекті з ретроспективної роботи враховано також і напрацювання матеріалів для подальшого використання при розробці інструкції з цього напряму роботи. Саме практична частина реалізації проекту буде в нагоді не лише каталогізаторам, але й співробітникам інших підрозділів, які працюють з каталогами, фондами, читачами.

Не залишається поза увагою і робота з ретроспекції періодичних та продовжуваних видань XIX ст., започаткована ще 2015 р. Це дещо інший напрям діяльності при ретроспекції, але кінцевий результат єдиний – наповнення електронної бази довідково-пошукового апарату НБУВ.

Теза про повну відмову від традиційного каталогу ще обговорюється. Наразі має місце лише призупинення роботи з ним: наповнення, включення карток, осучаснення тощо. Для прикладу щодо висвітлення карткового масиву в електронній версії, доцільно взяти картковий каталог дисертацій НБУВ, який повністю сканований, а його частина середини 1990-х років представлена в ЕК. Завдяки звірянню з «оригіналом» удосконалюється імідж-каталог і буде розпочата рекаталогізація решти недостатніх інформаційних масивів у вигляді каталожної картки, що трансформуватиметься при опрацюванні в бібліографічний запис ЕК НБУВ. В результаті читач зможе вибирати пошуковий засіб – традиційний чи сучасний електронний.

УДК 001.8:004
Кудименко Лілія Григорівна
Kudymenko Liliia
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ІНФОРМАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ РЕЙТИНГУ НАУКОВИХ ВИДАНЬ

INFORMATION TOOLS FOR INCREASING THE RATING OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS

Стаття знайомить з основними показниками кількісного та якісного оцінювання наукових видань. Надано стислу характеристику найбільш відомих наукометричних баз даних та їх інформаційного інструментарію, зазначено переваги та недоліки й обґрунтовано необхідність подання публікацій до міжнародних пошукових систем.

The article introduces the main indicators of quantitative and qualitative evaluation of scientific publications. A brief description of the most well-known scientometric databases and their information tools are provided, their advantages and disadvantages are indicated and necessity of submitting publications to the international search engines is substantiated.

Ключові слова: індекс цитування, h-індекс, імпакт-фактор, наукометричні бази даних.
Key words: Citation Index, h-index, Impact Factor, Scientometric Data Bases.

Стрімкий розвиток високих технологій не залишив поза увагою жодну сферу людської діяльності, в тому числі і наукову. Щоб сприяти ефективному використанню результатів власних досліджень, вчені повинні якнайширше їх оприлюднити, сучасні інформаційні механізми допоможуть оцінити діяльність окремого науковця, колективу чи установи та сприяти взаємодії світової наукової спільноти.

Найефективнішими показниками такого оцінювання є індекс цитованості – Science Citation Index (SCI) та імпакт-фактор (фактор впливу) IF.

Індекс цитованості показує кількість цитувань робіт вченого, що допомагає визначити якість проведених досліджень, оцінити внесок окремого науковця у розвиток світової науки та підвищити його рейтинг. Недоліки: не враховує самоцитування та взаємоцитування.

Імпакт-фактор показує кількість цитувань наукового видання та визначає його значущість. Завдяки можливості застосування для різних галузей, простоті використання та доступності результатів цей індикатор вважається найважливішим показником рівня наукових досліджень. Серед недоліків – короткий період виміру: цитування в поточному році статей журналу, опублікованих в ньому лише за два попередні роки.

Ще один кількісний показник – **h-індекс** (Індекс Гірша). Обчислюється просто: індекс дорівнює h, якщо кожна з h публікацій процитована не менше, ніж h разів, при цьому інші можуть бути цитовані менше. Отже, особливістю критерію є наявність якісної складової. Недоліки полягають у відсутності оцінки внеску окремого вченого у співавторстві та групи вчених, якщо індекс надається виданню в цілому; а також у неможливості відстежити самоцитування.

Оскільки жоден з критеріїв не є ідеальним, результати наукової діяльності потрібно оцінювати комплексно.

З цією метою створені спеціальні ресурси – наукометричні бази даних – бібліографічні, реферативні та пошукові системи, що займаються статистичними дослідженнями наукової інформації та мають різноманітні інструменти для відстеження цитованості статей і визначення індексів впливу діяльності окремих дослідників та наукових установ. Найбільш авторитетні – Web of Science та Scopus.

Web of Science Core Collection WoS(CC) належить компанії *Clarivate Analytics* (до 2017 – підрозділ Thomson Reuters). Платформа оснащена вбудованими можливостями для пошуку й аналізу бібліографічної

інформації, управління нею та охоплює матеріали з різних дисциплін. Включає наукові видання з усього світу, в т.ч. і журнали відкритого доступу, матеріали конференцій та пристатейну бібліографію. Остання відіграє ключову пошукову роль, оскільки ресурс не містить повних текстів. Інформація оновлюється щотижня. WoS має декілька індексів цитування, згрупованих за галузями. Дозволяє об'єднувати процес пошуку, написання статті та створення бібліографії. Інститут наукової інформації (Institute for Scientific Information) ISI щорічно обчислює та публікує імпакт-фактори в базі даних Journal Citation Reports (JCR). Ресурс є платним та висуває високі вимоги до публікацій. Пріоритетними є статті та видання англійською. Процедура індексування має кілька етапів.

SciVerse Scopus (корпорація *Elsevier)* – найбільша у світі мультидисциплінарна реферативна база даних. Оновлюється щодня. Має більше 20-ти тематичних розділів та індексує наукові видання з різних галузей, матеріали конференцій та серіальні книжкові видання. Бібліографічні описи надають змогу знаходити всі праці, які посилаються на конкретне джерело, від найбільш до найменш цитованих. Основним критерієм оцінювання є індекс Гірша. Хоча платформа платна, цей показник наводиться у вільному доступі. Також є можливість перегляду ресурсів БД в обмеженому режимі. Основні труднощі при поданні запитів на реєстрацію в Scopus – високі вимоги.

Index Copernicus – найдемократичніша багатофункціональна база даних, що здійснює індексування, ранжування та видання журналів; має кілька інструментів для оцінювання продуктивності авторів та значущості наукових публікацій. Index Copernicus щорічно проводить детальну експертизу журналів та складає власний імпакт-фактор. Проіндексовані журнали додаються в ICI Journals Master List за певний рік. Реєстрація в базі безкоштовна. Основні вимоги – наявність ISSN та щорічне подання всіх випусків, причому можуть бути представлені як повні тексти статей, так і лише метадані. Index Copernicus також є платформою для наукової співпраці.

Google Scholar (GS) – вільно доступна пошукова система, яка індексує повні тексти наукових публікацій (дисертації, монографії, статті) з усіх галузей знання. Основна увага приділяється кількості цитувань, і тому першими результатами пошуку будуть найбільш цитовані статті. Наявність повного тексту у відкритому доступі сприяє автоматичному аналізу списку бібліографічних посилань та формуванню метаданих, необхідних для підрахунку індексів цитувань.

Так, протягом останніх років проіндексовано більше 400 тис. повних текстів публікацій з БД «Наукова періодика України», яка розміще-

на на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розміщення наукових журналів у цьому ресурсі має значні переваги. Крім онлайнового доступу до повного тексту публікації є посилання на сайт видавництва, де надається вся інформація про видавця (тематика, редколегія, контакти тощо). Використання комбінованого алгоритму – повний текст, рейтинг автора, видавництва дозволяє без зусиль знайти інформацію, яка найбільш точно відповідає пошуковому запиту. Першими в Google надаються посилання саме на сайт НБУВ, на персональну сторінку публікації, де можна знайти необхідні дані – автор, назва, ключові слова та ін. Такі метадані надають змогу створити наукометричний профіль журналу, що допомагає відстежувати індекси цитувань як окремого вченого, публікації, так і видання загалом. Доступність та безкоштовне користування на платформі НБУВ сприяють ознайомленню з науковою періодикою широкої аудиторії, що в свою чергу підвищує рейтинг автора, видання, установи та створює умови для обміну досвідом та наукової співпраці вчених різних галузей. Суттєвою перевагою цього ресурсу є наявність інформації не тільки про друковані, а й електронні фахові видання.

Як і всі інші, система також має недоліки, але вони порівняно незначні:

- невідома частота оновлення інформації;
- деякі видавці (Elsevier, наприклад) не дозволяють індексувати свої журнали.

Отже, процес оцінювання наукової діяльності досить складний, своєрідний та неоднозначний. Проте, незважаючи на всі труднощі та певні недосконалості, наведені вище методи надають змогу науковцям не тільки реєструвати свої праці у всесвітньо відомих пошукових системах, але й, користуючись сучасними інструментами для обробки даних, індексувати їх. Популяризація наукових досліджень, надання їх у відкритому доступі та визначення значущості наукової активності підвищує рейтинг вченого, видання, установи, держави в цілому і сприяє встановленню комунікації між ученими зі всього світу.

Список використаних джерел

1. Лобузіна К. В. Бібліотечні та семантичні веб-технології в організації доступу до наукової періодики / К. В. Лобузіна // Наука України у світовому інформаційному просторі. – 2015. – Вип. 11. – С. 75-80.

УДК 808.2:050(048.3):101.102
Ейсмонт Юлія Володимирівна,
Eismont Yuliia,
молодший науковий співробітник,
Junior Research Fellow,
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

МЕЖІ ВТРУЧАННЯ РЕДАКТОРА В НАУКОВИЙ ТЕКСТ: ТИПОВІ ПОМИЛКИ РЕДАКТОРСЬКОЇ ПРАЦІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УРЖ «ДЖЕРЕЛО»)

THE LIMITS OF THE EDITOR'S INTRUSION IN SCIENTIFIC TEXT: TYPICAL MISTAKES OF EDITING WORK (ON THE MATERIALS OF "DZHERELO" MAGAZINE)

Визначено межі втручання редактора в науковий текст згідно з чинним законодавством України. Акцентовано увагу на головних помилках редактора під час роботи з текстом. Проаналізовано методології редакторської правки. Наведено рекомендації стосовно удосконалення редагування реферативних текстів.
The limits of the editor's intrusion in scientific text have been defined according to the applicable laws of Ukraine. The focus is made on the main mistakes of the editor while working with text. The textual editing techniques have been analyzed. Respective recommendations for editing abstract texts have been given.

Ключові слова: редактор, редагування, науковий текст, реферативний текст, помилки.
Key words: Ukrainian abstract journal "Dzherelo", editor, editing, scientific text, abstract text, mistakes.

Український реферативний журнал «Джерело» – національний інформаційний ресурс, який відображає наукові здобутки з усіх напрямів сучасної вітчизняної науки. Якість журналу, змістове наповнення та конкурентоздатність – візитівка нашої держави за кордоном. Відповідальність за правильність поданої інформації в УРЖ «Джерело» несуть автори та редактори, які співпрацюють разом. Однак, попри найвищі вимоги до належного оформлення реферативних текстів, жодне видання не може гарантувати, що на його сторінках не будуть траплятися помилки. Загальновідомо, що помилки у текстах сповільнюють процес правильного сприймання інформації реципієнтами, будь-які неточності від-

волікають від змісту. Крім того, на думку провідних учених, помилки є суспільно небезпечним явищем, оскільки неодмінно фіксуються у сфері свідомого чи підсвідомого. Саме редактор повинен стежити за правильністю поданої інформації.

Метою дослідження є визначення меж втручання редактора в авторський текст, виявлення типових помилок редактора під час роботи з текстом і вивчення різних методик правки.

Особливості редакторського читання тексту досліджували Р. Г. Іванченко, А. Е. Мільчин, К. М. Накорякова, Н. В. Зелінська. Приділяли увагу проблемам редагування текстів В. В. Різун, М. С. Тимошик, вивчали питання відповідальності за коректурні та редакторські помилки З. В. Партико, Т. С. Крайнікова та ін.

Питання про межі втручання редактора в авторський текст є актуальним і дискусійним. Згідно з чинним законодавством, зокрема Законом України «Про авторське право та суміжні права» (ст. 13), редактор не може вносити в тексти повідомлень жодних виправлень. Беручи до уваги вищесказане, процес редагування є певним компромісом між автором та редактором, що і визначає головне правило роботи редактора – бережливе ставлення до авторського тексту, збереження його стилю і внесення лише тих правок, яких не можна уникнути, чим і окреслено межі втручання редактора в авторський текст.

Найчастіше в реферативних текстах, які редагують фахівці НБУВ, трапляються темпоральні та копіювальні помилки. Темпоральні помилки виникають внаслідок відхилення часу, вказаного в тексті, від часу у світі, описуваному в повідомленні. Наприклад, стаття присвячена ювілею видатного ученого, який відбувся нещодавно. Після тривалої підготовки видання до друку, коли до рук читачів потрапить журнал, інформація про ювілей, який відбувся вчора, вже не відповідатиме реальному часу, на що повинен звернути увагу редактор і внести відповідні правки в текст. Значну увагу редактори приділяють і виправленню помилок, які виникають внаслідок спотворення тексту після сканування та копіювання; усувають орфографічні, пунктуаційні помилки, технічні огріхи верстки; виявляють і виправляють смислові, стилістичні та фактологічні помилки; звіряють ідентичність назв та уважно читають специфічні елементи реферативних текстів (дефініції, дати, числа, формульні і спеціальні вирази, імена) тощо. Будь-який редакторський недогляд може призвести до прикрих помилок, тому фахове читання можна назвати, певною мірою, педантичним і критичним, оскільки саме редактор є першим читачем і критиком авторського тексту.

Справедливо зазначити, що дослідження, які стосуються удосконалення редагування реферативних текстів, слугуватимуть покращанню

якості інформаційного масиву реферативної бази даних «Україніка наукова» в цілому і УРЖ «Джерело» зокрема. Заповнення інформаційного простору досконалими реферативними текстами позитивно вплине на оперативність їх пошуку читачами, що підвищить конкурентоспроможність БД «Україніка наукова».

Існують різні методології редакторської правки. Найбільш відомою є методологія правки за А. Мільчиним. Вона включає кілька правил:

- правити лише після повного ознайомлення з текстом і визначення його «хвороби»;
- під час правки не виходити за межі доцільного редакторського втручання в авторський текст;
- не зосереджуватися довго на важких місцях правки;
- узгоджувати всі правки з автором.

Кожен редактор вибирає свою методологію правки і має свій стиль редагування. Проте більшість фахівців у галузі редагування переконані, що будь-яке втручання у науковий текст має бути мінімальним, оскільки автори текстів краще знають і розуміють усі змістові аспекти свого матеріалу. Робота наукових редакторів є важливою і вирізняється тонкістю зауважень, які покращують сприйняття текстів, зокрема реферативних. Усі внесені редактором виправлення під час роботи з текстом мають бути доцільними. Особливо обережно слід ставитися до такого виду редагування, як видалення. Виправданим є втрата певної інформації, коли заради лаконічного викладу в реферативному тексті свідомо відмовляються від частини інформації першоджерела, якщо така інформація є несуттєвою. Однак великою помилкою редактора є невиправдана і навмисна втрата інформації в реферативному тексті внаслідок помилок, допущених у результаті неправильного розуміння матеріалу. Якщо правка стосується важливих питань змісту, то редакція має її здійснювати тільки за згоди автора.

Список використаних джерел

1. Гречаниченко Л. В. Удосконалення навичок посткомп'ютерного редагування технічних текстів / Л. В. Гречаниченко, Н. П. Матулевська, Т. В. Матулевська // Наук. пр. Донец. нац. техн. ун-ту. Сер. Педагогіка, психологія і соціологія. – 2010. – Вип. 8. – С. 67-75.

2. Ейсмонт Ю. В. Редагування електронних реферативних ресурсів у контексті вітчизняних і міжнародних стандартів / Ю. В Ейсмонт // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2011. – Вип. 31. – С. 131-136.

3. Зайченко П. Український реферативний журнал «Джерело» : 20 років служіння науці / П. Зайченко, Ю. Ейсмонт, О. Сандул // Бібл. вісн. – 2015. – № 5. – С. 34-38.

4. Мильчин А. Э. Методика редактирования текста / А. Э. Мильчин. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Логос, 2005. – 524 с.

УДК: 025.44РНБУВ+025.45УДК]-024.67(477)
Багрій Ірина Ігорівна
Bahrii Iryna
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УКЛАДАННЯ СУЧАСНИХ КОМПЛЕКСНИХ РОБОЧИХ ТАБЛИЦЬ КЛАСИФІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ РОЗДІЛІВ РНБУВ «Х ДЕРЖАВА І ПРАВО. ЮРИДИЧНІ НАУКИ» ТА «Ц ВОЄННА НАУКА. ВІЙСЬКОВА СПРАВА»)

SOME ISSUES OF MODERN COMPLEX CLASSIFICATION WORKSHEETS COMPILATION (ON EXAMPLES OF RNLUV SECTIONS "X STATE AND LAW. JURISPRUDENCE" AND "Ц MILITARY SCIENCE. MILITARY AFFAIRS")

Розглянуто особливості укладання робочих таблиць класифікації на основі двох систем класифікації (з буквено-цифровими та цифровими індексами): мовний та фаховий аспекти термінології, узгодження індексів, сучасність рубрик.
Some features of modern classification worksheets compilation based on two different classification systems are discussed: specific aspects of Ukrainian professional terminology, classification indexs design, the subject headings formulation.

Ключові слова: робочі таблиці класифікації, «Рубрикатор НБУВ», УДК, українська термінологія, фахова термінологія.
Key words: Classification worksheets, RNLUV, UDC, Ukrainian Professional terminology.

Потік документів, що в останні роки надходить на систематизацію (паперові документи, документи на електронних носіях і реферати статей для УРЖ «Джерело»), переважно складається з вітчизняних напрацювань. Протягом останнього часу документи індексуються за робочими таблицями класифікації НБУВ («Рубрикатора НБУВ» (РНБУВ)) та Універсальної десяткової класифікації (УДК). Це висуває певний комплекс вимог до укладання підручних робочих таблиць класифікації (РТК), якими систематизатор послуговується у повсякденній праці і які з включенням до них індексів УДК набули комбінованого характеру.

Сучасний стан розвитку інформаційного поля та доступність по-

пукових засобів дозволив створити гнучкі РТК щодо формулювання тематичних пошукових рубрик і додаткових пошукових одиниць, що в результаті підвищує потужність і ефективність тематичного пошуку як за формулюваннями (за деревом пошуку), так і за окремими словами, якими зокрема можуть бути скорочення, наприклад СОТ:

- *Х916.140.21 Світова організація торгівлі (СОТ), (англ. World Trade Organization (WTO)),*
  УДК 339.52(100)

Як пошукові одиниці наводяться сталі терміни та часто використовувані скорочення іншими мовами, які входять до формулювань рубрик або є ключовими словами з рівнів деталізації основного формулювання рубрики тощо: SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications), VISA (Visa International Service Association):

- *Х916.503 Міжнародні платіжні системи (VISA, SWIFT, та ін.),*
  УДК: 336.744

Розділи «Х Держава і право» та «Ц Воєнна наука. Військова справа», незважаючи на їх суттєві відмінності в УДК і РНБУВ, відносяться до гуманітарного блоку, отже можна відзначити їхні спільні риси та схожі вимоги до їх укладання. В обох розділах окремо виділяються теоретичний, історичний блоки, блок стосовно України, який з необхідними термінологічними узгодженнями розширюється на іноземні країни чи світ в цілому. Проте в УДК підрозділ «623 Військова техніка» віднесено до «6 Прикладні науки. Медицина. Техніка», що є логічним і доцільним.

Слід зауважити, що різні документи вимагають різного рівня глибини деталізації РТК. Наприклад, для більшості підручників, збірників наукових праць (зведений індекс), журналів та періодичних видань (зведені індекси) цілком достатньо верхніх рівнів класифікаційних таблиць, що не можна сказати про автореферати дисертацій, монографії, а тим більше реферати статей для УРЖ «Джерело», які фактично є відображенням переднього краю розвитку вітчизняної науки, а значить, вимагають відповідного рівня розвитку РТК. Крім того, якісно укладена вихідна схема класифікації (щодо охоплення предмета та методології), на основі якої розробляються РТК, придатна для адаптації до нових реалій розвитку суспільно-політичної думки, рівня науково-технічної думки та стану суспільних відносин і комунікацій.

Варто зазначити про необхідність проведення робіт з українською термінологією, яка має бути сучасною з погляду розвитку як окремих дисциплін, так і української мови. У процесі вирішення питань термінології та понятійного апарату розділів використовуються, насамперед, офіційні джерела: розділ законодавства сайту Верховної ради України, сайт Міністерства оборони України, сторінки окремих родів військ, сайт Кабінету міністрів України тощо.

Окрема увага постійно приділяється підтриманню сучасності фор-

мулювань та відстеженню зміни власних і офіційних назв. Наприклад: ***ВМФ – ВМС***. У РФ як наступниці СРСР вживається назва Військово-морський флот (ВМФ). Ця назва разом із її скороченням фігурує у різних виданнях вихідної класифікації різних років. Проте в Україні відповідний рід військ з 1993 р. має офіційну назву «Військово-Морські сили Збройних сил України» (скорочено ВМС ЗСУ), тобто використання щодо них у вітчизняному інформаційному просторі морально застарілої або калькованої з російської назви «Військово-морський флот» (ВМФ) є недоцільним, що, відповідно, відобразилося в РТК. До речі, в українському виданні УДК 2008 р. видання як приклад наводиться «355.353(477) Військово-морський флот України», тобто має місце термінологічна неточність. Також цей підхід було поширено на відкриття рубрик за наявності певної кількості документів з відповідним рівнем деталізації індексу:

- *Ц66(4ВЕЛ) Королівський військово-морський флот Великої Британії, УДК: 355.353(410)), (eng) Royal Navy*
- *Ц66(4РОС) Військово-морський флот Російської Федерації (ВМФ РФ), УДК: 355.353(470+571), (rus) Военно-Морской Флот РФ (ВМФ РФ)*

Приділяється увага врахуванню особливостей української мови, багатої на нюанси та синонімічні ряди. Приклади:

Воєнний — військовий:

- *Х881.9(4УКР)129 Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)*
- *Х919.8 Відповідальність за порушення законів і звичаїв війни. Кримінальна відповідальність фізичних осіб за скоєння воєнних злочинів*
- *Ц1(4УКР)1 в3 Воєнна та військова термінологія*

Керівництво-керування-управління:

- *Ц4(4УКР)22 Керівництво збройними силами України. Ц661.244 Прилади керування вогнем морської артилерії*
- *Х819(4УКР)110 Управління в галузі національної безпеки і оборони*

Щодо розділу «Х Держава і право. Юридичні науки», за основу взято підрозділ «Х8(4УКР) Право України». Право як таке завжди прив'язане до конкретної держави. Тому під час укладання робочих таблиць та при адаптації вихідної схеми класифікації варто орієнтуватися переважно на вітчизняну правову систему, вносячи відповідні корективи та доповнення при відкритті в РТК рубрик для окремих питань права зарубіжних країн. Наприклад, що стосується судових систем, то в США поширені суди присяжних (*Х891.9(7СПО)111.4 Суд присяжних, УДК 343.195(73)*), проте немає конституційного суду, а його функції виконує Верховний суд Сполучених Штатів Америки (Supreme Court of the United States) (*Х891.9(7СПО)111.1 Верховний суд Сполучених Штатів Америки, УДК 347.991(73)*). Однак конституційні суди

є в країнах пострадянського простору та деяких інших країнах: Україні (*Х809(4УКР)111.1 Конституційний суд України, УДК 342.565.2(477)*), Німеччині (Bundesverfassungsgericht (BVerfG)) (*Х809(4НІМ)111.1, УДК 342.565.2(430)*) та ін.

Уваги вимагає узгодження означених розділів з іншими розділами РНБУВ через систему посилань або на змістовому рівні. Наприклад: Історія права України «Х2(4УКР)», «Ц35(4УКР) Історія воєн і воєнного мистецтва України» і «Т3(4УКР) Історія України», зокрема в частині періодизації. Як і вихідні таблиці класифікації, в основу періодизації історії РНБУВ покладені певні періоди та дати в розвитку держав або світових процесів, з якими певним чином пов'язані відповідні правові системи, та суспільства, закодовані згідно з методикою. На противагу їм в УДК в лапках вказуються конкретні століття/ десятиліття/ роки. Оскільки базові для НБУВ РТК мають методику періодизації, побудовану відповідно до певних подій і суттєвих змін у суспільно-державному житті, то постановка їм у відповідність некодованих проміжків часу не є проблемою. Приклад: окремі питання часів Гетьманщини (Війська Запорозького): 1649—1783 рр. після Переяславської ради (1654 р.) індексуватимуться у відповідних розділах таким чином:

- *Т3(4УКР)46 Україна у період з 1654 р. до кінця XVIII ст.,*
  УДК: 94(477)"1654—1783"
- *Х2(4УКР)46 Держава і право України у період з 1654 р. до кінця XVIII ст.,*
  УДК: 340.123(477)"1654—1783"
- *Ц35(4УКР)46 Історія воєн і воєнного мистецтва України у період з 1654 р. до кінця XVIII ст.,*
  УДК: 355.48(477)"1654—1783"

Проблемою під час створення комбінованих РТК є різні побудови РНБУВ і УДК. Тому ті самі питання групуються разом або знаходяться взагалі в різних підрозділах таблиць. Приклад: фінансове право Х829(4УКР) в розділі «Х Держава і право. Юридичні науки» РНБУВ виокремлене в один великий підрозділ, а в УДК збирається під одним індексом 347.73(477) з комерційним правом (*Х839(4УКР)901.31 Правове регулювання господарсько-торговельної діяльності. Комерційне право*, УДК «347.73(477) Комерційне право. Фінансове право» і є підрозділом «347(477) Цивільне право».

В інших випадках одному індексу РНБУВ для урахування окремих тематичних аспектів відповідає декілька індексів УДК: податкова система: *Х829(4УКР)21/24 Податкова система України. Бюджетно-податкова політика України (податкова частина)*, УДК: «336.221.4(477) Податкова система України», УДК: «336.226(477) Типи податку. Прямі та непрямі податки».

Деякі індекси-відповідники індексам РНБУВ можуть знаходити-

ся в різних розділах: «Х829(4УКР)031 Фінансовий аудит. Перевірки», УДК: 347.73:657.6:336](477), де «657.6 Офіційний контроль та перевірка звітності» з підрозділу «657 Бухгалтерія. Бухгалтерський облік. рахівництво», який в УДК віднесено до «6 Прикладні науки. Медицина. Техніка», а «336 Фінанси» з «33 Економіка. Економічні науки». І, оскільки підрозділ Х829(4УКР)031 є дотичним до відповідного підрозділу «У052.9(4УКР)826 Фінансовий аудит» розділу «У Економіка. Економічні науки», для розмежування та зазначення правового аспекту систематизованого документу до складу індексу УДК вводиться 347.73 (Фінансове право).

Отже, вимога додати індекси УДК до єдиного тематичного пошукового апарату НБУВ спричинила нову хвилю розвитку РТК, які мають, з одного боку, забезпечити тематичний пошук в електронному та традиційних каталогах НБУВ, а з іншого – зробити бібліографічні записи НБУВ доступними для тематичного доступу в зведених інформаційних масивах. Укладання сучасних РТК вимагає від фахівця-систематизатора навичок роботи з різними класифікаційними схемами, сучасними інформаційними та офіційними ресурсами як джерелом термінології та знань в предметних галузях.

УДК 004.67: 002.63
Кириленко Світлана Едуардівна
Kyrylenko Svitlana
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПЕРЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ В ЗАРУБІЖНИХ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЯХ

THE PERCEPTION OF UKRAINIAN SCIENCE IN MODERN FOREIGN SCIENTIFIC COMMUNICATIONS

Окреслено напрями розвитку української науки на основі бібліометричного аналізу баз даних SciVers Scopus і Web of Science. Досліджено динаміку публікаційної активності українських науковців, кількісні показники внеску української науки у світову. Означено ефективність української науки, яка вища за середньосвітову за рахунок точних наук. Запропоновано задіяти реферативну БД «Україніка наукова» для організованого входження українських наукових видань у міжнародні бази даних.

The direction of the development of Ukrainian science on the basis of the bibliometric analysis of the databases of SciVers Scopus and the Web of Science are outlined. The

dynamics of the publishing activity of Ukrainian scientists and the quantitative indicators of the contribution of Ukrainian science to the world are explored. The efficiency of Ukrainian science, which is higher than the world average for the exact sciences, is explained. A proposal is made to use the abstract database «Ukrayinika naukova» for the organized entry of Ukrainian scientific publications into international databases.

Ключові слова: база даних SciVers Scopus, база даних Web of Scienc, наукометричний аналіз, українська наука, публікаційна активність, реферативна база даних «Україніка наукова».
Key words: database SciVers Scopus, database Web of Scienc, scientometric analysis, ukrainian science, publishing activity, abstracts database «Ukrayinika naukova».

На сьогодні національна система реферування української наукової літератури, яку презентує реферативна БД (РБД) «Україніка наукова», намагається створити можливості формування галузевих масивів реферативної інформації за міжнародними стандартами для їх наступної передачі до відповідних міжнародних реферативних БД з метою включення вітчизняної наукової інформації до світової системи документальних комунікацій, оскільки науковий добуток української науки заслуговує на широку присутність наукових видань НАН України в міжнародному інформаційному просторі [1]. Поступово наукова періодика України здобуває своє відображення у відповідних наукометричних БД і системах цитування наукової літератури, але цей процес хаотичний, кожна редакція виступає окремо, а варто це робити системно, планово, спільно, наприклад, через загальну національну систему реферування [2, 3].

Метою дослідження є аналіз бібліометричних показників української науки за підсумками наукометричного синтезу у БД корпорацій Thomson Reuters і Elsevier стосовно науковців та наукових журналів України задля виявлення чинників розширення наукометричної складової української національної системи реферування.

РБД «Україніка наукова» дозволяє здійснити прогнозування розвитку наукового знання в Україні на основі даних, що відображають динаміку розширення рубрик галузевого розподілу наукових публікацій та проведення бібліометричних досліджень. Проте пріоритет наукометричного оцінювання наукової періодики, у тім числі й української, належить міжнародним бібліометричним системам корпорацій Thomson Reuters і Elsevier (БД WoS та Scopus), які надають увесь спектр наукометричних показників.

Для оцінки авторів, які мають власний профіль у БД Scopus, проаналізовано наукометричні показники близько 100 найбільш цитованих у Scopus науковців — працівників українських інституцій. Упорядкування

в рейтингу БД Scopus проведено за h-індексом і в його межах за кількістю цитувань [4]. Аналіз даних засвідчує характерну рису вітчизняного наукометричного профілю – наявність доволі великої частини науковців, які працюють в інституціях НАН України (близько 70), інші – в університетах та різних установах. Тобто, в Україні переважає академічна наука на відміну від Євросоюзу, де наука розвивається на базі університетів.

Аналіз показників української науки, що відображені в наукометрічній системі SciVerce Scopus корпорації Elsevier та Journal Citation Reports (корпорація Thomson Reuters), позначає інтерес до результатів досліджень українських вчених у сфері фізики, хімії, матеріалознавства, які є затребуваними у Європейському Союзі. Певною мірою в Україні домінують фундаментальні науки, зокрема, фізичні, утримуючи лідерство серед інших наук – саме з цих галузей є найбільша частка публікацій, видимих для світової наукової спільноти. За даними порталу SCImago Journal & Country Rank корпорації Elsevier публікаційна активність України в рейтинговому списку займає шосте місце серед країн Східної Європи [5, 6, 7].

У БД Scopus та Web of Science (WoS) представлено близько 65 назв українських часописів, що менше 3 % від загальної кількості вітчизняних наукових періодичних видань; індексацію з них одержали близько 50. Аналіз української періодики за двома наукометричними системами виявляє відсутність видань, що мають домінуючий показник інтенсивності цитувань статей журналу. У WoS серед наведених за 2016 р. 15-ти українських періодичних видань найкращий показник імпакт-фактора, вищий за одиницю, має журнал «Symmetry, Integrability and Geometry: Methods and Applications». У SciVers Scopus серед 38 українських часописів max SJR > 0,8 має часопис «Experimental Oncology» [8].

Незначна присутність України у світовій системі наукових комунікацій, невисока наявність публікацій наших учених у зарубіжних БД наглядно свідчить про відсутність чіткої державної політики щодо розвитку науки, виявлення прозорої інформації про її стан та тенденції. Для оцінки наукового розвитку держава, зазвичай, залучає наукознавчі інституції, що вивчають закономірності функціонування, розвиток науки, структуру і динаміку національної наукової діяльності у світі. Однією із таких інституцій, може стати РБД «Україніка наукова», яка є основним національним електронним ресурсом, що концентрує наукову реферативну інформацію з усіх галузей знань, забезпечує можливість автоматичного переходу до повного тексту наукової публікації та створення бібліометричного портрету публікації у системі Google Scholar. Зауважимо, що обслуговування сайту кожного фахового часопису відповідно до міжнародних вимог ускладнено фінансово й не гарантує належний рівень науково-інформа-

ційного обслуговування, яке забезпечує науковця релевантністю пошуку та бібліометричним інструментарієм [9]. Також наявність окремих сайтів наукових періодичних видань обумовлює розсіяність наукових публікацій і для їх концентрації актуальним завданням є створення централізованого електронного осередку цих ресурсів.

Не викликає сумнівів доцільність проведення заходів щодо входження періодичних видань України у міжнародні наукометричні системи. Для цього редакціям часописів слід звернути увагу на низку критеріїв, що враховуються при прийнятті рішення про включення журналу до таких систем: наявність ISSN, відповідність міжнародним видавничим стандартам, авторитетна редакція, регулярність виходу, рецензування всіх статей, якісні англомовні реферати, пристатейна бібліографія латиницею або транслітерованою кирилицею, онлайн-доступ до повних текстів та винятковість тематики, англомовна домашня сторінка журналу тощо [10]. За відповідними критеріями наукові журнали відбираються і для національної РБД «Україніка наукова», яка вже накопичила близько 640 тис. записів наукової думки України, і які не завадить донести до світової наукової спільноти.

Необхідною умовою у визначенні якості української публікації повинна стати її доступна наявність у зарубіжних сучасних наукових комунікаціях, що забезпечить можливість експертної оцінки одержаних результатів на міжнародному рівні, вищу публікаційну активність та зростання показників цитованості.

Список використаних джерел

1. НБУВ [Електронний ресурс]. Корпоративний проект «Система реферування української наукової літератури». – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/node/522. – Назва з екрану.

2. Костенко Л.Й. Видимість наукової періодики України в мережі Інтернет / Л.Й. Костенко // Наука України у світовому інформаційному просторі. – 2013. – Вип. 8. – С. 27-33. — Бібліогр.: 10 назв.

3.Зайченко Н.Я. Бібліометрика у реферативній БД «Україніка наукова» / Н.Я. Зайченко //Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 2013 р. – Київ, 2013. – С. 338–340.

4. Наука України в дзеркалі наукометричної бази даних SciVerse Scopus: рейтинг науковців України за показниками наукометричної бази даних Scopus. – Режим доступу: http://jsi. net. ua/scopus/ratings_sci/index. html

5. Scopus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scopus.com. – Назва з екрану.

6. The SCImago Journal & Country Rank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scimagojr.com/. – Назва з екрану.

7. WoS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https:// webofknowledge.com/. Назва з екрану.
8. Рейтинги наукових журналів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/bpnu/pdf/jour_. – Назва з екрану.
9. Лобузіна К.В. Бібліотечні та семантичні вебтехнології в організації доступу до наукової періодики // Наука України у світовому інформаційному просторі. – 2015. – Вип. 11. – С. 75-80.
10. Назаровець С. Експериментальні засоби аналізу та оцінки наукової продуктивності / С. Назаровець // Наук. пр. НБУВ. - 2013. – Вип. 35. – С. 76–88.

УДК 001(477)(048.3)+347.77/.78:004
Клюшнікова Олена Валентинівна
Kliushnikova Olena
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПИТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІЙ РЕФЕРАТИВНІЙ БАЗІ ДАНИХ «УКРАЇНІКА НАУКОВА»

THE ISSUE OF INTELLECTUAL PROPERTY IN THE NATIONWIDE "UKRAYINIKA NAUKOVA" ABSTRACT DATABASE

Проаналізовано наукові публікації з питань інтелектуальної власності в реферативній базі даних "Україніка наукова". Висвітлено динаміку надходження та видовий розподіл кількості публікацій з авторського та винахідницького (патентного) права. Визначено основні тематичні напрями публікацій у цій сфері.
The scientific publications on intellectual property issues in the "Ukrayinika naukova" abstract database have been analyzed. The dynamics of income and the specific difference of the number of publications on copyright and inventive (patent) law are highlighted. The main thematic areas of the publications in this area are defined.

Ключові слова: реферативна база даних "Україніка наукова", реферативна інформація, наукові публікації, інтелектуальна власність, авторське та винахідницьке (патентне) право.
Key words: "Ukrayinika naukova" abstract database, abstract information, scientific publications, Untellectual property, copyright and inventive (patent) law.

Стрімкий розвиток інноваційних технологій та комунікаційно-інформаційних систем сприяє блискавичному розповсюдженню різнома-

нітної інформації та формуванню глобального інформаційного простору, що охоплює усі без винятку сфери суспільного життя. Відбувається формування нових засад розвитку освіти, науки, культури, форм і методів соціокомунікаційної взаємодії суспільних структур і менталітетів, перегляд ролі та засад діяльності документально-інформаційних інституцій, до яких належать і бібліотеки, передусім, наукові, які є активними учасниками наукової комунікації [1, с. 21]. В бібліотечно-інформаційних установах упродовж останніх років активно створюються власні електронні інформаційні ресурси, зокрема електронні бібліотеки, бази даних і знань, бібліографічні, реферативні бази даних тощо. За таких умов особливої актуальності набувають питання забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності на вказані ресурси, зокрема авторського права. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) з метою здійснення досліджень з охорони створених в ній об'єктів інтелектуальної власності та розробки нормативних документів, які регулюють правові відносини зі вказаних проблем, введено в структуру відділ з охорони інтелектуальної власності.

Для аналізу наукових публікацій з означених питань, скористаємось одним з ресурсів, які встановлено на Інтернет-вузлі НБУВ (http://www.nbuv.gov.ua/) у вільному доступі – реферативною базою даних (РБД) «Україніка наукова» [2, с. 34]. Ця база даних призначена для інформаційного забезпечення вчених, а також повного відображення друкованих праць вітчизняних науковців з усіх галузей знань і дозволяє відстежувати сучасний стан публікаційної активності з різних питань та тематику публікацій.

Станом на 20. 06. 2017 загальна кількість записів у РБД «Україніка наукова» – близько 640 тис., масив публікацій з питань авторського та винахідницького (патентного) права – 635 публікацій.

Динаміку кількості публікацій з питань авторського та винахідницького (патентного) права у РБД «Україніка наукова» за останні 10 років (2007 – 2017) висвітлює наведена діаграма:

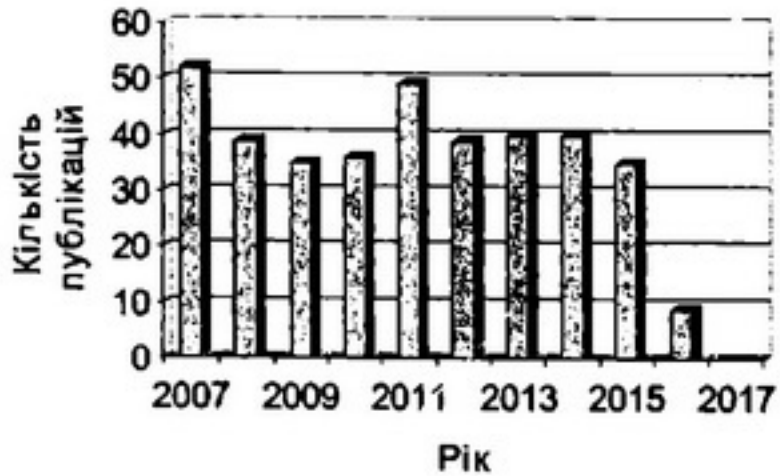

З діаграми видно, що найбільшою кількістю записів з означеної тематики база даних поповнилася у 2007 р., у наступні три роки спостерігалося зменшення публікаційної активності. У 2011 р. кількість публікацій знову збільшилась майже до рівня 2007 р., а з 2012 р. рівень надходжень залишався сталим протягом трьох років. Слід зауважити, що кількість записів в РБД за останні два роки ще буде збільшуватись, оскільки публікації за 2016 та 2017 рр. наразі активно надходять до бази даних. Частково це стосується і 2015 р.

Видовий розподіл публікацій з питань авторського та винахідницького (патентного) права виглядає так:

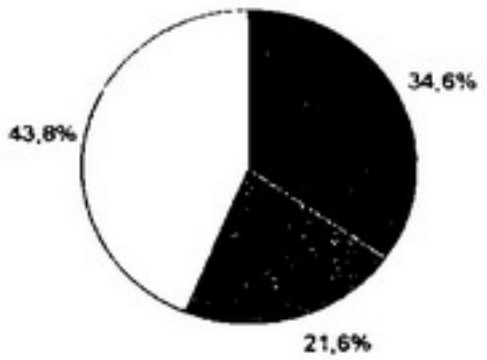

Як видно з наведеної діаграми, найменшу кількість становлять автореферати дисертацій, що свідчить про недостатнє висвітлення цієї актуальної тематики в роботах українських вчених, зокрема в дисертаційних дослідженнях.

За тематичним змістом основними питаннями досліджень науковців є правовий аспект охорони та використання інтелектуальної власності в різних сферах науки, освіти, культури тощо. Особливого значення на сучасному етапі розвитку суспільства набувають проблеми авторського права в галузі комп'ютерних технологій, зокрема захисту програмного забезпечення. Автори публікацій звертають увагу на питання правового забезпечення електронних видань в Україні, правові аспекти оцифрування й обробки візуальних, текстових, відео та звукових матеріалів. Значна кількість публікацій присвячена результатам досліджень правового регулювання патентування та ліцензування в Україні, зокрема патентно-інформаційного супроводження наукових досліджень у медицині. Наразі активно досліджуються питання державної реєстрації авторського права, вимоги до оформлення заявок на винахід, корисну

модель, промисловий зразок. У своїх публікаціях автори акцентують увагу на проблемах охорони інтелектуальної власності у медичній та військово-технічній сферах і питаннях цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату.

Висновки. Наукові пошуки з питань врегулювання захисту інтелектуальної власності відповідають запитам сучасного українського суспільства та сприяють створенню системи економіко-правового й інформаційного забезпечення інноваційних процесів. Результати аналізу кількості наукових публікацій з авторського та винахідницького (патентного) права, представлених в РБД Україніка наукова, свідчать про недостатню кількість досліджень у цій сфері. Зважаючи на значущість і актуальність в Україні застосування та забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності вбачаємо за необхідне залучати більшу кількість фахівців для розвитку цієї галузі права.

Список використаних джерел

1. Лобузіна К. Технології організації знакових ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / К. Лобузіна ; відп. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 252 с.
2. Зайченко Н. Український реферативний журнал «Джерело»: 20 років служіння науці / Н. Зайченко, Ю. Ейсмонт, О. Сандул // Бібл. вісн. – 2015. – № 5. – С. 34–38.

УДК 004.7: [023:008 (477)
Пристай Галина Іванівна
Prystai Halyna
завідувач відділу
Head of Department
Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка
Ivano-Frankivsk RUSL named after I. Franko
кандидат наук із соціальних комунікацій
Candidate of Sciences in Social Communications

КОМУНІКАЦІЙНІ ЗАСОБИ МЕРЕЖЕВОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ ОБЛАСНИМИ БІБЛІОТЕКАМИ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО КОНТЕНТУ РЕГІОНУ

COMMUNICATION FACILITIES OF THE NETWORK POSITIONING REGION'S CULTURAL AND ART CONTENT BY THE SCIENTIFIC LIBRARIES

Розкрито особливості генерування культурно-мистецької інформації обласними

бібліотеками. Проаналізовано семантичні складники культурно-мистецького контенту за матеріалами діяльності обласних бібліотек, зокрема простежено ресурсний потенціал з питань мистецтва Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка.
In the article is exposed generuting of cultural and art information by scientific libraries; are analysed the semantic constituents of cultural and art content on basic of regional libraries activity, in particular is traced resource art potential of the Ivano-Frankivsk regional universal scientific library named after I. Franko.

Ключові слова: культурно-мистецький контент, обласна універсальна наукова бібліотека, відділ літератури з мистецтва.
Key words: cultural and art content, Ivano-Frankivsk regional universal scientific library, department of literature from art.

Потреба суспільства в інформаційній підтримці розвитку регіональних культурно-мистецьких практик, їхній популяризації на загальнонаціональному та світовому рівнях зумовлює необхідність генерування та консолідації електронних інформаційних ресурсів і сервісів усіма суб'єктами культурно-мистецької галузі. З упровадженням інформаційно-комп'ютерних технологій бібліотеки одержали додаткові можливості для розкриття змісту наявних ресурсів з питань культури та мистецтва через створення електронних каталогів, реферативних та повнотекстових баз даних (БД), що значно скорочують читачеві шлях до одержання інформації.

Створення власних інформаційних ресурсів мистецького спрямування, публікація на веб-сайтах наукових, культурно-мистецьких розвідок, формування навігаторів по найнеобхідніших мистецтвознавчих, бібліографічних та повнотекстових БД мережі обласних наукових бібліотек дозволить бібліотекам посісти належне місце серед провідних культуротворчих установ регіону, ефективніше популяризувати внесок митців краю в скарбницю національної та світової культури.

Публічна бібліотека повинна опановувати віртуальні ресурси не тільки для споживання інформації, а й для того, щоб репрезентувати власні інформаційні продукти та послуги, підвищити якість та комфортність обслуговування інформаційних потреб користувачів [4]. Регіональним бібліотекам значно ефективніше створювати культурно-мистецький контент у взаємодії з іншими інституціями культури в інтересах усіх мешканців регіону, забезпечуючи інформаційно-ресурсну та комунікаційну інфраструктуру для продуктивних творчих інтеракцій.

Генерування, зберігання та використання потужних електронних ресурсів мистецької проблематики надає бібліотекам можливості ефективно впливати на розвиток культури регіону. Професіонали й аматори у галузі культури та мистецтва мають можливість продуктивніше ви-

користовувати найновішу профільну інформацію. Надто важливим є генерування на сайтах ОУНБ онлайнових реферативних БД «Культура та мистецтво регіону», створення інтернет-навігаторів по найзмістовніших культурно-мистецьких ресурсах профільних регіональних установ, публікація онлайн-анонсів культурно-мистецьких заходів бібліотек області. Зазначимо, що на сьогодні лише 25 % ОУНБ України ефективно використовують наявний в них ресурсний потенціал, створюючи широкий спектр оригінальних інформаційних продуктів та послуг з питань культури та мистецтва (загалом близько 200 видів), серед них: Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара, Рівненська ОУНБ, Кіровоградська ОУНБ ім. Д. І. Чижевського та Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка.

Результати контент-аналізу веб-сайтів ОУНБ дозволили встановити, що найпоширеніщими бібліотечно-інформаційними продуктами, у яких міститься актуальна інформація в галузі культури і мистецтва, нині є бібліографічні БД «Мистецтво. Культура», «Нові надходження (книги, періодичні видання)», «Відеокасети», «Краєзнавство», «Документи іноземними мовами», створені працівниками спеціалізованих відділів.

Необхідно підкреслити, що створена відділом літератури з мистецтва Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка БД «Майстри Прикарпаття» може стати поштовхом для запровадження загальнонаціональної БД «Майстри України». Станом на початок 2017 р. в означеній БД репрезентовано інформацію зі світлинами про 70 талановитих людей Івано-Франківщини, які займаються вишивкою, бісероплетінням, виробами з дерева, металу, гончарством, випічкою тощо. Серед найрезультативніших видавничо-мистецьких проектів відділу літератури з мистецтва ОУНБ ім. І Франка, які поповнюють контент веб-сайту бібліотеки з питань культури та мистецтва, варто назвати такі: «Знайомства. Зустрічі. Події», «Йти вперед, зберігаючи традиції», «Світлини робіт митців», «Етностиль Івано-Франківщини», «Галерея портретів», «Екскурс видами мистецтв», «Біобібліографічні життєписи митців», «Діапазони музичного мистецтва», «Театр на Івано-Франківщині: історія, сьогодення, постаті», серії компакт-дисків «В рамках партнерства», «Ювілярам присвячується», «Розмаїтий мистецький дивосвіт» [6].

У відділі літератури з питань мистецтва Волинської ОУНБ ім. Олени Пчілки створена і поповнюється повнотекстова БД статей з періодичних видань мистецької проблематики, а також БД нотних видань. Відділ створює БД нот та аудіовізуальних матеріалів, веде власний спеціалізований блог «Життя в мистецтві» (http://tayanaburm.blogspot.com/) [3].

Цікавий досвід розвитку власних інтернет-ресурсів у галузі культури й мистецтва має Вінницька ОУНБ ім. Тімірязєва. Крім потужної БД нотних видань, активний попит мають БД «Література про Вінницьку область», «Календар знаменних і пам'ятних дат», «Краєзнавча книга»,

«Краєзнавча аналітика». З 2016 р. створюються інформаційні веб-дайджести «Актуально про культуру» [1, 2]. Сайт Тернопільської ОУНБ висвітлює культурно-мистецьке життя регіону в межах розділів: «Події культурного життя краю»; «Мистецький регіон»; «Фотоальбом/фотохроніка». Відділ літератури з мистецтва цієї книгозбірні змістовно наповнює БД («Картотека пісень за назвами», «Нот та партитур», «Картотека статей», «Ретроспекція»), а також блог «Арт-світлиця». Варта уваги й реферативна база даних Закарпатської ОУНБ ім. Ф. Потушняка «Художники Закарпаття», яка надає можливості професійним художникам різних жанрів безкоштовно та дистанційно скористатися цим змістовним профільним інформаційним ресурсом. На 1 травня 2016 р. до БД внесено 182 позиції.

Поширюються спроби бібліотек щодо застосування у веб-дизайні 3D-ілюстрацій, аудіо- й відеосупроводу соціокультурних заходів, рекламування своєї роботи посиланнями в блогах та соціальних мережах. Одеська ОУНБ ім. М. С. Грушевського створила більше 20 власних БД, що репрезентують на веб-сайті бібліотеки, зокрема, й культурно-мистецькі надбання громади регіону. Креативним є підхід до досконалішого обслуговування користувачів у Миколаївській ОУНБ ім. Гмирьова – створюються проблемно-тематичні БД «Психологія творчості», «Міфологія в мистецтві», «Арт-бізнес», «Арт-терапія» та інші [5].

Результати дослідження дозволили обґрунтувати доцільність структурування контенту корпоративного веб-порталу ОУНБ України в галузі мистецтва. Обов'язковими семантичними складниками порталу можуть бути такі тематичні рубрики: «Хроніка культурно-мистецького життя регіону», «Анонси про свята й знаменні події в галузі культури», «Біографії видатних діячів культури та мистецтва регіону», «Діяльність та досягнення творчих спілок і мистецьких колективів регіону». Ефективність функціонування порталу залежатиме від наявності засобів адміністрування та захисту інформації, налагодження системи моніторингу та зворотного зв'язку з користувачем.

Список використаних джерел

1. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва [Електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: http://www.library.vn.ua/. – Назва з екрана.

2. Вінницька обласна універсальна бібліотека ім. К. А. Тімірязєва в контексті історії та інноваційному поступі сьогодення : монографія / авт. кол.: Г. М. Авраменко [та ін.] ; Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця, 2007. – 312 с.

3. Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки [Електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: http://ounb.lutsk.ua/activity.html. – Назва з екрана.

4. Грогуль О. Веб-сайти ОУНБ як інформаційне джерело розвитку сучасних інформаційних комунікацій / О. Грогуль // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2011. – Вип. 32. – С. 283–292.

Одеська обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. С. Грушевського [Електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: http://biblioteka.od.ua/. – Назва з екрана.
5. Пристай Г. І. Формування традиційних та електронних ресурсів наукової бібліотеки: складова культурно-мистецького профілю регіону / Г. І. Пристай // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6 – 8 жовт. 2015 р.) : у 2 ч. / НАН України, НБУВ, ЛБУ та ін. ; [редкол.: В. І. Попик та ін.]. – Київ, 2015. – Ч. 2. – С. 176–178.
6. Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара [Електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: http://lib.kherson.ua/. – Назва з екрана.
7. «Якою має бути бібліотека нашої громади» : (результати опитування) / Упр. культури Черкас. облдержадмін., КЗ «ОУНБ ім. Т. Шевченка» Черкас. облради, Черкас. обл. від-ня УБА ; [уклад. К. С. Бугасико]. – Черкаси, 2013. – 7 с.

УДК 001.9:017:81'25

Ясна Іламі Миколаївна
Yasna Ilami
Керівник проекту «Translatio Humanitatis»,
Head of "Translatio Humanitatis" project
стажер науково-теоретичного часопису
«Філософська думка»,
Intern of "Philosophical Thought" academic journal
аспірант Інституту філософії
ім. Г.С. Сковороди НАН України
Postgraduate Student, H.S. Skovoroda
Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine

РЕЄСТР ПЕРЕКЛАДІВ «TRANSLATIO HUMANITATIS»: ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ТА КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ

TRANSLATIONS REGISTRY "TRANSLATIO HUMANITATIS": FUNCTIONALITY AND CULTURAL SIGNIFICANCE

Розкрито можливості реєстру перекладів соціально-гуманітарної літератури «Translatio Humanitatis» та його роль у розвитку вітчизняної перекладацької справи.
The paper describes the site "Translatio Humanitatis" and shows how it can contribute to the development of Ukrainian translation and the establishment of a professional vocabulary.

Ключові слова: український переклад, науковий переклад, реєстр перекладів, перекладацька справа, термінологія, лексикографія, лексикон.
Key words: Ukrainian translation, scientific translation, terminology, lexicography, Internet-registry, lexicon.

Перекладацька діяльність є важливою умовою культурного розвитку будь-якої держави, впливаючи на процес становлення національної мови і культури загалом. Утім в Україні попри те, що перекладацька справа тут набрала помітних обертів за доби незалежності, її культурний вплив суттєво обмежений кількома чинниками, серед яких – недостатня поінформованість читачів про наявність перекладів потрібних їм текстів, а також збереження пострадянської традиції використання російськомовних перекладів навіть тих творів, які давно перекладені українською.

Поступова зміна такого стану справ можлива лише за умов створення ресурсної та інфраструктурної бази, що дозволить акумулювати, упорядкувати, систематизувати й зробити загальнодоступним увесь вже досить суттєвий обсяг перекладених праць, а також масив термінологічних дискусій разом із експертними висновками щодо специфіки перекладу спеціальних термінів.

Першою вітчизняною спробою створення такої інфраструктурної бази є портал «Translatio Humanitatis» (http://translation.philosophy.ua), розробку якого здійснено на основі Національного реєстру української філософії «Ukrainian Index of Philosophy» Громадською організацією «Філософія в дії» за допомогою кафедри філософії Вінницького національного технічного університету та Українського філософського фонду, за інформаційної підтримки кафедр теоретичної і практичної філософії та історії філософії, а також Центру філософської текстології КНУ ім. Т. Г. Шевченка.

Метою проекту є упорядкування інформації про україномовні переклади іноземної соціально-гуманітарної літератури, які виходили друком у форматі окремих книжок, у складі збірок і антологій та статей в науковій періодиці протягом останніх 25-ти років; забезпечення мультимовних пошукових інструментів; інформування представників академічної спільноти та широких кіл читачів про такі переклади; а у перспективі – надання доступу до повних паперових чи електронних версій таких перекладів (з дозволу правовласників).

Пілотну версію порталу запущено наприкінці 2015 р. Упродовж 2016 р. мали місце обговорення на наукових семінарах і конференці-

ях [2], [3], [4] також проект був номінований на Національну премію у галузі філософії за напрямом «Найкращий редакційно-видавничий проект у галузі філософії» [1]. Наприкінці березня 2017 р. запущено нову версію порталу з урахуванням усіх висновків пілотного етапу. Станом на серпень 2017 р. портал містив дані про 385 праць, що переклали 270 фахівців з 15-ти іноземних мов. З вересня 2017 р. планується масове завантаження інформації та до середини 2018 р. представлена на порталі база даних має стати майже вичерпним ресурсом україномовних перекладів науково-популярної літератури у галузі соціально-гуманітарних наук.

Структурно портал складається з трьох реєстрів та наскрізного лексикону термінів і персоналій.

1. **Реєстр перекладів** містить перелік перекладів іншомовних текстів, що вийшли друком. Важлива специфічна риса цього реєстру, яку не пропонує жоден з наявних інформаційних ресурсів від інтернет-книгарень до потужних бібліотечних систем та репозитаріїв, пов'язана з можливістю пошуку потрібного твору не лише за назвою перекладу й іменем автора, але також за назвою мовою оригіналу, що є корисним для читача, який не впевнений, чи здійснено переклад потрібної йому книги та як саме сформульовано назву цієї книги українською.

Так само пошук за іменами авторів і редакторів можливий не лише в українській транслітерації, але й мовою оригіналу. Крім цього, враховано різні можливі варіанти транслітерації іноземних імен. Так, користувач, що шукає роботи Девіда Г'юма, знайде їх за пошуковими запитами Hume, Г'юм, Х'юм, Юм та ін., що є важливим за нинішніх умов, коли єдина традиція транслітерування імен ще не сформувалася, а написання імен авторів від обкладинки до обкладинки змінюється майже до невпізнання.

Нарешті, доступним є пошук за іменами перекладачів чи редакторів українського перекладу – інформація, яку ігнорує більшість крамниць і інтернет-каталогів та навіть чимало видавництв.

2. Окремий реєстр з аналогічними інструментами пошуку українською мовою та мовою оригіналу утворюють дані про **іноземних авторів**, а ретельне збереження інформації про усіх учасників перекладацького процесу дозволило створити окремий самоцінний **реєстр перекладачів та редакторів перекладу**.

Цьому реєстрові приділено значну увагу як унікальній загальнонаціональній БД перекладачів соціально-гуманітарної літератури. На персональних сторінках перекладачів, крім особистих даних, автоматично ство-

рюються переліки здійснених ними перекладів та перекладів, виданих за їхньою редакцією, що уможливлює розрахунок рейтингів перекладацької активності за кількістю перекладених праць та іншими критеріями.

Також реалізовано збір інших статистичних даних про наявні переклади, перекладачів, видавництва тощо. Наприклад, вже наявні рейтинги видавництв за кількістю виданих перекладів; міст, в яких видано найбільше перекладених праць; мов, з яких здійснено переклади; іноземних авторів за кількістю перекладених праць. Передбачено можливість майже необмеженого розширення переліку статистичних звітів відповідно до конкретних дослідницьких завдань.

3. **Реєстр термінологічних дискусій** пов'язаний з іншою частиною проекту, що відновить традиції одного з найкрупніших вітчизняних проектів у сфері академічної лексикографії та перекладу – «Лабораторії наукового перекладу», в межах якого протягом 10-ти років відбулося більше 80 текстологічних та термінологічних семінарів та видано кілька термінологічних словників. Реєстр забезпечує технічні можливості для систематизації матеріалів термінологічних, лексикографічних і текстологічних дискусій і відповідних аналітичних публікацій та забезпечення їх доступності для широких кіл фахівців, діяльність яких пов'язана з дослідженням чи перекладом іноземної літератури, а також пересічних читачів.

4. Нарешті, наскрізний **лексикон термінів та персоналій** з посиланнями на відповідні термінологічні та перекладацькі дискусії, а також варіантами перекладу фахових термінів, що визнані авторитетними фахівцями у процесі цих дискусій. У міру того, як сторінки різних перекладацьких і термінологічних дискусій та публікацій тегуються термінами цього лексикону, дані про них з'являються на сторінках відповідних термінів чи персоналій, що дозволяє об'єднати вищеназвані реєстри у єдиний інформаційний простір.

За умов досягнення максимальної повноти та своєчасного оновлення, *реєстри Перекладів, Авторів і Перекладачів* потенційно здатні забезпечити інформаційну та інфраструктурну базу, яка необхідна для систематизації корпусу вітчизняних перекладів та інформування про ці переклади широких кіл фахівців і пересічних читачів, а також має всі підстави стати центральним національним довідником перекладної гуманітарної літератури.

Реєстр термінологічних дискусій та *Лексикон*, враховуючи те, що у них акумулюються матеріали і погляди найавторитетніших перекладачів, здатні стати центральним національним термінологічним ресурсом

у галузі гуманітаристики, а у перспективі – своєрідним фаховим тезаурусом і «каноном» перекладу основних термінів.

Все це має сприяти створенню загальних академічних стандартів у сфері академічного соціально-гуманітарного перекладу, упорядкуванню перекладацької, лексикографічної та термінологічної роботи, підвищенню якісного рівня дослідницької та викладацької діяльності, розвитку наукової, літературної та повсякденної мов, а також формуванню у суспільстві більш відповідального ставлення до мови та перекладу.

Можна стверджувати, що такі ресурси мають бути в кожній країні, де здійснюється переклад іншомовних текстів національною мовами. Проте, якщо для держав, література яких розвинена, а мова більш-менш усталена, їхня функція є радше інформаційною, так само як і функція перекладу як такого, то для країн, література і мова яких перебувають на етапі становлення, така робота, без перебільшення, стає справою державного значення.

Список використаних джерел

1. Номінанти Премії імені Юрія Прилюка за найкращий редиційно-видавничий проект у галузі філософії // Філософія в Україні, 2017. – Режим доступу: http://philosophy.ua/awards/2016/pryliuk.

2. Семінар-обговорення проектів «Ukrainian Index of Philosophy» та «Translatio philosophica» // Ребрендинг філософії, 2015-12-23. – Режим доступу: http://philosophy.ua/community/events/seminar-obgovorennya.

3. Ясна І. Translatio Humanitarica»: у пошуках «канону» гуманітарної термінології (доповідь) / І. Ясна // Наукова термінологія початку нового століття: теоретичні і прикладні виміри: Між. наук. конф. – Рівне, 2016.

4. Ясна І. Забезпечення системності перекладацької та термінологічної роботи в гуманітаристиці на прикладі філософії (доповідь) / І. Ясна // XXV Міжнародна наукова конференція «Мова і культура» імені Сергія Бураго (20-23 червня 2016, Київ), 2016.

5. Ясна І. «Translatio Humanitarica»: національний реєстр академічних перекладів. / І. Ясна // V Міжнародна науково-практична конференція Наукова комунікація в цифрову епоху» (Київ, 30 – 31 березня 2017) – Київ, 2017. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/11183.

УДК 025.354:025.344:004(477)
Курвякова Лідія Павлівна
Kurviakova Lidiia
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

РЕТРОКОНВЕРСІЯ КАРТКОВОГО АЛФАВІТНОГО КАТАЛОГУ КНИГ, НАДРУКОВАНИХ ЛАТИНСЬКИМ ШРИФТОМ, ЯК СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НБУВ

RETRO-CONVERSION OF THE CARD ALPHABETICAL CATALOGUE OF FOREIGN BOOKS, AS A PART OF THE V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY'S OF UKRAINE INFORMATION RESOURCES

Надано обґрунтування мети ретроспективної конверсії карткових каталогів та основних принципів її організації з урахуванням особливостей створення бібліографічних записів на іноземні книги. Дослідження спрямоване на розробку методології ретроспективної каталогізації фондів, оптимальної для НБУВ, на основі аналізу світового досвіду.
The thesis addresses the question of substantiating the purpose of retrospective conversion of card catalogues and the basic principles of its organization, taking into account the peculiarities of creating bibliographic records on books in foreign languages. The purpose of the study is to develop a methodology for retrospective cataloguize of funds, optimal for the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, based on the analysis of world experience.

Ключові слова: ретроспективна конверсія, електронний каталог іноземних книг, картковий каталог, тематична ретроконверсія.
Key words: retrospective conversion, electronic catalogue of foreign books, card catalogue, thematic retroconversion.

Сучасний період розвитку інформаційної сфери суспільства характеризується стрімким зростанням обсягів електронних документальних ресурсів.

Ретроспективна конверсія (РК) карткового Алфавітного каталогу іноземних книг є одним із пріоритетних завдань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), метою якого є надання

користувачам можливості багатоаспектного оперативного пошуку інформації, що стосується видань різними мовами світу.

У НБУВ наразі актуальним є питання закриття ("консервації") карткових каталогів. Представлення ретроспективних електронних каталогів в Internet не тільки надає можливість кожному користувачу у разі потреби одержувати бібліографічну інформацію незалежно від часу та місця в будь-який час в будь-якому місці, а й робить широкодоступними величезні запаси цінних іноземних видань, які знаходяться у Бібліотеці.

У світі на базі узагальнення матеріалів міжнародних конференцій, семінарів з ретроспективної конверсії сформульовано міжнародні тенденції в моделюванні стратегії та її реалізації, які мають бути в основі української моделі ретроконверсії карткових каталогів національного рівня.

У НБУВ почалася практична робота з переведення карткових алфавітних каталогів на машиночитані носії. Створення імідж-каталогів є одним з найбільш ефективних засобів ретроконверсії для бібліотек з великим ретрофондом. Алфавітний каталог книг, надрукованих латинським шрифтом, як унікальний в своєму роді довідковий апарат (генеральний та службовий водночас), існує, переважно, в паперовому вигляді, що ускладнює його використання та збереження. Через нестачу коштів і потужної матеріальної бази цей каталог не було скановано (на зразок вітчизняного Генерального алфавітного каталогу), що уповільнює процес РК.

Проаналізувавши світовий та вітчизняний досвід щодо переведення карткових каталогів у електронні, і після ознайомлення з вже наявними у деяких бібліотеках системами ретроконверсії фахівці НБУВ прийшли до висновку про необхідність розробки методичних рекомендацій з РК вітчизняних та іноземних документів карткових каталогів.

Практичну роботу з РК доцільно починати із будь-якої суттєвої (важливої) частини обраного каталогу або урахуванням першочергової тематики бібліотеки і країни. Переведення у машиночитану форму бібліографічних записів для індивідуальних авторів або колективів, коло яких визначено заздалегідь, надасть можливість доступу до документів за пріоритетними напрямами читацьких запитів. Процес РК (предмет дослідження) можна визначити як рекаталогізацію карткового каталогу іноземних книг до 1994 р. з метою поповнення електронного каталогу та довідково-пошукових ресурсів НБУВ.

На означення 100-річного ювілею НАН України та НБУВ Інститутом інформаційних технологій створено інформаційний портал «Наука України: доступ до знань» (2015 р.), у зв'язку з чим каталогізатори

розпочали тематичну ретроконверсію бібліографічних записів, не відображених в електронному каталозі, на праці та персоналії видатних українських учених. За підготовленим списком академіків нашої країни співробітники Бібліотеки здійснюють пошук наукових документів, публікацій та літератури про видатних вчених. Паралельно здійснюється тематична ретроконверсія бібліографічних записів з карткового каталогу, які не відображені в ЕК.

В умовах напрацювання підходів (шляхів) до переведення карткових каталогів НБУВ у електронну форму особливе місце в роботі з подальшого вдосконалення якості ЕК іноземних книг належить постійному науковому редагуванню для забезпечення виконання іноземним каталогом інформаційної, пошукової, довідкової функцій. Електронні каталоги створюються на засадах принципів науковості, інформативності, доступності та надійності і відносяться до основної важливої частини довідкового апарату. Мета наукового редагування – досягнення однаковості в поданні точок доступу бібліографічних записів для розвитку кооперації та обміну записів надалі. Основне завдання – точно визначити відомості про авторів іноземними мовами (особливо, це стосується написання прізвищ українських авторів згідно з чинними правилами транслітерації); уніфікувати заголовки індивідуального або колективного авторів, враховуючи особливості методики каталогізації іноземних книг. Крім того, велике значення має уніфікація іноземних шифрів зберігання монографій, багатотомних, колекційних книг оскільки цей шифр в ЕК залишається основним засобом пошуку документів у книгосховищі для співробітників бібліотеки та читачів.

Отже, пріоритетними завданнями, які стоять перед бібліотекою на сьогодні, є розширення пошукових можливостей та сервісних функцій електронного каталогу іноземних книг, реалізація ретроспективної конверсії карткових каталогів та згортання їхньої системи, розвиток інформаційно-пошукових мов для електронного середовища та інші, які продиктовані інформаційними технологіями та мережевими комунікаціями.

УДК 02:004:316.77
Мар'їна Олена Юріївна
Marina Olena
доцент кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи
Associate Professor of the Department of
Information, Library and Archival Affairs
Харківська державна академія культури
Kharkiv State Academy of Culture
кандидат наук із соціальних комунікацій,
Candidate of Sciences in Social Communications

ЦИФРОВА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК

DIGITAL STRATEGY OF LIBRARIES DEVELOPMENT

Наголошено на необхідності формування цифрової стратегії розвитку бібліотек. Розглянуто її призначення та основні завдання.
The necessity of forming a digital strategy for the development of libraries is substantiated. Considered its purpose and the main tasks.

Ключові слова: бібліотека, цифровий простір, цифрова стратегія розвитку бібліотек.
Key words: library, digital space, digital strategy of development of libraries.

Нестабільність, динамічність, мінливість, технократичність цифрового простору примушують бібліотечно-інформаційну галузь шукати шляхи оновлення та модернізації, формувати нові підходи до визначення цілісної стратегії діяльності в оновлених суспільних підсистемах та цифровому вимірі зокрема. Практика свідчить, що цифрова модернізація бібліотек – це не загроза існуванню і принципам, які лежать в основі бібліотечно-інформаційної сфери. Це розширення векторів практичної діяльності, втілення її інноваційних напрямів, посилення ресурсних та техніко-технологічних складників, нові можливості налагодження соціокомунікаційної взаємодії з суспільством. Цифрова модернізація бібліотек - це гарантія одержання конкурентних переваг, а також інструментарію для швидкого та прорахованого реагування на динаміку розгортання цифрового простору. Це зміни, що здаються окремо не дуже значними, однак, в сукупності за цифрової епохи вони якісно реформують бібліотечно-інформаційну сферу діяльності.

Сьогодні в реалізації цифрової модернізації бібліотек повинні враховуватися всебічні адаптивні можливості та механізми, які дозволяють

реагувати на неминучі трансформації, пов'язані з еволюцією технологій, соціотехнологічних процесів розгортання цифрового простору, соціокомунікаційною динамікою суспільства. Це сприятиме безперервному вдосконаленню та впровадженню інновацій в бібліотечно-інформаційну сферу діяльності.

Для цифрової модернізації бібліотек, запровадження нововведень, оптимізації та прогнозування подальшої успішної діяльності бібліотечних установ у електронному технологічному медіасередовищі дослідження особливостей цифрового простору має бути детальнішим. З'ясування цифрової перспективи бібліотек має ґрунтуватися на визначенні специфіки розгортання цифрового простору та породжуваних ним явищ – нових форм самобутності, комунікації, взаємодії, співпраці, конфігурації соціальності, цифрових соціальних середовищ, віртуальних спільнот і світів, інноваційних комерційних та політичних стратегій, інноваційних способів виробництва, збереження, транслювання інформації, знань тощо.

Необхідним є напрацювання «цифрової доступності» технологій, користувачів, сегментів інформаційного ринку тощо. У зв'язку з необхідністю постійного залучення користувачів, партнерів та підтримки їх лояльності за допомогою цифрових технологій, вельми важливою є інтерактивна взаємодія бібліотек з різними учасниками інформаційного суспільства у різних комунікаційних каналах.

У підсумку всі зазначені умови мають реалізовуватись у виваженій цифровій стратегії, що виконує функцію конструктивного, раціонального, послідовного та, водночас, гнучкого, стійкого до невизначеності умов цифрового простору стратегічного плану бібліотеки, реалізація якого передбачає системний аналіз, моніторинг та чітке спрямування на досягнення успіху в кінцевому результаті. Для підвищення адаптивності та ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності в цифровому просторі її обґрунтування повинно вибудовуватись навколо цифрового зв'язку між продуктами, послугами, інформаційними активами, користувачами, партнерами.

Цифрова стратегія бібліотек повинна будуватися з урахуванням пріоритетів та викликів цифрової епохи. Вона має окреслювати особливості створення та збереження цифрових активів на основі довгострокової перспективи. Це передбачає виявлення та впровадження необхідного інструментарію переведення в цифровий формат традиційних фондів та архівування цифрових ресурсів, уникнення їх морального старіння, забезпечення надійного захисту та доступу до них у майбутньому на основі періодичного аудиту сховищ.

Одним з найголовніших завдань стратегії має стати вирішення проблемного дуалізму «цифрової» та «реальної» діяльності бібліотечних установ. Стратегія має передбачати зміщення акценту від «цифроцентричності» або «техноцентричності» до визначення соціально значущих ефектів цифрової модернізації бібліотечних установ; накреслення можливостей використання в бібліотечно-інформаційній сфері механізмів, ресурсів, способів опрацювання та відтворення соціальної взаємодії бібліотек у цифровому просторі.

Організаційно цифрова стратегія розвитку бібліотек має: визначати та обґрунтувати ініціативи, необхідні для підтримки стратегічних пріоритетів розвитку бібліотеки в реаліях цифрового простору; означити мету, бачення, керівні принципи та напрями розвитку цифрових бібліотечних колекцій і веб-проектів; визначати методи, технології, інструменти, практики та політику створення й управління цифровими активами; гарантувати відкриту та повну доступність оцифрованого вмісту для широкої громадськості, наскільки це може можливо; окреслювати питання, пов'язані з просуванням в електронному середовищі цифрових активів бібліотечної установи в цілому та її продуктів і послуг зокрема; передбачати та упереджувати ризики, що загрожують довгостроковій життєздатності цифрових активів бібліотеки; сприяти впровадженню передового досвіду створення та забезпечення довгострокової доступності та зрозумілості цифрового контенту; стимулювати сучасні підходи до взаємодії з різними аудиторіями користувачів; сприяти налагодженню стратегічних партнерських відносин, розкривати можливості реалізації співпраці з бібліотеками та іншими інформаційно-орієнтованими організаціями, які є ключовими гравцями в цифровому збереженні культурної, наукової та цифрової спадщини; заохочувати розробку та впровадження нових підходів до цифрової модернізації бібліотеки.

Отже, цифрова стратегія розвитку бібліотек має бути спрямована на усунення або зведення до мінімуму небезпек, пов'язаних зі швидкими змінами технологій та технологічних інфраструктур. Вона повинна окреслювати підходи, технології та методи просування бібліотек в різних технологічних середовищах, ураховувати «геометрію» цифрового медіапростору, яка віддзеркалює різні щаблі розвитку економіки, політики та культури нової інформаційної парадигми, та вже сьогодні стимулювати бібліотеки здобувати свою нішу в глобальному електронному технологічному середовищі, вибудовувати нові грані взаємодії з соціумом в ньому, відшукувати можливості бібліотечно-інформаційної сфери в піднесенні інтелектуального та духовного потенціалу українського суспільства та його позиціювання на національному та міжнародному рівнях.

БІОГРАФІКА У ВІТЧИЗНЯНОМУ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

УДК 930.2:[37:050.486](477)Вільнаукр.шк.»1917/1920»:37(092)(477)
Березівська Лариса Дмитрівна
Berezivska Larysa
директор
Державної науково-педагогічної бібліотеки
України імені В. О. Сухомлинського
Director
of V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical
Library of Ukraine
доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Corresponding Member of the National
Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

ПОСТАТІ ДІЯЧІВ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА ШПАЛЬТАХ ЖУРНАЛУ «ВІЛЬНА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА» (1917–1920)

PRESENTATION OF THE UKRAINIAN REVOLUTION EDUCATIONALISTS IN THE UKRAINIAN EDUCATIONAL *VILNA UKRAINSKA SHKOLA* (FREE UKRAINIAN SCHOOL) JOURNAL (1917–1920)

На основі аналізу колекції журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) доведено, що він є цінним джерелом біографічних досліджень доби Української революції (1917–1921). Аргументовано, що журнал презентує біографічну інформацію про відомих, маловідомих чи невідомих педагогів, освітніх діячів, напрями й зміст їхньої діяльності.

On the basis of the analysis of the Ukrainian educational *Vilna Ukrainska Shkola* (Free Ukrainian School) journal collection (1917–1920) it is proved that the journal is an important source for biographical researches of the period of the Ukrainian revolution (1917–1921). It is argued that the journal presents the biographical information about well-known, little-known or unknown teachers and educationalists, the directions and content of their activity.

Ключові слова: журнал «Вільна українська школа» (1917–1920), педагогічна біографіка, джерелознавство, Українська революція (1917–1921).

Key words: the Ukrainian educational *Vilna Ukrainska Shkola* (Free Ukrainian School) journal (1917–1920), pedagogical biographical study, source study, the Ukrainian revolution (1917–1921).

Одним із провідних джерел досліджень з історії освіти України є періодика, зокрема газети та журнали, для яких характерна оперативність викладу інформації про події, безпосередність їх відображення, що підвищує джерельну цінність таких видань. Правомірно до наукового простору України повернувся журнал «Вільна українська школа» (1917–1920) (ВУШ), який став джерельною основою розвідок з історії освіти, зокрема діяльності педагогів та освітніх діячів, керівних органів освіти, навчальних закладів доби Української революції. Проблема розвитку системи освіти в Україні була предметом дискусії педагогів на сторінках цього часопису, сторіччя якого освітяни відзначають у 2017 р.

ВУШ заснувала в 1917 р. Всеукраїнська учительська спілка (ВУС), яку очолювала відомий український педагог і громадський діяч С. Русова. До редакційного комітету входили: О. Дорошкевич (голова), К. Лебединцев, О. Музиченко, В. Підгасцький, С. Русова, Я. Чепіга. У часописі також працювали О. Астряб, Н. Мірза-Авекянц, О. Грушевський, В. Дурдуківський, І. Огієнко, В. Прокопович, В. Родников, І. Стешенко, С. Сірополко, С. Черкасенко та інші відомі педагоги. Видання мало великий попит серед педагогічної громадськості. Його наклад становив 5000 примірників. У 1920 р. журнал перестав існувати разом із ВУС, яку було реорганізовано у Всеукраїнську спілку робітників школи і соціалістичної культури в ході встановлення більшовицької влади на теренах України [2, с. 115].

Часопис мав певні постійні рубрики (звернення редакційної колегії до освітян, «Про нижчу школу на Україні», «Огляд життя середньої школи», «Про вищі українські школи на Вкраїні», «Школа в Західній Європі й Америці» або «Новітні течії Європейської педагогіки як підвалини нової школи»), хоча з'являлися й нові, змінювалися назви сталих рубрик тощо.

Рубрику «Про нижчу школу на Україні» вів І. Ющишин, «Огляд життя середньої школи» – О. Дорошкевич, «Про вищі українські школи на Вкраїні» – Ф. Сушицький. У рубриці О. Музиченка «Школа в Західній Європі й Америці» відомі науковці аналізували розвиток освіти в інших країнах. Рубрики «Хроніка» або «Шкільна хроніка», «Дрібні звістки» повідомляли про діяльність ВУС та її філій, Товариства шкільної освіти, середніх і вищих навчальних закладів, наукових установ, українських і радянських органів освіти, ознайомлювали з нормативно-правовими документами освітянської галузі чи їх проектами, регіональними документами. Про роботу ВУС інформувала рубрика «З життя вчительських спілок». У рубриці «Критика» подавався аналіз нових підручників, художньої літератури для дітей, огляди педагогічних жур-

налів, оцінювальні міркування щодо тих чи інших педагогів або освітян (Л. Білецький, С. Гаєвський, В. Дога, О. Дорошкевич, В. Родніков, С. Русова, Я. Чепіга, С. Черкасенко, І. Ющинин та ін.). Листи вчителів, батьків, що надходили до редакції, розміщувалися в рубриці «Сцени з життя» та ін. Постійна рубрика «Бібліографія» акумулювала літературу з певної педагогічної теми. Про ювілейні дати з нагоди народження відомих українських письменників повідомлялося в рубриці «Свята українського письменства», яку вів О. Дорошкевич. Рубрика «Нові книги, надіслані до редакції» інформувала читачів про нові видання – журнали, підручники, методичні посібники, літературу для дітей тощо.

У руслі окресленої проблеми заслуговують на увагу матеріали про вшанування пам'яті відомих педагогів, письменників, освітян, громадських діячів (О. Єфименко, Ф. Матушевський, В. Науменко, І. Стешенко, М. Сумцов та ін.), ювілейних дат від дня народження (П. Куліш, І. Котляревський та ін.) чи загалом про життя та творчий доробок (Г. Сковорода, І. Франко та ін.). До речі, у підрубриці «Нові призначення» можна виявити інформацію про зміни професійної діяльності відомих і маловідомих освітян, керівництва навчальних закладів [1, с. 89–96]. Із біографічних статей дізнаємося про основні віхи життя й діяльності видатних особистостей, їхні наукові здобутки, внесок у розвиток української освіти та культури як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях.

Отже, журнал ВУШ є цінним джерелом із різних проблем історії української та зарубіжної освіти, зокрема педагогічної біографіки. Часопис презентує біографічну інформацію про відомих, маловідомих чи невідомих педагогів, освітніх діячів доби Української революції, напрями, зміст і особливості їхньої діяльності. Він відіграв важливу роль у консолідації культурно-просвітницької, педагогічної громадськості довкола ідеї створення національної освіти на основі найкращого вітчизняного та європейського досвіду.

У рамках відзначення сторіччя подій Української революції фахівцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського оцифровано колекцію журналу «Вільна українська школа», що зберігається у фонді книгозбірні, із метою надання широкого доступу користувачам до неї. На нашу думку, це сприятиме інформаційному забезпеченню історико-педагогічних студій загалом і педагогічної біографіки зокрема.

Список використаних джерел

1. Дрібні звістки // Вільна українська школа. – 1919–1920 (рік третій). – № 1–3 (серпень–грудень). – С. 89–96.

2. Останнє слово // Вільна українська школа. – 1919–1920 (рік третій). – № 4–5 (листопад–грудень). – С. 115–116.

УДК 94(477+475) „192": 329
Гайдай Валентин Вікторович
Haidai Valentyn
молодший науковий співробітник
відділу пресознавства
Junior Research Fellow
of Press Science Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

ВИСВІТЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ЇХ ДІЯЧІВ У ПОЛЬСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ 1920–1930-х РОКІВ

COVERAGE OF ACTIVITIES OF WESTERN UKRAINIAN PUBLIC ORGANIZATIONS AND THEIR LEADERS IN THE POLISH PERIODICALS IN THE 1920–1930th

Розглядається політична, суспільна, культурна діяльність українських громадських організацій, які діяли на українських етнічних територіях під владою Польщі (Галичина і Волинь), а також діяльність їх окремих діячів у висвітленні польської преси 1920–1930-х років.
The coverage of the political, social and cultural activities of Ukrainian public activists operating in the Ukrainian ethnic territories under the authority of Poland (Galicia and Volyn), as well as the activities of their individual activists in the Polish press of the 1920–1930th.

Ключові слова: Польща, Україна, періодика, преса, політика, суспільство, громадські організації, біографіка.
Key words: Poland, Ukraine, periodicals, press, politics, society, public organizations, biographical study.

Після укладення мирного договору в Ризі 1921 р. білоруси та українці, які мешкали на заході своїх країн, опинилися під владою Польщі, а відтак були позбавлені повноцінного діалогу з рештою свого народу, тому, розуміючи всю безперспективність та неможливість опору польській владі, а також відсутність реальних зовнішніх передумов для возз'єднання західних і східних українських та білоруських земель в єдиній державі, почали пристосовуватися до ролі національних меншин і творити власне суспільно-політичне життя, підтримувати культуру,

традиції, національну ідентичність. Звісно, це вимагало створення й функціонування найрізноманітніших політичних партій та громадських організацій.

Наразі в історіографічній думці побутує переважна думка, що тогочасна польська преса практично не висвітлювала на своїх шпальтах суспільно-політичне життя національних меншин Другої Речі Посполитої. Проте ця думка є хибною, оскільки грунтується й досі на марксистсько-ленінській історіософії, яка зображує міжвоєнну Польщу як «буржуазно-поміщицьку» державу з реакційним та ледве не шовіністичним ладом, наголошуючи, таким чином, на тому, що польська влада, особливо доби Санації, упереджено ставилася до національних меншин і, як наслідок, їх суспільно-політичне та культурне життя не висвітлювалося в державній пресі.

Проте при дослідженні польської періодики 1920–1930-х рр. можна виявити чимало статей, заміток, що стосуються діяльності українських політичних партій, громадських організацій, спілок, як, власне, й окремих діячів українського національного руху вказаного періоду. Хоча так само справедливо буде зауважити, що все ж певні постаті (А. Шептицький, С. Охрімович, М. Демкович-Добрянський) та політичні течії, зокрема ліві (Комуністична партія Західної України, Українське Національно-демократичне об'єднання) та націоналістичні (Союз української націоналістичної молоді, Організація українських націоналістів), були табуйованими в польській пресі.

Зупинимось на деяких сюжетах громадсько-політичного та культурного життя української меншини в Польщі й для прикладу розглянемо такі польські газети: «Народна газета» («Gazeta Ludowa»), «Газета Польська» («Gazeta Polska») та «Газета Варшавська» («Gazeta Warszawska»).

На шпальтах «Газети Польської» можна знайти згадки про діяльність українських культурно-просвітницьких організацій. Насамперед сюди можна віднести літературну групу «Горнило», Наукове товариство імені Шевченка та організації, які були побудовані за принципом освітніх установ, – Товариство наукових викладів імені Петра Могили, Ставропігійський інститут у Львові тощо. До цих організацій можна віднести й Таємний український університет (ТУУ), який було засновано у Львові в 1921 р. Хоча діяльність самого університету в польській пресі не висвітлена, втім на шпальтах «Газети Польської» знаходимо замітки про окремих діячів ТУУ, наприклад про М. Кордубу (декана історичного факультету), В. Вергановського (декана юридичного факультету), І. Куровця (декана медичного факультету) та ін. Слід наголо-

сити, що їхня діяльність розглядалася, звісно, не в контексті Таємного українського університету, який, виходячи з назви, діяв нелегально. Вищевказані особи відзначилися активною участю в суспільно-політичному, культурному, науковому житті Польщі, наприклад, І. Куровець був послом (депутатом) польського сейму від Стрийсько-Калуського округу, окрім цього, брав участь у створенні та діяльності ряду українських громадських організацій та політичних рухів, серед яких Українська народно-трудова партія, Українське національно-демократичне об'єднання, товариство «Карпатія» та ін. Безумовно, знайшла свій відбиток в польській пресі й наукова діяльність І. Куровця, який зробив значний внесок у розвиток польської та української медицини. Варто зазначити, що саме він був автором низки праць на медичну тематику: «Перша допомога при несподіваних випадках», «Життя та здоров'я людей» тощо.

Також в польській пресі висвітлювалась діяльність В. Вергановського та М. Кордуби. Перший був видатним правником – окружним та апеляційним суддею м. Львова, суддею Найвищого Адміністративного Суду у Варшаві (щоправда, відмовився від цієї посади); продеканом юридичного факультету в університеті Яна Казимира. Другий – видатний історик, професор Варшавського та Львівського університетів.

Окрему групу української діаспори в міжвоєнній Польщі являла собою українська політична еміграція – в основному політичні та військові діячі Української Народної Республіки. Українська політична еміграція так само, як і українська національна меншина, була добре організована та помітно впливала на суспільно-політичне життя на Західній Україні, тож окремі віхи її діяльності знайшли свій відбиток на сторінках польської періодики. Наприклад, «Газета Польська» та «Газета Варшавська» писали про діяльність Українського центрального комітету (УЦК) – своєрідної консолідуючої організації, яка мала репрезентувати інтереси українців Польщі. Згадується на шпальтах цих газет і про діячів УЦК, зокрема про А. Ніковського, П. Пилипчука, А. Лукашевича.

Отже, як бачимо, навіть короткий огляд польської періодики міжвоєнного часу засвідчує наявність на її шпальтах інформації щодо окремих віх політичного, громадського та культурного життя українців Польщі. Таким чином, польська періодика є цінним джерелом в дослідженні історії Західної України періоду 1920–1930-х рр.

УДК 012:821.161.2
Кучеренко Світлана Володимирівна
Kucherenko Svitlana
заступник голови правління
Благодійного фонду ім. Івана та Юрія Лип (Одеса)
Deputy Chairperson of Ivan and Yurii Lypa
Charitable Foundation (Odesa)

БІОБІБЛІОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ЮРІЯ ЛИПИ

BIOBIBLIOGRAPHIC SOURCES OF THE YURI LYPA'S CREATIVE HERITAGE

У тезах ідеться про досвід укладання бібліографічного покажчика творів Юрія Липи, праця над яким спонукала до аналізу листування і перекладів митця, а також реконструкції його незавершеної книги, сприяла виявленню нової біобібліографічної інформації про нього.
Theses deals with the experience of concluding a bibliographic index of the Yuri Lypa's writings. This work led to the analysis of the correspondence and translations of the writer, as well as to the reconstruction of his unfinished book, contributed to the discovery of a new biobibliographic information about him.

Ключові слова: Юрій Липа, липознавство, бібліографія, біобібліографічне дослідження, реєстр творів, творча спадщина.
Key words: Yuri Lypa, lypoznavstvo, bibliography, biobibliographic research, register of works, creative heritage.

Потреба у бібліографії виникає кожен раз при зверненні дослідників до творчості митця; тим більше, коли його ім'я було понад півстоліття заборонене, а твори – заховані у спецсховищах; який жив на еміграції і друкувався в українських діаспорних виданнях; ідеї, думки, погляди котрого не просто цікаві та оригінальні, а ще й актуальні; навколо нього існувала втаємниченість, починаючи від народження, крізь життя аж до загибелі.

Усі вищенаведені аргументи стосуються життєвого шляху і творчої спадщини лікаря, письменника, історіософа, геополітика Юрія Івановича Липи (1900–1944). Всього існує чотири варіанти бібліографії його творів: 1) загальний автобібліографічний перелік (1942 р.) з медичним додатком [5; 7]; 2) кілька списків Лева Биковського (від 1947 до 1977 р.) [1; 2; 3; 9]; 3) покажчик Олеся Янчука до 100-річчя від дня народження (2000 р.) [13; 14] і 4) реєстр з 362 позицій, складений авторкою тез до 100-річчя перших публікацій (2017 р.) [6].

Загалом праця упорядниці тривала сім років у бібліотеках Одеси,

Києва, Львова, Тернополя, Івано-Франківська, Яворова, Торонто, а також дистанційно – Варшави, Кракова, Праги, Кембриджа при кваліфікованій допомозі й щирій підтримці бібліотекарів.

Юрій Липа – так автор підписав більшість своїх творів, однак було виявлено ще такі підписи: Юрій Л., Ю. Липа, Др. Ю. Липа Ст. Хата К! «Ч» Варшава, Д-р Юрій Липа, Др. Юрій Липа (син), Д-р медицини Юрій Липа, Ю. Л., Юр. Л., Юр. Липа, ЮРЛ, Липенко, Л-а, Л., В. Воїн, В. В., Гео, Гео Чорноморець, Чорноморець, Е. Чехович, М. А., П-н, Без підпису.

Перші публікації молодого автора були здійснені у видавництві «Народній стяг», створеному Іваном та Юрієм Липами в Одесі навесні 1917 р. Цей факт спонукав до пошуку інформації про видавництво як таке і про його видання. З'ясувалося, що воно існувало майже 20 років, мало суспільно-інформаційний характер, здійснило 20 одеських видань (1917–1918), 3 книги побачили світ у Каліші (1924–1926), 4 – у Варшаві (1933–1935), 7 – у Львові (1935–1936). У штаті видавництва, напевно, був лише один співробітник – Липа-син.

Бажання порахувати загальну кількість творів Ю. Липи поступово переросло у різнопланове дослідження його творчості й завершилося створенням біобібліографічного збірника, присвяченого 100-річчю його перших публікацій. Задуманий поділ на прижиттєві (1917–1944) і посмертні (1945–2017) видання доповнився трьома покажчиками – алфавітним (із зазначенням року першої публікації), хронологічним (за роком першої публікації) і тематичним (художні твори, медичні статті й підручники, публіцистичні праці) з вибірковою вебліографією, кількома першодруками та невипадковими передруками творів Ю. Липи, серед яких методологічна стаття «Похвала математиці», вперше надрукована через три роки після загибелі автора (в 1947 р.).

До збірника, крім дослідження про сімейне видавництво Лип, також були вміщені розвідки про недописану книгу «Життєпис України», про епістолярій і переклади Ю. Липи, про знахідки і втрати в царині Липіани. У підсумку роботи з'явився есей про єдність творчості митця-медика-мислителя.

«Він був одночасно письменником, публіцистом і лікарем. Тому, головно, з цих трьох кутів зору дослідники, мабуть, і будуть вивчати «триєдину» духову спадщину Ю. Липи», – вважав Л. Биковський. За порадою найбільшого знавця творчості Ю. Липи й було поділено всі твори на три частини. Під узагальненою назвою «Митець» зібрано твори, в яких Липа – поет, новеліст, романіст, драматург, літературознавець, мистецтвознавець, мовознавець, культуролог тощо; «Медик» – лікар-фітотерапевт: практик і науковець; «Мислитель» – публіцист, журналіст, ідеолог, політолог, історик, філософ, історіософ, геополі-

тик, економіст та ін. Про триєдність творчості свідчить біографічний вірш Ю. Липи «Три брати», де «братами» названо лікаря, поета і мислителя (тобто фах, хист і призначення). Саме тому назва збірки біобібліографічних досліджень містить заголовок вірша.

Наведемо один приклад – про дивну долю творів. У першому по смерті Ю. Липи збірнику його пам'яті, укладеному і виданому Л. Биковським у Майнц-Кастелі в 1947 р. [12], упорядник вмістив автографи віршів, які були надані Наталею і Петрусем Холодними з власного архіву. Мабуть, вони були з тої пачки книжок і рукописів, яку Ю. Липа приніс друзям напередодні свого одруження. Вважаючи деякі свої твори «негідними друку», він чомусь сам їх не знищив. Наталя не запитала тоді: чому? Подумала: може, хотів, щоб якимось чином збереглися [6]. Так завдяки Л. Биковському автографи трьох віршів були опубліковані у вигляді «фотознятків», дочекалися першодруку в «Трьох братах» і передруку в упорядкованій авторкою тез харківській збірці художніх творів Ю. Липи «Час людини» [8].

Понад 70 років тому, у 1946 р., Л. Биковський накреслив три завдання у справі пізнання життя і творчості Юрія Липи: 1) складання докладного життєпису; 2) укладення повної (по можливості) бібліографії праць; 3) повне видання творів з відповідною монографічною розвідкою. Засновник липознавства вважав, що лише після того «може бути мова про належне розуміння Юрія Липи, як людини й творця, і може відбуватися правдива популяризація його думок...» [4].

Львівським видавництвом «Каменяр» видано 5 з 10 запланованих томів зібрання творів Ю. Липи. Одеські історики написали біографічні нариси про батька і сина Лип – «Тарасівець» і «Чорноморець» [11]. З виданням біобібліографічного дослідження «Три брати» Юрія Липи» зроблено наступний крок у напрямі пізнання його феномену. На часі – упорядкування всіх публікацій, що з'явилися за сто років, протягом яких Ю. Липа був і є об'єктом уваги та предметом досліджень: від перших відгуків до дисертацій. Праця над науковою біографією та монографією про творчу спадщину – ще попереду.

Список використаних джерел

1. Биковський Л. До справи пізнання життя і творчості Юрія Липи // Нові дні. – Торонто, 1966. – № 200. – С. 9–14.
2. Биковський Л. Матеріали до бібліографії Юрія Липи за час від 1917–1948 рр. // Юрій Липа 1900–1944. Зб. 1. / упор. Л. Биковський. – Женева [Майнц-Кастель], 1947. – С. 36–45.
3. Биковський Л. Спадщина по Юрію Липі // Літературно-науковий збірник УВАН. – Нью-Йорк, 1952. – Кн. 1. – С. 298–300.
4. Биковський Л. Юрій Липа, 1900–1944: спроба життєпису // Український історик. – Нью-Йорк, 1965. – Ч. 1–2. – С. 54.
5. Бібліографія Ю. Липи (1917–1942) // Чорноморська доктрина. – 2-е вид., випр.

і доп. – Одеса ; [Варшава] : [Український Чорноморський Інститут], 1942. – 165 с.
6. Кучеренко С. «Три брати» Юрія Липи (1900–1944): біобібліогр. досл. творч. спадщини // Липа Ю. І. Твори : [в 10 т.]. – Додат. том в 6-ти кн. – Кн. 1 / ред. Д. Саніга – Львів : Каменяр, 2017. – 300 с.
7. Липа Ю. Ліки під ногами. Про лікування рослинами. – Краків ; Львів : Укр. видавництво, 1943. – 111 с.
8. Липа Ю. Час людини : твори / упоряд., прим., передм. С. Кучеренко. – Харків : Фоліо, 2017. – 588 с.
9. Липіана: машинопис / упоряд. Лев Биковський. – Денвер, 1977. – 99 с.
10. Лівицька-Холодна Н. Юрій Липа, якого я знала: Уривок зі спогадів «Про моїх поетів» // Сучасність. – Мюнхен, 1987. – Січень (№ 1). – С. 53.
11. Стамбол І., Кучеренко С. Іван і Юрій Липи: Тарасівець і Чорноморець. – Харків : Фоліо, 2016. – 121 с.
12. Юрій Липа (1900–1944) : Збірник І. – Женева [Майнц-Кастель] : [Український Суходоловий Інститут], 1947. – Іл. 20–21.
13. Янчук О. Бібліографія Юрія Липи : бібліогр. покажчик. – Одеса : Астропринт, 2000. – 80 с.
14. Янчук О. Юрій Липа: бібліографія. 1917–1944 // Юрій Липа. Збірник статей і матеріалів, приурочених 100-літньому ювілею з дня народження Юрія Липи / упоряд. і. Скрипник. – Івано-Франківськ : Факел, 2000. – С. 201–217.

УДК 929:004
Мішук Сергій Миколайович
Mischuk Sergiy
провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень
Leading Researcher Fellow
of Institute of Biographical Researches
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
доктор історичних наук, професор
Doctor of Historical Sciences, Professor
Мішук Галина Анатоліївна
Mischuk Galyna
доцент
кафедри всесвітньої історії
Associate Professor
of Department of the World History
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
of Ivan Franko State University of Zhytomyr
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

БІОГРАФІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

BIOGRAPHICAL INFORMATION RESOURCES POTENTIAL OF UNIVERSITY LIBRARIES OF UKRAINE

Висвітлено біографічний потенціал інформаційних ресурсів, представлених на сайтах мережі університетських бібліотек України як складової бібліотечної системи країни.
The biographical potential of information resources presented on the sites of the network of university libraries of Ukraine as an integral part of the country's library system is highlighted.

Ключові слова: біографіка, біобібліографія, інформаційні ресурси, університетські бібліотеки України.
Key words: biographical study, biobibliography, information resources, university libraries of Ukraine.

Становлення інформаційного суспільства тісно пов'язане з інтенсивним розвитком інформаційних технологій, збільшенням їх використання та потребує від науковців нових підходів до вивчення феномену соціальних комунікацій. Розвиток новітніх комп'ютерних технологій і комунікаційних мереж справляють значний вплив на формування ресурсів біографічної інформації. Нові технічні можливості, застосування яких швидко поширилося на сфери гуманітаристики й інформації, у тому числі й у бібліотечно-інформаційній справі, зумовлюють становлення нової парадигми віртуальної інтелектуальної і духовної взаємодії суспільства як з минулими поколіннями, так і з нашими сучасниками. Динамізм розвитку сучасних інформаційних технологій сприяє швидкій інтеграції і поширенню біографічної інформації.

Розвиток біографічних досліджень в Україні впродовж усіх років незалежності, зростання широкої громадської зацікавленості до них обумовлюють необхідність грунтовного аналізу цього явища. Швидке зростання сучасних потреб науки, освіти, культури, виховання, державного управління в Україні потребує науково достовірної біографічної інформації. В сучасних умовах у сфері біографічної інформації саме бібліотеки виступають як провідні центри соціальних комунікацій: здійснюють систематизацію, інтеграцію та поширення біографічних знань.

Орієнтири для діяльності бібліотек України дає прийнятий Президією УБА 7 липня 2015 р. Маніфест Української бібліотечної асоціації

«Бібліотеки в умовах кризи». Зокрема, у Маніфесті зазначено, що бібліотека в умовах кризи надає допомогу у формуванні ціннісних орієнтирів особистості та суспільства, вона організатор доступу до достовірних джерел інформації, платформа для технологічної та медіа-грамотності, підвищення медійної культури.

Надзвичайно важливими центрами бібліотечної біографіки є університетські бібліотеки України. Специфіка їх діяльності в галузі біографіки та біобібліографії полягає в тому, що свої зусилля вони зосередили на створенні віртуальних ресурсів, присвячених спадщині засновників вищих навчальних закладів, їх відомих вихованців, розкритті наукових здобутків професорсько-викладацького складу, а також досягнень провідних учених-сучасників. Кожна з університетських бібліотек самостійно формує ресурси біографічної інформації виходячи з власної історії і сьогодення закладу освіти. Рівень роботи, її результати, застосовані підходи залежать від багатьох чинників: уваги керівництва університету, наявності в колективі лідерів-організаторів, спеціалістів інформаційної справи, належного наукового потенціалу та згуртованості ентузіастів із числа викладачів. Підготовка біографічних і біобібліографічних праць у багатьох випадках супроводжується публікацією їх повних електронних версій в Інтернеті [1].

Значний внесок у формуванні електронних ресурсів біографічної інформації внесли провідні університетські бібліотеки України – Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, наукові бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка і Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Слід особливо відзначити напрацювання в галузі біографіки та біобібліографії Наукової бібліотеки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, присвячені вченим ніжинської вищої школи.

На веб-сайті бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського представлено електронний каталог бібліотеки, що включає такі бази даних: праці викладачів (бібліографічні та аналітичні описи праць викладачів університету); індивідуальні автори (короткі дані щодо відомих людей України і світу та викладачів університету). Бібліотека формує за абеткою короткі біографічні відомості про тих, чиє життя пов'язано з Поділлям, та випускає щорічник «Ювіляри ВДПУ» [2].

Бібліотека Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк) розмістила на своєму веб-сайті біобібліографічні покажчики, присвячені провідним науковцям університету, а також тематичні покажчики, де зібрано джерела щодо вивчення історії

волинського краю та життя й діяльності видатних постатей, пов'язаних з Волинню [3].

Веб-сторінка бібліотеки Житомирського державного університету імені Івана Франка містить повідомлення про регулярні книжкові виставки, що діють в бібліотеці та на факультетах університету. Університетська бібліотека розміщує на своєму сайті біобібліографічні покажчики, присвячені діячам вітчизняної та зарубіжної науки і культури – М. Костомарову, П. Тичині, І. Огієнку, М. Рильському, Ч. Дарвіну та ін. [4].

Наукова бібліотека Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка на своєму веб-сайті розміщує віртуальні виставки та бібліографічні огляди щодо постатей вітчизняної та зарубіжної науки і культури – Т. Шевченка, М. Костомарова, Х. Алчевської, С. Русової, Леонардо да Вінчі та ін. На веб-сайті бібліотеки представлено біобібліографічні покажчики університетських учених – В. Боровика, Л. Комко, В. Коваленка та ін. [5].

Слід зазначити, що університетські бібліотеки України ще не вийшли на високий рівень реалізації власних науково-дослідницьких можливостей у сфері біографіки та біобібліографії, який об'єктивно обумовлений необхідністю висвітлення й пропаганди персоналій вчених, їхнього доробку і наукових зв'язків, історії та сучасних досягнень вищих навчальних закладів.

Упродовж останніх років XXI ст. відбувається перехід до наступного етапу формування електронних біографічних ресурсів, позначеного розбудовою динамічно наповнюваних баз історико-біографічної інформації. Значну роботу в цьому плані здійснюють поряд з провідними бібліотеками України й університетські бібліотеки.

Список використаних джерел

1. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації : історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – С. 338.

2. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: // www. library.vspu. edu.ua/. – Назва з екрана.

3. Бібліотека Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: // www.library.eenu. edu.ua/. – Назва з екрана.

4. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: // www.library.vspu. edu.ua/. – Назва з екрана.

5. Бібліотека Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: // www.library. chnpu. edu.ua/. – Назва з екрана.

УДК 016:72.03(477)
Мироненко Дмитро Олександрович
Myronenko Dmytro
завідувач відділу
бібліографічної та довідково-інформаційної роботи
Head of Department
of Bibliographic and Reference Information Support
Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека
імені В. Г. Заболотного
V. H. Zabolotny State Scientific Architecture and Construction Library

ПЕРСОНАЛЬНІ БІОБІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ ПРО ЗОДЧИХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ

PERSONAL BIOBIBLIOGRAPHIC INDEXES ABOUT ARCHITECTS AS AN INSTRUMENT OF RESEARCH ABOUT LIVES AND ACTIVITIES OF SPECIALISTS OF BRANCH

Розглянуто серію біобібліографічних покажчиків «Видатні зодчі України», яка готується фахівцями Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного. Визначено роль серії в біографічних дослідженнях видатних українських зодчих. Викладено основні принципи підготовки біобібліографічних покажчиків у рамках серії.
Analyzes a series of biobibliographic indexes "Prominent architects of Ukraine", which is prepared by specialists Zabolotny State Scientific Architecture and Construction Library. The role of the series in biographical studies of famous Ukrainian architects has been determined. The basic principles of preparation of biobibliographic indexes in the series are outlined.

Ключові слова: біобібліографічні покажчики, історія архітектури, Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В. Г. Заболотного, дослідження, біографістика.
Key words: biobibliographic indexes, history of architecture, Zabolotny State Scientific Architecture and Construction Library, research, biographical science.

Питанням національної біографіки на початку XXI ст. в науковому дискурсі приділяється щораз більше уваги. Зокрема, у медійному просторі, а також у соціальних мережах частіше почала з'являтися інформація про різного роду та призначення споруди, зведені в містах України, що супроводжується короткими біографічними довідками про

їхніх творців. Це є позитивним явищем для популяризації біографічної інформації про українських зодчих.

Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного (далі – ДНАББ) виконує значну роботу щодо відкриття власних фондів і надання широкій громадськості інформації про українських архітекторів. Для цього в ДНАББ здійснюються такі заходи:

- готуються та видаються біобібліографічні покажчики;
- ініційовано і створено бібліотечний клуб «Національні святині»;
- створено рубрику «Видатні особистості» на веб-сайті бібліотеки;
- систематично публікуються статті в галузевій періодиці;
- проводяться щорічні Заболотнівські читання.

Серію біобібліографічних покажчиків «Видатні зодчі України» було започатковано в 1998 р., коли було видано покажчик «Архітектор В. Г. Заболотний: біобібліографічний портрет (1898–1962)» (укладач О. Б. Шинкаренко). Видання присвячене 100-річчю від дня народження відомого українського архітектора, першого президента Української філії Академії архітектури СРСР (згодом – Академія архітектури УРСР) В. Г. Заболотного.

Другим виданням серії став покажчик «Владислав Городецький (1863–1930)» (1999 р., укладач О. Б. Шинкаренко). Протягом наступних років у рамках серії також вийшли покажчики: «Павло Федотович Альошин (1881–1961)» (2000 р., укладач О. Б. Шинкаренко), «Йосип Юлійович Каракіс (1902–1988)» (2002 р., укладачі Н. В. Грушитська, С. М. Кайнова, О. М. Піхур), «Архітектор Олекса Тацій (1903–1967)» (2003 р., укладачі Г. А. Войцехівська, Є. О. Тацій).

Далі видання серії було призупинене, проте в 2016 р. видано одразу 4 біобібліографічні покажчики: перевидання «Архітектор В. Г. Заболотний: біобібліографічний портрет (1898–1962)» (укладачі Г. А. Войцехівська, Д. О. Мироненко, С. М. Смирнова), «Бекетов Олексій Миколайович (1862–1941)» (укладач Д. О. Мироненко), «Григорович-Барський Іван Григорович (1713–1791)» (укладач О. В. Углова), «Меленський Андрій Іванович (1766–1833)» (укладач Д. О. Мироненко).

Усі видання серії мають усталену структуру: передмова, вступна стаття, матеріали про життя та творчість (відомості в енциклопедичних і довідкових виданнях, офіційні матеріали, публікації про життя та діяльність), проекти та збудовані споруди (систематизується за функціональним призначенням споруд), друковані праці, доповіді, виступи, бесіди (за наявності), керівництво та редагування, загальні роботи, в яких зга-

дується особа. Також видання серії «Видатні зодчі України» доповнюються зручним допоміжним апаратом: іменний, предметний, хронологічний покажчики, покажчик місцезнаходження матеріалів. Усі покажчики супроводжуються ілюстративним матеріалом з фонду ДНАББ.

У передмові характеризується призначення та структура бібліографічних покажчиків, що допомагає дослідникові зорієнтуватися в інформації.

Як зазначалося вище, кожне видання серії «Видатні зодчі України» супроводжується вступною статтею знавців історії архітектури нашої держави. У різні роки власні розвідки надавали Ю. С. Асєєв, Д. В. Малаков, Д. О. Мироненко, З. В. Мойсеєнко-Чепелик, А. О. Пучков, В. В. Чепелик. Вступні статті допомагають глибше ознайомитися з біографією досліджуваних особистостей, налаштуватися на відповідне сприйняття інформації.

Уся вміщена в покажчиках бібліографічна інформація проанотована. Це дозволяє дослідникам ефективно проводити біографічні розвідки, визначаючи релевантність інформації.

Біобібліографічні покажчики серії «Видатні зодчі України» відіграють неабияку роль у дослідженні особистостей. Зокрема, під час підготовки книжки «Архитектор Иосиф Каракис: жизнь, творчество и судьба» (2016) її автор О. Юнаков детально вивчав документальні джерела, інформацію про які він виявив у покажчику «Йосип Юлійович Каракіс (1902–1988)».

Видані бібліографічні покажчики можна переглянути на сайті ДНАББ, де вони знаходяться у вільному доступі.

УДК 55:622:930
Осіння Наталя Володимирівна
Osinnia Nataliia
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України
M. S. Poliakov Institute of Geotechnical Mechanics of the NAS of Ukraine

ПОСТАТІ ВЧЕНИХ-ГЕОЛОГІВ ТА ГІРНИКІВ УКРАЇНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

THE FIGURES OF SCIENTISTS-GEOLOGISTS AND MINERS OF UKRAINE OF THE XIX – BEGINNING OF THE XX CENTURIES: HISTORIOGRAPHY OF THE QUESTION

У тезах подано історіографічний огляд інформації науково-бібліографічної та педагогічно-просвітницької діяльності вчених-геологів та гірників України XIX – початку XX ст. Проаналізовано першоджерела й окреслено основні періоди історіографічних досліджень.
Theses presents a historiographical survey of information on scientific-bibliographic, pedagogical and educational activity of scientists-geologists and miners of Ukraine of the XIX – beginning of the XX centuries. The primary sources are analyzed and the main periods of historiographical research are outlined.

Ключові слова: історіографія, вчені-геологи та гірники, Україна, науково-бібліографічна діяльність.
Key words: historiography, scientists-geologists and miners, Ukraine, scientific and bibliographic activity.

На сучасному етапі розвитку досліджень української геологічної та гірничої науки спостерігається стійкий інтерес до ролі вчених-геологів та гірників у справі створення підґрунтя сучасного інформаційного ресурсу.

Актуальність дослідження історіографії науково-бібліографічної спадщини, життєвого шляху та педагогічно-просвітницької діяльності вчених-геологів та гірників України XIX – початку XX ст. обумовлена необхідністю створення найбільш повного бібліографічно-інформаційного ресурсу з питань геології та гірництва, його збереження та популяризації в мережах бібліотек.

Джерельна база дослідження представлена різноманітними за змістом і характером, ступенем інформативності та видовими ознака-

ми матеріалами. Тема дослідження є комплексною, тому історіографія складається з кількох напрямів наукових досліджень: життєвий шлях учених, їхня науково-педагогічна й просвітницька діяльність, наукова спадщина, бібліографічна культура і створення бібліографічного галузевого ресурсу.

Формування історіографії бере початок від 1880-х рр. і триває до сьогодні. Цей процес охопив три історичні періоди, і матеріали можна розділити на публікації до 1917 р., історіографію 1918–1980-х рр. і праці, видані після 1990 р.

У перший період цікавими історіографічними джерелами стали ювілейні видання, присвячені Харківському, Київському, Новоросійському університетам, Катеринославському вищому гірничому училищу. Ці праці мають високий ступінь інформативності. Окрему позицію займають довідники та словники найвідоміших осіб – професорів університетів, написані їхніми сучасниками. Публікації до ювілеїв та некрологи (К. М. Феофілактов, М. О. Головкинський, Л. А. Ячевський, І. Ф. Синцов, Р. А. Прендель) друкувалися у провідних галузевих часописах і стали першими біобібліографічними виданнями того часу. Наприкінці XIX ст. з'являється згадка відомого вченого-хіміка М. А. Бунге про бібліографічну діяльність П. Я. Армашевського, що свідчило про активну участь вчених-геологів у створенні поточної інформації з різних питань геологічної науки. Цей період історіографії можна назвати періодом накопичення історичних фактів, формування кола джерел і проблематики досліджень з історії життєпису вчених-геологів університетів України XIX – початку XX ст. Характерна риса першоджерел цього періоду – оперативність написання праць.

Наступний період охоплює 1918–1980-ті рр. У 1920–1940-х рр. виходить низка праць, присвячених П. А. Тутковському, В. І. Лучицькому, Л. Л. Іванову, М. М. Федорову, П. М. Чирвинському, І. І. Танатару. Стисла інформація про життєвий шлях, наукову діяльність та списки основних наукових праць цих вчених друкувались в галузевих, загальнонаукових та окремих виданнях. Варто згадати «Збірник пам'яті академіка П. А. Тутковського» у двох томах, який було видано Всеукраїнською академією наук у 1932 р. Головна цінність цього видання в тому, що, крім огляду наукової діяльності вченого, подано покажчик його праць. Від 1950-х рр. починають друкуватися «Очерки по истории геологических знаний». У 15-му випуску було надруковано цикл спогадів, нарисів та наукових досліджень про діяльність М. О. Головкинського, І. Ф. Синцова, П. М. Чирвинського, І. І. Танатара. Значною подією стала поява в 1960-х рр. у серії «Біобібліографія вчених УРСР» покажчиків,

присвячених В. І. Лучицькому та П. А. Тутковському. До ювілейних дат друкуються матеріали з розвитку геологічної науки в Київському, Харківському, Одеському університетах, але це стисла інформація. Науково обґрунтована історія, шляхи розвитку геології та внесок вчених-геологів у розбудову геологічної науки України відбито у фундаментальній праці К. Й. Новик (у співавторстві) «История геологических исследований Донецкого каменноугольного бассейна (1700–1917)». Детальний огляд бібліографічної діяльності П. А. Тутковського наведено у статті відомого українського вченого-бібліографа М. П. Гуменюка. У 1970-х рр. з'являються публіцистичні твори та гірнича мемуаристика (О. М. Терпигорєв «Воспоминания горного инженера»). У 1980-х рр. друкуються галузеві довідкові видання з геології, а в серії «Науково-біографічна література» виходить монографія, присвячена П. А. Тутковському (автор В. І. Оноприєнко).

Цей період позначений появою ґрунтовних біобібліографій, зародженням геолого-гірничої мемуаристики, дослідженням загальної ретроспективної бібліографії з геології та гірництва, виданням фундаментальних праць з історії геологічного вивчення України, створенням довідкових та енциклопедичних видань, випуском науково-біографічних праць, присвячених відомим вченим-геологам та гірникам.

Останній період почався у 1990-х рр. та триває до сьогодні. Однією з характерних рис сучасної української історіографії стало розширення проблемно-тематичного кола дослідницьких питань щодо діяльності вчених-геологів Київського, Харківського та Одеського університетів, а також гірників Катеринославського гірничого інституту. Значний внесок у вивчення історії геології та гірництва, дослідження геолого-гірничої біографіки зробили В. С. Савчук, В. І. Оноприєнко, Г. К. Швидько, В. В. Бокотей, М. Ю. Кострица та ін. Бібліографічну діяльність окремих вчених-геологів та гірників дослідили В. Т. Петрикова, С. М. Міщук, І. В. Мілясевич, М. Г. Вавричин, П. П. Хіміч, Р. Самотій, Н. В. Осіння. Цінний матеріал міститься в опублікованій останніми роками епістолярній спадщині В. І. Вернадського, в якій є згадки про К. М. Феофілактова, В. Ю. Тарасенка, П. А. Тутковського, П. Я. Армашевського.

Для останнього періоду характерними є: поява фундаментальних праць стосовно історичного розвитку природознавства в Україні XIX – початку XX ст., створення сучасних науково-публіцистичних біографій вчених-геологів та гірників, написання дисертаційних досліджень, присвячених науково-дослідницькій та педагогічно-просвітницькій діяльності окремих вчених-геологів та гірників, підготовка біобібліографічних

покажчиків бібліотеками, збільшення кількості енциклопедичних та довідково-навчальних видань, неухильне зростання публікацій у матеріалах міжнародних науково-практичних та краєзнавчих конференцій.

Історіографічний аналіз літератури свідчить про те, що для з'ясування ролі вчених-геологів та гірників у розвитку ретроспективної та поточної бібліографії з геології та гірництва сьогодні існує достатня джерельна база, але ця проблема не була предметом спеціального наукового дослідження.

УДК 94(477):394.92:316.77
Патик Вікторія Василівна
Patyk Viktoriia
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень
Senior Research Fellow
of Institute of Biographical Studies
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

ЕПІСТОЛЯРНІ ДЖЕРЕЛА ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

EPISTOLARY SOURCES AS A FORM OF SOCIAL COMMUNICATION

Розглянуто роль та значення епістолярних джерел в наукових дослідженнях.
It is considered the role and significance of epistolary sources in scientific researches.

Ключові слова: епістолярне джерело, листування, наукові дослідження
Key words: epistolary source, correspondence, scientific researches.

Важливе місце в дослідженнях науковців посідає вивчення епістолярних джерел. Значне зацікавлення ними пояснюється великою інформативною насиченістю листів і, разом з тим, далеко не повним та надто вибірковим залученням їх до наукового обігу.

Епістолологія – спеціальна історична дисципліна, що вивчає приватне листування як окремий вид джерел особового походження. Одне з основних завдань епістолології полягає у залученні епістолярних

джерел до наукового обігу та їх широке використання у наукових дослідженнях. Лист є цінним історичним джерелом, якому притаманні специфічні риси, стиль та форма подання фактичного матеріалу. Листи також як історичне джерело можуть підтверджувати або спростовувати факти, викладені в мемуарах.

Листування має великий інформаційний потенціал. Кожен лист є унікальним за своїм змістом. Розрізняють кілька видів листування, а саме: офіційне, приватне, публіцистичне тощо. Існують також й інші форми – листівки, вітання, повідомлення та ін.

Листування є невід'ємною частиною архівних фондів особового походження. До документів Національного архівного фонду можуть бути віднесені листи, рукописи історичних та біографічних творів, мемуари, щоденники та ін., якщо їх зміст є важливим джерелом інформації з вітчизняної та світової історії, розвитку окремих регіонів України, етнічних груп, а також історії інших суб'єктів історичного процесу. Вони можуть містити опис чи свідчення принципово нової ситуації в життєдіяльності відомих осіб, еволюції їхнього світогляду тощо.

Кожний документ особового походження має свої внутрішньофондові і міжфондові взаємозв'язки. Група творчих документів часто органічно пов'язана із щоденниковими записами, із зібраними матеріалами підготовчого характеру тощо. Водночас документи фонду можуть мати функціональні зв'язки з документами інших фондів. Наприклад, за наявності серед епістолярію певної особи листів-відповідей певного кореспондента у фонді останнього належить шукати й оригінали листів до нього.

В епістолярних джерелах виділяють три головні складові, які є основою для їх подальшого дослідження: зміст, специфіка архітектоніки, стиль викладу матеріалу. Працюючи з епістолярними джерелами, слід брати до уваги не тільки історичні умови, за яких вони виникли, а й особистість автора та адресата, коло їхніх інтересів та соціально-побутові умови. Лист – це багатогранне джерело, в якому поєднується інформація особистого характеру з важливими історичними фактами. Також розкривається особистість автора листа, його людські якості.

Епістолологічне дослідження потребує певного аналізу, якому підлягають авторство, час та місце створення, характер листування, зміст, інформаційний потенціал.

На сьогодні можна виділити такі напрями роботи дослідників з епістолярними джерелами: 1) публікація окремих листів як документального підтвердження певного історичного факту або події; 2) публікація листування (повна або часткова) певної особи до одного адресата; 3) публікація повного зібрання епістолярної спадщини видатної історичної постаті.

Таким чином, листи є важливими історичними джерелами для дослідників. Їх існування зафіксовано з найдавніших часів. З плином часу змінювалися їх форма та зміст, проте незмінними залишаються важлива

соціокомунікативна функція та історична цінність для сучасних дослідників. При дослідженні епістолярних джерел важливо приділяти увагу рівню їх інформаційного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Войцехівська І. Н. Епістологія : короткий історичний нарис. – Київ, 1998. – 53 с.

2. Войцехівська І., Дмитрієнко М. Епістолологія, або епістолографія // Спеціальні історичні дисципліни: довідник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – Київ : Либідь, 2008. – С. 228–237.

3. Робота з документами особового походження. Методичний посібник. – Київ, 2009. – 284 с.

УДК 930.2 (477.51 – 21)

Рой Світлана Вікторівна
Roi Svitlana
науковий співробітник
відділу фондів
Research Fellow of Department of Funds
Ніжинський краєзнавчий музей ім. І. Г. Спаського
I. H. Spassky Local History Museum of Nizhyn

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ НІЖИНСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ (1922–1933 рр.): ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ ТА СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ

SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL AND PUBLIC ACTIVITY OF THE TEACHING STAFF OF THE NIZHYN INSTITUTE OF PUBLIC EDUCATION (1922–1933): CHARACTERIZATION OF SOURCES AND MODERN HISTORIOGRAPHY

У тезах розглянуто основні джерела з вивчення біографії представників викладацького корпусу ніжинської вищої школи та її вихованців 1920-х – початку 1930-х рр. Проаналізовано наявну на сьогодні архівно-документальну та науково-студійну базу, присвячену основним аспектам наукової та громадсько-культурної діяльності провідних представників Ніжинського інституту народної освіти.

The theses deals with the main sources for studying the biography of representatives of the teaching staff of the Nizhyn High School, and its pupils of the 1920th – beginning of the 1930th. The archival-documentary and scientific-studio base that is available to date and devoted to the main aspects of scientific and public-cultural activities, leading representatives of Nizhyn Institute of Public Education is analyzed.

Ключові слова: Ніжинський інститут народної освіти, архівні джерела, біографії, історіографія.
Key words: Nizhyn Institute of Public Education, archival sources, biographies, historiography.

На сьогодні опрацьована достатня кількість архівних джерел з історії ніжинської вищої школи, завдяки чому з'явилася можливість визначити місце її викладачів у науковому, громадсько-політичному та соціокультурному житті України у 1920-х рр. Слід відзначити, що стало можливим повною мірою подати їхні особові дані, а також здійснити їх зведення та систематизацію для відображення наукової, навчально-виховної, культурно-просвітницької та громадської діяльності викладачів Ніжинського інституту народної освіти (НІНО). Завдяки архівним документам ми можемо дати кількісну та якісну оцінку професорсько-викладацького складу НІНО, зробивши біографічний звід їхніх особових даних.

Проаналізувавши інформацію з архіву ЦДАВО України (фонд Р-166, з 1 по 10 оп. включно), Чернігівського обласного державного архіву (фонди: Р-593, оп. 1; Р-674, оп. 1; Р-942, оп. 1), Ніжинського відділу забезпечення та збереження документів Чернігівського державного обласного архіву (фонд Р-6121, оп. 1 та 2) вдалося відстежити життя та діяльність науково-педагогічного персоналу ніжинської вищої школи. У названих архівних фондах наявні особові справи всіх викладачів НІНО, їхні анкетні дані, крім цього, зі звітів Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови, яка існувала при НІНО, ми дізнаємося про основні напрями їхньої наукової діяльності.

З'ясовано, що найбільш плідну участь у науковому житті брали професори НІНО, які працювали тут ще в дореволюційний період: доктор російської мови та словесності Рєзанов Володимир Іванович, Покровський Олексій Іванович – професор загальної історії класової боротьби, професори римської філології Семенов Іван Іванович та Турцевич Іван Григорович, Бережков Михайло Миколайович та Максимович Георгій Андрійович – професори російської історії, професор української мови та словесності Грузинський Олександр Сергійович, Ляскоронський Володимир Григорович – професор кафедри історії України. Вони продов-

жили вже існуючі та започаткували нові наукові напрями в історичній та філологічній науці.

Були знайдені вичерпні дані про науково-педагогічну та громадську діяльність професорів нової генерації, до яких належали: Петровський Микола Неонович – професор кафедри історії України, професор кафедри всесвітньої історії Штепа Кость Феодосійович, професор кафедри педагогіки Даденков Микола Федорович та ін.

Не менш важливою є наявність великої кількості праць, присвячених дослідженню біографій викладачів НІНО – провідних діячів науки в 1920-х рр. Ці дослідження представлені переважно історико-біографічними монографіями та нарисами, науково-популярними життєписами та автобіографіями.

Слід відзначити, що дану проблематику розглядали в контексті розвідок про окремих викладачів О. Б. Коваленко, В. Ф. Кондрашов, І. Н. Костенко, І. М. Качуровський, О. Г. Самойленко, Л. А. Павленко, А. М. Острянко, С. Ю. Зозуля, Д. І. Гордієнко, А. І. Чуткий, Є. К. Чернухін, А. Ю. Шевченко, А. І. Сахно, О. С. Морозов, О. В. Компаніець, Л. В. Гранатович, С. В. Дмітрієнко, О. А. Удод, Л. В. Шипко, О. Г. Астаф'єв. У цих працях подано біографічні відомості, розкрито основні напрями наукової діяльності професорів та викладачів ніжинської вищої школи 1920-х рр.

Вивченню життєвого та наукового шляху професора Є. А. Рихлика була присвячена дисертація Л. А. Павленко «Науково-педагогічна та громадська діяльність Євгена Рихлика», а також публікації: відомого житомирського вченого М. Ю. Кострищі «В'язень 373» та «Професор з Вільшанки», Ю. І. Шаповала «Належить до небагатьох вчених-славістів (життя і смерть Євгена Рихлика)», Ю. З. Данилюка «Дві батьківщини Євгена Рихлика».

Отже, на сучасному етапі діяльність провідних представників ніжинської вищої школи 1920-х – початку 1930-х рр. повною мірою є репрезентованою як в архівних джерелах, так і в розвідках, переважна більшість яких мають історико-біографічний характер, відображають місце кожного з відомих представників НІНО в соціокультурному процесі того часу.

УДК 001 (73=161.2) «19» (092) Дорошенко В. В.
Супронюк Оксана Костянтинівна
Supronіuk Oksana
старший науковий співробітник
відділу зарубіжної україніки
Інституту книгознавства
Senior Research Fellow
of Department of Foreign Ukrainika
of Book Studies Institute
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат філологічних наук
Candidate of Philological Sciences

БІБЛІОЛОГ ВОЛОДИМИР ДОРОШЕНКО – ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ В ДІАСПОРІ

BIBLIOLOGIST VOLODYMYR DOROSHENKO AS A CREATOR OF UKRAINIAN SCIENCE IN EMIGRATION

У тезах ідеться про бібліолога Володимира Дорошенка (1879–1963) та його внесок у розвиток української культури й науки в діаспорі.
Theses deals with bibliologist Volodymyr Doroshenko (1879–1963) and his contribution to the development of Ukrainian culture and science in emigration.

Ключові слова: Володимир Дорошенко, Українська вільна академія наук (УВАН), бібліологія.
Key words: Volodymyr Doroshenko, the Ukrainian Free Academy of Sciences (UVAN), bibliology.

Повернення в Україну культурного спадку і цінностей української діаспори є одним з найважливіших процесів духовного життя сучасної України. Творчий і науковий спадок Володимира Вікторовича Дорошенка (1879–1963), який увійшов в історію українського книгознавства як перший у середовищі української еміграції професійний бібліограф, ще мало вивчений, він почав уводитися в науковий обіг зі здобуттям Україною незалежності. У повоєнній радянській Україні його ім'я переважно супроводжувалося визначенням «буржуазний націоналіст», а праці зберігалися, як правило, в спецфондах.

В. Дорошенко був однією з яскравих постатей української інтелектуальної еміграції – людина енциклопедично різностороння, джерелознавець, дослідник історії культури й літератури, бібліолог, громадський і політичний діяч. Він працював управителем канцелярії секретаря УАН А. Кримського (1918), головою Бібліографічної комісії НТШ і директором бібліотеки НТШ. Його заходами Бібліографічна комісія

НТШ у Львові здійснила першу видатну спробу організації української бібліографії, випустивши друком 8 томів «Матеріалів до української бібліографії».

Від 1925 р. В. Дорошенко був дійсним членом НТШ, дійсним членом Українського наукового товариства у Києві, дійсним членом українських наукових інститутів у Берліні й Варшаві та Українського історико-філологічного товариства в Празі. В США він працював у НТШ і УВАН, де очолював Книгознавчі секції.

Повоєнний період біографії В. Дорошенка почався з його від'їзду в 1944 р. до Німеччини, а в 1949 р. до США. Від 1946 р. він дійсний член УВАН у США (Української вільної академії наук, яка була альтернативою радянській академії наук у Києві). Будучи членом як НТШ, так і УВАН, співпрацював з обома цими установами, допомагав комплектувати їх книжкові колекції. Був у близьких ділових та дружніх стосунках з головою Архіву-музею УВАН Володимиром Міяковським, з яким його єднали спільні інтереси. З 1945 р. В. Дорошенко почав переносити фрагменти свого архіву до УВАН, а згодом передав його туди повністю.

З іменем Володимира Дорошенка пов'язані фундаментальні українські бібліографічні проекти, в тому числі здійснені українською еміграцією після Другої світової війни. В Німеччині одним з найбільших досягнень В. Дорошенка було видання першого випуску «Українських бібліологічних вістей» (далі – УБВ) (УВАН, Серія: Книгознавство (за ред. В. Дорошенка), Аугсбург, 1948). Цей проект і донині зберігає своє наукове значення, оскільки задумувався як початок масштабної програми, що мала акумулювати найбільш важливі книгознавчі та бібліографічні джерела. «Українські бібліологічні вісті» (далі – УБВ), йдучи слідом за своїми заслуженими попередниками, такими як славетні київські «Бібліологічні вісті» та ін., мали містити, крім розвідок загальнотеоретичного плану, нові матеріали з царин книгознавства, бібліотекознавства та архівознавства. Як супутник до часопису окремими збірниками планувалося видавати «Літопис українського друку на еміграції», де би розміщувалися бібліографічні описи органів преси, книжок, брошур, мап та інших друків. На жаль, вдалося підготувати лише один випуск цього журналу. Паралельно з УБВ в 1948 р. у Регенсбурзі відновилося видання «Літературно-наукового вісника», до виходу якого теж був причетний В. Дорошенко. Часопис ставив собі за мету, «виходячи з завдань, що породжуються обставинами... боронити Україну, боротись за неї і будувати свою власну духовість, культуру і свою власну незалежну українську державу». Огляд наукової спадщини всіх періодів діяльності «Літературно-наукового вісника» (з 1898 р.) у цьому випуску був написаний В. Дорошенком.

В США дослідник змушений був жити й працювати у Філадельфії (намагання знайти роботу в Нью-Йорку не увінчалися успіхом) в дуже

складних матеріальних умовах, за відсутності бібліотеки і професійного середовища. Він присвятив себе літературно-науковій та бібліографічній роботі. У 1953 р. опублікував працю «Пам'яті українських бібліографів», яка висвітлювала діяльність І. Калиновича, Д. Дорошенка, М. Комарова, З. Кузелі, І. Левицького (Науковий збірник УВАН, [Нью-Йорк], 1953, т. 2). Від 1952 до 1954 р. він працював у редакції щоденника «Америка» як мовний редактор, очолював літературно-мистецьке Товариство у Філадельфії, був членом Об'єднання українських письменників в екзилі «Слово». Як бібліограф він заклав основи наукового бібліографування творів видатних українських письменників – Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, О. Кобилянської, опублікувавши найповніші для свого часу описи видань їхніх творів та науково-критичної літератури про них. Дорошенко своєю працею створив фундаментальну джерелознавчу базу для наукового опису і систематизації досліджень у цій галузі.

Ним було узагальнено досвід і спадщину наукової діяльності НТШ в книжці «Огнище української науки: НТШ імені Т.Шевченка: З нагоди 75-річчя його заснування» (Нью-Йорк, 1951). Редакція «Української думки» (Лондон) писала, що книжка написана людиною, яка є живою історією НТШ, не можна не почувати гордості за наших попередників та за нашу науку, які в таких невідрадних умовах праці, на скитальщині, творили для української нації такі цінності.

В. Дорошенко написав цілий комплекс статей для «Енциклопедії українознавства», що виходила в Нью-Йорку – Парижі за редакцією В. Кубійовича. Його публікації – це висвітлення питань історії та культури України, що в радянській Україні замовчувалися й фальсифікувалися, а в еміграційному середовищі освоювалися, осмислювалися й уводилися в науковий обіг.

На Західній Україні і в еміграційному середовищі його вважали одним з найпомітніших діячів української культури. П. Зайцев назвав Володимира Дорошенка безперечно найвидатнішим з наших бібліографів-бібліологів. Його доробок, який ми маємо вивчати й осмислювати, – це наслідок «жертовної праці» вченого на благо українського суспільства (В. Кубійович). Осип Данко в статті «Володимир Дорошенко – праця для книжної культури» (1993) відзначив, що «після І. Левицького нікого з-поміж українських бібліографів не можна порівняти з Дорошенком не тільки щодо років служби, але й щодо серйозності вкладу в практичну українську бібліографію». Його праці заслуговують на публікацію окремими книжковими виданнями.

Джерелознавчі, історико-культурні та книгознавчі праці В. Дорошенка є вагомим внеском у створення джерельної бази української науки. Вони мають бути належно вивчені й поціновані.

УДК 015(477)
Шкаріна Віталіна Анатоліївна
Shkarina Vitalina
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

МЕТАБІБЛІОГРАФІЧНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ УКРАЇНИ

METABIBLIOGRAPHIC COMPONENT OF NATIONAL BIBLIOGRAPHY OF UKRAINE

У статті розглядаються проблеми розвитку метабібліографії як складової національної бібліографії України.
In the article the problems of development of metabibliography are examined as component national bibliography of Ukraine.

Ключові слова: метабібліографія, національна бібліографія.
Key words: metabibliography, national bibliography.

З розвитком та зростанням обсягу системи бібліографічних посібників природно з'явилася потреба в їхньому описі та систематизації. Цю специфічну ділянку бібліографічної діяльності та створювану нею продукцію спочатку було названо М. І. Ясинським бібліогафією бібліографії у його праці «Головні моменти з історії української біліографії». Паралельно мало обіг словосполучення «бібліографія другого ступеня». На початку 2000-х років І. С. Моргенштерном було запроваджено більш вдалий синонім «метабібліографія».

Зародження української метабібліографії наприкінці XIX ст. та її розвиток на початку XX ст. пов'язані з іменами Я. Ф. Головацького, І. О. Левицького, С. О. Єфремова, М. І. Ясинського, Ф. П. Максименка, Є.-Ю. Пеленського та ін. бібліографів. У XX ст. до справи поточного та ретроспективного об-

ліку бібліографічних посібників долучилися Книжкова палата та провідні бібліотеки України. Теоретично осмислювати метабібліографію та розробляти методику складання покажчиків бібіографічних посібників почав М. І. Ясинський. Прослідкувати історію становлення та розвитку української метабібліографії, а також її сучасний стан та перспективи розвитку можна за дослідженнями І. І. Корнєйчика, Н. А. Рибчинської, О. Л. Промської, Г. М. Швецової-Водки та ін.

Перш ніж розглянути джерела української метабібліографічної інформації, які варто вважати складовою національної бібліографії України, потрібно з'ясувати межі самого поняття «національна бібліографія». Існуюча на сьогоднішній день багатозначність терміна є історично обумовленою, у зв'язку з чим фахівцями висловлюється думка про недоцільність зведення його до уніфікації. Склалося вузьке розуміння національної бібліографії та багатоваріантність розширеного. У вузькому розумінні вона визначається як загальна (універсальна) бібліографія, що забезпечує реєстрацію документів, виданих на території країни та інформує про них, тобто тлумачиться як «державна бібліографія». Широке розуміння поняття «національна бібліографія» було сформульоване Л. Х. Ліндером (1959). Він визначив шість принципів обліку у залежності від охоплення друкованої продукції. Таким чином, національним бібліографічним посібником є такий, що відповідає будь-якій комбінації шести критеріїв відображення творів друку: видані на території даної країни; мовою чи мовами даної країни; твори уродженців даної країни, незалежно від місця їх проживання та мови творів; тематично пов'язані з даною країною, її нацією; видання, авторське право на які зареєстровані у даній країні; видані для даної країни поза її межами. Поступово ми відходимо від тлумачення національної бібліографії як суто державної, головним завдання якої є універсальний облік переважної більшості документів, що видаються на території країни.

Сучасний розвиток уявлень про національну бібліографію як багатогранну систему бібліографічного пізнання документів українки торкається і метабібліографічної складової. Її специфіка проявляється через властивості метабібліографічного посібника, а саме: він розширює коло інформаційних ресурсів не лише за рахунок екстеріоріки, як це відбувається при описі первинних документів. Метабібліографічний посібник відображає вторинні документи, які, в свою чергу, через посередництво описаних у них джерел, виводять за межі найширшого розуміння національного ресурсу – і первинного, і вторинного. Ткким чином, метабібліографічний посібник, на відміну від бібліографічного,

інформує не лише про знання, накопичені нацією, але й про знання, накопичені людством в цілому.

Організоване **поточне** обліковування джерел вторинної інформації в Україні здійснювалося спочатку у «Літописі книг» поряд з первинними документами, з 1969 року – у піврічному покажчику «Бібліотекознавство і бібліографія України», разом з фаховими публікаціями. Українські бібліографічні посібники відображав також державний бібліографічний посібник «Библиография советской библиографии», який виходив щорічно з 1948 по 1991 р. З 2007 року вони почали фіксуватися у щорічнику Національної парламентської бібліотеки України «Метабібліографія України».

Першим окремо виданим **універсальним ретроспективним** покажчиком бібліографічних посібників є покажчик «Бібліографічні посібники УРСР, 1976–1980» (Харків, 1985). Метабібліографіями, які відображають лише науково-допоміжні бібліографічні посібники та хронологічно його продовжують, є покажчики «Посібники наукової бібліографії, підготовлені бібліотеками України в 1981–1990 рр.» (Київ, 1993) та «Посібники наукової бібліографії, видані в Україні (1991–2005) : у 2 ч.» (Київ, 2011) та ін.

З-поміж ретроспективних метабібліографічних посібників варто виділити українознавчі покажчики – галузеві та універсального змісту. Першим **універсальним українознавчим** ретроспективним покажчиком бібліографічних посібників є «Джерела українознавства (1574–1924), підготовлений Центральною науково бібліотекою імені В. І. Вернадського АН УРСР (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), випуск перший – спільно з Державною республіканською бібліотекою УРСР імені КПРС (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) та Археографічною комісією АН УРСР (нині – НАН України). Випуск 1 – «Вітчизняні бібліографічні джерела» (Київ, 1990), випуск 2 – «Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань» (Київ, 1998).

Незважаючи на значні зрушення у справі розвитку національного метабібліографічного обліку, його система є недостатньо розвиненою. Залишаються відкритими питання: повноти відображення бібліографічних посібників, критерії та формати відображення латентних форм бібліографічної інформації, відображення неопублікованих бібліографічних посібників та зарубіжних джерел тощо. Значний вклад у цю справу вносять національні книгозбірні країни.

У 2001 року відділом науково-бібліографічної інформації НБУВ започатковано базу даних (БД) «Електронний каталог довідково-бібліо-

графічних видань». Здійснюється ретроспективна та поточна каталогізація довідково-бібліографічних видань, які зберігаються в НБУВ. Бібліографічна складова БД стала основою для видання галузевих метабібліографічних посібників – «Історія Києва у довідково-бібліографічних виданнях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : анот. кат.» (Київ, 2006), «Держава і право. Бібліографічні посібники : анот. кат.» (Київ, 2010), «Економіка. Економічні науки : покажч. бібліогр. посіб.» (Київ, 2012). У найближчих планах – виокремлення БД українських бібліографічних посібників, яка описуватиме друковані та електронні джерела бібліографічної інформації з виходом на існуючі електронні версії покажчиків та неопубліковані бібліографічні посібники. Мета цієї роботи – створення ґрунтовного електронного ресурсу, який матиме розширені пошукові можливості та слугуватиме базою онлайнового обслуговування користувачів та видання ретроспективних бібліографічних посібників.

УДК [011+015] (477)
Швецова-Водка Галина Миколаївна
Shvetsova-Vodka Halyna
доктор історичних наук, професор
Doctor of Historical Sciences, Professor
Рівненський державний гуманітарний університет
Rivne State Humanitarian University

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕТРОСПЕКТИВНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ УКРАЇНИ

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF RETROSPECTIVE NATIONAL BIBLIOGRAPHY OF UKRAINE

Визначено основні напрями розвитку ретроспективної національної бібліографії України. Аргументовано доцільність окремого бібліографічного обліку документів, опублікованих на території України та поза її межами.
Basic directions of retrospective national bibliography of Ukraine are defined. It is suggested to set next researches at the separate bibliographic controle of documents, published on territory of Ukraine and beyond territory.

Ключові слова: національна ретроспективна бібліографія, система бібліографічних посібників.

Key words: national retrospective bibliography, system of bibliographic manuals.

Національна бібліографія — один із видів бібліографії як галузі діяльності. На цій тезі варто наголосити для того, щоби не об'єднувати за цим поняттям всю бібліографічну діяльність нації, яка складається з різних видів бібліографії.

Науковці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського В. Омельчук і Д. Устиновський зазначили, що саме національна бібліографія віддзеркалює історичний розвиток народу, нації, починаючи від витоків писемності та друку і до сьогодення.

За визначенням російського дослідника Г. Левіна, національна бібліографія – це «створення і поширення універсальної за змістом і цільовим призначенням бібліографічної інформації про документи, які за тією або іншою ознакою пов'язані з державою і/або народом (етносом), у формі ретроспективних (за минулі роки) і поточних (про літературу, що виходить зараз) бібліографічних ресурсів».

Національна бібліографія традиційно має такі напрями: 1) облік усіх документів, виданих на території країни; 2) облік документів, виданих національною мовою, незалежно від місця опублікування; 3) облік документів, авторами яких є представники цієї нації, виданих будь-якою мовою, незалежно від місця опублікування; 4) облік документів, присвячених за змістом цій країні (або нації), незалежно від мови і місця опублікування.

Як видно з перелічених напрямів, вони частково перетинаються один з одним, тому з метою уникнення дублювання інформації перспективним є поділ національної бібліографічної інформації на два напрями: 1) облік усіх документів, виданих на території країни; 2) облік документів, виданих за межами країни національною мовою та документів, присвячених за змістом цій країні. При цьому перший напрям одержує назву «державна бібліографія», а другій — «бібліографія екстеріоріки». Особливого підходу потребують документи, авторами яких є представники цієї нації, та література про них. Цей напрям практично виокремився у вигляді бібліографічної біографістики, побудованої на врахуванні як вітчизняних, так і зарубіжних документів.

В українській бібліографії історичні передумови склалися таким чином, що першочерговим завданням став облік документів, виданих національною мовою, незалежно від місця опублікування. Саме таку мету виконували бібліографічні дослідження Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і Національної бібліотеки України

імені Ярослава Мудрого, які охоплюють період 1798–1923 рр., а також публікація Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України «Репертуар української книги, 1798–1916: матеріали до бібліографії».

Зараз постає питання: чи варто продовжувати дослідження україномовної книги за наступні роки, після 1924 року, саме в цьому напрямі? На мій погляд, відображення документів, виданих після 1924 р., доречніше поділити між першим та другим напрямом національної бібліографії, тобто, по-перше, облікувати усі документи, видані на території країни, і по-друге, окремо облікувати екстериоріку. Такий підхід буде простішим щодо обліку документів, виданих на території України, оскільки вони з 1924 р. відображалися в поточних державних бібліографічних посібниках. Але не тільки цей аргумент свідчить на користь такого рішення. Інформацію про радянські видання і зарубіжні варто подавати окремо, тому що будь-якому досліднику потрібний саме такий поділ інформації.

Ретроспективна державна бібліографія України також має значні досягнення, що стосуються насамперед обліку видань, які вийшли на території України у 1574–1800 рр. і за періоди XVIII — першої половини XIX ст. та другої половини XIX – початку XX ст. (1861–1917 рр.).

Наступний облік документів, виданих на території України за радянські часи, варто узгодити із періодизацією історії України, тобто окремо облікувати документи певних періодів. Поділ на періоди потребує окремого дослідження, тому зараз назвати їх проблематично. Поки що незаперечним бачиться виділення довоєнного періоду і періоду 1941–1945 рр.

У межах ретроспективної державної бібліографії окремими напрямами є облік видань різних видів: неперіодичних текстових видань, періодичних видань, нетекстових видань. У напрямах обліку періодичних видань і нетекстових видань, що виходили на території України, вже здійснено дуже суттєві кроки. Це, перш за все, дослідження Книжкової палати України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України.

Найбільш проблемним є облік текстових неперіодичних видань, або книг, що є основою національного бібліографічного репертуару. Як відомо, спроба Української книжкової палати створити універсальний покажчик текстових неперіодичних видань за роки радянської влади завершилася безрезультатно, оскільки вже підготовлений до видання по-

кажчик «Українська радянська книга, 1917—1972» не був допущений до друку з ідеологічних міркувань.

Певним внеском у національну ретроспективну бібліографію України є бібліографічні покажчики, які обліковують книги з окремих галузей знань або окремих типів літератури. Значну цінність для українського бібліографічного репертуару становить комплекс ретроспективних бібліографічних покажчиків Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук «Українська сільськогосподарська книга (з фондів ЦНСГБ УААН)», що відображає документи з 1868 по 1945 р.; «Аграрна наука в Україні: автореферати дисертацій із фондів ДНСГБ УААН» за 1950–1959 та 1960–1965 рр. Національна наукова медична бібліотека України здійснила наукове опрацювання книжкових пам'яток із фондів бібліотек галузі, результатом чого став покажчик «Медична книга України у фондах Державної наукової медичної бібліотеки, 1841—1920» (вип. 1. Київ, 2005). Вагомим внеском до українського бібліографічного репертуару є бібліографічні покажчики «Підручники і навчальні посібники ... з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» з 1748 по 1945 рр. (2005, 2014, 2016). Свій внесок у ретроспективний облік українських видань зробили й деякі інші бібліотеки, що відображають видання за значний період часу: наприклад, Національна бібліотека України для дітей опублікувала каталог української книги для дітей, що вийшла друком на території України українською, російською, польською, французькою мовами та українською мовою за її межами.

Наведені приклади переконують нас у тому, що бібліографічні ресурси ретроспективної національної бібліографії, які загалом мають бути універсальними за змістом, можуть складатися з окремих галузевих розділів, що є більш доцільним для забезпечення інформаційних потреб фахівців. Тобто, в побудові системи покажчиків нетекстових видань варто, крім поділу за історичними періодами, враховувати поділ за галузями знань. Якщо ж буде заплановане видання саме універсального бібліографічного покажчика, в ньому варто передбачити систематичне групування за певною схемою класифікації, можливо, спрощеною до основних ділень для полегшення систематизування.

УДК 015(477-87)
Антонюк Тетяна Дмитрівна
Antoniuk Tetiana
завідувач відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства
of Institute of Book Studies
доктор історичних наук, доцент
Doctor of Historical Sciences, Associate Professor
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

БІБЛІОГРАФІЯ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІКИ – ІНТЕГРАЛЬНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

THE BIBLIOGRAPHY OF FOREIGN UKRAINICA AS AN INTEGRAL CONSTITUENT OF THE NATIONAL BIBLIOGRAPHY

Зроблено акцент на екстеріорику як органічну складову національної бібліографії України, що активно формується в умовах незалежності. Екстеріорика розглядається як невід'ємна частина українського бібліографічного репертуару, яка забезпечує цілісність і об'єктивність уявлення про інтелектуальний, духовний і науковий потенціал української нації.
We put emphasis on the exteriorism as an organic component of the national bibliography of Ukraine that is actively forming in the conditions of independence. We analyze it as an integral part that provides a coherent apprehension about the intellectual, spiritual, scientific potential of the Ukrainian nation.

Ключові слова: національна бібліографія, україніка, зарубіжна україніка, екстеріорика, український бібліографічний репертуар.
Key words: national bibliography, ukrainica, foreign ukrainica, exteriorism, Ukrainian bibliographical repertoire.

Національна бібліографія (НБ) розглядається як форма відображення багатовікової пам'яті народу, засіб обміну і збагачення досягнень його культури, інформаційного забезпечення розв'язання економічних і політичних проблем як на рівні держави, так і на рівні взаємодії з міжнародним співробітництвом. Це національний бібліографічний посібник, який відображає видання: випущені в межах даної країни; мовою (мовами) даної країни; твори уродженців даної країни, незалежно від місця їх проживання та використання мови; про дану країну, враховуючи видання, які відображають деякі аспекти національного життя; які мають авторське право в даній країні; видання, випущені для даної країни поза

її територію. Національний бібліографічний посібник включає відомості про видання у будь-якій комбінації (всього їх 37) з цих шести груп.

Поняття національної бібліографії тісно пов'язане з терміном «україніка», який в сучасних умовах остаточно виходить за межі поняття екстеріорики, видань українською мовою і взагалі за межі бібліографії і охоплює всю бібліотечну, архівну та музейну документальну спадщину України.

Підхід Інституту книгознавства НБУВ основується на тому, що україніка повинна концентрувати в собі масив первинної інформації, до якого відносяться оригінали документів чи їх копії, у тому числі фонд копій матеріалів, які зберігаються за кордоном, а також масив вторинної інформації, який включає систему карток, каталогів, реєстрів, путівників, довідників, власне археографічну чи бібліографічну інформацію. Український бібліографічний репертуар розглядається як національна ретроспективна бібліографія, що включає в себе зібрані й систематизовані рукописні та друковані твори.

Важливою складовою національної бібліографії, як і україніки, є екстеріорика (від лат. «exterior» – зовнішній, іноземний), що у бібліографічній практиці трактується як література про певну державу (територію), видану поза її межами. Стосовно до України термін екстеріорика кваліфікується як «зарубіжна україніка». Концепція Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського визначає зарубіжну україніку за такими ознаками:

1. Твори друку українською мовою.
2. Твори друку про Україну та український народ усіма мовами.
3. Твори друку, авторами яких є українці, українські установи, заклади, організації та об'єднання – всіма мовами.

Українські бібліографи, які з різних причин опинилися в еміграції, продовжували дослідження, розпочаті бібліографами в Україні. Серед найбільш значимих бібліографічних покажчиків діаспори – «Бібліографія видань української еміграційної літератури. 1945–1970» (Філадельфія, 1974) та «Бібліографія української книги в Великонімеччині за час війни (вересень 1939 – грудень 1941 рр.)» Б. Романенчука (Л.; Краків, 1942), «Бібліографічний покажчик української преси поза межами України» О. Фединського (Клівленд, 1967–79) тощо. Плідним є доробок М. Бойка, М. Боровика, Б. Будуровича, Л. Биковського, Р. Велес, Б. Винара, А. Григорович, М. Кравчука, Б. Кравцева, Ю. Лавриненка, Л. Луцева, В. Луцева, О. Підгайного, І. Чайковського, Н. Чапленко, Б. Ясінського, М. Тарнавської та ін. бібліографів діаспори.

Провідні бібліографи України відмовилися від вузького бібліогра-

фічного розуміння поняття «україніка» як суто зарубіжних видань про Україну. Поняття «україніка» за змістом розкриває сукупне поняття фонду різних за засобами відтворення ретроспективних бібліотечних джерел, що складають документальні ресурси національної пам'яті (рукописних, друкованих, образотворчих тощо). Загальний підхід враховує документи, створені в Україні, в інших державах – про неї, а також документи, створені українцями, які безпосередньо не працювали в царині української культури або науки, але які зробили значний внесок у світову культуру. Поняття «україніка» охоплює не тільки бібліографічну інформацію, тобто інформацію вторинного рівня, а й створення зведеного фонду копій архівних історичних матеріалів – нагромадження масивів первинної інформації і накопичення масиву вторинної. Україніка концентрує в собі масив первинної інформації (це оригінали документів чи їхні копії), а також масив вторинної інформації (тобто систему картотек, каталогів, реєстрів, путівників, довідників, власне археографічну чи бібліографічну інформацію).

Відділ зарубіжної україніки (ВЗУ) Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, як один із провідних осередків збирання, обліку, зберігання і дослідження видань зарубіжної україніки, зосереджує увагу на формуванні електронної бази видань діаспори про Україну. Співробітники відділу здійснюють описи нових надходжень зарубіжної україніки. Станом на червень 2017 р. електронний каталог книг ВЗУ становить близько 9000 описів одиниць зберігання. Окрім того, здійснюється формування реєстраційно-аналітичного каталогу періодичних видань ВЗУ. На сьогодні реєстраційний електронний каталог періодичних видань ВЗУ становить 113 назв журналів. Уведено до електронної бази описів статей із періодики понад 35 тисяч. У відділі підготовлений до видання бібліографічний покажчик «Українська канадіана (до 125-річчя першого поселення українців у Канаді)» (Солонська Н. Г., Борисович Г. О.), триває підготовка науково-допоміжного метабібліографічного покажчика «Бібліографічні джерела зарубіжної україніки» (Березкіна В. В.). Плануємо найближчими роками підготувати «Бібліографічний покажчик української військової книги поза межами України» (Шпаргало Є. В.).

Отже, діяльність відділу зарубіжної україніки є важливою складовою діяльності НБУВ у формуванні національної бібліографії, українського бібліографічного репертуару, електронної «Україніки». НБУВ, маючи вагоме дослідницьке науково-методологічне підґрунтя, величезну бібліографічну базу україніки, сформовану працею кількох поколінь вчених і спеціалістів, правомірно виступає ініціатором і координатором процесу формування всеохоплюючої електронної «Україніки».

УДК 015 (477) «1861/1917»:001.814
Лиханова Ірина Геннадіївна
Likhanova Iryna
науковий співробітник відділу національної бібліографії,
Research Fellow of the National Bibliography Department
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

«КНИГА В УКРАЇНІ, 1861–1917» – ПУТІВНИК В ЦАРИНІ НАЦІОНАЛЬНОГО ДРУКУ

BIBLIOGRAPHIC INDEX «BOOK IN UKRAINE, 1861-1917: MATERIALS FOR THE REPERTORE OF UKRAINIAN BOOKS»

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського завершила видання бібліографічного покажчика «Книга в Україні, 1861–1917: матеріали до репертуару української книги», який виходив протягом 1996–2017 рр. Покажчик створено за матеріалами бібліографічної картотеки відомого українського книгознавця С. Й. Петрова (1917–1974). Наголошується, що покажчик «Книга в Україні, 1861–1917 : матеріали до репертуару української книги» є найповнішим бібліографічним ресурсом, який подає відомості про видання з усіх галузей знання українською та російською мовами, які вийшли друком в Україні за півстоліття. Vernadsky National Library of Ukraine completed publication of bibliographic index «The Book of Ukraine, 1861-1917 materials for the repertoire of Ukrainian books» which was published during the 1996-2017. The index is based on the materials of bibliographic card-index of known Ukrainian bibliologist S.Y. Petrov (1917-1974). The article noted that the index «Book in Ukraine, 1861-1917: materials for the repertoire of Ukrainian books» is the most complete bibliographic resource that provides information about the publications in Ukrainian and Russian languages covered all areas of knowledge, which were issued in Ukraine for half a century.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, С. Й. Петров, національна бібліографія України.
Key words: Vernadsky National Library of Ukraine, S.Y. Petrov, National Bibliography of Ukraine.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського завершила видання бібліографічного покажчика «Книга в Україні, 1861–1917: матеріали до репертуару української книги». Покажчик створено за матеріалами бібліографічної картотеки відомого українського книгознавця

Степана Йосиповича Петрова (1917–1974). Покажчик «Книга в Україні, 1861–1917» хронологічно продовжує його працю «Книги гражданського друку, видані на Україні, XVIII – перша половина XIX ст. : каталог» (Харків, 1971) і складається з 20-ти випусків (24 книги), що виходили протягом 1996–2017 рр.

Покажчик "Книга в Україні, 1861–1917» є найповнішим бібліографічним ресурсом, що подає відомості про видання з усіх галузей знання українською та російською мовами, які вийшли друком в Україні за півстоліття. До покажчика увійшли описи книг, альманахів, збірників, брошур, навчальних посібників, довідкових видань, передруки та відбитки. Загальна кількість бібліографічних записів – 89189, бібліографічні описи всіх випусків мають суцільну нумерацію. До покажчика не включено образотворчі, нотні видання, газети, журнали, листівки.

Науково-інформаційне видання «Книга в Україні, 1861–1917 : матеріали до репертуару української книги» є результатом багаторічної праці зі створення репертуару української книги другої половини XIX – початку XX ст. Як свідчить історія, шлях становлення національної бібліографії в Україні був складним. На відміну від інших країн, Україна тривалий час не мала бібліографічного репертуару національного друку. Розробки в царині національної бібліографії мали переважно теоретичний характер.

Однією з перших праць, яка представляла репертуар українського друку за дореволюційний період, став каталог С. Й. Петрова «Книги гражданського друку, видані на Україні, XVIII – перша половина XIX ст.». Видання містить бібліографічні описи книг українською та російською мовами, надрукованих гражданським шрифтом упродовж 1765–1860 рр. на території України (в межах адміністративного поділу УРСР).

Останні роки життя С. Й. Петров присвятив роботі над каталогом книг, виданих в Україні в другій половині XIX – початку XX ст. Під його керівництвом було створено картотеку видань, які були надруковані українською та російською мовами в Україні протягом 1861 – 1917 рр. Картотека містила відомості про великий масив українських видань, надрукованих протягом 1861–1917 рр. і визначалася значним обсягом опрацьованих інформаційно-бібліографічних джерел.

З кінця 80-х рр. XX століття відроджується робота зі створення Українського бібліографічного репертуару – ретроспективної національної бібліографії, була відновлена теоретична розробка, розпочалося практичне створення національної бібліографії, зокрема, репертуару української книги.

У 1992 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

розпочала роботу з науково-дослідної теми «Формування баз даних національної бібліографії України». Результатом цієї роботи стало видання в серії «Національна бібліографія України» низки посібників Українського бібліографічного репертуару.

Перший випуск покажчика «Книга в Україні, 1861–1917» було видано у 1996 р. за підтримки фонду «Відродження». З 1999 р. покажчик видавала Національна бібліотека України ім. Вернадського. Бібліографічна редакція здійснювалася у відділі національної бібліографії.

З метою створення максимально повного бібліографічного репертуару української книги кінця XIX – початку XX ст. авторським колективом було проведено науково-пошукову роботу з вивчення та опрацювання відповідної джерельної бази. Результати роботи значно доповнили відомості щодо масиву видань, надрукованих на території України українською та російською мовами протягом 1861–1917 рр., дозволили ввести їх до наукового обігу, збагативши наукову та інформаційну цінність праці.

Джерельною базою слугували як традиційні бібліографічні джерела, так і електронні ресурси, передусім каталоги провідних бібліотек України та Росії: Державної історичної бібліотеки України, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Російської національної (РНБ) та Російської державної бібліотек (РДБ), Бібліотеки Російської Академії наук (БАН), Санкт-Петербурзької державної театральної бібліотеки, Державної публічної науково-технічної бібліотеки Росії та ін.

Під час багаторічної праці над виданням були виявлені нові матеріали, не включені з різних причин до попередніх випусків покажчика. У цьому році вийшов 20 додатковий випуск, який відобразив цей документальний масив. Він включає близько 4000 видань, які не ввійшли до попередніх випусків покажчика.

Матеріали покажчика «Книга в Україні, 1861–1917» заповнюють інформаційні лакуни в обліку української книги другої половини XIX – початку XX ст., створюють підґрунтя для наукових досліджень, слугують джерельною базою для підготовки науково-інформаційних видань.

Наявність електронної версії покажчика, яка представлена на сайті НБУВ (www.nbuv.gov.ua), дає можливість вільного доступу до інформації національного значення громадянам країни та зарубіжним користувачам.

УДК 015:908(477)
Углова Ольга Віталіївна
Uglova Olga
бібліограф І категорії
1st Category Bibliographer
ДНАБА ім. В. Г. Заболотного
Zabolotnov State Scientific of Architecture and Construction Library

КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВІЙ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ ІМЕНІ В. Г. ЗАБАЛОТНОГО (СОЦІАЛЬНО-БІБЛІОТЕЧНИЙ ПРОЕКТ «ІСТОРІЯ МАЛИХ МІСТ УКРАЇНИ»)

NATIONAL HISTORY RESEARCH IN ZABOLOTNO VSTATE SCIENTIFIC OF ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION LIBRARY (SOCIO-LIBRARY PROJECT «SMALL TOWNS OF UKRAINE»)

Проаналізовано основні етапи історії краєзнавчої бібліографії та охарактеризовано серію краєзнавчих бібліографічних покажчиків «Малі міста України» в рамках реалізації соціально-бібліотечного проекту «Історія малих міст України». The report analyzes the main stages of the history of local history bibliography and characterized a series of local history bibliographies «Small Towns of Ukraine» within the framework of socio-library project «History of Small Towns of Ukraine».

Ключові слова: краєзнавство, краєзнавчі бібліографічні дослідження, краєзнавча бібліографія, малі міста, історія малих міст, соціально-бібліотечний проект.
Key words: local history, local history bibliographical studies, regional studies bibliography, towns, small towns history, socio-library project.

В сучасних умовах розбудови українського суспільства, коли одним з основних напрямів його розвитку є відродження національно-культурних пріоритетів, зростає необхідність вивчення історичного розвитку як країни в цілому, так і окремих її регіонів.

Одним з інструментів збереження самобутньої української культури, формування культурної ідентичності особистості є розвиток краєзнавства. Термін «краєзнавство» введено до наукового обігу на початку XX ст., хоча краєзнавча діяльність відома ще з XIX ст. У Губернських відомостях, зокрема, у «Полтавських губернських відомостях», з'являються біобібліографії місцевих діячів та бібліографічні списки літератури про край. У 1850–1860-х рр. краєзнавча бібліографія розвивалася

на Київщині, Чернігівщині, Волині, Поділлі, у південних губерніях.

Звертають на себе увагу роботи етнографа М. Закревського, який опублікував анотований бібліографічний список з історії Києва та І. А. Устинова «Литература о Харьковской губернии», яка, яка зазначає І. І. Корнєйчик, є першим на Україні краєзнавчим покажчиком загального характеру та однією з кращих праць у краєзнавчій бібліографії. А. Н. Леонтьєвим підготовлено «Опыт указателя книг и статей, относящихся к Херсонской губернии», який є універсальним краєзнавчим бібліографічним покажчиком у повному розумінні цього слова. І. О. Левицьким підготовлено «Галицко-русскую библиографию XIX столетия». Саме ці посібники і дали початок українській краєзнавчій бібліографії.

У 1920–1970-х рр. розвиток краєзнавства був спрямований на «виробниче краєзнавство» з метою відволікти увагу суспільства від його національної самобутності. Проте ще у 1925 р. на І конференції наукових бібліотек України М. І. Ясинський у своєму виступі висунув та обґрунтував ідею посилення ролі бібліотек у краєзнавчому русі, окреслив основні напрями, форми і методи бібліотечної краєзнавчої праці, ввів у обіг термін «краєзнавча література», віднісши до неї: 1) все, що написано про певний край, 2) всю без винятку продукцію, видану в цьому краї, а пізніше додав і 3) праці уроджениів, діячів краю, видані будь-де.

Саме поняття «бібліотечне краєзнавство» виникло порівняно недавно, у 1970-х рр., і ознак науково обґрунтованої теорії набуло на початку 1990-х рр. Як зазначає у своїй розвідці В. Прокопчук, «поняття бібліотечного краєзнавства можна визначити як сферу науково-практичної діяльності бібліотеки, пов'язану із збиранням, опрацюванням, зберіганням і доведенням до користувача краєзнавчих і місцевих документів». До його становлення та розвитку доклали зусиль М. І. Ясинський, В. Д. Отамановський, Л. Б. Хавкіна, І. І. Корнєйчик, О. І. Талалакіна, О. В. Мамонтов, М. М. Щерба і Н. М. Кушнаренко. Бібліографічні покажчики, присвячені вивченню окремих історичних, природно-географічних і етнографічних регіонів України, досліджували Т. Астапенко, котра вивчала систему краєзнавчих покажчиків Півдня України XIX – початку XX ст.; А. Блажкевич, який досліджував бібліографію Галичини; Т. Бульба, дисертаційна робота якої присвячена історії розвитку краєзнавчої бібліографії Поділля тощо. В. Петриковою досліджено особливості становлення та розвитку всієї системи краєзнавчої бібліографічної інформації в Україні у 1917–1991 рр. Як зазначає В. Прокопчук, сьогодні ми є свідками та учасниками того, як бібліотеки збирають не тільки літературу, а й інформацію, документи з історії, етнографії краю,його фольклор, спогади учасників і свідків історичних подій, накопичують банк даних у формі альбомів, аудіо- та відеозаписів. Бібліотеки інтегруються в краєзнавче середовище, нерідко

виступаючи організаторами і координаторами краєзнавчого руху, що також є важливою ознакою бібліотечного краєзнавства.

Не залишається осторонь цього напряму роботи книгозбірень і ДНАББ ім. В. Г. Заболотного. З 2008 р. бібліотека впроваджує соціально-бібліографічний проект «Малі міста України». Під час реалізації проекту в рамках бібліотечного клубу «Національні святині» в бібліотеці проведено 25 засідань, де представлялись малі міста, по одному з кожної області та Автономної Республіки Крим. На сайті бібліотеки є рубрика «Подорожуючи містами» (http://www.dnabb.org/modules.php?name=Pages&go=cat&cid=31), де подано інформацію про державні символи малих міст, викладено інформацію про їхню історію, вміщено світлини визначних пам'яток та списки використаної літератури.

У 2016–2017 рр. на завершення проекту фахівцями бібліотеки підготовлено серію бібліографічних покажчиків «Малі міста України». Цю серію бібліографічних посібників можна назвати унікальною, адже вона включає в себе короткі історичні довідки про кожне мале місто, анотовані бібліографічні записи, що стосуються всіх питань історії краю. Крім публікацій історичного, економічного, географічного характеру, у посібниках є записи про визначні архітектурні пам'ятки, які також є джерелом для поглибленого вивчення теорії та історії архітектури. У посібниках розкрито фонд ДНАББ ім. В. Г. Заболотного. Великою цінністю посібників є анотації. Укладачі розкривають тему або подають зміст всіх праць, зокрема, й тих, які є на сьогодні бібліографічною рідкістю. Анотації також наводяться з метою уточнення незрозумілих заголовків. Іноді в анотаціях застосовано метод цитування окремих місць з друкованого тексту. Основний порядок розміщення літератури, який застосовано в посібниках, – абетковий. Проте, є деякі особливості. Так, із загальної абетки виокремлено нормативно-правові акти, які розташовано у зворотно-хронологічному порядку. Для ілюстрування посібників використано матеріали із Вікісховища – сестринського проекту Вікіпедії та ілюстративний матеріал з фонду ДНАББ ім. В. Г. Заболотного.

Отже, проаналізувавши краєзнавчу діяльність ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, можна зробити висновок, що цей напрям бібліотечної праці є важливим і перспективним, відображає українознавчий сегмент матеріалів до національної бібліографії України. Краєзнавча робота ДНАББ ім. В. Г. Заболотного потребує не тільки розвитку, а й теоретичного осмислення, є предметом наукового аналізу, підготовки статей, повідомлень й інших видів наукових праць, що допомагає поглибити, уточнити, доповнити власним досвідом і теоретичними висновками краєзнавчу галузь бібліотекознавства.

УДК 027.081- 021.4:006.44
Венідиктова Анна Вікторівна
Venidyktova Anna
провідний бібліотекар
Leading Librarian
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЯКІСТЬ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

QUALITY OF LIBRARY-INFORMATIONAL MAINTENANCE IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL STANDARDS

Розглянуто основу формування політики управління якістю в бібліотеках в контексті міжнародних стандартів. Сформульовані основні принципи сервісу для бібліотечно-інформаційного обслуговування.
The basis of the formation of a quality management policy in libraries in the context of international standards is considered. The main principles of the service for library-informational maintenance are formulated.

Ключові слова: бібліотеки, міжнародні стандарти, політика управління якістю, сервіс.
Key words: libraries, international standards, quality management policy, service.

В умовах розбудови інформаційного суспільства завдання підвищення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування набуває особливої соціальної значущості. Надання вільного доступу користувачів до знань та інформації, створення системи високоякісних бібліотечно-інформаційних послуг пов'язані з формуванням політики управління якістю бібліотечно-інформаційного обслуговування, яка реалізується на ресурсно-сервісній базі бібліотечного середовища, забезпечує формування сервісної культури бібліотеки відповідно до інформаційно-знаннєвих потреб та вимог суспільства.

Вивчення проблем, пов'язаних із підвищенням якості роботи бібліотек, постійно знаходиться в дослідницькому полі бібліотекознавців. Зокрема, питанням визначення ефективності та якості бібліотечно-інформаційного обслуговування приділяли увагу такі зарубіжні та вітчизняні автори, як Р. Полл, П. Бокхорст, Р. Мотульський, Є. Фенєлонов, В. Брежнева, О. Василенко, Г. Соліденко та інші. Серед українських учених, які досліджували останніми роками окремі аспекти забезпечення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування слід назвати дисертаційні роботи Т. Ткаченко (система менеджменту якості) (2015) та Н. Ніколаєнко (інноваційні технології управління) (2016). Водночас, з огляду на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, взагалі, та бібліотечних сервісів, у тому числі, незважаючи на актуальність, питання формування політики управління якістю в бібліотеках у контексті міжнародних стандартів комплексно не досліджено.

Р. Полл та П. Бокхорст визначають якість так: відповідність меті [1, с. 15]. Міжнародні стандарти ДСТУ ISO 9000:2007 та ДСТУ ISO 11620:2016 «якість» характеризують як ступінь, до якого сукупність власних характеристик задовольняє вимоги [2; 3]. Згідно з положенням стандартів термін «якість» можна вживати з такими прикметниками, як «погана», «добра» або «відмінна». Вимоги розглядаються, як сформульовані потреба чи очікування, загальнозрозумілі чи обов'язкові.

Для забезпечення успішного переходу вітчизняних бібліотек на використання нових національних стандартів України, гармонізованих із міжнародними нормативними документами, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського ініціювала створення міжвідомчої робочої групи, до складу якої увійшли фахівці провідних бібліотек різних систем і відомств. З 01.09.2016 р. набули чинності такі нові національні стандарти України:

ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) «Information and ocumentation – International library statistics: Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика»;

ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) «Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries: Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек»;

ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) «Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек»).

Успішне впровадження та застосування норм стандартів пов'язане з формуванням та реалізацією політики управляння якістю бібліотечно-інформаційного обслуговування, яка базується на восьми принципах

управління якістю, сформульованих в стандарті ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів», а саме: орієнтація на користувача, лідерство, залучення працівників, процесний підхід, системний підхід до управління, прийняття рішень на підставі фактів, взаємовигідні відносини з постачальниками, постійне поліпшення управління [2].

Одними з основних завдань політики управління якістю є стимулювання участі персоналу в забезпеченні якості, власна відповідальність кожного співробітника за якість виконаної роботи, підвищення іміджу бібліотеки.

Ми підтримуємо думку фахівців, які зазначають, що формування політики якості обслуговування повинно базуватися на принципах сервісу, які використовують світові організації («10 Commandments of World Class Service Companies»). У контексті бібліотечно-інформаційного обслуговування такими основними принципами функціонування сервісу є:

– **Сервіс-бачення.** Сервісне бачення бібліотеки повинне втілювати сподівання і очікування користувачів, забезпечувати їх інформаційно-знаннєві потреби.

– **Сервісна культура**. Сервісна культура бібліотеки формує сервіс-навички співробітників. Сервіс-навички – це здатність співробітників перевищити очікування користувачів, незважаючи на обставини.

– **Непорушні правила.** Наявність у бібліотеці непорушних правил із сервісного обслуговування, які є невід'ємною складовою її діяльності.

– **Секретний сервіс.** Організація використовує всі можливості для персоніфікації досвіду користувача. Персоніфікація – це спосіб сформувати емоційний зв'язок між користувачем та бібліотекою, індивідуальний підхід до задоволення інформаційно-знаннєвих потреб і запитів користувачів.

– **Навчання.** Безперервне навчання співробітників для створення сервісної культури бібліотеки.

– **Втілення та виконання.** Організація забезпечує регулярність надання позитивного клієнтського досвіду користувачам.

– **Нуль ризику.** В бібліотеці повинні існувати сценарії дій (інструктивні документи, ситуативні тренінги) для усунення дефектів сервісного обслуговування.

– **Культура перевищування очікувань клієнтів.** Орієнтація на креативне мислення співробітників щодо вдосконалення і розроблення послуг.

– **Вимірювання рівня задоволення користувачів бібліотечно-інформаційним обслуговуванням.** Організація дослідження за допомогою анкетування, опитування, функціонування системи зворотного зв'язку.

– **Сервісне керівництво.** Розуміння керівництвом бібліотеки різного рівня значення сервісу та сервісної культури, впровадження ефективної системи мотивації співробітників для майбутнього успішного функціонування.

Застосування системи загального керування якістю TQM (Total Quality Management) та впровадження політики управління якістю бібліотечно-інформаційного обслуговування буде сприяти розвитку сервісного та клієнтоорієнтованого обслуговування в контексті міжнародних стандартів, а в цілому – досягненню довгострокового успіху Бібліотеки.

Список використаних джерел

1. Полл Р., Бокхорст П. Измерение качества работы в библиотеках / Р. Полл, П. Бокхорст. – Москва, Логос, 2001. – 152 с.
2. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів. (ISO 9000:2005, IDT) ДСТУ ISO 9000:2007. – Чинний від 2008-01-01. – Київ : Держспоживстандарт України, 2008. – 29 с.
3. Показники функціонування бібліотек. Інформація та документація. Library performance indicators. Information and documentation. (ISO 11620:2014, IDT) ДСТУ ISO 11620:2016. – Чинний від 2016-09-01. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 100 с.

УДК 021.1:005.92:006.72

Посметна Ольга Іванівна
Posmietna Olha
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Клочок Тетяна Іванівна,
Klochok Tetiana
завідувач сектору
Head of Sector
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ДОКУМЕНТІВ ВІДПОВІДНО ДО НОВИХ СТАНДАРТІВ

THE MODERN ASPECTS OF ACCOUNTING DOCUMENTS ACCORDING TO NEW STANDARTS

Розглянуто основні підходи до формування показників у бібліотечній статистиці, питання термінології та методики їх визначення. Надано пропозиції щодо

подальшого вдосконалення нормативно-методичних і практичних розробок у вітчизняній статистиці щодо роз'яснення та впровадження показників міжнародних стандартів.
The basic approaches to forming of indexes of library statistics, the questions of terminology and methods of their definition are considered. The proposals for further improvement of normative and methodological and practical developments in the domestic librarianship statistics on explanation and introduction of indicators of international standards are given.

Ключові слова: бібліотечна статистика, показники бібліотечно-інформаційної діяльності, термінологія, міжнародний стандарт.
Key words: library statistic, articals of library and information activites, terminology of articals of international standard.

З метою реалізації державної політики в галузі бібліотечно-інформаційної діяльності, спрямованої на інтеграцію вітчизняних бібліотек у міжнародне співтовариство та міжнародний інформаційний простір бібліотечно-інформаційних ресурсів, Кабінет Міністрів України Розпорядженням від 23.03.2016 р., № 219-р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» схвалив Стратегію розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року. В цьому документі зазначено, що в умовах глобального інформаційного середовища для всіх сфер бібліотечної галузі, зокрема практики, науки, освіти, управління важливо розширення міжнародного співробітництва. Його головним аспектом є запровадження міжнародних стандартів бібліотечно-інформаційної діяльності, обміну бібліографічними даними, електронної доставки документів, міжнародного книгообміну, корпоративної каталогізації та створення баз даних, реалізації спільних науково-дослідних проектів тощо.

Реалізація політики держави в напрямі інтеграції країни в світове співтовариство вимагає адаптації інформаційного середовища до міжнародних вимог та стандартів і, насамперед, облікової інформації. Впровадження стандартизації в бібліотечну діяльність полягає у встановленні і застосуванні єдиних норм, правил, положень і вимог у бібліотечній справі з метою забезпечення взаємозамінної технічної та інформаційної сумісності послуг бібліотеки, уніфікації термінології, одиниць та форм обліку і звітності, єдиних вимірів ресурсів, продукції і послуг бібліотек, бібліотечного обслуговування. Стандартизація обліку документів у контексті управління бібліотечно-інформаційними ресурсами має істотне значення в оптимізації бібліотечної статистики.

Для організаційного забезпечення повного та достовірного обліку документів бібліотечного фонду, його руху та операцій із бібліотечного обслуговування дуже важливе застосування єдиних підходів до фор-

мування термінології, системи статистичних показників, одиниць обліку і виміру. Це може бути здійснено при використанні нормативних документів, які б застосовувались однаковою мірою усіма суб'єктами бібліотечної діяльності. На сьогодні такими документами є національні стандарти ДСТУ ISO 2789:2016 «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика», ДСТУ ISO 11620:2016 «Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек», що були затверджені Україною наказом ДП «УкрНДНЦ» від 22.08.2016 р. № 244 «Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України». Зокрема ці стандарти визначають одиниці обліку окремих документів фондів бібліотек та одиниці обліку обслуговування користувачів бібліотечних послуг, вміщують визначення окремих термінів у бібліотечній діяльності та одиниць виміру: методи підрахунку електронних ресурсів та послуг.

Стандартом ДСТУ ISO 2789:2016 «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика» (п. 2.3.28) поняття «бібліотечний фонд» ідентифікується як «бібліотечна колекція», це всі документи, що надає бібліотека своїм користувачам. Крім того наводиться роз'яснення, що до складу колекції бібліотеки входять також електронні інформаційні ресурси, які зберігаються локально, і віддалені ресурси, на які було придбано право доступу.

Цим стандартом (п. 2.3.2) визначено поняття «поповнення» колекції, яке може бути здіснено шляхом додавання документа або елемента до колекції через придбання, ліцензування, обов'язковий примірник, оцифрування, дарування або обмін.

При роз'ясненні поняття «вилучення» документа або елемента в стандарті (п.2.3.51) вказується, що вилучення можуть бути здійснені, наприклад шляхом списання, передачі або, в разі електронних ресурсів, шляхом видалення файлів або анулювання ліцензії. Таке визначення має розбіжності з нормативним документом зі списанню, а саме: наказом Міністерства фінансів України від 13.09.2016 р. № 818 «Про затвердження типових форм списання основних засобів суб'єктів державного сектору та порядку їх складання», де п. 8.1. зазначається, що вилучення з бібліотечного фонду та списання з обліку документів здійснюється, якщо вони морально застарілі, фізично зношені, непрофільні, дублетні або втрачені користувачами. Тому застосування стандарту при визначенні поняття вилучення документа потребує додаткового узгодження з іншими нормативними документами.

Наведений стандартом перелік показників може застосовуватися

вибірково залежно від специфіки бібліотеки, складу її фондів, переліку послуг, що надаються, виходячи із конкретних цілей отримання первинних статистичних даних. Обов'язковими є ті показники, що використовуються в офіційному статистичному обліку та звітності.

Тобто, подальше впровадження зазначених національних стандартів потребує розробки нормативно-методичної бази, зокрема інструкції з обліку бібліотечного фонда. Це значною мірою сприятиме оптимізації та уніфікації системи обліку бібліотечно-інформаційної діяльності, а також інтеграції українських бібліотек у світовий інформаційний простір.

УДК 021:006.4
Солоіденко Галина Іванівна
Soloidenko Halyna
провідний науковий співробітник
Leading Research Fellow
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

БІБЛІОТЕЧНІ СТАНДАРТИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

LIBRARY STANDARDS: NEW CHALLENGES AND UKRAINIAN REALITIES

Подано інформацію про стандартизацію у бібліотечній галузі, основна увага зосереджена на проблемах стандартизації термінології.
The information on library standardization is given, the focus is on the standardization of terminology.

Ключові слова: національні стандарти, міждержавні стандарти, міжнародні стандарти, бібліотечна стандартизація.
Key words: national standards, interstate standards, international standards, library standardization.

Стандартизація – традиційний, але ефективний інструмент організаційно-правового регулювання, який уже понад 60 років активно використовується у бібліотечній справі.

Так званий «золотий вік» стандартизації бібліотечної справи припав на кінець 70-х – початок 80-х років XX ст. У цей час з'явилося більше 30 стандартів, які безпосередньо стосувалися роботи бібліотек та інформаційних підрозділів. Попри певні проблеми, що супроводжували розроблення та впровадження стандартів, термінологічна робота в рамках СИБИД вирішила низку принципово важливих завдань, а саме, підвищилася загальна культура професійної літератури, відбулася серйозна перебудова інструктивно-методичної документації.

Оскільки Україна, перебуваючи у складі Радянського Союзу, керувалася виняткова російськими стандартами, то основним завданням вітчизняних бібліотек – методичних центрів у питаннях стандартизації було забезпечення своєчасності їхнього впровадження та поширення серед бібліотек. Єдиним україномовним стандартом того часу був республіканський стандарт УРСР 1743–76 «Скорочення українських слів і словосполучень в бібліографічному описі», розроблений Книжковою палатою УРСР за участю фахівців Державної бібліотеки УРСР ім. КПРС.

Зі здобуттям незалежності України поступово і з великими труднощами розпочалася заміна стандартів системи СИБИД національними стандартами. Зокрема, у 1994 р. Інститут прикладної інформатики НАН України за дорученням Держстандарту України підготував низку стандартів, а саме: ДСТУ 2392–94 «Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення»; ДСТУ 2394–94 «Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення»; ДСТУ 2395–94 «Інформація та документація. Обстеження документа, встановлення його предмета та відбір термінів індексування. Загальні вимоги»; ДСТУ 2398–94 «Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення». Вихід перших національних бібліотечних стандартів засвідчив, що їхні розробники не правильно трактували, що таке «правильний відповідник», тому у документах з'явилися не стільки еквіваленти, скільки «кальки» (дослівні переклади), а іноді й описові характеристики термінів.

У 1992 р. розпочалася розробка міждержавних стандартів, тобто регіональних стандартів, прийнятих Міждержавною радою зі стандартизації, метрології та сертифікації Співдружності незалежних держав. Міждержавні стандарти впроваджувалися в Україні, за умови, коли до них приєдналася Україна, згідно з наказом національного органу зі стандартизації – Держспоживстандарту України. Міждержавні стандарти, які було впроваджено як національні методом перевидання, отримали назву ДСТУ (ГОСТ). На сьогодні в Україні чинними є 15 міждержавних стандартів з бібліотечно-інформаційної діяльності.

У більшості країн СНД розробленням національних та впровадженням міжнародних стандартів займаються технічні комітети стандар-

тизації, створені на базі національних бібліотек. Зокрема, для реалізації проекту «Національна загальноосвітня електронна бібліотека» організованого на базі Національної бібліотеки ім. А. Навої був розроблений та набув чинності з 29.12.2014 р. державний стандарт DSt 2881:2014 «СИБИД. Формат описания метаданных MODS». Нині підготовлено технічні завдання на розроблення ще двох державних стандартів «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Коммуникативный машиночитаемый формат UZMARC Authorities для авторитетных/нормативных данных. Часть 2» та «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Коммуникативный машиночитаемый формат UZMARC Classification для классификационных данных. Часть 3».

Другу групу становлять міждержавні стандарти України, завдяки яким упроваджено стандарти Міжнародної організації зі стандартизації ISO. Чинними на сьогодні є 20 стандартів. У цій групі є стандарти, перекладені українською мовою, але є й такі, що отримали переклад лише назви стандарту (титульної сторінки), все інше, що стосується їхнього перекладу та розроблення – завдання фахівців галузі та спеціалістів відповідних технічних комітетів.

Узгодженням вітчизняної терміносистеми з міжнародною і сьогодні є досить складним процесом. Недоліки, допущені при розробленні нормативних документів із бібліотечної, інформаційної та видавничої справи, пояснюються тим, що гармонізація національних стандартів із міжнародними інколи зводиться до їх повного та дослівного перекладу. Гармонізований національний стандарт має відповідати нормам української мови, враховуючи специфіку галузі та зберігаючи при цьому ідентичність міжнародному (європейському) стандарту за технічним змістом, або маючи чітко визначені та пояснені національні відмінності. Тому фахівці наголошують, що слід дуже ретельно і зважено підходити до прийняття та впровадження в Україні національних стандартів, гармонізованих із міжнародними.

Однак, розроблення нових стандартів – це лише частина складного, багатогранного процессу, пов'язаного з упровадженням стандартів. З метою постійного оновлення стандартів, встановлення того, чи не підлягають вони перегляду, або скасуванню, відповідно до правил ISO, чинні стандарти мають розглядатися кожні п'ять років.

Сьогодні, поряд із міжнародними, державними та іншими офіційними органами, які розробляють та впроваджують стандарти, дедалі більшу роль у сфері стандартизації починають відігравати громадські комітети, які об'єднують найкомпетентніших фахівців заінтересованих наукових інститутів, організацій, навчальних та інших закладів. Подібні об'єднання (як в Україні, так і за кордоном) виконують всю підготовчу і фактичну роботу з введення або скасування державних стандартів.

Потрібно визнати, що нині в Україні відсутня системна та послідовна робота з розвитку стандартизації у бібліотечній справі. Кількість термінологічних інновацій збільшується в геометричній прогресії, тому стандартизована термінологія вимагає постійного моніторингу цього процесу. До прикладу низка країн СНД веде бази даних «Стандарти» -- електронний ресурс, яких постійно поповнюється. В таких базах користувачі можуть знайти не лише тексти стандартів, але й довідкові матеріали різного характеру та призначення. Отримати загальне уявлення про чинну нормативну базу надають також і збірники стандартів, підготовлені окремими бібліотеками.

Стандартизація бібліотечної справи – це відповідальна діяльність, до якої необхідно залучати висококваліфікованих фахівців, які поєднували б глибокі знання, широкий науковий світогляд, системний підхід та володіли сучасними інформаційними технологіями.

УДК 021:006.4
Яковенко Олена Григорівна
Yakovenko Olena
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

КООРДИНАЦІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ У ГАЛУЗІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

COORDINATION OF THE INTRODUCTION OF NATIONAL STANDARDS AT LIBRARY AND INFORMATION AREA

Висвітлено питання координаційної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського щодо впровадження національних стандартів бібліотечно-інформаційної галузі, гармонізованих із міжнародними стандартами ISO.
The questions of coordinational activity of Vernadsky National Library of Ukraine concerning introduction of national standards for library and information area, which are harmonized with international standards ISO are clarified.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, наукова бібліотека, стандартизація, стандарт ISO.
Key words: V. Vernadsky National Library of Ukraine, scientific library, standardization, standard ISO.

Міжнародна та європейська інтеграція є стратегічно важливим пріоритетом діяльності України. Одним із напрямів, які забезпечують розвиток суспільних відносин, підтримку соціально-економічної і культурної політики в державі є стандартизація – діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Стандартизація сприяє встановленню відповідності продукції, процесів, послуг їхньому функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у співробітництві.

Державна політика у сфері стандартизації базується, зокрема, на таких принципах: відповідність стандартів законодавству; забезпечення участі фізичних і юридичних осіб у розробленні стандартів; відкритість та прозорість процедур розроблення і прийняття стандартів із урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін; доступність стандартів, інформації щодо них для користувачів.

У Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» наголошено на необхідності вдосконалення нормативно-правової бази, яка стосується діяльності бібліотек, врегулювання стандартів бібліотечно-інформаційної галузі відповідно до міжнародних стандартів, упровадження національних стандартів України з бібліотечної статистики, каталогізації, бібліотечного обслуговування, бібліотечних приміщень тощо.

Національний орган стандартизації Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» наказом № 244 від 22.08.2016 р. методом підтвердження з наданням чинності прийняв національні стандарти України, які регламентують діяльність бібліотечно-інформаційної сфери, гармонізовані з міжнародними та європейськими нормативними документами.

В Україні з 01.09.2016 р. набрали чинності такі стандарти:

– ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Information and documentation – International library statistics. Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика;

– ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries.

Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек;

– ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек.

Стандарти – англійською мовою, а відсутність професійного, узгодженого з українськими бібліотечними фахівцями перекладу призведе до різного трактування термінів, методик і унеможливить ефективне використання норм стандартів у роботі. Тому впровадження цих стандартів у бібліотечну діяльність вимагає надійного методичного забезпечення.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) ініціювала роботу зі створення науково-методичної бази щодо впровадження вищезазначених стандартів ДСТУ ISO, звернувшись до українських бібліотечних фахівців на сайті бібліотеки та її сторінці у мережі facebook із пропозицією співпраці.

Упродовж вересня–жовтня 2016 р. тривала робота з формування робочих груп, у складі яких – провідні бібліотечні фахівці з різних наукових бібліотек України зі знанням англійської мови та предмета стандартизації. У рамках міжнародної наукової конференції, організованої НБУВ, «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (Київ, жовтень 2016 р.) було проведено круглий стіл «Актуальні питання стандартизації бібліотечної справи України». У листопаді 2016 р. відбулося засідання науково-методичної ради Інституту бібліотекознавства НБУВ та представників робочих груп – учасників, на якому визначено алгоритм дій, склад груп, терміни виконання роботи.

Наприкінці 2016 р. Національний орган стандартизації Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» наказом № 407 від 06.12.2016 р. вніс зміни до керівного складу та структури технічного комітету 144 «Інформація і документація», в результаті чого було утворено чотири підкомітети (ПК), серед яких ПК 4 «Бібліотечна діяльність» на базі НБУВ. Бібліотека провела організаційні заходи з формування складу ПК 4: запросила повноважних представників від наукових бібліотек України різного відомчого підпорядкування взяти участь у вирішенні завдань зі стандартизації у галузі бібліотечної справи.

Наразі робота з розгортання діяльності ПК, упровадження міжнародних стандартів ISO триває. У рамках щорічної міжнародної наукової конференції на базі НБУВ (жовтень 2017 р.) заплановано проведення

семінару з питань стандартизації; уніфікація термінів; обговорення та експертиза підготовлених документів провідними бібліотечними фахівцями країни; експертиза у Державній службі статистики України, Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні; розроблення науково-методичних рекомендацій та їхнє поширення у професійному середовищі.

У роботі існують певні проблеми: для більшості учасників груп вона є позаплановою; очевидна недостатня кількість висококваліфікованих фахівців із питань термінології, стандартизації; відсутня фінансова можливість для стимулювання цієї діяльності.

Отже, питання потребують нагального вирішення й консолідації зусиль фахівців бібліотечно-інформаційної сфери та спеціалістів інших галузей.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ В ДОКУМЕНТАХ

УДК 51[061:092]:930.253(477)«1920-ті»
Байкснч Дмитро Вікторович
Baikienich Dmytro
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

ДОКУМЕНТИ ПРО УЧАСТЬ УЧЕНИХ-МАТЕМАТИКІВ ВУАН У МІЖНАРОДНИХ МАТЕМАТИЧНИХ КОНГРЕСАХ 1920-х РОКІВ

DOCUMENTS ON PARTICIPATION OF SCIENTISTS-MATHEMATICIANS OF ALL-UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES IN THE INTERNATIONAL MATHEMATICAL CONGRESSES IN THE 1920s

На основі дослідження архівних документів розглянуто питання підготовки та участі математиків Всеукраїнської академії наук у міжнародних математичних конгресах 1920-х років.
Through the research of archival documents the paper examines the issue of the All-Ukrainian Academy of Sciences' mathematicians training and participation in the international mathematical congresses of the 1920s.

Ключові слова: ВУАН, міжнародні математичні конгреси, математичні дослідження, українські вчені-математики, архівні ресурси, наукова співпраця у 1920-х роках.
Key words: All-Ukrainian Academy of Sciences, international mathematical congresses, mathematical research, Ukrainian scientists-mathematicians, archival resources, scientific cooperation in the 1920s.

Від 1897 р. раз на чотири роки провідні вчені з усього світу збираються на міжнародні математичні конгреси (ММК) для презентації результатів своїх досліджень. Ці конгреси є одними з найавторитетніших

математичних наукових заходів, отож участь у них українських учених свідчить про світове визнання наукового доробку вітчизняної академічної науки.

Документи, що зберігаються в Архіві Президії НАН України та в Інституті рукопису НБУВ, є найбільш інформативними у висвітленні питання участі українських математиків у ММК. Джерела представлені протоколами Ради Всеукраїнської академії наук (ВУАН), звітами про відрядження і листами-запрошеннями на конгреси.

У конгресах 1924 та 1928 рр. вітчизняні математики брали участь у складі української радянської делегації вчених, відповідно репрезентуючи вітчизняну науку на міжнародній арені, від 1932 р. вони вже серед загальносоюзної делегації вчених.

Уперше українські вчені-математики стали учасниками ММК в 1924 р. Він проходив у м. Торонто (Канада) 12–16 серпня [1]. Процес підготовки до відрядження наших учених відбився в наступних документах: листі-запрошенні від президента ММК до українського математика акад. ВУАН М. М. Крилова [2, арк. 5], постанові Спільного зібрання ВУАН, якою було ухвалено відрядити на конгрес делегатом акад. М. М. Крилова [3, арк. 1], а трохи згодом – й акад. Г. В. Пфейффера [4, арк. 1 зв.]. Обидва науковці мали отримати дозвіл державних органів на виїзд за кордон.

Одночасно до відповідних державних структур (Головпрофосвіти, Раднаркому УСРР, Укрнауки та ін.) було направлено клопотання щодо виділення валютних коштів для відрядження, в якому сума для відрядження (2000 доларів) вираховувалася у відповідності до фінансування закордонних відряджень російських математиків [3, арк. 1]. На жаль, органи влади відмовили у наданні цих коштів, через що акад. Г. В. Пфейффер не зміг виїхати до Канади. Академік М. М. Крилов поїхав на конгрес лише завдяки своєму високому науковому авторитету – він отримав на поїздку 400 доларів від Лондонського Королівського товариства [2, арк. 1].

На конгресі М. М. Крилова було обрано головою засідання Секції аналізу. Він зачитав дві доповіді: «Дослідження теорії інтерполяції і механічних квадратур» і «Про формулу інтерполяції» (у співавторстві з російським проф. Я. Д. Тамаркіним), а також передав до опублікування статтю голови Комісії математичної статистики ВУАН М. П. Кравчука [1].

З протоколу засідання Спільного зібрання ВУАН отримуємо інформацію про результати закордонного відрядження М. М. Крилова. У своїй доповіді про поїздку вчений зазначає: «...Під час перебування за кордоном, а зосібна на Конгресі, я клопотався про зав'язання тісніших зносин та обміну науковими виданнями між УАН та іншими науковими

установами України з одного боку, і чужоземними науковими інституціями з другого боку». Спільне зібрання ВУАН оголосило учепому подяку «за добре виконання його місії» [5, арк. 1, 8–9].

Наступний математичний конгрес проходив 3–10 вересня 1928 р. у м. Болонья (Італія) [6]. На нього від Академії наук рішенням Ради ВУАН від 5 липня 1928 р. «у згоді з проханням від Організаційного комітету конгресу» були делеговані академіки М. М. Крилов та Г. В. Пфейффер [7, арк. 174]. Керівник Укрнауки Ю. І. Озерський під час засідання Спільного зібрання ВУАН, відповідаючи на питання стосовно фінансування окремих витрат Академії, зазначив, що відрядження математиків ВУАН на ММК до Італії вже практично вирішене «в позитивному напрямі» [8, арк. 1].

На ММК 1928 р. математики ВУАН зачитали чотири доповіді: «Деякі останні дослідження в області наближеного розв'язання задач математичної фізики» (М. М. Крилов); «Деякі доповнення до проблеми Буля», «Дослідження інтеграла в n-g розмірах та узагальненого рівняння Пфаффа» і «Товари групи видів спеціальних форм Пфаффа» (Г. В. Пфейффер). Також вони подали до друку наукові праці своїх колег по ВУАН: «Основи регулярно монотонних функцій» (С. Н. Бернштейн); «Про теорему Штурма» та «Про наближене інтегрування лінійних диференціальних рівнянь» (М. П. Кравчук) [6].

Міжнародні математичні конгреси 1924–1928 рр. справили значний вплив на активізацію співпраці українських математиків з іноземними установами й обмін досвідом. Зокрема, М. М. Крилова запросили прочитати низку доповідей у зарубіжних наукових установах – у 1928 р. він виступив у Математичному інституті Болонського університету, в Неаполітанському університеті, Неаполітанській академії наук, Страсбурзькому та Коїмбрському університетах, Математичному товаристві Франції тощо [9, арк. 1–3].

У конгресі 1932 р., який відбувся 5–12 вересня у м. Цюріх (Швейцарія), за інформацією, поданою на сайті ММК, взяли участь учені ВУАН С. Н. Бернштейн, М. П. Кравчук, М. М. Крилов і Г. В. Пфейффер [10]. Проте архівних документів, які могли б підтвердити їх участь у заході, виявити не вдалося.

На ММК у 1936 р., який відбувся у м. Осло (Норвегія), також було запрошено низку науковців із СРСР. Однак через загострення внутрішньої політичної ситуації дозвіл на закордонне наукове відрядження для участі у конгресі не отримав жоден учений. Участь українських математиків у цьому міжнародному заході відновилась у повоєнний час і продовжується понині.

Список використаних джерел

1. International Congress of Mathematicians [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mathunion.org/ICM/ICM1924.1/.
2. IP НБУВ. ф. І, спр. 26 303, 17 арк.
3. Там само. спр. 26 292. 14 арк.
4. Там само. спр. 26 294. 15 арк.
5. Там само. спр. 26 310, 12 арк.
6. Congresso Internazionale dei Matematici [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mathunion.org/ICM/ICM1928.1/
7. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 27, 314 арк.
8. IP НБУВ, ф. І, спр. 26 389, 14 арк.
9. Там само, ф. Х. спр. 18 677, 6 арк.
10. Internationaler Mathematiker-Kongress Zürich [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mathunion.org/ICM/ICM1932.1/.

УДК 930.25:502/504

Березовська Ольга Василівна
Berezovska Olha
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ДОКУМЕНТИ УКРАЇНСЬКИХ ЗАПОВІДНИКІВ У СКЛАДІ АРХІВНИХ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ ЗООЛОГІЇ ім. І. І. ШМАЛЬГАУЗЕНА НАН УКРАЇНИ ТА ІНСТИТУТУ БОТАНІКИ ім. М. Г. ХОЛОДНОГО НАН УКРАЇНИ

DOCUMENTS OF UKRAINIAN RESERVES IN THE ARCHIVAL FONDS OF THE SCHMALHAUSEN INSTITUTE OF ZOOLOGY OF THE NAS OF UKRAINE AND THE KHOLODNY INSTITUTE OF BOTANY OF THE NAS OF UKRAINE

Проаналізовано склад, види та інформативну наповненість документів українських заповідників з архівних фондів Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України та Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України як джерел з історії їхньої діяльності.

The paper presents an analysis of the composition, types and informative content of

the Ukrainian reserves' documents from the archival fonds of the Schmalhausen Institute of Zoology of the NAS of Ukraine and the Kholodny Institute of Botany of the NAS of Ukraine as the sources from the history of their activity.

Ключові слова: архів, документи, джерела, заповідники, Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України.
Key words: archive, documents, sources, reserves, Schmalhausen Institute of Zoology of the NAS of Ukraine, Kholodny Institute of Botany of the NAS of Ukraine.

Територія природних комплексів заповідників завжди є основою для проведення наукових досліджень. Вагоме місце у вивченні заповідників посідають вчені академічних Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного та Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена. Ці установи є координаційними науково-методичними центрами для українських заповідників, у зв'язку з чим у їхніх архівних фондах відкладаються документи заповідних ареалів, що входять до структури НАН України, – Чорноморського біосферного, Луганського природного, Українського степового природного заповідників. За видами ці документи розподіляються на організаційно-розпорядчі (постанови, розпорядження, накази, положення), науково-організаційні (плани, звіти науково-дослідних робіт, довідки та інформація з окремих питань діяльності заповідників), науково-дослідні (наукові звіти за темами, літописи природи), фінансові (кошториси та звіти про фінансово-господарську діяльність), кадрові (штатно-посадові розписи тощо). Дані матеріали, окрім тих, що знаходяться у фондах власне заповідників, надають додаткової можливості для вивчення та дослідження етапів становлення й розвитку заповідної справи в Україні, характеризують науково-організаційну та науково-дослідну діяльність заповідників, їхній штат, питання фінансування, структурної реорганізації, участі в проведенні польових досліджень на території заповідників інших установ та організацій.

Так, в архівному фонді Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України збереглися копії установчих документів, які регламентують створення Луганського державного заповідника АН УРСР, зокрема постанова РМ УРСР від 12.11.1968 р. № 568 «Про організацію нових державних заповідників в Українській РСР», де було задекларовано заснування Луганського державного заповідника та визначено його підпорядкування АН УРСР. Прийнята на виконання цієї постанови додаткова постанова Президії АН УРСР від 23.12.1968 р. № 409 передбачала організацію Луганського державного заповідника на базі відділення «Стрільцівський степ» Українського державного степового заповідника

та лісових насаджень Кондрашівського лісництва Станично-Луганського лісгоспу Міністерства лісового господарства УРСР. У науково-методичному відношенні заповідник було підпорядковано Інституту зоології АН УРСР. У фонді також міститься наказ директора Інституту зоології АН УРСР І. Г. Підоплічка від 10.01.1969 р. № 5, яким виділялося дві філії – «Стрільцівський степ», площа 494 га, та «Станично-Луганське», з такою само площею. Відповідальним куратором заповідника було визначено к.біол.н., с.н.с. відділу хребетних Інституту зоології В. І. Абеленцева. Колегія державного комітету РМ УРСР з охорони природи 16 травня 1969 р. затвердила своєю постановою № 6 положення про заповідник, в якому було визначено основні завдання, режим ведення господарства, охоронні зони, науково-дослідна та експериментальна робота, права і обов'язки основних посадових осіб по кожній філії [1, арк. 1–18].

У фонді інституту зберігаються літописи природи Луганського державного заповідника АН УРСР та його філій – «Станично-Луганське», «Стрільцівський степ». У цьому щорічному науковому документі сконцентровані результати наукових досліджень та спостережень за природними комплексами, процесами і явищами, які в них відбуваються. Зокрема, науковцями заповідників зібрано дані та охарактеризовано кліматичні умови, рельєф, рослинність, тваринний світ, подано гідрографічну характеристику території та перелік наукових досліджень, проведених ученими на території заповідників. Наукові звіти Луганського державного заповідника, що відклалися в архівному фонді Інституту зоології, дають уявлення про виконання тут наукових досліджень. У звітах подано результати вивчення екологічних умов проживання хохулі в пойменних водоймах р. Сіверський Донець, досліджено місця зосередження хохулі по різних територіях, проведено загальні фауністичні дослідження території філії «Станично-Луганське», проведено виявлення, збирання та облік видового складу комах, що живуть на деревних породах, визначено видовий склад зібраного матеріалу та ін. [2, 3].

Окрім того, в архівному фонді Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України відклалися документи, що висвітлюють діяльність Чорноморського державного заповідника АН УРСР: плани та звіти НДР, довідки про створення та основні напрями діяльності заповідника, довідки про роботу і значення заповідника, фінансові документи та документи з кадрових питань. Науково-дослідна діяльність заповідника представлена його науковими звітами та літописами природи. Оскільки в 1958 р. заповідник було передано у відання АН УРСР під науково-методичне керівництво Інституту зоології АН УРСР, у фонді цієї установи збереглися результати науково-дослідної діяльності заповідника. Дані документи свідчать про те, що на території заповідника було проведено

заходи стосовно способів залучення середземноморських чайок на нові острови через створення на них умов для гніздування чи способів примусового переселення. Проведено кількісний облік птахів заповідника, спостереження за прольотом, прильотом і відльотом птахів, вивчення зимівлі водоплаваючих птахів. Виконано перевірку заселення штучних гніздувань птахів. Прослідковано хід розвитку вогнищ непарного шовкопряда та зеленої дубової листовійки в лісонасадженнях в районі нижнього Придніпров'я та подано способи боротьби з цими комахами-шкідниками. Також проводилася робота з упорядкування та експозиційного наповнення музею заповідника [4].

Під керівництвом директора заповідника к.біол.н. Д. С. Берестенікова виконувалися наукові дослідження з теми «Чисельність і розподіл ссавців на ділянках Чорноморського заповідника», за результатами яких було підготовлено науковий звіт, що відклався у фонді Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена та в якому з'ясовано динаміку чисельності найпоширеніших видів ссавців на окремих ділянках заповідника в порівнянні з суміжними територіями, де відбувалися значні зміни ландшафту під впливом різних видів господарської діяльності людини [5].

Науковий звіт «Зміна орнітофауни Чорноморського заповідника з часу його заснування в процесі господарчого освоєння заповідної і суміжної території», виконаний співробітницею заповідника Т. Б. Ардамацькою, містить огляд орнітологічних досліджень у північному Причорномор'ї, фізико-географічний нарис району дослідження, порівняльно-екологічний огляд та еколого-географічний аналіз орнітофауни території Чорноморського заповідника. Авторкою дослідження з'ясовано, що зміна природних ландшафтів призвела до порушення історично складених орнітокомплексів даної території. Авторка небезпідставно прогнозувала, що і в подальшому скорочення комплексу степових видів і представників водолюбного комплексу, пов'язаних з прісними водоймами, буде мати місце, про що вчені-зоологи зазначають і донині [6].

Деякі документи з питань заповідної справи та розвитку заповідників містяться в архівному фонді Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, зокрема це документи Українського степового природного заповідника, заповідників «Хомутовський степ», «Кам'яні могили», які в 1961 р. увійшли до складу Українського степового природного заповідника та заповідника «Стрільцівський степ», який у 1968 р. передано до Луганського державного заповідника. Співробітниками заповідника разом з ученими академічних інститутів здійснювалася значна наукова робота щодо вивчення структури і функцій степових екосистем, а також їхніх змін у результаті господарської діяльності людини. Проведені наукові дослідження знайшли своє відображення у літописах природи, що відклалися у фонді інституту. Принципи функціонування да-

них заповідників відображено в їхніх положеннях, звітах про діяльність, планах розвитку заповідників, що надсилалися свого часу до Інституту ботаніки та відкладалися в його фонді [7].

Таким чином, документи з діяльності українських заповідників у структурі НАН України, що відклалися в архівних фондах Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України та Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, надають додаткових можливостей для висвітлення окремих питань функціонування заповідників.

Список використаних джерел

1. Інститут архівознавства НБУВ, ф. 258, оп. 2, спр. 490, 39 арк.
2. Там само, спр. 545, 70 арк.
3. Там само, спр. 557, 17 арк.
4. Там само, спр. 273, 33 арк.
5. Там само, спр. 525, 55 арк.
6. Там само, спр. 526, 121 арк.
7. Науковий архів Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, оп. 1, спр. 302, 454, 455, 774, 1194.

УДК 930.253(477)(Сохань П. С.)

Булгаков Юрій Володимирович
Bulhakov Yurii
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

ДЖЕРЕЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРХІВНОЇ СПАДЩИНИ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ П. С. СОХАНЯ

THE SOURCE POTENTIAL OF ARCHIVAL HERITAGE OF THE NAS OF UKRAINE CORRESPONDING MEMBER P. S. SOKHAN

Репрезентовано огляд особового архівного фонду історика-славіста, джерелознавця, археографа П. С. Соханя в Інституті архівознавства НБУВ, охарактеризовано зміст та склад документів та матеріалів архіву.
The paper reviews a personal fond of a historian-Slavist, source researcher and ar-

cheographer P. S. Sokhan in the Institute of Archival Studies of VNLU and characterizes the content and composition of the archive's documents and materials.

Ключові слова: П. С. Сохань, архівний фонд, Інститут архівознавства НБУВ, славістика, болгаристика, археографія, діаспора.
Key words: P. S. Sokhan, archival fond, Institute of Archival Studies of VNLU, Slavic Studies, Bulgaria Studies, archeography, diaspora.

Павло Степанович Сохань (1926–2013) – український історик-славіст, джерелознавець, археограф, професор (1981), член-кореспондент НАН України (1985), заслужений діяч науки і техніки України (1997), заступник директора з наукової роботи Інституту історії України (1974–1991), засновник та директор Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України. Документи вченого надійшли до Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ) упродовж серпня 2013 р. – січня 2014 р. від заступника директора Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України Олександра Олександровича Мавріна та дружини П. С. Соханя – Лідії Василівни Сохань. У 2016–2017 рр. в рамках відзначення 90-річчя від дня народження вченого в ІА НБУВ проведено наукове описування документів, сформовано особовий архівний фонд за № 418, обсягом у 451 справу, за 1873–2014 рр., на архів складено п'ять описів.

Опис «Наукові праці та робочі матеріали до них» об'єднує 128 справ за 1957–2006 рр., структурно поділяється на два розділи: розділ I «Наукові праці» та розділ II «Робочі матеріали». У фонді представлено праці П. С. Соханя з історії міжнародних зв'язків України з країнами Центральної та Південно-Східної Європи, передусім Болгарією, а також стосовно відродження та розгортання археографічної роботи в незалежній Україні: докторська дисертація «Экономическое, научно-техническое и культурное сотрудничество СССР и НРБ и участие в нем Украинской ССР (1944–1970)» (1972), бібліографічний покажчик «Советская и международная периодика о Болгарии, 1917–1944: историческая библиография» (1970, співавтор – Г. Й. Чернявський), близько 100 статей, доповідей, лекції, відгуки та рецензії на праці інших учених, статті в періодичній пресі, документи про їхню підготовку, а також виписки з архівних документів, праць інших учених, періодичних видань, списки літератури та робочі матеріали з наукових тем, розробкою яких займався П. С. Сохань.

Опис «Біографічні документи, документи про вченого та фотодокументи» включає 64 справи за 1945–2014 рр., структурно поділяється на

два розділи: розділ І «Біографічні документи та документи про вченого» та розділ ІІ «Фотодокументи». Цінними джерелами для уточнення фактів біографії П. С. Соханя є трудова книжка вченого, анкети, автобіографії, довідки для закордонних відряджень, характеристики, довідки та відгук про наукову діяльність, дипломи, атестати, документи про обрання П. С. Соханя членом-кореспондентом АН УРСР та про висунення кандидатури вченого до складу академіків НАН України, про обрання П. С. Соханя дійсним членом НТШ у Львові, про присвоєння почесних звань, присудження премій, представлення до державних нагород, а також біографічні статті про вченого.

Фотодокументи візуалізують життя та діяльність П. С. Соханя під час проходження військової служби, участі в наукових та громадських заходах, з Л. В. Губерським, М. Г. Жулинським, Ю. Ю. Кондуфором, І. Ф. Курасом, О. С. Онищенком, П. Т. Троньком, В. С. Шемшученком, діячами української діаспори А. І. Жуковським та Я. Пеленським, болгарським ученим Д. К. Косєвим, донькою П. П. Скоропадського – О. П. Отт-Скоропадською, онукою М. П. Драгоманова – Н. С. Драгоманововою тощо.

Опис «Документи з діяльності» включає 95 справ за 1957–2011 рр. і складається з двох розділів: розділ І «Документи з науково-організаційної діяльності» та розділ ІІ «Документи з видавничої діяльності». В описі представлені документи про діяльність П. С. Соханя в організації вітчизняних славістичних та балканістичних студій у рамках Українського відділення Товариства радянсько-болгарської дружби, комісії істориків СРСР – Болгарія, СРСР і ЧССР, Болгарсько-Радянської комісії зі співробітництва в галузі суспільних наук, Українського комітету з вивчення та розповсюдження слов'янських культур, Українського комітету славістів та Українського відділення Міжнародного фонду слов'янської писемності та слов'янських культур, Товариства «Україна – Болгарія», Міжнародної слов'янської академії наук.

Документи опису висвітлюють діяльність П. С. Соханя з налагодження археографічної роботи в Україні: розробки та реалізації державних науково-технічних програм, організації роботи Археографічної комісії НАН України, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України та регіональних структурних підрозділів цих установ, співпраці з вітчизняними та іноземними науковими установами та вченими, обміну архівними документами та науковою літературою з вітчизняними та іноземними архівами, бібліотеками, редакціями газет, журналів та окремими вченими, фундації та забезпечення діяльності низки бібліотечних та архівних установ України. В архіві репрезентована також діяльність П. С. Соханя з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, участь в організації спеціалізованих

вчених рад для захисту дисертацій та робота з аспірантами, докторантами та здобувачами наукових ступенів.

Документи архіву свідчать про процес підготовки до публікації індивідуальних наукових праць П. С. Соханя, про внесок ученого в організацію підготовки та видання колективних монографій за його участю, збірників документів, матеріалів та наукових праць за його редакцією, наукових періодичних видань, наукової спадщини видатних учених та громадських діячів в рамках заходів із вшанування пам'яті цих осіб, джерел з історії України, «Українського археографічного щорічника», журналу «Пам'ятки України: історія, культура», часопису «Старожитності», журналу «Архіви України», заснування видавництва «Джерела» тощо.

Опис «Листування» включає 97 справ за 1950–2005 рр., структурно поділяється на два розділи: розділ І «Листи П. С. Соханя» та розділ ІІ «Листи до П. С. Соханя». Серед адресатів ученого – іноземний член НАН України, голова НТШ в Європі А. І. Жуковський, завідувач секції «Загальна історія» Інституту історії Болгарської АН В. Д. Хаджиніколов та інші особи. Серед кореспондентів – О. Й. Пріцак, Є. Г. Сінкевич, болгарські вчені М. Ісусов, С. С. Русакієв, В. Д. Хаджиніколов та ін.

Опис «Документи, зібрані вченим» включає 67 справ стосовно діяльності наукових, мистецьких, громадських, політичних діячів, установ та організацій, подій та проблем, дотичних до сфери наукових зацікавлень та роботи П. С. Соханя: це – документи про Т. Г. Шевченка та його родину, М. С. Грушевського, М. П. Драгоманова, про роди Скоропадських та Терещенків, Д. І. Яворницького, О. Й. Пріцака, В. Липинського, І. Борщака, О. Ольжича, І. та Я. Хохлач та ін., публікації з основних сфер наукових зацікавлень П. С. Соханя, документи про діяльність Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського та Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українського дослідного інституту та Фонду катедр українознавства Гарвардського університету, Канадського інституту українських студій, Українського відділення Товариства радянсько-болгарської дружби та ін.

В описі представлено зібрані П. С. Соханем тематичні підбірки документів – з історії національно-визвольних змагань українського народу, історії розвитку археографічних досліджень в Україні, з історичної географії та краєзнавства, історії православної церкви, про двостороннє повернення культурних цінностей, вивезених з України, Росії та Німеччини, масив документів з історії видання та перевидання в Україні «Енциклопедії українознавства» В. М. Кубійовича.

Отож документи особового фонду П. С. Соханя є вагомою джерельною базою для дослідження життєвого і творчого шляху вченого, а також питань історії славістики та археографії в Україні.

УДК 821.161.2
Вербіцька Оксана Іванівна
Verbitska Oksana
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат філософських наук
Candidate of Philosophical Sciences

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ФОНДУ ІНСТИТУТУ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАН УКРАЇНИ В ІНСТИТУТІ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ШЕВЧЕНКІАНИ Є. П. КИРИЛЮКА У 1956–1965 рр.

ARCHIVAL DOCUMENTS OF THE FOND OF THE SHEVCHENKO INSTITUTE OF LITERATURE OF THE NAS OF UKRAINE IN THE INSTITUTE OF ARCHIVAL STUDIES OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS A SOURCE FOR SHEVCHENKO STUDIES OF YEVHEN KYRYLIUK IN 1956–1965

Висвітлюється внесок Євгена Прохоровича Кирилюка в розвиток шевченкознавчих досліджень в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Деякі відомості вводяться до наукового обігу вперше.
The article covers the contribution of Yevhen Kyryliuk in the development of Shevchenko Studies in Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine. Some facts are introduced to science for the first time.

Ключові слова: шевченкознавство, чл.-кор. НАН України Євген Прохорович Кирилюк, джерелознавство, архівні фонди, історія НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Інститут архівознавства НБУВ.
Key words: Shevchenko Studies, corresponding member of the NAS of Ukraine Yevhen Kyryliuk, source studies, archival fonds, history of the NAS of Ukraine, Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine, Institute of Archival Studies of Vernadsky National Library of Ukraine.

Документи про дослідження шевченкознавчих питань в установах НАН України зберігається в інститутах літератури ім. Т. Г. Шевченка,

мовознавства ім. О. О. Потебні, мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського, історії України, філософії та в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Вони свідчать про систематичність досліджень літературного та художнього доробку Кобзаря, про становлення та розвиток історичних, етнографічних та біографічних студій, про музеєзнавчі, бібліографічні та видавничі напрями шевченківської тематики, про постаті видатних шевченкознавців. Так, серед джерел науково-організаційного характеру, які відклалися у складі архівного фонду Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (ІЛ ім. Т. Г. Шевченка; зберігається в Інституті архівознавства НБУВ, ф. 261), містяться відомості про наукову працю одного з провідних учених у галузі шевченкознавства середини XX ст. – чл.-кор. НАН України, д.філол.н. Є. П. Кирилюка.

З огляду на принцип формування фонду ІЛ ім. Т. Г. Шевченка, визначальним видом документів для вивчення внеску Є. П. Кирилюка в шевченкознавство в 1956–1965 рр. є науково-організаційні (опис 1). Значну інформаційну цінність для вивчення питання творчого доробку вченого мають постанови і розпорядження Президії АН УРСР, що стосуються безпосередньо роботи інституту в галузі підготовки видань творів Т. Г. Шевченка і в рамках підготовки ювілейних заходів. Ці постанови доповнюють листування ІЛ ім. Т. Г. Шевченка з Бюро Відділу суспільних наук та Президією АН УРСР, зокрема, вони деталізують процес виконання вказаних постанов. Однак більшу інформаційну значимість мають документи про науково-дослідну діяльність установи – щорічні звіти ІЛ ім. Т. Г. Шевченка про виконання тематичного плану науково-дослідних робіт, де зазначено виконавців окремих видів робіт, довідки про стан роботи установи, в яких розкрито підготовчу роботу до заходів з відзначення шевченківських ювілеїв, повідомлення інституту про проведення шевченківських наукових конференцій у цей період (спр. 437, 704 та ін.), які організовувалися переважно співробітниками відділу шевченкознавства і відповідальним редактором збірників матеріалів яких був Є. П. Кирилюк, план видань інститутом наукових праць про Т. Г. Шевченка (спр. 616), довідки про закордонні наукові відрядження співробітників ІЛ ім. Т. Г. Шевченка у 1961–1962 рр. (спр. 757) та ін. Особливо інформативними є щорічні звіти відділу шевченкознавства про виконання тематичного плану робіт за 1956–1965 рр., список робіт відділу шевченкознавства, завершених у 1963 р. (спр. 824), листування з питань обміну досвідом з ученими зарубіжних країн (спр. 838), список наукових праць (монографій, збірників наукових праць та ін.), опублікованих за період 1946–1956 рр. (спр. 484).

Документи архівного фонду ІЛ ім. Т. Г. Шевченка репрезентують доробок завідувача відділу шевченкознавства установи чл.-кор. Є. П. Кирилюка. Звіти інституту містять стислу інформацію про його роботу з підготовки академічних видань творів Т. Г. Шевченка: укладання видання творів у десяти томах та перших двох томів шеститомного видання; а також редагування III тому фундаментальної «Історії української літератури» і написання до неї розділу про поета; й робота в 1956 р. над укладанням спільно з Державним музеєм Т. Г. Шевченка путівника «По шевченківським місцям». У звітах відділу шевченкознавства знаходимо інформацію також про індивідуальні наукові теми Є. П. Кирилюка, серед яких – «Досягнення радянського шевченкознавства», «Поетична майстерність Шевченка», «Шевченко і література слов'янських народів», «Т. Г. Шевченко в сербській, хорватській і словенській літературах»; підготовку монографії «Т. Г. Шевченко. Життя і творчість» (1959) (відзначена державною премією), праці «Т. Г. Шевченко. Популярна біографія» (1961), численних статей на актуальну наукову тематику (зокрема, «Шевченко-художник періоду «Три літа»», «Поетична майстерність Т. Г. Шевченка», «Безсмертя поета», статті про Т. Г. Шевченка до УРЕ та ін.). В архівних документах висвітлено й такий напрям наукової діяльності Є. П. Кирилюка, як координація роботи в галузі шевченкознавства шляхом організації всеукраїнських наукових конференцій, упорядкування збірників матеріалів цих конференцій (щорічно обсягом понад 17 др. арк.); виголошення доповідей.

Є. П. Кирилюк брав активну участь у всесоюзних та закордонних наукових заходах, зокрема в звітах відділу є відомості про його доповіді на сесії Польської академії наук, в Інституті болгарської літератури, Союзі болгарських письменників тощо. У звіті відділу шевченкознавства за 1961 р. є інформація про те, що сім статей Є. П. Кирилюка були опубліковані у періодичних виданнях США, Канади, Чехословаччини (спр. 720). У звіті відділу за 1963 р. привертає увагу повідомлення про виступ Є. П. Кирилюка на Київському телебаченні і про прочитані ним 4 лекції про Т. Г. Шевченка в організаціях м. Вінниця та на заводі у м. Харків (спр. 824). Вчений був членом Наукової ради АН УРСР з проблеми «Основні закономірності розвитку української, російської та інших слов'янських літератур», головою Експертної комісії з літературознавства і журналістики Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, входив до складу вченої ради філологічного факультету Київського державного університету; був завідувачем редакції літератури, мови і фольклору Головної редакції УРЕ.

Протоколи засідань відділу шевченкознавства розкривають процес

поточної наукової роботи вченого, напрями його наукових досліджень, а також дають уявлення про процес обговорення шевченкознавчих питань на засіданнях відділу (спр. 870 та ін.). Серед документів фонду знаходимо й відомості про наукове керівництво вченого як професора Київського університету ім. Т. Г. Шевченка підготовкою дипломних робіт студентів; у звіті відділу за 1962 р. зазначено його керівництво роботою студента з Польщі А. Козака на тему «Шевченко і польська література 40–60 років XIX ст.» (спр. 773).

Отже, відомості, викладені в документах архівного фонду ІЛ ім. Т. Г. Шевченка, дають можливість прослідкувати наукову, науково-організаційну діяльність чл.-кор. Є. П. Кирилюка, етапи підготовки фундаментальних праць і видань творів у галузі шевченкознавства, міжнародну співпрацю вченого, що має важливе значення для репрезентації процесу його наукової творчості.

УДК 930.25:001:576
Воловник Людмила Семенівна
Volovnyk Liudmyla
головний редактор
Chief Editor
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ДОКУМЕНТНИЙ СКЛАД АРХІВНОГО ФОНДУ ІНСТИТУТУ МОЛЕКУЛЯРНОЇ БІОЛОГІЇ І ГЕНЕТИКИ НАН УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ТА ІНФОРМАЦІЙНА НАПОВНЕНІСТЬ

DOCUMENTAL COMPOSITION OF THE ARCHIVAL FOND OF THE INSTITUTE OF MOLECULAR BIOLOGY AND GENETICS OF THE NAS OF UKRAINE: GENERAL REVIEW AND INFORMATIONAL CONTENT

Проаналізовано склад, інформаційний потенціал, перспективи використання документів архівного фонду Інституту молекулярної біології і генетики НАН України.
The paper provides an analysis of the composition, information potential and prospects of use of the documents from the archival fond of the Institute of Molecular Biology and Genetics of the NAS of Ukraine.

Ключові слова: архівний фонд, Інститут молекулярної біології і генетики НАН України, молекулярна біологія, генетика, опис документів, справа.
Key words: archival fond, Institute of Molecular Biology and Genetics of the NAS of Ukraine, molecular biology, genetics, description of documents, depository unit.

Інститут молекулярної біології і генетики Національної академії наук України (ІМБГ НАН України) – науково-дослідна установа з вирішення проблем у галузі молекулярної біології, генетики та біотехнології, що входить до складу Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України. Інститут створено згідно з постановою Президії АН УРСР від 28.06.1973 р. № 263 на базі Сектору молекулярної біології і генетики Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного АН УРСР. Уже в першому наказі з основної діяльності від 2 липня 1973 р. директора ІМБГ НАН України були визначені основні напрями наукових досліджень установи. Згідно з постановою про створення інституту, виконуючим обов'язки директора був призначений керівник Сектору, член-кореспондент АН УРСР С. М. Гершензон (з 1976 р. – академік), у жовтні 1973 р. інститут очолив д.біол.н. Г. Х. Мацука (з 1976 р. – член-кореспондент, з 1985 р. – академік), з 2003 р. і до цього часу ІМБГ НАН України очолює академік, заслужений діяч науки і техніки України, професор І. В. Єльська – знаний фахівець з молекулярної біології та біосенсорики. Наукові розробки інституту отримали визнання не тільки в Україні, але й далеко поза її межами. Так, за вагомий внесок у галузі генної інженерії і терапії, досягнення європейського рівня та впровадження новітніх технологій колектив ІМБГ НАН України в 2003 р. нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, в 2009 р. – пам'ятним знаком та дипломом Європейської Бізнес Асамблеї.

Станом на 01.01.2017 р. архівний фонд ІМБГ НАН України загалом налічує 3481 справу за 1968–2013 рр., а саме: 2011 справ науково-організаційної документації за 1968–2010 рр.: 755 справ науково-дослідної документації за 1968–2010 рр. та 715 справ документації з кадрових питань за 1968–2013 рр.

У науково-технічному архіві ІМБГ НАН України зберігається документація за 1968–1973 рр., що створилася в управлінській та науково-організаційній діяльності Сектору молекулярної біології та генетики Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного АН УРСР, на базі якого створено інститут, та безпосередньо документів інституту за 1973–2013 рр. Науково-організаційна та управлінська документація архівного фонду представлена документами

керівництва, вченого секретаря, наукових відділів, спецради з присудження наукових ступенів, бухгалтерії, відділу кадрів, профспілкової організації. Документи відібрані за результатами експертизи цінності та з урахуванням вимог Переліку типових документів, що створюються під час діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, підприємств і організацій, із зазначенням строків зберігання документів. Справи з управлінською та науково-організаційною документацією висвітлюють організаційні процеси наукової діяльності, основні досягнення інституту, творчу співпрацю з академічними установами, університетами та вченими більше ніж 80 організацій зарубіжжя, серед яких науково-дослідні інститути та навчальні заклади США, Польщі, Німеччини, Франції, Білорусі, Великої Британії, Італії та ін. В окремі справи сформовані документи про участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Це списки ліквідаторів, звіти про виконані роботи, інформації. Також у фонді відклалися звіти, довідки, протоколи засідань наукових рад НАН України «Молекулярна біологія», «Цитологія і генетика», для яких ІМБГ є базовою установою.

Науково-дослідна документація представлена науковими звітами по завершених науково-дослідних темах, виконаних за національними, державними, цільовими, науково-технічними, конкурсними програмами та в рамках міжнародних проектів. Серед них – «Дослідження особливостей розвитку аутоімунних процесів при деяких серцево-судинних захворюваннях» (2000); «Регуляція експресії генів при патології: альтернативна транскрипція при лейкозі та синдромі Дауна» (2006); «Розробка нових підходів для створення амперометричних біосенсорів для потреб біотехнології та медицини» (2007); «Дослідження молекулярно-генетичних змін у пухлинах головного мозку людини» (2007); «Дослідження фізико-хімічних механізмів спонтанних точкових мутацій ДНК, спричинених її прототропною таутомерією» (2010); «Особливості функціонування та множинність форм фактора елонгації трансляції у вищих еукаріотів» (2010). Ці роботи виконані під керівництвом видатних учених України – академіків НАН України С. М. Гершензона, Г. В. Єльської, Г. Х. Мацуки; членів-кореспондентів Д. М. Говоруна, В. А. Кордюма, О. І. Корнелюка, В. А. Кунаха, Л. В. Риндич, О. П. Солдаткіна, М. А. Тукала. Також до архівного фонду включено понад 250 справ патентно-ліцензійної, винахідницької та раціоналізаторської документації. Науково-дослідна документація також представлена дисертаціями та авторефератами співробітників інституту.

Зведений опис справ з кадрових питань містить документи, що створюються в діяльності кадрової, бухгалтерської служб та служби охорони праці інституту. Зокрема, накази директора з кадрових питань, особові картки та особові справи звільнених працівників, контрольні списки наукових працівників, особові рахунки по зарплаті, документи (списки, протоколи, акти) про роботу із шкідливими умовами праці. Особові справи звільнених працівників інституту, які мають наукові ступені, виокремлені в окремі томи.

УДК 001(477) «19» (092)Вернадський В.І.(044)
+54(574) «19» (092)Усанович М.І.(044)
Глушенок Наталія Миколаївна
Hlushenok Nataliia
доцент
Associate Professor
Національний транспортний університет
National Transport University
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

З НЕОПУБЛІКОВАНОГО ЛИСТУВАННЯ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО З М. І. УСАНОВИЧЕМ

FROM UNPUBLISHED CORRESPONDENCE OF V. I. VERNADSKY AND M. I. USANOVYCH

Запропоновано дослідження виявленого і опрацьованого в Інституті архівознавства НБУВ епістолярію В. І. Вернадського з М. І. Усановичем, представленого неопублікованими листами за 1919–1943 рр., що висвітлює наукові ідеї та результати досліджень у галузі біохімії та фізичної хімії.
The paper provides a research into the correspondence of V. I. Vernadsky and M. I. Usanovych discovered and processed in the Institute of Archival Studies of VNLU. The correspondence is made up of unpublished letters for 1919–1943 which reflect scientific ideas and research results of the scientists in the fields of biochemistry and physical chemistry.

Ключові слова: В. І. Вернадський, М. І. Усанович, Інститут архівознавства

НБУВ, листування, архівні документи, фізична хімія, біохімія, наукові праці, дослідницька робота.
Key words: V. I. Vernadsky, M. I. Usanovych, Institute of Archival Studies of VNLU, correspondence, archival documents, physical chemistry, biochemistry, scientific works, research work.

Загальний обсяг творчої спадщини В. І. Вернадського, в тому числі наукові праці, публіцистичні статті, щоденникові й автобіографічні записи, величезний. Окремим рядком у цьому переліку визначене листування (приватне та офіційне).

Предметом даного розгляду є епістолярний діалог В. І. Вернадського з ученим-хіміком, професором, академіком АН Казахської РСР Михайлом Іллічем Усановичем (1894–1981), представлений неопублікованими листами 1919–1943 рр. Це – один лист В. І. Вернадського до М. І. Усановича та п'ять листів, адресованих М. І. Усановичем В. І. Вернадському. Дані документи готуються до публікації в окремих томах з епістолярною спадщиною В. І. Вернадського як продовження вже опублікованого загальноакадемічного багатотомного видання «Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського», що готується Інститутом архівознавства НБУВ.

М. І. Усанович працював у галузі фізичної хімії. Вперше у світі сформулював сучасну теорію кислот і основ. Був співробітником Київського політехнічного інституту (1924–1929), професором Томського (1930–1934) та Середньоазіатського (1935–1944) університетів, завідувачем кафедри Казахського університету (1944–1981).

Листування вчених – як своєрідна наукова лабораторія – відображає зародження нових наукових ідей, розвиток і завершення наукових праць. Перебуваючи в постійному науковому пошуку, М. І. Усанович у листах консультується та прислухається до порад В. І. Вернадського. Наприклад, у листі від 1 січня 1919 р. він пише: «... то, что Вы мне указали, я выполнил: листья бука и клена, а также кора акации мною собраны, план анализа составлен...» (Архів РАН (АРАН), ф. 518, оп. 3, спр. 1671, арк. 3).

В іншому документі – листі від 31 травня 1938 р. – роздуми М. І. Усановича про методологію своєї наукової роботи: «Осенью 1919 г., расставаясь с Вами при довольно исключительных обстоятельствах, я получил от Вас указания и советы, с тех пор для меня памятные. Вы сказали мне тогда, что мне следует не давать воли моим общенаучным гносеологическим интересам в ущерб конкретной экспериментальной работе...». Вчений укотре наголошує на важливості для нього порад В. І. Вернадського: «Рукопись... является результатом пятнадцатилетнего экспериментального труда и, следовательно, выполнения Ваших, Владимир Ива-

нович, предостережений и указаний» (АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1671, арк. 4–7). А в листі від 20 січня 1939 р. М. І. Усанович зазначає: «Я перечитал и Вашу книгу, о которой Вы упоминаете в письме («земные силикаты...»), и «Очерки геохимии» и нашел там очень много чрезвычайно важных для моей работы положений» (АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1671, арк. 10–11 зв.).

З огляду на листування можемо констатувати, що В. І. Вернадський приділяв значну увагу коментуванню праць М. І. Усановича і донесенню своїх власних поглядів на наукові ідеї свого колеги. Наприклад, у листі В. І. Вернадського до М. І. Усановича від 24 жовтня 1938 р. зазначається: « ...я хотел внимательно прочесть и продумать Вашу статью...Мне кажется, Вы правы в том, что по-существу возвращаетесь, вернее, от них исходите, от работ первой половины XIX столетия... Сложность химической функции особенно проявляется в биохимии, где мы знаем целый ряд непонятных нам по форме проявлений. Здесь нужна большая углубленная работа химика...» (АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1671, арк. 13–14).

У контексті епістолярного діалогу вчених обумовлюється також ряд питань, що стосуються особистих взаємин, які, виходячи з текстів, були досить теплими. Так, М. І. Усанович ділиться своїми переживаннями відносно здоров'я членів своєї сім'ї. У листі від 4 травня 1919 р. пише: «То, что я застал здесь, соответствует моим худшим предположениям: отец мой парализован уже почти два месяца; у него не действуют правая рука и нога и, кроме того, сильно расстроена речь...» (АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1671, арк. 1–2).

У свою чергу В. І. Вернадський ділиться турботами про здоров'я – своє та дружини – у вже цитованому вище листі: «... В это время я был болен, был в Узком, куда мы переехали после болезни моей жены и моей. В Узком мы оба поправились. У меня болезнь сердца и желчного пузыря, и я три раза заболевал в Узком...» (АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1671, арк. 13–14).

Слід зазначити, що в особистих взаєминах Вернадського з колегами переважав дружній стиль спілкування. Академік постійно прагнув бути в курсі того, як і чим живе співрозмовник, що його хвилює.

У листі від 24 жовтня 1938 р. В. І. Вернадський цікавиться сімейним життям М. І. Усановича: «... Я бы очень был рад знать о Вашей семейной жизни, есть ли у Вас дети?» (АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1671, арк. 13–14). На що М. І. Усанович відповідає (лист від 20 січня 1939 р.): «...У меня одна дочь, которой скоро исполнится 20 лет; мне кажется, что она еще ребенок... Дочь моя – художница; мы с ней большие друзья» (АРАН, ф. 518, оп. 3, спр. 1671, арк. 10–11 зв.).

Отже, важливість листування В. І. Вернадського та М. І. Усановича

визначається не кількісною, а змістовою парадигмою. Інформація, що міститься в цих листах, актуалізує деякі сторони наукової діяльності вчених, зокрема, окремі моменти спільної дослідницької роботи, пов'язаної з написанням наукових статей і книг, результати досліджень. Також у контексті епістолярного діалогу висвітлюються події особистого життя обох науковців та їхніх родин, що становить значний інтерес для дослідників науки.

УДК 001.32:3.071(477+498) «1955/1965»
Індиченко Ганна Володимирівна
Indychenko Hanna
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

МІЖАКАДЕМІЧНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА РУМУНСЬКИХ УЧЕНИХ-ГУМАНІТАРІЇВ (СЕРЕДИНА 50-х – 60-ті РОКИ XX ст.): ЗА ДОКУМЕНТАМИ АРХІВУ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ

INTER-ACADEMIC COOPERATION BETWEEN UKRAINIAN AND ROMANIAN HUMANITARIAN SCIENTISTS (MID-50s–MID-60s OF THE 20th CENT.): BASED ON THE DOCUMENTS FROM THE NAS OF UKRAINE PRESIDIUM ARCHIVE

Наукова розвідка присвячена питанню міжакадемічної співпраці українських та румунських учених-гуманітаріїв хронологічного періоду середини 50–60-х років XX ст.
The paper covers the issue of inter-academic cooperation between Ukrainian and Romanian humanitarian scientists of the chronological period of the mid-50s–60s of the 20th century.

Ключові слова: документ, Академія, міжакадемічне співробітництво, українсько-румунські зв'язки, гуманітаристика.
Key words: document, Academy, inter-academic cooperation, Ukrainian-Romanian relations, humanitaristics.

Співпраця українських і румунських учених-гуманітаріїв має усталені традиції в галузях історії, археології, мовознавства, правознавства, бібліотечної справи. У 50–60-х роках XX ст. співпраця виражалася в ознайомленні з напрямами наукової роботи, розробці наукових проектів, обміні літературою, відрядженнях, участі в наукових заходах, науковому рецензуванні, книгообміні, стажуванні румунських фахівців у науково-дослідних установах АН УРСР. Для розвитку співробітництва мав велике значення візит до Києва в жовтні 1957 р. делегації Румуно-Радянського інституту АН Народної Республіки Румунія (НРР) на чолі з чл.-кор. цієї академії Є. Анжелеску, під час якого були намічені шляхи зміцнення наукових контактів між двома академіями наук. Загалом упродовж 1957 р. понад 20 учених Румунії ознайомилися з науковими дослідженнями інститутів АН УРСР [1, арк. 1–16].

Інтенсифікації зв'язків у галузі правознавства сприяв візит директора Сектору держави і права АН УРСР акад. В. М. Корецького упродовж 10 травня – 10 червня 1957 р. до Румунії у складі делегації радянських учених-юристів. Мета візиту полягала в ознайомленні з роботою наукових та освітніх установ Румунії юридичного профілю та започаткуванні співпраці [2, арк. 337–341]. Делегація побувала в Бухаресті, Клужі та Яссах, де відвідала Інститут юридичних досліджень АН НРР та юридичні факультети університетів цих міст. В. М. Корецький схвально оцінив роботу Інституту юридичних досліджень. На прохання румунських учених були проведені дискусії, а В. М. Корецький прочитав доповідь про основні принципи міжнародного права. За результатами цього відрядження, виголошеними акад. В. М. Корецьким на засіданні Президії АН УРСР, було прийнято постанову від 9 серпня 1957 р., якою Сектору держави і права АН УРСР рекомендувалося налагодити обмін літературою з юридичними науковими установами Румунії; надіслати на рецензію Інститутові юридичних досліджень АН НРР і юридичному факультету Ясського університету працю сектору про державний устрій НРР; Президія також схвалила пропозиції сектору щодо публікації в румунському журналі «Justitia nuova» статті про основні проблеми кодифікації міжнародного права [3, арк. 216–217].

Зміцнювалися й розвивалися творчі зв'язки також і українських та румунських археологів. В Інституті археології АН УРСР у 1957 р. побував директор Музею старожитностей Ясського філіалу АН НРР проф. М. Петреску-Димбовіца, праці якого з дослідження пам'яток культури кераміки епохи бронзи були добре відомі українським археологам.

Свої пропозиції щодо інтенсифікації співпраці із зарубіжними установами українські академічні гуманітарні інститути подавали до Бюро

Відділу суспільних наук АН УРСР. Так, Інститут історії АН УРСР наголошував на необхідності збільшити кількість співробітників, які б займалися історією європейських країн, зокрема тими, з якими «...Україна знаходиться в близькому сусідстві і зв'язана історично...» [4, арк. 132]. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР у листі від 5 січня 1957 р. вказував на необхідність розробляти з ученими сусідніх з УРСР країн проблему «Культура і побут українського народу у взаємозв'язках з культурою і побутом польського, словацького, чеського, румунського та болгарського народів», спільна робота над якою мала надати додатковий матеріал для написання планових наукових праць «Українці» та «Український історико-етнографічний атлас». Доцільною вбачалася публікація наукових студій в періодичних українських та румунських академічних виданнях. Наголошувалося на необхідності відрядження до Румунії співробітників установи з метою вивчення кераміки та керамічних колекцій [4, арк. 140–144]. Сектор держави і права АН УРСР передбачив надіслати до АН НРР на рецензію працю «Державний устрій Народної Республіки Румунії» [4, арк. 150]. Інститут археології АН УРСР планував спільне вивчення з румунськими колегами проблеми «Ранні землеробсько-скотарські племена Південно-Східної Європи», що передбачало проведення польових досліджень на території УРСР та Румунії впродовж 1958–1960 рр., а також спільних досліджень Ольвії та Тіри [4, арк. 153–154].

У 1958 р. в Академії наук УРСР побувало 16 румунських учених, натомість до Румунії виїжджали в наукові відрядження 7 співробітників АН УРСР. На запрошення Румуно-Радянського інституту АН НРР у роботі наукової сесії з питань румуно-російських та румуно-радянських відносин брав участь завідуючий відділом Інституту історії АН УРСР Ф. П. Шевченко, який виступив із доповіддю про участь румун у партизанському русі в Україні в роки Великої Вітчизняної війни [5, арк. 95].

У 1959 р. українські академічні інститути відвідали 32 румунських фахівці, натомість до НРР виїжджало 5 науковців АН УРСР. Інтенсивно розвивалася співпраця українських та румунських археологів. Так, румунські археологи М. Букур і М. Петреску-Димбовіца ознайомилися з науковими дослідженнями Інституту археології АН УРСР, а д-р М. Букур на засіданні відділу слов'янської археології інституту виступив з доповіддю про розкопки пам'яток черняхівської культури на території Румунії за останні роки. У науковому відрядженні до НРР знаходився с.н.с. Інституту історії АН УРСР С. М. Пархомчук, який вивчав матеріали румунських архівів і бібліотек.

У 1960 р. 25 румунських учених відвідали установи АН УРСР. Динамічно розвивався книгообмін, який здійснювався через Державну публічну

бібліотеку УРСР. Якщо на кінець 1956 р. АН УРСР здійснювала книгообмін з 15 науковими установами та бібліотеками НРР (українська сторона отримувала від Румунії 60 найменувань наукових журналів), у 1959 р. книгообмін здійснювався вже з 28 установами НРР [6, арк. 31], а на кінець 1960 р. – з 31 установою та бібліотеками Румунії [7, арк. 201]. Найбільш активний обмін виданнями здійснювався з Бібліотекою АН НРР [7, арк. 195].

З 1960 р. Інститут суспільних наук АН УРСР працював над історичним словником української мови XIV–XV ст. і зіштовхнувся зі складними проблемами в роботі, про що йшлося в листі до Президії АН УРСР: «Значна частина українських рукописних пам'яток цього періоду, т. зв. молдавські грамоти, зберігаються в різних архівах, бібліотеках і приватних колекціях на території Румунської Народної Республіки. Це робить практично неможливим необхідне в словниковій роботі звіряння виданих текстів з оригіналами. До того ж більшість видань цих грамот, здійснена в різний час на території Румунії, для нас також практично недоступна» [8, арк. 4]. Інститут ініціював залучення до підготовки словника професора слов'янської палеографії Д. П. Богдана, який з 1933 р. займався складанням картотеки староукраїнських пам'яток, писаних на території стародавньої Молдавії. Професор Д. П. Богдан погодився співпрацювати з українськими мовознавцями, і 18 травня 1961 р. інститут звернувся до віце-президента АН УРСР акад. О. Н. Щербаня з проханням порушити клопотання перед державними органами НРР щодо офіційного його залучення до роботи над виданням. «Глибокий знавець і дослідник молдавських грамот, проф. Д. П. Богдан, маючи фотокопії всіх їхніх оригіналів, дуже допоміг львівським мовознавцям встановити аутентичність грамот, виявити допущені видавцями помилки» [9, с. 63].

Навесні 1961 р. АН УРСР приймала делегацію румунських учених на чолі з президентом АН РНР акад. А. Жожа. Члени делегації ознайомилися з науково-дослідною роботою установ АН УРСР та спільно з президентом АН УРСР акад. О. В. Палладіним та провідними українськими вченими обговорили напрями співпраці між двома академіями наук. У 1965 р. двостороннє співробітництво дістало нового імпульсу, коли Президію АН УРСР відвідала делегація румунських учених на чолі з президентом АН Соціалістичної Республіки Румунії акад. І. Мургулеску, який після візиту надіслав офіційне запрошення направити делегацію українських учених до Румунії [10, с. 180–181].

Українсько-румунське співробітництво в галузі гуманітаристики мало різні форми, які поступово набували нових рис, передусім у рамках виконання наукових проектів, що перебували в площині спільних наукових інтересів.

Список використаних джерел
1. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. Відділ міжнародних зв'язків із зарубіжними організаціями, спр. 27, 29 арк.
2. Там само, оп. 1, спр. 768, 352 арк.
3. Там само, спр. 749, 318 арк.
4. Там само, оп. Відділ наукових зв'язків із зарубіжними організаціями, спр. 28, 155 арк.
5. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 9, спр. 6484, 277 арк.
6. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. Відділ наукових зв'язків із зарубіжними організаціями, спр. 3, 168 арк.
7. Там само, спр. 135, 202 арк.
8. Там само, спр. 143, 23 арк.
9. Лісевич І. Т. Співробітництво вчених Української РСР і Румунії в післявоєнний період // Український історичний журнал, 1966. – № 4. – С. 57–65.
10. Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1965 году [Проект]. – К.: Наук. думка. – 230 с.

УДК 930.253(477)(Бродський О. І.)
Кіржаєва Ірина Григорівна
Kirzhaieva Iryna
провідний редактор
Leading Editor
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

АКАДЕМІК О. І. БРОДСЬКИЙ: ОСОБИСТІСТЬ УЧЕНОГО В СВІТЛІ НОВИХ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ)

ACADEMICIAN O. I. BRODSKY: THE SCIENTIST'S PERSONALITY IN THE LIGHT OF NEW ARCHIVAL SOURCES (BASED ON THE DOCUMENTS OF THE INSTITUTE OF ARCHIVAL STUDIES OF VNLU)

Репрезентовано джерелознавчий аналіз картотеки зібрання платівок академіка О. І. Бродського з його особового архівного фонду.
The abstract provides a source studies analysis of the card catalog of academician O. I. Brodsky's vinyl record collection from his personal archival fond.

Ключові слова: особовий фонд О. І. Бродського, Інститут архівознавства, музична картотека, Б. Р. Гмиря.
Key words: O. I. Brodsky personal fond, Institute of Archival Studies, music card catalog, B. R. Hmyria.

Ім'я академіка НАН України Олександра Ілліча Бродського (1895–1969) є всесвітньо відомим. Його внесок у фізичну хімію з відкриттям важкої води, а згодом важких ізотопів кисню та азоту сприяло зростанню авторитету як самого дослідника, так і української науки. Разом з академіком Л. В. Писаржевським учений став співзасновником у 1927 р. Інституту фізичної хімії АН УРСР. У 1939–1969 рр. О. І. Бродський був незмінним директором цього інституту.

Особовий фонд академіка О. І. Бродського зберігається в Інституті архівознавства НБУВ НАН України. Документи фонду (1746 справ за 1895–1969 рр.) висвітлюють наукову, педагогічну, адміністративну, суспільну діяльність, родинні зв'язки, а також позанаукові захоплення вченого. Звісно, що дослідників найбільш приваблює саме наукова спадщина вченого, але Олександр Ілліч був не тільки обдарованим науковцем. Високоосвічена людина, він грав на фортепіано і знався на музиці, напам'ять цитував улюбленого О. С. Пушкіна і розбирався в літературі, цінував живопис і мав приватну колекцію картин Б. М. Кустодієва, К. О. Коровіна, Ф. С. Рокотова та ін. (ф. 7, оп. 2, спр. 9, арк. 137–142), любив мандрувати і знайомитися з архітектурними пам'ятками міст та з природними заповідниками, займався альпінізмом, вирощував на дачі троянди, мав низку інших інтересів. Частина документів особового фонду, що має приватний характер, насичена свідоцтвами про захоплення О. І. Бродського і розширює інформацію про цю неперсічну особистість. Це фотографії, листування, щоденники поїздок, туристичні карти та ін. Біографи вченого ще не зверталися до суто особових джерел про О. І. Бродського, тому ми зробили спробу заповнити цю лакуну.

Свідченням музичних уподобань науковця є картотека платівок із власного зібрання, яка складається з 212 карток (ф. 7, оп. 7, спр. 28, 212 арк.). Картотека написана рукою власника; деякі з карток написані латиницею, отож можна припустити, що в зібранні були не тільки платівки радянської фірми «Мелодия», але й примірники з-за кордону, де нерідко бував учений. Принцип систематизації картотеки алфавітний – за прізвищами композиторів або виконавців творів; дати випуску платівок на картках не проставлені.

Музична класика стала основою фонокартотеки О. І. Бродського. Європейська музика представлена творами композиторів Німеччини – Йоганна Себастьяна Баха, Людвіга ван Бетховена, Ріхарда Вагнера, Карлоса Вебера, Георга Фрідріха Генделя, Крістофа Віллібальда Глюка, Фелікса Мендельсона, Роберта Шумана та Йоганнеса Брамса; Угорщини – Бели Бартока та Ференца Ліста; Італії – Антоніо Баччині, Антоніо Вівальді, Муціо Клементі, Ніколо Паганіні, Джоаккіно Россіні, Доменіко Скарлатті та Джузеппе Верді; Австрії – Йозефа Гайдна, Густава Малера, Йоганна Штрауса, Франца Шуберта та Вольфганга Ама-

дея Моцарта; Франції – Жоржа Бізе, Клода Дебюссі, Франсуа Куперена, Жака Оффенбаха, Моріса Равеля, Жан-Філіпа Рамо, Каміля Сен-Санса та Гектора Берліоза; Норвегії – Едварда Гріга; Польщі – Моріца Мошковського та Фредерика Шопена та ін. Серед американських композиторів – Самюель Барбер та Джордж Гершвін.

За кількістю позицій в картотеці можна припустити, що найулюбленішими композиторами Олександра Ілліча були Шопен (22 картки), Бетховен (14), Ліст (8), Моцарт (7), Бах та Шуман (по 6).

Серед всесвітньо відомих музичних творів вищезгаданих композиторів в колекції О. І. Бродського, які немає сенсу перераховувати, хочеться відзначити лише музичний етюд «Мазепа» Ф. Листа у виконанні американського піаніста Ван Кліберна.

Російська та радянська музика в картотечних записах О. І. Бродського представлена творами композиторів Олександра Глазунова, Михайла Глінки, Модеста Мусоргського, Сергія Рахманінова, Олександра Скрябіна, Петра Чайковського, Дмитра Шостаковича, Арама Хачатуряна. В цьому підрозділі переважає Рахманінов.

До української музичної царини з картотеки О. І. Бродського можна віднести Рейнгольда Глієра, Сергія Прокоф'єва та Ігоря Стравінського. Найбільше представлено творів Прокоф'єва.

Окремо виділені виконавці – музиканти та співаки. Серед видатних музикантів – піаністи Сергій Рахманінов, Антон Рубінштейн, Володимир Горовиць та Святослав Ріхтер; віолончелісти Мстислав Ростропович, Пабло Казальс та Дмитро Маркевич; скрипалі Яша Хейфіц, Леонід Коган, Фріц Крейслер та ін.

О. І. Бродський насолоджувався записами відомих оперних співаків: Івана Козловського, Федора Шаляпіна, Сергія Лемешева, Леоніда Собінова, Антоніни Неждановоі, Зари Долуханової, Надії Обухової, Марії Каллас, Енріко Карузо, Тітта Руффо, Маттіа Баттістіні, Бориса Христова, Миколи Гяурова, Беньяміно Джильї та ін.

Була у Олександра Ілліча окрема платівка з концертом українського баса Бориса Романовича Гмирі. Вчений і співак були особисто знайомі, про що свідчить фотографія з особового фонду О. І. Бродського. На зображенні подружжя Бродських та Гмирь у гондолі на одному з каналів Венеції під час туристичної подорожі Італією у 1966 р. (ф. 7, оп. 6, спр. 33, арк. 1).

Природно, що в колекції вченого були записи українських народних пісень, а наспівала їх Оксана Петрусенко.

Поза класикою також – «негритянські пісні» американського співака Поля Робсона та «англійські пісні».

Окрім музичних платівок у картотеці є записи під рубрикою «декламація» з голосами видатних акторів та читців. В акторському виконанні

Василя Качалова, Олександра Южина та Івана Москвіна звучали уривки з літературних творів А. Чехова, М. Горького, Л. Толстого, О. Грибоєдова, О. Пушкіна, О. Блока, В. Маяковського та ін. Є також записи монологів Марії Єрмолової з п'єси «Марія Стюарт» та Василя Качалова з «Гамлета» і «На дні». Письменник і драматург С. Шварц начитав О. Пушкіна та І. Тургенева. Голосом К. Чуковського озвучено його власні казки «Тараканище», «Муха-цокотуха», «Айболить» і «Бармалей».

Картотека платівок із колекції О. І. Бродського охоплює значну частину всесвітньої музичної спадщини і свідчить про вишуканий смак ученого і його обізнаність в музиці. Талановита людина завжди багатогранна. Звичайно, перелік музичних та літературних вподобань О. І. Бродського, наведений вище, не є всеохоплюючим. Але ми ставили за мету наводити лише ті факти, що ґрунтуються на документах з особового фонду вченого в Інституті архівознавства НБУВ.

УДК 091
Коваль Тетяна Володимирівна
Koval Tetiana
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

ОПУБЛІКОВАНІ РУКОПИСНІ ДОКУМЕНТИ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

PUBLISHED MANUSCRIPTS AND THEIR ROLE IN SCIENTIFIC RESEARCH

Розглядається питання створення масиву традиційних та електронних копій рукописних документів та подальшого представлення в інформаційному просторі.
The paper covers the issue of traditional and electronic copies of manuscripts creation and further presentation in the informational space.

Ключові слова: рукописи, документи, факсимільні видання, копії, електронні документи.
Key words: manuscripts, documents, facsimile editions, copies, electronic documents.

Дослідження з історії української науки та культури базуються на ретельному вивченні великої кількості рукописних і архівних документів та перевиданих текстів. Завдання бібліотеки – залучити до наукового обігу джерела історико-культурної спадщини України, надати до них доступ дослідникам і одночасно зберегти цей унікальний масив документів, адже навіть найменша втрата зафіксованої на них інформації може виявитися непоправною. Невпинно зростаючий в суспільстві попит на історичні джерела відповідно викликає і все більш інтенсивне їхнє використання. Адже рукописи вивчають не тільки в читальних залах, але й постійно використовуються для копіювання з науковою та видавничою метою, для експонування на виставках, кіно- та телезйомках тощо.

Одним з рішень цієї проблеми є можливість заміни оригінального рукописного документа його гідною, найбільш інформативною копією, яка могла б повністю або до значної міри задовольнити запити науковця.

Сучасний розвиток поліграфічної техніки та комп'ютерних технологій дозволяє виділити кілька видів таких копій, тобто вже опублікованих документів. В першу чергу, це друковані факсимільні видання, які повністю відтворюють усі особливості обкладинки, паперу, графіки рукописного документа. Далі йдуть публікації з точним знаковим відтворенням змісту рукопису в різних видах і типах документів – від монографій, збірників матеріалів, наукових журналів до газетних статей. Необхідно також зазначити публікації окремих фрагментів рукописних документів, які доволі часто зустрічаються як посилання в наукових працях.

У сучасних умовах до традиційних друкованих форм документів долучилася електронна форма. Цифрові технології сприяли створенню електронних історичних джерел, а саме електронних документів, які є копіями рукописних оригіналів. Для електронних копій рукописних документів так само притаманні ідентичні видові ознаки, як і для традиційних друкованих.

Останнім часом спостерігається тенденція активного оцифровування культурної спадщини України, накопичення цифрового контенту та створення цифрових бібліотек, які допомагають не тільки зберігати величезні масиви документів більш компактно, але надають високошвидкісний пошук інформаційних ресурсів більш широкому колу користувачів.

Проте розрізнені інформаційні ресурси (рукописи, друковані копії, електронні версії) без вдалого об'єднання та навігації втратять свою інформаційну значимість та не зможуть задовольнити потреби

науковців. Інтеграція розпорошених інформаційних ресурсів в єдине середовище та організація доступу до них має кілька позитивних моментів для забезпечення ефективної роботи з історичними джерелами. В першу чергу, слід збалансувати протиріччя між завданням бібліотек стосовно збереження рукописної спадщини та метою надання доступу якнайширшому колові науковців до необхідних документів, і зробити це шляхом надання в користування не рукописів, а копій документів.

Другим важливим моментом, на якому необхідно зупинитися, є власне фізичні характеристики рукописів. Незадовільний стан документів (пошкодження паперу, плями на тексті, затухання тексту, нерозбірливий почерк та ін.) сповільнює, а інколи й зовсім зупиняє роботу з оригіналами. Використання опублікованих рукописів, особливо електронних версій, враховуючи сучасні технологічні розробки створення цифрових копії, відкривають нові можливості опрацювання рукописної спадщини. Електронна копія дозволяє застосувати цифрове збільшення документа для ретельнішого перегляду чи вивчення. Крім того, з'явилися нові методи безконтактного відновлення текстової та графічної інформації рукописних документів. Застосування оптико-електронного відновлення, мультиспектральної зйомки та оригінальних алгоритмів опрацювання інформації дозволяє відновити текст у процесі опрацювання високоякісної цифрової копії, а не оригіналу, який може навіть не витримати реставраційних робіт. Використання комп'ютерного моделювання та пошарове вивчення документа дозволяє побачити приховані записи без фізичного чи хімічного втручання в рукопис.

Акумулювання інформації в одному місці сприятиме запобіганню дублювання документів як науковцями, так і бібліотечними працівниками. Крім того, це дасть змогу здійснити моніторинг даних для аналізу, а в подальшому і для прогнозування і планування роботи з рукописними документами.

УДК [001.32(477):930.253]:929(Лук'яненко М. Г.)
Коломієць Марина Сергіївна
Kolomiiets Maryna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine.
Завалішина Людмила Іванівна
Zavalishyna Liudmyla
редактор І категорії
1st Category Editor
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

НОВИЙ ДЖЕРЕЛЬНИЙ РЕСУРС З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ: ОСОБОВИЙ ФОНД ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ М. Г. ЛУК'ЯНЕНКА В ІНСТИТУТІ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ

NEW SOURCE RESOURCE ON THE HISTORY OF UKRAINIAN SCIENCE: PERSONAL FOND OF CORRESPONDING MEMBER OF THE NAS OF UKRAINE M. H. LUKIANENKO IN THE INSTITUTE OF ARCHIVAL STUDIES OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Проаналізовано склад документів особового архівного фонду відомого хіміка-органіка М. Г. Лук'яненка та висвітлено основні етапи його наукового шляху.
The composition of documents from the personal archival fond of a famous organic chemistry scientist M. H. Lukianenko is analyzed and main stages of his scientific path are covered.

Ключові слова: М. Г. Лук'яненко, НАН України, Фізико-хімічний інститут ім. О. В. Богатського НАН України, фізико-органічна хімія, архівний фонд.
Key words: M. H. Lukianenko, NAS of Ukraine, O. V. Bohatsky Physical-Chemical Institute of the NAS of Ukraine, physical-organic chemistry, archival fond.

У 2017 р. виповнюється 70 років від дня народження члена-кореспондента НАН України Миколи Григоровича Лук'яненка (16.10.1947 –22.07.2011) – визнаного в Україні та поза її межами вченого в галузі органічної хімії, одного з провідних фахівців Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України. У процесі життя та діяльності

М. Г. Лук'яненка утворився комплекс документів, що став основою для формування його особового архівного фонду в Інституті архівознавства НБУВ (ІА НБУВ). Метою даного дослідження є висвітлення історії формування фонду, видового складу джерел та інформаційного потенціалу його документів для досліджень з історії української науки.

Народився М. Г. Лук'яненко 16 жовтня 1947 р. у м. Одеса. У 1970 р. закінчив хімічний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова за фахом «органічна хімія», і з цього часу вся його діяльність була тісно пов'язана з цим вищим навчальним закладом. Навчався в аспірантурі університету при кафедрі органічної хімії з перервою для проходження військової служби в 1970–1974 рр. Упродовж 1974–2011 рр. М. Г. Лук'яненко працював в університеті на посадах асистента, доцента, професора кафедри органічної хімії.

Одночасно, протягом 35-ти років, учений працював у Фізико-хімічному інституті ім. О. В. Богатського НАН України, де пройшов трудовий шлях від молодшого наукового співробітника до завідувача відділу біоорганічної хімії.

Наукові інтереси М. Г. Лук'яненка зосереджувалися на дослідженні тонкого органічного синтезу та фізико-органічної хімії поліфункціональних макрогетероциклів. Вчений розробляв методи їх синтезу, вивчав зв'язок структури, властивостей і комплексоутворюючої здатності цих сполук. Здійснив масштабний цикл досліджень структури макроциклічних сполук.

М. Г. Лук'яненко є автором понад 300 наукових праць та 70-ти винаходів. У 1991 р. йому, як члену авторського колективу Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України, було присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки за цикл наукових робіт «Макрогетероцикли: синтез, структура, властивості». Його творчий внесок у науку було відзначено присвоєнням звання «Винахідник року Національної академії наук України» (2005).

Достатню увагу приділяв М. Г. Лук'яненко і підготовці молодих кадрів – під його науковим керівництвом захистили дисертації понад 20 кандидатів хімічних наук. У 2007 р. був нагороджений відзнакою НАН України «За підготовку наукової зміни».

Документи особового фонду М. Г. Лук'яненка надійшли на зберігання до ІА НБУВ з Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України, за результатами наукового описування яких було сформовано фонд вченого (№ 390) на 27 справ, до яких включено 91 документ за 1963–2010 рр.

Документи фонду систематизовано за двома розділами. Серед документів, що відклалися у фонді, найчисельніша група – наукові праці та робочі матеріали до них, які сформовано в 19 справ. Так, важливі на-

укові досягнення в галузі дослідження тонкого органічного синтезу і фізико-органічної хімії поліфункціональних макрогетероциклів знайшли відображення в статтях «Практичний синтез бензокраунефірів за умови міжфазового каталізу» (2002) та «Бісфлуоренсполуки – новий клас перспективних макроциклічних рецепторів» (2003). Стаття «Синтез ларіантних діазакраун-ефірів з термінальними аміногрупами у бічному ланцюгу» (2000) репрезентує проведені вченим процеси дослідження щодо отримання нових типів краун-сполук криптандів, що вміщують складноефірні групи, а також різні їхні сполучення. Стаття «Синтез та енантіомірна селективність хіральних краун-ефірів» (2002) ілюструє процес розвинення методів отримання хіральних краун-ефірів.

Цінним джерелом для вивчення педагогічної діяльності М. Г. Лук'яненка на кафедрі органічної хімії Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова можуть бути авторські курси лекцій «Методи органічного синтезу» (1987–2010). Аналіз їх текстів дає розуміння, наскільки відповідально вчений ставився до своєї педагогічної роботи, вкладав у неї всі свої знання і бажання донести їх до слухачів.

Із загального спектра представлених джерел чільне місце належить і робочим матеріалам, які репрезентовані ілюстративними матеріалами (формули, графіки), що містять нотатки, зроблені вченим до різних наукових робіт. Зокрема, матеріали до теми «Макрогетероцикли», що була провідною в наукових дослідженнях М. Г. Лук'яненка. В кінці розділу розміщено списки авторських свідоцтв та наукових праць, що відображають його творчий доробок.

До розділу, сформованого з документів біографічних, з діяльності та матеріалів, зібраних ученим, включено 8 справ за 1970–2010 рр. Важливим джерелом для реконструкції його життя та діяльності може слугувати автобіографія, характеристика діяльності М. Г. Лук'яненка на посаді завідувача відділу біоорганічної хімії Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України, особовий листок з обліку кадрів, документи про присудження наукових ступенів кандидата та доктора хімічних наук, про присвоєння вчених звань – атестат професора, диплом члена-кореспондента НАН України.

Серед документів, що відображають діяльність ученого в Фізико-хімічному інституті ім. О. В. Богатського НАН України – звіти про виконання науково-дослідних робіт під керівництвом М. Г. Лук'яненка, про участь його відділу в спільних проектах із зарубіжними установами, про роботу з молодими науковцями. У цьому ж розділі представлено автореферати дисертацій, виконаних під керівництвом ученого (1982–2005), що репрезентують процес його участі в підготовці наукових кадрів. Частина авторефератів мають дарчі написи від вдячних

учнів, зокрема С. С. Баска, О. В. Лобача, В. П. Пастушка (1981–1986).

У досліджуваному фонді містяться документи, зібрані вченим, які проливають світло на коло його наукових інтересів. Зокрема, стаття академіків АН УРСР Ю. О. Митропольского та М. М. Боголюбова «The method of Integral Manifolds in Nonlinear Mechanics» (1963), науково-популярні статті «Чудеса и ужасы нанотехнологий» А. Кадмана (2007), «Кристаллохимия» О. Бусигіної (2010), що свідчать про зацікавлення М. Г. Лук'яненка як фундаментальними науковими дослідженнями, так і формами популяризації наукових знань з математики, фізики, хімії. В свою чергу стаття «25-летие Физико-химического института им. А. В. Богатского НАН Украины» (2002) надає відомості про становлення і розвиток цього наукового центру України, установи, де в 1975–2010 рр. працював учений.

Документи особового фонду М. Г. Лук'яненка, зважаючи на їхній інформаційний та науковий потенціал, виступають як цінне архівне джерело для вивчення внеску вченого в розвиток вітчизняної хімічної науки.

УДК 001.32(477)«1930»
Марценюк Руслана Орестівна
Martseniuk Ruslana
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
докторант
Postdoctoral Fellow
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Taras Shevchenko National University of Kyiv
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

РЕПРЕСІЇ СЕРЕД АКАДЕМІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ В УРСР (1930-ті РОКИ) (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОСОБОВИХ СПРАВ ГДА СБУ)

REPRESSION OF THE ACADEMIC COMMUNITY IN THE UKRSSR (1930s) (BASED ON PERSONAL FILES OF SSU BSA)

На базі документів Галузевого державного архіву Служби безпеки України про-

аналізовано і узагальнено долю вчених, дослідників та інших співробітників системи ВУАН–АН УРСР, репресованих у 1930-х роках, що стало передумовою «радянізації» української національної науки.
Based on the documents from the Branch State Archive of the Security Service of Ukraine the paper analyzes and summarizes the fates of repressed academicians, researchers and all those involved in the system of All-Ukrainian Academy of Sciences – Academy of Sciences of the UkrSSR in the 1930, which preconditioned the Sovietization of Ukrainian national science.

Ключові слова: репресії, академічна спільнота, 1930-ті рр., біографічні матеріали, особові справи, ГДА СБУ, Всеукраїнська академія наук.
Key words: repression, academic community, 1930s, biographical materials, personal files, SSU BSA, All-Ukrainian Academy of Sciences.

Утворена наприкінці 1918 р. Українська академія наук уже в наступному році внаслідок калейдоскопічної зміни урядів, тяжких наслідків громадянської війни та складних політичних стосунків із новим керівництвом зазнала своїх перших втрат. Країну покинуло багато видатних учених, серед яких були й співробітники УАН С. П. Тимошенко, Н. І. Андрусов, Ф. В. Тарановський, В. А. Косинський, С. А. Смаль-Стоцький та інші. Все відчутнішими ставали кроки щодо централізації та ідеологізації науки. Цьому сприяв новий статут Академії наук, затверджений Раднаркомом УСРР 14 червня 1921 р. [1]. З'явилися і перші репресовані члени Академії. У 1919 р. був розстріляний В. П. Науменко, у 1921 р. така ж доля спіткала М. І. Суходольського та Ю. М. Криницьку, у засланні каралися С. І. Добровольський, М. П. Василенко, О. І. Сенгинський та інші. Негатив від контролю за діяльністю дещо згладжувався розпочатим у країні процесом українізації й тим, що, по суті, Академія у 1920-ті та першій половині 1930-х років була єдиним центром національного наукового та культурного розвою у зв'язку з ліквідацією університетів і утворенням замість них інститутів народної освіти.

Однак академічна «науково-дослідницька ейфорія» тривала недовго. Боротьба з т. зв. «підпільними націоналістичними організаціями» стала ідеологемою більшовицького нищення української науки. Першою сфабрикованою справою проти української наукової та творчої інтелігенції стала справа «Спілки визволення України», за якою в 1930 р. було засуджено 45 відомих українських учених, письменників, політичних діячів колишньої УНР. Далі з'явилися й такі міфічні залоги, як «Український національний центр», «Українська військова організація», «Академічний центр», «Весна», «Київський обласний центр дій». Загалом упродовж 1930–1937 рр. органи ДПУ–НКВС «викрили» в Україні 15 великих «підпільних терористичних і диверсійних організацій націоналіс-

тів». Щоправда були й такі науковці, проти кого радянська репресивна машина «воювала» особисто.

Так, поступово в архівах ВЧК–ДПУ–НКВС–МДБ–КДБ, що сьогодні належать Галузевому державному архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), сформувалися комплекси документів, які засвідчують розмах репресій в академічному середовищі. Позаяк найбільше втрат ВУАН–АН УРСР зазнала саме в період загострення терору щодо українського національного руху, довгий час ця інформація була прихована від дослідницького ока, а відтак історія відверто перекручувалася. Лише з розвалом СРСР став можливим доступ до цих документів. Оцінки дослідників щодо репресій у середовищі ВУАН–АН УРСР звісно різняться, і як приклад, підрахунки сучасниці цих подій, Н. Полонської-Василенко. Дослідниця вважає, що у 1930-х роках було репресовано понад 250 наукових співробітників ВУАН (у тому числі 22 академіки).

Тож метою статті є дослідження репресій в середовищі ВУАН–АН УРСР у 30-ті роки XX ст. за особовими справами, що зберігаються у ГДА СБУ. Одразу варто зазначити, що певну частину особових справ у 1990-х роках, згідно з Указом Президії ВР України від 9 вересня 1991 р. «Про передачу архівних документів Комітету державної безпеки України до державних архівів республіки» № 1525-XII, було передано до Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Решта справ сьогодні складає ф. 6 «Кримінальні справи на осіб, яких знято з оперативно-довідкового обліку в інформаційних центрах УВС–МВС України». Досліджувана тема не є новою в історіографії та особливо в біографістиці. Її окремих аспектів торкалося чимало сучасних дослідників, вивчаючи персональний склад академії та шукаючи нових сторінок у біографіях учених, зокрема й тих, чиї імена впродовж значного часу були клеймовані. Однак це лише біографічна складова дослідницької проблеми, і певна кількість запитань все ще хвилюватиме дослідників. Це, зокрема, цілісна характеристика заведених на співробітників УАН–ВУАН–АН УРСР справ, які зберігаються в архіві, їхній кількісний та якісний склад, верифікація достовірності джерел. Тому маркерами пошуку стало не біографічне виокремлення, а узагальнення під «брендами» ВУАН–АН УРСР і обмеження часовим простором 1930-х років, як піком репресій в українському науковому середовищі радянської доби.

Ставлячи такі дослідницькі завдання, було виявлено 116 особових справ. Якщо їх охарактеризувати, є очевидним, що до когорти «ворогів радянської системи», чи то «ворогів народу», із академічного середови-

ща втрапили не лише видатні науковці, але й звичайні робітники – водії, двірники, помічники бібліотекарів, натирачі підлоги та ін. Це дозволяє відтворювати штатний склад установ у повному обсязі, адже і академік, і водій звинувачувалися за однаковими статтями, і обоє для радянського судочинства були злочинцями, що не тільки пропагують антирадянські настрої, але й мають на меті «підготовку збройного повстання з контрреволюційною метою», «економічну контрреволюцію», «терористичний акт» та іншого роду злочини, спрямовані проти держави. Ці звинувачення відповідали статтям 54-2, 54-4, 54-6, 54-7, 54-8 та 54-11 та іншим Кримінального кодексу УРСР, а також статтям 58-2 та 58-11 Кримінального кодексу РРФСР, що діяли в 1927–1960 рр. і за відповідальністю зрівнювали і науковців, і звичайних робітників.

Отже, з усіх арештованих та засуджених, справи на яких відповідно до зазначених маркерів зберігаються у ГДА СБУ, було: 105 науковців та 11 різного роду службовців. Серед справ науковців містяться справи 7 академіків, решта – члени президій, директори інститутів, завідувачі секторів та кабінетів, наукові співробітники тощо. Якщо арештовані та звинувачені співробітники наукових інституцій на початку та в середині 30-х років, ще могли отримати як покарання заслання у виправно-трудові табори, то в часи т. зв. «Великого терору» у 1937–1938 рр. арешти, як правило, завершувалися винесенням смертного вироку (розстрілу). Серед усіх звинувачених лише 2 особам вдалося уникнути покарання. Також варто вказати і те, що репресії більше зачепили гуманітарний сектор академічного середовища, особливо правописні секції, що цілком пояснює політику згортання українізації і витворення типу позанаціонального радянського науковця. Серед наукового складу переважали ті, хто мав закінчену вищу освіту, але траплялися й такі, що мали за плечима покинуті університети чи радянські інститути червоної професури. Щодо соціальної стратифікації, то серед співробітників ВУАН–АН УРСР переважали вихідці із селянських родин, рідше міщан чи службовців, і лише декілька осіб вказали в анкетних даних дворянське походження, а в широті географічного походження переважали вихідці з українських земель. За гендерною верифікацією в академічному середовищі вказаного періоду в архіві зберігаються справи на 5 жінок, решта з арештованих – чоловіки. У віковому зрізі чітких меж не існувало, під арешти, а згодом висланння чи розстріл, підпадали і сивочолі академіки, і молоді науковці.

Тож репресії в академічному середовищі, а саме ВУАН–АН УРСР, які досягли свого піку в 1930-ті роки, насправді зруйнували підвалини національної науки, які були закладені ще в горнилі українських націо-

нально-визвольних змагань 1917–1921 рр., знищили тих, хто стояв біля її витоків. Варто зазначити, що репресивні заходи не припинялися й у наступні десятиліття і протривали до середини 80-х років XX ст., захопивши період дисидентського руху, уособлений В. Стусом, Є. Сверстюком, В. Лісовим та іншими українцями.

Список використаної літератури

1. Постанова Раднаркому УСРР «Статут Всеукраїнської Академії наук» 14 червня 1921 р. // Історія Академії наук України 1918–1923: Документи і матеріали. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 280–282.

УДК 930:55(477)«1930»

Патриляк Оксана Василівна
Patryliak Oksana
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ВИГАДАНА КОНТРРЕВОЛЮЦІЯ: РЕПРЕСІЇ ПРОТИ НАУКОВЦІВ-ГЕОЛОГІВ АН УРСР (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГДА СБУ)

FICTIONAL COUNTERREVOLUTION: REPRESSION OF THE SCIENTISTS-GEOLOGISTS OF THE UKRSSR AS (BASED ON THE MATERIALS OF THE SSU BSA)

Висвітлено питання стосовно фабрикування співробітниками НКВС УРСР кримінальної справи проти низки українських учених-геологів за звинуваченням у скоєнні навмисної шкоди радянській військовій промисловості.
The paper covers the issue of fabrication by the UkrSSR People's Commissariat for Internal Affairs of a criminal case against several Ukrainian scientists-geologists accused of intentional infliction of harm on the Soviet military industry.

Ключові слова: документ, контрреволюційна діяльність, М. Світальський, українсько-націоналістична організація, корисні копалини, військова промисловість, АН УРСР, науковці-геологи, репресії.
Key words: document, counter-revolutionary activity, M. Svitalsky, Ukrainian-nationalist organization, mineral resources, military industry, Academy of Sciences of the UkrSSR, scientists-geologists, repression.

У вересні 2017 р. виповнюється 80 років від знищення радянським тоталітарним режимом видатного українського вченого, віце-президента АН УРСР Миколи Гнатовича Світальського. Разом з ним у справі «української націоналістичної організації» упродовж 1930-х років було страчено або репресовано понад 50 українських учених-геологів. Як видно з доповідної записки для керівництва НКВС СРСР, датованої вереснем 1938 р., в рамках агентурної справи «Могікани» органами держбезпеки «розроблялася» група «українських націоналістів» в Українському геологічному тресті, якій інкримінували зв'язки з раніше репресованими «визначними націоналістами» – віце-президентом АН УРСР М. Світальським, академіком П. Тутковським, головним інженером тресту В. Висоцьким і через них з академіком М. Грушевським. Спираючись на донесення агентури, оперативні співробітники НКВС звинуватили вчених-геологів у «підривній роботі», яка начебто проводилася. Традиційно вчені також були звинувачені в шпигунській роботі на користь іноземних розвідок.

Протоколи допитів учених-геологів, службові записки керівників НКВС, супровідні документи справи зберігаються сьогодні в Галузевому державному архіві Служби безпеки України і є класичним зразком сфабрикованих справ про неіснуючу контрреволюційну організацію. Спираючись на отримані під тортурами та тиском свідчення, слідчі НКВС стверджували про існування в системі Українського геологічного тресту, в Академії наук та установах вищої школи «шпигунсько-шкідницької організації українських націоналістів, яка є частиною націоналістичного підпілля в Україні» і була створена «за наказом польської розвідки в 1922 році» академіками П. Тутковським та В. Різниченком. Керівний центр цієї організації, як писали енкаведисти, зосереджений в Українській академії наук і очолювався свого часу М. Грушевським, а потім академіками М. Світальським, П. Тутковським, В. Різниченком.

Абсурдність звинувачень проти геологів проглядалася навіть у самому формулюванні визначення суті їхньої «провини». Вченим, зокрема, закидали: «приховування в надрах корисних копалин і позбавлення промисловості сировинної бази». Не менш цікаво звучав і мотив такого «приховування» надр – «розрахунок використати їх при здійсненні планів відторгнення України від СРСР та створення Самостійної української держави».

З протоколів допитів також видно, що науковцям-геологам закидали передачу інформації про мінеральні багатства України іноземним (польській та німецькій) розвідкам, яка, мовляв, здійснювалася під виглядом обміну науковою інформацією. Їх також звинувачували в свідомому применшуванні кількості тих чи інших природних багатств, що, на думку

слідчих, призводило до втрати стратегічної сировини військовою промисловістю. При цьому нікого не бентежила абсурдність формулювань і алогічність закидів. Наприклад, слідчі НКВС стверджували, що на чолі української «фашистсько-терористичної» організації стоїть академік М. Світальський, зв'язаний із закордонними німецькими фашистськими колами і т. зв. Ленінградським центром розвідувальної російської фашистської організації. Начебто за завданням німців він організував шпигунську роботу на користь Німеччини і широку шкідницько-підривну діяльність в гірничо-геологічній промисловості. Одним із каналів для зв'язку з німецькою розвідкою називалися німецькі піддані Блашек і Кнезер, які періодично приїжджали до Радянського Союзу і отримували таємні матеріали оборонного значення від М. Світальского, П. Нечипоренка, Г. Закревської, Ф. Лисенка, В. Висоцького та Д. Бабієнка. За директивами Ленінградського центру і німців організація мала намір здійснити терористичні акти над керівниками ЦК КП(б)У і саме з цією метою М. Світальський створив єдиний блок організацій з троцькістсько-терористичним підпіллям в особі М. Кіллерога (розстріляний). Слідством також було встановлено, що поряд зі шпигунством на користь Німеччини організація проводила шпигунську діяльність на користь Польщі.

Очевидно, тиск на підслідних був наскільки потужним, що вони не вагаючись підписували абсурдні звинувачення на академіка М. Світальського в тому, що він готує німецьку інтервенцію проти СРСР. На карб «всесильної» організації М. Світальского «списували» аварії на шахтах і в залізорудній промисловості Донбасу та Криворіжжя, які насправді були наслідками непродуманої, галопуючої індустріалізації з її завищеними п'ятирічними планами.

Таким чином, вивчаючи слідчі документи НКВС у справі науковців-геологів, ми маємо можливість «реконструювати» класичну сфабриковану справу, змонтовану за чітко визначеною схемою: керівники міфічної структури (обов'язково академіки «старої школи»), які мають стратегічне завдання – максимально нашкодити справі соціалістичного будівництва; розгалужене підпілля (вчені середньої та нижчої ланки), котрі діють за чітко визначеною керівниками тактикою; координація шкідницької діяльності з іноземними розвідками і підготовка до терористичних актів.

Поглиблене дослідження подібних фіктивних справ дозволяє вченим якнайкраще збагнути «анатомію» сталінського терору, показати в ній місце «зламаної» людини, готової на підтвердження будь-яких абсурдних звинувачень проти себе і свого оточення, та, головне, повернути з небуття чесні імена багатьох українських науковців.

Список використаних джерел
1. Галузевий державний архів Служби безпеки України. ф. 16. оп. 1. спр. 87.
2. Там само, спр. 227.
3. Там само. оп. 2, спр. 269.
4. Там само, спр. 297.

УДК 351.755.61-027.63(477)«1917/1921»:[930.253+069]
Петриченко Катерина Вікторівна
Petrychenko Kateryna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

УКРАЇНСЬКІ ЗАКОРДОННІ ПАСПОРТИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В АРХІВНИХ ТА МУЗЕЙНИХ ФОНДАХ УКРАЇНИ

UKRAINIAN FOREIGN PASSPORTS OF UKRAINIAN REVOLUTION PERIOD IN THE ARCHIVAL AND MUSEUM FONDS OF UKRAINE

Статтю присвячено українським закордонним паспортам періоду Української революції, що зберігаються в архівних та музейних фондах України, зокрема зовнішньому виглядові і функціонуванню цього документа.
The article is devoted to the presentation of Ukrainian foreign passports dating back to the Ukrainian revolution period in the archival and museum fonds of Ukraine. It reveals the issues related to the appearance and functioning of this document.

Ключові слова: закордонний паспорт, громадянство, дипломатичний паспорт, Українська революція, архіви, музейні фонди.
Key words: foreign passport, citizenship, diplomatic passport, Ukrainian revolution, archives, museum fonds.

У період Української революції 1917–1923 рр. відбулися значні зміни в зростанні національної свідомості всіх верств українського суспільства, прискорився процес самовизначення, сформувалося законодавче поле для визнання українського громадянства та усталилося територіально-визначальне розуміння України як батьківщини.

Особливу роль у процесі революційних трансформацій відігравала також і атрибутика документів, що засвідчували територіальну та громадянську приналежність. Важливе значення мала й процедура підготовки та видання саме українського закордонного паспорта.

Основний пласт українських закордонних паспортів міститься в архівах України. Найбільшу їх кількість вдалося віднайти в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України в таких фондах: ф. 1092 «Міністерство внутрішніх справ Української Народної Республіки, м. Київ, м. Вінниця, м. Проскурів, м. Рівне, м. Кам'янець-Подільськ, Станіслав, Тарнів (1917–1921)», ф. 3696 «Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки (УНР), м. Київ, з листопада 1919 р. – м. Кам'янець-Подільський, з травня 1920 р. – м. Вінниця, м. Тарнів (Польща) (1918–1924)», ф. 4440 Представництво Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) в м. Празі (Чехо-Словаччина) (1919–1924)».

У фонді 1092, оп. 2, спр. 826 містяться 52 закордонні паспорти 1920–1922 рр. Більшість з них мають 4 сторінки формату А–4, заповнені двома мовами – українською і французькою, видані на 6 місяців. Лише 3 з них мають форму книжечки на 24 сторінки. Серед осіб, які отримали паспорти, були – декан богословського факультету Українського університету у Кам'янці Василь Біднов з сином Арсеном, артист-маляр Павло Ковжун, суддя Ростислав Лащенко разом із дружиною Марією, дочкою Галиною, сином Олексієм, інженер шляхів сполучення Іван Шовгенів тощо.

У фонді 3696, оп. 1, спр. 61 представлені дипломатичні паспорти (оригінали, копії, чернетки), що видавалися на переїзд за кордон членам представництв Української Держави і УНР і їхнім родинам з жовтня 1918 р. по лютий 1919 р. Паспорти, видані за Української Держави, крім української і французької (як у паспортах УНР), містять німецьку мову. Часто в паспортах збереглося фото особи. Серед осіб, на яких були виписані паспорти, були – член секції журналістів Надзвичайної місії до Франції Дмитро Донцов, міністр закордонних справ Дмитро Дорошенко, аташе Надзвичайної дипломатичної місії до Угорщини Олександр Кандиба, голова Надзвичайної дипломатичної місії до Росії Семен Мазуренко та інші.

У фонді 4440, оп. 1, спр. 43 міститься 15 паспортів ЗУНР, 10 паспортів УНР періоду від 1919 р. до 1924 р. Серед відомих осіб, які отримали паспорти, були сенатор Сергій Шелухін, інженер-технолог Сергій Шемет, професор Федір Швець тощо.

Зберігаються закордонні паспорти УНР також у Центральному державному історичному архіві України, м. Львів, у фонді 309 «Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ) м. Львів 1892–1939, 1941–1944 рр.».

У ньому знаходяться як дипломатичні паспорти, так і звичайні закордонні. Серед них – дипломатичний паспорт урядовця з особливих доручень Української дипломатичної місії в Речі Польській Посполитій Миколи Ганкевича, виданий у Кам'янці на Поділлі 3 жовтня 1919 р.; дипломатичний паспорт аташе Надзвичайної дипломатичної місії до Данії Володимира Паньківа, а також його закордонний паспорт УНР на 24 сторінки, виданий у жовтні 1919 р. в Копенгагені Надзвичайною дипломатичною місією УНР в Данії тощо. У фонді 360 «Старосольський, Володимир – Степан, адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор 1878–1942 рр.» знаходиться дипломатичний паспорт «товариша міністра закордонних справ УНР» доктора Володимира Старосольського, виданий 23 листопада 1919 р., а 15 жовтня 1920 р. консульським відділом посольства УНР у Відні йому було видано звичайний закордонний паспорт. В останньому міститься фото, зазначено, що власник його народився в м. Ярославі 1878 р., має високий зріст, темне волосся і сірі очі, є професором.

Окремий блок закордонних паспортів УНР знаходиться в музейних колекціях. Наприклад, у Національному музеї історії України зберігаються такі документи: дипломатичний паспорт професора, доктора М. С. Грушевського, виданий 10 жовтня 1919 р. у Відні; закордонний паспорт Катерини Грушевської, виданий Надзвичайною дипломатичною місією УНР у Празі 22 квітня 1919 р.; дипломатичний паспорт «надзвичайного посланника і уповноваженого міністра Української Держави при Ц. і К. Правительстві Австро-Угорщини» В'ячеслава Липинського, виданий 20 серпня 1918 р. у м. Києві.

У Львівському історичному музеї зберігається закордонний паспорт Пилипа Деркача, хорунжого Українських січових стрільців, виданий у 1920 р. паспортним відділом посольства УНР у Відні. В колекції предметів музею м. Винники (Львівська обл.) знаходиться паспорт лікаря Івана Липи, виданий у листопаді 1920 р. в м. Волочиську. На бланку закордонного паспорта Російської імперії було поставлено штампи УНР і зроблено запис українською мовою, що було популярною практикою на Поділлі.

На основі документів можна узагальнити, що, як правило, український закордонний паспорт мав вигляд книжечки на 16 або на 24 сторінки. Однак були також паспорти, що мали лише 4 сторінки. Перші сім сторінок призначалися для інформації про громадянина, решта – для віз. Написи було виконано трьома мовами – українською, французькою та німецькою (або англійською у паспортах ЗУНР). Паспорти УНР друкували в друкарні Globus у Будапешті. На сторінках паспорта УНР стояв тризуб,

а в паспорті ЗУНР всередині тризуба був розміщений лев у короні, що піднімається на гору. Як правило, закордонні паспорти видавалися терміном на півроку (інколи на один або два роки). Ідентифікуючи особу, вони містили інформацію про неї: рік і місце народження, фото, описання особи: зріст, обличчя, колір волосся, очей, уста, ніс, особливі прикмети. Часом у паспортах містилася інформація про дружину, дітей, батьків.

Підводячи підсумки, відзначимо, що в період Української революції відбулася поява нового документа – українського закордонного паспорта. Це призвело до того, що вихідців з України уже сприймали як представників певної території і громадянської приналежності.

УДК [930.253+929]:061.12(477)

Старовойт Світлана Володимирівна
Starovoit Svitlana
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

ПУТІВНИК ПО ОСОБОВИХ ФОНДАХ ВИДАТНИХ УЧЕНИХ НАН УКРАЇНИ В ІНСТИТУТІ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ: ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ

REFERENCE BOOK OF PERSONAL FONDS OF PROMINENT SCIENTISTS OF THE NAS OF UKRAINE IN THE INSTITUTE OF ARCHIVAL STUDIES OF VNLU: FORMATION SPECIFICS

Проаналізовано формат довідника по особових фондах учених НАН України в Інституті архівознавства НБУВ та розглянуто особливості формування довідок про склад документів.

The format of the reference book of personal fonds of the NAS of Ukraine scientists in the Institute of Archival Studies of VNLU is analyzed and formation features of reference articles on the documents composition are considered.

Ключові слова: довідковий апарат, документ, особовий фонд, історія науки, НАН України, Інститут архівознавства НБУВ.

Key words: reference matter, document, personal fond, history of science, NAS of Ukraine, Institute of Archival Studies of VNLU.

Формування особових архівних фондів в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ) розпочато від часу його заснування у 1968 р. Обов'язковою умовою забезпечення активного використання цього потужного документального пласту з науковою і культурною метою є створення до нього функціонального і доступного науково-довідкового апарату (НДА). Одна з найбільш доступних дослідникам його форм – путівник. Перша спроба створення такого виду НДА на документи особового походження у фондах ІА НБУВ була здійснена в 1998 р., коли вийшов друком путівник по фондах учених НАН України, що зберігаються в двох структурних підрозділах НБУВ – Інституті рукопису та Інституті архівознавства [1]. Протягом 1998–2016 рр. фонди ІА НБУВ значно поповнилися новими комплексами документів, використання яких, в тому числі, залежить і від ступеня поінформованості користувачів. Ця обставина стала рушійним чинником у роботі з підготовки до друку нового путівника.

Наразі до робочого варіанту путівника включено відомості про понад 270 фондів (у попередньому виданні – 96) академіків, членів-кореспондентів та провідних учених НАН України, які перебувають у вільному доступі для дослідників. Загалом для його укладання було аналітично опрацьовано інформацію з понад 30 000 од. зб. Основним елементом путівника є аналітична довідка про фонд. Вона традиційно включає довідкові дані про фонд – номер, кількість описів, одиниць зберігання та хронологічні межі документів. Біографічна довідка про фондоутворювача, порівняно з іншими путівниками [2, 3], дещо більша за обсягом й подає структуровану інформацію про роки життя вченого, освіту і навчальні заклади, де вона здобувалась, основні місця роботи, членство в академіях наук інших країн і наукових товариствах, головні напрями наукової діяльності, відзначення державними і науковими нагородами, місце поховання. Історія формування фонду не подається.

Аналітичний опис документів у складі фонду побудований за структурно-хронологічним принципом. Для зручності пошуку та для кращого візуального сприйняття інформації про документи фонду він структурований за основними тематичними розділами: «наукові праці», «біографічні документи», «документи з діяльності», «листування», «фотодокументи», «документи про вченого», «документи з дарчими написами вченому», «документи, зібрані вченим». Масиви документів всередині розділів – за хронологією дат. Враховуючи широкий видовий склад

документів, окремі розділи додатково поділяються на підрозділи. Однак при такому форматі структурування інформації упорядники стикнулися з проблемою різних форм упорядкування документів та структурування їх у описах відповідно до методичних і практичних підходів у різні періоди діяльності інституту та в залежності від кількісного наповнення фонду документами. Найхарактерніший приклад: при незначній кількості документів у фонді практикується об'єднання у розділі «біографічні документи» згаданого виду документів, фотодокументів та документів про вченого. Часто об'єднуються в один розділ документи біографічні та з діяльності. Якщо методика останніх років при укладанні описів на незначні за обсягом фонди рекомендує об'єднувати документи в окремі тематичні групи, то у 1970–1980-х роках такий підхід застосовувався далеко не завжди.

Типовою ознакою документальних архівів учених НАН України є великий обсяг документів, що представляють їх теоретичний науковий доробок та організаційну наукову діяльність. За приклад візьмемо архів академіка М. М. Амосова, серед наукових праць якого представлено монографії, дисертаційні дослідження, брошури, наукові та науково-популярні статті, доповіді, лекції, які в довідці подано окремими підрозділами. У фондах деяких інших учених (Ф. С. Бабичева, В. О. Бєліцера, В. І. Білай, Г. І. Деркача та інших) є такі види документів, як авторські свідоцтва, патенти та описи винаходів. Вони характерні переважно для фондів вчених – представників технічних та природничих наук і також відносяться до наукових розробок. У низці фондів (Я. Б. Гороховатського, А. А. Горшкова, Б. С. Лисіна, О. П. Маркевича та інших) представлено великі групи інформативно насичених робочих матеріалів за тематикою досліджень вчених, що також структурно об'єднані у розділі «наукові праці».

Різноплановість особистості вченого виявляється не тільки в науковій галузі, тому в деяких особових фондах (М. М. Амосова, М. Ф. Кащенка, Г. С. Писаренка та інших) поряд з науковими працями присутні також і творчі матеріали – спогади, повісті, вірші.

Якщо для біографічних документів характерний більш-менш сталий набір видів документів (свідоцтва, дипломи, атестати, грамоти тощо) і, як правило, цей розділ не структурується додатково, то розмаїття документів з діяльності дозволяє виокремити серед них такі групи, як науково-організаційна, педагогічна, видавнича та редакційна, громадська діяльність.

Характерною ознакою документів, представлених у деяких розділах, є згадка про конкретних осіб. У розділі «листування» це адресати і

кореспонденти вчених-фондоутворювачів, у розділі «документи, зібрані вченим» та підрозділі «відгуки і рецензії» це прізвища авторів наукових праць. До речі, згаданий останнім підрозділ може бути складовою і розділу «наукові праці», і розділу «документи про вченого», і обох одночасно, як, наприклад, у фонді академіка А. О. Лебедєва, бо представлено в ньому відгуки як вченого на наукові праці різних авторів, так і на його особисті наукові роботи інших вчених. Для систематизації інформації про склад документів у згаданих розділах застосовано абетковий принцип, що дозволить краще орієнтуватися у її масиві дослідникові.

Наприкінці ще одна зауважа щодо різномовності документів. Згідно з форматом складання аналітичної довідки, вся інформація про документи фонду подається українською мовою. Таким чином, наявність документів різними мовами у комплексі біографічних документів та з діяльності не впливає на формат аналітичної довідки, оскільки вони групуються і описуються за тематичною та видовою ознаками. Однак, якщо наукова праця вченого була опублікована не українською мовою, то її назва наводиться мовою оригіналу, щоб уникнути некоректного перекладу. Прізвища співавторів перекладаються на українську згідно з нормами «Українського правопису», а ініціали транслітеруються і подаються в квадратних дужках у тих випадках, коли ім'я та по батькові встановити не вдалося. У розділі «листування» з тих же причин прізвища та ініціали іноземних учених додатково наводяться мовою оригіналу.

Важливою складовою довідки є рубрика «інші місця зберігання документів ученого», наявність якої значно розширює горизонти пошуків необхідної дослідникові інформації до меж Національного архівного фонду, а також поза ним.

У підсумку матимемо видання, яке містить концентровану інформацію про особові фонди Інституту архівознавства НБУВ, особу вченого-фондоутворювача і, що найбільш цінне для користувача, про тематичний склад документів та їхні хронологічні межі. Представлення путівника в опублікованому форматі надасть можливість ознайомитися з фондами не тільки безпосередньо в архівній установі, а й поза її межами. Ще більш доступним (зауважимо – оперативно і багаторазово) його робить представлення в форматі електронного або оцифрованого видання у всесвітній інформаційній інтернет-мережі. Поки відбувається процес створення електронних масивів НДА, путівник залишається найоптимальнішою формою донесення інформації про склад і зміст документів архівної установи.

Список використаних джерел

1. Видатні вчені Національної академії наук України: особові архівні та руко-

писні фонди академіків та членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (1918–1998) : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису, Ін-т архівознавства; укл. О. С. Боляк, Т. І. Воронкова, С. Г. Даневич та ін.; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін. – К., 1998. – 307 с.
2. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Путівник. Випуск 1 / авт.-упор.: М. Крячок, С. Куш, З. Сендик; ред. кол.: І. Боряк (голова) та ін. – К., 2003. – 556 с.
3. Особові архівні фонди Інституту рукопису. Путівник / ред. кол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К., 2002. – 768 с.

УДК 930.253:94(477)«14/17»:027.021(477)ІР НБУВ
Степченко Ольга Петрівна
Stepchenko Olha
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow

ДОКУМЕНТИ З КОЗАЦЬКОЇ ТЕМАТИКИ В АРХІВІ О. М. АПАНОВИЧ З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НБУВ

DOCUMENTS ON COSSACK SUBJECTS IN THE ARCHIVE OF O. M. APANOVYCH IN THE FONDS OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF VNLU

Висвітлено склад та зміст документального комплексу з козацької тематики як складової частини особового архівного фонду видатного українського історика О. М. Апанович, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
The paper covers the composition and content of the documental complex on Cossack subjects as a constituent of a personal archival fond of a prominent Ukrainian historian Olena Apanovych, which is deposited in the Institute of Manuscript of Vernadsky National Library of Ukraine.

Ключові слова: О. М. Апанович, архівний фонд, Інститут рукопису НБУВ, козацька тематика.

Key words: Olena Apanovych, archival fond, Institute of Manuscript of VNLU, Cossack subjects.

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) зберігається архівний комплекс документів відомого історика, письменниці, філолога Олени Михайлівни Апанович (09.09.1919 – 21.02. 2000) (ф. 374), який, пройшовши стадію систематизації, нині знаходиться на стадії наукового описування. Систематизація документів О.М. Апанович дала змогу виділити в окремий підрозділ великого та різнопланового розділу «Наукові матеріали» документи, присвячені козацькій тематиці.

У творчому доробку вченої понад 360 публікацій різноманітного характеру і призначення, зокрема, індивідуальні та колективні монографії і науково-популярні книги, збірники документів і статей у тематичних та періодичних виданнях, рецензії та виступи на конференціях, участь у теле- та радіопередачах, що знайшло своє відображення в її особовому архівному фонді. Проте широкому читацькому загалові О. М. Апанович відома, насамперед, як автор численних наукових та науково-популярних праць з історії українського козацтва.

О. М. Апанович досліджувала та популяризувала історію українського козацтва все своє життя. За національністю по батькові білоруска, по матері – полька із шляхетного роду Бортновських, вона писала в своєму життєписі: «Моя «козацька біографія» почалася в 1944 році. Мені безперечно пощастило, що я ввійшла в історичну науку через архів. Моє романтичне захоплення військовою героїкою запорозького козацтва контролювалося архівними документами, фактами».

У 1950 р. Олена Михайлівна успішно захистила кандидатську дисертацію «Участь Запорозького Війська в російсько-турецькій війні 1768–1774 років» (дисертація та автореферат зберігаються у її особовому фонді), і відтоді пріоритетне місце серед її наукових і публіцистичних інтересів посіла козацька проблематика, передусім історія запорозького козацтва. Тема козаччини в особовому архівному фонді О. М. Апанович відклалася у вигляді чорнових автографів та машинописних текстів монографічних видань, статей, розділів книг, сценаріїв до документальних фільмів із численними правками авторки. Це, зокрема: «Запорозька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії. 50–70 роки XVII ст.» (окремі розділи до монографії); чернетки статей до збірника «Запорозька бувальщина», книг «Розповіді про запорозьких козаків», «Запорозька Січ – українська козацька республіка», «Чортомлицька Запорозька Січ (до 345 річниці заснування)» (т. 1–2), «Хотинська війна 1621 р.», «Козацька абетка» (т. 1–4), «Запорізька Січ і її прогресивна роль в історії українського народу» (уривок з книги), «Переяслав-Хмельницький та

його пам'ятники» (робочі матеріали), «Збройні Сили України першої половини XVIII ст.» (окремі розділи). Комплекс підготовчих матеріалів – виписки з архівних джерел, пов'язані з козацькою добою, тощо – дозволяє відновити та проаналізувати процес творчої праці вченої.

О. М. Апанович присвятила ряд своїх досліджень міжнародним відносинам козацької держави з іншими країнами, соціально-економічному становищу запорозького козацтва, його місцю в історичній долі українського народу. В особовому фонді історика містяться автографи та машинописи з правками таких її наукових робіт, як: «Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі» (1993), «Найтрагічніший 1775 рік» (1993), «Демократизм державного устрою й життя Запорозької Січі» (1993), в яких піднімаються питання стосовно долі гетьманів зокрема та української державності взагалі. Важливу в історичному плані роль українського козацтва О. М. Апанович пропагувала на багатьох наукових форумах, зокрема на п'ятій Міжнародній франко-українській конференції в Парижі, де вона виголосила доповідь «Конструктивна історична діяльність українського козацтва», що становила практично резюме наукових досліджень вченої стосовно феномена українського козацтва. Текст доповіді зберігається в архівному фонді № 374 в ІР НБУВ.

О. М. Апанович була визначним популяризатором запорозького козацтва. Її дослідження, опубліковані в численних вітчизняних та зарубіжних часописах, розраховані на широкого читача, якому небайдужою є історія України. Так, у її особовому фонді зберігаються чорнові автографи та робочі матеріали до статей «Розповіді про Запорозьку Січ», «Козацтво – ментальність українського народу», «Полководець Богдан Хмельницький та його сподвижники», «Церква в Запорозькій Січі», «Архів Коша Запорозької Січі» та багато ін.

Комплекс документів з особового архіву О. М. Апанович висвітлює роль ученої у виявленні пам'ятних місць, пов'язаних з історією запорозького козацтва, зокрема це матеріали розкопок на місцях запорозьких січей перед затопленням їх Каховським морем, участь в яких вона брала; описи та реєстри пам'ятних місць запорозького козацтва в Україні та поза її межами; проекти історико-меморіального комплексу запорозького козацтва на Хортиці, підготовчі матеріали та плани заповідника; науковий звіт комплексної експедиції «Запорозька Січ: зруйноване й уціліле», науковим керівником якої вона була, тощо.

Натхненна і творча дослідниця козацьких традицій українського народу О. М. Апанович пише в своїй автобіографії: «Козацтво сформувало з мене патріота України... В останній час я готую «Козацьку енциклопедію» – збірку статей про буття українського козацтва від А до Я, а також «Козацьку абетку для дітей і дорослих... Хочеться віддати народу увесь науковий потенціал і знання, нагромаджене майже за півстоліття моєї

діяльності». Копітка робота вченої над згаданими вище науково-довідковими виданнями віддзеркалена в її архіві підготовчими матеріалами та оригіналами й машинописом з авторськими правками цих праць.

Значний пласт документів висвітлює внесок О. М. Апанович у вивчення бойових звитяг козацьких гетьманів Д. Вишневецького, П. Сагайдачного, Б. Хмельницького, кошових отаманів І. Сірка, П. Калнишевського та інших. Серед них – автографи статей «Б. Хмельницький-полководець та його сподвижники», «Б. Хмельницький-гетьман», «Петро Сагайдачний – український козачий гетьман», «Гетьман Іван Виговський», «Гетьман Іван Мазепа», «Гетьман Пилип Орлик», «Іван Сірко», «Максим Кривоніс».

Усім своїм життям та працею О. М. Апанович заслужила звання «єдиного запорозького козака, який зостався в Україні»; її називали Берегинею козацької слави та козацькою Матір'ю. Архівна спадщина вченої, що зберігається в ІР НБУВ, є потужним джерелом інформації для всіх, хто прагне заглибитися у вітчизняну історію з її козацькою вольницею.

УДК 930.253:[929:59]:[069.02:5](477)(Щербак М. М.)

Шаповал Андрій Іванович
Shapoval Andrii
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Candidate of Historical Sciences,
Senior Research Fellow

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ М. М. ЩЕРБАКА З ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИРОДНИЧОГО МУЗЕЮ

ARCHIVAL DOCUMENTS ABOUT M. M. SHCHERBAK'S ACTIVITY ON THE ORGANIZATION OF THE NATURAL HISTORY MUSEUM

На основі документів, що зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ, висвітлена діяльність видатного вченого-зоолога М. М. Щербака з ініціювання та створення Національного науково-природничого музею НАН України.
Based on documents deposited at the Institute of Archival Studies of VNLU the activ-

ity of an outstanding scientist-zoologist M. M. Shcherbak on initiation and creation of the National Museum of Natural History of the NAS of Ukraine is covered.

Ключові слова: М. М. Щербак, природничий музей, Зоологічний музей, архівні документи, особовий фонд.
Key words: M. M. Shcherbak, Museum of Natural History, Zoological Museum, archival documents, personal fond.

31 жовтня 2017 р. виповнюється 90 років від дня народження видатного українського зоолога, герпетолога, доктора біологічних наук (1972), професора (1982), члена-кореспондента НАН України (1992), заслуженого діяча науки України (1988), лауреата премії ім. Д. К. Заболотного НАН України (1978) Миколи Миколайовича Щербака (1927–1998). В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІА НБУВ) зберігається особовий архівний фонд М. М. Щербака (№ 295), що містить 400 справ загальною кількістю 3086 документів за 1927–2010 рр., які висвітлюють життєвий шлях, наукову та творчу діяльність ученого [1].

У фонді відклалися, зокрема, й документи, які розкривають роль М. М. Щербака з ініціювання створення на початку 1960-х років у Києві комплексного Музею природи, подібного до природничих музеїв, що на той час існували в столицях багатьох держав світу, та його діяльність із розбудови безпосередньо Національного науково-природничого музею НАН України (ННПМ) і його складової частини – Зоологічного музею, оновлена експозиція якого була відкрита у грудні 1967 р. Додамо, що внесок М. М. Щербака в створення ННПМ відображено в декількох працях, присвячених ученому [2], історії заснування й діяльності Зоологічного музею ім. М. М. Щербака [3] та ННПМ [4]. Документи, що відклалися в архівному фонді науковця, значно доповнюють ці публікації.

Передусім привертають увагу спогади як самого М. М. Щербака, так і науковців, які або працювали поряд із ученим в Інституті зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, або були свідками створення ННПМ. Зокрема, у фонді містяться спогади докторів біологічних наук П. М. Мажуги [5] та Г. Й. Щербак [6].

М. М. Щербак у своїх спогадах [7], які він оприлюднив у передмові до праці «За рідкісними тваринами» (в архіві відклався автограф передмови), розповів про власні зусилля щодо ініціювання створення в Україні сучасного природничого музею. Зоологічний музей у Києві було засновано в травні 1919 р. у віданні Української академії наук. У перші десятиліття після Другої світової війни Зоологічний музей займав частину приміщень Інституту зоології АН УРСР і мав досить непре-

зентабельний вигляд. Фонди музею розміщувалися у спеціальних шафах, збудованих ще в довоєнний період, а експозиційна частина дедалі зменшувалася. Зі спогадів М. М. Щербака дізнаємося, що відразу після закінчення в 1957 р. біологічного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка молодий науковець мріяв про створення нового зоологічного музею. «Такий музей, – згадував учений, – вже існував у моїй уяві: музей красивий, музей зрозумілий усім, але достовірний в науковому відношенні» [7, арк. 3]. Намагаючись реалізувати свою мрію та привернути увагу наукового співтовариства до проблеми організації в Києві природничого музею, М. М. Щербак підготував статтю «Будинок, у якому живе великий динозавр», яка з певних причин так і не побачила світ [7, арк. 4].

Після закінчення аспірантури у 1962 р. М. М. Щербак обійняв посаду старшого наукового співробітника відділу зоології хребетних Інституту зоології АН УРСР, яким керував доктор біологічних наук М. А. Воїнственський. Про перші кроки та ініціативи М. М. Щербака в Інституті зоології йдеться у спогадах П. М. Мажуги. Так, у мемуарах наголошується, що робота з відтворення зоологічного музею в сучасному вимірі у складі Інституту зоології почалася з приходом до інституту М. М. Щербака. «Добре пам'ятаю, – пише у спогадах П. М. Мажуга, – появу у відділі зоології хребетних молодого дуже ініціативного співробітника, основною метою діяльності якого була музейна справа. Від нього тоді й пішла ідея про створення нового сучасного зоологічного музею» [5, арк. 5].

У спогадах Г. Й. Щербак зазначено, що першим ідею оновлення Зоологічного музею підтримав М. А. Воїнственський, який в 1963 р. організував у відділі зоології хребетних неструктурну лабораторію на чолі зі М. М. Щербаком, співробітники якої стали опікуватися музейними справами [6]. Ігноруючи застереження «досвідчених» товаришів про те, що справа реконструкції музею «нікому не потрібна» та «цілком безперспективна», М. М. Щербак разом із своїми колегами наполегливо звертався до дирекції Інституту зоології та Президії АН УРСР з доповідними записками щодо створення сучасного природничого музею [7, арк. 4].

Зрештою, ініціативу М. М. Щербака підтримала вчена рада Інституту зоології АН УРСР. Удалося йому здобути прихильне ставлення й з боку академічного керівництва, а також зацікавити своєю ідеєю Президента АН УРСР Б. Є. Патона. Пізніше учений пригадував: «У цей час ми залучили до свого табору іменитого і енергійного патрона. Після вдалої експедиції до Курильських островів у коридорі інституту була організо-

вана виставка наших фондів, яку відвідало керівництво Академії, і його зацікавила ідея створення постійної експозиції» [7, арк. 4–5]. Наведемо ще й спогади Г. Й. Щербак, які дещо відрізняються, а, разом з тим, і доповнюють спогади Миколи Миколайовича: «В цьому ж році (1963 р. – *А. Ш.*) відбулася майже непомітна, але доленосна подія. В Музей зоології прийшов зі своєю донькою Борис Євгенович Патон, хтось прибіг сказати про це М. А. Воїнственському, і він доручив Миколі [Щербаку] провести для них екскурсію. Розповідаючи про виставлені експонати, М. [М. Щербак] весь час наголошував, що потрібно створювати новий сучасний зоологічний музей, а ще краще Музей природи, як це прийнято в столицях держав всього світу. Бориса Євгеновича зацікавила ця ідея, і він сказав, що треба підготувати і передати в науково-організаційний відділ Президії ці пропозиції на папері... В науково-організаційному відділі, який тоді очолював К. М. Ситник, підготували проект постанови про створення Музею природи» [6].

Як далі розгорталися події можна дізнатися зі спогадів П. М. Мажуги, який протягом 1963–1965 рр. очолював Інститут зоології АН УРСР. Наприкінці 1963 р. відбулося засідання Бюро Президії АН УРСР, на якому Б. Є. Патон поставив питання про доцільність створення в Академії наук природничого музею. Цю ідею підтримали майже всі члени Бюро. Наслідком розгляду питання стала постанова Президії АН УРСР від 26 грудня 1963 р. «Про створення Музею природи в системі Академії наук Української РСР», у якій намічалися конкретні заходи щодо організації природничого музею. Підсумовуючи свої спогади, П. М. Мажуга зазначив: «Починалось все це дійсно з ініціативи Інституту зоології, закладеної добре обґрунтованими пропозиціями М. М. Щербака. Він же (Щербак М. М.) був і головним постійним реалізатором плану створення зоологічного музею, коли цей план набув законної сили» [5, арк. 5].

8 червня 1966 р. вийшла постанова Ради Міністрів УРСР № 440 «Про створення Центрального науково-природничого музею АН УРСР», у якій передбачалася організація експозиційно-територіального комплексу, що мав складатися з Геологічного, Палеонтологічного, Зоологічного, Ботанічного та Археологічного музеїв.

У 1965 р. М. М. Щербака було переведено на посаду в. о. завідувача Зоологічним музеєм у структурі відділу інституту, а у грудні 1966 р. затверджено завідувачем музею. У спогадах М. М. Щербака відображено роботу зі створення нової експозиції Зоологічного музею протягом 1965–1967 рр., коли «небувалими» темпами здійснювалися будівельні роботи, для музею збиралися матеріали під час польових експедицій та виготовлялися експонати. Тоді науковим співробітникам приходилося

працювати і вантажниками, і різноробами, йти з роботи пізно вночі, а то й залишатися в музеї до ранку. При цьому вони встигали ще й займатися наукою. «Така натхненна праця, – зауважив у спогадах М. М. Щербак, – залишилася в моїй пам'яті як великий дар долі, а прожиті роки, мабуть, будуть згадуватися як найщасливіші» [7, арк. 5].

Нова експозиція Зоологічного музею площею 1200 *кв. м.* була створена в рекордно короткий час, практично за два роки. 1 грудня 1967 р. Зоологічний та Геологічний музеї було відкрито для широкого огляду. Три інші музеї було відкрито пізніше: у травні 1969 р. – Археологічний, у вересні 1973 р. – Ботанічний і в травні 1974 р. – Палеонтологічний. Згідно з розпорядженням Президії АН України від 26 травня 1992 р. № 484 «Про зміну статусу Центрального науково-природничого музею АН України» музей став самостійною науковою установою з правом юридичної особи, а 10 грудня 1996 р. згідно з Указом Президента України Науково-природничому музею було надано статус Національного, що стало втіленням ідей М. М. Щербака в дійсність.

Отож документи, зокрема спогади зоологів, які відклалися в особовому архівному фонді чл.-кор. НАН України М. М. Щербака, засвідчують, що вчений відіграв одну з провідних ролей у справі створення в Києві природничого музею, та розкривають його значний внесок у розбудову Зоологічного музею, який він очолював протягом 1965–1998 рр. На вшанування пам'яті М. М. Щербака в 2007 р. Зоологічному музеєві Національного науково-природничого музею НАН України присвоєно його ім'я.

Список використаних джерел

1. Шаповал А. Особові фонди зоологів у Інституті архівознавства НБУВ: нові надходження та їх інформаційний потенціал // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2014. – Вип. 40. – С. 371–382.
2. Писанець Є. М. М. Щербак (до 80-річчя з дня народження) // Збірник праць Зоологічного музею. – 2007. – № 39. – С. 7–12.
3. Погребняк С., Писанець Є., Маніло В. Зоологічний музей ім. М. М. Щербака: минуле та сучасне // Світогляд. – 2010. – № 10. – С. 36–45.
4. Смельянов І. Г., Червоненко О. В. Нариси історії Національного науково-природничого музею НАН України (до 50-річчя з дня створення) // Вісник Національного науково-природничого музею. – 2016. – Т. 14. – С. 3–12.
5. ІА НБУВ, ф. 295, оп. 2, спр. 67, арк. 4–5.
6. Там само, арк. 9.
7. Там само, оп. 1, спр. 59, арк. 1–8.

УДК 930.25:001:39
Шарабанова Ірина Володимирівна
Sharabanova Iryna
редактор І категорії
1st Category Editor
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

АРХІВНИЙ ФОНД ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ім. І. Ф. КУРАСА НАН УКРАЇНИ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

ARCHIVAL FOND OF THE KURAS INSTITUTE OF POLITICAL AND ETHNIC STUDIES OF THE NAS OF UKRAINE: INFORMATION POTENTIAL AND FEATURES OF FORMATION

Досліджено документальний склад, інформаційний потенціал та особливості формування архівного фонду Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України за 1991–2012 рр.
Investigated are the documentary composition, information potential and features of formation of the archival fond of the Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine for the period of 1991–2012.

Ключові слова: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, архівний фонд, документи, історія науки.
Key words: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine, archival fond, documents, history of science.

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса – провідний науково-дослідний інститут з питань політології та етнополітики в Україні, що входить до складу Відділення історії, філософії та права НАН України. Установа почала функціонувати з грудня 1991 р. Постановою Президії АН України від 11.12.1991 р. за № 328 було створено Інститут національних відносин і політології АН України. З метою вдосконалення наукової діяльності інституту відповідно до суспільних потреб були змінені акценти в напрямах його наукових досліджень і прийнято рішення про перейменування його в Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України (постанова Президії НАН України від 05.11.1997 р. № 368). У 2005 р. інституту присвоєно ім'я ініціатора створення та першого директора академіка НАН України

І. Ф. Кураса (постанова Президії НАН України від 14.12.2005 р. № 280). Усі зазначені постанови відклалися в архівному фонді інституту.

На сучасному етапі в академічній установі досліджуються питання сучасної динаміки політичних інститутів і процесів, співвідношення політики та етнонаціональних відносин, пошуку та вироблення нових парадигм етнонаціонального розвитку, розробки моделей запобігання конфліктності в етнонаціональній сфері, моделювання оптимальних варіантів етнополітики, технологій управління сферами політичних і міжетнічних відносин, здійснюється експертиза законопроектів, державних і недержавних програм розвитку в різних сферах суспільного життя.

За результатами організаційних заходів щодо розвитку наукових напрямів і отриманих результатів досліджень в архівному фонді інституту відкладається управлінська та науково-дослідна документація.

Загалом на сьогодні архівний фонд Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України налічує 1639 справ за 1991–2012 рр., а саме: 686 справ науково-організаційної документації за 1991–2012 рр., 480 справ науково-дослідної документації за 1995–2012 рр. та 473 справи документації з кадрових питань за 1992–2012 рр.

Серед документів, що розкривають науково-організаційну діяльність інституту за 1991–2012 рр., – статути інституту (1991, 1994, 1998); постанови та розпорядження Президії НАН України, що стосуються діяльності інституту; постанови Бюро Відділення історії, філософії та права НАН України, що стосуються діяльності інституту (1992, 1993); накази директора з основної діяльності (в результаті специфіки формування справ у діловодстві до таких справ за 1991–1996 рр. також включені накази з особового складу); протоколи засідань дирекції інституту (1992–1994); листування з вищими органами державної влади, Президією та Відділенням історії, філософії та права НАН України, установами та організаціями про проведення науково-дослідних робіт; документи (пропозиції, інформації, листи) з питань удосконалення законодавства і практики роботи державних органів, розроблені інститутом (1992, 1993, 1994); пропозиції громадян, що стосуються діяльності інституту (1995, 1998); протоколи засідань ученої ради; робочі плани науково-дослідних робіт; річні звіти про наукову та науково-організаційну діяльність інституту; документи (обґрунтування, запити, довідки) про відкриття нових тем науково-дослідних робіт (1992, 1998, 2000–2002, 2004–2012); протоколи приймання завершених науково-дослідних робіт (1994, 1997–2002, 2004–2012); документи (листи, звіти) про зв'язки із зарубіжними організаціями (1992–2003); програми та протоколи наукових конференцій та круглих столів; звіти про наукову та науково-організаційну діяльність інституту;

протоколи засідань наукових відділів; звіти про роботу наукових відділів; річні статистичні звіти; списки наукових працівників та звіти про діяльність аспірантури і докторантури; штатні розписи; кошториси; фінансові звіти; документи (протоколи, колективні угоди) профкому тощо.

Також серед документів, що ввійшли до опису № 1 науково-організаційної та управлінської документації, відклалися річні звіти про роботу Львівського сектору історії та культури єврейського народу (1992), про роботу дослідної групи Ужгородського держуніверситету (1993), акт перевірки наукової та науково-організаційної діяльності інституту за 1992–1997 рр. (1997), документи (подання, характеристики, довідки, відзиви) про висунення на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки за наукове видання «Політична історія України XX століття» (2003) та інформації про найважливіші наукові досягнення та нагороди співробітників інституту (2003)

З 1995 р. в інституті функціонує Спеціалізована вчена рада з захисту докторських і кандидатських дисертацій на здобуття ступенів кандидата та доктора історичних і політичних наук. Документи (звіти, стенограми), які створилися в результаті діяльності Спеціалізованої вченої ради Д 26.181.01 за 1995–2003 рр., що не були включені до опису № 1 за 1991–2003 рр., сформовано в окремий опис № 1-Д (додатковий). Зокрема, в описі № 1 науково-організаційної та управлінської документації міститься лист директора академіка І. Ф. Кураса до Вищої атестаційної комісії України про необхідність відкриття Спеціалізованої вченої ради в інституті від 03.08.1994 р. та список членів Спеціалізованої вченої ради (1996).

Науково-дослідна документація у фонді інституту представлена описом № 2 за 1995–2012 рр., до якого увійшли дисертації та автореферати дисертацій, звіти по завершених науково-дослідних темах, монографії, наукові доповіді та статті. Висновки наукових експертиз за 2008–2012 рр. сформовані у справи з листуванням і включені до опису № 1 за 2008–2012 рр.

Документація з кадрових питань за 1992–2012 рр. представлена наказами директора з особового складу (1997–2012), особовими справами звільнених докторів і кандидатів наук, звільнених працівників, докторантів і аспірантів, особовими рахунками по зарплаті, звітами (відомостями) про нарахування та перерахування страхових внесків на державне соціальне страхування, контрольними списками наукових співробітників, протоколами засідання екзаменаційних комісій з приймання кандидатських екзаменів і протоколами конкурсних комісій по заміщенню вакантних посад.

Таким чином, архівний фонд Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса є вагомою джерельною базою для вивчення історії становлення та розвитку науково-дослідної діяльності як цієї академічної установи, так і розвитку політичних та етнонаціональних досліджень в Україні.

УДК 574.65:930.259(477)«1934–1941»
Шихненко Ігор Миколайович
Shykhnenko Ihor
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

ЕКСПЕДИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ-ГІДРОБІОЛОГІВ У 1934 – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1941 р. (ЗА АРХІВНИМИ ДОКУМЕНТАМИ ІНСТИТУТУ ГІДРОБІОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ)

EXPEDITIONARY ACTIVITY OF UKRAINIAN HYDROBIOLOGISTS IN 1934 – FIRST HALF OF 1941 (BY ARCHIVAL DOCUMENTS OF THE INSTITUTE OF HYDROBIOLOGY OF THE NAS OF UKRAINE)

На основі дослідження архівних документів Інституту гідробіології НАН України висвітлено експедиційну діяльність українських учених-гідробіологів у період з 1934 р. до першої половини 1941 р.
The study on the base of archival documents of the Institute of Hydrobiology of the NAS of Ukraine shows expeditionary activities of the Ukrainian hydrobiologists in the period from 1934 till the first half of 1941.

Ключові слова: Гідробіологічна станція, Інститут гідробіології, експедиційна діяльність, ВУАН, АН УРСР, архівні документи.
Key words: Hydrobiological station, Institute of Hydrobiology, expeditionary activity, All-Ukrainian Academy of Sciences, AS of the UkrSSR, archival documents.

У контексті сучасних досліджень з історії української академічної науки важливе значення має вивчення розвитку вітчизняної гідробіоло-

гії у 1934 – першій половині 1941-го років. У цей період учені-гідробіологи активно працювали над вирішенням проблем санітарної гідробіології; типології та продуктивності водойм; іхтіології; питань, пов'язаних з водопостачанням населення, та ін.

Гідробіологічні дослідження в структурі Академії наук у період з 1934 р. до першої половини 1941 р. проводилися вченими Гідробіологічної станції. Вказана установа була створена в 1934 р. на базі Дніпровської біологічної станції ВУАН та сектору біології водяних тварин Зоолого-біологічного інституту ВУАН. У 1934–1937 рр. станцію очолював д.біол.н., проф. Д. С. Белінг, а з 1937 р. до 1939 р. – чл.-кор. АН УРСР Я. В. Ролл. У 1939 р., згідно з рішенням Загальних зборів АН УРСР, Гідробіологічну станцію АН УРСР реорганізовано в Інститут гідробіології АН УРСР. Директором інституту було обрано чл.-кор. АН УРСР Я. В. Ролла, який займав вказану посаду до 1959 р.

На сучасному етапі в Інституті гідробіології НАН України відклався великий комплекс документів, який містить інформацію про науково-дослідницьку та науково-організаційну роботу установи. Серед цих документів представлені також плани та звіти про проведення експедицій. Найбільш інформативно наповненими документами, що висвітлюють експедиційну роботу наукових колективів Гідробіологічної станції та Інституту гідробіології за період з 1934 р. до першої половини 1941 р. є звіти та довідки про проведені експедиції, а також річні звіти установи та її структурних підрозділів (відділів та лабораторій). Ці документи містять відомості про мету та завдання наукових експедицій, науковий та технічний персонал, межі досліджень, методики проведення експедицій, матеріально-технічне забезпечення тощо. Річні звіти про діяльність установи та її структурних підрозділів також містять інформацію про експедиційну роботу вчених, але в контексті загальних питань: структури, кадрового забезпечення, наукових здобутків, видавничої діяльності.

Через вивчення архівних документів встановлено, що в період з 1934 до першої половини 1941 р. науковими співробітниками Гідробіологічної станції АН УРСР та Інституту гідробіології АН УРСР було проведено не менше дев'яти експедицій. У 1934 р. вчені інституту дослідили кількісний і якісний склад водних об'єктів (різновидів риб і молюсків) на верхніх плавнях Дніпра, що мало важливе значення для розвитку річкового рибного господарства України. В тому ж році в зв'язку з будівництвом Вінницького водогону науковці станції спільно з колегами з Вінницького інституту сільськогосподарської гігієни провели санітарно-біологічне обстеження Південного Бугу. Вчені дослідили стан

забрудненості ділянки акваторії Південного Бугу, поблизу якої мав бути збудований вказаний водогін. Наслідки цих досліджень були враховані при встановленні охоронної зони Вінницького водопроводу [1, арк. 1-4].

У 1935 р. працівники Гідробіологічної станції ВУАН провели дві експедиції. Перша експедиція, що охоплювала верхню течію Дніпра, досліджувала проблеми типології та продуктивності дніпровських водойм, їхні морфометричні властивості та ступені морфологічної відокремленості, вивчала донні поклади, хімічний і температурний режим водойм, їхню рослинність, рибні ресурси (віковий склад, розміри та вагу риб, джерела живлення тощо). За результатами проведеної роботи науковцями було зібрано значний матеріал, що характеризував рельєф дна та рівень прозорості водоймищ, іхтіологічний матеріал та здійснено деталізований опис рослинності річкової заплавини. Друга експедиція проводилася з метою дослідження верхньої та середньої течій Дніпра, особливостей поширення і кількісного складу молюсків, визначення ступеню використання їх у промисловості. У ході експедиції на деяких ділянках здійснювалася суцільна реєстрація водоймищ; зібрані дані про основні місця скупчення молюсків, їхні різновиди, способи лову та заготівлі. Експедиція провела також науково-просвітницьку роботу по місцевих колективних господарствах з рибної промисловості. [2, арк. 44–47].

Дві експедиції на середню та нижню ділянки Дніпра провела станція у 1936 р. Перша експедиція здійснила комплексне дослідження різноманітних заплавних водойм з метою встановлення їхніх типів, виявлення гідрохімічних, гідрофізичних і гідроморфологічних особливостей, вивчення живлення та росту риб у цих водоймах, визначення їхньої ролі для рибної промисловості. За результатами проведеної роботи учасникам експедиції вдалося зібрати значний гербарний матеріал водоймищ та взяти велику кількість проб бентосу. Зібраний експедиційний матеріал мав важливе значення для розв'язання проблем регіональності заплавних водойм, встановлення рівня зосередження у водах різних хімічних елементів, зокрема хлору та заліза. Учасниками другої експедиції передбачалося дослідити різноманітні види скойок та процес їхнього поширення в басейні Дніпра у зв'язку з екологічними умовами середовища. У процесі роботи вчені станції зібрали великий матеріал про якість скойок, визначили основні типи та особливості заплавних водойм Дніпра, вивчили питання їхньої регіональності та ін. Експедиція обстежила також Білозерський лиман, на якому передбачалося організувати новий рибгосп [3, арк. 10–17].

У 1937 р. експедиційна діяльність учених Гідробіологічної станції АН УРСР була зосереджена також на вивченні проблем типології і продуктивності заплавних водойм Дніпра, біологічних особливостей організмів у водоймах, питань санітарної гідробіології, пов'язаних з водопостачанням, тощо [4, арк. 16–20].

У 1938 р. співробітники санітарно-гідробіологічного відділу Гідробіологічної станції АН УРСР провели експедицію з дослідження водної ділянки в гирлі р. Ірпінь та заплавин в районі Старосілля. За результатами проведених робіт ученими були взяті гідрологічні та бактеріологічні проби води, досліджено її фізико-хімічні особливості, мікробіологічний стан, складено санітарно-топографічний опис прибережних зон та ін. [5, арк. 5–9].

У першому півріччі 1941 р. Інститутом гідробіології АН УРСР була організована експедиція на Дніпро, в район Канева. Її учасникам вдалося дослідити основні види і типи риб, особливості їхнього стану, живлення і поведінки в переднерестовий та нерестовий періоди, подальший розвиток рибної молоді тощо. [6, арк. 2–3 зв.]. На середину літа були заплановані експедиції для обстеження водного середовища на водних ділянках Прип'яті та Дністра, але цьому перешкодили події Другої світової війни.

Дослідження архівних документів показало, що експедиційна діяльність Гідробіологічної станції АН УРСР та Інституту гідробіології АН УРСР у зазначений хронологічний період відзначалася широкою тематикою наукових досліджень, а здобутки вчених-гідробіологів послужилися розвитку народного господарства України.

Список використаних джерел

1. Науковий архів Інституту гідробіології НАН України. ф. 1, оп. 1. спр. 14, арк. 1–4.
2. Там само, спр. 16, арк. 44–47.
3. Там само, спр. 20, арк. 10–17.
4. Там само, спр. 32, арк. 16–20.
5. Там само, спр. 28, арк. 5–9.
6. Там само, спр. 40, арк. 2–3 зв.

УДК 930:025. 17 (477.7)
Якубова Тетяна Анатоліївна
Yakubova Tetiana
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

ДОКУМЕНТИ АРХІВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ПРО РОЛЬ В. Ф. ІВАНИЦЬКОГО В КОМПЛЕКТУВАННІ ФОНДІВ РЕЛІГІЙНОЮ ЛІТЕРАТУРОЮ

DOCUMENTS OF THE ARCHIVE OF THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE ON THE ROLE OF V. F. IVANYTSKYI IN THE ACQUISITION OF RELIGIOUS LITERATURE INTO THE FONDS

Розглянуто питання міграції видань з бібліотеки Католицької семінарії, яка свого часу була передана у фонди Історичного музею Кам'янця-Подільського, а звідти до фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Проаналізовано документи архіву НБУВ, які надають відомості про роль В. Ф. Іваницького у комплектуванні фондів релігійною літературою.
The article deals with the issue of the migration of publications from the library of the Catholic Seminary. The library was once transferred to the fonds of the Historical Museum of Kamianets-Podilskyi, and later to the fonds of Vernadsky National Library of Ukraine. The documents from VNLU archive providing information on the role of V. F. Ivanitsky in the acquisition of religious literature into the fonds are analyzed.

Ключові слова: архівні документи, НБУВ, бібліотечні фонди, В. Ф. Іваницький, релігійна література.
Key words: archival documents, VNLU, librarian fonds, V. F. Ivanitskyi, religious literature.

Дослідження книг з бібліотеки Католицької семінарії, що була передана на зберігання до Історичного музею Кам'янця-Подільського, проводилось у межах наукової теми Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ): «Історія книжкової культури в Україні: дослідження книжкових, музичних, образотворчих, картографічних пам'яток та історичних колекцій НБУВ» (2016–2018 рр.).

У ретроспективних фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій цього інституту зберігається частина літератури з вищевказаної книгозбірні.

На сьогодні питання про комплектування фондів НБУВ релігійною літературою в сучасних наукових розвідках не розглядалося. У дослідженнях О. П. Степченко [1] та Г. І. Ковальчук [2; 3] висвітлюється діяльність В. Ф. Іваницького як організатора фондів та розробника структури Всенародної бібліотеки України (ВБУ) Всеукраїнської академії наук (ВУАН) у загальному ракурсі, без прив'язки до конкретних видів літератури. Тому дослідження ролі В. Ф. Іваницького в комплектуванні фондів релігійною літературою, яка одночасно має книжкові знаки і Католицької семінарії, й Історичного музею Кам'янця-Подільського, є актуальним аспектом роботи.

Архів НБУВ містить документи, що підтверджують надходження книг до фондів Бібліотеки з Історичного музею Кам'янця-Подільського. Зокрема, в архіві НБУВ зберігається справа (оп. 1, спр. 394) під назвою «Протокол совещания от 15 июня 1932 г., акты от 8-го июля и 25 июля 1932 г., смета на перевозку книг, отчеты уполномоченных и переписка по передаче книг и рукописных материалов из фондов Каменец-Подольского и Житомирского музеев библиотеки», яка містить низку документів, що безпосередньо торкаються даного питання. Найбільш інформативними серед них є: 1) «Звіт В. Ф. Іваницького про наукове відрядження до м. Камінця від 29.10.1931 р.»; 2) «Доповідна записка ВБУ до Сектору науки Наркомосвіти УСРР від 24.12.1931 р.» [4].

Головну роль у переміщенні релігійних матеріалів з книгозбірні Кам'янець-Подільського історичного музею відіграв Віктор Федорович Іваницький. Він у 1918–1919 рр. працював на посаді професора Київської духовної академії. У 1921–1933 рр. працював у ВБУ: 1921 р. – молодший бібліотекар, 1922 р. – завідувач відділу орієнталії, 1923–1933 рр. – заступник директора з поєднанням посад завідувача відділів бібліотекознавства, орієнталії та стародруків, у період 25 жовтня 1929 р. – 14 квітня 1930 р. виконував обов'язки директора ВБУ. Він організовував та брав безпосередню участь у низці бібліотечних робіт, у тому числі з комплектування фондів.

Найбільш інформативним серед виявлених архівних документів є звіт В. Ф. Іваницького, в якому вчений надав детальні відомості про книги бібліотеки Історичного музею Кам'янця-Подільського після її відвідання та особистого ознайомлення зі складом бібліотечних фондів. У третьому розділі звіту представлено тематичну характеристику цих книг. В. Ф. Іваницький відзначає, що загальна кількість видань стано-

вить близько 6000 од., більшу частину з яких складають книги з бібліотеки Римо-католицької семінарії та кафедрального костелу. Фонди неупорядковані та розпорошені. Також відмічається, що трапляються книги Маріїнської жіночої гімназії та приватних книгозбірень. У бібліотеці Історичного музею він не дослідив жодної західної інкунабули, але зазначив, що там зберігалися палеотипи і переважно книги XVII–XVIII ст. В. Ф. Іваницький відзначив мовні характеристики цієї колекції, зокрема те, що більшість книжок створено латинською та польською мовами, але трапляються й поодинокі книги французькою, церковнослов'янською та російською мовами. Польські та латинські видання були виняткова релігійного, вузькоконфесійного змісту. За результатами обстеження В. Ф. Іваницький зробив висновок, що ці матеріали є актуальними і можуть слугувати доповненням до вже існуючих колекцій православних богослужбових видань ВБУ. Ці відомості стали підставою для рішення керівництва ВБУ про перевезення релігійних книг Католицької семінарії з бібліотеки Історичного музею Кам'янця-Подільського до Києва. Наукову цінність вказаної літератури визначено за інформацією В. Ф. Іваницького та зафіксовано у Доповідній записці ВБУ до Сектору науки Наркомату освіти УСРР від 24.12.1931 р. Документ свідчить: «За тими відомостями, що їх має ВБУ, в бібліотеці Кам'янець-Подільського міського музею та бібліотеці Кам'янець-Подільського ІНО є ціла низка матеріалів, серед них цінні колекції рукописів і стародруків, що лежать там без усякого вжитку і зберігаються в далеко не належних умовах. Більшість книг музею латинською або польською мовами. Польські та латинські видання виключно релігійного вузькоконфесійного змісту, тобто матеріали, або зовсім не потрібні Кам'янцю-Подільському, а разом з тим могли б мати переважний інтерес як доповнення до колекції стародрукованих книг ВБУ і як матеріали для антирелігійних розвідок» [5].

Книгознавча інформація В. Ф. Іваницького стала підставою для переміщення релігійних книг з Кам'янця-Подільського до Києва та значного поповнення фондів ВБУ релігійною літературою. Біблії та проповіді з провенієнціями Католицької семінарії та одночасно Історичного музею Кам'янця-Подільського зараз зберігаються у фонді літератури польською мовою відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ. Маргінальний напис та печатка «Ex Bibliotheca R. C. Camenecensis Seminarii», «Кам'янець-Подільский історичний музей. Бібліотека № 181» досліджені на польській Біблії: Nowy Testament Pana Naszego Jezusa Christusa (І3 пол. В 676) [6].

Таким чином, аналіз архівних джерел свідчить, що В. Ф. Іваницький відіграв важливу роль у комплектуванні фондів НБУВ релігійною літературою. Результатом його відрядження до бібліотеки Історичного

музею Кам'янця-Подільського стало виявлення цінних примірників відповідної літератури.

Список використаних джерел

1. Степченко О. П. Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В. І .Вернадського (1918–1934). – К., 2008. С. 53–66.
2. Ковальчук Г. І. Доля репресованих директорів Всенародної бібліотеки України у 20–30-х роках // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1998. – Вип. 4. – С. 8–9.
3. Ковальчук Г. Директори Всенародної бібліотеки України (20–30-ті рр.) // Людські долі. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua. – Доступ 08.06.2017.
4. Архів НБУВ, оп 1, спр. 394, арк. 42–47, 54б.
5. Там само, арк. 54б.
6. Nowy Testament Pana Naszego Jezusa Christusa. – W Wrocławiu: w Drukarni Akádemickiéy Coll.Soc.Jesu, s.a. – 440 s. (І3 пол. В 676)

УДК 061.1(477) : 930.25

Яременко Лідія Миколаївна
Yaremenko Lidiia
директор Інституту
Director of Institute
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow

ДОКУМЕНТАЛЬНА ІСТОРІЯ НАН УКРАЇНИ В НАУКОВИХ РОЗРОБКАХ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ

DOCUMENTAL HISTORY OF THE NAS OF UKRAINE IN SCIENTIFIC PROJECTS OF THE INSTITUTE OF ARCHIVAL STUDIES OF VNLU

Висвітлено наукові здобутки Інституту архівознавства НБУВ у галузі досліджень та залучення до наукового обігу історичних джерел з розвитку української науки, подано аналіз основних документних публікацій з історії НАН України.
The paper covers scientific projects of the Institute of Archival Studies of VNLU in the area of research and introduction into science of historical sources on the development of Ukrainian science. It also provides an analysis of main documental publications on the history of the NAS of Ukraine.

Ключові слова: Інститут архівознавства НБУВ, НАН України, історія української науки, історичні джерела, архівний документ.
Key words: Institute of Archival Studies of VNLU, NAS of Ukraine, history of Ukrainian science, historical sources, archival document.

Історіографічне висвітлення питань дослідження історії української науки, зокрема академічної, представлено у низці видань різного змісту, інформаційного наповнення, комунікаційного спрямування та формату. Це фундаментальні праці загального характеру з історії Національної академії наук України (НАН України) [1], її науково-дослідних установ [2] та присвячені окремим видатним вітчизняним ученим [3], індивідуальні монографії [4], дослідження представників української діаспори [5], численні публікації в науковій періодиці [6] та інші за майже столітній період діяльності НАН України.

Проте серед них недостатньо публікацій саме документальних свідчень процесів започаткування, історії розвитку та здобутків науки в Україні. У сучасних виданнях ще не в повній мірі використовуються інформаційні можливості, які містять в собі документні архівні ресурси. Тому проблема джерельного забезпечення процесу вивчення історії академічної науки й на сьогодні залишається актуальною.

Серед установ, які займаються розробкою цих питань, є й Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ), який, можна з упевненістю стверджувати, відіграє в цьому напрямі провідну роль. Адже зазначені вище видання та окремі публікації щодо історії створення та діяльності низки академічних установ та вчених побудовані на підставі активного залучення саме видань ІА НБУВ. За результатами наукових досліджень ІА передбачена, серед іншого, й актуалізація значного за обсягом, різноманітністю видів та змістовим наповненням масиву архівної і рукописної спадщини історичних джерел зі становлення та розвитку української науки, що є складовою національного культурного надбання, шляхом публікації як самих документів, так і відомостей про їхню інформаційну складову, фондову приналежність та місця зберігання.

Серед уже опублікованих робіт ІА НБУВ низка наукових видань з історії НАН України і спадщини видатних її представників, окремі з них спільно з іншими академічними установами. Це – «Щоденники. 1923–1929» академіка С. О. Єфремова (Київ, 1997), наукові видання «М. В. Келдиш та українська наука: до 100-річчя від дня народження вченого» (Київ, 2011), «А. П. Александров та українська наука: до 110-річчя від дня народження вченого» (Київ, 2013), чотири книги із загальноакадемічної серії «Вибрані праці академіка В. І. Вернадського»

(Київ, 2011–2012), індивідуальні монографії с.н.с. А. І. Шаповала «Дмитро Антонович: життя та діяльність» (Миронівка, 2012) та «Документи С. Я. Парамонова у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2016)», DVD-диск у форматі MP3 «Наукова спадщина України. Наукові доповіді на засіданнях Президії НАН України. 1970–2001 рр.» (Київ, 2008) та ін. Всі вони підготовлені із залученням значної кількості архівних джерел, і багато з них безпосередньо публікують документи, наприклад, у книгах (т. 1, кн. 1; т. 2, кн. 1, кн. 2, ч. 1–2) із серії праць першого президента Української академії наук В. І. Вернадського вміщено **168** документів щодо історії створення і діяльності УАН, Всенародної бібліотеки України, а також **904** листи з епістолярної спадщини самого Вернадського та інших вчених з питань розвитку культури, історії, науки в Україні.

Активно використовується ІА НБУВ і така форма популяризації документів з фондів інституту, як електронні виставки архівних документів, що систематично репрезентуються в мережі Інтернет, зокрема на порталі НБУВ представлено понад 40 тематичних виставок загальною кількістю майже **1500** оцифрованих документів з фондів видатних учених України.

Вважаємо за необхідне акцентувати увагу також на індивідуальних опублікованих працях співробітників ІА НБУВ у науковій періодиці, які на даному етапі можна вважати цілісним документно-інформаційним тематичним комплексом з питань історії розвитку української науки та формування її архівної спадщини. Серед них є розвідки, що включають публікацію як власне документів, так і їхній історико-археографічний аналіз [7].

Проте найвагомішим науковим проектом колективу інституту в галузі джерелознавчого розроблення питань історії вітчизняної науки, безумовно, є підготовка і публікація 10 томів збірників документів і матеріалів «Історії НАН України» у 14 книгах за 1918–1960 рр. (Київ, 1993–2016). У цих виданнях представлено комплексний масив невідомих і маловідомих документів з усіх питань розвитку академічної науки, висвітлення отриманих визначних наукових результатів діяльності установ та видатних учених НАН України в означений хронологічний період. Це дало змогу актуалізувати документну спадщину Архівного фонду НАН України, яка зберігається в Архіві Президії НАН України, архівних підрозділах академічних установ, в Інституті рукопису та Інституті архівознавства НБУВ, а також у низці фондів різних державних архівів України.

Серед загального масиву опублікованих документів – постанови урядів та партійних органів СРСР та УРСР, Президії АН УРСР, офіційне

листування АН та науково-дослідних інституцій, їх звернення, доповідні записки, довідки, інформації, що мають важливе значення для встановлення етапів науково-дослідної та науково-організаційної діяльності Академії, стосуються розбудови її структури та кадрових змін, створення та розвитку нових науково-дослідних установ, започаткування перспективних наукових напрямів, відтворюють здобутки в науковій діяльності та інновації, впровадження наукових розробок у виробництво. Планово-звітна документація представлена як загальноакадемічними річними та п'ятирічними звітами, так і звітами структурних підрозділів Академії і сконцентрована на профільному напрямі діяльності кожної конкретної установи та окремої галузі. Документально висвітлено питання міжнародної діяльності та співпраці, зокрема розкрито участь українських учених у міжнародних конференціях та симпозіумах та, відповідно, участь іноземних учених в українських наукових заходах. Репрезентовані також документи фінансового та матеріально-технічного забезпечення АН, з будівництва приміщень установ, дослідних станцій, забезпечення їх науковим обладнанням та ін. Загальна кількість повнотекстових опублікованих документів у цій серії джерел з історії науки в Україні за 1918–1960 рр. сягає **1845** одиниць.

До джерел, що унаочнюють найбільш значні події в Академії та підсилюють інформативність документного блоку цих видань, слід віднести й масив фотодокументів, переважна більшість яких опублікована вперше і складає **295** фотознімків.

Доповнюють цей масив і документи самої Президії АН у вигляді регестів, які в скороченому текстовому вигляді передають зміст питань, розглянутих на її засіданнях за 1918–1960 рр., і які, по суті, є концентрованою історією розвитку внутрішнього життя Академії в цей період. У виданнях представлено **1693** протоколи, а порядок денний кожного засідання, відповідно, включає в середньому від 8 до 20 пунктів розглянутих питань.

Слід зазначити, що публікації ІА НБУВ у форматі тематичних збірників документів, описів, оглядів, каталогів та електронних виставок архівних документів є затребуваними в наукової спільноти, знаходять практичне застосування в роботі наукових інституцій України щодо відтворення історії, функціонування, персонального складу та наукових здобутків своєї установи за відповідний період, можуть бути використані вищими навчальними закладами та культурологічними установами України при підготовці спецкурсів та створенні інформаційно-аналітичних електронних баз даних, підготовці біобібліографічних видань, енциклопедій, довідників, покажчиків тощо.

Таким чином, Інститут архівознавства НБУВ здійснює вагому за призначенням та значну за обсягом евристичну та едиційну роботу в галузі розроблення джерел з історії науки в Україні та створення підґрунтя для сучасних історичних досліджень.

Список використаних джерел

1. Історія Академії наук Української РСР. – Київ, 1982; Національна академія наук України. 1918–2008 : до 90-річчя від дня заснування. – Київ, 2008; Правовий статус Національної академії наук України. – Київ, 2013; Національна академія наук України, 1918–2013 : хронологія. – Київ, 2013 та ін.
2. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Наукова діяльність, структура, працівники. – Львів, 2001; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України – 75. – Київ, 2005; Институт радиофизики и электроники им. А. Я. Усикова НАН Украины. 50 лет. – Харьков, 2005; Физико-химический институт им. А. В. Богатского Национальной академии наук Украины : страницы истории. – Одеса, 2007; Институт черной металлургии им. З. И. Некрасова. – Днепропетровск, 2007; Інститут історії України НАН України. Док. і мат. 1936–1991. – Київ, 2011; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (1991–2011).– Київ, 2011 та ін.
3. Агатангел Кримський. Нариси життя і творчості. – Київ, 2006; Іван Іларіонович Лукінов. Вибрані праці. У двох книгах. – Київ, 2007; Чувікіна Н. В., Клименко С. В. Вони будували Сад: Біографічний довідник. – Київ, 2009 та ін.
4. Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті, 1918–1998. – Київ, 2000; Матвєєва Л. В. Нариси з історії Всеукраїнської Академії наук. – Київ, 2003 та ін.
5. Полонська-Василенко Н. Д. Українська академія наук. Нарис історії. – Київ, 1993, та ін.
6. Онищенко О. С. 85 років Національної академії наук України // Вісник НАН України. – 2004. – № 1.– С. 15–22; Онопрієнко В. Найкращий знавець неорганічної природи України (з нагоди 150-річчя з дня народження академіка П. А. Тутковського) // Вісник НАН України. – 2008. – № 3. – С. 55–65; Онищенко О. С. Віхи історичного шляху // Вісник НАН України. – 2009. – № 1. – С. 3–15 та ін.
7. Березовська О. В. Наукова діяльність Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України у 1956–1960 рр. (за архівними документами установи) / Архіви України. – 2016. – № 2. – С. 28–39; Бойко Ю. О. Інститут енциклопедичних досліджень Національної академії наук України: історія створення та діяльність / Гілея. – 2016. – Вип. 109. – С. 50–55; Булгаков Ю. В., Шаповал А. І. Документальна спадщина академіка НАН України П. Т. Тронька / Рукописна та книжкова спадщина України. – 2015. – Вип. 19. – С. 56–68; Старовойт С. В. Особовий архівний фонд академіка НАН України А. О. Лебедєва в Інституті архівознавства НБУВ / Наукові праці НБУВ. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 650–659; Шихненко І. М. Особові справи членів НАН України періоду 1961–1965 рр. як документний комплекс до реконструкції їхніх біографій (за матеріалами Архіву Президії НАН України) / Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору : мат. Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовтня 2016 р.). – 2016. – С. 544–547 та ін.

УДК 027. 7 (477–25) НТБ КПІ : 025.2
Bezrukova Tamara
завідувач відділу
Head of Department
Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
H. I. Denysenko Scientific and Technical Library of National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Тепікіна Людмила Володимирівна
Tepikina Liudmyla
завідувач відділу
Head of Department
Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
H. I. Denysenko Scientific and Technical Library of National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ КПІ ім. ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО

PRESERVATION AND USE OF LIBRARIAN FONDS IN THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL LIBRARY OF IGOR SIKORSKY KPI

Окреслено головні аспекти роботи зі збереження та використання фондів Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Зазначено, що для оптимізації бібліотечних процесів використовується автоматизована бібліотечна система ALEPH-500.

The main aspects of the work on the preservation and use of the fonds of H. I. Denysenko Scientific and Technical Library of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" are outlined. To optimize library processes, the ALEPH-500 automated library system is used.

Ключові слова: бібліотека, документ, папір.
Key words: library, document, paper.

Науково-технічна бібліотека ім. Г.І. Денисенка Національного тех-

нічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (НТБ КПІ імені Ігоря Сікорського) переживає глобальну реорганізацію, метою якої є якісна зміна діяльності бібліотеки відповідно до потреб користувачів. З 1 березня 2017 р. запрацювали два окремі відділи – відділ зберігання фондів і відділ обслуговування інформаційними ресурсами. Користувачам запропоновано принципово новий алгоритм отримання літератури – замовлення потрібних документів через сайт бібліотеки з будь-якої точки доступу (власне помешкання, аудиторія, бібліотека), єдиний пункт видачі (для отримання та повернення всіх видів літератури для всіх категорій користувачів) і система читальних залів. Відвідувачі НТБ КПІ імені Ігоря Сікорського знають, що вона знаходиться в окремій будівлі, що була спроектована з урахуванням особливих умов збереження фондів. Бібліотечні фонди налічують близько 3 мільйонів примірників. Хронологічні рамками, що охоплюють фонди бібліотеки, – від 1732 р. по наш час. Це – наукова, науково-популярна, соціально-економічна, навчальна, довідкова література, яка комплектується за напрямом наукової роботи та навчального процесу КПІ імені Ігоря Сікорського.

Наявність у фонді значної кількості видань до 1917 р. передбачає особливі умови їхнього збереження. Це стало причиною створення Відділу рідкісних і цінних видань з певними умовами зберігання документів. Створення електронного архіву (е-бібліотека) найбільш цінної та рідкісної книги з урахуванням авторського права дало можливість використовувати стародруки в наукових дослідженнях та студентських роботах. Це, в першу чергу, стосується матеріалів з історії КПІ та його бібліотеки. Розроблено також проект зі сканування цінної та рідкісної книги (праці вчених КПІ та нобелевських лауреатів).

Умови зберігання фонду НТБ КПІ імені Ігоря Сікорського є задовільними, основні пошкодження і втрати відбуваються в процесі його використання. Тому необхідно виділити декілька аспектів роботи в напрямі збереження бібліотечного фонду. Інформування про дбайливе користування інформаційними ресурсами проводиться під час бесід з користувачами при реєстрації, видачі літератури та на заняттях «Основи інформаційної грамотності» студентам І курсу. Проводиться робота з боржниками. Досвід показує, чим довше книги знаходиться на руках у користувача (понад рік), тим вища ймовірність того, що вони отримають пошкодження або загубляться. Через АБІС ALEPH боржникам надходять листи-попередження про повернення літератури до бібліотеки. Аналізуючи статистичні дані, з упевненістю можна сказати, що 70% боржників розраховуються після цих нагадувань. Також нагадування про необхідність вчасно повернути книги розміщуються на сайті бібліотеки

та в соціальних мережах. Певна кількість книг зношується при їхньому інтенсивному використанні. Так, документ може бути пошкодженим тваринами, тарганами, пліснявою, залитий рідиною тощо. У такому випадку користувачеві пропонується залишити його собі, а до бібліотеки повернути заміну на кшталт загубленої. Велика кількість одного видання дає змогу при пошкодженні книги не вимагати ксерокс, а надати в бібліотеку рівноцінний документ і оформити списання як втраченого користувачем. Видання, що мають незначні пошкодження (відсутність декількох сторінок, обкладинки та ін.), користувачам пропонується відновити самостійно – зробити ксерокс сторінок, полагодити палітурку тощо. Автоматизована бібліотечна система ALEPH-500, яка використовується в НТБ КПІ імені Ігоря Сікорського, дозволяє робити відмітку книговидачі про виявлені дефекти. У відповідності до Стратегії розвитку бібліотеки, в 2017–2020 рр. було створено систему читальних залів з відкритим доступом до найбільш запитуваної літератури, що передбачає комфортніше перебування користувачів у бібліотеці та збільшує використання фондів читальних залів. Для запобігання крадіжкам за відсутності охоронної системи RFID-технологій була розроблена схема розміщення робочих місць працівників залу, що дозволяє контролювати весь фонд відкритого доступу. Для забезпечення користувачів літературою підвищеного попиту та для збереження найбільш цінних видань були розроблені статуси примірників і терміни видачі, що їм відповідають. Наприклад, книга зі статусом «контрольний примірник» видається тільки для роботи в читальному залі, статус «на два тижні» має художня література, а примірники підвищеного попиту видаються на місяць. Для зручності повернення документів на першому поверсі встановлено скриньку Book return. Переваги користування скринькою очевидні – не треба стояти в черзі, щоб лише повернути видання, під час канікул можна повернути книги в будь-який зручний для користувача час, навіть коли бібліотека зачинена, а не залишати їх у гуртожитку, де книги можуть бути пошкодженими або згубитися. Система ALEPH-500 дозволяє відслідковувати рух документів у своєму е-формулярі. Функція контролю за збереженням бібліотечного фонду покладається на інвентаризацію (переоблік) фонду. Графік переобліку складається на 10 років; у нього вносяться дані про те, який фонд в якому році підлягає перевірці. Отож кожного року інвентаризацію проходить 1/10 частина фонду. Сьогодні є нагальна потреба в придбанні мобільного пристрою, завдяки якому інвентаризацію можна буде здійснювати прямо на полицях.

УДК 025.7/.9:027.021(477-25) НБУВ
Волосатих Людмила Михайлівна
Volosatykh Liudmyla
Провідний інженер
Leading Engineer
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

САНІТАРНО-ГІГІЄНІЧНА ОБРОБКА ДОКУМЕНТІВ: ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

SANITARY-HYGIENIC TREATMENT OF DOCUMENTS: TECHNOLOGICAL ASPECTS

Проаналізовано результати з пошуку та апробації різних дезінфектантів для обробки документів з мікологічним ураженням.
The report presents the results of search and approbation of different disinfectants for treatment of documents affected by fungi.

Ключові слова: дезінфектант, фунгіцид, мікологічне ураження.
Key words: disinfectant, fungucide, mycological damage.

Одним із провідних завдань бібліотечної справи є надання суспільству змоги користуватися цінними інформаційними ресурсами, які становлять вагому частину національного культурного надбання. Проте обов'язковою умовою його виконання є відповідний стан збереження бібліотечних та архівних фондів, що робить можливим як використання документів сьогодні, так і збереження їх для наступних поколінь.

Проблема збереження бібліотечних та архівних фондів належить до категорії постійних і таких, що потребують вирішення практично в усіх країнах. Сучасний рівень стану цих проблем базується на впровадженні інноваційних технологій, покликаних забезпечити надійність зберігання документів.

На сьогодні в галузі збереження бібліотечних документів й безпосередньо в профілактиці біопошкоджень книжок накопичений значний досвід, аналіз якого дозволяє поставити на перше місце дотримання нормативних параметрів мікроклімату в книгосховищах (вологість повітря до 55±5%, температура до 18±2°С) й виконання комплексу санітарно-гігієнічних заходів. Мається на увазі регулярне вологе прибирання приміщень із застосуванням дезінфектантів, а також систематичне знепилювання книжок. Ці заходи дозволяють реалізувати один з провідних напрямів роботи хранителів бібліотечних фондів – запобігання розвиткові мікроскопічних грибів, тобто мікологічному ураженню

бібліотечних фондів. Висока деструктивна активність та швидкий ріст мікроскопічних грибів спричиняють підчас незворотні пошкодження документів. Але, на жаль, сьогодні наука й практика не мають радикальних засобів боротьби з біопошкодженнями. Жоден із методів, які застосовуються на практиці, – фізичних або хімічних – не можна вважати ідеальним. Різноманітні хімічні речовини (дезінфектанти або біоциди), які пропонуються для обробки документів, не завжди мають відповідні фунгіцидні властивості, інколи спричиняють негативний вплив на матеріальну основу документів на папері. Нові дезінфектанти мають відповідати декільком основним вимогам: мінімальна токсичність для людей, висока фунгіцидна активність по відношенню до широкого спектру мікроскопічних грибів, здатність утримуватися на папері та відсутність негативної дії на папір.

Розробка цього напряму розпочалася з проведення маркетингових досліджень нових дезінфектантів, інформація про застосування яких міститься в наукових та нормативних джерелах. Для апробації і впровадження нових дезінфектантів в умовах НБУВ були використані інформаційні джерела та реєстраційні свідоцтва Міністерства охорони здоров'я України, зокрема перелік дезінфекційних засобів, які внесено до облікового реєстру і дозволено застосовувати в державі.

Широко розповсюджений раніше метод **пароформалінової** обробки мікологічно уражених документів сьогодні не застосовується в бібліотечній практиці через токсичність препарату, надходження формальдегіду в повітря при поступовій десорбції з оброблених поверхонь книжок, недостатню ефективність унаслідок поганого проникнення між аркушами тощо. Від цього методу відмовилися в більшості країн, тому у відділі наукових технологій збереження фондів (ВНТЗФ) Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ) почалась робота з пошуку, апробації та впровадження ефективного, сучасного дезінфікуючого засобу для боротьби з мікроскопічними грибами.

Так, препарат «**Метатин**» швейцарської фірми «Асіма», рекомендований для дезінфекційної обробки документів міждержавним стандартом ГОСТ 7.50-2002. «Консервація документів. Общие требования», не був внесений до реєстру дезінфекційних засобів Міністерства охорони здоров'я України, дозволених до використання в нашій державі, у зв'язку з чим для лабораторних досліджень було вибрано дезінфектант «Полідез», який за хімічним складом є найближчим до речовин, рекомендованих міждержавним стандартом з консервації бібліотечних документів.

«Полідез» – полігексаметиленгуанідинова (ПГМГ) сполука українського виробництва, яка є малотоксичною, має антисептичний та фунгіцидний ефекти і дозволена до використання в Україні. Науковими дослідженнями, проведеними фахівцями ВНТЗФ НБУВ, доведено, що солі полігексаметиленгуанідину мають широкий антимікробний спектр

дії і утворюють на оброблених поверхнях плівку, яка забезпечує пролонговану фунгіцидну дію препарату.

Дезінфектант «Полідез» досліджувався упродовж декількох років, роботи провадилися з розчинами різної концентрації та різного ступеню кислотності. Не менш важливою частиною виконаного дослідження було визначення впливу ПГМГ на стабільність фізико-хімічних показників паперу. За результатами експериментальної роботи було встановлено, що мінімальна концентрація біоциду у водному розчині, яка забезпечує стійку фунгіцидну дію, становить 4% за діючою речовиною, але обробка таким розчином зразків паперу погіршувала його механічні показники.

Для подальшої роботи з пошуку, апробації та впровадження в практику НБУВ нових дезінфектантів з мінімальним впливом на фізико-хімічні властивості паперу були відібрані засоби «Септодор» ізраїльської фірми «Dorvet LTD» та «Пороцид» (Porozid) німецького виробництва.

«Септодор» містить у собі як діючу речовину комплекс четвертинних амонійних солей, має бактерицидні та фунгіцидні властивості, належить до IV класу малонебезпечних речовин. Проведені дослідження показали, що оптимальною концентрацією біоциду є 1%-й розчин засобу «Септодор», але дезінфекцію пошкоджених мікроскопічними грибами документів ефективніше здійснювати, занурюючи їх у розчин. Обробку в такий спосіб можна рекомендувати для використання в реставраційній практиці, але не для посторінкової обробки бібліотечних документів.

«Пороцид» (Porozid) – алкіл-бензил-хлорид амонія в ізопропанолі в співвідношенні 5% та 20%. Експериментальні дослідження показали, що препарат має активний протигрибковий ефект, однак характеризується дещо подразливою дією при контакті з очами та негативно впливає на структурні й механічні показники паперу. Зазначене обмежує використання цього препарату для обробки документів з мікологічним ураженням в умовах бібліотеки, тому пошук безпечніших дезінфектантів продовжується.

Ніпагін (метилпарабен) – метиловий ефір парагідроксібензойної кислоти – є білою кристалічною речовиною з характерним запахом, яка погано розчиняється в воді, але добре розчиняється в етанолі. Застосовується як консервант і антисептик. Речовина активно пригнічує ріст грам-негативних бактерій і мікроскопічних грибів, є нетоксичною. Широко застосовується як консервант в косметологічній, фармакологічний та харчовій промисловості України. Однак відомо, що ніпагін дещо знижує показники механічних властивостей паперу.

Для забезпечення довготривалого збереження бібліотечних документів, запобігання розвитку та розповсюдженню мікроскопічних грибів у НБУВ останніми роками здійснюється обробка документів 1%-вим розчином ніпагіну в 70%-вому етиловому спирті. Цей розчин досліджувався фахівцями-мікробіологами ВНТЗФ упродовж 2014–2015 рр.

За результатами експериментальних досліджень було підтверджено його фунгіцидну дію, безпеку для співробітників, які здійснюють дезінфекційну обробку, та рекомендовано для дезінфекції документів на паперових носіях . Застосування етилового спирту 70%-ї концентрації зумовлено його максимальними антисептичними властивостями, які зі збільшенням концентрації зменшуються. Оскільки етиловий спирт – полярний розчинник, це сприяє рухомості дезінфікуючого розчину на поверхні документів, мінімізує негативний вплив обробки на фізико-механічні властивості паперу та прискорює висушування матеріальної основи документів після їх зволоження в процесі обробки.

На сьогодні дослідження фахівців-мікробіологів та науковців відділу продовжуються й спрямовані на добір нових дезінфектантів на основі спиртовмісних розчинів для проведення дезінфекційної обробки документів на паперових носіях, оскільки ці розчини не спричиняють надмірного зволоження документів, зменшуючи час висушування їх до нормативних показників вологості (6–8%).

УДК 025.85:09
Дзендзелюк Леся Степанівна
Dzendzeliuk Lesia
завідувач відділу
Head of Department
ЛННБУ ім. В. Стефаника
V. Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine
Льода Любов Мирославівна
Lioda Liubov
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
ЛННБУ ім. В. Стефаника
V. Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine

НОВІ ПІДХОДИ ДО РЕСТАВРАЦІЇ ШКІРЯНОЇ ОПРАВИ РІДКІСНОГО ВИДАННЯ

NEW APPROACHES TO RESTORATION OF A LEATHER BINDING OF A RARE EDITION

Визначено стан збереження конкретного раритетного видання і поетапно висвітлено новий метод реставрації та реконструкції оздоблення шкіряної оправи, пошкодженої мікроміцетами.

In the article we describe the preservation state of a specific rare edition and in stages

cover the new method of restoration and reconstruction of a decoration of the leather binding damaged by micromycetes.

Ключові слова: binding, decoration, збереження, мікологічні пошкодження, реставрація, реконструкція
Key words: frames, decoration, preservation, mycological damage, restoration, reconstruction.

В умовах сучасного інформаційного суспільства зростають бібліотечні вимоги щодо якісного обслуговування користувачів, надання читачам необхідної інформації в цифровій чи традиційній формі. Робота з давніми книжковими пам'ятками передбачає не тільки дослідження текстового матеріалу, але й вивчення конструктивних і матеріальних особливостей раритетів. Саме тому так важливо, щоб пам'ятки писемності та друку мали належні експлуатаційні властивості і кожен об'єкт у повній мірі був носієм інформації.

Не завжди умови зберігання книг і документальних пам'яток сприяють підтриманню їхнього належного стану. Отож руйнування та пошкодження, яких вони зазнали протягом століть, вимагають розроблення індивідуальних програм їхнього усунення, специфічних методів реконструкції, відповідних консерваційно-реставраційних заходів.

Об'єктом нашого дослідження стала оправа раритетної книги Н. Кондакова «История и памятники Византийской эмали» 1892 р. Вона є складовою фонду відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Книга вирізняється надзвичайною розкішшю, вражає нетрадиційним творчим підходом до художньо-поліграфічного оформлення.

Наклад книги складав усього 600 примірників: по 200 – російською, французькою та німецькою мовами. Зображення емалей виконали найкращі петербурзькі графіки, гравірувальні роботи здійснювалися під керівництвом В. Мате, шовк для суперобкладинки і закладки зроблено на московській фабриці Сапожникова, щільний папір – зі Страсбурга, оправа виготовлена лейпцизькою фірмою «Гюбель і Денк», ілюстрації – літографським закладом Августа Остерріта у Франкфурті-на-Майні. Всі кліше малюнків після закінчення друкування книги були знищені. Наклад російською мовою вийшов із друкарні М. Стасюлевича. Книга була випущена на кошти (120 тисяч рублів) російського колекціонера і мецената А.В. Звенигородського і присвячена його унікальній колекції візантійських емалей X–XI ст. Дослідження з історії візантійського мистецтва і наукове описання емалей належать Н. Кондакову – провід-

ному російському візантієзнавцю того часу, професору Санкт-Петербурзького університету.

Формат книги складає 37 х 28 х 7,6 см. Особливої ошатності їй надає досконала дворівнева оправа. Вона покрита світлою шкірою, декорована комбінованим тисненням, що робить її рельєфною та виразною. Форзаци та обріз кодексу прикрашає золочений різнокольоровий візантійський орнамент. У книзі була закладка – стрічка, виткана з різнобарвного шовку, золотих і срібних ниток, з вишитим на ній текстом – висловом давньогрецького поета Евріпіда, що у перекладі означає: «Розгорни, тут говорять листи, що прославляють мудрих». На першому аркуші видання вміщено присвяту Олександрові III. Художнє оформлення виконано архітектором І.П. Ропетом. Це композиція із зображень дорогоцінних каменів, що переливаються на срібному тлі (друк алюмінієм). У кінці книги розміщено двадцять вісім листів-ілюстрацій із зображенням емалей. Віддруковані вони хромолітографським способом: шрифт для підписів був відлитий спеціально й імітує статут Остромирового Євангелія. Інші декоративні прикраси книги – ініціали, заставки та кінцівки повністю імітують стиль оформлення давніх рукописів. У художньо-поліграфічному оформленні «Візантійських емалей» брали участь три країни – Росія, Франція і Німеччина, а всі оздоблювальні роботи виконано за особливим індивідуальним замовленням. Сучасники називали це видання «книгою в княжому уборі», «істинно мистецькою подією». Воно не надходило в продаж, усі його примірники були подарунковими, нумерованими і підписними. Книгу розсилали переважно «коронованим особам, відомим ученим і видатним книголюбам». Примірники, що випадково потрапляли на ринок, продавалися за дуже високою ціною – 1000 рублів золотом. У небагатьох книгах, подарованих близьким і друзям Звенигородського, був його портрет – дереворит роботи В.В. Мате. До них відноситься і наш раритет.

Під час передреставраційних обстежень з'ясовано, що досліджуваний примірник певний час перебував у неналежних умовах, що суттєво позначилося на стані його збереження. Всередині книжкового блоку і на шкірі оправи є сліди значних мікологічних уражень. На форзацах – плями від затікань (причина розвитку мікроміцетів) і, як наслідок, суттєві втрати фарбового шару. Мікодеструкція глибоко вразила аркуші щільного паперу. Неестетичні розгалуження сітки міцелію, втрата фарбового шару, надмірна крихкість та ламкість «висококислого» паперу вказують на серйозні хімічні зміни. Постраждала й шкіра на нижній кришці оправи в ділянці середника, де був зруйнований і втрачений великий фрагмент тиснення. Розшарування, розриви на кантах і корінці оправи, втра-

ти фарбового шару – наслідки впливу вологи на шкіру. Однак перепади вологісно-температурного режиму проявилися відставанням вставних декорованих золотим тисненням бордюрних стрічок на контрастних вставках з чорної шкіри. Як результат – наявні втрати цих декоруючих аплікативних елементів. Тому реставраційні роботи включали три етапи – консервацію книжкового блоку, реставрацію шкіряного покриття та реконструкцію втрачених частин.

Окрім традиційних у реставраційній практиці операцій над оправами, спробували нові підходи щодо заповнення втрат ослабленої шкіри без її демонтажу. Передували цьому дезінфекція 70%-вим розчином спирту, укріплення лусочок шкіри 3%-вим розчином метилцелюлози, очищення і пластифікація бальзамом для шкіри "Maroquin" фірми «Chris», реновація клеєвої основи аплікативних елементів (композитом з борошняного та ПВА клеїв у співвідношенні 1:1), усунення деформації кришок завдяки витримуванню їх під пресом після кількаразового відлаленого зволоження.

Зважаючи на те, що вся площина покриття оправи декорована мереживним тисненням, заглибленим у картонній основі, ділянки без покриття заповнили нетрадиційним матеріалом – грунтівкою італійської фірми «Maimeri» серії «Idea medium» – і залишили її для повного висихання. Пластичність цього матеріалу дозволила органічно вирівняти поверхню і нівелювати перепад висот на площині, зашпаклювати дрібні тріщини, що утворилися від пересихання шкіри. Висохлий грунт прекрасно піддавався різьбленню, тому втрачений малюнок на середнику вдалося відновити. Реконструкцію малюнка на середнику нижньої кришки здійснено на базі протирок з оригіналів примірників книги, що зберігаються в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського і Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Естетичної довершеності оправа набула після тонування її золотою фарбою різних відтінків.

Утрачені бордюрні елементи верхньої оправи заповнено новими, на яких вручну відтворено малюнок згідно з існуючими збереженими штампами. При цьому передачу об'єму і максимальну схожість з оригіналом забезпечено завдяки використанню декількох відтінків золотої фарби.

Усунення пошкоджень оправи, призупинення руйнівних процесів дозволили подовжити життя раритетові, який і сьогодні є видатною пам'яткою поліграфічного мистецтва кінця XIX – початку XX ст.

УДК 676.224.2(049.3)-048.52
Затока Любов Петрівна
Zatoka Liubov
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МАТЕРІАЛОЗНАВЧОГО НАПРЯМУ ДОСЛІДЖЕНЬ ДОКУМЕНТІВ У ВІДДІЛІ НАУКОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДІВ НБУВ

TECHNOLOGICAL ASPECTS OF MATERIAL SCIENCE AREA OF DOCUMENTS STUDY IN THE DEPARTMENT OF SCIENTIFIC TECHNOLOGIES OF FONDS PRESERVATION OF VNLU

Розглянуто технологічні аспекти матеріалознавчого напряму досліджень документів та реставраційних матеріалів в НБУВ. Для оцінки старіння паперу використано неруйнівний фізико-механічний показник щільності та пухлості паперу.
The technological aspects of material science area of the documents and restoration materials research in VNLU are presented in these theses. To assess the state of paper ageing nondestructive physical and mechanical indices of density and bulk were applied.

Ключові слова: документ, папір, фізико-механічні властивості, кислотність, пухлість.
Key words: document, paper, physical and mechanical properties, acidity, bulk.

У системі збереження фондів матеріалознавчий напрям досліджень, тобто вивчення фактичного фізичного стану масиву документів, конкретного документа чи матеріалів, що можуть бути застосовані для його відновлення, є одним із пріоритетних. Міжнародний досвід свідчить, що завдання збереження бібліотечних документів залежить від багатьох як взаємозалежних, так і незалежних факторів. Перелік цих факторів досить широкий, однак найголовнішим залишається визначення різноманітних властивостей матеріалу, на якому представлено документ, тобто здійснення матеріалознавчих досліджень. У широкому розумінні ці дослідження здійснюються для вивчення залежності між хімічним складом, будовою і властивостями матеріалу – паперу як основи переважної більшості бібліотечних документів, а також впливом на їхні будову і властивості різних факторів.

Ці дослідження у відділі наукових технологій збереження фондів (ВНТЗФ), що раніше функціонував у складі Центру консервації і реставрації (ЦКР) НБУВ, розпочалися від самого початку його створення і розгорталися в декількох напрямах.

Насамперед, це дослідження паперу кожного окремого документа чи обстеження масиву документів з метою розробки превентивних консерваційних заходів. Для фіксування величини змін фактичного фізичного стану бібліотечних документів з плином часу застосовується значна кількість показників, що характеризують погіршення вихідних фізико-механічних та хімічних властивостей паперу під час тривалового зберігання та використання. Фізико-механічні показники можуть бути отримані як за допомогою руйнівних, що абсолютно не прийнятно для бібліотеки, так і неруйнівних методів дослідження. До найбільш поширених показників для оцінки стану паперу традиційно відноситься визначення pH водної витяжки (кислотності). Неодноразово підкреслювалося, що саме цей показник є критерієм для визначення фактичного стану паперу. За літературними даними, що підтверджено й нашими експериментальними дослідженнями, було встановлено, що зниження цього показника, наприклад, до 4,5 од. pH, є передумовою до необхідності обов'язкової стабілізації (деокислотизації) паперу, а документ з показником кислотності паперу нижче 4,3 од. pH взагалі неможливо видавати читачам. Визначення кислотності паперу бібліотечних документів, реставраційних та витратних матеріалів є традиційною та необхідною складовою матеріалознавчого напряму досліджень упродовж усього періоду існування ВНТЗФ.

У рамках матеріалознавчих досліджень для розширення критеріїв оцінки процесів старіння паперу особливо цінних документів, стану його структури, окрім pH водної витяжки (кислотності), було використано показник пухлості та уявної щільності, визначення яких не призводить до руйнування матеріалу. Зокрема, під час розробки НДР «Система збереження бібліотечних фондів: проблеми та впровадження в умовах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського» визначалися зміни структури паперу за показником його пухлості, зокрема для стародруків як кількісна характеристика інтенсивності процесу старіння матеріалу цих видань. Акцент зроблено на видання кириличного друку, що надійшли на реставрацію, – досліджено декілька тисяч аркушів. Розрахунок пухлості в $см^3/г$ паперу здійснювався за визначенням маси метра квадратного паперу та його товщини. Відомо, що на показник пухлості та щільності паперу впливає вид волокна, його розміри, гнучкість та кількість відірваних частин целюлозного ланцюж-

ка волокна, вміст геміцелюлоз та ряд інших факторів. Для зниження інтенсивності процесів старіння під час відновлювальних операцій безпосередньо поліпшити (знизити) вдається пухлість та пилимість паперу; на нерівномірність структури та композицію паперу можна впливати побічно, оскільки ці властивості, зумовлені технологією виготовлення паперу, при реставрації не змінюються. В рамках матеріалознавчих досліджень паперу під час реставрації в процесі технологічних операцій промивання, пресування, забуферювання аркушів пухлість паперу зменшується на 0,2–0,4 одиниці і наближається (дорівнює) величині 1,6 $см^3/г$, за якої збільшується механічна міцність паперу. Це зазвичай позитивно позначається на таких показниках паперу як опір зламові та опір роздиранню. Адже саме ці показники характеризують те механічне навантаження, яке отримує папір документа при перегортанні його сторінок користувачами. Видання з показником пухлості 1,6 $см^3/г$, а також менше характеризуються уповільненим протіканням процесу старіння паперу і не потребують допоміжних оптимізуючих заходів. Отже, розрахунковий показник пухлості паперу може бути використаний для характеристики фізичного стану матеріальної основи документів, для визначення першочерговості відбору на реставраційно-відновлювальні роботи стародруків та переведення їх в цифровий формат.

Наступною важливою складовою матеріалознавчого напряму є здійснення обстеження масивів документів чи якогось конкретного документа з метою розробки превентивних консерваційних заходів. Під час обстеження кожного колекційного екземпляра створюється цілісна картина фактичного фізичного стану усього масиву документів. Зазвичай, при неможливості обстежити усю колекцію застосовується комплексна експертиза стану фізичного збереження фондів на рівні репрезентативної вибірки. В рамках наукових тем, що виконувалися в ЦКР НБУВ, було запроваджено детальне дослідження фактичного фізичного стану кожного п'ятого екземпляра колекції. Загалом для оцінки стану документів було взято принцип науково-обґрунтованого аналізу збереженості документів, що враховує технології виготовлення і властивості використаних матеріалів, а також вплив біотичних і абіотичних факторів, що діють при зберіганні і використанні. За роки існування ЦКР НБУВ, а потім ВНТЗФ було обстежено велику кількість документів, серед яких відомі колекції «Інкунабули», «Етьєни», «Плантени», «Альдини», «Дідо» з відділу стародруків та рідкісних видань, зібрання роду Хрептовичів, родова книгозбірня Яблоновських, Бібліотека Луцько-Житомирського єзуїтського колегіуму, Бібліотека Кременецького єзуїтського колегіуму, бібліотека Києво-Софійського собору з відділу

бібліотечних зібрань та історичних колекцій, колекція видатного вченого-сходознавця А.Ю. Кримського, окремі документи з колекцій І.Я. Айзенштока, М.І. Костомарова, Колегії Павла Галагана, А. і Е. Сенюків, Ю.М. Соколова, С.М. Ландкофа, масив дисертацій з відділу організації та обслуговування основним фондом, книжково-альбомний фонд (розділ «Україніка») з відділу образотворчих мистецтв, рукописні документи Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині, а саме зібрання рукописних книг XIII–XX ст. (фонд № 310), рукописний фонд № 301 «Рукописи церковно-археологічного музею при імператорській Київській Духовній Академії», рукописне зібрання бібліотеки Київської духовної семінарії (фонд № 305) та багато-багато інших документів. Результати проведених науково-прикладних досліджень колекцій та окремих документів поповнили базу даних «Збереження унікальних документів», розроблену разом з Інститутом інформаційних технологій НБУВ з адаптацією програмно-технологічних засобів САБ «ІРБІС64».

Невід'ємною частиною матеріалознавчого напрямку досліджень є науково-прикладне обстеження документів перед експонуванням їх на різноманітних виставках за допомогою інструментальних методів, а також уточнення умов приміщень, де будуть перебувати експонати та фіксування їхнього фактичного фізичного стану після повернення на місце постійного зберігання. Слід зауважити, що цей напрям роботи науковців відділу НТЗФ особливо активізувався в останні роки.

Для дотримання принципу сумісності реставраційного матеріалу і паперу документа важливою складовою матеріалознавчого напряму став вхідний контроль реставраційних та витратних матеріалів, що використовуються для відновлення документів відділами реставрації та оправи НБУВ. Упродовж усього періоду діяльності ЦКР НБУВ фахівцями було вибрано, досліджено, апробовано та впроваджено не один десяток нових видів нейтральних паперів оптимальної товщини з натуральних волокон. Папери, картон та інші матеріали, що використовуються під час реставрації для оптимізації матеріальної основи та конструкції документів, а також для виготовлення індивідуальних засобів захисту з метою тривалого зберігання різноформатних документів, повинні виконувати подвійну стабілізаційну функцію. Вони призначені запобігати подальшій дії руйнівних факторів навколишнього середовища і створювати резерв довговічності, що є необхідною умовою для тривалого зберігання раритетних документів. Вміщення документів в індивідуальні засоби зберігання з відповідного нейтрального матеріалу завдяки спеціальним властивостям цього матеріалу уповільнює природне старіння

паперу власне документа. Основними критеріями для відбору паперів та інших матеріалів для стабілізації документів є такі їхні фізико-хімічні характеристики, як рівень кислотності та склад паперу по волокну, щоб із часом відреставровані документи не стали крихкими та не змінили свій первісний стан.

Насамкінець слід зазначити, що зібрана інформація про застосовані та інші нові матеріали буде використана для наповнення бази даних технологій, методів, матеріалів та обладнання з урахуванням їхньої економічності та конкурентної спроможності. Створений ресурс стане підґрунтям для апробації та впровадження нових матеріалів для стабілізації матеріальної основи бібліотечних документів в НБУВ і може бути корисним для інших наукових бібліотек України.

УДК 025.7/.9:027.021+502.175
Крікова Таміла Вальтерівна
Krikova Tamila
головний бібліотекар
Chief Librarian
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ПРИМІЩЕНЬ ТА БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

ECOLOGICAL MONITORING OF FACILITIES AND LIBRARIAN FONDS OF SCIENTIFIC LIBRARIES

Екологічний моніторинг є складовою частиною системи збереження бібліотечних фондів і дозволяє формувати бази даних та своєчасно відстежувати зміни стану бібліотечних фондів для визначення пріоритетів упровадження консерваційних та стабілізаційних заходів із використанням інноваційних підходів до забезпечення збереження фондів.

Ecological monitoring is an integral part of the system of librarian fonds preservation. It allows creating databases and promptly tracking changes in the state of librarian fonds to prioritize implementation of conservation and stabilization measures using new innovative approaches to ensure librarian fonds preservation.

Ключові слова: книгосховище, бібліотечні фонди, екологічний моніторинг, екологічний паспорт книгосховища, режими зберігання фондів.

Key words: book depository, librarian fonds, ecological monitoring, ecological passport of a book depository, fonds storage regimes.

Вагомість збереження наукової та культурної спадщини в наукових бібліотеках з кожним роком зростає, бо саме ці заклади забезпечують науково-історичну та культурно-історичну спадковість в нашому суспільстві.

Усвідомлення відповідальності перед нащадками за це, призвело до створення у другій половині минулого століття, а саме у 1992 р., в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (тоді – Центральній науковій бібліотеці) Національної академії наук України Центру консервації та реставрації (ЦКР).

Уперше було сформульовано стратегічні цілі та завдання системи збереження фондів НБУВ, розроблено шляхи їх тактичного втілення, запроваджено міжнародні стандарти, розроблено основні положення та методичні рекомендації із забезпечення збереженості бібліотечних фондів.

Від початку створення ЦКР важливою складовою системи збереження фондів бібліотеки стало виконання заходів комплексного постійно діючого екологічного моніторингу приміщень та фондів. Основну увагу було спрямовано на обстеження стану книгосховищ та спостереження за режимами зберігання бібліотечних фондів (температурно-вологісним, санітарно-гігієнічним та світловим). Спостереження за станом фізичного збереження фондів, аналіз та виявлення причин змін фізичного стану документів дозволило розробити та реалізувати заходи з попередження та усунення негативної дії факторів навколишнього середовища на фізичний стан бібліотечних фондів для забезпечення їх довготривалого зберігання.

Екологічний моніторинг приміщень бібліотеки включає:

– систему контролю та управління мікрокліматом приміщень бібліотеки, яка складається з формування електронної бази даних показників температурно-вологісного режиму (температури та відносної вологості повітря) «Моніторинг температурно-вологісного стану НБУВ» та їх аналізу з метою надання вчасних та конкретних рекомендацій фондоутримувачам та технічній службі для запровадження необхідних заходів стосовно нормалізації мікроклімату у фондосховищах;

– ефективне забезпечення санітарно-гігієнічного режиму, а саме мікробіологічний моніторинг повітря приміщень та фондів, моніторинг кількісного та якісного хімічного складу повітря, моніторинг ентомологічного стану приміщень та фондів, масову санітарно-гігієнічну обробку фондів з профілактикою нерозповсюдження мікробіологічного забруд-

нення шляхом візуального виявлення уражених примірників для здійснення в подальшому їхньої поаркушевої стабілізаційної дезобробки;

– моніторинг світлового режиму шляхом контролю освітленості;

– багаторівневий контроль фактичного фізичного стану фондів, у тому числі контроль усіх нових надходжень, обстеження документів перед експонуванням на виставках у Бібліотеці та поза її межами, планові обстеження колекцій та окремих документів для наповнення БД «Збереження унікальних документів НБУВ»;

– профілактику аварійних ситуацій шляхом створення «Планування дій на випадок надзвичайних ситуацій в установі» та здійснення комплексу заходів для запобігання виникненню в Бібліотеці аварійних ситуацій.

Осучасненням механізму виконання комплексного екологічного моніторингу приміщень та бібліотечних фондів стала електронна паспортизація сховищ. Традиційний екологічний паспорт книгосховища було розроблено фахівцями відділу наукових технологій збереження фондів ЦКР у 1995 р.

Від 2013 р. на базі комп'ютерної підтримки за допомогою САБ «ІРБІС64» традиційний паспорт було переформатовано в сучасний електронний паспорт книгосховища. Заповнені паспорти книгосховищ формують базу даних «Екологічний паспорт книгосховища».

Електронний паспорт книгосховища включає первинні описи технічних характеристик книгосховища; кількісну та якісну характеристики бібліотечних фондів, що там зберігаються; відомості про фактичне дотримання нормативних вимог до засобів забезпечення фізичного збереження документів під час їхнього зберігання та режимів зберігання (температурно-вологісний, санітарно-гігієнічний та світловий режими); вимоги щодо дотримання правил протипожежної безпеки тощо. Сучасний електронний паспорт має 111 позицій. Дані до паспорту заносяться при первинних планових суцільних обстеженнях книгосховищ та фондів, під час планового контролю умов зберігання фондів, у разі виникнення аварійної ситуації тощо. Записи редагуються відповідно до переміщення фондів, отримання нових надходжень та ін.

Аналіз та обробка баз даних, які сформовано завдяки екологічному моніторингу приміщень та фондів, дозволяють оптимізувати визначення обсягів матеріально-технічного забезпечення фахівців Бібліотеки сучасним обладнанням, зокрема: інженерно-технічними комунікаціями та системами підтримання нормативних режимів зберігання, модульним обладнанням для зберігання фондів, протипожежним та охоронним устат-

куванням, обладнанням для реставраційно-відновлювальних і стабілізаційних робіт та санітарно-гігієнічної обробки ушкоджених документів.

Оптимальне поєднання діяльності Центру консервації і реставрації НБУВ, структурних підрозділів Бібліотеки, що відповідають за стан збереження бібліотечних фондів, та технічних служб забезпечує комплексність виконання заходів екологічного моніторингу приміщень та фондів НБУВ.

УДК 025.9:027.021
Митківська Тетяна Іванівна
Mytkivska Tetiana
завідувач відділу
Head of Department
Національний науково-дослідний реставраційний центр України
National Research Restoration Center of Ukraine

МІКОЛОГІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ РУКОПИСІВ ТА ДОКУМЕНТІВ

MYCOLOGICAL INVESTIGATION OF MANUSCRIPTS AND DOCUMENTS

Проведено мікологічну експертизу понад 30 рукописів та документів з різних музеїв України. На більшості обстежених пам'яток пошкодження застарілі, мікроміцети втратили життєздатність.
This paper deals with mycological investigation of over 30 manuscripts and documents from different museums of Ukraine. It was determined that damage on most documents was obsolete, and micromycetes were in anabiosis.

Ключові слова: рукописи, документи, мікологічне обстеження, пошкодження, мікроміцети.
Key words: manuscripts, documents, mycological investigation, damage, micromycetes.

Рукописи, стародруки та актові документи, що надходять на реставрацію до Національного науково-дослідного реставраційного центру України (ННДРЦУ), мають різноманітні пошкодження, в тому числі й мікологічного характеру. Найбільш типовими є різноманітні плями, спричинені виділенням специфічних агресивних забарвлених метаболітів – продуктів життєдіяльності мікроміцетів. Проте ці пошкодження

часто бувають давніми, а мікроорганізми, що їх спричинили, – в неактивному стані (анабіозі).

Для встановлення загальної інфікованості та життєздатності структурних елементів мікроміцетів (спор, конідій, фрагментів гіф) та потреби в дезінфекції проводиться мікологічне обстеження (мікологічна експертиза) музейних предметів, що включає такі етапи: 1) візуальне обстеження, 2) відбір проб, 3) аналіз відібраних проб. Аналіз проб передбачає пряме мікроскопування, в окремих випадках електронну сканувальну мікроскопію; висівання на стандартні живильні середовища; ідентифікацію виділених мікроміцетів. Потреба достовірного діагностування певного виду пов'язана не лише з його здатністю пошкоджувати музейні предмети, а й з патогенними властивостями щодо людини.

Протягом 2007–2016 рр. відділом біологічних досліджень ННДРЦУ було проведено мікологічне обстеження понад 30 стародруків та рукописів. Воно виявило, що такі пам'ятки, як «Градуал на трьох аркушах» (1642 р., папір), «Документ, який стосується с. Бялкевичі» (1536 р., пергамент), «Акт побудови цукрового заводу» (1840 р., пергамент) з Волинського краєзнавчого музею; «Сувій Тори» (19 ст, пергамент), «Патент № 2711 «Закусило» (1802 р., пергамент, папір) з Житомирського обласного краєзнавчого музею; «Поминальник» (17–18 ст., пергамент, дерево), «Статут Братства церкви Св. Трійці у Дрогобичі» (1739 р., папір, шкіра) з музею «Дрогобиччина», мали незначні пошкодження, що проявлялись у вигляді пилових забруднень, сірих і темних плям на полях та біля корінця. Мікологічний аналіз цих ушкоджень показав, що більшість мікроорганізмів втратили життєздатність і лише в деяких пробах розвивалися поодинокі колонії (переважно представників родів *Penicillium* та *Aspergillus*) з 1–2 уколів (з 5–7 повторів). Для таких пам'яток було рекомендовано санітарно-гігієнічне очищення без застосування біоцидів чи локальна дезінфекція, – як у випадку з «Патентом Волинської губернії № 3118» (1802 р., пергамент, папір) з Житомирського обласного краєзнавчого музею, де в пробах з білуватих точкових плям у монокультурі виділявся *Penicillium decumbens*, який характерний деструктивними властивостями щодо паперової основи документів [3].

Рукописи «Документ на право володіння землею» (1539 р., пергамент, віск, шнур) та «Право власності, підтверджене Сигізмундом, видане Доротеї Гняді» (16 ст., пергамент, віск, шнур) з музею «Дрогобиччина» мали значні пошкодження, зокрема забруднення поверхні, сліди затікання, коричнюваті та фіолетові плями на лицевому та зворотному

боках. У пробах, відібраних із зазначених пошкоджень, розвивалися мікроміцети та бактерії: *Penicillium aurantiogriseum, P. funiculosum, P. purpurogenum, Aspergillus niger, Fusarium moniliforme, Paecilomyces varioti, Rhizopus nigricans, Bacillus subtilis*.

Мікроміцети, виділені з рукописів, відомі не лише як активні деструктори матеріалів (*P. purpurogenum, Aspergillus niger*), але й як потенційні патогени та алергени (*Aspergillus niger, Fusarium moniliforme, Rhizopus nigricans*), що було додатковою підставою для рекомендацій стосовно дезінфекції.

Пам'ятки з пергаменту рекомендовано дезінфікувати 5% спиртовим розчином тимолу [1,4]. Проте тимол – слабкий фунгіцид, а *Aspergillus niger* та *Rhizopus nigricans* важко піддаються знешкодженню, тому на другому етапі дезінфекції вже застосовувався метод прокладок, що були змочені 2% (за сумою активних речовин у препараті) спиртовим розчином лізоформін-спеціалю [2] і висушені до вогкого стану. Контрольний мікологічний аналіз показав значне зниження чисельності та пригнічення життєздатності спор.

Список використаних джерел

1. ГОСТ 7.50–2002.СИБИД. Консервация документов. Общие требования. – Взамен ГОСТ 7.50–90; Введ. 01.01.2003. – Минск: Межгос. совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2002. – 10 с.

2. Митківська Т.І., Бідзіля В.О. Дослідження препарату лізоформін-спеціаль як антисептика для музейних пам'яток // Наук. доп. VIII міжнар. наук.-практ. конф. «Дослідження, реставрація та превентивна консервація музейних пам'яток. Сучасний стан. Перспективи розвитку» (Київ, 23–27 травня 2011 р.). – С. 250–254.

3. Нюкша Ю.П. Биологическое повреждение бумаги и книг. – С.-Петербург, 1994. – 235с.

4. Реставрация произведений графики : метод. рекоменд. – Москва, 1995. – 183 с.

5. Саттон Д., Фотергилл А., Ринальди Д. Определитель патогенных и условно патогенных грибов : пер. с англ. – Москва: Мир, 2001. – 486 с.

УДК 025.7/.9:027.021(477–25)НБУВ
Муха Людмила Вікторівна
Mukha Liudmyla
заступник генерального директора
Deputy Director General
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

НАУКОВІ РОЗРОБКИ ТА ПРАКТИЧНІ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ДОКУМЕНТІВ У НБУВ

SCIENTIFIC DEVELOPMENT AND PRACTICAL IMPLEMENTATION OF THE LIBRARIAN DOCUMENTS PRESERVATION SYSTEM IN VNLU

У ретроспективі висвітлено результати науково-дослідних робіт з проблеми збереження фондів упродовж останніх десятиліть, виконання яких дозволило сформувати принципово новий підхід до впровадження системи збереження фондів у НБУВ.
The paper reflects a retrospect of the results of research work on the problem of fonds preservation over the past decades, which allowed to form a fundamentally new approach to the introduction of the fonds preservation system in VNLU.

Ключові слова: збереження бібліотечних та архівних фондів, Центр консервації та реставрації, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Key words: preservation of librarian and archival fonds, Center of Conservation and Restoration, V. Vernadsky National Library of Ukraine.

Забезпечення збереження бібліотечних та архівних фондів нарівні з іншими напрямами діяльності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ) залишається справою першочергової важливості як від дня заснування установи, так і до сьогодення. Створення Центру консервації і реставрації у вересні 1992 р. у відповідності до Постанови Президії Національної академії наук України (НАН України) «Про розвиток Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН України» № 241 як науково-виробничого та координаційно-методичного підрозділу в структурі Бібліотеки (нині НБУВ), розробка його фахівцями низки науково-дослідних робіт (НДР) дозволили сформувати принципово новий підхід до вирішення проблеми

збереження фондів у Бібліотеці. Вперше в НБУВ під час виконання наукової теми «Екологія книгосховищ та її вплив на стан фізичного збереження бібліотечних фондів», що розроблялася в ЦКР НБУВ в 1993–1995 рр., було проведене комплексне обстеження умов зберігання фондів. Це обстеження здійснювалося відповідно до розробленого в рамках НДР «Екологічного паспорту книгосховища». Ця і наступна НДР «Система збереження бібліотечних фондів: проблеми та впровадження в умовах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського» (2000–2002 рр.) склали фундамент усієї наукової конструкції консервації бібліотечних фондів у НБУВ. Кожна з наступних НДР, що розроблялися в ЦКР НБУВ, органічно доповнювали, зміцнювали і розширювали напрям забезпечення збереження бібліотечних та архівних фондів Бібліотеки.

Для забезпечення довготривалого зберігання бібліотечних та архівних документів необхідно мінімізувати шкідливий вплив руйнівних факторів навколишнього середовища, стабілізувати або навіть поліпшити фактичний фізичний стан фондів у процесі їхнього формування, зберігання та використання.

Аналіз фізичного стану документів за результатами науково-прикладних обстежень дозволяє узагальнити заходи, які повинні забезпечити подальше ефективне збереження рукописної та друкованої спадщини. Диференціація документів згідно зі ступенем їхнього фізичного стану значно полегшує планування і здійснення масової обробки книг, забезпечуючи раціональне вилучення книг з одноманітними дефектами і пошкодженнями; поділ загальної технологічної схеми на окремі операції значно підвищує продуктивність процесу щодо повернення книг до читачів. Для бібліотечних та архівних фондів це комплекс робіт, що включає реставрацію паперових аркушів, виготовлення нової, ремонт чи реконструкцію старої оправи.

Інтенсивне використання документів читачами, невідповідність умов зберігання нормативним параметрам щодо режимів зберігання у книгосховищах та інші особливості процесу зберігання фондів, постійно зростаюче техногенне навантаження навколишнього середовища, аварії з різних причин призводять в кінцевому результаті до необхідності проведення безпосередньо в бібліотеці комплексу стабілізаційних операцій, спрямованих на уповільнення природного старіння та упередження пошкодження документів.

Завдання збереження рукописних і друкованих раритетів, як одна з головних складових діяльності Бібліотеки, набуває особливої актуальності під час виникнення в Бібліотеці аварійної ситуації. Врахову-

ючи важливість досвіду з організації подолання аварійної ситуації, а також її наслідків, доцільним було включення до плану наукової роботи Центру на 2003–2005 рр. НДР «Моделі і технології ліквідації наслідків та попередження аварійних ситуацій в бібліотеках». Аналіз досвіду з даної проблеми в світовій бібліотечній практиці і власного досвіду, набутого при подоланні наслідків техногенної аварії 2002 р. у НБУВ, передбачає виконання кількох основних передумов безпеки. Це, перш за все, профілактика (недопущення виникнення) аварії; готовність до аварії – наявність «Плану подолання аварії» в бібліотеці, організаційні заходи для ефективного виконання «Плану подолання аварії»; умови оптимального відновлення нормального режиму роботи в поставарійний період.

Актуальність наступної теми «Фазова консервація і стабілізація документів з ослабленою матеріальною основою на паперових носіях» (2006–2008 рр.) була обумовлена необхідністю розробки науково-практичних заходів для забезпечення збереження бібліотечних фондів з ослабленою матеріальною основою на паперових носіях стосовно фізико-хімічного, механічного та біологічного факторів.

Зміцнення ослабленої матеріальної основи і всієї конструкції документа зазвичай розглядається як одно- або багатоступеневе підвищення механічної міцності документа для поліпшення його фактичного фізичного стану, що досягається кількома фізико-хімічними способами: нашаруванням, дублюванням, просоченням, імпрегнуванням, ламінуванням та ін.

Тому в центрі уваги наукових досліджень у рамках наступної НДР «Ефективність нових матеріалів для зміцнення, стабілізації і реставрації матеріальної основи бібліотечних документів» (2009–2011 рр.) були пошук, апробація і впровадження нових матеріалів для зміцнення, стабілізації і реставрації матеріальної основи бібліотечних та архівних документів на паперових носіях. Для зміцнення ослабленої матеріальної основи та конструкції документів різних видів, форматів і років видання розробниками НДР були відібрані, досліджені, апробовані і впроваджені 17 сучасних видів паперу з натуральних волокон, оптимальної товщини, з високим показником довговічності. Для кожного виду паперу конкретизовано доцільність його застосування для відповідної реставраційної операції, а також досягнутий зміцнюючий ефект.

Створення електронних цифрових копій забезпечує збереження інформації, що міститься в цих документах, надає можливість широкого доступу до неї користувачам і робить неможливим подальше погіршен-

ня фізичного стану самих оригіналів документів. Для розвитку цього напрямку відповідно до вимог часу в 2012 р. співробітниками ЦКР НБУВ та Відділу програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж було розпочато виконання науково-дослідної роботи «Оптимізація використання традиційних і новітніх технологій в системі збереження бібліотечних фондів» (2012–2014 рр.).

Результатом досліджень, проведених в рамках цієї наукової теми, стали нові бази даних: БД «Мікроклімат фондосховищ НБУВ», БД «Екологічний паспорт книгосховища» та БД «Збереження унікальних документів НБУВ»(остання БД має дворівневу структуру: опис об'єктів збереження – на рівні колекцій (фондів) та на рівні окремих документів). Під час розробки НДР вперше проведено моніторинг новітніх носіїв інформації (CD, CDR, DVD, UDO), що зберігаються в НБУВ. В рамках цього моніторингу конкретизовано види, кількість та умови зберігання носіїв інформації. До плану науково-дослідної роботи були включені експериментальні дослідження впливу дезінфектантів на основі спиртовмісних складів на фізико-механічні та біологічні властивості паперу модельних зразків, які відображають широкий спектр паперів, наявних в бібліотеці. Дослідження проводилися з метою вживання безпечних дезінфектантів для відновлення документів на папері, ослабленому в результаті дії біологічних чинників.

Ці експериментальні дослідження та інші розробки продовжені в рамках науково-дослідної роботи «Екологічні та технологічні питання уповільнення процесів старіння паперових носіїв інформації в умовах бібліотечного середовища», що виконується у відділі наукових технологій збереження документів НБУВ упродовж 2015–2017 рр.

Результати згаданих науково-дослідних розробок були покладені в основу системи довготривалого зберігання фондів НБУВ, а практичні висновки та конкретні методичні рекомендації органічно доповнили та оновили систему збереження бібліотечних та архівних документів, запроваджену в Бібліотеці.

Основні складові сучасної системи збереження документів, що були апробовані та впроваджені в умовах НБУВ, можуть бути рекомендовані для вивчення та поширення в інших бібліотечних та архівних установах України.

УДК 049.35
Омельченко Микола Митрофанович
Omelchenko Mykola
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
Candidate of Technical Sciences, Senior Research Fellow

КОНСЕРВАЦІЙНІ ЗАХОДИ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ НА НЕДОВГОВІЧНОМУ ПАПЕРІ

CONSERVATION MEASURES FOR PRESERVATION OF DOCUMENTS PRINTED ON NON-DURABLE PAPER

Наведено аргументи щодо особливостей зберігання документів, надрукованих на недовговічному папері, зокрема газет. Висвітлено основні консерваційні заходи зі збереження документів на недовговічному папері.
The information on the specifics of preservation of documents printed on non-durable paper, in particular newspapers, is presented in this report. There are also described the basic conservation measures for the preservation of documents printed on non-durable paper.

Ключові слова: недовговічний папір, газета, збереження, консерваційні заходи.
Key words: non-durable paper, newspaper, preservation, conservation measures.

Вважається, що папір відноситься до недовговічних матеріалів, а папір, виготовлений із волокон деревної маси, який використовується для випуску газет, взагалі має термін дії близько 50 років. Одна з причин недостатньої довговічності газетного паперу – відносно висока кислотність виготовленого паперу (pH водної витяжки біля 5,0) та невисокі фізико-механічні показники.

Провідні наукові бібліотеки розробили різні заходи протидії підвищенню кислотності паперу документів, також і газетного паперу. Ці заходи актуальні, але доступні не кожній установі через затратні технології в той час, як проведення превентивних заходів з фізичного збереження неушкодженого матеріального носія – завдання більш реальне.

Газетний папір має велику значимість з ряду причин: це широко розповсюджений матеріал для випуску інформаційних новин, він має гарні друкарські властивості, його ціна відносно невисока. Газета – носій значної за обсягом інформації та засіб швидкого її донесення до

читачів. Як стверджують дослідники виробництва газетного паперу, попередниками сучасних газет вважаються «реляції» – рукописні листки, найбільш ранні з яких з'явилися у Відні в 1488 р. В Росії рукописні «куранты» в 1702 р. були замінені друкованою газетою. Перша в світі надрукована на папері газета під назвою «Ді-бао» з'явилася в Китаї в 1725 р. [1].

Композиційний склад газетного паперу упродовж усього часу його виготовлення та використання суттєво змінювався. Так, перші газети виготовлялися на ганчір'яному папері. Цей склад уже на стадії виготовлення паперу гарантує йому довговічність. У XIX ст. для композиційного складу багатьох видів паперу, наразі й газетного, стали використовувати нові напівфабрикати. З винайденням та використанням у композиції паперу деревної маси та різних видів целюлоз вартість його знизилася, однак погіршилися механічні показники в цілому та показники довговічності зокрема.

Розвиток світової целюлозно-паперової промисловості у XX ст. відбувався інтенсивно, значно випереджаючи інші галузі виробництва. Практично кожні 15 років обсяг її продукції подвоювався [2]. Продукція цієї галузі застосовується для виготовлення виробів у різних сферах промисловості: поліграфії (газети, книжки, журнали тощо), приладобудуванні, будівництві, медицині, обчислювальній техніці. Доцільно зазначити, що кожна людина в своїй професійній діяльності використовує різні види паперу та картону. Зупинившись тільки на використанні газет у приватних (домашніх) умовах та в бібліотеках, можна помітити певні відмінності. Так, життя газетного аркуша в домашніх умовах коротке, як правило, читач газети довго її не зберігає. Бібліотека є особливим користувачем газет. Тут вони накопичуються, підшиваються, переплітаються, а також завдяки нормативним умовам забезпечується їх довготермінове зберігання.

Довготермінове зберігання газет забезпечується також завдяки реалізації різних стабілізаційних заходів, зокрема декислотизації аркушів (нейтралізації); виготовленню твердих палітурок чи розміщенню газет в індивідуальні засоби захисту (коробки, папки тощо); реставрації; зміцненню пошкоджених по периметру аркушів спеціальними матеріалами фірми «Neschen» (плівки filmolux, filmomatt, filmoplast та ін.); ламінуванню.

Водночас фахівці з питань консервації та збереження фондів мають оперативно надавати рекомендації зберігачам газет відносно нормативного зберігання документів. Особливо це є актуальним для документів на недовговічних видах паперу: газетному, книжково-журнальному та ін. Слід додати, що недовговічність цих видів паперу характеризується рядом показників, а саме: світлостійкістю, зносостійкістю, водостійкістю.

Практичний досвід з консервації і збереження бібліотечних фондів [3] у НБУВ упродовж 25 років показує, що правильно поставлена робота зі своєчасної оправи газетних підшивок в опатні одиниці зберігання, реставрація, виготовлення індивідуальних засобів захисту та інші операції навіть із появою нових матеріалів та хімікатів, котрі застосовують поліграфічні підприємства у XXI ст., забезпечує стабільний фізичний стан документів.

Тому перший консерваційний захід для забезпечення збереження газет, надрукованих на недовговічному папері, є їх оправлення в тверді палітурки.

Другим важливим аспектом у збереженні оправлених газетних підшивок є правильне їх розміщення на полицях бібліотечних стелажів. Мається на увазі достатня ширина бібліотечної полиці та горизонтальне розміщення не більше 4–5 оправлених комплектів газет один на інший. Більша кількість комплектів є недоцільною, оскільки під дією їхньої власної ваги відбуваються згини по лінії скріплення палітурки і корінця, що призводить до розриву корінця і газетного блоку. Тож таке розміщення 4–5 оправлених комплектів газет є оптимальним для зберігання на бібліотечній полиці.

Застосування нових технологій з оцифрування газет є також дієвим заходом з консервації і збереження газетних фондів.

Однак найбільш необхідним консерваційним заходом для забезпечення збереження документів, надрукованих на недовговічному папері, як стверджує бібліотечна практика, є дотримання нормативних режимів зберігання, що встановлені відповідними стандартами.

Додають проблем для збереження документів на недовговічному папері також і новинки технічного прогресу, а саме: з'явилися нові оптичні відбілювачі для паперової маси, що використовуються на стадії виробництва газетного паперу, та нові підходи до друкування газетної шпальти. Підвищення білизни паперу є корисним для видавця, оскільки можна використовувати нову гарнітуру для друку, що збільшує текстову площу задруківки шпальти. На жаль, при цьому зменшуються поля шпальти – додаються труднощі під час оправлення газет (в зону виготовлення оправи потрапляє й частина надрукованого тексту).

Отож наукова робота зі збереження бібліотечних фондів набуває нового змісту, потребує уваги до фізичного стану і нових надходжень. Для збереження і стабілізації бібліотечних документів, надрукованих на недовговічному папері, відповідальні за збереження фондів у структурних підрозділах бібліотек та архівів повинні володіти певними знаннями та мати досвід з питань консервації.

Бібліотечна практика показує, що при правильній організації робіт зі збереження і консервації бібліотечних фондів, надрукованих на недовговічному папері, можна суттєво подовжити термін їх зберігання та використання в бібліотеках та архівах.

Список використаних джерел

1. Фляте Д.М. Новое в производстве газетной бумаги. – Л.: Гослесбумиздат, 1957. – С. 3.
2. Примаков С.П. Технологія паперу і картону: навч. посіб. / С.П. Примаков, В.А. Барбаш .– 2-ге вид., перероб. – К.: ЕКМО, 2008. – 425 с.
3. Омельченко М.М. Фізичний стан паперу українських газет 1917–1921 рр. / М.М. Омельченко, Л.П. Затока, Т.О. Борисенко // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань : зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 146–148.

УДК 676.026–043.92
Остапенко Аліна Анатоліївна
Ostapenko Alina
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЗИКО-МЕХАНІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ МОДЕЛЬНИХ ЗРАЗКІВ ПАПЕРУ ПІСЛЯ ШТУЧНОГО СТАРІННЯ

RESEARCH OF PHYSICAL AND MECHANICAL PROPERTIES OF MODEL SAMPLES OF PAPER UNDER ACCELERATED AGEING

Досліджено фізико-механічні показники форзацного паперу, картону палітурного та картону хром-ерзац після штучного старіння за температури 105±2 °С протягом 72±1 год. Висвітлено вплив дезінфектанту «Валеус-Д» концентрацією 0,5% на фізико-механічні показники модельних зразків.
The influence of accelerated ageing at the temperature of 105 ± 2 °C for 72 ± 1 hours on physical and mechanical properties of book-end paper, binder board and coated board was investigated. It was shown, that the "VALEUS-D" disinfectant influences the physical and mechanical properties of model samples.

Ключові слова: форзацний папір, картон палітурний, картон хром-ерзац, штучне старіння, дезінфектант «Валеус-Д».

Key words: book-end paper, binder board, coated board, accelerated ageing, "VALEUS-D" disinfectant.

Проблема підвищення довговічності паперу для тривалого користування з часом не тільки не втратила актуальності, але й істотно загострилася в зв'язку з необхідністю вирішення питань ресурсо-, енергозбереження та питань екології.

Огляд літературних даних показав, що в світовій практиці консервація бібліотечних та архівних документів на паперовій основі стосовно біологічного фактору здійснюється механічним способом очищенням їх від нальотів мікроміцетів та дезінфекцією. Використання фізичних і хімічних методів не є універсальним. Застосування механічного очищення документів без дезінфекції можливе за умов постійного контролю за їхнім станом під час зберігання.

У виробництві паперу та картону застосовуються хімічні речовини, які можна розділити на дві групи: функціональні хімікати, що забезпечують певні властивості готової продукції, і хімікати, що впливають на ефективність функціонування папероробних машин. І ті, й інші певним чином впливають на процес природного старіння паперу і на його довговічність. Так, наприклад, розвиток технології хімізації паперу призвів до створення марок паперу, які можна віднести до композиційних матеріалів. Основні властивості таких марок визначаються не тільки волокнистою матрицею, але й, до значної міри, полімерними добавками та іншими допоміжними матеріалами.

Тому проблема вивчення процесів, що відбуваються при старінні сучасних видів паперу, є дуже актуальною для прогнозування термінів експлуатації та зберігання друкованих видань у бібліотечних та архівних установах.

Для дослідження процесів штучного старіння матеріалів були відібрані зразки форзацного паперу, картону палітурного, картону хром-ерзац та дезінфектант – «Валеус-Д» (комплекс полігексаметиленгуанідинів).

Дезінфектант «Валеус-Д» характеризується такими властивостями: прозора нелетка рідина, що не має запаху, хімічно стійка, містить у своєму складі комплекс полігексаметиленгуанідинів (ПГМГ) – ПГМГ гідрохлориду (18±0,9%) та ПГМГ фосфату (1,4±0,6%); проявляє бактерицидні та фунгіцидні властивості. Зазвичай у дезінфекційній практиці використовуються водні розчини дезінфектанта «Валеус-Д» з концентрацією іонів водню pH 7.

Для ефективного використання фунгіцидів необхідно враховувати те, що вони мають відповідати певним вимогам. По-перше, фунгіци-

ди не повинні впливати на здоров'я людини та навколишнє середовище, мати кислотність на рівні pH 7, володіти високою активністю по відношенню до широкого спектру мікроскопічних грибів та не мати негативного впливу на фізико-механічні, фізико-хімічні та естетичні властивості документів. Тому було проведене дослідження фізико-механічних показників паперу та картону, оброблених дезінфектантом «Валеус-Д» з концентрацією 0,5 %. Проведення досліджень на штучне старіння паперу та картону здійснювалося згідно з ДСТУ ISO 5630-1:1991.

Для прогнозування експлуатаційних властивостей паперу визначали такі фізико-механічні показники, як руйнівне зусилля та міцність на злом під час багаторазових перегинів (необробленого та обробленого дезінфектантом; до старіння та після старіння). Для прогнозування експлуатаційних властивостей картону визначали, зокрема: опір згинанню в поперечному напрямку, опір згинанню в поздовжньому напрямку, міцність при розшаруванні (необробленого та обробленого дезінфектантом; до старіння та після старіння). Результати випробування будуть висвітлені в доповіді.

На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що після термічної обробки фізико-механічні показники палітурного картону а саме: опір згинанню в поперечному напрямі та опір згинанню в поздовжньому напрямі зменшилися на 56,6% і 56,18% відповідно. Після обробки наданих зразків дезінфектантом «Валеус-Д», 0,5%-вим розчином, наведені вище показники збільшилися на 35% і 33% в порівнянні зі зразками, необробленими після термічної обробки. Аналогічний результат щодо підвищення фізико-механічних показників можна спостерігати й на картоні хром-ерзац. Щодо форзацного паперу, то показник руйнівного зусилля після термічної обробки зменшився на 48,2%, а після оброблення дезінфектантом «Валеус-Д», розчином 0,5%, збільшився лише на 10%. Аналогічну картину спостерігаємо і для показника міцності на злом під час багаторазових перегинів: після термічної обробки даний показник мав значення 12 ч. п. п. у порівнянні з показником без термічної – 352 ч. п. п.

Таким чином, оскільки дезінфектант «Валеус-Д» є розгалуженим полімером, то підвищення фізико-механічних показників паперу та картону після термічної обробки відбувається внаслідок не тільки інтенсивного утворення водневих зв'язків, але й за рахунок процесів полімеризації за температури 105±2 °С.

УДК 655.3.066.11–03
Савчук Ярослав Ігорович
Savchuk Yaroslav
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Чуєнко Андрій Ігорович
Chuienko Andrii
науковий співробітник
Research Fellow
Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАНУ
Danylo Zabolotny Institute of Microbiology and Virology of the NAS of Ukraine
Волосатих Людмила Михайлівна
Volosatykh Liudmyla
провідний інженер-хімік
Leading Chemical Engineer
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ АНТИФУНГАЛЬНОЇ ОБРОБКИ МАТЕРІАЛІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В КНИГОДРУКУВАННІ

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF ANTIFUNGAL PROCESSING OF MATERIALS USED IN BOOK PRINTING

Досліджено грибостійкість оброблених та необроблених фунгіцидом «Валеус-Д» зразків матеріалів, що використовуються в книгодрукуванні. Доведено, що без ефективної антифунгальної обробки досліджуваних матеріалів вже на початку експерименту (до 7 діб) під дією тест-культури *Aspergillus niger* відбувалося значне ураження поверхні зразків, яке перевищувало 25% їхньої площі.
The fungal resistance of samples of the "Valeus-D" fungicide-treated and untreated materials used in book printing is researched. It is proved that over 25% of the surface of the samples subjected to the *Aspergillus niger* test culture was significantly damaged at the beginning of the experiment (up to 7 days) without effective antifungal treatment of the studied materials.

Ключові слова: мікроміцети, антифунгальна активність, «Валеус-Д», мікологічне пошкодження.
Key words: micromycetes, antifungal activity, "Valeus D", mycological damage.

Мікроскопічні гриби відомі як деструктори багатьох технічних матеріалів: гуми, пластмас, будівельних матеріалів тощо. Досить гостро

проблема мікологічного пошкодження постає перед бібліотеками. Адже за рахунок підвищеної відносної вологості повітря та вологовмісту субстрату, а також завдяки наявності поживних речовин у папері, клеї, фарбі та інших елементах книг відбувається розвиток мікроскопічних грибів на їхній поверхні.

Наші попередні дослідження засвідчили, що без додаткової обробки фунгіцидним засобом різні види друкарського паперу здатні швидко пошкоджуватися мікроміцетами [1]. Однак, крім друкарського паперу, в книгодрукуванні використовуються й інші матеріали, які теж можуть заражатися мікроскопічними грибами, а їхні грибостійкі властивості не є вивченими.

Отже, метою роботи стало дослідження грибостійкості деяких матеріалів, що використовуються в книгодрукуванні та реставрації бібліотечних документів, а також оцінка ефективності їх антифунгальної обробки 0,5%-вим розчином дезінфектанта «Валеус-Д».

Досліджували сім видів матеріалів (картон палітурний, картон хром-ерзац, форзацний папір, коленкор, бумвініл, ледерин, марлю поліграфічну). Як фунгіцид застосовували біоцид «Валеус-Д» у концентрації 0,5%. Як тест-культуру використовували мікроскопічні гриби, що, за даними літератури, є активними деструкторами технічних матеріалів та типовими видами мікобіоти в книгосховищах країн з помірними кліматом, до яких відноситься й Україна, – *Aspergillus niger* Tiegh.

Оцінку ефективності антифунгальної обробки паперу здійснювалася на 7, 14, 21 та 28 добу. Грибостійкість зразків оцінювалася за 6-бальною шкалою згідно з положеннями ГОСТ 9.048-89. Усі дослідження проводилися в трикратній повторності.

З таблиці видно, що матеріали, не оброблені фунгіцидним препаратом, дуже швидко зазнають мікологічного пошкодження тест-культурою *A. niger*. Так, уже через 7 днів після обробки суспензією гриба контрольні зразки таких матеріалів як коленкор, ледерин та марля поліграфічна зазнають найвищого балу мікологічного пошкодження. Наразі картон хром-ерзац, форзацний папір та бумвініл зазнавали дещо меншого мікологічного пошкодження, з балами грибостійкості від 2 до 3. Водночас необроблені зразки картону палітурного не зазнавали жодного пошкодження з боку тест- культури *A. niger*. Слід зауважити, що зразки вказаного матеріалу виявились найбільш грибостійкими, зокрема протягом всього часу експерименту не спостерігалось ніякого обростання досліджуваних фрагментів картону палітурного – як у необробленого, так і в обробленого дезінфектантом «Валеус-Д».

На противагу контрольним зразкам усіх досліджуваних матеріалів, фрагменти, які були оброблені розчином «Валеус-Д», за 7 днів експозиції не ушкоджувалися тест-культурою *Aspergillus niger.*

Таблиця. Стійкість матеріалів до впливу *Aspergillus niger.*

Зразок	Грибостійкість, бал							
	7 днів		14 днів		21 день		28 днів	
	Н*	О	Н	О	Н	О	Н	О
Картон палітурний	0	0	0	0	0	0	0	0
Картон хром-ерзац	3	0	5	0	5	0	5	3
Форзацний папір	2	0	3	0	3	0	3	0
Коленкор	5	0	5	0	5	5	5	5
Бумвініл	3	0	5	0	5	3	5	4
Ледерин	5	0	5	1	5	4	5	5
Марля поліграфічна	5	0	5	0	5	0	5	0

Після 14 днів дослідження необроблені зразки матеріалів зазнали більшого ураження. Зокрема, зразки картону хром-ерзацу та бумвінілу збільшили бал ураження з 3 до 5; таким чином, ураження зразків перевищило 25% від їхньої площі. Фрагменти форзацного паперу зазнали дещо меншого ураження з балом грибостійкості 3. З іншого боку, зразки, оброблені фунгіцидом, на 14-й день експерименту зберігали свої антифунгальні властивості за винятком зразка ледерину, який зазнав незначного пошкодження з балом грибостійкості 1.

*Примітка: Н – зразки, необроблені фунгіцидним засобом; О – зразки, оброблені 0,5 %-вим розчином «Валеус-Д».

За три тижні, що тривало дослідження, було зафіксовано, що оброблені фунгіцидом зразки бумвінілу, ледерину та коленкору зазнали значного мікологічного пошкодження з балами грибостійкості 3, 4 та 5 відповідно. Інші чотири види матеріалів виявились стійкими до дії тест-культури гриба.

На останній, четвертий, тиждень експозиції оброблені зразки бумвінілу та ледерину зазнали більшого ступеню ураження. Поряд з цим, зразки картону хром-ерзацу ушкоджувалися тест-культурою *Aspergillus niger* з балом ураження 3. Протягом усього експерименту оброблені фунгіцидом зразки картону палітурного, форзацного паперу та марлі поліграфічної не зазнавали жодного мікологічного пошкодження.

За результатами досліджень виявлено низьку грибостійкість досліджуваних матеріалів. Отож можна стверджувати, що за сприятливих для розвитку мікроскопічних грибів умов досліджувані матеріали, що використовуються в книгодрукуванні та реставрації фондів, можуть за короткий час (до 7 днів) значно пошкоджуватися мікроміцетами. Водночас оброблені розчином «Валеус-Д» зразки зберігають грибостійкі властивості упродовж 14 днів.

Список використаних джерел

1. Оцінка ефективності антифунгальної обробки паперу / Я.І. Савчук, Н.Б. Баляниця, А.І. Чуєнко, Ю.Б. Письменна // Міжнар. наук. конф. «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору». – Київ, 2016. – С. 555–559.

УДК 025.9:579

Сурмашева Олена Василівна
Surmasheva Olena
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
доктор медичних наук, старший науковий співробітник
Doctor of Medical Sciences, Senior Research Fellow

ПРОБЛЕМА ОПТИМІЗАЦІЇ МІКРОБІОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПОВІТРЯ ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПРИМІЩЕНЬ

THE PROBLEM OF MICROBIOLOGICAL CONDITION OPTIMIZATION FOR INDOOR ENVIRONMENT AIR

Проаналізовано інформацію відносно небезпеки для здоров'я людей забруднен-

ня мікроорганізмами повітря приміщень. Наведені заходи профілактики та елімінації біологічного забруднення.
The information is analyzed concerning the danger to the health of people of indoor air pollution by microorganisms. The measures of prevention and elimination of biological pollution are given.

Ключові слова: бактерії, гриби, деконтамінація.
Key words: bacteria, fungi, decontamination.

Сучасна людина більшість свого часу проводить у приміщеннях, тому важливою умовою для її здоров'я є якість повітря. Рівень контамінації та видовий склад мікроорганізмів у повітрі приміщень має велике значення для оцінки його безпеки. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), у багатьох географічних регіонах існує прямий зв'язок між вологістю в приміщеннях та наявністю мікобіоти і захворюваннями дихальної системи або алергічними хворобами у немовлят, дітей і дорослих (1).

На жаль, наразі відсутні чіткі нормативні критерії щодо кількості мікроорганізмів у повітрі житлових приміщень, громадських закладів, зокрема й бібліотек. Рівень мікробного забруднення в приміщеннях залежить від обміну повітря, санітарного стану та інших факторів. Вважається, що повітря в приміщені є чистим, якщо число бактерій не перевищує 750 КУО/м^3 влітку і 150 КУО/м^3 взимку (2).

Зв'язок вологості в приміщеннях будівель та наявність мікроскопічних грибів з ризиками розвитку бронхіальної астми доведено вченими Великобританії, Німеччини, США, Росії та інших держав. Експерти ВООЗ вказують на неможливість виділення окремих видів мікроорганізмів, які суттєво впливають на розвиток захворювань та патологічних станів, окрім алергії на конкретні речовини, бо людина одночасно знаходиться під впливом багатьох факторів.

Надлишок вологи майже на будь-якій поверхні сприяє зростанню таких мікроорганізмів, як цвілеві та інші види грибів, а також бактерій, які потім стають джерелом забруднення повітря спорами, клітинами, частинками і леткими органічними сполуками. Слід зазначити, що головною в профілактиці розвитку мікроміцетів є підтримка оптимального режиму вологості в приміщеннях. Коливання температурних умов менше впливає на їхній розвиток. Російські вчені вважають, що концентрація спор мікроскопічних грибів вище за 1500 КУО/м^3 при відносній вологості вище 45% та ураження більше 5% стінових конструкцій є підставою для проведення заходів боротьби з ними (3). Ряд дослідників

вважає за доцільне розробляти нормативи на вміст мікроміцетів у повітрі для окремих груп людей, об'єднаних алергічними захворюваннями (хронічні риносинусити, мікогенна алергія тощо). Наразі не виявлено, як впливає наявність великої кількості мікроорганізмів, особливо мікроміцетів, у повітрі на стан практично здорових людей. Більша частина висновків досліджень, які опубліковані на сьогодні, стосується обстеження вже наявних захворювань. Також не зрозуміло, з яких причин не хворіє досить великий відсоток людей, що живуть або працюють в цих же приміщеннях.

Актуальними є обґрунтування мікробіологічних критеріїв оцінки внутрішнього середовища житлових та громадських приміщень, а також профілактичних заходів щодо обсіменіння повітря мікроорганізмами. В Україні відсутня нормативна документація щодо вмісту мікроорганізмів у повітрі житлових та громадських приміщень.

Існують різні способи боротьби з мікробіологічним забрудненням повітря приміщень. Вони включають механічне чищення, хімічну обробку та ретельний екологічний контроль. Зазвичай, використовують один метод або комбінацію методів боротьби з мікробіологічним забрудненням, особливо зі спорами плісняви.

Ефективними способами профілактики і боротьби із мікробіологічним забрудненням повітря є так звані механічні методи. До них відносяться застосування пилосмоків з HEPA-фільтрами. Ефективними є вентилятори, обробка поверхонь та предметів дезінфекційними засобами.

Спектр засобів для нормалізації внутрішнього середовища приміщень упродовж останнього десятиліття суттєво розширився.

Так, використовуються різні знезаражувачі-очисники повітря. За рахунок системи антибактеріальних фільтрів забезпечується знищення мікроорганізмів у потоці повітря. Дослідженнями Інституту громадського здоров'я ім. О.М. Марзєєва НАМН України визначено високу антимікробну дію спеціального знезаражувача–очисника повітря, після використання якого кількість бактерій в повітрі знижувалась від 2,77 разів до 6,4 разів в різні дні ($p=0,01$ та $p=0,001$). Кількість плісеневих грибів в повітрі приміщення, де проводилось дослідження, знижувалася від 10,3 разів до 14,1 разів ($p=0,001$). Встановлена також 100% антимікробна ефективність сольової лампи при деконтамінації повітря приміщень.

Список використаних джерел:

1.http://translate.googleusercontent.com/translate_c?depth=1&hl=ru&rurl=translate.google.com.ua&sl=en&tl=uk&u=http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3114807/&usg=ALkJrhhPtaLbcEcNQRvXXgC4_DF125eSmQ-b29-ehp-119-748.

2. Санитарные нормы. – М.: Изд-во Москва, 2007. – 767 с.
3. Градусова О.В., Чуприна О.В., Мельникова А.И., Калинина Н.В., Губернский Ю.Д. Исследование грибкового поражения жилых помещений с целью его гигиенического нормирования. – Проблемы мед. микологии. 2009. № 2. – С. 67.

УДК 025.9:027.021
Чуєнко Андрій Ігорович
Chuienko Andrii
науковий співробітник
Research Fellow
Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАНУ
Danylo Zabolotny Institute of Microbiology and Virology of the NAS of Ukraine
Савчук Ярослав Ігорович
Savchuk Yaroslav
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Баляниця Наталія Борисівна
Balianytsia Nataliia
інженер
Engineer
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

АКТУАЛЬНІСТЬ МІКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ ПОВІТРЯ ПРИМІЩЕНЬ, ПРИЗНАЧЕНИХ ДЛЯ ЗБЕРІГАННЯ ФОНДІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

TOPICALITY OF MYCOLOGICAL AIR MONITORING IN DEPOSITORY ROOMS OF SCIENTIFIC LIBRARIES

Проведено аналіз факторів, сприятливих для розвитку мікроскопічних грибів у бібліотечних приміщеннях. Досліджено видовий склад мікроміцетів-контамінантів повітря фондів 15 бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України (м. Київ).
The paper provides an analysis of factors conducive to the spread of microscopic fungi within librarian facilities. It gives a study of a species composition of micromycetes-air contaminants in the fonds of 15 libraries of research institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv).

Ключові слова: мікроміцети, мікологічний моніторинг повітря, мікологічне пошкодження.
Key words: micromycetes, mycological air monitoring, mycological damage.

Зберігання друкованих джерел інформації є основним завданням наукових бібліотек. Книги, газети, журнали, а також архівна наукова документація мають зберігатися в умовах, що забезпечують їхню цілісність та безпечність для користувачів. Досить часто такі умови порушуються, що призводить до передчасного старіння матеріального носія друкованих видань, пошкодження їх хімічними та біологічними агентами, зокрема мікроскопічними грибами [1].

Мікроскопічні гриби (мікроміцети) завжди присутні в повітрі житлових, промислових, офісних та бібліотечних приміщень. Основним джерелом потрапляння мікроміцетів у повітря є грунт, де їх кількість може сягати 80% від загальної концентрації мікроорганізмів [2].

Конідії (спори) мікроскопічних грибів разом з частками пилу осідають на поверхнях документів і при сприятливих умовах формують колонії, які, в свою чергу, утворюють рясне спороношення і поступово пошкоджують інші паперові матеріали [3].

Сприятливими умовами для розвитку мікроміцетів є такі фактори: підвищена відносна вологість повітря (60% і вище), високий вологовміст (3% і вище) внутрішніх поверхонь приміщень фондів, вологість паперу документів більше 10%, температура в приміщенні 28±2°С, відсутність справної вентиляційної системи (швидкість руху повітря менше 1 м/с, кратність повітрообміну менше 3 [4, 5]. Досить часто такі умови настають після виникнення аварійних ситуацій (розгерметизації систем водопостачання, гасіння пожеж) або внаслідок систематичних порушень при проектуванні або ремонті будівель (використання неякісних конструктивних елементів, гідро- та теплоізоляції тощо).

Під час розвитку мікроскопічних грибів на поверхні документів спостерігається механічна та хімічна деструкція. Механічна деструкція відбувається за рахунок проростання грибного міцелію в товщу паперу, картону або шкіри, а хімічна – під впливом агресивних продуктів життєдіяльності міксоміцетів – органічних кислот (лимонної, щавлевої, бурштинової), гідролітичних і окислювальних ферментів (целюлаз, протеаз, ліпаз, оксидаз) [6].

Друковані видання, пошкоджені мікроскопічними грибами, не тільки втрачають свою привабливість і придатність для використання, але становлять значну небезпеку для користувачів бібліотечних фондів. Більшість мікроскопічних грибів здатні спричиняти до виникнення в людей алергічних реакцій, захворювань дихальних шляхів, ураження

шкіри, а також мікотоксикозів – гострих та хронічних отруєнь мікотоксинами [7, 8].

Отож актуальним завданням для фахівців-мікробіологів є контроль мікологічного стану повітря приміщень, призначених для зберігання фондів наукових бібліотек.

Такий контроль здійснюється за допомогою періодичного відбору проб повітря аспіраційним методом за допомогою спеціального обладнання. При цьому на поверхню чашки Петрі з живильним середовищем потрапляє певний об'єм повітря, що дозволяє розрахувати вміст мікроскопічних грибів в 1 м³ повітря приміщення, яке підлягало обстеженню. Згідно з даними літератури, вміст грибів 500–1000 та більше колонієутворюючих одиниць (КУО) в 1 м³ повітря є критичним, оскільки це може спричинити мікологічне пошкодження паперових носіїв інформації [9, 10]. Крім цього, повітря обстежених приміщень взагалі не має містити токсинутворюючих та патогенних мікроскопічних грибів, зокрема *Aspergillus flavus, Aspergillus fumigatus, Stachybotrys chartarum.*

За період 2015–2017 рр. співробітниками НБУВ було відібрано 196 проб повітря з приміщень фондів бібліотек 15 різних наукових установ Національної академії наук України (м. Київ). З цих зразків виділено 58 видів мікроскопічних грибів, які належали до 22 родів відділів Zygomycota, Ascomycota та Basidiomycota. Серед виділених мікроскопічних грибів найчастіше траплялися види *Alternaria alternata* (Fr.) Keissl. (20,89%), *Cladosporium cladosporioides* (Fresen.) G.A. de Vries (14,93%), *C. sphaerospermum* Penz. (11,94%), *Geotrichum candidum* Link (10,45%) та види роду *Penicillium* Link (13,43%). Вміст колонієутворюючих одиниць у повітрі обстежених приміщень знаходився в межах 20–150 КУО/м³, що не перевищувало критичного значення.

Нашу увагу привернула наявність у досліджених мікобіотах значної кількості мікроскопічного гриба *Alternaria alternata*, який, за даними літератури, здатний інтенсивно утворювати комплекс целюлозолітичних ферментів та органічних кислот. Це означає, що даний вид може використовувати папір та картон як єдине джерело живлення, а отже є потенційним деструктором друкованих джерел інформації [6].

Види *Cladosporium.cladosporioides* та *Cladosporium sphaerospermum* досить активно утворюють ліполітичні ферменти, що можуть руйнувати барвники та наповнювачі, які входять до складу паперу та картону [9].

Щодо *Geotrichum candidum* – є інформація про його здатність пошкоджувати штучну та натуральну шкіру, а також спричиняти підшкірні інфекції в людей [6, 7].

Існує багато різних способів запобігання розповсюдженню біопо-

шкоджень документів у приміщеннях бібліотек. Серед них основними є: дотримання температурно-вологісного режиму, несприятливого для розвитку мікроскопічних грибів; негайне виокремлення пошкоджених джерел інформації; періодична обробка поверхонь приміщень та носіїв інформації дезінфікуючими та консервуючими засобами [1, 11]. Цілком зрозуміло, що підбір цих засобів має бути обумовлений результатами досліджень їх антифунгальної активності щодо мікроміцетів-контамінантів повітря конкретного бібліотечного фонду.

Таким чином, періодичний мікологічний моніторинг повітря приміщень, призначених для зберігання фондів наукових бібліотек, є невід'ємною складовою програми забезпечення захисту друкованих джерел інформації від пошкоджень мікроскопічними грибами.

Список використаних джерел:

1. Chadeganipour M. Bio-deterioration of library materials: study of fungi threatening printed materials of libraries in isfahan university of medical sciences in 2011 / Jundishapur journal of microbiology. – 2013. – 6(2), P. 127–131.
2. Антропова А.Б. Микромицеты как источник аллергенов в жилых помещениях г. Москвы // Автореф. дисс. … к.б.н. – М.: 2005. – 24 с.
3. Лугаускас А.Ю., Золубас М.И. Микромицеты в окружающей человека среде: Микромицеты в пыли жилых помещений // Тр. АН Лит. ССР. Сер. Б. 1989. Т.4, № 108. – С. 24–31.
4. Лихачев А.Н. Влажность техногенных материалов, определяющая развитие видов микромицетов и их ассоциаций // Успехи медицинской микологии, том 7. Мат. IV Всерос. конгр. по мед. микологии: Москва, Нац. акад. микологии, 2006. – С. 50–54.
5. Суббота А.Г., Новикова Г.М. Мікологічний контроль повітря як профілактика біопошкоджень документних фондів // Укр. архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи: Наук. доп. Всеукр. конф. (Київ, 19–20 листоп. 1996 р.). – К., 1997. – Ч.2. – С. 252–253.
6. Коваль З.З., Сидоренко Л.П. Микодеструкторы промышленных материалов. – К.: Наук. думка, 1989. – 192 с.
7. Сергеев А.Ю., Сергеев Ю.В. Грибковые инфекции. – М: Изд-во БИНОМ, 2008. – 480 с.
8. Саттон Д., Фотергилл А., Ринальди М. Определитель патогенных и условно-патогенных грибов. Пер с англ. К. Л. Тарасова, Ю.Н. Ковалева. [ред. И.Р. Дорожковой] . – М.: Мир, 2001. – 468 с.
9. Indoor air quality: biological contaminants. Report on a WHO meeting // Copenhagen: WHO Regional publications. 1990. № 31. P. 1–67.
10. Larsen L. Fungal allergens // Health implifications of fungi in indoor environments. Air quality monographs.– 2. – Amsterdam: Elsevier, 1994. – P. 215–220.
11. Громов О.А., Покровская Ю.В., Попов Ю.В., Эрик Б.В. К оценке экологической обстановки в книго- и архивохранилищах // Базовые принципы создания и методы практической реализации технических систем экологической безопасности. – Л.,1989. – С.192–198.

БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 001 : 004.91
Костенко Леонід Йосипович
Kostenko Leonid
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат технічних наук
Candidate of Technical Sciences
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow

СУСПІЛЬНІ ФУНКЦІЇ БІБЛІОМЕТРИЧНИХ ПРОФІЛІВ

SOCIAL FUNCTIONS OF BIBLIOMETRIC PROFILES

Констатовано активізацію створення в Україні бібліометричних профілів науковців. Визначено основні суспільні функції цих профілів: наукове декларування, оглядово-аналітична та наукометрична.
It was stated that the creation of bibliometric profiles of scientists in Ukraine was intensified. Was defined the basic social functions of these profiles: scientific declaration, review-analytical and scietometric functions.

Ключові слова: бібліометрія, наукове декларування, аналітика, наукометрія.
Key words: bibliometrics, scientific declaration, analytics, scientometrics.

Бібліометричні профілі – новий феномен у системі наукової комунікації. Внутрішньою причиною їх появи є відношення «суспільство – вчений». Бібліометричні профілі стали однією з прозорих форм звітності наукової спільноти перед суспільством. Вони забезпечують оприлюднення інтелектуальних напрацювань вченого у вигляді уніфікованої веб-сторінки, що містить вивірений безпосередньо науковцем список його публікацій, індекси та діа-

граму їх цитувань, коло наукових інтересів тощо. Універсальною платформою для створення бібліометричних профілів, яка не має рівних за видовим, галузевим, географічним і мовним охопленням публікацій, є Google Scholar. Завдяки цьому бібліометричні показники в профілях на цій платформі статистично достовірніші, ніж у випадку використання комерційних платформ Scopus і Web of Science.

Ініціатором створення бібліометричних профілів в Україні стала Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Акумуляція даних про профілі здійснюється в створеній нею інформаційно-аналітичній системі «Бібліометрика української науки» [1]. Станом на середину 2017 р. у ній представлено інформацію про понад 30 тис. дослідників. Приблизно така ж кількість бібліометричних профілів знаходиться в стадії опрацювання. Тому можна стверджувати, що процес їх формування став незворотним, а згадана інформаційно-аналітична система є інструментом моніторингу вітчизняної наукового середовища.

Констатуючи наявність практичних результатів у сфері створення бібліометричних профілів, слід відзначити недостатність розробки їх теоретичного базису. Насамперед, це стосується такого ключового питання як визначення суспільних функцій профілів. Вирішення цього питання – **мета даної публікації.**

Згідно [5], «... суспільна функція є конкретизацією суспільного призначення соціальної системи, що слугує для доцільної організації практичної діяльності в рамках даної системи». Для встановлення функцій бібліометричних профілів використаємо філософські категорії загального, особливого й індивідуального. Такий методологічний підхід дозволив у 70-80-х роках XX ст. розробити логічно стрункy теорію бібліографознавства і виявити відповідні цим категоріям суспільні функції бібліографічної інформації – пошукову, комунікативну й оцінювальну [3]. Тріада таких функцій притаманна й інформації, що міститься в бібліометричних профілях, оскільки наведені в них дані дозволяють здійснювати пошук науковців, відносити їх до певної групи вчених і оцінювати результативність дослідницької діяльності.

Спорідненість бібліографічної і бібліометричної проблематики дозволяє визначити основні суспільні функції бібліометрич-

них профілів шляхом термінологічної конкретизації згаданої тріади функцій бібліографічної інформації. Принциповим при цьому є врахування сутнісних відмінностей вченого, як генератора бібліометричного профіля, від документа, що є джерелом бібліографічної інформації. Першу суспільну функцію бібліометричних профілів доцільно іменувати науковим декларуванням. Така назва логічно випливає з їх основного призначення – інформування суспільства про результати наукової діяльності вчених. Наукове декларування можно розглядати аналогом пошукової функції бібліографічної інформації. Свідченням необхідності реалізації такої функції є ініціатива Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти по запровадженню системи інтелектуальних декларацій на базі існуючих наукометричних платформ [2]. «Бібліометрика української науки» може слугувати основою такої системи (потрібно лише врахувати вимоги Агентства).

Другу суспільну функцію бібліометричних профілів слід назвати оглядово-аналітичною. Вона спрямована на впорядкування профілів за певними формальними ознаками для отримання цілісного уявлення про стан і структуру наукового середовища. Подібне призначення має комунікативна функція бібліографічної інформації. У «Бібліометриці…» підготовка оглядово-аналітичних матеріалів здійснюється засобами статистичної обробки даних з бібліометричних профілів. Результати аналізу свідчать, зокрема, про значну диспропорцію між кількістю науковців у виробничій і невиробничій сферах (чисельність одних лиш економістів, більша ніж фахівців, задіяних у всіх технічних галузях та агропромисловому комплексі). Така інформація сприятиме оптимізації управлінських рішень МОН України щодо виділення бюджетних місць на ті чи інші спеціальності.

Оцінювальна функція бібліографічної інформації призначена для розкриття змісту конкретного першоджерела. У випадку бібліометричних профілів оцінюванню підлягає результативність дослідницької діяльності вченого. Сучасна методологія передбачає перехід від формального (кількісного) до експертного (якісного) оцінювання та прогнозування розвитку науки на основі низки бібліометричних показників [4]. Оскільки такий перехід передбачає проведення наукометричних досліджень, відповідну

суспільну функцію бібліометричних профілів доцільно іменувати наукометричною.

Формально-логічна структура двох перших суспільних функцій (наукового декларування та оглядово-аналітичної) допускає можливість їх автоматизованої реалізації. Наукометрична функція потребує надання пріоритету людині, а не комп`ютеру.

Висновок. Основними суспільними функціями бібліометричних профілів є функції наукового декларування, оглядово-аналітична та наукометрична. Їх слід розглядати в якості одного з вихідних пунктів теоретичного розвитку наукометрії, що містить у собі значні можливості, шляхи та засоби практичної реалізації.

Список використаних джерел

1. Бібліометрика української науки [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuviap.gov.ua/bpnu/ (03.06.2017).

2. Для українських вчених введуть інтелектуальні декларації [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/news/78402.html/ (03.06.2017).

Коршунов О. П. Библиографоведение : учебник / О. П. Коршунов, Н. К. Леликова, Т. Ф. Лиховид. – Санкт-Петербург : Профессия, 2014. – 288 с.

3. Наукометрія: методологія та інструментарій / Л. Костенко та ін. // Вісн. Книжкової палати. – 2015. – № 9. – С. 25-29.

4. Соколов А. В. Социальные функции библиотечной и библиографической деятельности / А. В. Соколов // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1984. – № 6. – С.22–23.

УДК 001 : 004.91
Рибачук Віктор Павлович
Rybachuk Viktor
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г. М. Доброва НАН України
H. M. Dobrov Institute of Scientific and Technological Potential
and Science History Studies of the NAS of Ukraine
кандидат хімічних наук
Candidate of Chemical Sciences
Квіст Галена
Quist Galena
науковий співробітник
Research Fellow
Гентський університет (Бельгія)
Ghent University (Belgium)
доктор ветеринарних наук
Doctor of Veterinary Medicine

ВЕБОМЕТРИЧНІ ПАРАМЕТРИ НАЦІОНАЛЬНИХ АКАДЕМІЙ НАУК ЄВРОПИ

WEBMETRIC PARAMETERS NATIONAL ACADEMIES OF SCIENCES OF EUROPE

Проаналізовано вебометричні показники національних академій наук і проведено їх порівняння з показниками НАН України. Відзначено позитивну динаміку параметрів вітчизняної науки.
We were analyzed webometric indicators of the national academies of sciences national akademiy Sciences, as well as their comparison with indicators of the NAS of Ukraine. The positive dynamics of the parameters of domestic science was observed.

Ключові слова: Європа, академії наук, вебометрія, НАН України, Google.
Key words: Europe, Academy of Sciences, Webometrics, NAS of Ukraine, Google.

Інтеграція державних наукових систем у міждержавний (регіональний, глобальний) науковий простір відбувається як за традиційними каналами комунікації, так і шляхом розповсюдження інформації в світовій мережі веб-простору Інтернету [1]. У даній доповіді місце і тенденції інтеграції НАН України в академічний і загальний науковий простір Європи аналізуються на основі вебометричного підходу. Використано

методичні підходи та наведено результати у порівнянні з даними попереднього аналогічного дослідження, виконаного у 2006 році [2].

У дослідженні не ставилося завдання оцінки інформаційно-пошукових систем (ІПС) за релевантністю веб-сторінок і, тим більше, проведення контент-аналізу документів, що видаються при пошуку. Наведені результати вимірювань обмежені експериментальним порівнянням ІПС за рівнем загального, «скалярного» інформаційного відгуку на запит за виділеними ключовими словами і фразами. Враховувалися дані за весь часовий період індексу веб-пошукової системи на дату пошуку (*«anytime»*).

Масив інформації про академії наук, зосереджений в індексах провідних глобальних веб-ІПС, налічує сотні мільйонів документів (веб-сторінок) і продовжує динамічно зростати. В індексі найбільшої у світі сучасної універсальної ІПС Google [3] налічується понад 120 млн. сайтів, що видаються на запит за пошуковим ключем «academy of science», близько 640 тис. – російською і 390 тис. документів – українською мовами (за пошуковими ключами: «Академии наук» [NONE] Академії та «Академії наук» [NONE] Академии відповідно). Частка НАН України у цьому інформаційному масиві становить: 0,3 % в англомовному, 16,7 % у російськомовному і 27,5 % в україномовному сегментах Інтернету. Обсяг інформації про НАН України близький за рівнем або перевищує такий для багатьох відомих національних академій (табл. 1).

Слід зауважити, що в багатьох країнах Європи, як і в країнах інших регіонів світу, існують академії наук різних типів, у тому числі такі, що поєднують статус наукового товариства з певною інституціональною структурованістю, до яких належить і НАН України. [4]. Проаналізовані дані для 76 академій наук, передусім, тих, що входять до складу Федерації європейських наукових академій (All European Academies) [5] і Міжнародної асоціації академій наук (МААН) [6], а також (для порівняння) – ряд провідних академій інших держав світу.

Ранговий розподіл академій за кількістю публікацій, що індексовані у ІПС Google, досить коректно узгоджується з результатами аналогічного пошуку в індексі ІПС Google Scholar [7]. Середнє відхилення величин рангів лежить в інтервалі ± 4 од., за виключенням трьох академій (US National Academy of Sciences, American Academy of Arts and Sciences та Academy of Athens), для яких ранги за індексом ІПС Google Scholar на порядок менші ніж при пошуку в Google.

Таблиця 1. Ранговий розподіл академій наук за кількістю посилань у веб-пошуковій системі Google (*top 20 із 76*)*

Академія**	Держава	Міжнародна академія	N_{eng}	N_{ua}	R eng
Chinese Academy of Sciences (Zhōngguó Kēxuéyuàn)	Китай	ALLEA	6950000	1910	1
Russian Academy of Sciences (Российская академия наук)	Росія	MAAH, ВСА, МСА, МНР	4320000	507000	2
Academy of Sciences of the Czech Republic (Akademie věd České republiky)	Чехія	ВСА, МСА, МНР	2360000	238000	3
The Royal Society***	Велико-британія	ВСА, МНР	714000	714000	4
US National Academy of Sciences	США	МНР	633000	633000	5
Hungarian Academy of Sciences (Magyar Tudományos Akadémia)	Угорщина	ВЄА, МСА, МНР	535000	449000	6
Polish Academy of Sciences (Polska Akademia Nauk)	Польща	ВЄА, МСА, МНР	503000	358000	7
American Academy of Arts and Sciences	США	МСА	501000	501000	8
Royal Society of Edinburgh	Велико-британія	ВСА	467000	467000	9
Academy of Athens (Academia Athenon)	Греція	ВЄА, МСА, МНР	462000	48	10

The British Academy (The British Academy of Sciences)	Велико-британія	ВСА, МСА	452000	452000	11
Royal Society of Canada (La société royale du Canada)	Канада	МСА	450000	47900	12
Slovak Academy of Sciences (Slovenska Akadémia Vied)	Словач-чина	ВСА, МСА, МНР	410000	80700	13
Bulgarian Academy of Sciences (Българска академия на науките)	Болгарія	ВСА, МСА, МНР	408000	109000	14
Royal Swedish Academy of Sciences (Kungliga Vetenskapsakademien)	Швеція	ВСА, МНР	398000	159000	15
Australian Academy of Science	Австралія	МНР	397000	397000	16
National Academy of Sciences of Ukraine (Національна академія наук України)	**Україна**	**МААН, ВСА, МСА, МНР**	**387000**	**333000**	**17**
Japan Academy	Японія	МСА	377000	169000	18
Austrian Academy of Sciences (Österreichische Akademie der Wissenschaften)	Австрія	ВСА, МСА, МНР	332000	215000	19
Romanian Academy of Sciences (Academia Română)	Румунія	ВСА, МСА, МНР	299000	373000	20

* Пошукові дані: ПС: Google. URL: https://www.google.com/advanced_search?hl=en&authuser=0) URL: https://www.google.com.ua/advanced_search?hl=uk&fg=1 Дата вимірювань: 17.06.2017.

** Назви академій наведено у скороченому запису – у форматі пошукового ключа.

***За пошуковим ключем: "the royal society" [AND] "united kingdom".

Умовні позначення:

N	–	кількість веб-сторінок у відгуку на запит за відповідним пошуковим ключем (назвою академії) англійською (N_{eng}) та національною або іншою державною (N_{nat}) мовами;
R	–	ранг академії серед академій МААН та ВСА (а також академій деяких інших країн світу) за максимальними величинами кількості веб-сторінок N_{eng};
ВСА	–	Федерація європейських наукових академій (All European Academies) [5];
МААН	–	Міжнародна асоціація академій наук (МААН) [6];
ААНА	–	Асоціація академій наук Азії (The Association of Academies of Sciences in Asia – AASA);
МНР	–	Міжнародна наукова рада (The International Council of Scientific Unions – ICSU); $МНР_c$ – члени-спостерігачі; $МНР_a$ – асоційовані члени;
МСА	–	Міжнародний союз академій (The International Union of Academies – IUA); $МСА_c$ – члени-спостерігачі.

Важливим аспектом варто вважаги також порівняльний аналіз обсягів національних веб-кластерів академій наук. Обсяг інформації в Інтернеті про академії наук, представленої державними мовами, у порівнянні з найбільш поширеним масивом англійською мовою дає уявлення про співідношення обсягів інформації, орієнтованої на внутрішнє і зовнішнє користування. Методично таке співвідношення було запропоновано [2] характеризувати як коефіцієнт «інтернальності» (k_{ext}) чи «екстернальності» (k_{int}) (відповідно). Коефіцієнт екстернальності (kext) характеризує співвід-

ношення публікацій англійською мовою (Neng) і публікацій національною (державною) мовою (Nnat). Величина kext < 1 означає, що інформація кількісно більше представлена у внутрішньому інформаційному просторі держави, а kext > 1 характеризує переважання розповсюдження інформації у зовнішньому науково-інформаційному просторі. Очевидно, що kext = 1/kint [2].

Порівняльний аналіз векторів інформаційних потоків для академій наук Європи за коефіцієнтом екстернальності свідчить про великі розбіжності у ступені їх орієнтованості, так би мовити, на внутрішнього чи зарубіжного користувача. Величини k_{ext} лежать в інтервалі від $1\,10^{-4}$ до $1\,10^{4}$. Найбільше зорієнтована на англійську, а не національну мову інформація про академії наук Греції, Таджикистану, Казахстану, Китаю (k_{ext} становить відповідно 9625; 4175; 3758; 3639), ряду інших країн. У 2006 році до цієї категорії належали також академії наук Норвегії, Чеської Республіки і Грузії [2].

З іншого боку, академії багатьох держав представлені в Інтернеті переважно національною мовою. Слід зазначити, що це характерно у тому числі для ряду провідних держав Центральної і Східної Європи, таких як Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Іспанія, Фінляндія, Польща та інших – $k_{ext} < 0{,}1$. Академії суспільного і гуманітарного профілю представлені переважно національною мовою у порівнянні з науковими природничими і технічними академіями.

Для Національної академії наук України характерною є помітна зміна вектору публікацій в Інтернеті в сторону збільшення таких англійською мовою: величина k_{ext} дорівнює 1,2 проти 0,4 у 2006 році.

Порівняльний аналіз кількості сайтів про НАН України у веб-сегментах окремих країн показує, що НАН України найбільше представлена в національних веб-сегментах Франції та Росії і значною мірою – у веб-сегментах Китаю, Польщі, Німеччини, Словенії, Румунії, Республіки Білорусь. Найменше інформації про НАН України міститься на сайтах середньоазіатських держав – членів МААН (Узбекистан, Таджикистан, Киргизстан, Туркменістан).

Узагальнюючи наведені вище дані, слід підкреслити, що за

останнє десятиріччя обсяг кластеру НАН України у веб-просторі Інтернету суттєво збільшився, особливо в україномовному секторі. Загальний вектор інформаційного потоку зберігає екстернальний характер, тобто зовнішню спрямованість. Для посилення позитивної тенденції щодо інтеграції Національної академії наук України у науковий простір Європи необхідні, вочевидь, подальші трансформаційні імпульси, особливо в інформаційно-комунікативній і соціально-інституціональній його складових.

Список використаних джерел

1. Брайчевский С. М. Современные информационные потоки: актуальная проблематика / С. М. Брайчевский, Д. В. Ландэ // Научно-техническая информация. Сер. 1. Орг: и методика информ. работы. – 2005. – № 11. – С. 21–33.
2. Рибачук В. П. Вебометрична оцінка діяльності НАН України в контексті інтеграції в європейський науковий простір / В. П. Рибачук // Національна Академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір : [монографія] / [О. С. Онищенко, Б. А. Маліцький] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. – К. , 2007. – С. 433-465.
3. Google [Electronic resource]. – Mode of access: URL: http://www.google.com/
4. Грачев О. А., Хоревин В. И. Национальные академии наук стран Европы. Науковедческий анализ / О. А. Грачев, В. И. Хоревин // Наука и науковедение. – 2015. – № 2. – С. 99—112.
5. ALLEA [Electronic resource] / All European Academies. – Mode of access: URL: http://www.allea.org/.
6. Международная ассоциация академий наук [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: http://www.iaas.nas.gov.ua/
7. Google Scholar [Electronic resource]. – Mode of access: URL: http://scholar.google.com.ua/

УДК 001 : 004.91
Копанєва Вікторія Олександрівна
Kopanieva Viktoriia
директор Наукової бібліотеки
Director of Scientific Library
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ НАУКОМЕТРІЇ

COGNITIVE ASPECTS OF SCIENTOMETRICS

Обґрунтовано доцільність використання когнітології при проведенні якісних (експертних) і кількісних (бібліометричних) методів оцінювання результативності наукової діяльності.
The expediency of use of cognition in qualitative (expert) and quantitative (bibliometric) methods of evaluation of the scientific activity's effectiveness is substantiated.

Ключові слова: бібліопсихологія, когнітологія, наукометрія, аналітика.
Key words: bibliopsychology, cognitive science, scientometrics, analytics.

Проблема оцінювання наукової праці має давнє коріння. Сучасні підходи до визначення результативності наукової діяльності є результатом тривалої еволюції форм і методів самої наукової праці [1, 3]. Водночас слід зазначити, що термін «наукометрія» був уведений 1969 році В. Налімовим. Він визначав предметом цієї наукової дисципліни є кількісні методи вивчення розвитку дослідницької діяльності як інформаційного процесу [2]. Позитивно оцінюючи роботи В. Налімова як одного з фундаторів наукометрії, слід констатувати і негативну роль наведеного ним визначення цього терміну. Воно зорієнтувало подальші дослідження в цій сфері на «нумерологічний» шлях розвитку і призвело до появи методик оцінювання ефективності науки, які недостатньо враховували змістовні аспекти дослідницької роботи, будучи комбінацією різного роду формальних показників.

Альтернативним підходом до визначення результативності наукової діяльності є *експертне рецензування* [3]. Нині набула поши-

рення точка зору, згідно якої експертиза може дати об'єктивну оцінку наукових результатів лише за наявності спеціально сформованих експертних рад і низки бібліометричних показників, які слугують джерельною базою для підтримки прийняття рішень експертами [4-5]. Однак, при цьому недостатня увага приділяється когнітивним аспектам експертизи результативності дослідницької діяльності.

Нами розглядається бібліопсихологічна теорія М. Рубакіна як підгрунтя для використання когнітології в наукометричних дослідженнях. Основу теорії складають сформульовані вченим, на початку XX ст., п'ять законів бібліопсихології: «*Закон Семона*», «*Закон Гумбольдта-Потебні*», «*Закон Тена*», «*Закон консонансу та дисонансу емоцій*» й «*Закон Геннекена*».

Відповідно до першого з них, кожна особа в процесі читання будує власну проекцію книги. «*Закон Гумбольдта-Потебні*» базується на лінгвофілософській концепції, згідно якої будь-яке слово сприймається конкретним індивідуумом не точно так, як іншим. Третій закон бібліопсихології, – «*Закон Тена*», – стверджує, що сприйняття інформації значною мірою визначається навколишнім середовищем і темпоральною (часовою) зумовленістю. «*Закон консонансу та дисонансу емоцій*» акцентує увагу на тому, що слово сприймається позитивно або негативно залежно від того, які емоції переважають у читача. Бібліопсихологічний «*Закон Геннекена*» стверджує, що будь-який текст справляє найсильніший вплив на того читача, психічна організація якого якнайближче схожа з психічною організацією автора тексту.

В цілому бібліопсихологічна теорія М. Рубакіна констатує неоднозначність відповідності між задумом автора, викладеним текстом і сприйняттям цього тексту читачем. Ідеї М. Рубакіна випереджали час і не були належним чином використані. Їх відродження стало можливим з появою когнітології – міждисциплінарного наукового напрямку, що об'єднує теорію пізнання, психологію, нейрофізіологію, лінгвістику та теорію штучного інтелекту. Припускаємо, що сьогодні М. Рубакін використав би термін «когнітологія», а не «бібліопсихологія».

Наступний крок у розробці когнітивних аспектів комунікації

зроблено Ю. Шрейдером [7]. Аналізуючи співвідношення категорій «інформація» та «знання», він акцентував увагу на тому, що в загальному випадку вони не є тотожними. Знання співвідноситься з людиною і є невід'ємним від особистості, а інформація тлумачиться як вербалізована форма знання, що має суспільний характер. Тому формальна передача інформації не може вкласти знання в людину. Для її адекватного відтворення необхідні додаткові когнітивно орієнтовані дані, тож у випадку експертного оцінювання ефективності науки такими даними є бібліометричні показники. Останнє спричиняє нас до висновку про те, що когнітивні аспекти наукометрії потребують інтеграції якісних (експертних) і кількісних (бібліометричних) методів оцінювання результативності наукової діяльності.

Список використаних джерел

1. Жмудь Л. Я. Зарождение истории науки в Античности / Л. Я. Жмудь. – СПб: Изд. Рус. христ. гум. ин-та, 2002. – 424 с.

2. Налимов В. В. Наукометрия. Изучение развития науки как информационного процесса / В. В. Налимов, З. М. Мульченко. – Москва : Наука, 1969. – 192 с.

3. Мриглод О. І. Про вимірювання наукової ефективності / О. І. Мриглод, Р. Кенна, Ю. В. Головач, Б. Берп // Вісн. НАН України. – 2013. – № 10. – С. 76-85.

Копанєва В. О. Методи оцінки результатів наукової діяльності / В. О. Копанєва // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). – К., 2013. – С.343-345.

4. Наукометрія: методологія та інструментарій / Л. Костенко та ін. // Вісн. Книжкової палати. – 2015. – №°9. – С. 25-29.

Рубакин Н. А. Психология читателя и книги / Н. А. Рубакин. – М.: Книга, 1977. – 263 с.

5. Шрейдер Ю. А. Социальные аспекты информатики / Ю. А. Шрейдер // НТИ. Сер. 2: Информ. процессы и системы. – 2010. – № 2. – С. 18-27.

УДК 004.67

Крючин Андрій Андрійович
Kriuchyn Andrii
заступник директора
Deputy Director
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України
Institute for Information Recording of the NAS of Ukraine
доктор технічних наук
Doctor of Technical Sciences
професор, член-кореспондент НАН України
Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine
Мініна Наталія Микитівна
Minina Nataliia
науковий співробітник
Research Fellow
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України
Institute for Information Recording of the NAS of Ukraine
Добровська Світлана Валентинівна
Dobrovs'ka Svitlana
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України
Institute for Information Recording of the NAS of Ukraine
Овсієнко Людмила Миколаївна
Ovsiienko Liudmyla
провідний інженер
Leading Engineer
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України
Institute for Information Recording of the NAS of Ukraine

ВИКОРИСТАННЯ РЕФЕРАТИВНОЇ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНІКА НАУКОВА» ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОМЕТРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

THE USING OF THE «UKRAINIKA NAUKOVA» ABSTRACT DATA BASE FOR SCIENTOMETRIC INVESTIGATIONS

Проаналізовано методи оцінки наукової діяльності. Розглянуто міжнародні реферативні ресурси та показано значення реферативної бази даних «Українка наукова» для проведення наукометричних досліджень.

Methods of estimation of scientific activity were analized. International abstract data bases were considered. The significance of «Ukrainika naukova» abstract data base for scientometric investigations has been revealed.
Ключові слова: наукометричні дослідження, реферативна база даних, "Українка наукова", інформація, публікаційна активність.
Key words: scientometric investigations, abstract data base «Ukrainika naukova», information, publication activity.

Провідне місце серед інформаційних ресурсів в галузі інформаційно-бібліографічного обслуговування займають бази даних (БД), які забезпечують високу повноту та оперативність відображення матеріалів. Вони необхідні як для ретроспективного інформування користувачів за разовими та постійно діючими запитами, так і для наукометричних досліджень, що дозволяють оцінити наукові контакти і встановити зв'язки, які виникають у світовому співтоваристві вчених. Реферативні БД можна використовувати для вивчення інформаційних потреб вчених з метою виявлення інформаційної значущості деяких галузей науки, ознайомлення з новими результатами для виявлення їх впливу на подальший розвиток науки, перевірки результату іншими вченими на предмет його достовірності, усунення дублювання вже отриманого знання.

Створення і постійне оновлення БД реферативної інформації є одним із ефективних засобів інформаційного забезпечення наукових досліджень. В світі функціонує понад 1000 баз реферативної інформації. В деяких із них представлено найбільш авторитетні наукові видання (8–20 тис. наукових видань) з усього світу, інші є вузько тематичними. Останнім часом у більшості країн світу створюються системи реферування національних видань. Такі системи реферування створені в КНР, Австралії, Норвегії, Казахстані, Грузії та інших країнах.

Останнім часом обговорюється проблема використання наукометричних індексів для оцінки результатів наукової діяльності. Вона пов'язана з запровадженням вимоги ДАК щодо наявності наукових публікацій у виданнях, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science. Суттєве місце в оцінюванні результативності наукової діяльності відводиться дослідженням публікаційної активності [2]. Для визначення публікаційної активності як наукометричного показника використовують основні методи: методи аналізу первин-

них документів (контент-аналіз, метод підрахунку кількості публікацій тощо) та методи аналізу вторинних документів (методи цитування).

Використовуються бібліометричні бази та розрахунки бібліометричних індикаторів на їх основі. Базовий показник публікаційної активності – це кількість публікацій в журналах, що включені в реферативні бази даних. В найавторитетніших міжнародних бібліометричних базах Scopus та Web of Science представлено лише невелику кількість українських журналів. Так, неангломовні публікації, яких найбільше в Україні, не враховуються під час визначення індексів цитування. Однак спостерігається тенденція адаптування українських періодичних видань до міжнародних наукових стандартів. Протягом останніх років значну кількість наукових журналів включено до наукометричних баз РІНЦ, Index Copernicus, пошукової системи Google Scholar.

Існуючі методи оцінки наукової діяльності різняться за ступенем достовірності та формалізації результатів. Необхідно розглядати наукометричні показники комплексно, доповнюючи їх експертними оцінками.

Реферативна БД «Україніка наукова», яка створюється протягом 18 років Інститутом проблем реєстрації інформації та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, на сьогодні є лідером в Україні за обсягом власних інформаційних ресурсів, що дає змогу проведення аналітичних досліджень поточного стану в науці, техніці та технологіях. Її створено з метою кумуляції наукової інформації з усіх галузей знань, забезпечення вільного доступу та пошуку інформації, архівного збереження фонду БД на компакт-дисках. Відмінністю її від інших є те, що в БД подаються реферати наукових статей із різних галузей знань, опублікованих в періодичних виданнях України.

Використання методів цитатного аналізу обмежується відсутністю в базі обробки пристатейної бібліографії. Натомість велика ретроспектива та об'єм даних надають можливість застосування методу підрахунку кількості публікацій. Цей метод базується на індикаторі «кількість наукового продукту» (тобто статей, книг, монографій). Його застосовують як для оцінки результатів наукової діяльності окремого вченого, установи і держави в цілому, так і для

аналізу потоків науково-технічної інформації з метою визначення тенденцій розвитку. Метод містить етапи: виокремлення локальних груп конкретних потоків інформації; визначення на різних часових відрізках інтенсивності та напрямку потоку, побудова мереж фактичного взаємовпливу за допомогою якісного аналізу; отримання висновків щодо реальних тенденцій процесу розвитку певної галузі науки. Цей традиційний метод застосовується вже довгий час. Прихильники застосування публікаційної активності як критерію оцінки науково-дослідної діяльності не відкидають його недоліків, але вважають, що вони не перекривають його переваги [2]. Показник «кількість публікацій» не дає повного представлення про значущість наукової продукції, але той факт, що публікація вводить в науковий обіг певну інформацію, не піддається сумніву [1]. Кількість публікацій є важливим показником для визнання вченого, його внеску в науку. Велика кількість монографій та статей в певній науковій галузі свідчить про її динамічний розвиток, а швидкість зростання — про актуальність.

Метою використання реферативної бази даних «Україніка наукова» є формування інформаційного ресурсу та вдосконалення технологій пошуку інформації в базі даних рефератів наукових видань України. Необхідно забезпечити не тільки представлення десятків тисяч рефератів в усіх галузях наукових досліджень, які проводяться у науково-дослідних інститутах та університетах України, але і можливість пошуку необхідної інформації за багатьма показниками, та, крім того, створити умови для можливостей використання інформації з БД. Проведення робіт з розвитку БД рефератів наукових видань України дозволить надати дослідникам необхідну інформацію для ефективного проведення досліджень, визначення пріоритетних напрямків розвитку, проведення наукометричних досліджень. [3]

Реферативна БД використовується для підготовки та випуску тематичних серій Українського реферативного журналу (УРЖ) «Джерело» (друкованих і CD-ROM копій), підтримки он-лайнового доступу до реферативної інформації за допомогою глобальних комп'ютерних мереж. Це сприяє розвитку єдиної національної системи реферування наукової інформації України: розширенню корпоративних зв'язків з провідними бібліотечними, інформаційними, науковими, науково-освітніми і видавничими установами та поглибленню взає-

модії наукових і науково-освітніх установ з суспільством.

Висновки. База даних «Україніка наукова» дозволяє користувачам: використовувати її та друковані тематичні серії УРЖ «Джерело» для пошуку інформації; використовувати її для аналізу звернень до бази даних реферативної інформації; прогнозувати розвиток наукового знання в Україні згідно з динамікою розширення рубрик галузевого розподілу публікацій; використовувати базу даних для наукометричних досліджень.

Формування оперативної реферативної системи повинно стати одним із стратегічних напрямів політики в галузі інформатизації суспільства, тому що відсутність оперативного доступу до сучасної наукової інформації призводить до відставання в галузі нових технологій, зменшення кількості патентів і впровадження конкурентоспроможної продукції.

Таким чином, можна констатувати, що в результаті аналітико-синтетичної обробки публікацій українських вчених і спеціалістів, а також джерел зарубіжних авторів за пріоритетними напрямами науки та техніки побудовано сучасні інформаційні продукти, що дозволяє надавати якісні інформаційні послуги в науково-технічній сфері країни. Сформовані інформаційні ресурси орієнтовано на електронне та друковане видання.

Список використаних джерел:

1. Березкина Н. Анализ публикационной активности ученых Беларуси с использованием баз данных «Web of Science» / Н. Березкина, Г. Хренова // Информационные ресурсы России. – 2008. – № 4. – С. 18-21.

2. Ардашкин И. Б. Публикационная активность и ее роль в оценке профессиональной деятельности научно-педагогических работников вузов (российский опыт) / И. Б. Ардашкина, Т. В. Силоренко // Образование и наука. – 2006. – № 1. – С.145-158.

3. Добровська С. В. Концептуальні засади організації та формування загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» / С. В. Добровська, С. Е. Кириленко // Матер. VIII Междунар. науч.-техн. конф. «Электронные информационные ресурсы: проблемы формирования обработки, распространения, защиты и использования» (9-10 жовтня 2008 р.). – Київ : УкрІНТЕІ, 2008. – С. 130.

УДК 004.67
Ланде Дмитро Володимирович
Lande Dmytro
завідувач відділу
Head of Department
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України
Institute for Information Recording of the NAS of Ukraine
доктор технічних наук
Doctor of Technical Sciences
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
Балагура Ірина Валеріївна
Balagura Iryna
старший науковий співробітник
Senior Research Fellow
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України
Institute for Information Recording of the NAS of Ukraine
кандидат технічних наук,
Candidate of Technical Sciences
Гармаш Тетяна Валеріївна
Harmash Tetiana
студентка
Student,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Taras Shevchenko National University of Kyiv

МЕТОД РАНЖУВАННЯ НАУКОВЦІВ НА ОСНОВІ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗ ДАНИХ

THE METHOD OF RANKING OF SCIENTISTS ON THE BASIS OF SCIENCE-BASED DATABASES

Представлено алгоритм ранжування науковців на основі агрегації коефіцієнтів центральності мереж співавторів та індекса Гірша, який відрізняється від відомих тим, що одночасно враховує цитованість та особливості наукової співпраці.
The paper proposed a new algorithm for ranking of scientists, which is calculated on the aggregation of the coefficients of the co-authors networks centrality and the Hirsch-index. The algorithm takes into account citation and features of scientific cooperation.

Ключові слова: мережі співавторів, показники центральності, індекс Гірша, наукометричні бази даних, Scopus, ранжування авторів.
Key words: co-authors networks, centrality measures, Hirsch index, scientometric databases, Scopus, ranking of authors.

В Україні відбувається активна трансформація науки, чому сприяють оновлений закон України «Про наукову і науково-тех-

нічну діяльність» та участь у програмі «Горизонт 2020». Міжнародна комісія опублікувала рекомендації по реформації науки, в яких передбачається надання установам статусу дослідницьких на конкурентній основі за досягнення і, зокрема, з урахуванням кількості міжнародних публікацій та цитувань [1, 2]. Сьогодні існує велика кількість показників оцінки наукової діяльності, серед них найбільш поширеним та авторитетним на сьогодні залишається індекс Гірша. Проте загальносвітова практика свідчить про необхідність акуратного використання показників цитування [3]. Тому актуальним завданням сьогодні залишається розробка показників оцінки наукової діяльності, що поєднують у собі цитування та інші важливі в науковій діяльності характеристики. Важливого значення набуває і наукова комунікація, мобільність науковців дозволяє виконувати дослідження у співпраці не тільки зі своїми співробітниками, а із колегами із різних країн та континентів. Взаємодія науковців дозволяє кожному учаснику проекту внести свій унікальний внесок, виконувати міждисциплінарні дослідження, проводити дискусії. Дослідження наукової взаємодії на основі співавторства у наукових публікаціях може здійснюватись за допомогою мереж співавторів, де вузлам відповідають автори наукових публікацій, а ребрам — зв`язки співавторства, що пропорційні кількості спільних робіт. Рівень центральності вершини в мережі співавторів оцінює з якою кількістю інших учасників пов'язана конкретна особа, що для мереж співавторів також можна розуміти, як степінь наукової взаємодії. У найпростішому випадку — це степінь конкретної вершини, що характеризує авторів з точки зору комунікабельності та може використовуватись для передбачення продуктивності автора. В роботі [4] показано, що за допомогою показників центральності можна визначити впливових науковців, керівників наукових колективів, організацій.

Мета роботи – вдосконалення методу ранжування науковців на основі публікаційної активності у наукометричних базах даних для врахування цитованості та особливості наукової співпраці.

В роботі запропоновано об`єднати індекс Гірша та найбільш ефективні показники центральності в мережах співавторів, серед них:

- *H-індекс* (індекс Гірша). Індекс враховує і кількість публікацій, і їхній вплив на наукове співтовариство, виражене через число цитувань публікації [3].
- *SC* (модифікований коефіцієнт центральності). Поєднує в собі комунікабельність та продуктивність науковців. Враховує особливість наукової співпраці та зменшує ваги авторів з неріВнозначними зв'язками співавторства [4].
- DB_wDB^{w} (модифікований коефіцієнт центральності за посередництвом). Центральність, у розумінні посередництва визначає вершину, що зв'язує між собою підграфи. В розумінні наукової співпраці посередництво надає змогу визначити авторів, що утворюють зв'язок між науковими школами. Поєднує в собі властивості класичного показника центральності за посередництвом, але одночасно і підкреслює важливість вузла у мережі більше, ніж традиційний показник за рахунок врахування ваг, тобто кількості спільних публікацій [5].

Показники центральності та індекс Гірша використовуються для ранжування науковців. Таким чином для їх поєднання можна використати методи погодження ранжування альтернатив, що використовуються в експертному оцінюванні для побудови групових та багатокритеріальних оцінок. Групове ранжування будується на основі зваженої суми індивідуальних ранжувань. В даному випадку для об'єднання показників обрано метод Борда, що має найнижчу обчислювальну складність і, відповідно, забезпечую найвищу швидкість розрахунків [6]. Відповідно до даного методу прізвища авторів слід проранжувати по кожному із показників в порядку зменшення з присвоєнням їм відповідного ранга, потім підраховується сумарний ранг по кожному автору. Цей сумарний ранг і є результуючим, що об'єднує цитованість та комунікативність авторів. Будемо вважати, що індекс Хірша та показники центральності є рівнозначними та різнобічно характеризують автора. Також приймемо рівнозначність модифікованих показників центральності. Таким чином отримаємо ранжування з такими вагами (1):

$$R=0,5\,R(H)+0,25R(SC)+0,25R(DB_w, DB_w) \qquad (1)$$

У роботі представлено удосконалений метод ранжування

науковців за кількістю праць та зв'язків співавторства на основі коефіцієнтів центральності та індекса Хірша шляхом їхньої агрегації.

Ранжування на основі створеного показника дозволяє визначити вузли мережі співавторів, які вносять вагомий вклад у ту чи іншу галузь науки, підтримують зв'язки між науковими колективами і в той же час мають високий показник ефективності наукової діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність». – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19.

2. Заключний звіт незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України // Генеральний директорат з досліджень та інновацій. – 2017. – Режим доступу: http://h2020.com.ua/wp-content/uploads/2017/03/KI-AX-16-008-UK-N-Transl.pdf.

3. Bornmann L. The state of h index the ideal way to measure research performance? / L. Bornmann, H. D. Daniel // Embo reports. 2009. – 10. № 1. – P. 2-6.

4. Балагура И.В. Характеристики сети соавторов медицинских наук / И. В. Балагура, Д. В. Ландэ, И. В. Горбов // Клин. информат. и Телемед. – 2013. – Т. 9. № 10. – С.141-144.

5. Abbasi A., Hossain L. Hybrid Centrality Measures for Binary and Weighted Networks / A. Abbasi, L. Hossain // Complex networks. – 2013. – № 424. – С. 1–7.

Тоценко В. Г. Методы определения групповых многокритериальных ординальных оценок с учетом компетентности экспертов // Проблемы управления и информатики. – 2005. – № 5. – С. 84–89.

УДК 001 : 004.91
Симоненко Тетяна Василівна
Symonenko Tetiana
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
кандидат наук із соціальних комунікацій
Candidate of Sciences in Social Communications

СИНЕРГЕТИЧНА ПАРАДИГМА НАУКОМЕТРИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

SYNERGETIC PARADIGM OF LIBRARIES' SCIENTOMETRIC ACTIVITY

Розглянута проблематика синергетичних засад розвитку наукометричної діяльності бібліотек, в основі якої взаємодія наукової спільноти, яка формує первинні бібліометричні дані, та інформаційних інституцій, що здійснюють їх аналітичне опрацювання.
The problems of synergetic bases for the development of scientometric activity of libraries, which is based on the interaction of the scientific community, which forms the primary bibliometric data, and information institutions that analyze them analytically, were considered.
Ключові слова: синергетична парадигма, самоорганізація, бібліометричний портрет, наукометрична діяльність, бібліотека, вчений.
Key words: synergetic paradigm, self-organization, bibliometric portrait, scientometric activity, library, scientist.

Сучасне суспільство висуває високі вимоги до науки й освіти, які продукують основний внесок у створення інформації (знань) як пріоритетного продукту суспільного виробництва. Процеси глобальної інформатизації, розвитку комунікаційних технологій, інтеграції національних систем науки в світовий науково-освітній простір вимагають модернізації інформаційно-бібліотечного забезпечення наукових досліджень, діяльності наукових організацій і вузів.

Бібліотеки проходять складний процес перевизначення суспіль-

ної ролі та своїх завдань. Необхідно шукати альтернативні способи використання наявних компетенцій і в той же самий час розвивати нові. Фундаментальні зміни пов'язані з тим, що бібліотеки від традиційних функцій обслуговування і інформаційного забезпечення вчених переходять до функцій контролю і оцінки, здійснюючи статистику їх продуктивності та впливу через дослідження публікацій і вивчення цитування. У зв'язку з цим бібліотеки активно залучаються в усі фази наукового виробництва, починаючи від надання інформації до її оцінки та використання при прийнятті рішень. Отже, бібліотеки стають частиною процесу політики управління науковими дослідженнями, а саме, освоюють новий напрям діяльності – наукометричний.

Зарубіжні автори називають такі причини, чому саме бібліотеки повинні здійснювати цю роботу:

– бібліометричні дослідження – важлива частина досліджень в бібліотечно-інформаційній сфері;

– бібліотеки в якості незалежних і міждисциплінарних установ (єдиний нейтральний агент) здатні аналізувати і оцінювати публікації;

– професійні компетенції бібліотекарів включають знання про документи (бібліографічні метадані, типи документів тощо); знання каналів наукової комунікації, пошукових систем, баз даних; досвід роботи з бібліографічними даними і обробки великих масивів інформації;

– бібліотеки традиційно надають інформаційну підтримку в наукових дослідженнях, формують інституційні та тематичні репозитарії;

– бібліотеки керують контрактами з видавництвами, є передплатниками інформаційних ресурсів та баз даних індексів цитування і, отже, можуть провести оцінку наукових досліджень [1-3].

Об'єктивне оцінювання результативності дослідницької діяльності та визначення перспективних напрямів її розвитку в Україні та світі потребує створення такої системи бібліометричного моніторингу, що забезпечить максимально повне покриття наявних наукових

ресурсів. Її реалізація можлива лише при розробці нової парадигми наукометричної діяльності бібліотек. Вона грунтується на синергетичній концепції самоорганізації і характеризується розширенням суб'єкт-об'єктних взаємозв'язків. Синергетична парадигма наукометричної діяльності бібліотек визначає траєкторію еволюції інформаційних структур у системі соціальних комунікацій і змінює ієрархічно-організовані комунікації на нові нелінійні молелі спрямовані на модернізацію комунікаційної структури науки.

Наукове середовище, в якому виникають і здійснюються самоорганізаційні, трансформаційні процеси, – це середовище, головним елементом якого є вчений. Він, за сенергетичною парадигмою, розглядається під кутом зору приналежності до організаційних і самоорганізаційних соціальних утворень.

Наукова публікація – це основний результат роботи вченого. Але у неї є ще одна функція – закріплення пріоритету за автором у вирішенні певних наукових завдань. Публікація разом з процесом наукового цитування, – практично єдиний «видимий» слід наукової комунікації та механізм, що дозволяє залучати бібліометричні методи для проведення наукометричних досліджень.

У веб-орієнтованому просторі цей механізм набув нового вираження. Зростає актуальність вислову «Інтернет-активність – обов'язок вченого». Відображення результатів своїх досліджень у вигляді бібліометричного профілю, в якому представлено професійні інтереси, впорядкований список публікацій з бібліометричними показниками і когнітивно-орієнтовані зв'язки в системі наукових комунікацій – обов'язковий атрибут сьогодення, звіт суспільству за надану можливість здійснювати наукову діяльність і комунікаційний канал для встановлення з ним конструктивного діалогу. Наявність таких профілів дає можливість використовувати синергетичний підхід для отримання достовірної інформації про діяльність учених і наукових колективів, що передбачає безпосередню участь самих авторів публікацій у формуванні бібліометричної бази моніторингу та оцінювання ефективності дослідницької діяльності. Бібліотека, як повноправний суб'єкт інформаційного простору, здатна та повинна взяти

на себе їх аналітико-синтетичну обробку, забезпечивши створення єдиної системи консолідованої інформації з різних бібліометричних платформ.

У контексті синергетичної парадигми концепція наукометричної діяльності бібліотек дозволяє експертам зрозуміти як розвивається наука, оцінити реальний науковий стан окремої установи чи колективу, визначити перспективні напрями та виявити прогалини в науці, робити неупереджені висновки щодо результативності того чи іншого суб'єкта наукових комунікацій.

Таким чином, синергетична парадигма наукометричної діяльності бібліотек – взаємодія наукової спільноти, яка формує первинні бібліометричні дані, та інформаційних інституцій, що здійснюють їх аналітичне опрацювання, для створення загальнодоступної системи оприлюднених результатів дослідницької діяльності, її експертного оцінювання та прогнозування розвитку науки.

Список використаних джерел

1. Галявиева М. С. Библиометрия – новое направление работы библиотек университетов Европы // Библиосфера. – 2012. – Спецвып. – С. 71-78.

2. Слащева Н.А. Наукометрические исследования как перспективное направление деятельности научных библиотек // Информационное обеспечение науки. новые технологи. Сб. науч. тр. / Н. Е. Каленов, В.А. Цветкова (ред.). – М.: БЕН РАН, 2015. – С. 34-39.

3. Болл Р. Библиометрический анализ как новая сфера деятельности библиотек // Междунар. форум по ин-форм. – 2008. – Т. 33, № 2. – С. 28–32.

УДК 001 : 004.91
Кузнєцов Олександр Юрійович
Kuznietsov Oleksandr
провідний інженер
Leading Engineer
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

СИСТЕМА «БІБЛІОМЕТРИКА УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ»: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

SYSTEM «BIBLIOMETRICS OF UKRAINIAN SCIENCE»: DEVELOPMENT DIRECTIONS

Напрями розвитку системи «Бібліометрика української науки» мають синергетичну спрямованість і орієнтовані на входження в середовище цифрової науки.
The directions of the development of the system "Bibliometrics of Ukrainian Science" have a synergistic orientation and are aimed at entering into the environment of digital science.

Ключові слова: бібліометрія, наукометрія, аналітика, синергетика.
Key words: bibliometrics, scientometrics, analytics, synergetics.

Сьогодні нагальним стає питання отримання узагальненої інформації про стан науки України в галузевому, відомчому та регіональному аспектах. Вирішення цього завдання – призначення інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки». Ініціатором її створення стала Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Джерельним ресурсом системи є бібліометрична платформа Google Scholar, яка не має рівних за обсягами проіндексованих наукових матеріалів. Сервіс Google Scholar «Бібліографічні посилання» дозволяє вченим оприлюднювати результати своїх інтелектуальних напрацювань у вигляді так званих бібліометричних профілів, де представлена сфера їх наукової діяльності, впорядковані списки публікацій, індекси та діаграма цитувань, коло наукових інтересів тощо. Згаданий сервіс є затребуваним – станом на середину 2017 р. з його використанням створено понад 30 тис. портретів українських дослідників. Серед них президент НАН України Борис Патон, президенти національних галузевих академій наук, ректори більшості університетів. Наразі можна говорити не лише про певний прогрес у царині надання суспільству відкритих кількісних даних для оціню-

вання результативності наукової діяльності, а й про те, що цей процес став незворотним.

Акумуляція даних про профілі здійснюється в створеній НБУВ інформаційно-аналітичній системі «Бібліометрика української науки». Вона призначена для надання суспільству цілісного уявлення про стан вітчизняного наукового середовища. Система – це:

- реєстр вчених України, які створили в Google Scholar свої бібліометричні профілі;
- єдине вікно доступу до бібліометрична показниками вчених, колективів і журналів в провідних наукометричних системах (Scopus, Web of Science, Ranking Web of Research Centers);
- інструментарій аналітичної обробки бібліометрична даних для отримання інформації про галузеву, відомчу та регіональну структуру української науки;
- джерельна база для експертного оцінювання результативності наукової діяльності та виявлення тенденцій розвитку науки;
- національна складова проекту Ranking of Scientists (Cybermetrics Lab).

Подальший розвиток системи передбачається здійснювати на синергетичних засадах з зацікавленими партнерами. Насамперед, це інтеграція з роботами Центру практичної інформатики НАН України, який планує створити на порталі Президії Академії робочі кабінети для науковців. Ресурси «Бібліометрики...» мають стати однією зі складових цих кабінетів.

Нагальним напрямом розвитку системи є її орієнтація на підтримку ініціативи Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти по запровадженню системи інтелектуальних декларацій. Очікується, що наявність «і-декларації» стане однією з основних вимог до здобувачів наукових ступенів. Враховуватимуться вони і у вимогах до їх наукових керівників і наукових консультантів, опонентів, а також до експертів галузевих експертних рад.

«Бібліометрика української науки» є інтероперабельною системою, тобто відкритою для інтегрування з подібними проектами. Цю позитивну рису системи запропоновано використати для реалізації з використанням її апробованих рішень проекту «Бібліометрика Міжнародної асоціації академій наук (МААН)». Створення аналогічних систем у академіях наук – членах МААН і їх подальша інтеграція дозволять отримати єдину інформаційно-аналітичну базу для порівняння розвитку наукових напрямків в країнах, академії наук яких братимуть участь у

реалізації проекту, оцінювання їх наукового потенціалу, виявлення перетину дослідницьких інтересів, активізації контактів тощо. В цілому ж проект сприяв би активізації розвитку МААН як наукової корпорації, підвищення її авторитету у світовому співтоваристві.

І, насамкінець, міжнародним напрямом розвитку системи «Бібліометрика української науки» може стати проект «Бібліометрика країн Східної Європи», що може мати грантову складову.

Висновки. Напрями подальшого розвитку системи мають синергетичну спрямованість і орієнтовані на входження в середовище цифрової науки. Серед них: включення в якості складових у робочі кабінети науковців, реалізація наукового декларування, моніторинг розвитку науки в Міжнародній асоціації академій наук, ініціювання проекту «Бібліометрика країн Східної Європи».

УДК 001 : 004.738
Жабін Олександр Іванович
Zhabin Oleksandr
науковий співробітник
Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ У МЕТРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

ALTERNATIVE APPROACHES IN METRIC RESEARCH

Розглянуто проблеми використання альтернативних метрик спільно з традиційними бібліометричними показниками.
The problems of usage of alternative metrics in conjunction with traditional bibliometric indicators are considered.

Ключові слова: альтернативні метрики, бібліометрія, вчений, наукометрія.
Key words: alternative metrics, bibliometric, scientist, scientometrics.

Традиційно до проблематики наукометрії належить коло питань, що торкаються інформаційної моделі розвитку науки, вивчення внутрішніх зв'язків у дослідженнях на основі бібліографічних посилань та оцінки якості публікаційної активності вчених. Дані, одержані за допомогою метричних досліджень обробляються спеціалізованим аналітичним інструментарієм і стають вагомою джерельною базою для незалежного кваліфікованого експертного оцінювання результатів дослідницької діяльності вчених та наукових колективів.

На тлі тотального акумулювання у глобальних інформаційних мережах наукового документообігу, надалі все більше надається увага до фіксування в них неформальних спілкувань самих дослідників.

Загалом сьогодні наявні два, що вже практично сформовані, електронні осередки відбиття наукового процесу та його відносного супроводження. До одного з них слід віднести когорту бібліометричних систем (Scopus, Web of Science, Google Scholar та інш.), де зосередженні наукові напрацювання, як окремих вчених так і наукових колективів. Інший, означений переважно різноманітними соціальними мережами (Facebook, Twitter тощо), де у неформальних стосунках без кордонів спілкуються вчені, обговорюючи нагальні проблеми наукового процесу.

Останнім часом провідні наукометричні платформи окрім накопичення наукових публікацій почали сприяти також і створенню публічних профілів вчених. У них не тільки відображено їх науковий доробок (впорядковані списки їхніх робіт, бібліометричні показники оцінки публікацій), а й наведені дані про їх професійні інтереси та зв'язки в системі наукових комунікацій. Лідером за кількістю таких публічних профілів безсумнівно треба вважати некомерційну бібліометричну платформу Google Scholar, що обробляє практично весь світовий науковий документообіг за винятком матеріалів з обмеженим доступом. Тому всесвітньо відома дослідницька група Cybermetrics Lab (Іспанія) вибрала саме систему Google Scholar, як базову платформу для процесу рейтингування наукового доробку вчених.

Однак загалом, охоплюючи електронний науковий документообіг, провідні бібліометричні системи такі, як Scopus та Web of Science, у своїх метричних дослідженнях практично ігнорують соціальні медіа, де на численних форумах для неформальних діалогів, розгорнута неофіційна активність при висвітленні дослідницької діяльності. Такі новоявлені тенденції стали надати поштовх подальшому розвитку бібліометрії та фор-

муванню альтернативних підходів до класичних метричних досліджень.

Слід підкреслити, що сьогодні особливу роль соціальні мережі відіграють у поширенні знань, де спілкується величезний прошарок, як наукової еліти так й початківців. Де-факто йде формування всесвітньої віртуальної лабораторії з нескінченним процесом обміну знаннями між науковцями.

Навіть практично всі бібліотечні заклади намагаються поєднати традиційні форм роботи з віртуальними комунікативними практиками, до яких слід віднести соціальні мережі та блогосферу. Такі тенденції у бібліотечних осередках сприяють залученню нових користувачів до бібліотеки та підвищенню її іміджу.

Знаковою подією до можливості змін у підходах оцінювання наукової діяльності, слід вважати оприлюднення у 2010 року Джейсоном Прісмом (Jason Priem) та його колегами маніфесту Альтернативних метрик (альтметрик), тобто альтернативного підходу до оцінки наукового процесу. В маніфесті було привернено увагу на неоднорідність наукових джерел, їх вплив на науку, суспільство та проголошено новий тип метрик, що охоплює ще й загальну активність науковців в онлайн-середовищі - соціальних мережах, форумах та блогах. Покажчики альтметрик було запропоновано вираховувати на основі кількості відгуків та посилань на них, тобто на рівень популярності та викликаної резонансності висвітлення наукової тематики у соціальних медіа. Такий підхід оцінки наукової сфери практично відсутній у традиційній бібліометрії.

Таким чином зазначимо, що альтернативні метрики це не заміна традиційних бібліометричних покажчиків, а тільки додаткові індикатори від альтернативних вимірювачів наукової діяльності до традиційних бібліометричних показників.

Загальна сукупність результатів метричних досліджень є джерельною базою для незалежного та кваліфікованого експертного оцінювання наукової діяльності.

УДК [004.6:005]:027
Жабін Андрій Олександрович
Zhabin Andrii
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

БІБЛІОМЕТРІЯ В МЕНЕДЖМЕНТІ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕК

BIBLIOMETRICS IN MANAGEMENT OF ELECTRONIC RESOURCES OF LIBRARIES

Розглянуто вплив бібліометрії на менеджмент електронних ресурсів бібліотек.
The influence of bibliometrics on the management of electronic resources of libraries is considered.

Ключові слова: бібліометрія, менеджмент, електронні ресурси, бібліотеки, політики.
Key words: bibliometrics, management, electronic resources, libraries, policies.

Впровадження електронних інформаційних технологій у бібліотечну сферу становиться переконливим аргументом на користь бібліотек у дискусії про їх місію в сучасному суспільстві в умовах розвитку інформаційних мережевих послуг. Більш того, роль бібліотек зростає, як надійного та довготривалого сховища та постачальника електронних ресурсів (ЕР).

«Цифрова революція» останніх десятиліть призвела до експоненціального зростання попиту суспільства на ЕР у відкритому доступі, а разом із цим до зростання ролі бібліометричного аналізу як засобу допомоги користувачам у роботі з масивом даних.

Самі ЕР можуть приймати різноманітні форми, від окремих слів чи чисел до електронних книг чи навіть – багатофункціональних повнотекстових баз даних. Способи використання ЕР у бібліотеках в умовах поступального розвитку сучасних інформаційних технологій стають все більш відмінними від використання традиційних друкованих документів. З урахуванням накопичення різноманітних ЕР для бібліотек стає все більш актуальним питання їх оцінювання бібліометричними метриками як базису менеджменту цифрових даних для

досягнення високих показників задоволення потреб користувачів.

У 21 ст. кожний наступний крок у технологічному розвитку в бібліотеках мав на меті зробити доступ до ЕР для користувача більш зручним і своєчасним, що і заклало у подальшому основу менеджменту ЕР у бібліотеках.

Традиційно менеджмент ЕР у бібліотеках асоціюється з процесом їх каталогізації, однак у сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), стають все більш актуальними такі елементи менеджменту ЕР як ліцензування програмних продуктів, налаштування та удосконалення багаторівневого доступу до ЕР, партнерська інтеграція, віддалене керування та децентралізація, системи навігації, ергономіка, налаштування зворотного зв'язку з користувачами тощо.

Основою для сучасного менеджменту ЕР є так звані програми дій або «політики» («policies» з англійської), що широко застосовуються в бібліотеках країн Європи і Північної Америки. Наприклад, у США в Бібліотеці Конгресу, приймають п'ятирічні плани щодо діяльності з ЕР, де розписані не тільки основні засади і напрями, а й такі елементи, як час працівників на роботу з конкретними ЕР і навіть із соціальними медіа.

На кожному етапі робочого процесу приділяється значна увага деталізації у складанні документації робіт, адже достатньо повні статистичні дані є вихідними як для аналізу пройденого шляху так і прогнозування очікуваних результатів.

Характерною особливість менеджменту ЕР є багаторівнева робота: адміністративні, технічні і навіть психологічні аспекти роботи беруться до уваги. Так, менеджмент ЕР дає високий пріоритет у своїй роботі з бібліометричними метриками, зокрема такими як показники використання Інтернет-даних. Тобто процес менеджменту включає аналіз вебометричних показників документів і передбачає зворотній зв'язок із кінцевими користувачами. Так, якщо певні ЕР, особливо які оплачуються бібліотечною установою, мають низькі показники використання, то це є сигналом для відповідного дослідження на всіх рівнях: як надавався доступ і чи могли технічні аспекти вплинути на якість обслуговування, які були нарікання у користувачів, аналізується рекламна компанія серед потенційної аудиторії тощо. Передплачені ЕР, що протягом значних проміжків часу мають низькі

показники використання мають рекомендуватися до заміни на більш затребувані.

Раціонально організоване вивчення потреб користувачів дозволяє сформувати колекцію ресурсів, яка задовольнить інформаційні потреби більшості користувацьких груп і при цьому допоможе оптимізувати розподіл бюджетних коштів установи. Також в умовах зменшення відвідуваності бібліотечних установ, сам факт високих показників онлайнового використання ЕР користувачами, є серйозним аргументом для адміністрації у відстоюванні бюджетного фінансування всієї установи.

Ефективність як окремих елементів робочого процесу (будь то тестування або обслуговування користувачів) так і узагальнюючих організаційних робіт безпосередньо залежить від наявності відповідних навичок роботи з ЕР у працівників бібліотеки. Тому одне з найважливіших завдань в системі організації роботи з ЕР є навчання співробітників методикам бібліометричного моніторингу ефективності їх використання. В даному випадку менеджмент ЕР виходить із принципу «один в полі не воїн»: цим процесом у цілому не може ефективно опікуватись окремий працівник, а у межах групи менеджерів необхідним стає не тільки спеціалізація її членів, а й певна децентралізація, особливо в питаннях які потребують швидкого реагування, де фактор часу, що витрачається на узгодження дій із керівництвом, негативно впливає на кінцевий результат.

Як висновок можна стверджувати об'єктивну доцільність впровадження повноцінного менеджменту ЕР в бібліотеках опираючись на бібліометричні показники, оскільки в умовах зростаючого масиву ЕР якість організації роботи з ними стає не менш важливою, ніж обсяг самих ЕР.

Слід наголосити на зростаючій ролі бібліометричних метрик під час відбору ЕР у вітчизняних бібліотеках, як це вже відбувається у передових за темпами розвитку ІКТ країнах. Для бібліотек України в умовах дефіциту бюджетних коштів такі новації є навіть ще більш актуальними, оскільки не потребують значних капіталовкладень у матеріально-технічному плані і є скоріше питанням організації роботи в цілому.

КООРДИНАЦІЯ ПРЕСОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ

УДК 070:027.54(477)
Вакульчук Ольга Анатоліївна
Vakulchuk Olha
завідувач відділу
Head of Department
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ ВІДДІЛУ ПРЕСОЗНАВСТВА

KEY FOCUS AREAS OF THE DEPARTMENT OF PRESS STUDIES

Стаття інформує про створення відділу пресознавства як науково-дослідного підрозділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Окреслено основні напрями роботи відділу, його завдання і функції, визначено мету, об'єкт і предмет досліджень.
This article informs about the establishment of the Department of Press Studies as a research unit of Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU). It defines key focus areas of the department, its tasks and functions, as well as the purpose, object and subject of research.

Ключові слова: пресознавство, національна бібліографія періодики, науково-інформаційні ресурси.
Key words: press studies, national bibliography of periodicals, scientific and information sources.

З 1-го листопада 2016 р. на базі відділу газетних фондів шляхом реорганізації утворено два відділи: науково-дослідний Відділ пресознавства і бібліотечний Відділ формування і використання газетних фондів (підстава: Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Наказ НБУВ №15-осн від 29 березня 2016 «Про зміни в

організації праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», Наказ НБУВ №57-осн від 03.08.2016 р. «Про внесення змін до структури та штатного розпису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»). Відділ пресознавства створено на базі сектору каталогізації Відділу газетних фондів, працівники якого займалися науковою роботою. У штаті 10 співробітників: 7 наукових, 2 провідних бібліотекарі і провідний редактор.

Основною **метою** створення відділу пресознавства є системне, комплексне дослідження газетної періодики на основі вироблених методологічних засад, наукових принципів і методів дослідження; історико-пресознавчі та науково-бібліографічні дослідження в галузі національної бібліографії періодики; науково обґрунтоване формування системи науково-інформаційних ресурсів традиційного та електронного типу на газетні фонди; опрацювання проблеми розвитку комунікаційних можливостей доступу користувачів до ретроспективної та сучасної інформації, що містить газетна періодика як джерельна база гуманітарних досліджень, а також представлення здобутків НБУВ у цьому напрямку в загальноукраїнському масштабі.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є найбагатшим сховищем газет в Україні, де на даний час зберігається понад 246 тисяч річних комплектів газет (понад 30 млн номерів). Хронологічні рамки охоплюють XVIII–XXI століття. Таким чином, газетний фонд НБУВ є найбільшим, отже, репрезентативним, що дає змогу і підстави для проведення узагальнюючих наукових досліджень як теоретичного, так і науково-практичного характеру.

Наукова робота відділу виконується згідно з планом науково-дослідної роботи НБУВ за темою «Концептуальні та методичні засади у формуванні національної книжкової колекції «Україніка» (науковий керівник – д. іст. наук В. Ю. Омельчук, термін виконання – 2016–2018 рр.). Розділ теми, за яким працює відділ, має назву «Створення науково-інформаційних ресурсів на фонди газетної періодики XIX–XXI сторіччя: електронний каталог газет України з фондів НБУВ, друковані ретроспективні бібліографічні покажчики газет України з фондів НБУВ» і спрямовується на вивчення і розкриття джерелознавчого, інформаційного потенціалу газетної періодики шляхом наукового опрацювання масиву газет відповідно до сучас-

них вимог і завдань по створенню бібліографічного репертуару україніки та впровадження результатів досліджень через систему науково-довідкових видань, електронних інформаційних ресурсів і наукових праць.

Щодо науково-практичної діяльності, то співробітниками відділу накопичений значний досвід практичної бібліографічної роботи, що базується на теоретико-методологічних, методичних засадах національної бібліографії та національного бібліографічного репертуару. Результатом дослідницької роботи відділу є серія опублікованих наукових каталогів, бібліографічних покажчиків газет України. Друковані каталоги готуються на основі спеціалізованих баз даних (БД), адаптованих директором Інституту інформаційних технологій К. В. Лобузіною для ведення каталогу газет і сформованих за принципом поділу на певні історичні періоди, починаючи з 1816 р. (цим роком датована найдавніша газета з тих, що виходили на терені сучасної України і яка зберігається у фондах НБУВ). БД охоплюють п'ять-шість років для зручності підготовки друкованих наукових покажчиків з великою кількістю позицій. Після публікації покажчиків бази даних поповнюють електронний каталог газет з фондів НБУВ. У рамках виконання наукової теми протягом 2016–2018 рр. заплановано створення електронного каталогу газет України 1816–2016 рр. з фондів НБУВ, котрий репрезентуватиме весь спектр газетної періодики України за 200 років і буде значним внеском у справу створення бібліографічного реєстру вітчизняних періодичних видань.

У контексті створення електронних інформаційних ресурсів газетної періодики на сайті НБУВ у співпраці з відділом інформаційно-комунікаційних технологій представлено цифровий ресурс «Електронна колекція газет», бази даних газет України включно з новими надходженнями, а також БД «Газети Росії 1732–1916 рр. у фондах НБУВ». У відділі пресознавства, крім зазначених, створено БД «Видатні українці у газетних публікаціях» (робота з її наповнення продовжується) і БД «Міжнаціональні відносини в Автономній республіці Крим у висвітленні місцевої преси» (наповнювалася протягом 2011–2013 рр.). Нині у відділі готуються документи для реєстрації авторського права на БД «Газети України 1816–2016 рр. у фондах НБУВ».

Одним з напрямків діяльності відділу пресознавства є участь у

роботі міжнародних та всеукраїнських конференцій, підготовка наукових публікацій у вигляді статей, тез, друкованих каталогів і покажчиків, монографій як з конкретних питань за темою, так і колективної монографії у кількох частинах «Неформальна» преса 1988–2004 років у фондах НБУВ».

Важливим напрямком корпоративної діяльності відділу пресознавства передбачається продовження роботи з формування репертуару вітчизняної періодики, участь в електронній бібліотеці НБУВ «Україніка», цифровій бібліотеці історико-культурної спадщини.

З метою запобігання дублювання і паралелізму в темах пресознавчих досліджень вчених різних наукових установ України, відділ налагоджує конструктивну співпрацю з провідними регіональними науково-дослідними центрами, насамперед, з Науково-дослідним інститутом пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. Плануємо продовжити співпрацю з Інститутом пресознавства та іншими науковими установами, котрі досліджують періодику і у цьому контексті вважаємо за доцільне проведення постійно діючих семінарів, круглих столів та ін. заходів з проблем пресознавства у рамках щорічної Міжнародної наукової конференції на базі НБУВ.

Отже, концептуально ми розуміємо пресознавство як самостійний науковий напрям, що має свій об'єкт, предмет, методи дослідження. **Об'єктом** науково-дослідної роботи відділу у широкому розумінні є газетна періодика, **предметом** – становлення і розвиток періодики як історичного джерела, особливості її функціонування, з'ясування місця і значення у формуванні бібліотечних фондів, а також розвиток наукових засад організації фондів та науково-інформаційних ресурсів. Пріоритетом є підготовка і публікація матеріалів до національної бібліографії періодики, забезпечення доступу до інформації всіх категорій користувачів.

УДК 329.12(71)(070.1)-054.72(=161.2)"1918/1939"
Дзира Олеся Іванівна
Dzyra Olesia
науковий співробітник
Research Fellow
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ЛІБЕРАЛЬНА ПРЕСА УКРАЇНЦІВ КАНАДИ У ГРОМАДСЬКОМУ РУСІ ДІАСПОРИ 1918–1939 рр.

THE LIBERAL PRESS OF UKRAINIANS OF CANADA IN THE PUBLIC MOVEMENT OF THE DIASPORA 1918–1939

Здійснено огляд ліберальних часописів української діаспори Канади, що виходили в 1918–1939 рр. Проаналізовано їх як історичні джерела і визначено роль ліберальної преси у громадському житті діаспори.
The review of liberal magazines of the Ukrainian Diaspora of Canada, published in 1918–1939 was realized. They were analyzed, as historical sources, and the role of the liberal press in the public life of the Diaspora was defined.

Ключові слова: періодичні видання ліберального спрямування, українська діаспора Канади, громадські організації.
Key words: periodical editions of liberal direction, the Ukrainian Diaspora in Canada, public organizations.

Українські ліберальні часописи у Канаді є важливим джерелом для вивчення історії діаспори. Оскільки вагома частина їхніх статей стосується діяльності ліберальних організацій, це обумовлює необхідність їх використання при дослідженні ліберального руху в Канаді, що поставив перед собою завдання розбудовувати українську освіту, культуру власними силами. Допомагати йому в цьому стала преса, яка вбачала метою своєї роботи не прибуток, а розвиток української ідеї в діаспорі.

Отже, часописи, як виразники думки громадськості, були джерелом не тільки перебігу історичних подій в діаспорі і Канаді, а й вказували на розбіжності у конфесійних і політичних поглядах населення. Так, ліберальні погляди виражали часописи «Український

голос», «Канадійський фармер», «Канадійський ранок» тощо.

«Український голос», перше число якого вийшло 16 березня 1910 р., симпатизував ліберадам і стояв на позиціях Української греко-православної церкви (далі – УГПЦ), підтримував контакти з середовищем республіканців, зокрема з представниками Української Народної Республіки. До 1921 р. його редактором був Василь Кудрик, а від 1921 і до 1946 р. Мирослав Стечишин [1, с. 154–156]. Це був перший часопис у Канаді, який мав відвагу стати цілком на українському грунті й назвати себе іменем свого народу. Він поширював національне ім'я «українець» серед тоді ще мало свідомих українців, що часто називали себе русинами, австріяками, буковинцями, галичанами, руськими – але не українцями. У 1927 р. постає організація «Союз українців самостійників» і «Український голос» стає її офіційним органом. На шпальтах газети публікувалися статті з проблем релігії, просвітніх, освітніх, робітничо-фермерських питань, завдань допомоги Україні, організації політичних акцій [2, с. 95, 259]. Також «Український голос» швидко реагував на події в Україні (такі, як польська політика пацифікації, голодомор 1932–1933 рр., постання Карпатської України тощо) і намагався донести правду про них українській діаспорі. Поряд з іншими ліберальними часописами викривав і критикував антиукраїнську діяльність комуністичних організацій у Канаді.

Загалом діяльність редакції «Українського голосу» сприяла національному й духовному об'єднанню українців у діаспорі, утвердженню української літературної мови в діаспорі (відкидав так звані галицький, буковинський, русинський правописи), заохоченню до творчості місцевих канадських літераторів [3, с. 484]. 1903 р. видавався тижневик «Канадійський фармер», що також стояв на боці ліберальної політики у Канаді й таку позицію займав на кожних виборах. У релігійній площині «Канадійський фармер» підтримував УГПЦ. Редагував його Онуфрій Гикавий, котрий був одним з ініціаторів заснування цієї церкви і, зрозуміло, підтримував її ріст. Після виходу з редакції О. Гикавого 1932 р. тижневик редагували В. Бібєрович, Т. Дацків, К. Андрусишин. Часопис висвітлював перебіг національних змагань українців у Канаді та в Україні і досить гостро поборював інтернаціональні течії [1, с. 156–157]. Газета закликала до створення самостійних громадських організацій, будування шкіл,

розвитку науки, до збереження духовних цінностей і релігійності, до активної участі у політичному житті Канади [2, с. 180]. Після злиття часописів «Ранок» з Вінніпегу та «Канадієць» з Едмонтону було налагоджено видавництво «Канадійського ранку», поважного репрезентанта протестантської течії й поборником національно-культурних прагнень українських поселенців у Канаді. З ліквідацією Незалежної грецької церкви, точніше з переходом її на позиції пресвітеріанства, часопис став втрачати читачів [1, с. 157–158]. Оскільки його завданням стало поширення протестантизму серед української спільноти, часопис почав публікувати критику греко-католицької церкви, її священиків та церковного обряду [2, с. 93–94].

Преса ліберального змісту, як складова частина ліберальних громадських організацій і виразник їх думки, стояла на засадах збереження української мови, культури і традицій в діаспорі. У міжвоєнний період, на відміну від преси в УСРР-УРСР, вона не зазнавала утисків з боку канадської влади і тому передавала правдиві відомості про події, що відбувались в Україні. Окрім інформування, періодичні видання закликали організовувати віча, мітинги для вирішення проблем українства в діаспорі та на Батьківщині, виступали проти інтернаціональної позиції комуністів і пропагували самостійність та єдність України.

Список використаних джерел:

1. Марунчак М. Г. Історія українців Канади: у 2 т. / М. Г. Марунчак – Вінніпег: Накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. – Т. 2. – 512 с.

2. Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді / М. Боровик. – Мюнхен: Український вільний університет, 1977. – 341 с.

3. Тимошик М. Канадська газета «Український голос» в історії української зарубіжної журналістики: до 100-річчя від дня заснування / М. Тимошик // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проекція у майбутнє (у рамках Конгресу української діаспори): збірник матеріалів третьої Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. – С. 482–486.

УДК 025.340:070(477):»1956-1960»:017:027.54(091)
Дригайло Сергій Васильович
Dryhailo Serhii
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
кандидат історичних наук
Candidate of Historical Sciences
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Носкіна Наталія Миколаївна
Noskina Nataliia
завідувач відділу
Head of Department
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

КАТАЛОГ «ГАЗЕТИ УКРАЇНИ 1956–1960 РОКІВ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО» ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ.

CATALOGUE «VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE NEWSPAPER CORPUS OF 1956–1960» AS THE SOURCE OF RESEARCH OF THE UKRAINIAN PRESS.

У тезах йдеться про підготовлений до друку Відділом газетних фондів науковий каталог «Газети України 1956–1960 років у фондах НБУВ», котрий є джерелом для досліджень української преси. Подано інформацію про особливості історичного періоду 1956–1960 рр. та його вплив на друковані засоби масової інформації (газети).
The theses refer to the scientific catalogue «Vernadsky National Library of Ukraine Newspaper Corpus of 1956–1960» prepared for publication by the Department of Newspaper Corpus as the source of research of the Ukrainian press. One has given information about the peculiarities of the historical period between 1956–1960 and its influence on printed media (newspapers).

Ключові слова: газета, періодика, каталог, періодичні видання, покажчик, історія преси.
Key words: newspaper, periodicals, catalogue, periodical publications, directory, history of press.

У 2016 р. співробітники відділу газетних фондів НБУВ – Носкіна І. М. (керівник), Дригайло С. В., Захаров Д. Г., Малюк С. М. підготували до друку науковий бібліографічний покажчик «Газети України 1956–1960 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», котрий є продовженням серії аналогічних наукових каталогів, що охоплюють період від 1822 р. до 1955 р.

Газетна періодика у зазначений період була фактично головним засобом масової інформації, особливо у сільській місцевості. У покажчику описано 4 337 газет різного типу: республіканські, обласні, міські, районні, низові (фабрично-заводські, шахтні, освітянські, будівельні, колгоспні та ін.). Окремо описано 1 875 різноманітних додатків до газет: комсомольсько-молодіжних, літературних, технічних сторінок, блискавок, листівок, бюлетенів, спеціальних випусків тощо. У бібліографічному описі подано всі відомості про газету: назва, тематика, читацьке призначення, інформація про організацію, котра брала участь у створенні періодичного видання та місце видання газети. В описі відображено і всі зміни, що відбулися у виданні за п'ятирічний період (1956–1960 рр.).

У каталозі представлені газети надзвичайно суперечливого і складного історичного періоду України. У лютому 1956 р. відбувся XX з'їзд КПРС, на якому засуджено культ особи Й. Сталіна, поставлено питання подальшого об'єднання робітничого класу та селянства, посилення ролі партії у вихованні молоді. Такі рішення керівного органу комуністичної партії, безумовно, відбилися й на газетній періодиці. Зокрема, у період 1956–1960 рр. у рази зростає кількість газет та їхні тиражі. Загальна кількість газетних видань України у 1960 р., за статистичними даними Книжкової палати УРСР ім. І. Федорова, становила 3 280 назв, з них – 17 республіканських, 70 обласних, 637 міських і районних, 482 багатотиражних газет промислових підприємств, решта – колгоспні газети. Річний тираж газет у 1960 р. у порівнянні з 1950 р. зріс з 871 714 тис. прим. до 1 600 716 тис., тобто майже у 2 рази. У таких промислових областях УРСР як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Луганська, Харківська майже всі підприємства, шахти, будівельні організації мали свою багатотиражну газету.

Зважаючи на таке значне зростання кількості видань і їх тиражів, неможливо переоцінити ідеологічний вплив преси на свідомість

радянських людей. Про тематику публікацій красномовно свідчать заголовки газетних статей, котрі повторювалися від одного видання до іншого: «Всі сили на виконання рішень XX з'їзду КПРС», «Тісніше тримати зв'язок з школою», «Виховання молодого покоління – першочергове завдання» тощо. Назви газет теж не відрізнялися різноманітністю, були типовими: «Вперед до комунізму», «За комунізм», «Зоря комунізму», «Ленінським шляхом» тощо.

З 1956 р. набуває розповсюдження новий тип газет – колгоспні. Вперше колгоспні газети з'явилися ще у 1930-і рр., у період активної колективізації, та з часом вони або зникли, або перетворилися на газети райкомів і місцевих райрад. То ж колгоспні газети середини 50-х років XX ст. – особливе явище. Укладачі каталогу провели велику пошукову роботу з виявлення і опрацювання колгоспних видань: ідентифікації їх за назвами, місцем видання та створення зведеного бібліографічного опису.

Ці періодичні видання свого часу стали одним із найдоступніших засобів масової інформації для селян і дієвим інструментом впливу на їхню політичну і трудову активність. Навколо колгоспних газет гуртувалася сільська інтелігенція, найбільш активні селяни й, безумовно, – партійні, комсомольські та профспілкові осередки. Головними дописувачами у цих виданнях були сільські вчителі і бібліотекарі, агрономи і ветеринари, бригадири й ланкові.

Періодичність виходу колгоспних багатотиражок не регламентувалася, залежала від активності редакційної колегії. Протягом року виходило від 8 до 50 номерів. Тираж колгоспних видань коливався у межах від 300 до 1 000 примірників. Загальний тираж на кінець 1960 р. становив 23 634 примірника – 1,5 % від загального річного тиражу всіх газет. У 1960 р. Книжковою палатою України імені І. Федорова зареєстровано 2 074 колгоспних видань (газет), але пік їхнього виходу припадає на 1959 р. – 2 203.

У період 1956–1960 рр. газетна періодика зазнала великих змін. Унаслідок засудження культу особи Сталіна на XX з'їзді КПРС значна кількість газет змінила свої назви і підзаголовкові дані. З назв міст і містечок, сіл і селищ, підприємств, колгоспів і радгоспів, зникли прізвища не тільки Сталіна, а й Будьонного, Булганіна, Ворошилова, Кагановича, Маленкова, Молотова та інших політичних діячів СРСР. Слід також відзначити, що у цей період відбулися значні змі-

ни й в адміністративно-територіальному поділі України – відбулося розширення, злиття і ліквідація деяких областей і районів УРСР. Наслідком таких змін стало закриття, об'єднання, зміна назв видань.

Підготовлений каталог «Газети України 1956–1960 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» має науково- довідковий апарат, котрий включає два допоміжних покажчики: місць видання і мов видання. Подано також список скорочень та їхнє розшифрування. Географічні назви відповідають сучасним нормам. У виданні не враховані зміни назв населених пунктів, котрі відбулися у зв'язку зі вступом у дію Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» (чинний з 09 04.2015 р. *Див.:* Відомості Верховної Ради : щотижневий нормативний бюлетень / Засновник Верховна Рада України – Київ: Парламентське вид-во, 2015. – №26. – С. 219.).

Газети містять цінну інформацію про політичну ситуацію в країні та за її межами, розвиток науки, економічний стан держави; матеріали з краєзнавства, біографіки, історії, культури і спорту. Газетна періодика – джерело інформації повсякденного життя суспільства, колективна пам'ять народу, інколи спотворена, але жива.

Список використаних джерел

1. Преса Української РСР 1918–1975. Науково-статистичний довідник. – Харків: Редакційно-видавничий відділ Книжкової палати УРСР, 1976. – 222 с.

УДК 025.3:004.057.3
Коцюба Євгенія Юріївна
Kotsiuba Yevheniia
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
відділ інформаційно-комунікаційних технологій
Department of Information and Network Technologies
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Клочок Станіслава Григорівна
Klochok Stanislava
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
відділ інформаційно-комунікаційних технологій
Department of Information and Network Technologies
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Миронюк Наталія Володимирівна
Myroniuk Nataliia
провідний бібліотекар
Leading Librarian
відділ інформаційно-комунікаційних технологій
Department of Information and Network Technologies
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine
Забіяка Андрій Іванович
Zabiiaka Andrii
провідний бібліотекар
Leading Librarian
відділ інформаційно-комунікаційних технологій
Department of Information and Network Technologies
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ОЦИФРУВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ГАЗЕТ ТА ІНШИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

DIGITIZATION OF HISTORICAL NEWSPAPERS AND PERIODICALS

Тези містять огляд документів і проектів, що мають відношення до оцифрування періодичних видань. Розглянуто світовий досвід з оцифрування і організації цифрових колекцій періодичних видань.

Thesis include review of documents and projects related to the digitization of historical newspapers and periodicals. Generalized the world experience of digitizing and organizing digital collections of newspapers and periodicals.

Ключові слова: оцифрування періодики, метадані для періодичних видань, світові тенденції оцифрування.
Key words: digitization of periodicals, metadata for periodicals, world trends of digitization.

Історичну періодику, зокрема газети, представляють сьогодні для науковців і дослідників багаті колекції різних закладів, але через погану якість паперу вони є дуже крихким носієм інформації, що потребує особливих умов зберігання і архівування. У багатьох країнах організовано копіювання періодики на мікрофільми, оцифрування мікрофільмів і оригіналів, після чого оригінали і страхові копії на мікрофільмах консервують. В останнє десятиліття оцифрування дало змогу організувати розширений доступ до цифрових копій і можливість збереження як оригіналів, так і мікрофільмів. Дуже часто, через складності оцифрування газет фондоутримувачі звертаються до сторонніх організацій для оцифрування власних колекцій. Великі формати сторінок, погана якість паперу, незадовільний фізичний стан – все це вимагає використання особливої техніки для оцифрування, нюансів в обробці зображень і місця для зберігання великих обсягів оцифрованої інформації.

Бібліотеки всього світу надають сучасним читачам електронні сервіси та ресурси в онлайновому режимі. Особливо цінною для дослідників є інформація, що міститься у періодичній пресі – газетах різних історичних періодів та газетах, що зберігалися у т. зв. спеціалізованих фондах, у журналах тощо. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) приділяється значна увага оцифруванню періодики. Але оцифрування – лише перший етап загальної стратегії доступу. Визначення правильних організаційних і технологічних засад формування цифрових ресурсів відіграють ключову роль для подальшого збереження страхових цифрових копій та забезпечення доступності цифрових колекцій для користувачів.

Для визначення цих технологічних підходів проведено аналіз документів, котрі містять стандарти, рекомендації і вимоги різних проектів до оцифрування періодики, зокрема газет. Частина з них – загальні рекомендації, на яких базуються більш спеціалізовані документи і проекти. Вимоги до якості оцифрованих документів описані у багатьох стандар-

тах, рекомендаціях і настановах, мають відмінності, проте не дуже суттєві. Вимоги щодо періодики можна узагальнити таким чином: зображення мають бути чіткими, читабельними і скануватися обладнанням, що дає можливість оцифровувати у режимах чорно-білому 2-біт, відтінках сірого 8-16-біт або кольоровому 16-24-біт з роздільною здатністю від 300 ppi у форматі TIFF, JPG або JPG2000. Додатковою опцією є використання технологій OCR для розпізнавання тексту. Для оцифрування газет рекомендується використовувати планетарні сканери, цифрові камери, планшетні або барабанні сканери. Оцифровані газети рекомендується розпізнавати за допомогою OCR для більш повного представлення інформації і розширення можливостей доступу до неї.

Для сучасних періодичних видань використовується інша практика – збираються не паперові оригінали, а одразу електронні зверстані варіанти газет (born-digital), що вже містять текстову інформацію і не потребують додаткових зусиль для включення їх у цифрові колекції і проекти.

Розглянемо деякі проекти, що потрапили у список Секції медіа новин ІФЛА. Цей перелік включає як міжнародні проекти (Міжнародна коаліція газет – International Coalition on Newspapers, ICON), так і національні (Колекція газет у Британській бібліотеці – British Library Newspaper Collections, Американська Національна програма оцифрування газет – National Digital Newspaper Program, NDNP, Проект з оцифрування газет національної бібліотеки Австралії – The National Library of Australia Newspaper Digitisation Program, ANDP), а також декілька проектів, які не потрапили до переліку в ІФЛА – Газетний проект Європіани – The Europeana Newspapers Project, Проект цифрових газет у Швеції – Digidaily newspaper project, Проект з оцифрування газет бібліотеки мечеті Аль-Акса, український проект Libraria та колекція цифрових газет у НБУВ.

Стосовно використання метаданих у проектах оцифрованих періодичних видань також можна визначити загальні світові тенденції, котрі свідчать про те, що найчастіше використовуються формати опису METS/ALTO, MODS і PREMIS. Для обробки складних зв'язків між метаописами газет та їх частинами у рамках проекту NDNP, розроблено формат METS. Цей формат представляє собою гнучку схему, яка описує структуру об'єкту, але не містить ніякої інформації про зміст. Стандарт ALTO заповнює цю прогалину шляхом кодування текстового змісту оцифрованої, розпізнаної за допомогою OCR сторінки. METS/ALTO –

це найпопулярніший стандарт для газетних проектів. MODS рекомендується використовувати нарівні з Dublin Core і MARC у Кращих практиках для постачальників метаданих для сумісного використання (Best Practices for OAI Data Provider Implementations and Shareable Metadata). Він є необхідним для сумісного використання метаданих, крім того, цей стандарт здатний використовувати необхідні поля з вже існуючих описів формату MARC 21. PREMIS – міжнародний стандарт, що використовується у цифрових проектах у всьому світі для підтримки і збереження цифрових об'єктів і забезпечення можливості їх довгострокового використання.

Важливим став досвід роботи з періодичними виданнями, набутий у НБУВ. Для оцифрування використовується різна техніка, наявна у бібліотеці, переважно, – цифрові фотоапарати для форматів більше А4 і планетарні сканери для форматів А4 і менше. У ході роботи з'ясовано особливості сканування і обробки цифрових копій залежно від техніки, якою проводилося оцифрування; узгоджено способи створення страхових і користувацьких копій і ретрообробка оцифрованих копій різними програмами, такими як ACDSee, Book Restorer, Scan Kromsator, Scan Tailor і Adobe Photoshop.

Важливою частиною цифрового проекту НБУВ є підсистема опису та обліку цифрових ресурсів, реалізована на базі автоматизованої бібліотечної інформаційної системи. Облік оцифрованої періодики здійснюється у базі даних «Оцифрування документів» з подальшою публікацією на сайті НБУВ у базі даних «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини». Опис періодики, як і всіх бібліотечних документів, здійснюється у форматі MARC 21 на рівні основних точок доступу: назва, рік та місце видання, тип документу, кількість номерів, періодичність випусків, мова. Описова частина метаданих може бути доповнена анотацією та гіпертекстовими посиланнями. Особливості облікової бази даних «Оцифрування документів» – наявність службової інформації, необхідної для створення умов зберігання страхової копії та її подальшої обробки, а саме: номер і дата замовлення, назва підрозділу фондоутримувача, найменування проекту, обсяг робіт, де вказується не тільки кількість зображень, але й тип файлу, колір, роздільна здатність тощо. Описова частина бази даних електронної періодики містить інформацію про номер комплекту, шифр підшивки, номери, валові номери, відсутність номеру у підшивці. Є певні особливості опису періодики, яка у виданнях одного року має декілька ча-

стин, наприклад, у журналі «Київські єпархіальні відомості» («Киевские епархиальные ведомости») річний комплект включає у себе офіційну та неофіційну частину. Важливою також є можливість організовувати пов'язані між собою записи для періодичних видань, котрі змінювали назву та формат видання. Це дає змогу зручного перегляду всіх оцифрованих комплектів окремого видання.

Для зберігання страхового фонду цифрових копій у НБУВ використовуються UDO-диски. Опис UDO-дисків також подається у базі даних «Оцифрування документів», що дає змогу отримувати в автоматизованому режимі описи надходжень до страхового фонду цифрових копій документів із фондів НБУВ. Опис одиниці зберігання страхового фонду «Диск UDO № _____ » складається з двох розділів: «Сторона А» та «Сторона В», кожен розділ містить згрупований за назвою підрозділу НБУВ список записаних документів: шифр, місце зберігання, стислий опис, назву папки/файлу, формат файлів, кількість цифрових зображень, обсяг у байтах. У кінці кожного розділу наводяться підсумки кількості документів, записаних на UDO-диск, кількості зображень та загальний обсяг у байтах. Наприкінці опису вказується його загальний обсяг та місце зберігання диску, відповідальні за формування та зберігання страхового фонду особи.

Проведений аналіз світових трендів щодо оцифрування і створення електронних колекцій періодики, є корисним для удосконалення роботи з періодичними виданнями у НБУВ. Цей процес передбачає виконання багатьох умов для повноцінної презентації цих ресурсів. Виконання вимог до якості сканованих зображень дає змогу використовувати технології OCR, що у свою чергу сприяє повноцінному використанню необхідних стандартів метаданих і забезпечує розширений доступ до змісту документу. Але виконання всіх цих умов вимагає великих затрат ресурсів і не може бути реалізоване при невеликому бюджеті організації, без спеціальної техніки і спеціалістів відповідної кваліфікації. Тому у деяких організаціях, як наприклад НБУВ, задачі виконуються поетапно, з розрахунком на перспективу. Оцифрування проводиться у високій якості, передбачається подальше розпізнавання з використанням OCR, описується у рекомендованому форматі MARC 21.

УДК 070.1(477):167
Рудий Григорій Якович
Rudyi Hryhorii
доктор історичних наук
Doctor of Historical Sciences
провідний науковий співробітник
Leading Research Fellow
Інститут історії України НАН України
Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine

ГАЗЕТНА ПЕРІОДИКА УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ АНАЛІТИЧНО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

UKRAINIAN NEWSPAPERS AS AN OBJECT OF ANALYTICAL AND HISTORIOGRAPHICAL RESEARCH

У тезах йдеться про вивчення газетної періодики України як об'єкта джерелознавчих досліджень, а також окреслено коло пресознавчих проблем, які необхідно вирішити для реалізації цього завдання.
The theses refer to the study of the Ukrainian newspapers as an object of historiographical research and outline a number of press studies issues to be solved for the realization of this task.

Ключові слова: українські газети, пресознавство, аналітична і синтетична критика.
Key words: Ukrainian newspapers, press studies, analytical and synthetic critics.

Газетні видання завжди розглядалися як багатопланове історичне джерело не тільки за змістом, а й за структурою опублікованого матеріалу. На сторінках газет друкувалися законодавчі акти, програми політичних партій, статути громадських організацій, науково-популярна інформація, довідкова і бібліографічна інформація тощо. Всі важливі питання суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного життя України знайшли відображення в газетній періодиці.

Відзначимо, що періодичні видання дають змогу вивчати сторони громадсько-політичного життя, які не знайшли достатнього висвітлення в інших історичних джерелах.

Газети (щоденні, тижневі, щомісячні) є актуальними, оперативними, найпоширенішими виданнями і водночас дуже цінним джерелом,

що містить велику кількість різноманітної інформації. Насамперед функція газетної періодики полягає в оперативному інформуванні читачів про актуальні події, що відбуваються у суспільстві.

Повідомлення газет є безпосереднім синхронним відображенням дійсності. Формуючи у читачів стереотип сприйняття поточних подій, про які йдеться, періодичні видання містять водночас з новизною аналітичну інформацію, що пояснює суть і значення подій з погляду людей-сучасників.

Слід також зазначити, що в період свого розвитку фукціональні властивості газет постійно трансформуються, тобто інформація із засобу стає метою, а її зміст – формою сутності [1]. Форма періодичного видання як історичного джерела зумовлена її цільовим призначенням, зв'язок змісту і форми тут очевидний [2].

Функції, які газета виконує, обумовлюють її використання як важливого джерела при проведенні аналітично-джерелознавчих досліджень. У цьому контексті дослідження періодики як об'єкта аналітично-джерелознавчих досліджень є актуальним і перспективним завданням сучасної історичної науки.

Для реалізації цього завдання, на думку автора, необхідно вирішити такі проблеми:

1. На сьогоднішній день ще немає остаточних даних про загальну кількість газет, що видавалися в Україні. У науковий обіг не введено близько 4 000 назв газетних видань, що виходили впродовж XIX–XX ст. [3]. Це викликає потребу прискорити пошук та облік періодичних видань в усіх можливих місцях їх зберігання, створення повноцінного репертуару української періодики.

2. З метою координації зусиль усіх дослідників преси та уникнення суперечностей та розбіжностей в систематизації, періодизації, атрибуції та вивченні газетних джерел необхідно проводити всеукраїнські постійнодіючі семінари, круглі столи та ін. заходи для фахівців з пресознавства.

3. Необхідна подальша розробка теоретико-методологічного та методичного апарату дослідження газетної періодики як окремого виду історичної дисципліни із застосуванням аналітичної і синтетичної критики газетних матеріалів. З метою забезпечення ефективного і системного розвитку в Україні наукових досліджень у галузі історіографії

української періодики, необхідно створити в усіх наукових бібліотеках України наукові відділи пресознавства.

4. У вищих навчальних закладах, які готують істориків-джерелознавців, започаткувати окремий спецкурс «Українська періодика як вид історичних джерел», а також підготувати навчальні посібники з історії української преси XIX–XX ст. для майбутніх істориків-джерелознавців.

Список використаних джерел

1. Джинчарадзе Н.Г. Інформаційна культура особистості. – К., 1996. – С. 45.

2. Медушевская О.М. Теоретические проблемы источниковедения : учеб. пособ. – М., 1973. – С. 76–77.

3. Романюк М. На шляху створення репертуару української періодики // Українська періодика, історія і сучасність : доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф. Львів, 17–18 трав. 2002 р.

УДК 070.482:027.54(477)
Швець Ірина Миколаївна
Shvets Iryna
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ПРОТЕСТАНТСЬКІ ГАЗЕТНІ ВИДАННЯ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (НБУВ).

PROTESTANT NEWSPAPERS IN THE FUNDS OF THE FUNDS OF THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE (VNLU).

Розглянуто протестантські періодичні видання, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Визначено принцип формування та етапи розвитку періодичних видань баптистів, євангельських християн, християн євангельської віри, адвентистів сьомого дня.
The article deals the Protestant newspapers in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine. The principle of the formation and the stages of the development of the periodicals of the Baptists, Evangelical Christian, Christians of Evangelical Faith, Seventh Day Adventists were defined.

Ключові слова: баптист, церква, міжконфесійні відносини, протестантські газети, адвентисти сьомого дня, публікація.

Key words: baptist, church, interconfession relations, protestant newspapers, Seventh Day Adventists, publication.

У 2017 році святкує 500-річчя Реформації одна з гілок християнства – протестантизм. Ювілей відзначають на державному рівні відповідно до Указу Президента № 357/2016 «Про відзначення в Україні 500-річчя Реформації». Метою святкування є визнання вагомого внеску протестантських церков і релігійних організацій у розвиток релігійної, культурної і соціальної сфери України, вияв поваги до їхньої ролі в українській історії та становленні незалежної держави.

Перші осередки протестантських громад в Україні з'явилися у 30–40-х рр. XVI ст. у Галичині, на Волині, Підляшші та Холмщині, згодом поширилися на Закарпаття, Київщину та Поділля. У радянські

часи діяльність протестантських течій переслідувалася, тому вони не могли активно розвиватися. На початку 90-х рр. XX ст. почалася легалізація протестантських громад України. Новий етап еволюції конфесії проявився через інституалізацію, створення формалізованої структури розгалуженої організації, прагнення релігійної спільноти до здобуття церковного статусу, отже, стабільності. За кількістю прихильників в Україні, за твердженням дослідниці В. Любащенко, сучасний протестантизм поступається тільки православ'ю і греко-католицизму (в західних областях) [1, с. 299]. Конфесія має надію на перспективу подальшого зростання своїх церков та зміцнення позицій у релігійному житті нашої держави. За цих умов актуалізуються наукові дослідження протестантської періодики. Газетні видання протестантських громад вивчаються джерелознавцями, журналістами, істориками, філологами, філософами та ін. Серед вітчизняних дослідників – Т. Антошевський, М. Балаклицький, А. Бойко, А.Ігнатуша, А. Колодний, В. Любащенко, О. Назаркіна, О. Опарін, М. Черешков, Д. Юнак та ін. Проте, попри досить широке розповсюдження на території нашої держави, друковані періодичні органи протестантських громад вивчені недостатньо.

Найбільша кількість газетних видань протестантів зосереджена у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) – 87 назв. Незважаючи на велику чисельність та різноманітність, газети протестантських деномінацій України є яскравим прикладом поєднання типових рис, притаманних протестантській пресі в цілому. Тематика газетних видань протестантів направлена на широку аудиторію, зумовлена місіонерською стратегією, призначена для сімейного читання і розрахована на читачів будь-якого вікового діапазону. Інформаційний матеріал розміщено на єдиному тлі християнських чеснот: віри, надії, любові та пропагує християнство як спосіб життя, підкреслює цілісність і взаємодію людини, родини, держави. Газетам притаманні жанри релігійно-популярного спрямування: настанови, статті, роздуми, вірші, згадки, оповіді, притчі, житійні оповідання. Зазвичай протестантські газетні видання виходять один раз на місяць, мають електронну версію, розповсюджуються безкоштовно, існують переважно на пожертви. Розмаїття заголовків, у яких фігурують слова «надія», «любов», «спасіння», «гідність», «щастя», одразу налаштовує читачів на сприйняття агітаційної, спонукальної інформації та прищеплює біблійні цінності у приватному та суспільному житті. Газети не містять гостро критичних чи занадто емоційних публікацій, натомість, особливою турботою часописів є підтримка позитивного морального стану вірян, чимало уваги приділяється охороні здоров'я та навко-

лишнього середовища, популяризації здорового способу життя. Багато газетних статей присвячено проблемі сенсу життя. У кожному номері дописувачі діляться з редакцією своїми думками, почуттями та поглядами на життєві цінності.

У фондах НБУВ зберігаються газетні видання, які належать до різних протестантських деномінацій (адвентистів, баптистів, п'ятидесятників, харизматів, окремих протестантських громад). Також є загальні видання протестантського екуменічного напрямку, що висвітлюють події з життя протестантизму в Україні та світі. Чи не найцікавішою за змістом є екуменічна протестантська газета «Християнський світ». Вона виходить двічі на місяць, подає матеріали українською та російською мовами, містить аналітичні статті богословсько-катехитичного, науково-релігійного та суспільного характеру.

Власну нішу у розмаїтті протестантських видань займають газети Церкви Адвентистів Сьомого Дня (ЦАСД). У фондах НБУВ зберігаються газети: «Адвентистський вісник» (Київ), «Весть Востока» (Дніпро), «Голос истины» (Донецьк), «Християнський вісник» (Чернівці) тощо. Варто відзначити духовно-просвітницьку газету ЦАСД «Вічний скарб». Тематика часопису пояснюється епіграфом: «Не самим хлібом житиме людина, але кожним словом, що виходить з Божих уст» (Матв. 4:4), розміщеним на першій сторінці. Видання виходить українською і російською мовами і має додатки – газету для дітей «Скарбничка» (виходить українською, англійською та російською мовами) та духовно-просвітницьке видання «Акцент» (виходить російською мовою). Видає газету християнське видавництво «Джерело життя».

У фондах НБУВ також представлені газетні видання Всеукраїнського Союзу Об'єднань євангельських християн-баптистів (ВСОЄХБ) «Благодать» (Суми), «Два береги» (Київ), «Євангельська вістка» (Чернівці), «Зов веры» (Київ), «Християнин Карпат» (Ужгород) тощо. ВСОЄХБ активно займається видавничою діяльністю і має розгалужену сітку мас-медіа. Офіційним часописом Союзу вільних Церков християн Євангельської віри України (п'ятидесятників, які згодом приєдналися до євангельських християн-баптистів) вважається газета «Євангельська нива» (Бердичів). Назву газети пояснює епіграф, розміщений на першій сторінці: «Просіть Господаря жнив, щоб вислав робітників на жнива свої...» (Матв. 9:37). Багато видань, що зберігаються у фондах НБУВ, належать харизматичним релігійним організаціям, зокрема, такі: «Жизнь с Богом» (Київ), «Вечерний свет» (Генічеськ), «Сходи» (Ужгород) тощо. Наклад видань харизматичних організацій іноді сягає десятків тисяч примірників. Декілька газет належать окре-

мим протестантським громадам. Серед таких варто відзначити газету «Для тебя», яка містить багато інформаційного матеріалу для журналістів та релігієзнавців.

Отже, у фондах НБУВ зберігаються видання найчисленніших протестантських течій – адвентистів, баптистів, п'ятидесятників, харизматів. Концепція газет відповідає місіонерській стратегії протестантських церков в Україні, а саме: орієнтує вірян на місіонерське служіння у своєму оточенні, допомагає читачам налагодити релігійне життя, підтримує дописувачів у скрутну годину, дає настанови молоді, не оминає своєю підтримкою старше покоління.

Список використаних джерел:

1. Любащенко, В. Історія протестантизму в Україні / Вікторія Любащенко. – Львів, 1995. – 350 с.
2. Балаклицький, М. Медіатизація протестантизму в Україні 1991–2010 рр. : монографія / Максим Балаклицький. – Харків : ХІФТ, 2011. – 379 с.
3. Назаркіна, О. Протестантські конфесії в 90-і роки XX ст. : баптистські та п'ятидесятницькі течії. – Історія України : дис... канд. іст. наук : 07.00.01 / Олена Назаркіна. – Донецьк, 2003. – 221 с.

УДК 025.35:004:050:027.021(477-25)НБУВ

Шекера Петро Іванович
Shekera Petro
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

ВІДОБРАЖЕННЯ РЕТРОСПЕКТИВНИХ ДРУКОВАНИХ ЖУРНАЛІВ В ЕЛЕКТРОННОМУ КАТАЛОЗІ НБУВ

DISPLAY OF RETROSPECTIVE PRINT MAGAZINES IN THE ELECTRONIC CATALOG OF NBUV: PROBLEM SOLVING

У публікації представлено методи створення бібліографічних записів ретроспективної частини журнальних видань НБУВ в електронному каталозі. Акцентована увага

на розроблений методичний інструкції. Відображено досвід бібліотек світу щодо використання друкованих і електронних видань. Зроблено висновок щодо актуальності наповнення бази даних ретровиданнями.
The publication presents methods for creating bibliographic records of the retrospective part of the NBUU magazine's publications in the electronic catalog. The attention is focused on the developed methodical instructions. The foreign experience of the world libraries regarding the use of printed and electronic publications is shown. The conclusion is made about the relevance of filling the database with retrospectives.

Ключові слова: ретроспективний журнальний фонд, інструкція, електронні видання.
Key words: retrospective magazine fund, instruction, electronic editions.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) зберігає найбільший фонд журналів у нашій державі. На часі питання про доступність для користувачів інформації як про сучасні журнали, так і ретроспективну частину журнальних видань через електронний каталог (ЕК) НБУВ.

Для визначення поточного практичного використання ретроспективного масиву журналів, що зберігаються у книгосховищах НБУВ, фахівцями відділу комплексного опрацювання документів (ВКОД) проведено дослідження, яке продемонструвало менш активне використання читачами бібліотеки традиційного карткового каталогу порівняно з ЕК. Останнім часом використання журналів попередніх десятиліть і століть стає доступнішим завдяки внесеним бібліографічним записам (БЗ) до електронного каталогу бібліотеки. Робота з наповнення бази даних БЗ ретроспективних видань розпочалася у 2015 р. і наразі триває (створення ЕК журнальних і продовжуваних видань в НБУВ було розпочато ще в 1996 р.).

Внесенню записів до ЕК журналів і продовжуваних видань передує копітка робота: перегляд кожного примірника «de visu», звірка інвентарних номерів з топографічним каталогом, перевірка специфікації в алфавітному каталозі, пошук інформації про видання з інших джерел (Internet, енциклопедії, довідкові видання тощо).

Весь масив ретроспективних журнальних видань НБУВ відображений у традиційних карткових каталогах відділів-фондоутримувачів, проте наразі користувачам зручніше вести пошук в електронному режимі. Останні роки бібліотека ініціює здійснення ретроконверсії (перекладу текстових даних з графічного вигляду в елек-

тронний). Одним з результатів ретроконверсії журнальних видань НБУВ передбачається створення зведеного електронного каталогу журналів та продовжуваних видань НБУВ відповідно до розробленого робочого аркуша, в основу якого покладено стандарт бібліографічного опису ДСТУ ГОСТ 7.1:2006.

Для уніфікації введення даних про журнали з повнотою вміщення інформації про видання, відділом комплексного опрацювання документів спільно з Інститутом інформаційних технологій НБУВ розроблено інструкцію по створенню БЗ та реєстрації номерів в ЕК журнальних та продовжуваних видань. Необхідність створення повноцінного бібліографічного запису змушує бібліотечного працівника користуватися єдиними правилами внесення даних про журнальне видання (правила прописані в інструкції з поясненнями до полів у БД). Це є необхідною умовою для подальшого експорту до ЕК бібліоеки.

Об'єктами створення БЗ періодичних і продовжуваних видань є журнали, бюлетені, продовжувані видання, збірники, альманахи, календарі з основного фонду бібліотеки, а також відділів-фондоутримувачів.

У бібліотечному світі час від часу відбуваються обговорення питань щодо «застарівання» друкованих носіїв, серед бібліотекарів існує думка, що використання друкованих журналів зменшується у порівнянні з електронними. Втім, не зважаючи на те, що журнали все частіше переходять на електронний формат, користувачі активно використовують друковані видання. Нині, задля вирішення проблеми збереження документів, бібліотеки світу, за умови відповідного матеріального забезпечення, оцифровують ретроспективні видання і пропонують їх користувачам для подальшої роботи замість оригіналів, що потребують консервації і відповідних умов зберігання.

З огляду на те, що на сучасному етапі бібліотеки активно включилися у процес оцифрування своїх фондів, виникла необхідність координації зусиль різних бібліотечних установ України для уникнення паралелізму в роботі.

Введення БЗ ретроспективної частини журнального фонду в ЕК журналів і продовжуваних видань входить у число пріоритетних завдань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. ЕК журналів і продовжуваних видань допоможе заповнити лакуни ретроспективної частини національної бібліографії періодичних видань України.

УДК 050»1961/1985»:94(477) «1917/1921»
Шпаргало Євген Володимирович
Shparhalo Yevhen
молодший науковий співробітник
Junior Research Fellow
НБУВ
V. Vernadsky National Library of Ukraine

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 рр. У ВИСВІТЛЕННІ ЧАСОПИСУ «ВІСТІ КОМБАТАНТА» (1961–1985 рр.)

UKRAINIAN REVOLUTION 1917–1921 IN ELUCIDATION OF JOURNAL «THE NEWS OF THE COMBATANT» (1961–1985)

Проаналізовано події української революції та визвольної боротьби, висвітлені на сторінках журналу «Вісті комбатанта», як їх подають українські науковці та учасники визвольних змагань діаспори США та Канади.
Analyzed events of the Ukrainian revolution and the liberation struggle on the pages of the journal «The news of the combatant» as they are presented by Ukrainian scholars and participants of the liberation war from diaspora of USA and Canada.

Ключові слова: українська революція, діаспора, преса, «Вісті комбатанта».
Key words: Ukrainian revolution, Diaspora, press, The news of the combatant.

«Вісті комбатанта» – це квартальник, що видавався з 1961 по 2014 р. ветеранськими організаціями українців в Америці. До останніх належать «Об'єднання бувших Вояків Українців в Америці», «Братство колишніх вояків Першої української дивізії УНА», «Українська стрілецька громада в Канаді», «Об'єднання колишніх вояків УПА», «Братство Українських січових стрільців». Редактор журналу Іван Кедрин-Рудницький щодо заснування журналу зазначав: «Сутнє значення цієї події в тому, що саме колишні вояки доказали у практиці, що вони таки мають почуття дійсности і знайшли

в собі мужність зректися своїх партикулярних амбіцій, щоб кожна з отих організацій мала обов'язково «свій власний» журнал» (Вісті комбатанта. 1961. – №1–2. – С. 5; далі – посилання в тексті). Вищезгадані ветеранські організації уклали між собою угоду, де були прописані принципи діяльності журналу. Це сталося 13 травня 1961 р. у Нью-Йорку. Вирішили, що організації припиняють видавати свої окремі журнали і встановлюють спільну редакцію. У третьому пункті документа прописано таке: «Журнал «Вісті Комбатанта» має бути загально-українським комбатантським періодиком і, як такий, не може загоркувати ніяких партійно-політичних справ» (1961. – №1–2. – С. 91). На той час в українській еміграції існувало багато політичних партій, відносини між якими були не найкращими: гетьманці виступали проти прибічників УНР, між фракціями ОУН не припинялися конфлікти, праві виступали проти лівих і навпаки. Тому у першому ж номері журналу заявлено наступне: «... не можна на його сторінках пропагувати, поширювати, одобрювати ані опрокидувати політичні позиції будь-якого чи будь-якої з існуючих на еміграції українських середовищ, центрів, партій чи груп» (1961. – №1–2. – С. 91).

Щодо змісту публікацій, то квартальник, здебільшого, містить у собі статті на військову тематику: подаються матеріали про УПА, 1-шу дивізію Української Національної Армії (вона ж – дивізія «Галичина»), події обох світових воєн. Є чимало аналітичних статей про тодішню обстановку в світі, зокрема, холодну війну. Достатньо велике місце серед публікацій займають статті про визвольні змагання 1917– 1921 рр. Цінності цим відомостям додає те, що більшість з них написані безпосередніми учасниками Української революції – як представниками командного складу, так і рядовими бійцями армій України того часу. Так, Я. Зозуля – політичний і військовий діяч тих часів, написав статтю «Всеукраїнський Військовий З'їзд 1917 р.» (1967. – №4. – С. 29–34), а В. Зарницький – «Відродження збройних сил України 1917/1918 р.» (1979. – №2. – С. 74–79). Учасник визвольної боротьби Володимир Кедровський описував, як в 1917 р. проводилась українізація військових частин: «Початки українізації в російській армії і Перший Український Військовий З'їзд» (1967. – №1. – С. 24–31), «Українізовані частини і регулярна армія» (1968. – №2. – С. 37–39). Полковник армії УНР Степан Лазуренко розповідає про заснування української військової частини – полку імені Б. Хмельницького, у створенні якого він брав безпосередню участь

(стаття «Перший Козацький імені Богдана Хмельницького Полк», 1967. – №2. – С. 19–29).

Західноукраїнський громадський і церковний діяч В. Клодницький опублікував свої спогади у № 2 журналу за 1969 р. Стаття має назву «Моя служба в УГА»; Ф. Мелешко у статті «В Єлизаветській залозі» (1969. – №6. – С. 21–26) подає свої спогади про події антигетьманського повстання. Декілька дописів різних авторів присвячено Зимовим походам. Так, В. Сім'янців описує окремі епізоди Першого Зимового походу («В Зимовому поході», 1965. – №1. – С. 22–23); про ті ж події писав і сотник української армії І. Козак: (стаття «Перший зимовий похід», 1963. – №1. – С. 6–8). Другий Зимовий похід згадує полковник армії УНР Гриць Маслівець у своїй публікації «Правда про Тютюнника»; сотник армії УНР Михайло Курах у статті «Чи Січові Стрільці брали участь у Зимовому поході?» пояснює, чому січові стрільці були розпущені наприкінці 1919 р. і спростовує звинувачення їх у зраді.

Генерал-хорунжий Генштабу Петро Самутин написав серію статей про Шосту січову стрілецьку дивізію, яка відіграла важливу роль під час «дива на Віслі» 1920 р. (1970. – №3–4. – С. 14–20; 1970. – №5. – С. 12–17). Павло Дубровський детально написав про Першу козацько-стрілецьку дивізію Армії УНР, більш відому як «сірожупанники» у статтях «Сірожупанники» (1962. – №3–4. – С. 44–46) та «Сіра дивізія і література до неї» (1967. – №1. – С. 18–23). Про «сірожупанників» знаходимо відомості і в статті В. Прохода «Бої Сірожупанників на польському фронті» (1969. – №6. – С. 41–49). Санітарний поручник Української Галицької Армії Іван Рижій видав цікавий матеріал з назвою «Санітарна Служба в Листопадових Днях у Львові» (1965. – №3. – С. 14–22 і 1965. – №4. – С. 17–24).

Окремі статті висвітлюють суспільно-політичні аспекти часів визвольних змагань. До таких належать наступні: М. Сулима – «В роковини Української революції» (1978. – №2. – С. 30–34), В. Федорович – «Від нинці воєдино…» (1979. – №2. – С. 19–29), Ф. Кордуба – «З перспективи 50-річчя Листопадового зриву» (1968. – №5–6. – С. 90–99), Л. Ганкевич – «Заприсяження першого уряду ЗУНР у Львові» (1961. – №4. – С. 9–11). Відомий український громадський діяч діаспори, історик, журналіст і редактор Василь Верига торкнувся даної тематики у кількох статтях, таких як «Лютнева революція 1917 року» (1969. – №1. – С. 13–15), «Українська національна революція» (1977. – №5–6. – С. 61–70), «Хто завинив» (1979. – №1. – С. 21–25) тощо.

У деяких номерах «Вістей комбатанта» можна знайти інформацію про зовнішню політику України тих часів. Василь Федорович детально аналізує зміст Берестейського мирного договору 9 лютого 1918 р. у статті «Берестейський мир у світлі міжнародного права» (1975. – №2. – С. 26--30). Історик В. Трембіцький описує різні аспекти зовнішньої політики часів Директорії УНР у наступних статтях: «Про українсько-польське перемир'я 1 вересня 1919 року». (1973. – №4. – С. 32–33), «Заходи українських урядів у справі звільнення українських вояків з італійського полону» (1973. – №4. – С. 55–64). «Червоно-хресні взаємини з сумежними державами» (1973. – №3. – С. 87–93 і 1973. – №4. – С. 8–14), «Розміщення консульських бюр для червоно-хресних представництв Української держави» (1975. – №3–4. – С. 33–35).

У «Вістях комбатанта» є також згадки про повстанський рух в Україні. Щоправда, їх не так багато. Як приклад наведемо дві статті, автором яких є Л. Полтава: «Повстанські загони на Півдні України» (1967. – №3. – С. 32–35) та «Українські повстанські загони в 1919/1922 роках» (1967. – №5–6. – С. 26–33).

Таким чином, журнал «Вісті комбатанта» за 1961–1985 рр. є цінним джерелом інформації про події доби визвольних змагань, особливо зважаючи на той факт, що більшість статей написані очевидцями. Звісно, матеріали специфічні, оскільки квартальник видавався комбатантськими організаціями української діаспори. Проте, такі особливості не зменшують цінність журналу «Вісті комбатанта» як історичного джерела.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО 3

СТРАТЕГІЧНІ ПРОЕКТИ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

Бруй О. М. Моніторинг та оцінювання реалізації стратегії розвитку Науково-технічної бібліотеки КПІ ім. Ігоря Сікорського 7

Василенко О. М. Імплементація міжнародних стандартів у діяльність бібліотек України в контексті наукового дослідження 11

Вергунов В. А. Забуті сторінки спільної історії (до 100-річчя Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАНУ) 16

Воскобойнікова-Гузєва О. В. Живе знання (Living Knowledge) як стратегічний напрям розвитку бібліотек 21

Греськів О. О. Соціокультурна діяльність Львівської Національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника в засобах масової інформації 25

Давидчук А. В. Обслуговування користувачів в науковій бібліотеці: постановка проблеми 27

Дзюба Н. Й., Красножон В. М. Корпоративне середовище для формування спільних електронних ресурсів (із досвіду роботи бібліотек України для дітей) 29

Довгань О. Д. Вплив новітніх технологій на зміни в інформаційній сфері 34

Доронін І. М. Проблеми доступності інформації бібліотечних установ у контексті реалізації функцій держави 39

Збанацька О. М. Інформаційно-пошукові мови бібліотек і архівів: соціально-комунікаційний аспект 42

Іванова М.В., Біленець Н.Г. Бібліометричний аналіз надходжень у НБУВ авторефератів дисертаційних досліджень та книжкових видань із права інтелектуальної власності за 2015–2016 рр. 46

Кириленко О. Г. Міжнародний досвід діяльності бібліотек як основа для удосконалення законодавства України з інтелектуальної власності 52
Клименко О. З. Імплементація міжнародних стандартів у нормативно-методичну базу діяльності наукових бібліотек України 55
Кунанець Н. Е., Мацюк Г. Р. Тезаурус як засіб опису термінологічних систем та знань предметної області «Розумне місто» 58
Кунанець Н. Е., Липак Г. І., Фещук В. І. Формування регіональних консолідованих інформаційних ресурсів (на прикладі Зборова) 61
Литвинова Л. А. Реалізація законодавства з авторського права в бібліотеках 65
Лямець А. М. Адаптація Десяткової класифікації Дьюї арабськими країнами: загальна проблематика 69
Масловська С. М. Бібліотечна професія в контексті минулого та сучасного 72
Пестрецова Л. А., Шульга І. О. Співробітництво НБУВ та Держкомтелерадіо у рамках програми «Українська книга» 76
Поперечна Л. А., Здановська В. П. Подієві PR-комунікації в реалізації комунікаційної стратегії наукової бібліотеки 79
Прокопенко Л. С. Діяльність секції академічних і наукових бібліотек ІФЛА на сучасному етапі 83
Ржеуський А. В., Кунанець Н. Е. Інформаційно-аналітичні компетентності бібліотечних працівників 87
Соколова І. В. Представлення українських інституційних репозитаріїв у міжнародних наукових реєстрах OPENDOAR І ROAR 90
Сокур О. Л. МБА: розвиток взаємодії в електронному середовищі 93
Чайковська Л.Д., Білько Є. М., Академічні видання у фондах Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського

як джерело дослідження книжкових наукових документних потоків 96

АТРИБУЦІЯ ТА ЕКСПЕРТИЗА РУКОПИСНОЇ ТА КНИЖКОВОЇ СПАДЩИНИ

Антонюк Т. Д. Замасковані видання фонду відділу зарубіжної україніки НБУВ: характеристика, зміст та особливості бібліографічного опису 100
Батанова Т. О. Єврейські партійні та позапартійні періодичні видання України 1917–1918 рр. у Відділі фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 103
Беба А. М. Польськомовні довідкові видання XVIII ст. відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 106
Бондар Н. П. Уточнення атрибуції власницьких та вкладних записів Йоаникія Галятовського 109
Булатова С. О. Історико-кодикологічний аспект дослідження рукописної пам'ятки Млечка першої чверті XVII ст. із зібрання Хрептовичів з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 113
Гальченко О. М. Атрибуційні ознаки шкіряних оправ українських кириличних стародруків XVI–XVIII ст. 116
Гнатенко Л. А. Презентація монографії з палеографічно-орфографічної атрибуції української кириличної рукописної книги та перспективи розвитку напряму 120
Горшихіна О. Ю. Російсько-єврейські періодичні видання (1908–1917 рр.) з колекції «Періодика» відділу фонду юдаїки ІР НБУВ: історико-хронологічний аспект 123
Дубровіна Л. А. Кодикологічна атрибуція рукописних книг як комплексних джерел 127
Жбанова К. Ю. Особливості атрибуції аркушевих видань української революційної доби 1917 р.

з колекції листівок НБУВ 130
Заболотна Н. В. Особливості атрибуції окремих кириличних видань без титульних аркушів 134
Ковальчук Г. І. Основні складові експертизи книжкових пам'яток 137
Кожушко Є. В. Нотовидавництво Їндржиха Їндржишека і питання датування його нотних видань 140
Курганова О. Ю. Перспективність застосування ідентифікатора фінгерпринт при атрибуції латиношрифтних стародруків 144
Літвінова С. А. «Псалми Давидові» Тараса Шевченка в інтерпретаціях українських композиторів (жанрова палітра) 147
Мяскова Т. Є. Особливості атрибуції документів з історично сформованих зібрань та колекцій 150
Ривкіна Г. А. Феномен Культур-Ліги: історія організації та видавничий аспект діяльності 153
Рудакова Ю. К. Каталог українських стародруків Я. Запаска і Я. Ісаєвича як джерело атрибуції дефектних примірників латиношрифтних стародруків 156
Руденко Л. Г., Цибульська О. А. Зібрання музичних інтерпретацій «Заповіту» Т. Шевченка у відділі музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 160
Савченко І. В. Особливості атрибуції нотних видань, надрукованих фотомеханічним способом у 20-х роках XX ст. 163
Сапега Т. Украинские старопечатные издания с провениенциями библиотеки Несвижской ординации Радзивиллов (из фонда Национальной библиотеки Беларуси) 166
Сергєєва І. А. Історична періодизація російсько-єврейських часописів другої половини XIX – першої чверті XX ст. 170
Солонська Н. Г. Атрибуція видань української діаспори за способом поліграфічного виробництва: проблеми дефініції та бібліографічного опису 173

Титовец Е. И. Украинские кириллические издания XVI – первой четверти XVII в. в фондах Центральной научной библиотеки НАН Беларуси 176
Ціборовська-Римарович І. О. Невідоме в бібліографії бердичівське видання опери-драми В. І. Маревича «Polusia»: історико-книгознавчий та друкарський аналіз 180
Шекера І. С. Рукопис намісника Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря Іринея Фальковського – ідентифікація документа 184
Шорсткіна О. Ф. Аркушеві видання доби Директорії УНР кам'янець-подільського періоду з колекції листівок Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: атрибуція та дослідження 186
Шпаргало А. В. Книги з бібліотеки Павла Білецького-Носенка у фондах відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадськогота їх ідентифікація 189
Щеколдіна Н. О. «Bibliotheca Harkaviana»: декілька раритетів із бібліотеки А. Я. Гаркаві 192

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА В СОЦІОКОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОСТІ: ЗАВДАННЯ, НАПРЯМИ, ПРОДУКТИ, ТЕХНОЛОГІЇ

Давидова І. О. Когнітивна динаміка розвитку бібліотек України 196
Бусол О. Ю. Система захисту інформаційного простору Сполучених Штатів Америки: розвиток і досвід для України 199
Закіров М. Б. Роль сучасних інформаційно-комунікативних технологій у політичних трансформаціях постіндустріального суспільства 203
Дубас Т. П. Методичні аспекти видавничої діяльності сучасної наукової бібліотеки 207
Кулицький С. П. Бібліотечний науково-аналітичний

продукт економічної тематики: специфіка створення в умовах поширення інтернет-технологій 210
Пальчук В. Е. Розвиток діяльності науково-інформаційних центрів в умовах інтенсифікації інформаційних обмінів 214
Закірова С. Г. Символізм правової міжкультурної комунікації: формування традиції 217
Бондаренко В. І. Мобільні застосунки як інструмент у соціокультурних комунікаціях 221
Дем'янєнко М. М. Міжнародні практики протистояння інформаційній агресії: можливості адаптації для України 225
Блажкевич А. Л. Безкоштовні юридичні послуги в наукових бібліотеках: сучасний стан і перспективи розвитку 229
Потіха А. Л. Вивчення та збереження інформації партійної преси (1991–2002 рр.): досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 232
Желай О. П. Вітчизняна бібліотечна мережа в загальнодержавному процесі допомоги внутрішньо переміщеним особам 235
Польовик С. М. Гендерні проблеми сучасних бібліотек: контент-аналіз публікацій фахових журналів 238
Макарова О. І. Наукові бібліотеки в сучасному інформаційному середовищі 241
Натаров О. О. Бібліотечне інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади 245
Пестрецова О. О. Бібліотека в системі правового інформування 248
Тарасенко Н. В. Оптимізація функціонування бібліотечного сегмента соціальних мереж: аспекти стандартизації 251
Булахова Г. І. Візуальне представлення іміджу бібліотеки в інтерактивному просторі 255
Гах І. П. Мультимедійні технології

в бездротових бібліотечних мережах 258
Якименко Ю. А. Соціальні мережі як інструмент аналітичних досліджень 261
Стрингар В. В. Змістовий аналіз контенту бібліотечних сторінок соціальних мереж: завдання, критерії, перспективи 265
Миськевич Т. М. Роль і можливості сучасних бібліотек у поширенні навичок володіння англійською мовою 268
Терещенко І. Ю. Глобальні інформаційні впливи і виробництво бібліотечно-інформаційних продуктів 272
Пригорницька О. Г. Виявлення фейкової інформації в соціальних медіа під час підготовки інформаційно-аналітичного продукту бібліотек в умовах інформаційного протистояння 275
Каращук О. М. Роль наукових бібліотек в оптимізації процесу прийняття управлінських рішень 278
Шлапак Ю. С. Питання навігації інформаційними ресурсами бібліотеки в умовах поширення інтернет-технологій 282
Онищенко Н. М. Особливості відбору новинної інформації в умовах негативних інформаційних впливів 285

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЯХ

Лобузіна К. В. Авторський профіль на порталі національної наукової бібліотеки як інструмент презентації здобутків вченого та наукової установи 289
Самохіна Н. Ф., Пелюховська І. З. Функціональні можливості інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» 294
Корнілова Є. О. Нові тенденції в оформленні списків бібліографічних посилань у наукових працях 298
Добра Н. В. Дистанційне сервісне обслуговування

у контексті розвитку технологій Бібліотеки 3.0 301
Кунанець Н. Е., Веретеннікова Н. В. Innovative technologies of information support of virtual scientific teams 304
Медвідь Т. С. Індексування документів за різними класифікаційними схемами в контексті відпрацьовування методики переходу на УДК 308
Галицька С. В., Орєшина Н. В. Формування системи відповідності між Рубрикатором НБУВ і УДК в електронному каталозі НБУВ 311
Коновал Л. В. Моделі задоволення інформаційних потреб користувачів: від Бібліотеки 1.0 до Бібліотеки 3.0 315
Левченко Н. П. Електронні ресурси наукових бібліотек як середовище для розповсюдження інформації 318
Ігнатюк М. В., Сталідзанс Л. Я. Інституційний репозитарій Житомирского національного агроекологічного університету в системі сучасних наукових комунікацій 321
Ткаченко О. П. Методика проведення тематичної ретроконверсії на прикладі роботи з масивом документів «Перші академіки України» 324
Данильченко І. В. Бібліографічні зв'язки видань україніки в цифровому середовищі 326
Лобузін І. В. Організація цифрових колекцій 332
Сандул О. Г. Бібліометричний аналіз публікацій з проблем розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів (на основі РБД «Україніка наукова») 336
Мартинюк О. М. Інституційний репозиторій як засіб самопрезентації наукової установи 342
Перенесієнко І. П. Особливості внутрішньої структури предметних довідок електронної бібліотеки «Україніка» 345
Гарагуля С. С. Основні тенденції інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів: типологія та принципи організації 349
Ісаєва О. В., Власова Т. Ю., Дорош М. В. Зв'язки в авторитетних даних як засіб удосконалення доступу до наукових ресурсів у веб-середовищі 352

Шекера П. І. Карткова та електронна форми пошуку інформації в НБУВ: крок від традицій до інновацій 357
Кудименко Л. Г. Інформаційні інструменти для підвищення рейтингу наукових видань 360
Ейсмонт Ю. В. Межі втручання редактора в науковий текст: типові помилки редакторської праці (за матеріалами УРЖ «Джерело») 364
Багрій І. І. Окремі питання укладання сучасних комплексних робочих таблиць класифікації (на прикладі розділів РНБУВ «Х Держава і право. Юридичні науки» та «ІЦ Воєнна наука. Військова справа») 367
Кириленко С. Е. Перцепція української науки в зарубіжних сучасних наукових комунікаціях 371
Клюшнікова О. В. Питання інтелектуальної власності в загальнодержавній реферативній базі даних Україніка наукова 375
Пристай Г. І. Комунікаційні засоби мережевого позиціонування обласними бібліотеками культурно-мистецького контенту регіону 378
Ясна І. М. Реєстр перекладів «Translatio Humanitatis»: функціональні можливості та культурне значення 382
Курвякова Л. П. Ретроконверсія карткового Алфавітного каталогу книг, надрукованих латинським шрифтом, як складник інформаційних ресурсів НБУВ 387
Мар'їна О. Ю. Цифрова стратегія розвитку бібліотек 390

БІОГРАФІКА У ВІТЧИЗНЯНОМУ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІНОМУ ПРОСТОРІ

Березівська Л. Д. Постаті діячів освіти Української революції на шпальтах журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) 393
Гайдай В. В. Висвітлення діяльності західноукраїнських громадських організацій та їх діячів у польській періодиці 1920–1930-х років 396

Кучеренко С. В. Біобібліографічне дослідження творчої спадщини Юрія Липи 399
Міщук С. М., Міщук Г. А. Біографічний потенціал інформаційних ресурсів університетських бібліотек України 402
Мироненко Д. О. Персональні біобібліографічні покажчики про зодчих як інструмент дослідження життя та діяльності фахівців галузі 406
Осіння Н. В. Постаті вчених геологів та гірників України XIX – початку XX ст.: історіографія питання 409
Патик В. В. Епістолярні джерела як форма соціальної комунікації 412
Рой С. В. Науково-педагогічна та громадська діяльність професорсько-викладацького складу Ніжинського інституту народної освіти(1922–1933 рр.): характеристика джерел та сучасна історіографія 414
Супронюк О. К. Бібліолог Володимир Дорошенко – творець української науки в діаспорі 417

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОГРАФІЯ УКРАЇНИ: ЕТАПИ, ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Шкаріна В. А. Метабібліографічна складова національної бібліографії України 420
Швецова-Водка Г. М. Перспективи розвитку ретроспективної національної бібліографії України 423
Антонюк Т. Д. Бібліографія зарубіжної україніки – інтегральна складова національної бібліографії 427
Лиханова І. Г. «Книга в Україні, 1861–1917» – путівник в царині національного друку 430
Углова О. В. Краєзнавчі дослідження на базі фонду Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного (соціально-бібліотечний проект «Історія малих іст України») 433

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

Венідиктова А. В. Якість бібліотечно-інформаційного

обслуговування в контексті
міжнародних стандартів 436
Посмєтна О. І., Клочок Т. І. Сучасні аспекти обліку
документів відповідно до нових стандартів 439
Солоіденко Г. І. Бібліотечні стандарти: нові виклики
та українські реалії 442
Яковенко О. Г. Координація впровадження національних
стандартів у галузі бібліотечно-інформаційної
діяльності 445

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ В ДОКУМЕНТАХ

Байкєніч Д. В. Документи про участь учених-математиків
ВУАН у міжнародних математичних
конгресах 1920-х років 449
Березовська О. В. Документи українських заповідників
у складі архівних фондів Інституту зоології
ім. І. І. Шмальгаузена НАН України та
Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного
НАН України 452
Булгаков Ю. В. Джерельний потенціал архівної
спадщини члена-кореспондента НАН України
П. С. Соханя 456
Вербіцька О. І. Архівні документи фонду Інституту
літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України в Інституті
архівознавства НБУВ як джерело до вивчення
Шевченкіани Є. П. Кирилюка у 1956–1965 рр. 460
Воловник Л. С. Документний склад архівного
фонду Інституту молекулярної біології і генетики НАН
України: загальний огляд та інформаційна
наповненість 413
Глушенок Н. М. З неопублікованого листування
В. І. Вернадського з М. І. Усановичем 466
Індиченко Г. В. Міжакадемічна співпраця українських
та румунських учених-гуманітаріїв (середина 50-х – 60-ті
роки XX ст.): за документами архіву
Президії НАН України 469
Кіржаєва І. Г. Академік О. І. Бродський: особистість
ученого в світлі нових архівних джерел

(за документами Інституту
архівознавства НБУВ) 473
Коваль Т. В. Опубліковані рукописні документи
та їхня роль у наукових дослідженнях 476
Коломієць М. С., Завалішина Л. І. Новий джерельний ресурс
з історії української науки: особовий фонд
члена-кореспондента НАН України М. Г. Лук'янецка
в Інституті архівознавства НБУВ 479
Марценюк Р. О. Репресії серед академічної спільноти в УРСР
(1930-ті роки) (за матеріалами особових справ
ГДА СБУ) 482
Патриляк О. В. Вигадана контрреволюція: репресії проти
науковців-геологів АН УРСР
(за матеріалами ГДА СБУ) 486
Петриченко К. В. Українські закордонні паспорти періоду
Української революції в архівних
та музейних фондах України 489
Старовойт С. В. Путівник по особових фондах видатних
учених НАН України в Інституті архівознавства НБУВ:
особливості укладання 492
Степченко О. П. Документи з козацької тематики
в архіві О. М. Апанович з фондів Інституту
рукопису НБУВ 496
Шаповал А. І. Архівні документи про діяльність
М. М. Щербака з організації
природничого музею 499
Шарабанова І. В. Архівний фонд Інституту
політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України: інформаційний
потенціал та особливості формування 504
Шихненко І. М. Експедиційна діяльність українських
учених-гідробіологів у 1934 – першій половині 1941 рр.
(за архівними документами Інституту
гідробіології НАН України) 507
Якубова Т. А. Документи Архіву Національної бібліотеки
України імені В. І. Вернадського про роль
В. Ф. Іваницького в комплектуванні фондів
релігійною літературою 511

Яременко Л. М. Документальна історія НАН України в наукових розробках Інституту архівознавства НБУВ 514

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ: ТРАДИЦІЇ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Безрукова Т. В., Тепікіна Л. В. Збереження та використання бібліотечних фондів в Науково-технічній бібліотеці КПІ ім. Ігоря Сікорського 519
Волосатих Л. М. Санітарно-гігієнічна обробка документів: технологічні аспекти 522
Дзендзелюк Л. С., Льода Л. М. Нові підходи до реставрації шкіряної оправи рідкісного видання 525
Затока Л. П. Технологічні аспекти матеріалознавчого напряму досліджень документів у відділі наукових технологій збереження фондів НБУВ 529
Крікова Т. В. Екологічний моніторинг приміщень та бібліотечних фондів наукових бібліотек 533
Митківська Т. І. Мікологічне обстеження рукописів та документів 536
Муха Л. В. Наукові розробки та практичні впровадження системи збереження бібліотечних документів у НБУВ 539
Омельченко М. М. Консерваційні заходи для збереження документів на недовговічному папері 543
Остапенко А. А. Дослідження фізико-механічних показників модельних зразків паперу під час штучного старіння 546
Савчук Я. І., Чуєнко А. І., Волосатих Л. М. Оцінка ефективності антифунгальної обробки матеріалів, що використовуються в книгодрукуванні 549
Сурмашева О. В. Проблема оптимізації мікробіологічного стану повітря внутрішнього середовища приміщень 552
Чуєнко А. І. , Савчук Я. І., Баляниця Н. Б. Актуальність мікологічного моніторингу повітря приміщень,

призначених для зберігання фондів
наукових бібліотек 555

БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Костенко Л. Й. Суспільні функції
бібліометричних профілів 559
Рибачук В. П. Gaiena Quist Вебометричні
параметри національних академій наук Європи 563
Копанєва В. О. Когнітивні аспекти наукометрії 570
Крючин А. А., Мініна Н. М., Добровська С. В., Овсієнко Л. М.
Використання реферативної бази даних «Україніка наукова»
для проведення наукометричних досліджень 573
Ланде Д. В., Балагура І. В., Гармаш Т. В. Метод ранжування
науковців на основі наукометричних баз даних 578
Симоненко Т. В. Синергетична парадигма
наукометричної діяльності бібліотек 582
Кузнєцов О. Ю. Система «Бібліометрика української науки»:
напрями розвитку 586
Жабін О. І. Альтернативні підходи
у метричних дослідженнях 588
Жабін А. О. Бібліометрія в менеджменті електронних
ресурсів бібліотек 591

КООРДИНАЦІЯ ПРЕСОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В НАУКОВИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ

Вакульчук О. А. Основні напрями роботи
відділу пресознавства Національної
бібліотеки України імені В. І. Вернадського 594
Дзира О. І. Ліберальна преса українців Канади
у громадському русі дваспори 1918–1939 рр. 598
Дригайло С. В., Носкіна Н. М. Каталог «Газети України
1956–1960 років у фондах Національної бібліотеки України
ім. В.І. Вернадського» як джерело дослідження
української преси 601
**Клочок С. Г., Коцюба Є. Ю., Миронюк Н. В.,
Забіяка А. І.**
Оцифрування історичних газет та інших

періодичних видань 605
Рудий Г. Я. Газетна періодика України
як об'єкт аналітично-джерелознавчих
досліджень 610
Швець І. М. Протестантські газетні видання у фондах
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського 613
Шекера П. І. Відображення ретроспективних друкованих
журналів в електронному каталозі НБУВ 616
Шпаргало Є. В. Українська революція 1917–1921 рр.
у висвітленні часопису «Вісті комбатанта»
(1961–1985 рр.) 619

Сборник содержит материалы международной научной конференции «БИБЛИОТЕКА. НАУКА. КОММУНИКАЦИЯ. Стратегические задачи развития научных библиотек», организованной Национальной библиотекой Украины имени В. И. Вернадского (3–5 октября 2017 г.), в которых изложены актуальные проблемы системного развития научных библиотек как важного фактора прогресса библиотечно-информационной сферы Украины, места и роли научных библиотек в социокоммуникативных процессах современности.

Украинскими и зарубежными специалистами освещены теоретические и прикладные аспекты реализации стратегически важных задач и локальных проектов развития научных библиотек, в частности на основе углубления интеграционных процессов библиотек с учреждениями науки, образования и культуры; рассмотрены вопросы научного, методического и технологического обеспечения формирования и развития электронных библиотечно-информационных ресурсов, атрибуции и экспертизы рукописного и книжного наследия, инновационных библиометрических технологий и наукометрических исследований, внедрения международных стандартов, сохранения библиотечных фондов. Представлены результаты научно-исторических исследований, анализа современных тенденций и перспектив развития национальной библиографии и биографики.

Издание адресовано работникам библиотечно-информационной отрасли, специалистам документно-коммуникационной сферы, преподавателям, аспирантам и студентам вузов.

Collected articles represent materials of international scientific conference «Library. Science. Communication. Strategic tasks for scientific libraries development» which was organized by V. Vernadsky National Library of Ukraine (October 3–5, 2017). Materials of the Conference touch upon actual problems of system development of scientific libraries as an important factor of progress in library and information sphere of Ukraine and their role and place in social and communicative processes under present time conditions.

Theoretical and applied aspects of realization of strategically important tasks and local projects of scientific libraries development, especially on the basis of integration processes between libraries and institution of science, education and culture were cleared up by Ukrainians and foreign specialists; the questions of scientific, methodical and technological support in formation and

development of electronic library and information resources, attribution and expert examination for manuscript and book treasures, innovative bibliometric technologies and scientometric researches, international standards introduction, preservation of library funds were considered. Results of scientific and historical studies, analysis of modern tendencies and perspectives of development in national bibliography and biographics are represented.

The publication is addressed to professionals in library and information fields, specialists in documentary and communication sphere, lecturers, postgraduates and students of higher educational institutions.

Наукове видання

БІБЛІОТЕКА.
НАУКА.
КОМУНІКАЦІЯ.
СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 3–5 жовтня 2017 р.)

Відповідальний редактор
О. З. Клименко

Редактори
Т. В. Герасимова, Н. Я. Зайченко, О. С. Залізнюк,
Л. П. Затока, Н. М. Зубкова, О. З. Клименко, Т. В. Котлярова,
Н. Ф. Криворучко, З. О. Пономаренко, Т. В. Симоненко,
І. В. Шарабанова, В. Л. Шелудько, В. А. Шкаріна

Комп'ютерна верстка
О. М. Литвин

Підп. до друку 15.09.2017. Формат 60x84/16.
Папір офс. Ум.друк.арк. 39,5. Обл.-вид. арк. 26,33
Наклад 200 прим. Зам № 20.

Видавець і виготівник Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. Голосіївський, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Ba
815721